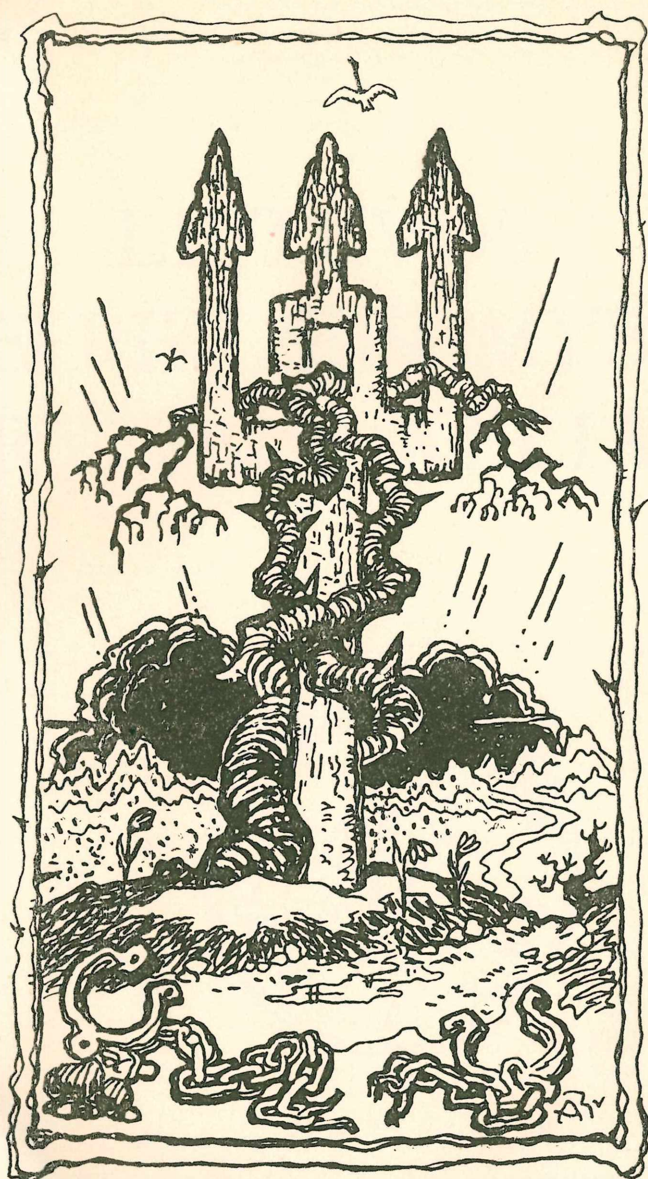
KUN. DR. V. BARTUŠKA
AMERIKOS TAUTOS TARYBOS DELEGATAS

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS KRYŽIAUS KELIAIS

KRITIŠKAS 1914—1919 METŲ
ĮVYKIŲ IR ASMENŲ ĮVERTINIMAS

AKCINĖS „RYTO“ B-VĖS SPAUSTUVĖ KLAIPĖDOJE * 1937

ĮŽANGA

Motto: Suum cuique

Pasaulio dinamiškos jėgos amžinai ir visur grumiasi su statiškomis jėgomis. Mes stebime gaivališkas pavasario gyvybės rungtynes su stagnatiška žiema ir džiaugiamės pirmosios pergale. Pavergtų tautų gyvenime vyksta tas pats perversmas. Atbunda tautos dinamiškos jėgos prakilnių vyrų krūtinėse — ir jie stoja į kovą už pamintas savo tėvynės teises. Lietuva ne išimtis. Mes šiandien didžiuojamės tautiškos sąmonės žadintojais ir juos vadiname garbingais Lietuvos korifėjais, pasišventėliais, idealistais, entuziastais. Su pagarba minime Basanavičių, Baranauską, Tumą, Maironį, dr. Kudirką ir kitus. Ypatingai brangūs žmonijai tie išrinktieji, kurie paaukojo net savo gyvybę už idealą. Prie jų galima priskaityti dr. Kudirką, kuris, nepaisydamas jį kankinančios džiovos, neieškodamas karjeros bei materialios naudos, kovojo raštu su galingos Rusijos pastangomis surusinti Lietuvą. Prakilni Kudirkos siela — tautai pavyzdys, nes jis, sulenkėjęs ir, kaip šv. Povilas, atsivertėlis. Jo kovota iki galui, kol nežūta stichijos verpetuose.

Tautinis Lietuvos atgimimas, kaip pavasario gamta, turėjo daug priešų iš sulenkėjusių, surusėjusių arba suvokietėjusių Lietuvos elementų. Prasidėjo tuomet žūtbūtinė kova socialiniuose santykiuose, bažnyčios ir šeimynų gyvenime. Bet idėja laimėjo.

Didžiajam karui praūžus, Lietuva atgavo prarastą laisvę — nepriklausomybę. Šiandien jau galima rašyti apie kelius, kuriais buvo einama prie Lietuvos nepriklausomybės ir apie tuos pasiryžėlius, kurie pirmutiniai stojo į kovą už pavergtos tautos prarastą laisvę. Karui kilus, atsirado lietuvių tarpe Prometėjų, kurie pasiryžo pavogti ugnį iš dangaus ir jąja uždegti savo tautiečių širdis, sukurti norą — būti nepriklausomais. Tiems idealistams-vizionieriams stojo skersai kelio nykštukai-bailiai. Tai Lietuvos Moizės, kurie dvejojo kada nors išvysti savo tėvynę nepriklausomą valstybę. Statiškų jėgų kova su dinamiškomis prasidėjo 1914 m. ir truko iki 1919 metų pabaigos. Statiškų jėgų šalininkai išrodinėjo, kad

Lietuva negali pasiskelbti Nepriklausoma valstybe doros, kiti teisės, treti internacionalo ir kaikurie kultūros atžvilgiu. Atsirado net tokių, kurie kardu kovojo prieš tėvynės nepriklausomybę bolševikų eilėse.

Esant tiek daug priešų iš oro ir iš pačių lietuvių tarpo, Lietuvos nepriklausomybei, mano manymu, tik Dievo apvaizda galėjo išgelbėti mūsų tėvynės likimą.

Rašydamas savo atsiminimus stengsiuos būti objektyvus ir sine ira et studio išvardinsiu partijas ir asmenis, kuriuos lai istorija smerks arba teisins. Tai darysiu, turėdamas galvoje dabartinę Lietuvos kartą. Mano švenčiausias noras, kad Nepriklausomos Lietuvos sūnūs pasektų savo vyresnių brolių entuziazmą, idealizmą ir pasišventimą ir šalintų iš savo tarpo tuos, kurie dar ir iki šiai dienai netiki būsimos Lietuvos galybe ir didybe. Nepamirškime, kad greitu laiku gali susidaryti naujos konjunktūros naujiems pasaulio sukrėtimams. Gal naujas istorijos lapas pareikalaus iš mūsų vėl Titanų-Prometėjų? O kas bus, jeigu jų mums truks baisioj bandymo valandoj?

Atsiminimams patikrinti naudosiuos Šveicarijos lietuvių organizacijų protokolais, Šveicarijos Informacijų Biuro atspausdintais raštais, Amerikos katalikų mėnesiniu „Pažangos" žurnalu — ir kitomis Amerikos laikraščių iškarpomis bei išleistomis karo metu knygomis, laikraščiais, kurie nagrinėjo Lietuvos praeitį arba rašė apie jos ateitį. Dokumentus atspausdinsiu originale kalba knygos pabaigoj, atpasakojęs jų turinį savo atsiminimų tekste.

Čia turiu padėkoti visiems tiems, kurie kokiu nors būdu man pagelbėjo šitą darbą atlikti.

KARUI PRASIDĖJUS

Kai dievaitis Kovas pradėjo siausti Europoje, man teko gyventi Amerikoje, Pennsylvanijos miestely, Mount Carmely, kietųjų anglių centre. Nedidelis tai miestelis, vos 20 tūkstančių gyventojų. Bet buvo vienas iš gražiausių tos apylinkės miestų. Turėjo plačias gatves, o aplinkui buvo puikūs miškai. Kadangi 1870—1880 metų Amerikoje buvo didžiausias pramonės klestėjimas, tai pro šį miestelį Amerikos kapitalistai pradėjo tiesti geležinkelius, nes nuo 1854 m. ten jau kasė anglis. Darbo čia užteko visiems. New-Yorko agentai gaudyte gaudydavo atvykusius iš Europos laimės ieškoti darbininkus ir juos gabendavo į Pennsylvanijos kasyklas. Mt. Carmelio miestas su gretimu Shamokinu išvydo lietuvius 1870 metais. Lietuviai, neturėdami savo bažnyčios, prisiglaudė prie lenkų šv. Juozapo parapijos. Lenkų kunigams, nemokantiems lietuvių kalbos, nesisekė aprūpinti lietuvių dvasios reikalai. Karts nuo karto pas juos atvykdavo New-Yorko vienuolis A. Strupinskas. Taip ilgai būti negalėjo. Kilo daug ginčų tarp lietuvių ir lenkų. 1892 m. lietuviai atsiskyrė nuo lenkų, ir 250 vyrų nutarė pasistatyti sau bažnyčią.

Pirmas tos bažnyčios klebonas buvo kun. Pėža, antras — buvęs Klaipėdos gubernatorius Žilius. Karui prasidėjus, Mt. Carmelio lietuvių dvasios reikalais rūpinosi šių atsiminimų autorius. Į Mt. Carmelį aš atvykau 1912 m. sausio mėn. Žaibai ir perkūnai švaistėsi ir trankėsi po Mt. Carmelio kalnuotas apylinkes, kai pirmoji žinia apie karą atskrido į Ameriką. Ir man pasidarė baugu. Kas bus su Lietuva, kurią aš apleidau revoliucijos metu 1905 m.? Ir jokiu būdu nesugebėjau tinkamai atsakyti į šitą klausimą. Galvojau: nuterios mano gimtąją šalelę lietuvių tautos amžini priešai — vokiečiai ir rusai. Išnaikins sodybas ir apgyvendins svetimtaučius mano tėvynės laukuose. Lietuvos likimui išmušė paskutinė valanda. Žūt ar būt kilnojo krūtinę, ir šiurpulingi jausmai drebino širdį. O čia kaip tyčia prisiminė praeitis

ir jos skaudūs pergyvenimai. Jie daugiausiai buvo susiję su Lietuvos ateitimi ir mūsų tautos tragišku likimu. Šiurpu man pasidarė, ir liūdnai galvojau apie atsimintinus pranašavimus. Pirmas iš jų, kuris smarkiausiai užgavo mano tautišką sąmonę, atsitiko 1902 metais, kai aš, Seinų kunigų seminarijos auklėtinis, grįžau atostogų tėviškėn. Važiavau garsinga anais laikais „karieta" iš Suvalkų Marijampolėn. Privažiavus Kalvariją, išlipo dalis kelionės draugų. Čia į „karietą" įsėdo ponaitis, kokių 30—35 metų ir užsimezgė kalba. Paaiškėjo, kad jisai gyvenąs Rusijos gilumoje, vedęs rusę pravoslavę ir pats tapęs tos tikybos išpažintoju. Jam, kaipo stačiatikiui, liko atdaros durys į valstybines tarnybas. Gaunąs gerą algą ir esąs gyvenimu patenkintas. Aš, kaipo klierikas, išreiškiau pasipiktinimą lietuvio išsigimėlio, karjeristo tipu. Jisai pradėjo teisintis. Argi tamsta manai, kad Lietuva ilgai išsilaikys istorijos raidoj? Negailestinga likimo ranka ją greit palies, ir jos nebeliks nė pėdsakų. Įsivaizduok, sveikas, Rusijos pastangas ją surusinti. Juk jau nusavinta Vilniaus Žemės banko šimtai tūkstančių hektarų Lietuvos žemių. Šimtai tūkstančių burliokų apsigyveno Lietuvos sulenkėjusių kunigaikščių ir bajorų dvaruose. Viso krašto administracija rusų rankose; lietuviams spauda uždrausta, o kariuomenė ir ne be įtakos jaunimo dvasiai. O jeigu dar neslėpsime gausingos išeivijos, kuri tėvynės laukus apleidžia žymiais būriais kas metai ir keliauja laimės ieškoti svetimuose kraštuose, tai blaiviai galvojančiam pasidarys aiškus Lietuvos likimo vaizdas. Bergždžios bus tokių, kaip tamsta svajotojų ir tautos evoliucijų dėsnių nesuprantančių pastangos. Jisai nutilo. Man pasidarė pikta ir graudu. Priminiau jam mūsų poeto Maironio žodžius:

Silpnas kelias — tvirtas griūva
Švinta jau dangus aptemęs, kas galingas, tas jau žūva.
Ir atbus tėvynės sūnūs, didžią praeitį pažinę,
Pagimdys vargai galiūnus, ugnimi uždegs krūtinę.

Ilgai įrodinėjau lietuvių tautiškos sąmonės atgimimą, aušros laikus, Basanavičius, Kudirkas, Jablonskius, Valančius, Daukantus ir visą plejadą kitų Lietuvos patrijotų, kurių idealizmu ir pastangomis „jau švinta dangus aptemęs". Niekas negelbėjo. Ir mudu nutilova. Aš pradėjau niūniuoti Seinų vyskupo Barono pranašo eiles:

Kad tu, gude, nesulauktum,
nebus, kaip tu nori,
bus kaip Diev's duos,
ne kaip tavo prisakai nedori....

Neįveiksi, sūnau šiaurės:
mūsų širdys tvirtos, —
seniai yra išbandytos,
seniai keptos, virtos...

Neįveiksi: mums ant širdies
trupės tavo peiliai,
sutirps ledai ant krūtinės,
tu pats teksi eilei...

Ir man rodėsi, kad ir šie pranašo žodžiai nesugraudino bendrakeleivio širdies. Pasirodė, kad jo mylėta rusė ir rusų tauta. Demoniškai nusišypsojęs, padavė man savo, išsigimėlio sūnaus ranką ir Marijampolėj mudu išsiskyrėva, kad daugiau vienas antro nematytume šiame keistenybių pasaulyje.

Begalvojant apie Lietuvos likimą, kuris, man atrodė, bus labai tragiškas, atėjo galvon pasikalbėjimai su vienu vokiečių Fribourgo Bank d'etat vicedirektorium, mano studentavimo metu Šveicarijoj. Jo vardas buvo Julius Hoffmann. Jis kilęs iš Vokietijos Aachen'o ir tarnavęs Wilhelmo II Leib-gvardijoje leitenantu. Pasirodė, kad jo labai gerai būta susipažinusio su Vokietijos kolonijų padėtimi. Jisai man daug pripasakojo apie Vokietijos galybę, jos ateities planus, apie tą valstybę, kuriai nebesama lygios visame pasaulyje. Su dideliu pasitenkinimu jo buvo niekinama Prancūzija, kurios likimas esąs Vokietijos imperijos rankose. Juk tamsta žinai, kad mano šalyje, sumušus prancūzus 1871 metais ir prijungus Alsas-Lotaringiją prie Vokietijos, pramonė pasiekė aukščiausio laipsnio. Prancūzija atvežė mums 5 milijardus aukso. 2 milijardus to aukso nutarta pašvęsti armijai mechanizuoti, 3 gi milijardai palikta būsimam neišvengiamam karui. Svarbiausios Prancūzijos tvirtovės vakarų šiaurėje bus panaikintos ir tos žemės bus prijungtos prie Vokietijos. Prancūzija mums nebaisi militariniu atžvilgiu. Jos gyventojų skaičius kas metai mažėja. Iš 45 milijonų gyventojų 1871 m. šiandien ji tebeturi tik 38 mil. Tautos vienybė pairo, atskyrus bažnyčią nuo valstybės. Sukonfiskuotas bažnyčios turtas davė, tiesa, 7 milijardus frankų. Bet iš jų valstybės iždui beteko tik 2 milijardai. Čia puikiai pasidarbuota Masonų ložės Grand Orient ir jos agento Dreifuso. Galima sakyti, kad prancūzų ložė moraliai priklauso nuo mūsų Berlyno ložos, Memphis vadinamos. Nenuilstamas Vokietijos emisarų darbas Prancūzijoje pasiekė savo tikslą. Mūsų valdžia stengėsi išgauti nuo šv. Tėvo Pijaus X mandatą į Prancūzijos misijų kolonijas. Jeigu tai pavyks, tai laikui bėgant, ir karui ištikus,

mums teks mandatas į visas Prancūzijos kolonijas. Anglai mums ateityje nebus pavojingi. Sueso kanalas mums neužtvenks kelio į Aziją. Sumanytas 1903 m. sausumos kelias nuo Berlyno lig Bagdado bus reikalingas Vokietijai ekonominiu, strateginiu ir politiniu atžvilgiais. Galima tvirtinti, kad toji geležinkelio linija jungs Baltijos jūrą su Persijos įlanka ir Indijos vandenynu. Karo metu anglams nepavyks užblokuoti mūsų kolonijų Afrikoje, nes nuo Bagdado per Basrą bus laisvas susisiekimas ne tik su Afrika, bet ir su Indija, Australija ir kitomis Azijos, mūsų priešų rankose esančiomis, kolonijomis. Toji pratęsta linija eis nuo Berlyno per Budapeštą, Bielgradą, ir bus saugus kelias sausumoje. Tai genijalus mūsų strategų ekonomistų ir politikų sumanymas. Išdidus Albijonas noroms nenoroms bus priverstas mus paboti. Rusijos likimą tamsta pats gerai žinai. Jos pavergtos tautos revoliucijos metu 1905 m. parodė, ko jos nori ir ko siekia. Karui kilus, mes jas atvaduosime iš despoto jungo ir jos džiaugsis atnešta joms Germanų kultūra. Linija Ryga—Odesa bus minimalinis mūsų reikalavimas Rusiją sutriuškinus. Tos derlingos žemės į vakarus nuo tos linijos aprūpins mūsų valstybę žaliava ir maistu.

Taip suglaustai atrodė vokiečio, „gal ir šnipo“ pasikalbėjimai su savo draugu ant Sarinos krantų Šveicarijoj 1907—08 metais. Mano priešingi jo išvedžiojimams įrodinėjimai jo neįtikino. Tai man primindavo pasekėją filos. Nietsch'ės, kurio ideologija turėjo didelį pasisekimą Vokietijos masių tarpe; ir kuris išimtinai garbino tik jėgą ir norėjo sukurti antžmogio tipą. Galvojau, argi Vokietija pagrobtų Lietuvą, karą laimėjus. Nesinorėjo teigiamai atsakyti, nes man teko arčiau pažinti vokiečius ir jų kultūrą, gyvenant Berlyne, Dresdene, Münchene ir Fribourge in Bresgau studentavimo metu. Eidamas filosofijos mokslus Šveicarijoj, susipažinau su vokiečių mokslininkų teorijomis ir jų ideologijomis. Net buvau manęs lyginti filosofo Nietschės moralę su Tolstojaus morale. Buvau net perskaitęs visus Nietschės veikalus.

Kadangi karo pradžios kaltės visi vengė, kilo daug ginčų laikraščių skiltyse ir išleistose tuo klausimu storose knygose, tai ir panorėjau pridėti savo grašį karo priežastis gvildenti. Peržiūrėjęs visas Nietschės knygas, paskelbiau lietuvių visuomenei Nietschės ideologijos bendrus bruožus „Pažangos“ žurnale. Iš jų buvo kiekvienam matyti, kad Nietschė atpalaidojo Vokietiją nuo krikščionybės dvasios, kurią vadino žmonijos morfijumi. Krikščionijos artimo meilę jisai vadino kvailybe, vargšų ar ligonių gelbėjimą — nusikaltimu. Jo šūkis buvo: griūvantį pastumti, kenčiantį pribaigti. Nietschė siekė Dionizo, nesuvaldomo dievaičio idealų; galybės norą statė pirmon vieton. Jisai

krikščionių nusižeminimo dorybę vadino vergų dvasia, propagavo galybės dvasią, antžmogio tipe įsikūnijusią. Ji esanti šios žemės prasmė. Panašus Nietschės šūkis apsvaigino Vokietijos jaunajai kartai galvas. Galima sakyti, kad Vokietijoj nebuvo žmogaus, kuris nebūtų skaitęs Nietschės veikalų ir nesusižavėjęs jo noru gyventi. Nietschės magolomanija prisidėjo prie Didžiojo Karo priežasčių. Tik savo profesoriaus atkalbintas, palaidojau tą sumanymą ir apsistojau galutinai prie metafizinių Tolstojaus doros pamatų. Instinktyviai bijojau Vokietijos hegemonijos Lietuvoj ir maldose prašiau Dievą, kad neįvyktų mano buvusio draugo pranašavimai. Kitaip tada Lietuvai nebūtų kitos išeities, kaip sutirpti germanų jūrose. Kunigaikščių Vasilčikovų, Stolypinų, Muravjovų ir kitų atsibastėlių dvarai, šiems pasišalinus iš Lietuvos, atitektų vokiečiams. Įsiskolinusiems, sulenkėjusiems Lietuvos dvarams ateitų tas pat galas. Arti milijono hektarų mūsų tėvynės gražiųjų laukų tektų vokiečių kolonistams. Ir kaskart liūdniau darėsi ir slėgė man širdį. Mūsų Gedimino, Algirdo ainiai tirpo Rusų jūroje ir šiandien jau jie neskiria Lietuvos nuo Rusijos. Kaip tyčia prisiminiau vieną tokį tipą iš Petrapilio laikų, kur teko man praleisti keletą mėnesių studijų reikalais.

Tai buvo 1910 m. Važiuodamas iš Petrapilio Čudovan, katalikų darbininkų dvasios reikalų aprūpinti ir jiems šv. mišias sekmadieniais atlaikyti, susitikau viename kupe su kariškai apsirengusiu džentelmenu. Jisai užkandžiavo, o aš, žiūrėdamas per langą į plačiosios Rusijos laukus ir ypatingus architektūros trobesius, melancholijos pagautas, niūniavau liūdnas Lietuvos dainas. Džentelmenas atsistojo, priėjo prie manęs ir rusiškai paklausė: „Iš kur tėvelis? Mat, aš buvau apsirengęs kunigiškais drabužiais. Atsakiau, kad iš Lietuvos. Tuomet jisai ištiesė man ranką ir pasisakė esąs kunigaikštis Putiatin. Mano dideliam nusistebėjimui pridūrė: Myliu tą šalį. Man teko laimė ją pažinti, važiuojant per ją su karaliumi Aleksandru III. Juk ir mano protėviai kadaise ten gyveno ir tik žiauriojo Jono laikais nusikėlė Maskvon. Vienas Petrapilio universiteto studentas, lietuvis, tvirtino mano pavardę esant lietuvišką ir kilusią iš žodžio „pūsti". Aš gyvenu Carskoje Selo, ir būtų man malonu tamstą pas save matyti. Padėkojęs už pakvietimą, prižadėjau pasinaudoti proga ir padaryti vizitą kunigaikščiui Putiatinui. Bet koks buvo mano nustebimas, kai Putiatinas paėmęs Lietuvos kunigaikščių geneologijos knygą ir įrodęs man savo šeimos giminystę, tiesiogine linija su Algirdaičių kunigaikščiais, pradėjo tvirtinti, kad jau Vytauto Didžiojo laikais buvo Vilnijoj rusams pastatyta cerkvė, kurioje tilpo su viršumi 3 tūkstančiai žmonių. Tai

esąs įrodymas, kad jau anais laikais rusai nebuvo Lietuvos quantité negligable. Išsyk suvokiau, kad mano kunigaikščio esama taip surusėjusio, kad net manyta Vilnių, XV amžiaus pradžioje buvus rusišku miestu. Kraujas užvirė gyslose. Norėjosi griebtis argumentų ir įrodyti jojo klaidingą argumentaciją, bet susivaldžiau. Paprašytas užkandžiauti, pradėjau kalbą apie Šveicarijos grožį, ir didelį lietuvių inteligentų skaičių universitetuose. Aš pats baigęs mokslus, tvirtinau jam, manau grįžti tėvynėn ir dirbti savo brolių garbei ir Lietuvos galybei ir didybei. Nors kunigaikštis labai interesavosi, domėjosi lietuviais ir mane kvietė dažniau čia lankytis, bet mano nusivylimas neleido daugiau kojoms palytėti jo didybės slenksčio. Nors veikė Lietuvoje ekonominės, kultūrinės organizacijos jau nuo revoliucijos laikų, bendra tėvynės padėtis neatrodė man rožėmis klota. Rusiško nihilizmo ir bedievybės prisigėrusi inteligentija, partijų rietenos, internacionalizmo pradai, socialistų nuodai, skiepijami darbininkų tarpe, ir nepakankamai stiprus tautiškos sąmonės išsivystymas slėgė man krūtinę. Pačioj gi Lietuvoj, be rusų, dar mums teko kariauti su lenkais endekais ir jų imperialistais. Trūkstant lietuvaičių inteligenčių Lietuvoj, mūsų inteligentai vesdavo lenkes endekes, kurios savo kūdikius užkrėsdavo lenkų šovinistų dvasia. Dvarponius, pasaulininkus ir dvasininkus veikė lenkų blizgučiai. O paviršutinės kultūros žymės svaigino kaimo žmones. Austrijos lenkų laisvė ir ten veikiančios politinės organizacijos savo planuose buvo išdirbusios visų istoriškų Lietuvos žemių kolonizavimą ir jų sulenkinimą. Bekunigaudamas Suvalkijos Ilguvoj $1^1/_2$ metų, ne kartą išsišnekėjau su Varšavos artistu Młynarskiu apie Lietuvos likimą. Tai buvo 1905 revoliucijos metais. Kai aš jam pareiškiau, kad jaunosios Lietuvos pastangos ir revoliucionierių lietuvių šūkiai — siekia lenkiškus dvarus išparceliuoti ir bežemiams lietuviams išdalyti, kad nereikėtų bastytis po svetimus pasaulius, ansai, trijų folvarkų savininkas, man atkirto: „Ani pędzi polskiej ziemi nieoddamy nieprzyjacielowi.“ Jo, mat, būta endekų šulo. Jisai laikė sulenkėjusių Lietuvos kunigaikščių ir bajorų žemes jau lenkiškomis žemėmis ir į lietuvius žiūrėjo, kaip į lenkų priešus. Tie visi mūsų priešų sumanymai ir jų brutalus nusistatymas Lietuvos atžvilgiu mane žadino labiau susidomėti Lietuvos likimu karo metu. Tai buvo nykštuko noras kovoti su Titanų galybe, bet retrospektyviai į tai žiūrint šiandien rodo, kad pasiryžimas gali kalnus versti. Čia prisiminiau Eneidos žodžius: „Flectere si negulo superos, acheronta movebo.“ Nes mūsų visiems priešams, mano manymu, tinka Liviaus žodžiai: Perfidia plus quam Punica: nil sancti, nil veri, nullus metus decorum, nullum jus jurandum.

AMERIKOS LIETUVIAI

(prieš karą).

Kad geriau suprastume Amerikos lietuvių politines ir labdaringas pastangas gelbėti tėvynę karo metu, man nebus pro šalį atvaizduoti jų būklę prieš prasidėsiant karui. Kiek lietuvių Amerikoje būta prieš karą, sunku pasakyti. Mat, nebuvo tais laikais statistikos biuro, kuriam būtų rūpėjęs tas klausimas. Amerikos kunigų vienybės valdyba, karts nuo karto siuntinėjo savo nariams ankietas, prašydama jas užpildyti. Nors 90% prisiųsdavo žinių, kiti nieko neatsakydavo. Kunigų vienybei vis dėlto pavyko surasti 750 000 lietuvių Dėdės Samo žemėse. Bet tai buvo tik dalis jų. Pirmieji ateiviai lietuviai, nesusiradę arba nesugebėję pasistatyti sau bažnyčios, dvasinių reikalų verčiami, glaudėsi prie lenkų, slovakų ir net prie airių. Susigyvenę su svetimtaučių parapijomis, tautinėms bažnyčioms atsiradus, ne visi josna grįžo. Antra vertus, lietuviai ateiviai, laikui bėgant išsiblaškė po visą Ameriką ir jos miestelius, kur ir po šiai dienai nėra lietuvių bažnyčių. Trečia, reikia atsiminti, kad išeivių dalį sudarė netikintieji, kurių parapijų statistika negalėjo suieškoti. Visų mūsų nuomonė buvo ta, kad Amerikoje esama nemažiau kaip milijonas lietuvių! Anglių kasykloms (minkštoms Pittsburge ir kietoms Mt. Carmel, Scranton, Shenadoah, Mahanoy City ir porai dešimčių kitų miestų) tenka apie 200 000, Chicagai 100 000 su viršum. Rytams kliuvo su Baltimore, Philadelphija, New-Yorku, Connecticut valstybėms, Bostonui ir Main valstybei 250 000. Miestai Utica, Albany, Buffalo, Rochester, Detroit, Grand-Rapid skaitė arti 100 000 savo gyventojų ir t. t. Čia sunku išvardyti visus miestelius ir esamą juose lietuvių skaičių. Skaitant vien tik didesnių parapijų turtą, kurio yra nuo šimto iki trijų šimtų tūkstančių dolerių pavieniai, sudaro dešimtį milijonų dolerių, kuriuos sudėjo mūsų brolių tikėjimas ir prakaitas į statomas bažnyčias, klebonijas, sales ir mokyklų namus. Turtas mano buvusios parapijos, kuri beturi ne daugiau kaip 300 šeimų, yra 200 000 dolerių vertės.

EKONOMINĖ LIETUVIŲ PADĖTIS AMERIKOJE.

Geriau suprasti ekonominei lietuvių padėčiai Amerikoje, reikia juos skirti į dvi grupes. Tuos, kurie apleido tėvynę tarpe 1870 ir 1890 metų, ir tuos, kurie atvyko Amerikon vėliau. Pirmieji apsigyveno daugiausia Pennsylvanijos anglių kasyklose. Kadangi uždarbiai ten buvo geri, tai daugelis iš jų, susikrovę šiokį tokį turtą, iškeliavo į di-

desnius miestus, kur darbas lengvesnis, švaresnis ir ne taip pavojingas. Kiti gi įsitaisė savus namelius, kad neliktų amžinais pastumdėliais airių, kurie jų nemylėdavo ir pravardžiuodavo atėjūnais, darančiais jiems konkurenciją. Namų savininkų skaičių sudarė 24.000 šeimynų. Pennsylvanijoj daugelis jų išnuomodavo butus viengungiams, ką tik atvykusiems iš Lietuvos. Labiau išmokslinti ir energingesni metėsi į biznį, įsikūrė krautuves, aludes, ir bankus. Didesnės krautuvės — magazinai — buvo steigiamos akcinių bendrovių pamatais, mažesnės gi pavienių asmenų pastangomis. Tuo metu Pennsylvanijoje buvo 74 magazinai 3.700.000 vertės ir 15.000.000 dolerių vertės aludžių, restoranų, krautuvių, kurių skaičius siekė 645. Atsidarius skerdykloms Chicagoj, kaip jau minėjau anksčiau, daugelis Pennsylvaniečių sumarmėjo tenai sau laimės ieškoti. Prieškariniais laikais chicagiečiai broliai jau didžiavosi 24 prekybos įmonėmis ir 35 magazinais, kurių vertė 2 000 000 d. Karčiamų ir restoranų skaičius Chicagoje nebuvo didelis, nes lietuviams buvo neįmanoma mokėti 2000 d. per metus už leidimą jas laikyti. Brooklyno, New-Yorko, Bostono, Waterburio, Warcesterio, Baltimorės, Clevelando lietuviai daugiausia buvo prekybininkai, siuvėjai ir fabrikų darbininkai. Tie miestai turėjo 60 prekybos namus ir 130 magazinų, kurių vertė 7.150.000 d. Neliesiu čionai mokesčius mokėtus už lietuvių verslus, nes man neteko jų sužinoti. Čia pridursiu, kad tuo metu buvo žinomos 170 lietuviškų kolonijų, kuriose būdavo nemažiau, kaip 200 šeimynų. Kur būdavo didesnis lietuvių skaičius, atsirasdavo tuojau aludės ir krautuvės saviesiems patarnauti. Lietuviai krautuvininkai Amerikoje puikiai konkuruoja su žydais ir net juos pralenkia, nes daugumas jų moka anglų, rusų, lenkų ir lietuvių kalbas. Bankų sritis irgi nesvetima lietuviams. Tuo metu buvo 15 didelių bankų Amerikoje, su vienu iki 5 milijonų dolerių kapitalo. Didžiausi bankai tai Chicagos bankai! Olšausko, Tananevičiaus ir Eliaus. Pittsburge Abiecūno, Mt. Carmely-Miliausko. Be to, Shenadorio, Mahanoy City, Brooklyne, New-Yorke, Waterburie, Bostone. Čion galima paminėti 35 taupomosios kasos, kur lietuviai saugojo savo sunkiai uždirbtą skatiką. Baltimorė ir Brooklynas didžiuojasi siuvėjais. Dauguma jų turi savo žinioj nuo 30 iki 60 darbininkų. Broctono lietuviai žinomi, kaipo geriausi Amerikoje kurpiai, turį puikų batų fabriką. Amerikoje priskaičiau 13 mažesnių cigarų fabrikėlių, 19 vaistinių ir 2650 automobilių savininkų. Stebėtinas daiktas, kad lietuviai Amerikoje nepamėgo žemdirbystės. Matomai, daugumas jų nemanė Amerikoje apsigyventi, bet susikrovus šiokį tokį kapitalą grįžti tėvynėn. Tesuskaičiau tik 1500 ūkininkų,

Connecticuto, New-Yorko, Mishingano ir Pennsylvanijos valstybėse. Amerikoj gimusių lietuvaičių likimas — eiti į šilkų, kojinių, marškinių, cigarų fabrikus ir restoranus. Amerikoj nėra papročio turėti tarnaites. Šeimininkės dirba pačios namų ruošos darbus ir jokia amerikietė mergina nesutiks vergauti pas svetimą. Merginos uždirbdavo fabrikuose nuo 3 iki 5 dolerių per dieną. Geriausi uždarbiai tekdavo angliakasiams darbininkams. Jose vaikinams, baigusiems pradžios mokyklą, ir vežantiems anglis po žeme su vienu mulu, mokėdavo 4 dol. per dieną, nuo 16 metų tie patys jaunikaičiai, vartodami 2 mulus gaudavo 5 dol. Kontraktiniai darbininkai pelnydavo tarp 5—7 dol. per dieną, o jų viršininkams tekdavo nuo 200 d. iki 500 dol. mėnesiui. Įvairiuose pramonės miestuose mūsų brolis uždirbdavo nuo 3 iki 5 dol. per dieną.

SOCIALINĖ LIETUVIŲ PADĖTIS.

Pirmieji lietuviai, atkeliavę Amerikon, visai svetimon savo papročiais šalin, jautėsi nekaip. Susibūrę kurion nors vieton, telkėsi krūvon ir organizuodavo draugijas. Tos draugijos dažniausiai būdavo religinio pobūdžio ir vadindavosi šv. Petro ir Povilo, šv. Juozapo, šv. Antano ir kitokiais šventųjų vardais. Tik kai kurios draugijos turėjo Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių vardus: Kęstučio, Vytauto, Gedimino. Jos sekė panašių tikslų veikiančias čekų ir lenkų draugijas: Čekų Sakalus ir lenkų legijonininkus. Atvykus Amerikon plačių horizontų kunigui Burbai ir apsigyvenus Plymouth Pennsilvanijoj, prasidėjo lietuvių būrimasis bendron organizacijon. Jisai suorganizavo draugiją, vardu Susivienijimas Lietuvių Amerikoje. Toji draugija turėjo religinį pobūdį. Tai įvyko 1886 metais. Jos tikslas buvo: 1) ginti lietuvius nuo blogų socijalės aplinkos įpročių, 2) stiprinti juose doros ir tikėjimo diegus, 3) tvirtinti tautišką sąmonę. Draugijai įsteigtas laikraštis „Tėvynė“, kurios pirmuoju redaktorium buvo kun. Jonas Žilius. Atvykus Amerikon J. Šliūpui, prasidėjo tikra makalija. Nors jį išleido į Petrapilį matematikos mokytis jo dėdė kun. Šliūpavičius, tačiau universitete gavo vilko bilietą. Jis buvo tikras nihilistas. Per Tilžę pagaliau atvyko Amerikon. Jam ten pradžioj nesisekė. Pennsylvanijoj pamatęs jį kun. Burba, su paprastais darbininkais kasantį anglis, pasigailėjo jo ir broliškai į jį kreipėsi: „Žinai, ne tau, mokytam žmogui, kasti anglis. Eik baigti mokslų.“ Jonas atsakė: „Tėveli, neturiu pinigų.“—„Štai tau 500 dol. ir važiuok universitetan.“ Šliūpas po dviejų metų studijų Baltimorėj, atsikraustė į Mt. Carmely ir pradėjo

leisti bedievišką laikraštį „Nauja Gadynė“. Neradęs pasekėjų, po metų išsikraustė į Cleveland Ohio.

„Vienybė Lietuvininkų“ 1894 m. taip rašo apie dr. Šliūpo, bedievybės apaštalo ir jo padėjėjo ekskunigo Demskio nudirbtus darbus Mt. Carmely. „Negaila mums nei vieno, nei kito, kad mus apleido, bet gaila clevelandiečių, nes, gal, tenai iki šiol buvo šviesu, o jiems atkilus, užtems.“ Dr. Šliūpas visą savo gyvenimą Amerikoje pašventė agitacijai, visa to žodžio prasme. Jisai agitavo prieš bažnyčią, prieš katalikų vyskupus ir kunigus, prieš Dievą, jiems teikdamas šlykščiausių epitetų. Jo agitacinių prakalbų vaisius buvo lietuvių vienybės Amerikoje suardymas. Dr. Šliūpas buvo grynai negatyvė dvasia. Jisai nieko nesutvėrė — jisai viską ardė. Jisai nesuorganizavo nei lietuvių bedievių sąjungos, nei tautiečių (kaip jie save Amerikoje vadindavo). Tai (mefistofelio) dvasia, kuri, blogo trokšdama, gera tvėrė (Fausto žodžiai). Dr. Šliūpas išardė pirmą plataus masto lietuvių susivienijimą Amerikoje. Žuvo ir laikraštis „Tėvynė“. Wilkes Barre (Penns.) metiniame tos organizacijos susirinkime kilo ginčų tarp katalikų ir Šliūpo pasekėjų. 600 Šliūpo pasekėjų apleido salę, katalikai gi sutvėrė kitą draugiją, vardu Susivienijimas Rymo Katalikų Amerikoje, ir įsteigė naują laikraštį „Žvaigždę“.

Lietuvių Susivienijimas Amerikoje liko tautininkų rankose, kurie pašalino iš savo įstatų religijos praktikavimą. Jie vėliau atgaivino ir to laiko susivienijimo organą „Tėvynę“ kurio redaktoriumi tapo pagarsėjęs savo darbais Račkauskas. Prieš karą „Tėvynė“ jau linko socializman ir propagavo bedievybę.

Tos dvi organizacijos pradėjo tarpu savęs konkuruoti ir išaugo į galingas draugijas, kurioms rūpėjo visų pirma savo narių apdraudimai nuo ligų, nuo mirties ir nuo netikėtų atsitikimų. Jų abiejų skaičius prieš karą siekė apie 20.000 narių. Be to, R. Katalikų Susivienijimo Lietuviai 1907 metais įvedė savo organizacijon vadinamą Tautos Fondą, kurion kiekvienas Susivienijimo narys turėjo mokėti 10 c. kas mėnuo. To fondo kapitalas buvo skiriamas tėvynės kultūros reikalams. R. Katal. Susivienijimo lietuviai turėjo prieš karą 155 skyrius. Panašių į šias dvi organizacijas, kiekvienoj lietuvių gyvenamoj vietoj, būdavo ir vietinio pobūdžio susišelpimo draugijų. Mat, Amerikoj nėra priverstinio socialinio darbininkų apdraudimo. Tad kiekvienas rūpinasi pats savimi, apdrausdamas save nuo netikėtų atsitikimų, ligos, ir mirties. Privataus pobūdžio apdraudimai privalo laikytis valdžios tuo tikslu išleistų įstatymų. Tokių lietuvių apdraudimo įstaigų Amerikoj buvo priskaitoma per 2000 su 250.000 narių. Viena iš seniausių kul-

tūrinių organizacijų, kurios tikslas subsidijuoti knygų leidimą, vadinosi „Lietuvių Mylėtojų Draugija". Profesinio pobūdžio buvo: 1) Kunigų Vienybės Draugija, 2) Susivienijimai daktarų, advokatų ir darbininkų. Kunigui Fab. Kemėšiui atvykus Amerikon ir neturint pastovios vietos, buvo nutarta duoti organizacinio darbo: visų pirma pradėta organizuoti Amerikos Lietuvių R. K. Labdarybės draugija. Nors Kunigų Vienybė tą mintį svarstė atvejų atvejais ir buvo jau sudarius nemažą fondą, tik kun. Kemėšiui pavyko sukelti didesnį kapitalą ir Chicagoj nupirkti 10 akrų žemės už 16.000 dol., kur vėliau buvo pastatyti erdvūs namai, šv. Kazimiero seserų prižiūrimi. Tuose namuose rado prieglaudą nemaža senelių, našlaičių ir pamestų vaikų. Platesnio maštabo įstaigos esama Scrantono apylinkėj ir Connecticuto valstybėj. Be labdarybės Amerikos lietuviai pasižymėjo ir blaivybės platinimu minių tarpe. Kun. Saurusaitis, aršus alkoholio priešas. Waterburg Conn, sušaukė 1913 m. blaivininkų pirmąjį susirinkimą. Nutarta įkurti blaivininkams organą, vardu „Tautos Rytas", steigti kiekvienoj parapijoj blaivininkų kuopas ir rinkti aukas laikraščiui ir knygoms leisti antialkoholiško turinio. „Tautos Ryto" redaktorium buvo išrinktas kun. J. Jakaitis iš Worcester Mass. Jau sekančiais metais Blaivininkų Draugija turėjo 20.000 narių. Sekdamas čekų Sakalų pavyzdžiu, tais pačiais metais A. Norkūnas iš Laurenco Mass. sušaukė pirmą lietuvių jaunimo suvažiavimą. Pirmais metais 1913 m. 27 bal. jaunimo draugija „Vyčiai" didžiavosi 700 nariais. Sekančiais metais tas skaičius siekė 15 000. Tikslas buvo ne vien tik stiprinti kūną įvairiomis gimnastikos rūšimis: futbolu, baseboliu, basketboliu ir kt., bet ir kovoti prieš jaunimo ištvirkimą, alkoholį, skiepijant krikščioniškos doros diegus jaunimo širdyse, skatinant patriotizmo dvasią, mokinant lietuvių kalbos, istorijos, literatūros. Ton organizacijon jau prieš karą įsirašė $^2/_3$ viso Amerikos katalikiško jaunimo, esančio lietuvių mokyklose, kurias vedė ir prižiūrėjo Seserys Kazimierietės. Buvo nemaža narių ir iš aukštesnių mokyklų ir Amerikos universitetų, kur mokėsi mūsų jaunimas. Be jaunimo toj organizacijoj dalyvavo ir lietuviai daktarai, advokatai ir kitų profesijų vyrai ir merginos. Mat, „Vyčių" organizavimas ėjo skyriais. Remiant „Vyčius" kunigams, tasai jaunų sportininkų entuziazmas virto, tarsi, vulkanu. „Vyčiai" turėjo du savo organu: vieną Chicagoj vardu „Vytis" lietuvių kalba ir Booster Wilkes-Barre (Penn.) anglų kalba. Be to, Amerikos lietuvių katalikų jaunimas, einąs mokslus kolegijose ir universitetuose, turi savo organą „Moksleivį". Jau prieškariniais laikais turėjo 30 skyrių su 500 narių. Nors Amerikoje socialistai aplamai neturėjo niekuomet didelio pasi-

sekimo, tai ir lietuvių tarpe jie neturėjo iki 1911 jokios organizacijos. Bet atvykus Pijui Grigaičiui, Chicagon, prasidėjo bruzdėjimas. Pijus Grigaitis, dalyvavęs 1905 metais revoliucijoje ir, dėka žydų, ištrūkęs iš Suvalkų kalėjimo, pabėgo į Šveicariją, kur Berno universitete baigė juridinius mokslus. Su juo aš pasižinau Schwyce, kur jis gyveno drauge su savo broliu kun. A. Grigaičiu. Pijus buvo tikras revoliucininkas. Jisai man, bevažinėjant dviračiu po gražias Schwyco apylinkes, dainavo vien tik savo nusistatymui tinkamas rusiškas dainas „Vstavai prokletjem zakleimeny", „otrečiomsia ot staravo mira" ir kitas. Kai kurias iš jų net išmokau. Chicagoj jam pavyko suorganizuoti socialistų susivienijimą iš 2000 narių. Iš pradžių jam, kaip gabiam organizatoriui ir iškalbingam vyrui, sekėsi gerai. Bet vėliau, kaip kiekvienam Amerikos atėjūnui, pakvipo doleris. Sykiu su Jurgelioniu jisai sugalvojo įsteigti akcinę bendrovę, eksploatuoti Amerikos žemės turtams. Kaip nebiznieriui tas plataus užsimojimo žygis nepavyko. Bendrovė iširo, ir darbininkų pirktos akcijos nuėjo vėjais. Įdėtas kapitalas žlugo. Darbininkai pradėjo nepasitikėti savo vadu. Ir nuo to laiko jų skaičius nedidėjo. Grigaitis leido darbininkų reikalams skirtą dienraštį „Naujienos". „Naujienos", kaip maždaug visi socialistų organai pasauly, puldinėjo religiją, pašiepdavo katalikų bažnyčios dogmas, stengdavos žeminti dvasininkų autoritetą minių akyse, ir laikyti katalikų bažnyčią didžiausiu darbininkų priešu. Grigaičiui pakenkė „Draugo" dienrašty straipsnis, kuriame atpasakota jo biografija ir susituokimas su žydelkaite. Straipsnio autorius „Mikinis" tąja proga priminė žydų laukiamą mesiją. Kadangi tas jų mesijas taip ilgai neatėjo pasaulin, tai anot autoriaus, jis greičiausiai gims iš Grigaičio mišrios šeimos. Grigaitis patraukė „Draugą" teisman, bet bylą pralaimėjo. Tuo metu prasidėjo ir katalikų darbininkų organizavimas. To darbo ėmėsi Chicagoj gyvenąs kun. Kemėšis, kad galėtų apsaugoti lietuvius darbininkus nuo Grigaičio skelbiamo ateizmo ir krikščionių dorai priešingų idėjų. Katalikų darbininkų susivienijimas pradėjo klestėti. Jų organas „Darbininkas" jau prieš karą turėjo 4000 prenumeratorių. Organo redaktorium liko patsai kun. Kemėšis. Susivienijimo skaičius siekė 5.500 narių. Tos visos katalikų organizacijos, priskyrus dar prie jų katalikų moterų susivienijimą, kuris turėjo 45 skyrius, buvo sujungtos į vieną organizaciją, vardu Lietuvių Katalikų Federacija Amerikoje. Teisingumo vardan reikia pabrėžti, kad Amerikoje lietuvių tarpe buvo ir komunistų — „Zimmerwaldiečių". Juos organizavo iš Šveicarijos atvykęs Kapsukas — Mickevičius. Komunistų skaičius nepralenkė vieno tūkstančio. Jų organas buvo

„Kova“ ir jos redaktorius patsai Kapsukas. Mickevičius-Kapsukas savo organe perkūnais ir žaibais pradėjo švaistyti į Grigaičio socialistus. Juos vadino tautiškais buržujais. Grigaitis, gindamasis nuo komunistų, įsteigė Lietuvių Socialistų Tautišką Tarybą, kuri stengėsi verbuoti moteris ir vaikus. Sufanatizuoti lietuviai komunistai ėmėsi teroro. Pradėjo rašinėti laiškus tiems vadinamiems buržujams, reikalaudami pinigų. Buvo daug puolimų, ir nuo jų rankų žuvo kun. Žebrys Waterburgo klebonas. Nors tautininkai, laisvamaniai puldavo socialistus ir komunistus savo leidžiamuose organuose ir nekultūringai koliodavo vienas kitą, bet visi vienu frontu atakavo katalikų visuomenę ir jų organizacijas. Jei ne karas ir nebūtų išvykęs Rusijon Kapsukas, kurį vėliau pavadavo Vidikas, tarpusavė lietuvių brolių kova, gal, būtų nuėjusi į dar žiauresnes formas.

(Plačiau žiūrėk mano išleistą brošiūrą: Les Lituanien d'Amerique, Lausanne 1917 metais).

AMERIKOS LIETUVIAI IR KARAS.

Amerikos lietuviai, karui prasidėjus, nebuvo vieningi. Neturėjo jie grynai lietuviškų politinių organizacijų. Iš esamų apie 30 politiškų klubų, visiems teberūpėjo Amerika. Vieni iš jų rėmė respublikonus, kiti gi — demokratus. Politika Amerikos lietuviams prieš karą nerūpėjo, nes nebuvo nė vienos draugijos, kurios tikslas būtų buvęs visomis galimomis priemonėmis kovoti už Vilniaus seime paskelbtąją Lietuvos autonomiją 1905 m. Didžiajam Karui prasidėjus, reikėjo kas nors daryti. Daugeliui patriotų kilo mintis, kas bus su Lietuva. Prasidėjo ginčai ir susirašinėjimai. Paaiškėjo kad būtinai reikalinga sušaukti politinis seimas. Atvykęs iš Lietuvos kun. dr. Gustaitis rinkti aukų „Žiburiui“ ir dr. J. Gabrys savo biurui Paryžiuje; laikinai abu apsistojo Chicagoj. Jų ir daugelio Chicagos inteligentų pastangomis Politinis Seimas buvo sušauktas Chicagoj spalių 21 dieną. Gavo kvietimus Amerikoje lietuvių organizacijos. Aš su kaimynystėj gyvenančiu dr. Augustaičiu leidomės į tolimą kelionę. Pittsburge sustoję ir atlankę keletą žymesnių veikėjų, visi drauge keliavome Chicagon. Chicagoj sužinojome, kad socialistai ir Šliūpo pasekėjai tautininkai atsisakė oficialiai dalyvauti Seime. Socialistai atsisakymą motyvavo tuo, kad tarp jų ir klerikalų nebuvę bendrų reikalų nei Lietuvoj, nei Amerikoj. Tautininkai gi tuo, kad šaukiamo seimo iniciatyvą paėmė į savo rankas tik viena partija. Kapsukas su savo pasekėjais komunistais nedavė jokio atsakymo. Išsyk paaiškėjo, kad nebus galima

2*

sudaryti bendros platformos politiniam veikimui Amerikoje. Iniciatoriams ir kokiems trims šimtams delegatų iš įvairių plačiosios Amerikos kampų ūpas pablogėjo, bet nenusiminta. Imtasi darbo, ir konferencija tarėsi ištisas tris dienas. Atmosfera buvo įtempta. Sumanymų begalybės. Man rodės, geriausia neutralė Lietuva, à la Šveicarija, Belgija, kurioje žydėjo laisvė ir gerovė. — L'etat Tampon, (Buffer Staat*). Tokiai Lietuvai turėjo priklausyti keturios gubernijos: Gardino, Vilniaus, Kauno ir Suvalkų. Prie tokios Lietuvos turėjo būti prijungta Prūsų Lietuva su Įsrutės apskritimi imtinai. Kiti stojo už federacinę Lietuvą su Latvija. Gabrio ir jo šalininkų manymu, tuo metu nebuvo galima daugiau reikalauti Lietuvai, kaip autonomijos. Mat, jis senas revoliucionierius nuo 1905 metų ir Vilniaus Seimo generalinis sekretorius, gyveno praeities atsiminimais ir tradicija. Gabrio argumentavimai paėmė seime viršų ir tame istoriškame visuomenės susibūrime Chicagoj, nutarta reikalauti Lietuvai tik autonomijos, pasiliekant Rusų Imperijos suverenume. Tame suvažiavime buvo iškelta, kad pasauliniam karui pasibaigus, turi grįžti teisingumas ir teisė, kad pavergtom tautom būtų grąžinta laisvė. Nė vienas iš susivažiavime dalyvių nenorėjo dėtis prie Lenkijos, jeigu jai pavyktų atgauti nepriklausomybę. Prie Lietuvos turėjo būti priskirta lietuviškos apskritys Prūsuose. Buvo priimtos šios rezoliucijos: Atsižvelgiant į tai, kad pasaulinis karas pakeis Europos dabartinį vaizdą ir būtinai turės pakisti Europos žemėlapis, Chicagos lietuvių politinis seimas, atstovaujamas pusės milijono lietuvių, apsigyvenusių Amerikoje nutarė: 1) Reikalauti iš Rusijos autonomijos etnografinei Lietuvai ir prijungti prie jos lietuviškus apskričius Prūsuose. 2) Atsižvelgiant į tai, kad Suvalkų gubernija buvo visuomet Lietuvos dalimi, vos tik Vienos kongresas 1815 m. ją priskyrė Lenkijai, kongreso dalyviai reikalauja ją atskirti nuo Lenkijos ir prijungti prie Lietuvos. 3) Atsižvelgę į bendrą lietuvių ir latvių giminystę, kalbą ir ekonominius reikalus, Seimas pageidauja plačios Latvijai autonomijos ir reiškia norą būti su ja sujungtais federatyviais ryšiais. 4) Lietuvių seimas simpatizuoja Lietuvos kaimynams baltgudžiams, lenkams ir kitiems, trokšdamas, kad ir jie gautų autonomiją. 5) Atkreipiant dėmesį į viešosios nuomonės svarbą politikos reikaluose, šiuomi įgalioja lietuvių informacijos Biurą Paryžiuje informuoti Europos nuomonę apie Lietuvos politinius reikalavimus ir pageidauja tokio biuro šaką turėti Amerikos Suvienytose Valstybėse. 6) Seimas nutarė, karui baigiantis, pasiųsti Wa-

---

*) neutralė valstybė.

shingtonan delegaciją ir prašyti Suvienytų Valstybių valdžią užtarti lietuvių reikalavimus. 7) Reikalauti Rusų valdžios amnestijos politiniams nusikaltėliams. 8) Protestuoti prieš vokiečių žiaurumus.

TAUTOS FONDAS

1. Turint galvoje Didžiosios ir Mažosios Lietuvos nualinimą ir didelį finansinės pagalbos reikalą ir patogią progą tas dvi dalis nuo amžių atskirtas sujungti vienan kūnan, seimas nutarė įsteigti Tautos Fondą, kuris rūpintųsi pašalpos teikimu nukentėjusiems nuo karo ir propagandos sukurti Lietuvos naujai valdžiai.

2. Bendrą Tautos Fondo komitetą sudarys 26 asmenys iš Amerikos ir Europos lietuvių.

3. Centralinį Tautos Fondo komitetą sudarys asmens, kurie prižiūrės bendrą Fondo veikimą.

4. Tautos Fondui įsteigti kiekvienas lietuvis yra prašomas aukoti vienos dienos uždarbį.

5. Seimas nutarė švęsti tautos šventę, kad tuo primintų lietuviams tautines pareigas. Šventė paskirta šv. Kazimiero Lietuvos globėjo diena kovo 4 d.

TAUTOS TARYBA

Politiniams Lietuvos klausimams svarstyti ir Amerikos lietuvių politinei sąmonei ugdyti Chicagos seimas nutarė steigti Tautos Tarybą. Ją sudarytų visų Amerikoj veikiančių be pažiūrų skirtumo svarbesnių organizacijų atstovai, susivienijimai, kurių nemažiau kaip tūkstantis narių, siųs Tarybon vieną atstovą, 5000 narių naudosis dviejų atstovų teise.*)

Lietuvių katalikų laikiną Tarybos prezidiumą sudarė: Rutkauskas, Vasiliauskas ir Kemėšis, gi Tautos Fondo pirmininku liko išrinktas Baltr. Vaišnora, sekretorium adv. Šlažys ir iždo globėju Pakštas. Politiniam Amerikos seimui Chicagoj nepavyko suvesti visų srovių į krūvą ir vienybę. 1914 m. spalių mėnesy socialistai ir tautininkai sušaukė atskirą seimą New-Yorke ir bandė sudaryti bendrą frontą prieš katalikus, steigiant naują Tarybą ir Fondą. Socialistai, suvažiavę New-Yorkan, padarė savo atstovų slaptą susirinkimą taktikai ir platformai nustatyti. Tautininkai, būdami mažesnės žemiškos gudrybės

---

*) P. S. Negavęs iš Amerikos seimo rezoliucijos kopijos, kurios, mano manymu, turėtų būti Marijanopolės kolegijos archyvuose, naudojausi prancūzišku tekstu, paskelbtu Gabrio „Pro Lituania“ Nr. 1 1915 m. Paryžiuje, ir mano paties atsiminimais.

už socialistus, nė taktikos, nei aiškios platformos nebuvo išsidirbę, ir tie klausimai, matyt, tuo metu jiems nerūpėjo. Seime socialistai pravedė savo kandidatus į prezidiumą ir stengėsi pravesti savo nusistatymą. Tautininkams atsidarė akys, ir pamatė esą apvilti ir apgauti. Prasidėjo begaliniai ginčai tarp abiejų srovių. Socialistams nerūpėjo Lietuvos autonomija arba nepriklausomybė. Juos žavėjo revoliucija ir internacionalas. Tautininkai, prisiminę Chicagos Seimo nutarimą reikalauti Tėvynei laisvės autonomijos forma, pasisakė irgi už autonomiją. Suvažiavimui nepavyko suorganizuoti bendros Tautos Tarybos, ir apsivylę vieni kitais išsiskirstė. Kiekviena srovė, tiesa, įsteigė savo fondus. Tautininkai pavadino savo fondą — Autonomijos Fondu, socialistai gi Lietuvių Gelbėjimo Fondu. Ir čia pasireiškia visu savo nuogumu Amerikos lietuvių vienybės tragedija. Lenkai buvo laimingesni: jie suėjo į krūvą ir sudarė bendrą visoms srovėms Fondą.

PIRMIEJI TAUTOS FONDO ŽINGSNIAI

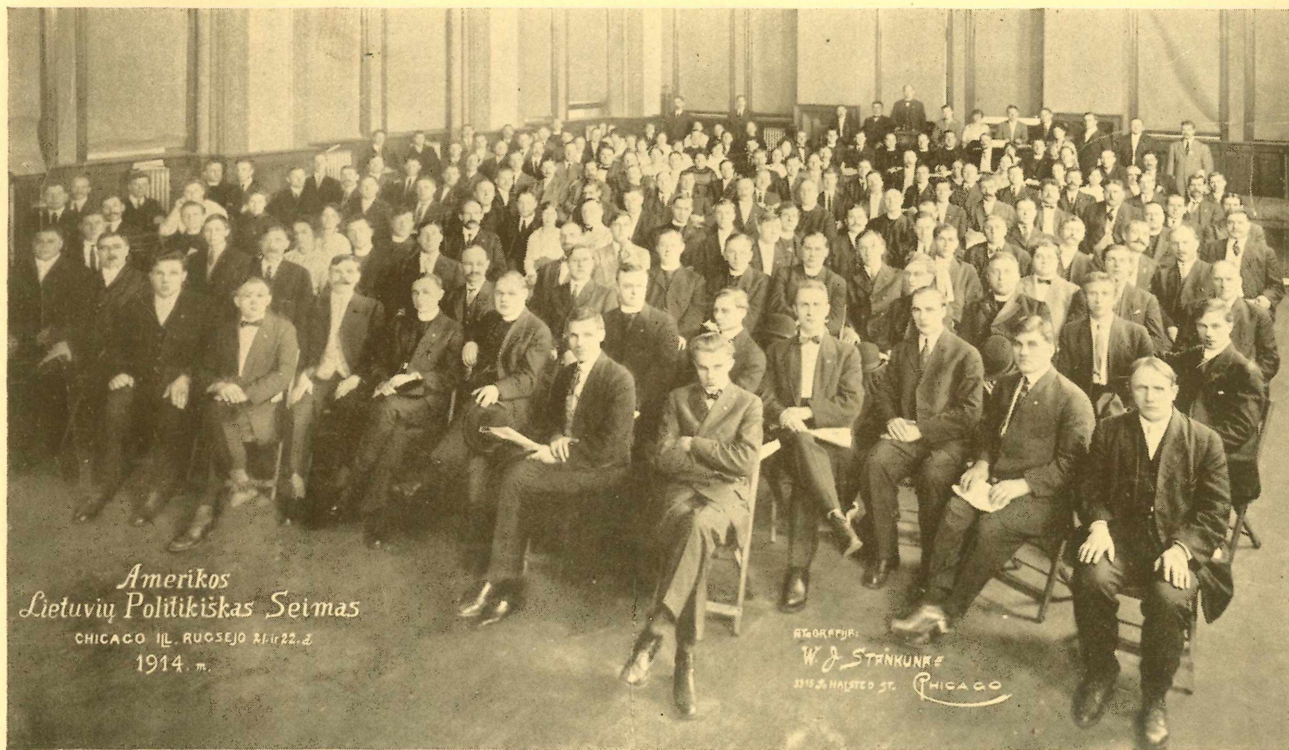
Pirmieji žingsniai Tautos Fondui buvo be galo sunkūs. Kilo begaliniai diskriminavimai katalikų veikėjų iš socialistų ir laisvamanių pusės ir plačioji visuomenė pasidarė gana apatiška. Teisindami save partijų begaliniais kivirčais, surasdavo ganėtinai argumentų atsisakyti aukoti tėvynės reikalams dienos uždarbį arba laisvai aukoti suvažiavimų, susirinkimų metu. Per ištisus 1914—1915 m. pavyko Tautos Fondui suorganizuoti visoj Amerikoj tik 40 skyrių. Pirmais viešais masiniais suvažiavimais galėjo pasidžiaugti Lietuvos vyčių kuopos iš Wilkes-Barre, Scrantono ir Kingstono, Valley-View parke liepos 20 d. Tą dieną pavadinome Lietuvių Tautos diena. Kadangi Tautos Fondui pavyko prikalbinti viešintį Amerikoje S. Šimkų važinėti po lietuvių kolonijas rinkti aukų nukentėjusiai nuo karo Lietuvai, tai to suvažiavimo metu buvo pakviestas Valley-View ir Šimkus. Kalbėjo ten Šimkus ir aš. Iki tam laikui man vis kažin kaip ūkanotai atrodė Chicagos seimo reikalavimas tik autonomijos, kurią gali vėliau toks milžinas, kaip Rusija, savavaliai panaikinti. Aš visą laiką linkau už neutralią, kitų valstybių garantuotą Nepriklausomą Lietuvos valstybę. „L'Etat Tampon“ buvo mano idealas. Kaip tyčia tuo metu, kai vokiečių armija prasiveržė pro Šešupę, kur ilgus mėnesius stovėjo viena prieš kitą abi armijos, aš sapnavau tokį sapną: Vokiečių armijos įsakymu mano a. a. tėvelis turėjo vykti, arklius pasikinkęs, Prienų link ir vežti vokiečiams maistą. Po kelių dienų, arkliams pavyko vieniems pabėgti, palikus tėvelį, užkandžiaujantį Marijampolėj. Namie arklius iškinkius,

paliko juos ganytis lankose. Ir aš sapnavau tuo metu Amerikoj sekantį sapną: Ateina į mano sudegusią tėviškę du kaimynystėj gyvenantieji vagys. Matau sapne net jų veidus. Jie neramūs. Mat, jų numanyta, kad šeimininkui išvažiavus ir motinai su dukrele pasilikus griuvėsių saugoti, bus galima apiplėšti. Vagys dairosi ir pamato lankoje besiganančius arklius, o kieme — vežimą. Viens į kitą taria: „Matyt, jau parvažiavo senukas". Pasiėmę po akmenį, sviedžia į rūsio duris ir laukia, kas išeis. Motina žiūri pro plyšį ir nedrįsta išeiti. Pastovėję valandėlę, plėšikai nukiūtino savais keliais. Sapnas tuo nesibaigia. Keistu būdu aš atsiradau tėviškėj. Matyt, motinėlės buvo noras, kad sūnelis grįžtų iš Amerikos jos gelbėti. Tuo pat metu parvyksta ir brolis su marčia, kurie, atsibasčius vokiečiams į pašešupius, pasiėmę savo turtą, išvažiavo už Nemuno. Brolis ir aš vaikščiojome po tėviškės griuvėsius, ir kažin iš kur atsiranda jauna mergaitė, baltais gražiais drabužiais papuošta, ir traukia laisvės dainą, tarsi norėdama mudu nuraminti. Jos dainos turinys buvo toks: Ne be reikalo mūsų tėvynė tiek daug iškentėjo. Ateis nauja gadynė — laisvės gadynė, kuomet jos niekas nekankins. Ta Lietuvos vaidilutės dainelė mane sugraudino, ir aš apsiverkęs pabudau. Nuo to laiko visuose susirinkimuose aš to sapno turinį kartojau, žadindamas lietuvius siekti tėvynei visiškos laisvės, o jai laimėti aukoti Tautos Fondui. Lietuvių visuomenę toks keistas sapnas jaudindavo. Ir toji Valley-View parke diena davė per 1000 dol. pelno. Nemažiau pelno davė ir antroji diena, suorganizuota rugsėjo 6 d. Mt. Carmelio choro ir kitų apylinkės chorų E. Mahanoy Junction. Visa katalikiškoji visuomenė paaukojo šv. Kazimiero šventę, kovo 4 d. tėvynės aukoms rinkti. Tautos Fondo valdybos narių suvažiavime Scrantone, Pa., buvo įgaliotas St. Šimkus važinėti po kolonijas ir rinkti aukas Tautos Fondui. Tame pat seime Tautos Fondas priėmė galutinai konstituciją ir sutvarkė surinktų aukų paskirstymą: 70% paskirta nualintos Lietuvos reikalams, 20% politiškai propagandai ir 10% atsargos kapitalui. Pirmais savo gyvavimo metais Tautos Fondas surinko 30 000 dol. ir išleido J. Gabrio brošiūrą „Kokia mums reikalinga autonomija", kuri išplatinta dešimtimis tūkstančių egzempliorių. Be to, Fondas įgaliojo dr. Maliauską rinkti Fondui aukas. Bet daktarui rūpėjo labiau laikraščio „Vilties" reikalai, negu Fondo; kilo nesusipratimai, ir vėliau įgaliojimas atšauktas. Įsidėmėtina dar ir tai, kad Tautos Fondas, siųsdamas aukas Lietuvon, nepamiršta ir savo brolių iš Mažosios Lietuvos, skirdamas jiems $^1/_3$ visų pasiųstų aukų. Be jau suminėtų Tautos Fondo darbų 1915 m. T. F. raginimu pradėjo rinkti drabužius Lietuvos gyventojams.

Nesutikus socialistams ir tautininkams įeiti į Tautos Tarybą proporcingu savo narių skaičiumi, Tautos Tarybą sudarė vien tik katalikiškų organizacijų 7 nariai: Federacijai teko 2, Vyčiams 1, Susivienijimui R. Katalikų Amerikoj 2 — Pilnųjų blaivininkų organizacija 1 ir Katalikių moterų organizacijai 1 atstovas.

Tautos Tarybos pastangos sudaryti Amerikos lietuviams bendrą tarybą, nepavyko nei 1914 m. lapkričio 9—10 d. susirinkus Pittsburge, Pa. Tautos Tarybos atstovų tarpe Pittsburgo seime, reiškės platūs horizontai. Seimui rūpėjo visų lietuvių vienybė ir bendra visai Amerikos visuomenei sudaryta Tautos Taryba. Nors seimas savo atstovų skaičiumi galėjo didžiuotis atstovaująs šimtų tūkstančių suorganizuotos Amerikos lietuvių visuomenės, bet po diskusijų paaiškėjo, kad visos Amerikos lietuvių vardu negali kalbėti. Kad išvengtų nesusipratimų ir ginčų, nutarė kreiptis į tautiškas ir socialistines organizacijas, prašydami prisiųsti antru kart savo atstovus proporcinga dalimi į Tautos Tarybą. Atsakymą prašė prisiųst iki 1915 metų pradžios, kad bendromis jėgomis sudarytų bendrą Tarybą ir išdirbtų naujai Tarybai konstituciją. Išsiuntinėti organizacijoms laiškai sekančioms redakcijoms: „Kovai", „Tėvynei", „Lietuvai", „Liet. Vienybei", „Žvaigždei", „Katalikui" ir kitiems. Bolševikų laikraščiai laikinosios Tautos Tarybos pakvietimų neišspausdino. Socialistų laikraščiai griežtai atsisakė ką nors bendra turėti su Tautos Taryba, kol jie negaus lygaus skaičiaus atstovų Taryboje. O kadangi suorganizuoti socialistai sudarė tik 2000 narių, tai galėjo turėti tik vieną atstovą.

Olšausko leidžiama „Lietuva" siūlė rinkti atstovus ne nuo organizacijų, bet nuo srovių, kiekvienai srovei duoti po du atstovu (t.y., katalikams, tautininkams ir socialistams). Vieną išrinkti nesrovinį ir jam suteikti pirmininko vietą. Adv. Bagočiaus laikraštis „Ateitis" Bostone pareiškė, kad jo bendraminčiai — nepriklausomi p. Grigaičio socialistų — negalį siųsti atstovų Tarybon, nes jiems nepatinkanti dabartinės provizorinės Tarybos valdyba, „kuri negalinti kitaip galvoti, kaip jiems jų dogma — religinės tikybos pamatai liepia." Lietuvių Susivienijimo Generalinis sekretorius Strimaitis paneigė Tautos Tarybos kompetenciją šaukti nekatalikiškąsias organizacijas savo vardu ir joms pakišti jau iš anksto nustatytus principus (Suprask, politinio Chicagos Seimo). Tėvynės Mylėtojų Draugijos pirmininkas A. J. Zimontas laišku Tautos Tarybos sekretoriui irgi pranešė, kad jų organizacija nemananti siųsti savo atstovą į Tautos Tarybą. Rač-

Amerikos
Lietuvių Politikiškas Seimas
CHICAGO ILL. RUGSEJO 21 ir 22 d.
1914 m.
W. J. STANKUNAS
3315 So. HALSTED ST. CHICAGO

kauskas, „Tėvynės" redaktorius, Nr. 10 taip pat prabilo: „Mes prisibijome, kad iš tos Tautos Tarybos išeis toks pat „fiasko", koks išėjo ir iš kitų bandymų (mūsų seimuose) vienyti sroves. Gal būti, dar ir dabar galima prieiti prie to susivienijimo. Siūlytume — nors nelabai tetikime, kad į mūsų pasiūlymą atsižvelgtų darbartiniai Tautos Tarybų tvėrėjai, šitokį planą:

1. Atšaukti pirmosios Tautos Tarybos pirmojo suvažiavimo nutarimus.
2. Sušaukti atstovų suvažiavimą tų organizacijų, kurios yra legalios ir jau dabar kviečiamos prie Tautos Tarybos.
3. Visiems iš vieno sudaryti Tautos Tarybai pamatai.

Toki maždaug balsai buvo ir kitų socialistų-tautininkų laikraščiuose.

Neprisiuntus atstovų iki 1915 metų priešingoms srovėms bendrai Tautos Tarybai sudaryti, Tautos Taryba sušaukė katalikiškų organizacijų atstovus Chicagon vasario 10 d. Suvažiavimas Tautos Tarybai nustatė konstituciją ir, Tautos Taryba iš septynių narių pradėjo veikti, paskelbdama šią rezoliuciją:

1. Iš dviejų seimų, tik vienas Chicagos seimas iškėlė ir priėmė Tautos Tarybos sumanymą ir jos organizavimo pamatus, tad šiame klausime katalikai galėjo ir turėjo pirmąjį ir svarbųjį balsą.
2. Kada kitų srovių lietuviai yra šiame klausime laisvi ir gali jį šiaip ar taip išrišti, tuo tarpu katalikai yra surišti savo seimo nutarimais, kuriuos jie turi vykdyti juo labiau, kad ligi šiol niekas neiškėlė tų nutarimų netikslumų ir nenuoseklumų, ypač Tautos Tarybos organizavimo darbe.
3. Šioje svarbioje valandoje srovėms ne hegemonija turėtų pirmoje vietoje rūpėti, bet bendras tautos labas.
4. Tautininkai ir socialistai savo šiokiu ar kitokiu to klausimo išrišimu parodys, kas jiems labiau rūpi, ar savo srovių reikalai (gal dar blogiau — tuščia vadų ambicija), ar tėvynės reikalai.

Paaiškėjus dalykams, tautininkų spauda, matydama, kad dangus jiems niaukiasi ir kad Amerikos laisvamanių įtaka liaudyje mažėja, 1915 m. kovo-bal. mėnesiais pradėjo smarkią agitaciją prieš katalikus. Pirmas, kaip ir visuomet, pasuko savo katarinką dr. Šliūpas.

Lietuvių būdas nepalaužiamas, užsispyrimas neturįs ribų, o Amerikos lietuvių tautininkų baimė, ką nors bendra turėti su jų neapkenčiamais „klerikalais" ir jų vadais pasirodė begalinis. Šliūpas, du metu

pasimokęs Baltimorės universitete, skaitė save visų Amerikos lietuvių vadu. Išgirdęs vasario mėnesio Tautos Tarybos Chicagoj nutarimus, visai nustojo lygsvaros. „Tėvynės" laikrašty Nr. 34 1915 m. jisai išdrįsta, kaip Pilotas Kristų, teisti kunigų luomą. Sakydamas: „Kunigų luoma (sic) nepriguli prie apšviestų luomų, visi jie yra nepageidaujami ant draugijos kūno. Kunigų lietuvių tautai nereikia."*) Šliūpo pakalikas K. Varašius tame pat numery traukia panašią giesmę: „Kunigija nieko gero nepadarė Suv. Am. Valstybėse; jokios naudos mūsų žmonėms neatnešė, apart demoralizacijos."

„Tėvynės" redaktorius V. K. Račkauskas pasirodė kas esąs. „Tėvynės" Nr. 41, 1915 m., Dievas, anot jo, tai tik žmogaus išsvajotas padaras. Ne Dievas sutvėrė žmones, bet žmonės Dievą.

Taip dalykams virtus, Tautos Taryba, nenorėdama kalbėti visų Amerikos lietuvių vardu ir dirbti viena taip atsakingą Lietuvos išlaisvinimo darbą, iki 1916 m. pradžios negalėjo pasidžiaugti nuveiktais darbais. Be to, Tautos Tarybos valdybos nariai buvo išsiblaškę po plačiąją Ameriką ir dirbo be atlyginimo. Kelionės išlaidas į suvažiavimus turėjo apmokėti patys. Svarbiausias jos žingsnis pirmais gyvavimo metais buvo atsišaukimas į Amerikos lietuvius rinkti parašus po Tarybos suredaguota keliomis kalbomis peticija, kurią, karui pasibaigus, jie manė įteikti kariaujančioms valstybėms. Parašams rinkti buvo paskirta „Decoration Day" 1915 m. gegužės 31 d. Peticijos tekstas buvo paskelbtas balandžio 20 d. (Žiūrėk dokumentų skyrius Nr. 1).**) Antras Tautos Tarybos žingsnis buvo siųsti Lietuvon du delegatu ištirti vietoje dalykų stovį. Gi trečias — siųsti penkis delegatus Washingtonan gauti Lietuvių Dienai Amerikoje leidimą.

Tautos Taryba vis dėlto nenustojo vilties sueiti į krūvą su tautininkais. 1915 m. pabaigoj davė įgaliojimą kun. Dabužinskui ir A. Staknevičiui iš New-Yorko tartis su naujai susitvėrusia tautininkų organizacija, pasivadinusia save „Amerikos Lietuvių Tautinė Sandara". Kaip jau anksčiau minėjau, Šliūpas nesugebėjo net sutverti savo partijos. Šliūpo pasekėjai vadino save tautiečiais, laisvamaniais, liaudininkais, „neprigulmingaisiais", bepartyviais, o kiti juos vadino šliūptarniais arba tautininkais. Philadelphijos seime Karūžos pastangomis buvo priimtas naujas vardas ir sudaryta partijai konstitucija. Tosios naujos partijos įgaliotiniai ir tarėsi su Tautos Tarybos atstovais.

---

*) Šliūpas, matyt, nėra skaitęs jokios lietuviškos gramatikos. Jo visi raštai kvepia 17 šimtmečio kalbos dvasia.

**) Tuos ir panašius dokumentus atspausdinsiu knygos gale.

Sandarą pasikalbėjime atstovavo J. Širvydas, A. Rimka iš Bostono ir dr. Dambrauskas iš Philadelphijos. Širvydas aiškino, kad sudarius katalikų ir sandariečių vadams vienybę, bus galima panaikinti laikraščių šiurkštumus ir nemandagius puldinėjimus, o taip darant bus galima suderinti labdaringą ir politinį veikimą. Nors pasitarime aiškaus plano vienybei sudaryti neturėta, buvo pasitenkinta nuomonių pasikeitimu ir nutarta New-Yorke 1916 m. vasario mėn. 22 d. sušaukti suvažiavimą deryboms užbaigti.

KELIONĖ LIETUVON

Lietuvon vykti turėjova su Dr. Bielskiu apie Naujus Metus. Tautos Taryba, dar vis nenustojo vilties išplėsti savo autoritetą, sudarant vienybę su priešingų jai organizacijų atstovais. Su socialistais ir komunistais vienybė liko neįmanoma. Bet iki 1916 m. nenustota vilties susitarti su tautininkais, tuo metu persikrikštijusiais į Sandariečius. Tautos Taryba vis atidėliojo mudviejų išvažiavimą, norėdama, kad dalyvautume bendrame katalikų ir sandariečių suvažiavime. Kviečiamas telegrama atvykti New-Yorkan, vasario 22 d. pasimatyti su T. Tarybos nariais, kurie rūpinasi delegatų siuntimu Lietuvon. Pribuvęs New-Yorkan sužinojau, kad reikės vykti Washingtonan pas rusų ir vokiečių ambasadorių reikalingų kelionei leidimų išgauti. Nebuvo man aiškus vokiečių ambasadoriaus nusistatymas dėl rusų piliečio įsileidimo Vokietijon. Vienas iš Tautos Tarybos narių tvirtino, kad vokiečių ambasadorius ne būtinai reikalauja nuo keliaujančių Vokietijon paso. Man vis dėlto nebuvo aišku, kad Vokietijos ambasadorius lengva širdimi leistų man vykti savo tėvynėn, neprisibijodamas šnipavimo. Juk karo metu tokios kelionės dažniausiai turi panašų pobūdį. Tą baimę didino mano draugų atkalbinėjimas nevažiuoti Lietuvon. Jie tvirtinte tvirtino, kad vokiečiai manęs neįsileis Lietuvon. Tik vėliau patyriau, kad mano ir mano draugų baimė nebuvo be pamato.

Prieš kelionę Washingtonan man teko susidurti su tautinės „Sandaros" vadais, atvykusiais New-Yorkan po nepavykusių derybų su katalikais. Jie karščiavosi: „Ko-ko, bet tokio laiško nuo Tautos Tarybos nesitikėjome. Matyt, nėra aiškaus jūsų noro tartis. Visa susitaikinimo viltis žuvo. Kam dar reikėjo vilioti vykti į derybas. Tiek rūpesčių turėta, tiek auksinių vilčių megzta, o čia Tautos Tarybos prisiųsta biurokratiškas laiškas, kuriame tvirtinama, kad mes neturį savo organizacijų įgaliojimų. Kas jiems sakė, kad mes neturime įga-

liojimų? Kam tie visi „činovninkų“ reikalavimai: „pokaži bilet“. Mes įgaliojimus turime ir norime užmegzti širdingus ryšius su visomis srovėmis Tėvynei gelbėti nuo pražūties.“ Kas gi, rodos, nebūtų susigraudinęs panašiomis lementacijomis? Kas gi nebūtų norėjęs gelbėti tėvynės sujungtomis jėgomis? Na, žinoma, ir aš patikėjau tautininkų nuoširdumu ir kibome darban — derėtis. Tos derybos truko net iki ryto 5 val. Penktai išmušus ir gaidžiams seniai jau atgiedojus Dievo garbei savo sutartines, mušėme telegramas visiems Tautos Tarybos valdybos nariams, prašydami duoti katalikų delegatams įgaliojimus nors dviejų srovių bendrai Tarybai sudaryti. Šešiose nuėjome gulti. Mūsų telegramų graudūs ir maldūs balsai skrido per plačią Amerikos erdvę, jau aušrinei sužibėjus. Malonūs sapnai lengvino nuo derybų pavargusį kūną ir pranašavo aukso gadynę, kurioj, anot poeto žodžių: „vienybės ir meilės ryšys, mums garbę — didybę grąžins“.

Anksti rytą pabudę, nekantriai laukiame Tautos Tarybos valdybos palankaus atsakymo. Didelis buvo džiaugsmas, kai gavome 4 narių atsakymus, palankius mūsų deryboms. Ilgiausia laukta atsakymo iš Chicagos Illinoj. Ten gyveną Tautos Tarybos valdybos nariai, matyt, sušaukė susirinkimą, viską giliai apsvarstė ir atsiuntė mums tokio turinio telegramą. „Jokių jums įgaliojimų neduodame; neduodame įgaliojimų ir mūsų Tautos Tarybos nariui kun. Kemėšiui. Jeigu norite tartis, tai tarkitės kaip privatūs asmenys, imdami visą atsakomybę patys.“ Giedroje dienoje perkūnai nebūtų labiau nustebinę, kaip jų iš Chicagos telegrama. Visa laimė, kad Tautos Tarybos dauguma deryboms pritarė — turėjome $4^1/_2$ balsų už derybas, gi $2^1/_2$ prieš jas. Rytojaus dieną nuvykome Philadelphijon tęsti derybų ir nustatyti bendrą platformą, po kuria galėtų pasirašyti dviejų srovių įgaliotiniai. Derybos Philadelphijos viešbutyj „Continental“ truko vėl iki 5 val. ryto.

Čia duodu ištraukas iš „Darbininko“ 1916 m. vasario 26 dieną ir kovo 11 d., kur atpasakojama susitarimo pastangų istorija ir vaisiai.

„Darbininkas“ vasario 26 d. štai ką rašo:

Paskučiausios naujienos.

22 vasario New-Yorke buvo susirinkę keliolika Tautinės Sandaros veikėjų ir keli katalikų veikėjai. Buvo perskaitytas Tautos Tarybos sekretoriaus laiškas, kuriame pranešama Tautos Tarybos nutarimai klausime bloko katalikų su tautininkais. Laiškas padaręs į tautininkus nesmagų įspūdį. Tačiau nenustota vilties. Tą patį vakarą New-Yorke buvo susirinkęs būrelis katalikų veikėjų, tarp kurių buvo kun. Bar-

tuška, Dr. Bielskis, A. Stankevičius, kun. Kemėšis. Netrukus pribuvęs St. Šimkus susižinojo per telefoną su esančiais New-Yorke Sandariečiais, iš kurių trys: Romanas Karuža, Vinikaitis ir Širvydas nepoilgo atvažiavo pas kun. Dobužinską. Tartasi beveik per ištisą naktį ir prieita prie rezoliucijos, jog katalikams su sandariečiais susitarti reikia ir galima. 5 katalikų veikėjai: kun. Bartuška, dr. Bielskis, kun. F. Kemėšis, A. Stankevičius ir kun. Dobužinskas pasiryžo kreipties telegramomis į Tautos Tarybos narius, nurodant reikalą ir galimumą susitarimo su Sandariečiais ir prašant įgalioti kun. Bartušką, dr. Bielskį ir kun. Kemėšį — tartis su sandariečių atstovais apie būsimąjį bloką.

„Darbininkas“
1916 m. kovo 11 d.

Sunkiai eina tarybos.

Kaip sunkiai eina susitarimas katalikų su tautininkais, parodo, kad tautininkų pasielgimas, apie kurį patyrėme iš paskutinio „Vien. Liet.“ numerio, tenai randama įdėta A. L. T. S. pirmininko Romano Karužos straipsnį (tautininkų ir katalikų bloko klausime) prie kurio yra pridėtas memorandumas, išdėstąs penkis punktus sutarties projekto, sudaryto katalikų ir tautininkų pasitarime vasario 24 d. Philadelphijoj. Po tų penkių punktų sutarties projekto eina dar penki punktai, ant kurių užrašyta „Reiktų nutarti“. Tuos pastaruosius 5 punktus tautininkai nutarę vieni savo susirinkime ant rytojaus. Pagaliaus po to viso padėtas dar štai koks „Vien. Liet.“ redakcijos prierašas: nuo redakcijos. „Ant kiek girdėjome, tai A.L.T.S. Centro valdyba dar neužtvirtino šį katalikų paduotą projektą. Mes čia išcituosime tik tuos ant kurių sutiko Philadelphijos abi pusi.

Memorandum

Katalikų ir Tautininkų 1916 m. 24 d. vasario posėdžio Philadelphijoj, Pa., nutarimai:

1. Abi sriovi atranda, jog galima bendrai darbuotis:
   a) Lietuvos šelpime,
   b) Lietuvos liuosybės išgavime,
   c) Lietuvos atstatyme.
2. Bendram sriovių veikimui reikalinga aukščiausioji įstaiga — Amerikos Lietuvių Taryba.
3. A. L. tarybos sąstata:
   a) Sulyg katalikų atstovų pasiūlijimo atstovai renkami iš didžiųjų organizacijų.

b) Pagal dabartinį abiejų sriovių organizacijinį stovį, A. L. Taryba susideda tuo tarpu iš 12 narių:

7 katalikų ir 5 tautininkų, o toliaus naujoms ar dabar gyvuojančioms katalikų organizacijoms siunčiant į A. L. Tarybą daugiau atstovų — tautininkai ant tiek irgi didina savo atstovybę tokiu pat būdu, ar, negalint to padaryti, darenka iš A. L. T. S. reikalingą atstovų skaitlinę. Tokia išimtis pamatuojama tuomi, kad katalikų sriovė stengiasi tverti vis daugiau organizacijų, kadangi tautininkų veikime apsireiškia palinkimas koncentruoti organizacijas.

4. Svarbesniuose įnešimuose visų ALT. narių trečdalis, susidedantis iš vienos bi kokios sriovės atstovų, gali sustabdyti nutarimą.

5. Viduriniai santykiai tarpe sriovių. Dėlei pasekmingesnio bendro darbo lietuvių gyvenime abidvi sriovės įeinančios į bloką statosi sau už išlygą: gerbti vieni kitus ir nekariauti prieš krikščioniškus principus.

Tik čia turime pažymėti, jog tautininkai savo memorandume prie ketvirto punkto sutarties pridėjo du sakinius, kuriuos jie sugalvojo vieni patys. Jie skamba šitaip: „Ir pavesti įnešimą savo didžiųjų organizacijų valdybų sprendimui. Pastarųjų nuomone gali nedaleisti nutarimo". Apie tai viešai nebuvo tartasi. Tą sunku būtų ir priimti, nes tada būtų pripažįstamas principas valdybos kokios pavienės organizacijos — ant aukščiausios lietuvių organizacijos — Amerikos Lietuvių Tarybos. Tuodu sakiniu buvo įsprausti jau po to, kaip tų punktų redakcija (be to priedo) priėmė tautininkų įgaliotinis ir kun. Kemėšis, taigi, taip sakant, per kontrabandą. Žinoma, ir visas tas ketvirtasis punktas yra labai negudrus. Jisai uždeda bereikalingus pančius, varžymą Tarybos veikimui. Susidarę 4 protestantai galėtų ardyti mažne kiekvieną nors ir geriausį nutarimą. Bet Philadelphijoje buvome sutikę su tuo punktu vien dėl to, kad tautininkai, bijodami katalikų ir netikėdami jiems, kitaip nebūtų ėję į bendrą Tarybą. Šitas punktas yra vaisius per didelės tautininkų baimės ir per didelio atsargumo. Ateityje, suėjus į bendrą tarybą, be abejonės, paaiškėtų to punkto nenaudingumas, arba prieitų prie persiskyrimo srovių. Bet prisižiūrėkime arčiau tiems punktams, kuriuos sugalvojo vieni tautininkai. Čia dabar turime pažymėti, jog pagal sutarties tie nauji punktai turėjo būti bendrai nutarti ir priimti (per laiškus) kun. Kemėšio ir p. Širvydo ir tik paskui duodami apsvarstyti visuomenei. Tiesa, jie buvo

atsiųsti kun. Kemėšiui, bet buvo paskelbti „Vien. Liet." taigi ir čia peržengta sutartis ir dar, kas įdomiausia, „Vien. Liet." redakcija tuos tautininkų punktus pavadino katalikų projektu, kurio, girdi, A. L. T. D. Centro valdyba dar nepatvirtinusi. Nuostabus dalykas. „Vien. Liet." redaguoja p. Širvydas. Jisai dalyvavo visuose pasitarimuose, taigi žino, kas buvo katalikų paduota, o kas ne. Jau ir anie pirmi 5 punktai yra ne katalikų paduotas projektas, bet bendrai abiejų pusių išdirbtas. Kodėl „V. L." redakcija čia pasakė neteisybę — apie tai gal galėtų paaiškinti to laikraščio redaktorius p. Širvydas.

Tie nauji tautininkų sugalvoti punktai skamba šitaip:

Reiktų nutarti

6. Pasekmingam aukų rinkimui geistina sujungti abiejų sriovių šelpimo fondus ir išvien veikti aukų rinkime.

7. Abiejų šelpimo fondų sujungimas turi būti pamatuotas ant sekančių išlygų:

   a) Gelbėjimo fondas likviduoja savo veikimą ir įstoja į Tautos Fondą.

   b) Visos aukos, įplaukiančios į bendrą Tautos Fondą yra skiriamos vien tik šelpimui.

8. Politika:

   a) Abi sriovi palaiko savo politiškus fondus: Katalikai atskiria iš Tautos Fondo politiškąjį skyrių, iš kurio ir sudaro Politiškąjį Fondą, priskiriant jį prie L. R. K. Federacijos. Gi tautininkai palaiko savo Autonomijos Fondą po senovei prie ALT. Sandaros;

   b) Kiekviena sriovė atskirai darbuojasi įplaukų rinkime į savo politiškus fondus;

   c) Reikalingus politiškiems reikalams pinigus Amerikos Lietuvių Taryba išgauna iš abiejų politinių fondų proporcingai pagal atstovybę.

9. Lietuvos registracija.
   ALTaryba rems visus užmanymus ir darbus, vedančius prie lietuviškų kapitalų spietimo įvedimui Lietuvon.

10. Šitoji sutartis tarpe katalikų ir tautininkų sriovių yra tik laikinė ir gali būti permainyta ar patvirtinta Visuotinuoju Seimu, kurį geistina būt sušaukti drauge su, ar tuoj po, — abiejų sriovių didžiųjų organizacijų seimų.

Kai dėl 6-to punkto — tautininkai žino, jog Tautos Taryba kol kas sutiko politikos reikalais bendrai dirbti ir, kad jeigu ateityje ir prieitų prie šelpimo fondų jungimo, tai, žinoma, reikėtų suvienyti ir politikos veikimą, nes kitaip ką-gi veiktų bendroji Amerikos Lietuvių Taryba. Bet įdomiausi yra 7-tas ir 8-tas jų punktas, kurie siūlo mums katalikams atmainyti Chicagos Seimo nutarimą, (pagal kurio Tautos Fondas įsteigtas dvejopu tikslu: labdarybės ir politikos) ir palikti Tautos Fondą tik šelpimo reikalams. Girdi, dabar atskirkite esančius Tautos Fonde politikos pinigus ir priskirkite juos prie Federacijos ir paskui ten atskirai jį auginkite, nemaišydami su Tautos Fondu. Gudriai sugalvota, nėra ką sakyti. Dabar katalikai turi du fondu: Tautos Fondą (labdarybės ir politikos), ir Tautos Iždą (kultūros fondas — prie Federacijos). Tautininkų paklausę mes turime jau tris fondus: Tautos Fondą, Politikos Fondą prie Federacijos ir Tautos Iždą. Visi jie tada skurstų, nes spėkos būtų padalytos. Ypač nukentėtų politikos Fondas. Jin visai maža beplauktų aukų. O tuo tarpu kaip tik tas politikos fondas ateityje ir galės milžinišką naudą Lietuvai atnešti. Taigi jeigu jau tautininkai taip pasiskubino viešą diskusiją su mumis iškelti, mes turime jiems aiškiai pasakyti, jog jų, tų patarimų mes nevykinsime, nei nemanome vykinti. Būtume politiški saužudžiai, jei leistume trumpoje ateityje šeimininkauti Lietuvoje Socijalistų Fondo pasiuntiniams. Mes turėsime organizuoti Lietuvoje ir už jos ribų rimtą politišką veikimą. O kai del fondų jungimo — mes esame tos nuomonės, jog ateityje reikėtų sujungti abejus mūsų fondus, kaip šelpimo, taip ir politikos. Tautininkai galėtų sulieti savo Gelbėjimo fondą su mūsų Tautos fondu gi savo Autonomijos fondą su mūsų 20 nuoš. Tautos Fondo. Tie politikos pinigai galėtų būti žinioje bendrosios „Amerikos Lietuvių Tarybos“. Jie galėtų nešioti vardą „Autonomijos Fondo“. Tautos Fondas turėtų tvarkytis pagal jau nustatytos konstitucijos ir skirti ateityje 20-tą nuoš. politikos reikalams. Bet, kad tai kada nors įvyktų, reikia visų-pirma turėti vieni kitiems didesnį pasitikėjimą. Tą pasitikėjimą reikia užpelnyti. Deja, pirmieji tautininkų žingsniai, padaryti tuojau po bendrų tarybų — to pasitikėjimo neužpelno. Mes matėme, jog net kelis sykius prasilenkta su sutartimi, jog sauvališkai įsprausti į sutarties projektą nuo savęs sakiniai, jog pagaliau tendentiškai visi savi sumanymai priskirti katalikams, pavadinti katalikų projektu. Tokiais keliais ne tik neauginama pasitikėjimo, bet mažinama pagarba ir blokas nepriartinamas, bet atitolinamas.

Ir po to visa labai keista girdėti tą toną didžiausio savimi pasitenkinimo ir tuščio pasididžiavimo. Girdi, mes disciplinuoti politikos veikėjai, mes turime daugiau takto, mes labiau politiškai subrendę, ir šnekame į mažiau subrendusius ir t.t. ir t.t. Ar tai nedalaikymas žodžio, iškreipimas sutarto teksto, primetimas kitiems savų žodžių — yra tai ženklas didelio politiško takto ir subrendimo? Ir ar tokiais keliais manoma prieiti prie vienybės su broliais katalikais?

Pavargę, neišmiegoję, begalinių derybų nukamuoti, išvažiavome Washingtonan. Ten atvykę tiesiog drožėme pas vokiečių ambasadorių, nuo kurio, kaip jautėme, priklausys mūsų tolimesnis likimas. Negausime, reikės nosis nuleidus, grįžti namo. „Guzikuotas" tarnas pranešė mums, kad ambasadoriaus negalima matyti net iki 3 val. po pietų. Na, ką darysi. Vykstame į Amerikos užsienio pasų skyrių, kur sužinojome, kad Amerikos piliečiai pasui gauti privalo paduoti aplikaciją iš to miesto, kur yra gimę arba laikinai gyvenę. Kaip tyčia, dangus iki tol apsiniaukęs, prakiuro graudžioms ašarėlėms. Ir mūsų ūpas apsiniaukė. Užkandę ir pasilsėję gretimam restorane dūlinova su mano kelionės draugų dr. Bielskiu pas vokiečių ambasadorių. Mums tuojau paaiškėjo, kad kaizerio atstovas jau pavalgęs, sergančią pačią aplankęs, ir iš tarno liberijoje sužinojęs apie lietuvių delegatų atvykimą. Visi laiškai ir dokumentai iš Berlyno dar neatplėšti gulėjo ant stalo. Šale jų matyti vokiečių kalba parašyta knyga, „Pasaulinis Karas, Katalikybė ir Pasaulinė Bažnyčia". Kalba su ambasadorium man padarė malonaus įspūdžio. Paaiškėjo, kad Vokietijos ambasadorius yra gana gerai susipažinęs su padėtimi Lietuvoj. Kalbėta apie Lietuvos praeitį, dabartį, apie Didžiosios Lietuvos katalikybę ir Mažosios protestantizmą ir apskritai apie mūsų teritorijos dviejų priešingų armijų visišką nualinimą. Jisai pabrėžė savo apgailestavimą, kad jo valdžia negalinti niekuo Lietuvai pagelbėti, nes anglai nebeįleidžia Vokietijon maisto net tuo atveju, kad jisai būtų skiriamas Lietuvos gyventojams. Kai aš jam priminiau, kad New-Yorke mačiausi su Rockefelerio 1000.000.000 dol. Fondo sekretorium Green, kuris rūpinosi šia suma, skiriama, nukentėjusiems nuo karo šelpti, sekretorius Green man pranešė, kad noris vykti Londonan ir Berlynan, diplomatiniu keliu išgauti iš abiejų pusių garantijų: iš vokiečių pusės, kad pasižadėtų nieko neišvežti iš okupuotų šalių, o viską palikti neutralių šalių priežiūrai, kurios rūpintųsi žemės išdirbimu, pramone, prekyba ir kitkuo, kad tokiu būdu išgelbėtų žmones nuo baisaus bado ir mirties; o iš kitos pusės rūpinsis prašyti Anglijos valdžią, kad ji leistų įvežti į minėtas šalis reikalingo maisto, žemei išdirbti mašinų,

drabužių ir t.t. Vokiečių ambasadorius pakratė galvą ir pasakė, kad vargu bau p. Green pavyks kelionės tikslas. Galutinai pridūrė, kad tas, jo manymu, priklausys nuo militarinės abiejų šalių valdžios. Priėjus prie reikalo ir ambasadoriui sužinojus, kad aš esu rusų pilietis, pasidarė nejauku. Pažadėjęs Tautos Tarybai leisti vykti Vokietijon man ir mano draugui, atšaukti leidimą, matyt, nebuvo malonu. Tiktai išreiškė dvejojimų ar man rusų valdžia leis vykti į priešo šalį. Bet man pareiškus, kad aš turiu teisę, vykti Europon ir prašyti paso vizavimo, ambasadorius prašė jam duoti telegramą iš New-Yorko, kai aš gausiąs leidimą iš rusų valdžios. Pabaigę pasišnekėjimą, šokdamas į automobilį, įspraudžiau iš džiaugsmo tarnui doleruką ir galvojau; vis dėlto karas veikia žmones. Niekuomet nelaukiau iš Vokietijos atstovo tokio švelnaus tono su jo tėvynės priešo piliečiu. Karas ir vokiečius, matyt, padarė daug mandagesniais ir širdingesniais. Šoferiui įsakėm vežti mus pas rusų ambasadorių. Ten priėmimas buvo daug šaltesnis. Neįsileista net vidun, priimta prieškambary, nepasiūlius net kedės. Atstovas pats stovėjo ir dūmė rusiškus papirosus. Parodžius jam pasą ir paprašius jį vizuoti, ambasadorius paklausė, ar aš esu atlikęs karinę prievolę. Matyt, jisai užmiršo, kad Rusijos kunigam anoji nėra privaloma. Pasakęs „pravda", pasišalino į gretimą kambarį ir pasitaręs su kuo, sugrįžo ir man pranešė, kad pasą galiu vizuoti Pittsburge arba New-Yorke. Pasirodo, kad mūsų Tautos Taryba nieko nėra padariusi atstovų vykimui Europon — Vokietijon. Nusiminę apleidome Dėdės Samo sostinę ir 11 v. atsiradova New-Yorke. Patekome į kaž kokį Izraelito viešbutuką, kur nebuvo galima nei ramiai miegoti, nei skaniai pavalgyti. Rytojaus dieną skubinomės pas rusų konsulą. Ten 10 val. pono konsulo dar miegota. Ir kada tas, maniau, užburtas milžinas Rusija su savo atstovais, pabus iš sunkaus miego ir pradės eiti savo pareigas sąžiningiau. Tą galvojau vaikščiodamas po New-Yorko gatves, nešant žiauriam vėjui tamsias pusnis, ir trindamas nuo šalčio ausis. Sugrįžę jau atradome konsulate sekretorių. Pasakius dalyką ir jam padavus Suvalkų gubernatoriaus duotą man pasą, jisai nudūlino gilyn, o aš atsisėdau ant kokios ten lentos, visai panašios į Lietuvos smuklių suolus, randamus pas kiekvieną Joškę. Iš išvaizdos inteligentai, apiplyšę žydai, nešukuotomis barzdomis, atydžiai stebėjo mane. Man prisiminė Rusija, kurios visuomenę sudaro beveik šie trys elementai: nudriskęs kaimietis, nevalingas žydas ir činovninkas. Konsulate visiška netvarka. O merginos, sėdinčios už stalo prie rašomųjų mašinų čarška kaip paukščiai, tarpu savęs visu pakeltu balsu. Iš veidų atrodytų, kad jos visos žy-

diškos veislės, tik viena atrodė, kaip baltarusė. Galiausiai atsirado ir konsulas. Tai buvo didelis vyras su keturkampe barzda. Prisiartinęs prie sekretoriaus žydo, padavė jam ranką. Prataręs keletą žodžių, apsisuko ir dingo iš visos publikos akių. Tuojau mano paso viza buvo gatava. Užmokėjęs 40 c. už markes ir įspraudęs senukui dolerį už tai, kad priklijavo mano atvaizdą prie seno 1910 m. paso, sprūdau lauk, kad neapsvaigus nuo tvankaus Sijono sūnų oro, kuris ypatingai buvo tą dieną „užakcentuotas" nacionalių svogūnų ir česnakų kvapsniu. Kadangi rusų konsulo sekretorius mums patarė užeiti pas anglų konsulą paso vizos dėliai, nukeliavome ir ten. Konsulate daugelis žmonių, belaukiančių su tais pačiais reikalais. Ilgai reikėjo laukti, kol prisigrūdova prie anglų konsulo pagelbininko. Tvarka pavyzdinga. Konsulato personalas, tarės paukščių sparnais, tik lekia nuo vieno stalo prie kito. Nors šimtai klientų, bet tyla didžiausia. Už vice-konsulo pavardės atsiradimą ir antspaudą reikėjo sumokėti 1 dolerį. Mano būsimasis kelionės draugas, dar nieko nepešęs, nusiminęs ir pavargęs, paspaudė man ranką ir atsisveikino. Pasiuntęs telegramą vokiečių ambasadoriui Washingtone D. C. ir pranešęs, kad viskas all-right, užsėdau ant sprando traukiniui ir šeštadienį 11 v. nakties atsiradau Mt. Carmely, Pa. Mano vietininko dar nemiegota. Jis nerimavo, dėl ko taip ilgai užtrukau. Sekantį sekmadienį atsisveikinau su parapijonais, pavesdamas juos Dievo ir mano vietininko globai. Praleidęs visą savaitę New-Yorke, Philadelphijoj ir Washingtone, galutinai prisibaigiau. Gavau gripą. O Mt. Carmelio žmonės, kaip tyčia, grūdasi klebonijon su įvairiausiais reikalais. Jie buvo įsitikinę, kad jų klebonas niekuomet jau nebegrįš Mt. Carmelin. Atsirado daugelis, kurie mane atkalbinėjo nuo pavojingos Lietuvon kelionės, kiti gi prašė atlankyti jų gimines, brukdami man dolerius giminėms, pažįstamiems ir draugams — įteikti. Moterėlės verkė, nesuprasdamos mano pasiryžimo vykti ten, kur kulkosvaidžiai braška, o baisiosios bertų bombos drasko bažnyčių bokštus, namus ir žmones. Iš vienų akių galima buvo spręsti, kad jie manė, jog aš visiškai apleidžiu Mt. Carmelį: kiti gi — kad aš Lietuvon visai nemanąs vykti. Tie begaliniai su parapijonimis susidūrimai mane visai pribaigė. Pašauktas daktaras patarė gulti lovon ir iš jos nekelti nors 4 dienas. O čia, dar kaip tyčia, kilo dvejojimų dėl mano likimo draugo, kuriam vis dar nepavyko gauti reikalingų kelionės leidimų Europon. Nežiūrėdamas neišgulėtų dienų, kovo 2 d. vakariniu traukiniu išdundėjau New-Yorkan. Mane lydėjo keletas draugų. New-Yorke gavome nuo kelionės draugo telegramą — baisų siurprizą, kad jis negalįs vykti Europon sutartu laiku,

kovo 4 d. Sekantis tos pat linijos laivas išplaukia iš New-Yorko tik po 12 dienų. Reikėjo noroms, nenoroms sutikti su likimu. Pabuvęs keletą dienų New-Yorke pas draugus, išvykau Pittstonan pas savo pusbrolį kun. Kasakaitį. Kelionė atgal Pennsylvanijon be galo slėgė mano krūtinę. Atvykęs Pittstonan, sužinojau, kad Taryba kreipiasi į mane, prašydama vykti Washingtonan, Lietuvių Dienos Amerikoje leidimui išgauti. Čia atsirado naujas rūpestis. Pradėjau bombarduoti visus išrinktus (be manęs, dar keturi) telegramomis ir telefonais. Vienas jų, jau Politinio Seimo metu išrinktas vykti Washingtonan, griežtai atsisakė. Sužvejojau tris ir dūmiau Washingtonan. Iš ten telegrafavau dar likusiems dviem delegatam į Baltimorę, bet ir jie nesutiko atvažiuoti. Dėl ko? Man ir po šiai dienai nesuprantama. Pradėjau net spėlioti, kad Amerikos lietuvių tarpe esama šnipų, provokatorių ir kitokių tamsių gaivalų, kurie tyčia trukdo darbą ir vienybę. Washingtone atlankę dr. Albertą, lietuvių prietelių, padėkojome jam už jau padarytus Lietuvos naudai žingsnius. Malonus dr. Albertas parodė mums Washingtone įžymybes; baltuosius rūmus, kongreso rūmus, bibliotekas ir t.t. Su juo aplankėme keletą žymių kongresmanų ir senatorių, ir Tautos Tarybos vardu prašėme paremti Lietuvos, siekiančios laisvės, reikalus ir užtarti Amerikos Lietuvių Dienos klausimą. Pasirodė, kad jų tarpe nesuradome nė vieno, kuris būtų priešingas Lietuvos demokratiniams idealams ir Lietuvos vargams. Iš savo pusės aš jiems tvirtinau, kad Lietuvai geriausia išeitis būtų, turėti neutralę „L'Etat Tampon" valstybę. Amerikos senatoriai ir kongresininkai pasirodė esą tikri biznieriai, kaip ir visa jų tauta. Jie klausinėjo mūsų, kiek lietuvių piliečių esama jų reprezentuojamoj valstijoj, kokio dauguma politinio nusistatymo. Žodžiu, duota mums suprasti, kad Lietuvių Dienos likimas priklausys nuo mūsų pačių. Jeigu darysime mitingus, suvažiavimus, kviesime kongresininkus ir senatorius kalbėti į savo rinkikus, (1916 m. rudeny buvo rinkimai) jie, darydami biznį sau, žadėjo paremti Lietuvių Dienos reikalą ir Lietuvos Laisvės idėją. Teks, be abejo, mums idealizuoti lietuvių vienybę Amerikoje, jųjų demokratinį nusistatymą, ir didelį rūpinimąsi Naujos Tėvynės reikalais. Nors teko vėliau raudonuoti už diplomatams reikštus tvirtinimus, bet save raminau tuo, kad tai dariau Ad majorem Patriae Gloriam. Lietuvių Dienos ir Lietuvos Laisvės reikalas mums buvo užtikrintas. Linksmi, puikių vilčių lydimi, grįžome New-Yorkan. Kadangi vokiečių ambasadorius, nenorėdamas daryti man kliūčių pasiekti Lietuvą, ir pažadėjęs pasiųsti telegramą savo kolegai Kopenhagoj, kad leistų man laisvai įvažiuoti į Vokietiją, aš dėl visko nuėjau New-Yorke pas Vokietijos

Dr. J. Bielskis ir kun. Dr. V. Bartuška

konsulą, prašydamas jo duoti man atitinkamą raštą Kopenhagoj reziduojančiam Vokietijos konsului. Net nereikalavo pinigų, tik įbrukęs pro-vokiškos literatūros, mandagiai mus išleido iš konsulato. Iš konsulato tiesiog traukėva su draugu į savo laivą, kur sužinojome, kad kelionė atidedama rytojui. Prie laivo nebuvo kas mus palydėtų. Pasidarė graudu ir pikta.

LAIVE.

Laivas susiūbavo ir pamažu New-Yorkas pradėjo nykti iš mano akių. Tik vienas laisvės paminklas, aukštai iškėlęs žibintus, nenorėjo su mumis taip greitai atsisveikinti, vis dar jis lydėjo mus, bet ir jam netrukus iš dėkingumo pasiuntėme paskutinį sudiev. Mano dėmesį pagavo plačios galingos, daug amžinybės bruožų turinčios Atlanto jūros. Jos žavėte žavėjo mano akis. Jos buvo ramios, ir tąja savo ramybe veikė dirksnius, o vėliau nuramino ir sielą. Skaudūs paskutinę dieną prityrimai pradėjo nykti iš atminties, ir švelnutis zefiras atgaivino nuvargusį kūną. Pradėjo veikti ir fantazija. Vaidenosi brangioji tėvynė, Lietuva močiutė. Tarsi sapnų pasaulis apsupo mane. Ir prisiminiau tėviškę, Šešupės pakrantes ir mylimos kiekvienam kapsui Sudavijos žemės likimą. Ar leis teutonai pamatyti visas nuteriotas, sodybas, išdegintus, išgriautus miestus ir patirti, pamatyti tėvynės sūnų ir dukrų vargus. Koks bus džiaugsmas man ir jiems pasidalinti išgyventais skausmais ir paguosti juos, teikiant vilties, kad bus geresnė ateitis. Reikės gi žadėti jiems pagalbos iš Amerikos gyvenančių giminių, o neturintiems jų, siųsti surinktus Tautos Fondo drabužius ir pajudinti to pat fondo santaupas, kurios siekė nors nedidelę, bet vis dėlto apie 70.000 d. sumą. Man rodos, kad vokiečių karinės valdžios nukankinti žmonės, nematydami niekur išganymo, pradėjo nerimauti ir, keršto bangų pagauti, leido ėtėro grūmojimus tolimoj šaly gyvenantiems broliams ir giminaičiams. Kiti, gal, jau nustojo verkę ir vaitoję, tik vienoj mirty laimės ieškojo, nes paskutinė viltis pranyko iš jų sugeltų krūtinių: Jiems gal jau šalta ir baisu — tamsu pasidarė, ir dievaitė Lauma pradėjo kvatoti. Ne vien man, bet, matyt, ir kelioms dešimtims Vokietijos moterų, džiaugsmo ir liūdesio godos smarkiai nardė po pavargusius smegenis. Jų keliauta nuo geltonųjų jūrų krantų, per platųjį vandenyną, per Ameriką, Atlantiką į savo tėvynę. Mat, kai Japonai paskelbė karą Vokietijai, teko pirmiems visas vokiečių laivynas ir tolimųjų rytų kolonijos. Vokiečių karininkams, patekus nelaisvėn, jų pačios galėjo grįžti pas tėvus bei gimines. Privažiavus

Kirkwald, Anglų valdžia sustabdė mūsų laivą ir jį išlaikė ištisas dvi paras. Mat, darė kratą. Kovo 29 d., radus viską tvarkoj, išdidūs Albijono valdininkai paleido mus važiuoti toliau. Laivas pradėjo vis labiau siūbuoti. Tarsi, ir jis pagautas mūsų džiaugsmo, rėžė įtužusią jūrų krūtinę, dalydamas Atlanto vandenyną į dvi pusi. Mūsų laivu vyko daug pirklių. Jų tikslas, ir tai vienatinis, švaistytis po neutralias šalis ir kariaujančioms valstybėms pristatyti už aukštas kainas mažos vertės prekes. Visi jie buvo kuo puikiausiai nusiteikę. Šampanų šoviniai trukdė mūsų visą kelionę ir jos nakties sapnus. Jų tarpe radosi vienas rusas inžinierius, pasiųstas caro valdžios Amerikon amunicijos reikalais. Jojo pareiga buvo prižiūrėti fabrikus, gaminusius rusams kulkosvaidžius. Amerikoj jo užtrukta net $4^1/_2$ mėnesio. Su pasididžiavimu jis man pasakojo apie puikiai atliktą savo misiją ir pilnas džiaugsmo skubinosi tėvynėn, jo laukė juodaakė mažarusė ir dvejetas mažų vaikelių. Jų gyventa Peterburge. Jo manymu, Rusijai bus sunku išvyti vokiečius iš Lietuvos ir Lenkijos, bet austrus ir turkus tikrai sumušią. Karo likimą, anot jo, išriš balkanai. Karui galas jau artinasi. Rusijoj revoliucijos nebūsią. Jis nesipriešino Lenkijos, Lietuvos, Latvijos ir Kaukazo autonomijoms. Pasirodė nesąs rusas šovinistas. Artinomės prie Norvegijos krantų, kur reikėjo išlipti ir daug kam braukti toliau savais keliais.

KOPENHAGA IR STOCKHOLMAS.

Atvykę Kopenhagon ir užsukę pas vokiečių pasiuntinį Danijai, sužinojome, kad negauta jokios žinios iš Washingtono nuo Bernstorf'o. Greičiausia, anot atstovo žodžių, anglai iššifravo siųstą telegramą ir ją sustabdė. Pažadėjo nauju šifru pasiųsti Washingtonan tuo klausimu kitą telegramą, nuo kurios priklausys mūsų tolimesnis likimas. Nieko nepešę pasileidome į Stockholmą, kur atsidūrėme balandžio 1 d. ir apsistojome Continental viešbuty. Tuč-tuojau pasiuntėme telegramą centralinio komiteto pirmininkui M. Yčui, kad teiktųsi atvykti kuo greičiausiai Švedijon pasitarti bendrais tėvynės reikalais. Neatvykimo priežastį Yčas nurodė: negauname paso. Sužinojome, kad centralinio komiteto nariai galėsią su mumis pasimatyti tik balandžio pabaigoj. Taip dalykams virtus, mes sugalvojome sušaukti pasaulio lietuvių konferenciją Londone arba Šveicarijoje gegužės mėnesį. Iki tam laikui tikėjome atliksią visus reikalus Lietuvoje ir konferencijos metu pranešti delegatams iš Rusijos, Švedijos, Danijos, Italijos, Šveicarijos apie tikrą mūsų tėvynės padėtį po vokiečių letena ir nustatyti gaires

tolimesniam veikimui. Stockholme suradome tris lietuvius. Du iš jų: p. J. Aukštuolis ir literatas žurnalistas Jurkūnas-Šeinius — Centralinio lietuvių komiteto Rusijoj atstovai, o trečias Petronis, dirbąs rusų komitete. 1915 m. spalių mėnesį p. Yčas su Šilingu atvyko Stockholman, buvo suorganizavę Švedų lietuvių komitetą. Tam komitetui nepavyko nudirbti didelių darbų Švedijoj, bet vis dėlto siekė pralaužti pirmuosius ledus toj valstybėj, kuri, anot Lindhageno žodžių viename pokyly, surado jiems nežinomą šalį, kurios vardas Lietuva. Matyt, tometinė Švedija pamiršo savo istoriją ir XVII šimtmečio žygius į Lietuvą. To komiteto dėka surinkta iš Švedų 6000 kronų ir pasiųstas p. Senderbergas tuos pinigus nuvežti Vilniun ir ištirti ten esamą padėtį. Centralinis lietuvių komitetas Rusijoj 1915 m. 15 d. atsiuntė Švedijon trečią atstovą p. Joną Aukštuolį, kuris, sužinojęs iš Senderbergo, „Stockholme Tagblatt“ redaktoriaus, apie dalykų stovį Lietuvoj, toliau varė sušelpimo darbą. Už gautus iš centralinio komiteto 8000 rublių, nupirkta vaikams ir suaugusiems drabužių, kurie buvo pasiųsti Vilniun p. Smetonos vardu. Be to, dar pasiųsta 8000 kronų mokykloms.

P. Aukštuolis mus painformavo apie persiuntimą 2000 laiškų Lietuvon, bet neranda žinios, ar jie įteikti adresatams, ar ne. Senderbergas pranešė, kad Vokietijon (suprask, okupuoton Lietuvon) galima siųsti laiškus vokiečių kalba. Rusų valdžia įgaliojo neutralią valstybę Ispaniją rūpintis jos prarastomis žemėmis. Už patarnavimą apsiimta mokėti 2 milijonai rublių. Tad ispanų konsulų buvo prievolė persiųsdinėti pinigus gautus iš Amerikos lietuvių arba iš kur kitur, Lietuvos adresatams.

Būnant Lietuvoj, teko sužinoti, kad vokiečių okupacinė valdžia iš tos svetimos valiutos plaukimo Lietuvon darė gan gerą biznį. Ji išmokėdavo adresatams nieko nevertais oberosto šeinais, (ženklais), o kitų kraštų aukso valiutą krovė į savo kasas. Paaiškėjus dalykams, pasiuntėme Amerikos Tautos Tarybai apie kelius drabužiams siųsti Lietuvon. Minėjome Šveicarišką komitetą „Lituania“, kurios pirmininku buvo kun. Steponaitis, paskui Lietuvių-Švedų komitetą ir Raudonąjį Švedų Kryžių, tarpininkaujant Amerikos Raudonajam Kryžiui.

FORDO KOMISIJA STOCKHOLME.

Karui ištikus, du didžiausi piniguočiai Amerikoj sumanė iš karo padaryti sau biznį. Anksčiau kalbėjau apie Rockefelerį. Dabar papasakosiu apie Fordą. Šis iš Detroit milijonierius, garsingas fordo automo-

bilių gamintojas, sumanė sutaikinti kariaujančias valstybes, kad vėliau jo vardas išgarsėtų ir pasaulis pirktų daugiau automobilių. Ir jo nesišykštėta šimtų milijonų taikai. Tiesa, Fordo sumanymą ir pastangas pajuokė net patys Amerikiečiai. Atkaklus Fordas jų pašaipos nepaisė ir išvyko Europon savo planų vykdyti. Nepalankiai jį priėmė kariaujančios valstybės, šaltai priėmė ir neutralios šalys. Fordo ambicija užgauta iki pat gelmių. Negalėjo pakęsti tokio smūgio ir vėliau apsimetęs ligoniu, grįžo tėvynėn, palikdamas Stockholme darbuotis didelę komisiją. Tos komisijos svarbiausias uždavinys buvo pagaminti taikos projektą bekariaujančioms valstybėms. Ton komisijon įėjo po 6 narius iš neutralių šalių: Danijos, Šveicarijos, Holandijos, Švedijos, Norvegijos ir Amerikos. Tos komisijos narių tarpe buvo gerų tarptautinės teisės žinovų, daktarų, garsingų profesorių, sufražisčių ir kitų. Fordo komisijoje buvo net 10 moterų. Jų tarpe ir p-lė Smith iš Chicagos, p-lė Guba iš Šveicarijos ir kitos. Stockholmo miesto galva Linhagenas taip pat priklausė Fordo komisijai. Iš viso Fordo komisijai priklausė 30 narių. Jie dirbo dieną ir naktį, kad tik galėtų sudaryti, sulipinti taikos projektą. Linhagenas, kuriam mes, atvykę Švedijos sostinėn, padarėme vizitą, malonėjo pakviesti mus į bendrus pietus, iškeltus Fordo komisijos nariams. Tose iškilmėse dalyvavo ir L. C. komiteto pasiuntinys Aukštuolis. Iš gausingų pietų metu pasakytų kalbų paaiškėjo, kad Fordas visai nemanąs nuleisti rankų ir nepaisąs pirmutinių nepasisekimų. Jis ir toliau varysiąs taikos darbą visu Amerikonišku tempu pirmyn. Fordo komisijos sekretorius p. Lokner pietų metu pranešė, kad Fordo komisijos valdybos nepriėmęs Norvegijos karalius, bet vis dėlto turėjo garbės taikos klausimu kalbėtis su Norvegų, Danų ir Švedų valdžios atstovais ir ministeriais. Anot jo, Fordo komisija, sužinojus neutralių šalių nuomones, šiuo metu kreipsis į pačias kariaujančias valstybes. Kariaujančios valstybės sutiko su Fordo tarpininkavimu, jeigu priešai pristatys taikos sąlygas. Nė vienai kariaujančių valstybių nesutikus imtis iniciatyvos taikos sąlygoms pasiūlyti, Fordo komisija pakibo ore. Patį Fordą toji žinia galutinai pribaigė. Bet Stockholme pasilikusi jo įgaliota komisija, apsigyvenusi puikiam „Grand Hotel" viešbuty, posėdžiavo kasdien, vartodama net 7 kalbas. Linhagenas man juokaudamas pranešė, kad toje komisijoje iš 30 narių esama 27 nuomonių. Pasitaiko anot jo, net gana audringų scenų. Mat, joje esančios dvi srovės: radikali ir konservatyvi. Komisija nutarė kol kas neskelbti savo protokolų ir nutarimų. P-lė Guba savo kalboje melste meldė nesistebėti iš pirmutinių komisijos žingsnių nepasisekimo. Anot jos, prieš kelias dešimtis

Sėdi: Amerikos delegatai
Stovi iš kairės į dešinę: Jurkūnas-Šeinius, Aukštuolis, Petronis

metų, kilus sufražisčių judėjimui, visas pasaulis juokais jį palydėjo, o šiandien žiūrėkit, jau mes turime net moterų Švedijos, Suomijos, Australijos parlamentuose. Įdomių faktų pasakojo Šveicarų Fordo komisijos narys. Apsupančios jo šalį kariaujančios valstybės priveisė joje begalybę šnipų. Genevoj ir Berne susikūrė milžiniškos R. Kryžiaus įstaigos, kurios pagal išgales rūpinosi krauju paplūdusių valstybių belaisvių ir invalidų šelpimu. Per jų rankas pereina kasdien dešimtys tūkstančių laiškų. Šveicarijos R. Kryžiaus pastangomis keičiami prancūzų ir vokiečių invalidai. Prigrūsti sužeistųjų Šveicarijos traukiniai nuo Genevos ir Bazelio skriejo per Šveicarijos žemę, susitikdami Berne bei Fribourge. „Reikia matyti, pasakojo Helvecijos žemės atstovas, tuos tūkstančius sutriuškintų bombomis, kulkosvaidžių sudraskytų, nepanašių į žmones kareivius, kurie, būdami didžiausi priešai karo laukuose, vienas kitą dabar meilingai ir širdingai sveikino ir liejo ašarų upelius. Nuo susitikimo valandos jie jau nebe priešai, bet žmonės Dievo paveikslu sutverti, žiauraus likimo parblokšti, tarsi iš gyvųjų tarpo pašalinti. Tie vargai, skausmai, kurie laukia jų ateity, jungia nelaimingus priešingų šalių sūnus,veržia iš jų akių ašaras, spaudžia vienas kitam sužalotas rankas, tarsi prašydami dovanoti. Baisus reginys. Kaip būtų gera, kad tie vaizdai prablaivintų žmoniją ir išmokytų gyvenime vartoti paskelbtą Dievo prisakymą: „Mylėk artimą savo.“

Įdomus buvo komisijos pranešimas apie vieną estą, atkeliavusį Stockholman. Žemdirbys estas, sužinojęs apie Fordo taikos komisijos darbus, apleido savo tėvynę, ir pėsčias, be jokių pasų, išsirengė į tolimą kelionę — į Stockholmą. Jį lydėjo estų patrijotų peticija. Toji peticija maldavo komisijos užtarti estus ir išvaduoti juos iš Rusijos jungo. Estų patrijotų sudarytas projektas sujungti visas Skandinavų ir Pabaltijo valstybes federatyviais ryšiais į vieną politinį kūną, kuris būtų pakankamai atsparus prieš Vokietiją ir Rusiją, paimtų savo kontrolėn Baltijos jūras. Estų patriotai maldavo savo peticijoj Fordo komisiją giliai apsvarstyti jų projektą, kad vėliau, taikos derybų metu, būtų galima jį teikti galutiniam sprendimui.

Tų estų patriotų projektas, kaip tyčia, buvo ir mano svajonė. Aš jį rekomendavau ir Fordo komisijai, jeigu ji su laiku įgis sprendžiamą balsą Taikos Konferencijoj. Estų ir mano norai turėjo realaus pagrindo, ypač tuo metu, kada Vokietijos kancleris Bettmann — Holweg balandžio 5 d. paskelbė pasauliui taikos sąlygas, kurių viena dalis taip skambėjo: „Lai nemano pasaulis, kad mes kada nors grąžinsim barbariškai Rusijai mūsų armijos krauju išvaduotas pabaltijo tautas.“

Prasidėjo Bettmann — Holwego kalbos kritika. Aš painformavau publiką apie nuo amžių gresiantį Lietuvai Vokietijos obalsį „Drang nach Osten“, kurį kaip tik pabrėžė Berlyno kanclerio kalba. Sužinojau, kad 1916 m. balandžio 5 d. prasidės planingas Lietuvos žemių kolonizavimas vokiečiams. Jie prisidengę neva aukštesnės kultūros šūkiu, nusavins rusų ir lenkų dvarus ir juos apsodins nuo Volgos krantų atvežtais vokiečiais kolonistais arba dalyvavusiais rytų fronte kareiviais. Rusijos despotizmas nebūtų taip pavojingas Lietuvos ateičiai, kaip pavojingas kolonizavimas mūsų žemių vokiečiams atėjūnams. Antras jų žingsnis bus įvesti Lietuvos mokyklosna vokiečių kalbą ir ant lietuvių pilių iškabinti vokiečių vėliavas. Be to, laikui bėgant, kaip, kad Klaipėdoj ir Prūsų Lietuvoj uždraus vaikučiams mokytis ir lietuvių kalbos, o bažnyčiose sakyti sava kalba pamokslus. Caveant consules nuo tokios kultūros iš vakarų. Jeigu mums pavyks sudaryti bloką iš Pabaltijo ir Skandinavijos valstybių, tai mūsų šalims laiduos laisvę. Gavus Lenkijai pažadėtą laisvę, atsiras tarp jos žemių, kurias, mano manymu, reikės būtinai neutralizuoti taikos derybų metu. Fordo komisiją tai paveikė, ir ji pasižadėjo, kiek nuo jos priklausys, remti šią sveiką idėją. Fordo komisijos nariams, kurie, kaip pasirodė, maža bežinojo apie Lietuvą, prablaivėjo dangus, ir jie palydėjo mano išdėstymus garsingais valio, Lietuvai. Komisijoje, matyt, turėjo įtakos lenkų agentai, kuriems pavyko Lietuvos vardą ir jos pretenzijas neutralizuoti. Parėjęs iš rauto namo, tuč-tuojau pasiunčiau laišką Amerikon, kad jie ten pasirūpintų siuntinėti anglų žurnalą „The plea for Lituania“, Fordo komisijai, visoms Europos pacifistinėms organizacijoms, ir neutralių šalių svarbiausiems dienraščiams.

Artinosi galas mūsų malonioms Švedų sostinėj valandoms. Mat, dar vis laukta telegramos iš Washingtono ir Chicagos nuo dr. Rutkausko, T. Tarybos pirmininko. Nežiūrint visų šešių T. Tarybos narių nusistatymo, kad delegatams reikia įduoti stambesnę sumą nuvežti lauktuvių Lietuvos vargšams, 7-tas T. Tarybos narys — pirmininkas — su daugumos nusistatymu nesutiko. Laukėme atsakymo į mūsų jau pasiųstą telegramą iš Stockholmo. Atsakymo negauta, ir mes vargšai turėjom tuščiomis rankomis vykti tėvynėn. Buvo be galo skaudu ir gėda. Kopenhagos vokiečių pasiuntinio gauta nuo Bernstorf'o žinia, kad atstovams vykstantiems Lietuvon, nedarytų jokių kliūčių. Vokiečių konsulas davė mums tam tikrus raštus su pažymėjimu, kur ir kokiais tikslais keliaujame.

Į TĖVYNĘ.

Sutvarkę kelionės raštus, ir mano draugui prisipirkus užtektinai maisto, leidomės iš Danijos Lietuvos link per Vokietijos uostą Warnemundą. Per jūras mus lydėjo dešimtys laivų su gyvuliais, kurie bliaudami, tarsi vaitojo, keliaudami į svetimą šalį. Jiems, matyt, buvo gaila jaukių tėvynės pievų ir besiganančių ten, paliktų tėvų ir brolių. Jie vyko Vokietijon nežinomon šalin, paaukoti savo gyvybės ir tuo dar pripildyti „perkupčių"—gobšų kišenes. Tai karo biznis. Warnemunde supratome žiaurios kvarantanos dėsnius. Šalia muitinės pristatyta galybės būdelių. Kiekvienas „pacientas" gauna nuo valdininko kvitelę su numeriu, ir kareivis nuveda tokį į paskirtą vietą. Iš to kambario reikia eiti prie komisijos, susidedančios iš dešimčių žmonių. Prie to kambario durų stovi du kareiviu ir šaukia vidun iš eilės, visus keliaujančius. Mano gautas kaip tik paskutinis numeris. Maniau, kad komisija bus nuvarginta kelių valandų darbo ir praleis mane be didesnių sunkumų. Bet mano apsirikta. Išvertė lauk visus mano daiktus iš bagažo, iškrapštė valizų kampus ir drabužių kišenius. Išplėtę prieš saulę baltinius, vargšai manė surasią ką nors įtartino. Suradę odekolono buteliuką, pauostė, matyt, jiems patiko ir sukonfiskavo. Mano protestas nieko negelbėjo. Tuo odekolonu, nelegaliai pasisavintu, matyt, sumanė pavaišinti savo „Šeinę mareinę." Kariai tvirtino, kad tai įstatymu jie darą. Juo, matyt, galima užnuodyti žmones..., o tai nepageidaujama valstybei. Bekratydami mano draugą, surado kumpius ir dešras. Gardus buvo kąsnelis išbadėjusiems teutonams, kurių šaly be korčiukių nėra maisto. Tų produktų nekonfiskavo. Dedant atgal kumpius į valizas, vokietukams varvėjo seilės. Mano parapijietė, nenorėdama mano mirties iš bado, įdėjo man kelionėn sūrį. Vienas karys klausia: „Kas čia?" Atsakiau: „sūris". „Kur Tamsta jį gavai?" „Amerikoj", atsakiau. „Iš ko ansai padarytas, ar iš ožkos pieno?" „Ne", atrėžiau, —„iš karvės pieno." „Kas yra jo vidury?" — „Nieko", — sakau,—„sūris visur." Tuomet jis dar sykį pauostė ir paklausė ką aš manąs su juo daryti? Tik jo draugui ironingai nusišypsojus ir pasakius, kad aš jį valgysiąs, o ne uostysiąs, maniškis tyronas susigėdo ir grąžino man sūrį atgal. Iškračius valizas, prasidėjo naujas tyrinėjimas: nuogo kūno ir jo drabužių. Tai vyko specialioj kajutėje. Mūsų laimei ir ten nesurasta nieko įtartino. Lengvai atsidusom, kai sužinojom galį vykti toliau — Berlynan.

Gerą mudviejų nuotaiką padidino maloni Vokietijos laukų išvaizda. Ten visur matomi žmogaus energijos vaisiai ir jo kruopštaus

darbo pasėkos. Miškai, kurie Lietuvoj palikti Dievo Apvaizdai, Vokietijoj išrodo visai kiti, ir, matyt, pajutę mokslo metodus. Pravesti gražūs keliai, nupiauti liguisti ir sulūžę medžiai, nugenėtos sausos šakos, išgražintos miškų vejelės, išdžiovintos pelkės. Viskas Vokietijos miškuose akį veria. Lyginai kaip ir laukuose, kuriuos pasiekė ištobulinta technika. Vokietijos erdvėj nematyti pūdymų, apleistų dirvonų. Kiekviena žemės pėda puikiai išnaudota. Nors karas, bet neapdirbtų dirvonų nematyti. Juose daugiausiai dirba rusų belaisviai, kuriais vokiečiai negali atsigėrėti, anot bendrakeleivio pastabų. „Ir paklusnūs jie ir darbštūs, ir vargu bau jie grįšią į savo tėvynę po karo. Jie visu kuo aprūpinti. Mes jiems spausdiname rusų kalba laikraščius, knygas, kur išrodoma Rusijos valdininkų darbų darbeliai: jų vagystės, tikėjimo persekiojimai, kultūros stabdymas, visos socialės nelygybės — visas rytų milžino barbariškumas. Rusijos belaisviai puikiai supranta ką su jais darą rusų valdininkai ir patsai jų caras". Vokietys paklaustas, apie karo pabaigą, tvirtino jį užsitęsiant iki sekančių metų, nes jųjų armija pasirengus dar žiemavoti apkasuose, ir klystą Vokietijos priešai, kurie maną mus nuveiksią badu. „Visa mūsų tauta, neišskyrus vaikučių, moterų ir senelių, sutartinai aukoja savo lobį tėvynės labui. Tuo visos tautos pasišventimu didžiuojasi mūsų armija, ir jos ūpas gerėja ir neišsenka energija". Anot mūsų palydovo (gal šnipo) išvedžiojimų, Vokietijos daktarai parodė stebuklus: 60% visų sužeistųjų buvo pagydyti ir vėl išsiųsti į mūšių laukus. Jo žodžiais, priešai maną, kad jiems neužteksią sprogstamosios medžiagos, plieno, vatos. Lai jie taip nesidžiaugia: „Mūsų inžinieriai sunaudoja orą, medžius ir suranda plienui substitutą."

Kai vokietis užbaigė savo kalbą, iš ko jie darą vatą, aš jį paklausiau ar teisybė, kad Vokietijai Rusijos žydai pristato maisto, tiek kiek jai reikalinga. Jisai nė kiek tuo nedvejojo ir man tvirtino, kad, atvykęs Berlynan, aš galėsiąs maukti geriausį Prancūzijos šampaną. Kokiu būdu klausiau, jūs galite gauti iš Prancūzijos gėrimų, kai nutraukti visi jūsų ryšiai? Vokietys užsidegęs kvepiantį cigarą, o kitą ir man pasiūlęs, su malonia šypsena tęsė toliau. Už pinigą galima gauti iš Prancūzijos visko, ko tiktai nori. „Argi Tamstai nežinoma, kaip Prancūzijos valdžia mulkina ir apgaudinėja savo piliečius. O piliečiai tą pat darą ir su valdžia. Hier ist der Hund begraben. Čia Prancūzijos silpnybė," nusišypsojęs baigė vokietys, didžiuodamasis tokių paslaptingų dalykų žinojimu. Artinomės prie Berlyno. Laikrodis išmušė vienuoliktą. Geležinkelio stočiai trūko automobilių ir vežikų. Tik po geros valandos pastangų iš mūsų draugo pusės, pavyko surasti kas nuvežtų mus į

Central Hotelį, kurį aš pažinau dar prieš karą. Draugas mus apleido, ir aš, tur būt, jo daugiau nebematysiu šioje ašarų pakalnėje. Užsiregistravę viešbuty, gavome duonos korteles, kurių pagalba galima gauti 90 gramų to taip reikalingo žmogaus kūnui maisto. Be kortelių niekur Vokietijoj duonos negausi.

Ryto metą du amerikiečiai, kelionės draugai, išėjova pažiūrėti pasakiško Berlyno. Ir koks buvo mums siurprizas pamatyt militarizuotą Vokietijos sostinę: šiaip trys kareiviai ir tik vienas civilis. Stebėjomės kareivių grakštumu. Kai jie sutinka savo vyresnįjį, atrodo, kad elektra palietė jų kūną, taip išsitiesia. Tik jų akys žiba ir dešinioji ranka prilimpa prie kaktos. Pasidaro mašinos. Nieko panašaus aš nesu matęs Amerikoje, Anglijoje, Šveicarijoje, bei Italijoje. Kai kurie žinovai tvirtina, kad tokia superliatyvi disciplina, kuri viešpatauja Vokietijos armijoj ir valdininkijoj turi ir silpnų pusių. Žmogui atimama iniciatyva ir sumanumas. Bet tarp palaidų barščių ir apsoliučio autoriteto lengva surasti vidurinis kelias, kur gali sutapti autoritetas su piliečio laisve.

Pavalgę pietų, mudu su draugu nuėjova policijon. Policininkas paklausė manęs, kada atvykau Berlynan? Jam atsakiau kad vakar vakare. „Dėl ko tuč-tuojau nepasirodėte palicijoj?" — tęsė toliau prūsokas. Reikėjo teisintis. Paėmęs savo draugo pasą parodžiau jam, kad ten parašyta, jog reikia užsiregistruoti policijoj per 24 valandas. Tai, sakau, ir padariau. Policininkas nežinodamas, ką atsakyti, pasiuntė mane prie komendanto. Numatydamas nelaimę, tą dieną visai pas jį nepasirodžiau. $9^1/_2$ vakare susilaukiau svečio, kuris pareikalavo su juo eiti drauge. Užsimovęs kepurę, traukiau sykiu su Berlyno saugumo atstovu. Jo bute sužinojau, kad su Vokietija kariaujančios šalies piliečiams reikia du kartu per dieną pasirodyti policijoj ir, kad reikia būti namie nuo 8 v. vakaro iki 7 v. ryto. Kitą dieną, atlankius man įkyrų tipą, ansai atsisakė vizuoti mano pasą ir pasiuntė tiesiog pas komendantą. Komendantas siuto: „Kaip tamsta drįsai gyventi Berlyne be mano leidimo? Tamsta, kaip Rusijos pilietis, visai neturėjai teisės sustoti Berlyne". Pradėjau teisintis karo nuostatų nežinojimu. Bet tai nieko nepadėjo. Pamatęs, kad komendantas nesukalbamas, prižadėjau vakariniu traukiniu apleisti Berlyną. $10^1/_2$ v. vakare atsiradau Friedrichstrasse stoty. Ir čia pilna kareivių, sėdinčių ir stačių. Jų tarpe nebuvo matyti, kas juos lydėtų į pragaro nasrus. Mat, jų būta ne iš Berlyno, bet iš kitų miestų.

Daug man teko skaityti apie vokiečių kareivių entuziazmą — jų norą kariauti, pergalėti... Nieko panašaus neišskaičiau iš šios tūks-

tantinės minios akių. Niekados nepamiršiu tų stiklinių akių, ir ištižusių veidų. Man jaunam bežiūrint į Egipto mumijas, darėsi liūdna, ir aš gailėjausi suakmenėjusių gyvų žmonių. Tą pat jausmą pajutau Friedrichstrasse stoty. Kiek begalinio liūdesio, nusiminimo ir desperacijos ten, tose akyse. Tą pat pajutau, stebėdamas vokiečių armijos elgesį stotyje. Didelis bevilties šešėlis buvo apsupęs jų visą būtybę. Atūžus pirmutiniam traukiniui sužinojome, jį esant skirtą tik kareiviams gabenti į rytų frontą, suskaičiau 15 vagonų.

Kiekviename vagone po 8—10 skyrių. Jų važiuota nach Rußland — į Rygos — Baranovičių frontą. Pasirodo antras traukinys — ir jis kareiviams. Jo kryptis — Varšava. Trečiasis traukinys teikėsi paimti ir civilius žmones. Pusvalandį pavėlavęs su šimtais karininkų, tarsi supykęs, dūzgė visu greitumu Lietuvos link. Kiek anksčiau pabudę (gal, dėl to, kad pajutome senovės prūsų žemių kvapsnį), godžiai dairėmės po jau man pažįstamas platumas — ir prislėgtas iš vakaro ūpas dingo, kaip ryto rūkas.

Mums, lyg paukšteliams, džiaugsmingai čirškiant, iš kupė išėjo aukštokas vyras su barzdele. Išgirdęs lietuviškai besikalbančius kelionės draugus, prisiartino prie mūsų ir pasisveikinęs pasisakė, kas esąs. Pasirodė, kad tai būta dr. Gaigalaičio, Prūsų lietuvių atstovo Berlyne. Sužinojęs, kur mes vykstame, iš kur ir kokiu tikslu, jisai, matyti, susidomėjo mūsų ir Amerikos reikalais. Pabaigę kalbą bendra tema, paklausiau daktarą, kiek yra teisybės Amerikos laikraščių paskelbtose žiniose, jog dr. Gaigalaitis nenorįs glaudaus Prūsų ir Didžiosios Lietuvos susijungimo į politinį vienetą. Pasigyriau, kad esu matęs jo vokiečių kalba išleistą brošiūrą „Die litauisch-baltische Frage". Daktaras, kiek sumišęs, pareiškė, kad dabartiniu momentu kitaip nebuvo galima kalbėti. Bet apskritai, kam reikėjo kelti šį klausimą, jeigu dr. esate kitokios nuomonės? Tiesioginiai nieko neatsakęs, pradėjo mums įrodinėti, kad Prūsų lietuviai yra kitokios kultūros, kitokio tikėjimo ir kitokių papročių. Jie, anot jo, yra patenkinti kaizerio valdžia ir „gaspadoriška" tvarka. Jų tarpe esama daug vokiečių, kurie irgi nenorėtų glaustis prie Lietuvos. Įkaitintas tų įrodinėjimų, pareiškiau savo nusistatymą ir daktarui priminiau, kad visų susipratusių Lietuvos patriotų šventa pareiga ginti nuo ištautėjimo savo brolius ir telkti juos krūvon. Juk, vokiečiai, atrėžiau jam, jums užgynė vartoti mokyklose, bažnyčiose, teismuose ir visose įstaigose lietuvių kalbą. Juk tai įvyko žiauraus Bismarko laikais. Ir jūs bereikalo tylite, neprotestuodami Landtage— parlamente ir nereikalaujate gimtajai kalbai teisių. Dr. paaiškino, kad jojo brošiūroje, kaip tik yra pareikšta mintis „apie didesnius

velyjimus“ gimtajai kalbai, negu iki tol buvo leidžiama. „Tai visa puiku“, atrėžiau. Bet ne „velijimais,“ teatgausite pamintas teises, tik griežtais reikalavimais, kaip, kad atsitiko 1905 m. revoliucijos metu Didžiojoj Lietuvoj. Nepriėję vienodos nuomonės, Įsrutėje atsiskyrėme su garbingu Prūsų Lietuvos veteranu. Jis pasuko Tilžės pusėn, mes gi Kybartų link. Įsrutės apylinkėse dar buvo pastebimos geležinės tvoros — kovos liekanos. Gilūs apkasai iš Vokietijos ir lėkštesni iš Rusijos pusės, raižė senovės Prūsų žemę. Daug sudegintų namų, sužalotų medžių lėkė pro mūsų akis. Vokiečiai jau buvo įsitikinę, kad rusai nebeterios jų žemių. Tai liudijo suvežtų plytų kalnai. Daugumoj vietų jau dirbo darbininkai, statydami naujus namus — erdvesnius ir gražesnius. Artyn Lietuvos — vaizdai keitėsi. Daugiau sudegintų namų, apkasų ir vietų, kur riogsojo kadaise didžiulės patrankos — Bertos. Trakėnai, Gumbinė, Stalupėnai, Eitkūnai — tai vis didelių mūšių paminklai. Važiuojant pro Trakėnus, man krito akysna keistas reginys: parlėkęs namo, garnys neberado savo pernykščio lizdo. Apėmė jį nerimas. Atsistojo vargšas ant likusio sudegusio namo kamino ir, įtraukęs vieną kojutę po sparnu, liūdnai žiūrėjo į rytus. Jis guodėsi tekančios saulės spinduliais, tarsi norėdamas sužinoti: kas tas nelabasis, kuris išardė jo lizdą. Bergždžias jo lūkuriavimas! Skausmams širdį užplūdus, palenkia savo galvelę ir liūsta su visa apylinkės gamta. Ne vienas garnys liūsta išdegintoj, karo baubo išardytoj tėvynėj, drauge su juo vaitoja šimtai tūkstančių nekaltų sesučių, brolių ir senelių. Ir nėra kas juos nuramintų, kas nelaimėj — varge sušelptų.

Eitkūnai, Kybartai — vieni griuvėsiai. Gal, išliko sveiki kokia 1/6 visų trobesių. Protestantų bažnyčia Eitkūnuose nepaliesta. Matyt, rusai buvo sumaningesni už vokiečius — ir nešaudė į bažnyčias. Po tų miestų griuvėsius, slankioja lyg žmonės, lyg šešėliai, tarsi ko ieškodami, tarsi ko pasigedę. Iš jų akių matyt, kad jų ateitis tamsi. Ir niekas čia nemano pradėti darbą griuvėsiams atstatyti. Atrodytų, kad vokiečiai su rusais tikisi dar kartą čia susitikti ir išbandyti savo jėgas. Sustojus traukiniui Eitkūnuose, sužinojome, kad Lietuvon niekas negali patekti be specialaus Hindenburgo leidimo. Nors ir turima leidimas iš neutralių šalių, vokiečių konsulo, bet to nepakanka. Reikia įsigyti Hindenburgo specialus raudonas ženklas.*) Iškratę mūsų valizas, stoties valdininkai, pasiuntė mus restoranan užkąsti, praneš-

---

*) Tie ženklai būdavo mainomi kasdien. Mano gi paso ženklas neatitiko tai dienai nustatyto Hindenburgo ženklo.

dami mums, kad Lietuvon negalėsime vykti, kol negausime rytų galiūno Hindenburgo leidimo.

Pietų metu aš vis galvojau, kaip čia vokiečius apglūmijus greičiau mane leisti išvysti tėvynę, kurios taip pasiilgo širdis. Ir sugalvojau. Mano pase buvo įrašyta: „Die Genehmigung Oberost ist erteilt.“ Tai reiškia: Rytų vado leidimas gautas. Po pietų ta pati istorija su vokiečiais-karininkais. Neleidžia ir gana. Negalėdamas nuraminti širdies besiveržiančios tėvynėn, pagrasinau jiems pasiskųsiąs pačiam Hindenburgui, kai nuvyksiu į Kauną. Tai, matyt, paveikė karius — ir man leido vykti toliau. Kelionės draugas, kuris neturėjo to „Genehmigungo“ pasiliko Eitkūnuose. Man jo gaila, bet ką darysi. Tėvynės meilės jausmai šiuo atveju pasidaro galingesni už kelionės draugą. Antrą valandą po pietų, atsisveikinęs su draugu, leidausi Lietuvon.

Karo siaubas padarė kaimuose ties Kybartais daug žalos. Tik už kokių 6 kilometrų nuo sienos kaimai išliko sveiki. Nuo Vilkaviškio iki Pilviškių, nesimatė sudegusių namų. Kas kita su pačiais Pilviškiais. Iš jų šiapus Pilvės ir Šešupės nebeliko nieko. Pravažiavus Pilviškius — baisūs reginiai. Kur-ne-kur riogliněja karvutė, našlaitėlė, arba kiūtina per ištuštintus laukelius vienišas susikaupęs brolis — lietuvis. Taip norėjai žmogus užklausti karvutę, kur dingo jos skaitlingos sesutės, ir žmogelį, kur dingo jo draugai kaimynai. Ar jam vienam nebaugu vaikštinėti po plačiuosius laukus ir išnaikintas sodybas. Pravažiuojant tėviškę, mintys slinko į Šešupės pakrantes, kur jaunas žaidžiau ir vargelio nepažinau. Norėjosi sužinoti, ar gyvi mano tėveliai. Ar teisingas tas sapnas kurį Amerikoje sapnavau? Ar gi būtų sunaikinta mano tėviškė? Negavęs iš niekur atsakymo, nušluostęs ant veido atsiradusią ašarėlę, liūdnas ir nesmagus traukiau toliau. Šiurpulingi vaizdai jaudino vis labiau neramią krūtinę. Tų baisių vaizdų apoteozę išvydau Kazlų-Rūdoj. Jeigu velionis Vysk. Baranauskas iš kapų pakiltų ir kokiu nors stebuklingu būdu Kazluose atsirastų, puikesnę dainą padainuotų už „Anykščių Šilelį“. Jis čia pamatytų, kaip belgų, prancūzų ir rusų belaisviai be pasigailėjimo guldo mūsų tėvynės puikiąsias pušis. Jiems tarnauja dešimtys naujai pastatytų lentpiūvių. Braška ir stena šimtametės pušys, tarsi prašydamos pasigailėti. Krinta-gula ant pilkos žemelės, be vilties atsikelti, mūsų miško tvirtieji ąžuolai. Norėjau, kad traukinys spruktų kuo greičiau iš amžinųjų miškų, kad širdis netrūktų, beregint vokiečių naikinimo darbus. Tik Mauručiuose pirmą kartą pamačiau, kad vokiečių administracijos ranka jau suspėjo užrioglinti lentoj vokišką stoties pavadinimą. Arčiau

Kauno — dar baisesni reginiai. Pamačiau, kad čia pats pragaras atsivėrė, ir Vezuvijaus lava visą apylinkę išnaikino. Patys vokiečiai striktelėjo ant kojų, sužibo jų akys, norėdamos greičiau pamatyti garsingą Kauno tvirtovę, kurią Litzmano ir Ludendorfo armijos paėmė be didelių savo nuostolių. Rusų sprogdintas Kauno geležinis tiltas — naujai atstatytas. Vokiečių jau turėta planai tiltui atstatyti ir atsivežta net reikalinga medžiaga; taip man tvirtino vienas vokiečių karininkas.

KAUNE.

Kauno stotis išliko sveika. Tik kelios dešimtys artimųjų namų neteko gyvybės. Išlipus stotyje, kaž kodėl pasidarė nesmagu: publika — vieni vokiečių militaristai. Tuč-tuojau prie manęs prikibo du nešvarūs „machabeičikai" ir, pagriebę mano valizas, prašė eiti į policijos kambarį, kuris buvo pačioj stoty. Policininkas užrašė mano vardą, pavardę, tautybę, pilietybę, gyvenimo vietą, užsiėmimą, liepė atsilankyti pirma proga komendantūroj. Abraomo ainiams įsakiau panėšėti bagažą į tramvajų ir pats dūmiau tolyn. Konduktorius duodamas man bilietus prašneko lenkiškai, norėdamas žinoti, kur važiuoju. Paaiškinau jam sustojimo vietą, lietuviškai. Kiek susigėdęs, pareiškė išsodinsiąs kur reikia.

Važiuojant, nuo krakusmečio užsilikusiu vežimu Katedros link, visur buvo matyti tik vokiečių kalba užrašyti parašai ir pakeisti gatvių vardai. Ludendorf straße, ties rusų soboru Wiener Platz, Kaiser Wilhelm str., Eichhorn str., Litzman str. Vokiečiams, matyt, malonu afišuotis savo garsenybėmis ir net patį kaizerio vardą lipdyti ant Kauno tvoros.

Išlipęs ties katedra, atsidūriau pas kunigą, Kauno seminarijos prokuratorių, Petrašių, kuris su savo draugu tuo metu buvo bevalgą vakarienę. „Na, kas čia dabar?" sušuko abu. „Iš kur? Ar gi iš Amerikos?" Ir tvirtinant net nenorėjo tikėti. „Sveikas suvalkietis, persikėlei per Nemuną ir atsiradai Kaune, gavęs nuo kreizamto leidimą? Submarinoms siaučiant, yra pavojaus gyvybei, keliaujantiems iš Amerikos". Sunkiai buvo įtikinami mano senovės draugai. Iš ryto komendantūra pareikalavo Hindenburgo leidimo, vėl to raudono ženklo, kurio aš neturėjau. Komendantūra mane pasiuntė į pasų skyrių, o iš čia į Oberosto kanceliariją. Toji vėl į komendantūrą ir t.t. Net ištisas tris dienas vargino mane militarinė vokiečių valdžia, norėdama sužinoti, kokiu būdu aš patekau Lietuvon. Grafas Jorkas gyrėsi galįs mane areštuoti. Aš užprotestavau, nes jam parodžiau „Genehmigungą" ir

patariau areštuoti ne mane, bet Eitkūnų stoties karius. Visas sekretas buvo tas, kad, man įvažiuojant Lietuvon, Hindenburgo nebūta Kaune. Iš Eitkūnų jam buvo telefonuota, bet negauta atsakymo. Mat, jis buvo nuvykęs Berlynan, kur svarstė prisiųstą taikos Wilsono notą. Hindenburgas, išvažiuodamas Berlynan, kaip vėliau pasirodė, niekam nedavė įgaliojimo jo vardu kaipo rytų vado, by kam duoti leidimus įvažiuoti Lietuvon. Žaibo greitumu visi valdininkai nuo aukščiausio iki žemiausio žinojo apie nelegalų vieno lietuvio įvažiavimą tėvynėn. Tai buvo klasiškas mūsų Lietuvos sukaustymas Oberosto valdžioje.

Kiek vėliau bevažiuojant Kauno tramvajum, sėdįs šalia manęs žmogus pradeda kalbėti su manim angliškai ir siūlo man eiti kartu. Pasipiktinus jo akiplėšiškumu, atsisukau nuo jo ir pradėjau dairytis. Tuomet mano bendrakeleivis ištraukė iš po apsiausto atkarpos varinį medalį, ant kurio buvo parašyta: Geheim Polizei für Litauen und Kurland. Tai būta šnipo. Išlipę nuėjova policijon. Prasidėjo nauji kamantinėjimai ir noras sužinoti, kokiu stebuklu aš pakliuvau Kaunan. Pasilikęs mano pasą ir išdavęs tik specialų raštą, policijos viršininkas mane paleido namo. Tasai paliktas policijoj pasas keliavo iš vienos kanceliarijos į kitą ir visus įstaigų valdininkus be galo stebino. Gailėdamasis draugo, kuris likosi Eitkūnuose, prašiau vokiečių atitinkamas įstaigas leisti jam atvykti Kaunan. Nežinodami, kas čia dedasi, ir, gal prisibijodami Hindenburgo, po keturių dienų nelaisvės mano draugas atsirado Kaune. Kauno militarinė valdžia, įsileidus mudu Kaunan, paliko visišką laisvę susieiti su mums reikalingais asmenimis. Sužinojus kaimui apie Amerikos lietuvių delegatų atvykimą Lietuvon, prasidėjo kelionės į Jeruzalę. Minių minios veržėsi prie mūsų, kas su klausimais apie savo gimines Amerikoj, kas su prašymu juos sušelpti, kas su noru nuvežti giminėms laiškus ir t.t.

Matyt, pikti lenkų liežuviai paleido po Kauną gandus, kad delegatai atvežė iš Amerikos 3 milijonus markių. Patys lenkai pradėjo lankytis, prašydami pagalbos. Apsimetęs nemokąs lenkiškai, tie lenkučiai, tikėdamiesi kelių markių, kurių vienam kitam įteikdavau, tuč tuojau pramokdavo lietuviškai. Kauno endekų tarpe būta sumanių žmonių lietuvius mulkinti. Uždrausta kalbėti lietuviškai ir užbaigtas kriukis. Tasai uždraudimas palietė net ir nekaltų vaikelių širdis.

Sutikęs vieną kartą Bazilikos šventoriuj dvi jaunas mergaites, užkalbinau lietuviškai. Jos man sutartinai atrėžė: „Nierozumiemy po litewsku.“ Pagyriau, kad jos gražios ir, kad su labai gražiomis kasomis.

Pradėjo šypsotis. Klausiu tada, koks tavo vardas, atsakė: „Mariutė.“ O ką veikia mamytė: „Tėtei pusryčius rengia.“

Žmonės, besilankydami pas delegatus, suteikė daug žinių iš savo apylinkių. Sužinojome jų nuomonę apie vokiečius ir visas jų šunybes, daromas kaimui. Po dviejų savaičių buvimo Kaune galėjome didžiuotis, turį tikrą Lietuvos vaizdą. Ne tik kaimo žmonės, bet ir užsilikusi, nors neskaitlinga, inteligentija davė mums informacijų, ką privalo daryti Amerikos lietuviai, kad sušelptų vargstančią tėvynę ir išgautų jai laisvę. Niekas nenorėjo vokiečių viešpatavimo Lietuvoj. Nepageidaujamas buvo ir rusų grįžimas. Jau plačiųjų minių pasąmonėj, brendo laisvės ir ramybės atgarsiai. Atgriso lietuviams tironai ir baudžiavų apaštalai. Ir jie, tarsi mistikos pagauti, tikėjosi nuo savo brolių iš anapus jūrų visokeriopos pagalbos. Nežinodami, kas toliau daryti, nutarėme su draugu vykti pas vokiečių civilinės valdžios Lietuvai ir Kuršui atstovą kunigaikštį Izenburgą prašyti leisti laisvai pasidairyti po Lietuvą ir ištirti tikrą dalykų stovį. Dešinioji Izenburgo von Birschtein ranka, ritmeisteris Mohl, priėmė delegatus. Jam mes išdėstėme mūsų atsilankymo tikslą ir to tikslo realizavimo būdus. Kadangi mūsų kelionės pasisekimas priklauso nuo vokiečių okupantų gerų norų, tai prašėme civilinę ir militarinę valdžią nedaryti kliūčių mūsų misijai. Ritmeisteris Mohl vinguliavo, kiek įmanydamas. Nieko aiškaus nenorėjo mums pažadėti. Daugiau interesavosi Amerikos lietuvių aspiracijomis, negu Lietuvos vargų bedugne. Įsitikinęs mūsų atkaklumu ir manydamas, kad niekais negalės paleisti delegatų, paprašė po $1^1/_2$ valandos pasikalbėjimo, duoti oficialų kunigaikščiui Izenburgui raštą, kuriame būtų išdėstyti mūsų desideratų planai ir nurodyti jų vykdymo būdai. Tai ir padarėme. Viename memorandume buvo išdėstyti lietuvių vargai ir kančios Vokietijos stovyklose, antrame gi Lietuvos šelpimo reikalas ir jo organizavimas.

Pirmame reikalauta, kad vokiečių valdžia bendrai pagerintų lietuvių belaisvių padėtį, nevargintų jų tokiais sunkiais darbais, kurie prieštarauja net tarptautinei teisei, kad suteiktų jiems galimumo susirašinėti su savo giminėmis gimtąja kalba, paskiriant, jeigu būtinai reikalinga, cenzorių. Toliau, kad belaisviai galėtų gauti savo kalba knygų ir laikraščių, nors tokių, kurie Vokietijos žvilgsniu yra neutralūs. Galų gale reikalavom aprūpinti lietuvių belaisvių dvasios reikalus, paskiriant stovykloms kunigus.

Antrame memorandume prašiau civilinę valdžią suteikti galimumo:

1) Amerikos delegatams susipažinti su kraštu, leidžiant lankyti kaimą ir miestus.

4*

2) Apsiimti įsileisti laisvai iš Amerikos siunčiamą pagalbą.

3) Kad lietuviams siųsti daiktai būtų skiriami tik lietuviams, ne visiems Lietuvoje gyvenantiems žmonėms.

Tas trečias prašymas buvo taikomas vokiečių okupacinės valdžios nusistatymui: dalinti atsiųstus daiktus bei pinigus be skirtumo tautybės ir tikybos.

4) Kad okupacinė valdžia pripažintų Centralinį Lietuvių Komitetą Vilniuj su visa 10-ties skyrių legale organizacija, kuriai tiesiogiai būtų galima siųsti daiktus ir pinigus. Šiuo paskutiniu prašymu buvo norėta atimti iš vokiečių valdžios Lietuvoje monopolį biržos. Jie, mat, pinigus savo nuožiūra, iškeisdavo į Oberosto markes ir tada teikdavo adresatui tuos vokiškus „šeinus", kurių vertę pats Dievas težinojo. Iš to jie darydavo sau puikų biznį, pasilaikydami sau svetimą aukso valiutą. Du memorandumus adresavau šiaip: „An die deutsche Verwaltung für Litauen und Kurland." Laukiau ištisą savaitę, kol gavau atsakymą. Ir tik tuomet, kada sugrįžo iš Stockholmo dr. Steputaitis. Jo kaip valdžios agento, atvykimas Kaunan dideliai palengvino delegatų padėtį. Iš jo rankų gavome aukščiausio Rytų Vado — Hindenburgo sekančio turinio atsakymą į delegatų pageidavimus.

1) Lietuviams belaisviams skiriami penki cenzoriai.

2) Lietuviams belaisviams duodamas galimumas skaityti tik tuos laikraščius ir knygas, kurios leidžiamos užimtoj teritorijoj.

3) Pabrėžiamas sunkumas surasti kunigų, lietuvių belaisvių dvasiai aprūpinti, bet valdžia ir čia iš savo pusės darysianti viską, kad tas reikalas būtų sunormuotas.

4) Amerikos delegatai galės atlankyti Vilnių, Vilkaviškį ir Naumiestį.

5) Okupacinė valdžia leis dovanai naudotis geležinkeliais siunčiamiems Lietuvon daiktams.

6) Atsiųstus lietuviams daiktus ir pinigus skirs tiktai lietuviams.

7) Atsisako naudotis Centralinio Lietuvių Komiteto pagalba dalinant produktus bei drabužius. Hindenburgo nuomone, negalima pripažinti draugijos legalia, kuri turi savo skyrius.

8) Vokiečių valdžia sutinka skirstyti daiktus, tarpininkaujant dviem kunigam. Sutinka priimti ir du Amerikos delegatų įgaliotinius, kurie kontroliuotų daiktų skirstymą.

Atsakymo raštu mums neduota, o tik leista jį perskaityti. Visgi man pavyko beskaitant, pasidaryti kopiją, kuria, maniau, galėsiu pasinaudoti, reikalui esant. Įgaliojome p. Smetoną Vilniaus ir Suvalkų gubernijoms ir Banaitį Kauno gubernijai. Valdžia sutiko su mūsų pa-

siūlytais įgaliotiniais. Įteikę Hindenburgui raštus, užsimanėva su draugu išvykti pas tėvelius ir vėliau apleisti Lietuvą. Daug turėjova vargo, kol gavome leidimą. Putkameris, pasų įstaigos šefas, išsyk pažadėjo duoti leidimą, bet vėliau atsisakė. Nuėjova pas jo šefą kunigaikštį Izenburgą, žinomą lenkų pakaliką. Ir vėl nieko nepešėva. Tik savo įkyrumu ir begaliniu spaudimu pavyko man gauti leidimas atlankyti tėvelius ir tik vieną sesutę, nors jų daugiau turėjau. Mano draugas dr. Bielskis gavo leidimą vykti į Tytuvėnus pas gimines. Gegužės 11 d. palikau Kauną ir per Pilviškius, kur nesuradęs vežiko, vieną naktį nakvojau. Tik rytojaus dieną pasiekiau tėviškę. Vežė mane vienu padvėsintu arkliu žmogus su viena ranka. Mat, geresni arkliai buvo vokiečių rekvizuoti. Nemažiau man buvo gaila išdegintos tėviškės, kaip žydam Jeruzalės, kurią išnaikino Tytaus legijonai. Ne tik nesuradau namelių kur augau ir jaunystę praleidau, bet ir daugelio medžių, kurie dar siūbavo prieš 6-tą metų, kai paskutinį kartą aš juos atlankiau, ir matomai, šlamėjo paskutinį sudiev. Viskas išnyko. Nebesimatė nei namų pamatų: juos žolės apaugo. Ir prasiveržė ašaros. Tėveliai stebėjosi, netikėtai išvydę sūnų klajūną. Stebėjosi ir džiaugėsi tuo netikėtumu išvysti sūnų karo metu ir dar iš taip tolimos šalies.

Susikalę pastogę iš lentų, jie ten gyveno ir vargužį vargo. Ir ant tų griuvėsių tėveliai, brolis su broliene, ir mano sesutė kėlėme džiaugsmo puotą. Laimė mus jungė, nors ašaros birėjo. Mano papasakotas sapnas supuolė su motinos baime, kai ji, pasilikusi viena, sūnui su marčia išvažiavus į Užnemunę, o vokiečiams rusų frontą pralaužus, išvyko su vokiečiais ir tėvelis į Prienus su vežimu, dviejų arklių pakinkytu. Tėveliui grįžus iš Prienų ir sustojus pasistiprinti Marijampolėje, parbėgo išalkę arkliai patys vieni, ir kai vagys atėjo, pamatę arklius ir vežimą, sviedė keletą akmenų į rūsio duris įsitikinti ar jau šeimininkas namie. Nieko neišvydę, dūmė kas sau tolyn. Įbauginta motina galvojo apie sūnelį, ir jos mintys, lyg radio bangos, palytėjo mano smegenis — ir jie sukūrė tą keistą sapną. O dvasia ir protas padarė išvadą, supynę puikią laisvos tėvynės dainą.

Sugrįžęs tėviškėn ir neturėdamas kur paguldyti suvargusios galvos, nakvynei nuvykau į Sasnavą pas savo gerą bičiulį kun. Čėsną. Prie progos vykdamas į Vyšnelaukį, pas sesutę, sustojau Marijampolėj, Liudvinave, Kalvarijoj, Keturvalakiuose, Vilkavišky—Naumiesty. Daugiausia nukentėjo Kalvarija ir Liudvinavas. Taip pat kuo ne visi pašešupio ūkininkai, kur priešingos armijos viena prieš kitą išstovėjo ištisus septynis mėnesius, buvo sudeginti. Parvykęs Kaunan su savo

draugu dr. Bielskiu, lydimi Steputaičio, nuvykome Vilniun. Vokiečių karo valdžia davė mūsų dispozicijai du automobilius. Aplankę Centralinio Lietuvių Komiteto valdybos narius: A. Smetoną ir Stulginskį, visi penkiese leidomės lankyti lietuvių komiteto išlaikomų mokyklų. Vilniečių norėta parodyti viską, ką galima buvo įvykdyti vienos dienos metu, visus džiaugsmus ir vargus. O tų vargų buvo begalybės. Mokyklų vaikai blogai aprengti, išblyškę, matyt, prastai maitinami, lyg bitės aviliuose susigrūdę siauruose ir mažuose kambarėliuose. Patys delegatai maža kuo galėjo paguosti vargšus — tik, gal, pažadais, kad vėliau prisiųsime drabužių ir maistui pinigų. Tai ką reiškia vieno tipo užsispyrimas, dr. Rutkausko sauvališkas pasielgimas, neduoti delegatams pinigų. Bet ir tie prižadai veikė raminančiai, nes visi mažulėliai sutartinai, tarsi pamokyti, mums dėkojo. Kai kuriose mokyklose, svečiams atsilankius, užtraukdavo vaikučiai sutartinę dainelę, tarsi norėdami labiau sugraudinti kietas amerikiečių širdis. Noroms nenoroms tekdavo ir ašaromis skruostus pavilgyti. Tos prieglaudos, mokyklos jiems atstovavo tėvelius penėtojėlius. Juos galima buvo palyginti paukšteliams iškritusiems iš lizdo. Kad ne Centralinis Komitetas, toji nauja Lietuva būtų žuvusi gyvenimo vieškelyje. Tik istorija, betirdama karo meto dokumentus, pripažodys kiek žalos pridirbo Bulota, atvykęs Amerikon griauti ir šmeižti tos vienintelės labdaringos draugijos. Kiek jis prisidėjo prie labdarystės jėgų skaldymo Amerikoj. Jo žingsnius lydės vaikelių prakeikimas ir jų ašaros.

PAS KUN. MICHALKEVIČIŲ.

Atsilankę pas Vilniaus ir Suvalkų gubernatorių grafą Jorką ir papietavę sykiu karininkų ramovėj su oberbiurgermeisteriu Pohl'iu, nuėjova su dr. Steputaičiu pas Vilniaus diacezijos administratorių kun. Michalkevičių. Norėta, mat, gauti jo parašas po lietuvių kunigų ir administratorių prašymu į Šventą Tėvą gauti Lietuvių Dieną pasaulio katalikų bažnyčiose. Ir tas išsigimėlis Lietuvos sūnus nesutiko pasirašyti. Motyvas: „Viltis" jam atėmė lietuvio vardą ir jis lietuviu daugiau nebesivadinsiąs, ir nepasirašysiąs po prašymu Lietuvos kunigų vardu. Išdrįsau jam priminti, kad jokia „Viltis" neturi galios kam nors atimti vardą, bei jį kam nors suteikti. Administratorius pradėjo širšti, tūpčioti kedėje, skeryčioti rankomis ir prašė mane jo nemokyti. Matydamas, kad žodžiai endekui negelbsti, išsitraukiau Seinų ir Kauno kunigų laišką rašytą į Šventą Tėvą, ir paro-

džiau Vilniaus administratoriui, kad jame nereikalaujama būtinai būti lietuviu, kad galėtų pasirašyti, nes laiškas pradedamas sekančiais žodžiais: „Mes Lietuvos kunigai". Jūs, pridūriau, esate, Lietuvos pilietis ir diacezijos valdytojas, tai ir privalote pasirašyti savo vargstančios minios vardu. Michalkevičius neteko lygsvaros, ir išdrįso parodyti savo širdies negražumą prieš vokiečių armijos karininką. Man ir mano palydovui toks bažnyčios ierarcho pasielgimas padarė be galo slėgiančio įspūdžio. Lai žino būsimoji Lietuvos karta, kokiais paukščiais prieš karą ir karo metu buvo apleista motutė — Lietuva. Ateity mes turėsime juos išmokyti mūsų šalį gerbti, tą šalį, kuri juos maitina, kuri jiems gyvastį suteikia. Jei neklystu, ansai tipas dar ir šiandien mulkina lietuvius vilniečius. Lietuvių nusileidimas jiems ragus išaugino, kuriais jie užgaulioja mūsų tautos garbę ir mindžioja po kojomis lietuvio vardą.

Nuvažiavus devintą valandą į stotį, dr. Steputaičiui pavyko įsisprausti į greitąjį iš Minsko lekiantį Berlyno link karišką traukinį. Mudviejų nebepriėmė. Pasilikę sau vieni, nusiskubinome į lietuvių klubą, kur praleidome porą valandų jaukioj draugijoj. Sužinojome daug paslapčių iš vokiečių teroro Lietuvoj ir jų brutalios administracijos. Visi vilniškiai, sužinoję apie Amerikos lietuvių tarpe esamus vaidus, prašyte prašė pranešti adv. Bulotai, kuris labiausiai drumstė labdarybės ir politikos darbą, kad Lietuvoj besidarbuoją lietuviai, karui pasibaigus, jam neišties rankos ir laikys jį tautos išgama. Mat, Bulota, nepageidavo Nepriklausomos Lietuvos, o stojo Amerikoj visu savo įžulumu už Lietuvos federaciją su Rusija. Vienuoliktą valandą apleidome Vilnių, o pirmą atsiradome Kaune, kur mūsų laukė dr. Steputaitis. Dr. Steputaitis delegatams surengė iškilmingą vakarienę, kur ant stalo atsirado apie 30 butelių feršnitų, tarsi magiška ranka paslaptingos fėjos atneštų. Man dingtelėjo į galvą, kokiems galams tiek daug likerių. Kompaniją sudarė delegatai. dr. Steputaitis, Zaunius, „Dabarties" redaktorius, ir dar pora slaptų Hindenburgo emisarų. Savo draugą persergėjau būti atsargiam. Po viskam p. Zaunius mudu palydėjo į gyvenamą vietą, nes buvo jau prasidėjusi vadinama policijos valanda.

Kitą dieną aplankę Vilkaviškį ir Naumiestį, pas patriarchą pralotą Oleką sužinojome, kad „kultūrträgeriai" vokiečių karininkai, beviešėdami pas jį, išgėrė visą jo vyną, seną degtinę, pasisavinę šaukštus, peilius, šakutes, arklius ir karietą išdūlino toliau, nei ačiū nepasakę. Dr. Steputaitis, tarsi norėdamas pakeisti delegatų ūpą, nusivežė mus į savo dvarą ties Įsrutimi, kur galėjome pasigėrėti jo senoviškais bal-

dais. Ypač senovės vygėmis ir kunigaikščių paveikslais. Ir apie jį buvo galima pasakyti, kad jis gente lituanus — natione germanus. Gegužės 24 d. buvome Berlyne.

Norėdamas pakeisti kelionę Šveicarijos link, sutikau daug kliūčių. Net patariau savo draugui nelaukti manęs, bet vykti savais keliais. Taip jis ir padarė. Tik po keturių dienų pavyko man pakeisti kelionę. Bet čia įvyko nauja nelaimė. Pasisamdęs automobilį ir sukrovęs daiktus vykti į Pottsdamo stotį, buvau sulaikytas nepažįstamo asmens, kuris pranešė liūdną žinią: kad reikia vykti atgal Kaunan kokių ten proklamacijų reikalu. Nuvykome su juo į Aleksander Platz policijos stotį, kur išlaikė mane nuo 2 v. po pietų iki vakaro 9 v. Kadangi buvo sekmadienis ir užsienio ministerija buvo uždaryta, tai paso atgal Kaunan reikėjo laukti iki 11 v. vakaro. Parūpino kelionei Lietuvon bilietą ir 11 v. vakare tuo pat traukiniu ir tą pat kito mėnesio dieną, gegužės 28 d. apleidau Berlyną. Palydovui užfundijęs keletą ilgų cigarų, gavau leidimą pasiimti miegamąjį, prie kurio durų snopsojo, it prikaltas, ištikimas valdžios tarnas. Atvykęs Kaunan, radau miestą pasipuošusį. Maniau, kad mane sutikti. Bet pasirodė, kad visai kitais sumetimais: tą pat dieną lankytasi, mat, Kaune paties Kaizerio.

KALĖJIME.

Man išvykus iš Kauno, Berlynan, Kauno policija padarė kratą mano kambary pas kun. Petrašių. Surasta palikta ant stalo dr. Bielskio parvežtoji iš Tytuvėnų Socialdemokratų proklamacija, kur buvo raginama Lietuvos liaudis prie revoliucijos prieš okupacinę valdžią. Surastas laiškas p. Vailokaičio, kuriame kritikuojami kai kurie neteisėti oberosto išleisti įstatymai Lietuvai. Paskyrė man Metropoly Nr. 11. užrakinto duris ir pastatė sargą — kareivį manęs daboti. Be jo leidimo negalėjau nei pasijudinti iš kambario. Tiesa jis man teikė pagarbą, kai aš jį ko nors prašiau parnešti iš miesto. Traktavo, kaip karininką. Ketvirtadienį prasidėjo tardymas. Tardytoju paskirtas labai nesimpatingas sutvėrimas p. Siegel'is, kuris visokiais būdais bandė surasti manyje daugiau kaltės, negu galėjo. Ypač jam rūpėjo išgauti mano prisipažinimas prie proklamacijų platinimo, prie varymo Lietuvoj politinės propagandos ir prie žinių rinkinio, kuris blogai nušviestų vokiečių darbus Lietuvoj. Man neprisipažinus kaltu, buvo net iššauktas patsai kun. Petrašius, kaipo liudininkas. Mat, jis, bekvočiamas pasakė, kad tai greičiausia delegatai jo namuose paliko prokla-

macijas ir, kad, aš, jam, sykį mane paklausus, apie girdėtus Lietuvoj platinamus atsišaukimus, pridėjęs prie širdies ranką, pareiškiau, kad juos turiu. Gi mano tuo manyta pasakyti, kad aš apie juos žinau. Antras mano nusikaltimas buvo lankymas vietų be leidimo. Trečias — nusiųstas laiškas kun. Dogeliui Vilniun, sužinoti draugijos reikalų ir jos finansinio stovio. Mat, manydamas negausiąs leidimo vykti Vilniun ir, susipažinęs su vienu lenku — vokiečių kariuomenės kapelionu — jam vykstant Vilniun įdaviau laišką kun. Dogeliui, prašydamas nurodymų, kokios mėnesinės pinigų sumos jie ten yra reikalingi. Kun. Dogelio nebūta namie, kapelionas palikęs laišką, parvyko Kaunan.

Kun. Dogeliui neliko nieko kito, kaip pasiųsti lietuvišką močiutę su atsakomuoju laišku delegatui Kaunan. Ji savo žygį sąžiningai įvykdė. Atvykusi Kaunan, manęs nerado namie. Laišką įdavė prelatui Dambrauskui, kuris grįžus man įdavė kun. Dogelio atsakymą. Gi moteriškei parašęs ant vizitinės „accusé de réception", paleido atgal į Vilnių. Toji nukiūtino pėkščia namo. Bet nelaimei užsimiršo skepečiukę Kaune. Grįžo atgal, surado radinį ir jau ketvirtą kartą keliavo pro barjerą, žandaro saugojamą. Padaryta krata ir surasta prel. Dambrausko pakvitavimas. Inde ira, ir visa eilė kratų. Po trijų dienų kamantinėjimo, šeštadienio vakare įsirioglino du vokiečiu ir perskaitė teismo sprendimą.

1) Už nelegalų laiško rašymą Vilniun 10 dienų kalėjimo arba 100 markių pabaudos.

2) Už palaikymą ryšių su žmonėmis, vokiečių okupacinei valdžiai nelojaliais, 30 dienų kalėjimo arba 300 markių pabaudos.

3) kad be valdžios leidimo lankiausi Sasnavoj, Marijampolėj, Liudvinave, Kalvarijoj, Keturvalakiuos, Gižuose, Vilkavišky, Naumiesty ir kitur 60 dienų kalėjimo arba 600 markių pabaudos.

Mano laimei, kad suradau dar kišenėj reikiamą sumą pinigų. Policininkai grąžino man kvitą su pažymėjimu, kad nuo šios valandos man paliekama visiška laisvė ir man nebus trukdomas išvykimas iš Lietuvos. Teisė karo teismas. Kilo klausimas dėl ko tokia lengva bausme mane nubaudė militarinė kaizerio valdžia. Dalykas buvo toks. Mano draugas, nuvykus Lausannon, pranešė lietuvių kolonijai apie mano suareštavimą ir iš Berlyno pargabenimą atgal Lietuvon. P. Gabrys tuo metu rengdamas pasaulio pavergtų tautų kongresą, kuriuo buvo labai suinteresuoti vokiečiai, panaudojo kongresą man išvaduoti. Mušė telegramą p. Trautman'ui, reikalaudamas paleisti mane iš kalėjimo, nes kitaip nedarysiąs kongreso. Kilo triukšmas vokiečių užsie-

Kommandantur
Milit.-Polizei-Meister
Nr. ....

Quittung.

1000.– Mark

geschrieben: Eintausend Mark hat der Pfarrer Vinzenz Bartuška aus Amerika laut Strafverfügung des Kais. Gouvernements heute richtig gezahlt.

Kowno, 3. Juni 1916.

Major

nio reikalų ministerijoj. Pareikalauta man laisvės. Teismas, nenorėdamas savęs sukompromituoti, visgi paskyrė minimalią bausmę — 1000 markių. Atvykęs Berlynan, sužinojau visus dalykus. P. Trautman'as, Bettmann-Holwego sekretorius, apgailestavo šį incidentą ir pažadėjo grąžinti sumokėtus pinigus. Galantiškai didysis ponas mane prašė pasilikti Berlyne, pažinti vokiečių kultūrą, pabuvoti pas juos svečiuose — porą, tris savaites, apsigyventi Adlono viešbuty, ir siūlė mano dispozicijai užsienio reikalų ministerijos žinybos automobilį. Nors pasiūlymas buvo labai masinąs, bet aš, kalėjimo ir teismo nukankintas, nukamuotas, padėkojau ministerijai už gražų gestą ir paprašiau Šveicarijon paso, kurį be kliūčių gavau tą pat dieną. P. Trautman'as pasikalbėjime prašė mane užmiršti visus nemalonumus, patirtus savo tėvynėj, ir nepasinaudoti Amerikoj sensacijas mėgstančių laikraščių skiltimis, „tariamąja „vokiečių barbarybe". Aš pažadėjau, norėdamas daugiau pelnyti Lietuvai, prašydamas sušvelninti režimą Lietuvoj. Pažadėdamas iš laisvos Šveicarijos prisiųsti memorandumą ir išdėstyti konkrečius klausimus. Gavęs pasą tą pat dieną apleidau Berlyną.

Atvykęs į Bazelį ir parodęs pasą, sužinojau, kad toj vietoj negaliu peržengti Vokietijos sienos. Joki maldavimai negelbėjo. Turėjau vykti į Freiburg-Brezgau, o iš ten aplinkiniu keliu į Singeną šnipo lydimas, per Zürichą į Fribourgą, kuriame praleidau malonias studentavimo dienas.

ŠVEICARIJOJ.

Nuvargintas kelionės, prašiau Dievo suteikti man jėgų, nes jaučiau visišką nervų suirimą po tų visų žiaurių pergyvenimų Lietuvoj. Šveicarijoj Lausannoj susitikau su p. Karūža, Gabriu ir grįžusiu iš Romos p. Yču. Ponas Yčas mokėjo girtis. Jisai man tvirtino buvęs pas šv. Tėvą, kuris jam pažadėjo paskirti Lietuvai Dieną viso pasaulio katalikų bažnyčiose. Kaip vėliau sužinojau iš prelato Prapuolenio ir šv. Tėvo lūpų, tai buvo neteisybė. Teisybė, kad Yčas prašė panašios dienos, bet neteisybė, kad jam šv. Tėvas ją pažadėjo skirti. Šv. Tėvas žadėjo šelpti lietuvius, kiek jo ištekliai leis, bet dienos dėl kai kurių svarbių priežasčių nemanęs skirti. Vėliau pamatysim, kokių būta priežasčių. Iš p. Yčo sužinojau apie Rusijos lietuvius. Švietimo ir šelpimo srityse, anot Lietuvos atstovo, Rusijoj lietuviai turėjo 200 mokyklų, 2 gimnazijas, vieną progimnaziją, dvi technikos mokyklas, „Saulės" kursus ir daugelį prieglaudų ir sanatorijų. Sykiu nusiskundė Bulota, ištautėliu — intrigantu, kuris trukdąs tą puikiai suorganizuotą jo darbą. Kadangi pavergtų tautų kongresas turėjo įvykti 27 d. VI mėn., o Amerikos delegatai buvo prašomi pasilikti Šveicarijoj ir dalyvauti kongrese, nutariau panaudoti laiką, apsigyvenęs Montreux sveikatai pataisyti, ir suredaguoti memorandumui Vokietijos valdžiai. Turėdamas laiko, aprašiau kad vėliau nepamiršus, visą okupuotos Lietuvos tvarką.

LIETUVOS VALDŽIA — ADMINISTRACIJA.

Lietuvos administracija 1916 m. buvo dvilypė: militarinė ir civilinė. Militarinės valdžios galva buvo patsai Hindenburgas. Tai valdžiai priklausė be Lietuvos ir Kuršas. Jo žinioje buvo visų įstatymų leidimas, bausmių nustatymas už nusikaltimus, šalies ir armijos aprūpinimas maistu. Hindenburgas buvo mano atsilankymo metu Lietuvos visagalis viešpats. Su juo skaitės net Vokietijos kaizeris Wilhelmas. Jo dėka pavyko išgelbėti Lietuvą nuo bado. Rusams, manant ilgai Kaune pasilikti ir jokiu būdu neatiduoti Kauno tvirtovės vokiečiams, ten buvo prigabenta be galo daug maisto: mėsos, javų, cukraus ir kitų didžiosios armijos pragyvenimui reikalingų produktų. Netikėti įvykiai suardė rusų planus. Vokiečiai perėję Nemuną Vilkijos ir Raudondvario ruože, grąsino Kaunui apsupimu. Paėmęs Hindenburgas Kauną, uždraudė bet ką išvešti iš tos tvirtovės. Kauno miesto padėtis pasidarė kur kas geresnė, už kitų miestų padėtį. Žmonėms

netrūko duonos. Vilniuje, kur viešpatavo lenkai, bado šmėkla vaidenosi gyventojams ir pradėjo reikštis bado typhus'as. Ten žmonės valgė arklieną ir tūkstančiai badavo. Visus įsakymus ir įstatymus Hindenburgo valdžia, Lietuvą okupavus, leido lenkų ir vokiečių kalbomis. Tik vėliau, pažinęs pinkles Izenburgo, drauge einančio su Poznanės ir Varšavos agentais, pakeitė lenkų kalbą lietuvių kalba. Pačiame Vilniuje buvo vartojamos net keturios kalbos. Lenkai dėl to baisiai pyko ir siuto. Įstatymus garsino oberosto armijos laikraščiuose ir lietuviškoje „Dabarty," kurią redagavo p. Zaunius, o atsakominguoju redaktorium buvo p. Steputaitis, Įsrutės dvarponis. Įsakymus priprasta buvo lipdyti viešose vietose. Teisybę pasakius, gyventojams buvo sunku susivokti, kurie įstatymai militarinės ir kurie civilinės valdžios pagaminti. Ir vienus ir kitus fabrikavo vokiečių armijos nariai. Kauno ir Kuršo civilinės valdžios galva buvo kunigaikštis Izenburgas von Birschtein, gi Vilniaus ir Suvalkų krašto grafas Jorkas. Dėl ko vokiečiai sujungė Vilniją su Suvalkija, man tuomet nebuvo aišku. Išleisti vokiečių įstatymai tvarkė savotišku būdu Lietuvos ūkį, prekybą, išnuomojimo namų tvarką ir pramonę. Ūkio mokesčių tvarka palikta buvo perdėm rusiška. Naujas dalykas — pašalinis mokestis nuo 16 iki 60 metų kiekvienam piliečiui. Pirmais metais buvo mokama pagalvinės 6 m. o antrais 8 m. Be to, lietuviams atrodė labai keistas vokiečių išleistas įstatymas, apkraunąs lietuvio šunį 10 markių kaina, o 30 mark. mieste. Lietuviai prieš tai šiaušės, ir, kiek teko man patirti, vėliau jį arba sušvelnino, arba visai panaikino. Vokiečių įstatymai be galo varžė prekybą. Už patentą prekiaut reikėdavo sumokėt iš anksto nuo 100 iki 1000 markių. Kadangi visi šalies produktai buvo militarinės valdžios rekvizuojami, tai pirkliai tegaudavo pirkti iš jos reikalingų daiktų, ir, juos parduodami, negalėjo daugiau imti kaip 10% pelno. Kai kaikuriuose miestuose, kaip Ukmergėj ir Vilniuj, patento nebuvo galima gauti, be aukso monetos. Velykoms atėjus, Vilniaus žydai, neturintieji aukso negalėjo nusipirkti macams miltų, o Kaune ir Marijampolėj nebuvo galima gauti cukraus ir degtinės. Įstatymas draudė laikyti pas save ginklus ir nusikaltusius laukė didelės bausmės. Be paso nebuvo galima vykti iš vieno valsčiaus į kitą, iš vienos parapijos švenčių metu kiton. Norint pasiekti tolimesnį punktą, reikalinga buvo gauti kreisamto specijalus leidimas. Lietuviai tų keistų įstatymų dažniausiai nepaisė. Pagauti, užsimokėdavo bausmę, ir nusikeikę droždavo, kur jiems reikia. Kunigaikštis Izenburgas, giminaitis Austrijos Prano Juozapo karaliaus, turėjo simpatijų lenkams. Šie gi puikiai mokėjo panaudoti civilinės

valdžios galvą Lietuvoj savo reikalams. Pas mus priviso lenkų šnipų, agentų ir „politiškų" veikėjų. Jie kurstė žmones dėtis prie lenkų ir siekti su jais bendros nepriklausomybės. Vilniaus miesto galva Pohl ir Kauno Busch — lygiai, kaip ir kitų miestų galvos, įsakė žmonėms sveikinti vokiečių armijos karininkus. Lietuviai, gerai neatskirdami vokiečių armijos karininkų nuo kareivių ir policininkų, maudavo kepures prieš visus, kad tik nepakliūtų bausmėms. O mažiukės mergaitės ir gimnazistės turėjo tūpčioti prieš militarizmo atstovus Lietuvoj. Amerikos atstovui tai atrodė nesuprantama keistenybė, varu ieškoti sau pagarbos. Aš pats to įstatymo nesilaikiau ir, mano laimei, nebuvau baustas.

Apskričių viršininkų (kreisamtų) pareigos buvo išrinkti iš žmonių mokesčius, taisyti kelius, duoti žmonėms leidimus vykti į kitą apskritį bei miestą, prižiūrėti dvarų apdirbimą, surandant tam darbui darbininkų. Jų žinyboje buvo ligoninės, miesto reikalai ir bausmių išieškojimas. Reikia dar priminti slaptosios vokiečių policijos veiklą, kuri tyrė lietuvių politinį nusistatymą, dažnai provokuodami nekalčiausius žmones.

Hindenburgo įvestoji Lietuvoj tvarka buvo be galo žiauri ir tvirta. Ją galima pavadinti geležine ranka. Be jo žinios negalėjo, tarsi, nei paukštelis atskristi Lietuvon. Eitkūnų žandaras, įsileidęs mane Lietuvon, turėjo daug nesmagumų. Tik ta aplinkybė, kad buvo sužeistas fronte net 17 kartų, jį išgelbėjo. Tik vieną kartą Hindenburgas suklydo, beadministruodamas Lietuvą. Tai įvyko 1915 m., kai jis prisigabeno daug lenkų iš Poznanės Lietuvon, kad valdytų Lietuvą. Šie paskutinieji, susiuostę su vietiniais lenkais, pasiuntė Berlynan slaptą memorandumą, prašydami kaizerinę valdžią sujungti Vilniją su Suvalkija į administracinį vienetą. Šie rėmėsi tariamu tų dviejų gubernijų lenkiškumu. Jų prašymui duota eiga, ir pageidavimai patenkinti.

Laikui bėgant paaiškėjo, dėl ko vokiečiai davėsi suvedžiojami lenkų ir jiems leido įsteigti Lietuvoje tiek daug lenkiškų mokyklų, finansuojamų iš Lenkijos „Maciežos Polskos" draugijos, kurią savo keliu šelpė Dmovskio ir Paderevskio komitetai surinktais pasaulio katalikų bažnyčiose pinigais. Tas Hindenburgo žingsnis atskleidė Vokietijos planus, norinčios iš pradžių tik Pabaltės uostų ir Latvijos — kultūrtregerių — vokiečių baronų likimą apsaugoti. Gi lenkų memorialas buvo dar kvailesnis, nes jie programon neįrašė ir nerezervavo sau išėjimo į jūrą. Dėl to jų memorialas buvo patenkintas. Amerikos delegatams atvykus Lietuvon, vokiečių politika lenkų atžvilgiu jau buvo pakitėjusi. Tapus grafui Jorkui civilinės valdžios galva Vilniaus

kraštui ir miesto burmistru Pohl'nui, lenkų įtaka miesto administravime jau visiškai sumažėjo. Agitaciniai lenkų fondai pradėta konfiskuoti, lenkų mokyklas uždarinėti, o įstatymus bei Vilniaus miestui įsakymus pradėta garsinti vien tik vokiečių ir lietuvių kalbomis. Vokiečiai surado strategišką ir etnografišką Lietuvą. Lietuvai paskyrė Suvalkų miestą, ir Augustavo kanalas skyrė Lenkiją nuo Lietuvos. Gardinas tuo pat buvo priskirtas administraciniam Lietuvos vienetui. Vienu žodžiu, pietuose Nemunas skyrė mus nuo lenkų. Lapų miestely, mums beviešint Lietuvoj, vokiečiai įtaisė muitinę, per kurią ėjo visa prekyba iš Lenkijos Lietuvon. Esant dideliems muitams visoms Lenkijos prekėms, gabenamoms į Lietuvą, prekyba tarp tų dviejų kraštų, laikui bėgant, visai sustojo. Pajutęs lenkų įtakos mažėjimą Lietuvoj, aš įdaviau Berne Vokietijos atstovui slaptą memorandumą, reikalaudamas, be kita ko, būtinai pašalinti kunigaikštį Izenburgą iš Kauno. Hindenburgo laikais buvo panaikinta spaudos laisvė. Įvesta laiškų ir leidimų cenzūra. Tokios nelaisvės Lietuva dar nebuvo regėjusi.*)

SUSISIEKIMAS LIETUVOJ.

Atvykus Amerikos delegatams Lietuvon, visų pirma puolė akysna visiškas sustabdymas geležinkeliais. Ne tik geležinkeliais, bet ir susisiekimas kaimo su kaimu, miesto su miestu, vienos pusės Nemuno gyventojų su kita buvo paraližuotas. Išgauti leidimas nuvykti pas savo gimines į kitą valsčių buvo be galo sunku ir surišta su begalybe formalumų. Dažnai tekdavo laukti leidimo ištisą mėnesį, o tuomet ir reikalas pranykdavo. Nors žmonės susisiekimą varžančių įstatymų nepaisė, bet jiems sugautiems tekdavo sumokėti didelės sumos pinigų.

Kauno miesto galva buvo Busch. Miesto taryboje buvo 4 lietuviai iš 8 narių. Jų uždavinys buvo taisyti, neva namus, išnuomoti butus, pardavinėti likusius rusų laikų daiktus ir maistą. Karinė vokiečių valdžia, užėmus Lietuvą, išsyk ją panorėjo kolonizuoti nuo Volgos atvežtais kolonistais bei bežemiais iš Vokietijos industrijos centrų darbininkais-kariais. Dėl to suprantamas jų elgesys su lietuviais, prievarta varomais dirbti rusų bei lenkų apleistų dvarų žemę. Jiems mokėta juokingai maža kaina už darbą, o knygose užrašyta kelis kartus didesnė. Jų galvota šiaip. Pasibaigs karas, sugrįš dvarponiai namo, tuomet Vokietija pristatys jiems kvitas už jų dvarų apdirbimą karo

*) Tik gal prilygtų Muravjovo-Koriko spaudos draudimas.

metu. Nesumokėjus nusavins jų dvarus, ir juos kolonizuos. Karo tikslam okupacinė valdžia elgdavosi su žmonių turtu, kaip tinkama. Tiesa, daugely atvejų duodavo kvitus. Ir man teko jų regėti keli šimtai. Bet jų turinio, kuriame atsispindėjo okupantų brutalumas nepamiršiu amžinai. Jų tarpe radau šiokio turinio: „Šis mužikas turi 100 utėlių" (mat jo atimtas daiktas buvo vertės 100 markių). „P-nui X reikia įkrėsti 50 rapninkų." „Lai tau užmoka tavo mylimas rusas 200 markių—." ir šimtai buvo panašių. Jie visi buvo surašyti vokiečių kalba gotikinėmis raidėmis.

Būtų gera, kad Lietuvos valdžia, surinktų archyvuose panašias vokiečių kultūros liekanas ir paliktų pasauliui jais pasigėrėti. Lietuvoje vokiečiai įvedė baudžiavą. Jie žmones, bedirbančius beveik dovanai dvarų laukus mušė, be pasigailėjimo kapojo žandaras rapninkais ir versdavo dirbti nuo 12—14 valandų per dieną.

LIETUVOS BAŽNYČIOS PADĖTIS.

Apskritai vokiečių pabota katalikų bažnyčia ir jos atstovai. Vokiečiai buvo gerokai pasimokę*) ir Belgijoj, karo metu. Jų žiaurumams davė tinkamą atsparą Belgijos episkopatas. Tik visas vargas, kad Lietuvai stigo vyskupų. Jie iškeliavo su pabėgėliais Rusijon. Vokiečiai, gerai žinodami, kas tai yra katalikų bažnyčiai vyskupas, laikui bėgant, pradėjo neboti jų paliktų administratorių. Daugelis kunigų, pasipriešinusių Hindenburgo žiauriems įstatymams, germanizacijai, buvo įstumti Vokietijos gilumon, nors protestavo administratoriai. Mano surinktomis žiniomis germanai kamavo 40 dvasininkų koncentracijos lageriuose. Tai gana didelis skaičius. Vyskupo įgaliotinis Seinų diacezijoj liko prelatas Dobrila, kun. Stakauckas — Kaune ir Michalkevičius — Vilniuj. Kun. Stakauckui, gyvenančiam Šiauliuose ir negalėjusiam pasiekti Kauno tvirtovės, Kaunas gavo laikiną įgaliotinį — lenkomaną kun. Pacevičių. Lenkai nesnaudė. Jų ūpas Kaune pakilo. Su Hindenburgo pagalba jų susižinota su Varšava, o tos su Vatikanu išrūpinti administratoriaus titulą Kauno vyskupijoj kun. Pacevičiui. Užmiršta, kad Kauno diacezijos vyskupas yra Karevičius. Lenkų agentui Romoj kun. Skirmuntui tai nerūpėjo ir per Pacelli gauta įgaliojimai Pacevičiui. Iš Amerikos delegatams esant Kaune, Varšavos arkivyskupas Kakauskas prisiuntė telegrama tuos įgaliojimus Pacevičiui. Gi prelatas Szaniavskis telegrama pranešė vokiečių valdžiai, kad išsiųsti kun. Pacevičiui reikalingi dokumentai, skirią jį diacezijos valdytoju.

*) iš Bismarko kulturkampf'o laikų.

Hindenburgas, paakintas lietuvių visuomenės apie Pacevičiaus lenkiškumą, pasinaudodamas vokiečių su Roma pasirašytu konkordatu, kuriame pažymėta, kad šv. Tėvas skiria valdžios pasirinkimui 2 kandidatus į vyskupus bei administratorius, prisiųstų Pacevičiui įgaliojimų neįdavė. Kun. Pacevičius, žinodamas, kad jisai paskirtas vyskupijos administratorium, Didžiajam šeštadieny prieš Velykas, šventindamas šventus aliejus, užsimovė mitrą. Jo pakilęs ūpas tik tuomet atslūgo, kai atvykęs Kaunan kun. Stakauckas, teisėtas vyskupijos administratorius, paaiškino tikrą dalykų stovį ir išdėstė Varšavos kišimąsi ne į savo reikalus. Kun. Pacevičius, nesulaukęs raštų, dvasioje keikė litvinus, na žinoma, ir germanus. Vokiečių oberosto valdžia net buvo pasiūliusi kunigams algas, tokias, kokias mokėjo caro valdžia, bet Seinų administratorius jų malonės nepriėmė. Mūsų buvimo laiku, vokiečiai buvo bepradedą vesti derybas su Kauno administratoriu kun. Stakaucku, bet kuo jos baigėsi neteko sužinoti. Nesant vyskupų Lietuvoj, ir karui siaučiant, katalikų bažnyčios likimas darėsi kas kart sunkesnis. Seinų administratorius Dobrila, man atsilankius Vilkavišky, prašyte prašė, nuvykus Šveicarijon, pasiųsti laišką vyskupui Karosui tuč-tuojau grįžti savo diacezijon, nes toks yra visuomenės — kunigų ir administratoriaus karštas noras. Laišką aš parašiau ir pasiunčiau diplomatiniu keliu per Rusų atstovą Berne — Peterburgan. Nuo savęs, kaip Amerikos lietuvių delegatas Lietuvon, įdaviau vokiečių pasiuntiniui Berne laišką, kuriame reikalavau vardan visos Lietuvos visuomenės karščiausio noro, pašalinti iš administratoriaus vietos kun. Michalkevičių, kunigaikščio Izenburgo remiamą kandidatą į Vilniaus vyskupus.

Lietuvos kunigų pastoracijos darbas karo metu buvo be galo sunkus. Iš pradžių jie negalėjo susisiekti su kaimyninėmis parapijomis. Ne visuomet buvo galima gauti leidimus vykti pas kaimynus su dvasiška pagalba atlaidų, misijų ir rekolekcijų metu. Pirmais okupacijos 1914—1915-tais metais tai buvo beveik neįmanoma. Režimas sušvelnėjo vos 1916 m. pradžioje. Lietuvos kunigija neturėjo Hindenburgo pasitikėjimo, nes visu frontu priešinosi Lietuvos vokietinimo politikai ir bažnyčios laisvės varžymui krašte. Daugelis kunigų, be minėtų kliūčių, dar turėjo asmeninių sąskaitų su vokiečių armijos štabais. Slenkant vokiečiams tolyn į Rusiją, vokiečių karininkai ir jų štabai daugiausia sustodavo klebonijose, kaip saugiose vietose, nuo pasikėsinimų ir bombų. Juos svetingi Lietuvos kunigai vaišindavo, o nenorinčius vaišinti patys svečiai priversdavo vaišinti.

Atsitikdavo, kad pažiemavoję kelias savaites klebono sąskaiton,

apleisdami jo pastogę ne tik nieko nemokėdavo, bet dar išsiveždavo kas jiems patikdavo. Tokių atsitikimų buvo priskaitoma šimtai. „Išrinktoji Dievo tauta — Viešpačių Tauta“ galėjo Lietuvoj elgtis kaip tinkama, nes ji nešė pasauliui naujus dorovės įstatymus ir palaidoję savo seną Dievą (anot Nietschės), Lietuvai bruko naują išganytoją, „Uebermenšą — vokiečių — teutonų dievą — Votaną.“ Gręsiantis Vokietijai badas, mums beviešint Lietuvoj, jau pradėjo reikštis ir joje. To pavojaus kaltininkė buvo anglų blokada. Iš gausingų pasikalbėjimų su Lietuvos kunigais paaiškėjo, kritinga padėtis. Sumanyta kreiptis į Šventąjį Tėvą ir prašyt jį pagelbėt nuvargintai, nuteriotai Lietuvai, skiriant Lietuvai Dieną pasaulio katalikų bažnyčiose. Suredaguota raštas į šv. Tėvą, kuris prasidėjo sekančiais žodžiais: „Mes Lietuvos kunigai.“ Mat nebūta tuomet Lietuvoj vyskupų. Tą raštą pasirašė Seinų administratorius*) ir Kauno kunigai. Jį ir įteikiau šv. Tėvui Romoje.

LIETUVOS MOKYKLOS KARO METU.

Visose Lietuvos mokyklose, buvo dėstoma lietuvių kalba. Vokiečių valdžia, nenorėdama erzinti žmonių užimtuose kraštuose, leido vartoti krašto kalbą. Ne be to, kad teutonai būtų užmiršę ir antžmonių kalbą. Vokiečių kalba kaikur turėjo daugiau teisių — kitur gi mažiau. Tai priklausydavo daugiausia nuo didesnio ar mažesnio tos kalbos žinovų skaičiaus. Visą valdymo laiką—vokiečiai siekė, kur ir kiek galima, teikti vokiečių kalbai daugiau privilegijų. Kad vokiečiai nebuvo lietuvių kalbos adoratoriai paaiškėjo tuojau, kai jie įsiveržė Lietuvon. Daugiausiai nukentėjo lietuvių kalba Suvalkijos pakraščiuose. Vokiečiams, matyt, buvo nepakeliui organizuota Lietuva. Jie panorėjo ją deorganizuoti prekybos, pramonės, kultūros ir švietimo srityse.

Nespėjo, „kulturtregeriai“ įsirioglinti į Lietuvą — ir pradėjo tose srityse medžioklę. Panaikino Suvalkijoj draugiją „Žagrę,“ „Žiburį“ ir Kauno „Saulę.“ Suvalkijoj buvo uždarytos visos „Žiburio“ lėšomis išlaikomos mokyklos. Sužvejota greitosiomis vokiškai mokantieji Lietuvos prūsokai bei mokytojos, vokietės, kurioms paskyrė mokytojauti „Žiburio“ mokyklose. Panaikinus lietuvių dėstomąją kalbą, prasidėjo Suvalkijoj sparčioji germanizacija. Pasipriešinus kunigams tai Germanų despotijai, iš pradžių nieko nelaimėta: kun. A. Dailydė, kun. Uogintas, kun. Čepulis ir kiti atsidūrė koncentracijos lageriuose. Tam

---

*) Vilkaviškio administratoriaus ir Kauno kunigų prašymą, adresuotą Šv. Tėvui, patvirtino Centralis Lietuvių Komitetas Vilniuje.

Judos darbui gelbėjo Marijampolės evangelikų pastorius Meyeris, vokiečių valdžios paskirtas, visų Marijampolės mokyklų direktorium. Marijampolės-Vilkaviškio gimnazijos buvo vokiečių uždarytos. Liko tik Kaune, Vilniuje ir Šiauliuose. Kauno gimnazijos reikalais rūpinosi p. Dovydaitis. Mokinių skaičius Kauno gimnazijoj, mano atsilankymo metu, siekė 100. Tokio mažo mokinių skaičiaus svarbiausioji priežastis buvo ta, kad vokiečiai uždraudė lankyti Kauno gimnaziją už Kauno ribų gyvenantiems mokiniams. Kauno visuomenė darė daug pastangų tai nenormaliai padėčiai pagerinti, bet be pasėkų. 1916 m. Kaune buvo 5 klasės, Vilniuje 6 ir Šiauliuose 6. Vilniuje dar buvo mokytojų kursai. 1916 m. visai Lietuvai stigo mokytojų. Stigo lietuviams, stigo ir vokiečiams. Kai aš išdėsčiau tą nenormalų mokyklų padėjimą p. Trautmanui Berlyne ir pakaltinau Hindenburgo valdžią „Saulės" mokytojų seminarijos uždarymu, jis sutiko, matyt, tik dėl gražių akių, paveikti Oberosto valdžią, kad įsileistų iš Amerikos lietuvius mokytojus vakuojančioms vietoms užimti. Kaip vėliau pamatysime, to savo prižado Vokietija neišpildė. „Saulės" namus vokiečiai naudojo ligoninei ir jų iki karo pabaigos neatidavė, nors ant durų riogsojo vokiškas parašas „Die Katholische Schule." Lietuvos mokyklose, kas norėjo, galėjo mokytis ir rusų kalbos, bet ji nebuvo privaloma visiems. Lenkų kalba lietuvių mokyklose nebuvo leista. Lenkai panaudojo $^2/_3$ visų iš Šveicarijos Dmovskio ir Paderevskio komiteto gautų pinigų Lietuvai ir Baltgudijai lenkinti. Jų pristeigta per 500 mokyklų Gardino ir Vilniaus gubernijose. Mokytojams jie mokėdavo gana dideles algas, iki 200 markių mėnesiui. Vargo ir bado priversti nekurie mokytojai lietuviai ir baltgudžiai padėdavo lenkams lenkinti Lietuvą.

Su baltgudžiais lenkai elgėsi daugiau negu brutaliai. Nors baltgudžiams pavyko įsteigti 20 tautiškų mokyklų, bet jų mokinius neprileisdavo prie komunijos, neduodant jiems kapelionų. Norėdami vargšai prieiti komunijos, turėdavo išmokti lenkų kalba dėstomos religijos. Atsakomybė už tą šventvagišką darbą kris, žinoma, ant Michalkevičiaus galvos, nesąžiningo administratoriaus. Visose klierikų seminarijose mokslas sustojo. Buvusios mokytojų seminarijos iširo. Vokiečiams nerūpėjo Lietuvos švietimas. Tamsumoj geriau žuvis gaudyti. Lenkų pastangos atidaryti Vilniuje lenkišką universitetą nuėjo vėjais. Menki iš jų diplomatai: prašo to kas negalima, tuomet, kada neparanku, ir to, ko gerai nepažįsta.

Dr. Gabrys su prancūzu Pelissier — tai pavergtų tautų čampijonai nuo prieškarinių laikų. Dr. Gabrys — ne kas kitas sušaukė Lausannoje 1916 m. VI-27 d. pavergtų tautų kongresą. Tasai kongresas savo pasekoj sukėlė visą audrą Ententės spaudoj. Neatsiliko ir Vokietija. Daugelis net Lietuvos vėlesnių politikų stengėsi Gabrį kompromituoti ir šmeižti už tą kongresą. Jie atvejų atvejais kartojo, kad net už jų pinigus rengė tą kongresą ir t.t. Ne be reikalo tvirtino jie, kad Gabrio prašomi vokiečiai sutiko išleisti iš užimtų teritorijų lietuvių, baltgudžių, lenkų, ukrainiečių, Georgijos atstovus kongresan. Ne be reikalo lietuvių delegatų tarpe kongreso metu atsirado Baronas von Ropp'as. Keisčiausia, kad kongrese nesimatė atstovų iš Prūsų Lietuvos, Poznanės lenkų, nei Šlezvigo danų. Atrodė, kad vokiečiams rūpėjo sudrebinti anglų ir prancūzų kolonijas, sukiršinti pavergtas jų tautas prieš metropolijas ir sumažinti jų pasaulinę hegemoniją, nes kongresą daugiausiai atstovavo pavergtos prancūzų, anglų ir rusų tautos.

Kongresas buvo trukšmingas. Jį atstovavo 27 tautos. Įvyko didžiausioje Lausannos salėje, kur telpa per tris tūkstančius žmonių. Salė buvo kimšte prikimšta. Jon sumarmėjo ne tik po 5 kiekvienos tautos delegatus, bet ir visų kariaujančių valstybių šnipai, diplomatai ir smalsi Šveicarijos publika. Lietuvą atstovavo p. Smetona, p. Kairys, p. Šaulys, du Amerikos delegatu ir jau minėtas Ropp'as. Kongreso pirmininku buvo išrinktas senelis belgas, Brukselio universiteto profesorius Ottelet. Prezidiume figuravo ir dr. Gabrys. Kongrese laisvai pareiškė savo tautiškas aspiracijas kiekviena iš pavergtų tautų. Kongresas tarėsi ištisas tris dienas. Lietuvių delegatai ilgai svarstė memorandumo tekstą prieš jį paskelbdami kongrese. Lietuvių delegatai buvo vienodos nuomonės dėl Lietuvos ateities. Tik skersai kelio stojo Vokietijos kolonijų agentas Baronas von Ropp'as. Lietuviai jau tuo metu reikalavo savo tėvynei visiškos nepriklausomybės, gi Kamerūno agentas siūlė savo formulą — laisvės. Prasidėjo ilgi ginčai — argumentavimai. Bet visgi lietuviai nepasidavė Vokiečio-Balto sirenos balsui ir vienu balsu nutarė priimti sekančią teksto formą:

Lietuvių tauta, prisiminus savo garbingą senovę, nenustos kovojusi už savo laisvę, pakol neįgis visiškos nepriklausomybės.*) Memorandumo tekstą sudarė: 1) istorinė dalis, 2) dabarties, 3) nepriklausomybės reikalavimas. Lietuvių tautos peticija buvo perskaityta 1916 m.

---

*) Dokumentų skyriuje Nr. 2.

5*

VI. 29 d. Kadangi Lietuvos delegatams nebuvo patogu patiems pareikšti, tai toji garbė teko man. Lietuvos reikalavimus iš tribūnos reiškiant, kilo trukšmas, kuris man suteikė daug nemalonumų. Dalykas buvo toks. VI. 28 d. iš tos pat tribūnos skaitė savo tautos apkaltinimo aktą Anglijai Egipto atstovas. Aš tą dieną nebuvau nuėjęs kongresan, nes buvau nuvažiavęs Genevon nusipirkti laikrodžio Nepriklausomos Lietuvos pagarsinimui atminti. Be to, man niekas nieko nepranešė apie 28 d. įvykusį kongrese skandalą. Perskaičius pasaulio forume Lietuvos memorandumą, reikalaujantį mūsų tėvynei visiškos nepriklausomybės, paprašė balso Egipto atstovas ir prabilo sekančiai: „Aš sveikinu Lietuvos delegatą, kuris čia mums visiems iškilmingai pareiškė savo tėvynės tvirtą pasiryžimą kovoti už Lietuvos visišką nepriklausomybę, už laisvę tos garbingos ir kadaise galingos Lietuvos, kurios ribos siekė Baltijos ir Juodųjų jūrų krantus. Bet man nesuprantamas yra lietuvių delegato Barono von Ropp'o vakarykščias pareiškimas, kad Egiptas dar nepriaugo nepriklausomybės, ir kad išdidaus Albijono ten valdanti ranka yra švelnutė ir teisinga. Argi mano kadaise garsinga šalis savo faraonais ir piramidėmis nebūtų verta laisvės? Argi 4 tūkstančiai metų garsingos Egipto kultūros Lietuvos atstovui nieko nereikštų ir t.t." Kilo sumišimas. Aš pradėjau aiškinti, kad Baronas von Ropp'as nėra mūsų delegatas. Prezidiumas atėmė balsą Egipto atstovui, o aš, paraudonavęs, kaip vėžys, apleidau tribūną ir salę. Tik vėliau supratau pakliuvęs į pinkles. Mat, nenorėta duoti kongresui antiangliškos, antiprancūziškos krypties. Gabrio, matyt, norėta varyti toliau Vytauto Didžiojo politiką: kovoti dviem frontais, apsimetant draugu abiejų pusių. Tą Gabrio dviveidiškumą sykį puikiai charakterizavo Amerikos atstovybės sekretorius Berne p. Wilson. Paklausęs pas jį atsilankiusius Amerikos lietuvių delegatus, ką jie maną apie Gabrį, nuo savęs tuč tuojau pareiškė: „Jis man patinka, nes, kada aš jam prikišau jo dėjimąsi su vokiečiais, jis man drąsiai pareiškė: „Aš susidėsiu ir su pačiu velniu, jeigu to reikalaus mano tėvynės likimas ir gerovė."

Tautų kongreso metu daug guostasi visokiais persekiojimais ir prispaudimais, kuriais vaišina rusai, anglai, prancūzai ir vokiečiai jų teritorijose gyvenančius svetimos tautos piliečius ir Europos valstybės savo pavergtas kolonijas.

Prie tos progos kongresas priėmė rezoliucijas ir protestus prieš tuos visus žiaurumus. Kongresui pasibaigus, atvyko iš Romos kan. Prapuolenis ir mums pranešė, kad Šv. Tėvas nėra žadėjęs p. Yčui skirti lietuviams dienos pasaulio katalikų bažnyčiose ir, kad jo paleista žinia

per telegramos agentūrą Stephani neatitinka tikrenybei. Pasirodė reikalas vykti antram delegatui, kad pagalbos reikalas Lietuvai neliktų amžinai palaidotas. Kanauninkas mums išdėstė lenkų brutalų elgimąsi Romoje, kur jie primygtinai tvirtina, kad jie šelpią visus Lietuvos gyventojus be tikybos skirtumo ir, kad jų Šveicarijos komitete darbuojasi keletas lietuvių kunigų. Tą veidmainišką darbą, anot kanauninko dirbąs, lietuvis išgama kun. Skirmuntas. Amerikos delegatai norėjo vykti pas Šv. Tėvą drauge. Bet dr. Bielskiui negavus vizos iš Italijos atstovo, tą kelionę reikėjo atlikti man vienam. Besirengdamas vykti Romon, gavau žinią iš vokiečių pasiuntinio Berne, kad jis malonėtų matyti mane pas save.

Atvykęs pas atstovą, sužinojau, kad vokiečių valdžia karo teismo sprendimą Kaune panaikinusi ir sumokėtus pinigus atidavusi Centraliniam Lietuvių Komitetui Vilniuje. Aš užprotestavau, išrodinėdamas, kad savo pinigais tik aš galiu šelpti nukentėjusius nuo karo, o tame darbe nereikalingas man tarpininkas. Atstovas su savo patarėjais tvirtino, kad mano, kaipo delegato žingsniai Lietuvoj, nebuvo suderinami su karo metu veikiančiais įstatymais ir t.t. Atsakydamas į jų argumentavimą tvirtinau, kad jų ambasadorius Washingtone, leisdamas man vykti Lietuvon, pažadėjo laisvę dalykams ištirti. Kadangi Hindenburgas tos laisvės mums nesuteikė (laikė Kaune uždaręs ištisas tris savaites), tai aš turėjau ką nors sužinoti, kad atlikčiau savo, kaip Tautos Tarybos delegato, misiją. Dėl to siunčiau laišką kun. Dogeliui, dėl to aplankiau keletą Suvalkijos miestų ir t.t. Pasiuntinys pažadėjo dalyką sureguliuoti ir susižinoti su Berlynu. Rezultatas jo pastangų buvo tas, kad Berlynas, prisiuntė man 1000 markių, be tų, kuriuos jau buvo įdavęs Centraliniam Lietuvių Komitetui Vilniuje. *)

DUOTOS VOKIETIJAI NOTOS TURINYS.

Patyręs, kad Vokietijos centro valdžia eina ranka rankon su oberosto valdžia Lietuvoj ir palaiko civilinės kunigaikščio Izenburgo valdžios žiaurią sistemą, kaipo Amerikos lietuvių delegatas, paaiškinau Vokietijos valdžiai apie visus, mano patirtus nenormalumus Lietuvoj. Tie nenormalumai nesuderinami su karo tarptautine teise. Nors lietuviai, vokiečiams atvykus Lietuvon, nesibaidė rekvizicijų, manydami, kad jų aukos pagelbės išsilaisvinti iš žiaurios Rusijos valdžios, bet

---

*) Prie progos įdaviau Vokietijos atstovui slaptą — konfidencijalę notą Bettmann-Holweg'ui sekančio turinio:

greit vokiečiais apsivylė. Rekvizicijos su laiku pasidarė nepakeliamos ir kartu neapmokamos.

Šeimynoms už atimtus daiktus vokiečių armijos atstovai duodavo kvitus, pajuokiančius žmonių skurdą su pašaipa, kad rusai jiems atmokės. Net Vokietijos armijos karininkai neatsilygindavo už jiems suteiktą pastogę ir valgį. Ne gana to: jie išvažiuodami pasisavindavo iš namų šeimininkų daiktus. *) Išdėstytoj notoj nurodyti keli vokiško brigandažo pavyzdžiai. Toliau notoje kritikuojama vokiečių mokesčių sistema Lietuvoj, kuri ne tik, kad neteisinga, bet dar lietuviams visai ir neįprasta. Nurodoma lyg baudžiavos įvedimas. Peikiamas privačios pramonės ir prekybos įstaigų panaikinimas ir visiškas monopolio įvedimas. Vokiečiams prikišama miškų naikinimas ir jų Vokietijon gabenimas be atlyginimo. Rašte kritikuojama Vokietijos administracija Lietuvoj ir palaikymas lenkų gaivalo, kurį proteguoja kunigaikštis Izenburgas, pagelbėdamas lenkams lenkinti Lietuvą. Charakterizuojama Michalkevičiaus lenkiškoji akcija. Primenami generolo Pfeil įžeidžią lietuvius žodžiai apie Vilnių, kurį pavadino „Lenkų karalystės perlu". Toliau notoje išdėstomi vokiečių valdžios aktai, panaikiną mokslo draugijas, mokyklas, pašalpos draugijas, kaip Centralinį Lietuvių Komitetą Vilniuje. Izenburgo žiaurūs darbai Lietuvoj lyginami su Muravjovo-Koriko darbais, kuriuos net, anot notos, perviršija. Mano rašto gale Vokietijos valdžiai pareikalauta pašalinti Izenburgą iš Lietuvos ir panaikinti visus nesuderinamus su tarptautine ir karo teise aktus. Mano Vokietijai duota nota buvo confidencijali.

Tik vėliau, kada sugrįžau iš Amerikos Šveicarijon ir patyriau, kad Vokietija neištesėjo mano reikalavimų, tą notą paskelbiau viešumon.**) Kunigaikštis Izenburgas tapo prašalintas tik 1917 m. pabaigoj.

Iš vokiečių pasiuntinybės nuėjau pas italų konsulą. Italų konsulo pasirodė, žinota apie mano lankymąsi Vokietijoj. Atsisakė vizuoti pasą. Nuėjau pas rusų atstovą prašyti užtarymo. Bet ir čia ta pati istorija. Nieko negelbėjo mano tvirtinimai, kad aš nesu vokiečių šnipas, kad lankiausi Lietuvoj grynai humaniškais sumetimais, siunčiamas Amerikos lietuvių, Lietuvoj įkurti pašalpines draugijas, kurios teiktų tiesiogiai, be vokiečių tarpininkavimo žmonėms pagalbą ir t.t. Rusų pasiuntinys iššaukęs savo sekretorių, nusiuntė mane į atskirą kambarį. Čia prasidėjo kamantinėjimai. Sekretorius teiravosi

---

*) Hagos tarptautinės Karo Konvencijos 53 punktas draudžia savintis nuo užimtos teritorijos gyventojų bet kokį turtą, jo neapmokėjus.

**) Žiūrėk dokumentų skyrius Nr. 3. „Memoire adressé au gouvernement Imperial allemand, par Mr. l'abbé dr. Bartuška."

apie lietuvių politinį nusistatymą, apie tariamas simpatijas vokiečiams, apie ekonominę Lietuvos padėtį ir apie Kauno fortų likimą. Žinodamas, ko rusai norėtų, tvirtinau, kad lietuviai patyrę žiaurų teutonų likimą, nenorėtų jokiu būdu dėtis su vokiečiais ateity, kad Vokietijoj, lygiai kaip ir Lietuvoj, didžiausia maisto stoka, kad lietuviai viską slepia nuo vokiečių, kad patiems nereikėtų kęsti bado, kad, man beesant Lietuvoj, buvo rengiama revoliucija. Apie fortus pranešiau tik tiek, kiek mano akys regėjo, nes pareiškiau, kad nieko nenusimanąs kariškuose moksluose.

Po to pasikalbėjimo rusų pasiuntinys sušvelnėjo. Paprašė telefonu italų konsulą vizuoti man naują pasą, nes seną pasiuntė New-Yorkan rusų konsului. Atlikęs tuos kryžiaus kelius, drauge su kanauninku Prapuolenium leidomės Italijon. Pasiekus Italijos sieną atsirado naujos sunkenybės. Mano valizoje sargybiniai surado kai kurias kvitas, iškarpas iš vokiečių laikraščių, vokiečių išleistą Centralinės Europos žemėlapį, kurį iš žingeidumo nusipirkau Berlyne. 13 sargybinių sugulę ant stalo, kur ištiesė vokiečių imperialistų žemėlapį, pakartotinai mane vaišino titulu: „spione tedesco" — vokiečių šnipas. Tų korsikiečių akys žibėjo ugnimi, ir jau laukiau gaisro. Vienas iš jų nusivedė mane į atskirą kambariuką, kur išvydo mano nuogą kūną... ir vis kažin ką murmėjo. Nieko įtartino neradęs kūne, grąžino mane į bendrą salę. Tuo metu mano kelionės draugui pavyko įtikinti visą plejadą šnipų, kad esu jo draugas iš tos pat diacezijos, kad jis pažįstąs mane jau nuo senai ir, kad aš važiuojąs Romon pas šv. Tėvą Lietuvių Dienos katalikų bažnyčiose prašyti. Palaikę ištisas 4 valandas ir konfiskavę žemėlapį, o mūsų traukiniui jau senai nušniokštus gilyn Italijon, išsprūdau iš nesimpatiškos kompanijos.

ITALIJOJ

Italijos geležinkelių tvarka karo metu buvo apverktiname padėjime. Keliavome ištisas 3 dienas į Romą. Romoje sužinojęs apie sunkenybes matyti šv. Tėvą, pradėjau dvejoti, ar pavyks Jo Šventenybę matyti eiliniam kunigui, o dar lietuviui, kuriam skersai kelią visur stoja vieningas lenkų frontas. Ir kai atsiminiau sunkenybes, kurias patyrė valstybės Dūmos atstovas M. Yčas, pradėjau visai nekantrauti. Mat, rusų Chargé d'affaires prie Vatikano prašė Pacelli pas šv. Tėvą audiencijos p. Yčui. Jis pažadėjo tai atlikti. Pažadėjo, bet neištesėjo. Trys dienos praslinko, o audiencijos kaip nėr, taip nėr. Tuomet p. Bock kreipėsi į kardinolą Gaspari, klausdamas jį, kada lietuvių Dū-

mos atstovas gaus audienciją, pasirodė, kad valstybės sekretorius nieko apie tai nežinąs. Paklaustas Pacelli teisinosi tuo, kad rusų parlamentarai, aplenkę Vatikaną, visų pirma aplankė Kvirinalą. Prisilaikant Vatikano papročių, toksai elgimąsis esąs peiktinas, ir norintiems po to gauti privačią audienciją pas šv. Tėvą, paprastai ji atidedama vėlesniam laikui. Tai buvo paprastas Pacelli vinguliavimas. Lenkų Dūmos atstovai lankėsi pas šv. Tėvą daug anksčiau, ir jiems kliūčių nesurasta; tik lietuvių atstovas turėjo nukentėti už visus. Rusų pasiuntinys, jau ne kartą apviltas Pacelli, kreipėsi mano audiencijos reikalu stačiai į valstybės sekretorių Gaspari. Šeštadienį Bock'o atsilankyta pas Gaspari, o sekmadienį gauta žinia, kad mano vizitui šv. Tėvas skiria pirmadienio dieną $11^1/_2$ v. Kanauninkas Prapuolenis nesitvėrė iš džiaugsmo. „Jau"—šaukė jis, entuziazmo pagautas,—„lenkų intrigoms atėjo galas. Jau Lietuva atgavo savo teises prie šv. Tėvo." Pirmadienį kan. Prapuolenis užsimovė žiedą, užsidėjo auksinį retėžį ant krūtinės, prie kurio kybojo didokas kryžius ir man pareiškė norįs palydėti Lietuvos delegatą į Vatikaną. Taip ir padarėme. Švento Tėvo gvardija stojo frontu, kai pasirodė kan. Prapuolenis. Špaleriu išsirikiavo, kai atsiskyręs nuo kanauninko, ėjau vienas į kambarį laukti pakvietimo. Už dešimt minučių, kai pasibaigė kokios ten kongregacijos atstovų audiencija, kvieslys pašaukė mane į šv. Tėvo privatų kambarį. Šv. Tėvas, įėjus man, atsistojo, padavė ranką, kurią pabučiavau į žiedą ir paprašė sėstis šalia savęs. „Tamsta lietuvis iš Amerikos, prabilo šv. Tėvas prancūziškai. „Taip, šventasai Tėve, esu kunigas iš Harizburgo diacezijos, Pennsylvanijoje." „Tos diacezijos", pareiškė šv. Tėvas, „kur neseniai mirė vyskupas Shanachan." Stebėjausi iš Jo Šventenybės atminties, kai man priminė, kad mano diacezijai paskirtas jau kitas vyskupas iš Philadelphia Pa. miesto. „Neseniai prieš Tamstos atsilankymą, buvo pas mane jūsų tautos atstovas Dūmoje" tesė toliau šv. Tėvas, „tik aš šia proga norėčiau žinoti, kaip jis sugyvena su bažnyčia?" Man tuojau atėjo galvon lenkų šmeižtai, nes kitaip nebūtų suprantamas toks keistas klausimas. Atsakiau, kad p. Yčas yra tikįs protestantas ir kad nėra savo veikla priešingas katalikų bažnyčiai. Atsakiau, kad jis karo metu labai daug pasidarbavo katalikų visuomenei, kurią, sudarė pabėgėliai iš Lietuvos. Atsakęs į šv. Tėvo dvejojimus, įteikiau Jam savo įgaliojimus, Lietuvos administratorių ir kunigų laišką — pagalbos prašymą, po kuriuo buvo ir Vilniaus Centralinio Komiteto parašai, nušviečią tometinį Lietuvos padėjimą.*).

*) Dokumentų skyrius Nr. 4.

Kun. kanauninkas Prapuolenis lydi kun. Bartušką į Vatikaną

Šv. Tėvas permetęs akimi visus raštus, grąžino juos man, o aš vėliau, vizituodamas valstybės sekretorių, juos perdaviau jo žiniai. Norėdamas sužinoti kiek teisybės turi paskelbtoji p. Yčo žinia per telegrafinę agentūrą Stephani apie šv. Tėvo pažadėjimą Lietuvai skirti dieną, kurią vėliau daugelis rusų, prancūzų, šveicarų laikraščių pakartojo, paklausiau Jo Šventenybės: „Kada bus paskirta lietuvių diena?" Šventas Tėvas nustebo. „Teisybė", atsakė man, „žadėjau šelpti lietuvius, kiek galėdamas, bet neteisybė, kad pažadėjau skirti lietuvių dieną pasaulio katalikų bažnyčiose. Jūsų tautos reikalai jungiasi su lenkų dalykais. Pasaulis nemoka jūsų atskirti nuo lenkų. Duodami aukas lenkams, pasaulio katalikai manė šelpią ir lietuvius." Supratau, kad reikia gelbėti situaciją. Išdėsčiau šv. Tėvui visą dalykų stovį, plačiai nušviesdamas lenkų elgimąsi su lietuviais karo metu, jų neteisėtą Lietuvos žemių savinimąsi ir lenkiškos propagandos varymą Vilniaus ir Gardino gubernijose. Priminiau kokį vaidmenį suvaidino Vilniaus diacezijos administratorius Michalkevičius, kuris pasiųstus lietuviams šelpti pinigus paskyrė lenkiškoms mokykloms steigti rytuose, kur masiškai lenkino lietuvių vaikus. Paaiškinau šv. Tėvui apie Michalkevičiaus varomą politiką lietuvių atžvilgiu, laikantis taktikos — divide et impera. Šv. Tėvui tvirtinau, kad Lietuvos šelpimo darbu rūpinasi išimtinai Lietuvių Centralis Komitetas Vilniuje. Šalia jo lenkai palaiko lietuvių liberalų — nutautėlių agronomijos ir teisių gynimo draugiją. Tai draugijai administratorius Michalkevičius įteikė 8000 rublių, gautų iš Šveicarijos lenkų komiteto, aplenkdamas C. K. Šv. Tėvas be galo stebėjosi tuo liūdnu dalykų būviu Lietuvoj. Pajutau momento svarbumą, ir kilo pasiryžimo noras laimėti kovą. „Taip, sakau, šv. Tėve, lietuviams gręsia pavojus iš visų pusių. Lenkai nori mus nutautinti, rusai surusinti ir suprovoslavinti, vokiečiai sugermanizuoti. Šimtai tūkstančių lietuvių karo audrų buvo priversti apleisti tėvynę ir Rusijos gilumoj atsidūrė. Jų vargus mažina ir pašalpą teikia kunigaikštytės Tatijanos vardu įsteigta draugija. Varge ir nelaimėje suteiktoji pagalba palieka žmogaus širdyje dėkingumo jausmą. Mes, Lietuvos kunigai, prisibijom, kad po karo mūsų tautos plačiosios minios, sugrįžusios tėvynėn, neparsineštų drauge dėkingumo jausmų Rusijai ir simpatiją ortodoksų tikybai. Tą padėtį gal panorės dar išnaudoti Lietuvos bedieviai, diskredituodami katalikus apsileidimu".

Tie argumentai, kaip man pasirodė, giliai paveikė šv. Tėvą. Jo Šventenybės širdis atjautė visą lietuvių tautos tragizmą. „Gerai",— sako Jis. „Tamsta pranešk Lietuvos vyskupams, kad jie kreiptųsi į mane

kolektyviu laišku Lietuvių Dienos reikalu, kaip kad padarė Lenkijos, Belgijos ir Irlandijos vyskupai." Aš pajutau begalinį džiaugsmą, ir audiencija, kuri tęsėsi 25 minutes, pasibaigė. Paprašęs palaiminimo, atsisveikinau su popiežiumi Benediktu XV. Nemažiau už mane džiaugėsi ir kan. Prapuolenis ir dėkojo už pavartotą strategiją. Drauge su juo nuėjova pas valstybės sekretorių Gaspari, kuriam papasakojau, ką mačiau, lankydamasis Lietuvoje. Iš jo sužinojau, kad šv. Tėvas, nesusipratimams pašalinti, ketinąs patsai skirti pasiųstas Jam aukas, atskirai lenkams ir lietuviams. Buvo aišku, kad lenkų intrigoms artinasi galas Vatikane. Eidami pas Gaspari, susitikome su sekretorium Pacelli, kuris nemaža nustebo, pamatęs kanauninką drauge su manim. Nustebo, tur būt, dėl to, kad ne jo prašyta audiencija pas šv. Tėvą. Atlikęs reikalus su Gaspari'u, nuėjau vizituoti Pacelli. Jo karininkas man pranešė, kad Pacelli negalįs manęs priimti, nes turįs skubėti pas Gaspari su svarbiais reikalais ir, kad manęs laukiąs ryt dieną. Aš pakartotinai prašiau suteikti nors porą minučių pasimatymui. Pacelli, nežinodamas, apie ką aš kalbėjausi su šv. Tėvu ir Gaspari, nenorėdamas susikompromituoti, išeidamas iš savo kambario sutiko mane ir pasveikino. Pasakęs jam keletą komplimentų, būtent, kad aš girdėjęs labai daug apie jo simpatijas lietuvių tautai, ir dar pareiškęs norą jį matyti Lietuvos bičiulių tarpe, atsisveikinau.

Paliktus pas Gaspari dokumentus lenkai su Pacelli negalės paslėpti. Jie pasiliks Vatikano archyvuose.

Lietuvos istorikai, tyrinėdami praeitį, juos ten suras ir supras, kad 1916 m. liepos mėn. šv. Tėvas, priėmęs Lietuvos delegatą, pažadėjo jam prašomą pasaulio katalikų bažnyčiose Lietuvių Dieną.

Surašę su kan. Prapuolenium laiškus į Lietuvos vyskupus, kurie tuo metu gyveno Petrapilyje, aš į vyskupą Karosą, o kanauninkas į vysk. Karevičių, pasiuntėme juos diplomatiniu keliu per Rusijos atstovą adresatams liepos 22 d. Be to, kanauninkas pranešė Stephani agentūrai apie šv. Tėvo žadėjimus. Amerikos, Rusijos ir Lietuvos laikraščiai su džiaugsmu persispausdino tą naujieną. Apie laimingą Lietuvių Dienos gavimą iš šv. Tėvo tuojau pranešiau Šveicarijos komitetui, prašydamas, kad jie pasirūpintų išgarsinti tą linksmą naujieną. Mano laiško informacijas svarstė biuro nariai susirinkime 1916 m. VII-29 ir nutarė apie tai parašyti Martynui Yčui, kuris klaidino Lietuvos visuomenę, girdamasis gavęs Lietuvai Dieną iš šv. Tėvo. 2) Parašyti vyskupams Karosui ir Karevičiui laiškus ir prašyti juos kreiptis į šv. Tėvą. Laiškus, pagal protokolą apsiėmė parašyti se-

kretorius, t. y. kun. dr. Purickis. Į Lietuvos vyskupus kreiptasi du kartu.

Atlikęs misiją pas šv. Tėvą, turėjau grįžti jau Amerikon. Pirmutinis laivas Dante Aleghieri keliavo Amerikon tik po savaitės laiko. Pasinaudojęs proga, sumaniau aplankyti garsiąją Pompėją ir Neapolį. Pompėją, kaip žinome 63 m. po Kristaus gimimo sugriovė žemės drebėjimas, sunaikindamas daugelį vertingų paminklų ir rūmų. Pradėjus atstatyti griuvėsius, tų pat metų rugpiūčio mėn. tą miestą ištiko antra nelaimė. Buvo manoma, kad Vezuvius jau atgyveno savo dienas ir daugiau nebeparodys išsiveržimų. Apsirikta. Naujas lavos išsiveržimas sunaikino tą miestą su 20 000 gyventojų. 19 šimtmečio vidury prasidėjo atkasimo darbai, ir pasaulis nustebo aukšta to miesto kultūra, o dar didesniu aukštesniųjų luomų supuvimu ir ištvirkimu. Išsilikę paleistuvystės namai rodo biaurius paveikslus ant savo sienų su šlykščiais parašais. Patsai Neapolis, tiek apdainuotas pasaulio poetų, man padarė ne kokį įspūdį. Gatvės išgrįstos lavos akmenimis, nešvarios; visur regimas nerūpestingumas, dulkės. Naujo stiliaus namų kaip ir nematyti. Vienas kas žavi — tai pasivažinėjimas jūromis su italams įprastu dolce far-niente. Liepos 25 d. mūsų laivas turėjo apleisti Neapolį. Važiuodamas į laivą, maniau vėl susidursiąs su nemaloniais valdininkais, kratančiais valizas ir patikrinančiais pasus. Bet apsivyliau. Uosto vaikėzai, matyt, turėjo gerų santykių su valdininkais. Per jų protekciją apsiėjau be daiktų kratos ir paso tikrinimo. Turėjau didelio džiaugsmo. Tas man kaštavo penkias lyras. Prisiartinus prie laivo, atsirado trečiasis trusto sankalbininkas. Jis atėmė iš anudviejų mano daiktus ir, paleidęs keletą itališkų keiksmų, mane palydėjo į laivą. Besiderėdamas su juo, sulygau dvi lyras.

Atsidūręs savo kambary, dėkojau Dievui, kad jau pasibaigė tie visi nemalonumai keliauti po Europą karo metu. Bet atsirado kiti siurprizai. Laivas vietoj apleidęs, kaip paskirta, 4 v. po pietų, sujudėjo vos devintą. Italija savo netvarka pralenkė Rusiją. Laivas sumedžiojo 2000 keleivių, kurie, nepaisydami submarinų baimės, keliavo kur akys neša, kad išvengus bado ir vargo. Daugiausia buvo graikų ir italų. Vykome Sicilijos link. Visos elektros lempos užgesintos. Laive viešpatavo gili tyla. Žmonės slankiojo, it šmėklos, po laivo kampus. Jų veidai neramūs. Kas gal būti tikras, kad austrų submarinos nelaukia mūsų prie Sicilijos krantų. Ryto 7 v. pasiekėme Siciliją, kur reikėjo užtrukti ištisą dieną. Mat siciliečiai krovė laivan savo nenunokusius apelsinus Amerikai. Iki Gibraltaro reikėjo sugaišti ištisas tris dienas — taip „greit“ važiavo milžinas Dante Aleghieri. Važiuo-

janti publika pilna baimės ir nežinomo likimo. Per visą laiką nakties metu nematėme šviesos. Sunkiausia mūsų valandėlė — vakarienės metas.

Gibraltare gi nauji vargai. Daiktų krata ir pasų patikrinimas. Atėję į mūsų klasę anglų valdininkai iš Afrikos pusės, pirmą iššaukė mane ir paklausė vokiškai, kaip ilgai išbuvau Vokietijoj. Turėjau pasakyti teisybę ir, dantis sukandęs, pagalvojau: negi patsai kipšas jiems duoda žinias. Prasidėjo tyrinėjimai. Klausia, ką Vokietijoj veikiau, kur išmokau vokiečių kalbos, kokios tautos tėvas, motina, kur mokiaus, kokia mano tikra pavardė, nes, anot jų informacijų, aš vadinuosi Milleriu, ne Bartuška. „Pan mówisz po polsku?," „Taip", atsakiau. „Govorite po ruski?" klausia ir vėl įkyrus šnipas. „Žinoma". Atsakęs neigiamai dėl pavardės, pareiškiau, kad mano nuomone, jam turėtų užtekti mano paso ir fotografijos. Pasirodė, kad ne. Puikybės pilnas Albijono sūnus atrėžė, kad jam nesvarbūs rusų valdžios dokumentai ir kad man reikėsią pasilikti Anglijoj ir atsisakyti nuo tolimesnės kelionės. Aš užprotestavau. Tuomet valdininkas, pasiėmęs mano pasą, apleido salę, o aš sprūdau pro duris šviežio oro atsigauti. Perleidus per šerengą visus „pasažierius", po dviejų valandų atėjo pas mane tarnas ir pranešė, kad eičiau drauge su juo. Nuėjus, prasidėjo nauji tyrinėjimai. Kur gimiau, ką Amerikoj veikiau, nes jųjų žiniomis aš esu tikras vokiečių šnipas — Milleris. Nors parodžiau jiems mano pavardę ingraviruotą laikrody, dar panorėjo matyti inicialus ant drabužių. Tik, pamatę marškinių sagutėse inicialus, mandagiai atsiprašė už trukdymus ir apleido laivą. Krūtinė pradėjo lengviau alsuoti, ir rodėsi man, kad galėsiu pradėti naują gyvenimo erą be kratų, įtarinėjimų ir begalinių kamantinėjimų. Kratos baigėsi, ir mes lengviau atsikvėpėme, kuomet apleidom Ispanijos ir Afrikos krantus. Bet elektros nakties metu dar vis neregėjom. Privažiavome šv. Mykolo salą, kur Italijos laivai aprūpina save anglimis tolimesnei kelionei. Sužinojome, kad reikės laukti mažiausia 12 valandų. Taip ir buvo. Salą pasiekėme ryto 6 v., o apleidome vakare 8 v. Neturėdami ko veikti, išlipome iš laivo ir pasisamdę automobilį, leidomės į salos gilumą įžymybių pamatyti. Sala priklauso Portugalijai. Namai labai įdomūs ir savotiško stiliaus: lygių linijų, be jokių pagražinimų, baltos spalvos, nes šaly nematyti fabrikų. Gyventojų priskaitoma 50 000. Toji sala tarpininkauja Europos ir Amerikos prekybai. Nuo vienų perka — kitiems parduoda.

Žmonės labai malonūs ir mandagūs. Kiekvienas važiuojantis ar pėkščias mus sveikino. Bažnyčių stilius ispaniškas. Moteriškių dra-

bužiai panašūs į vienuolių. Dauguma jų dėvi juodus apsiaustus su dideliu gauburu ant galvos — veidai paslėpti. Gyventojai katalikų tikėjimo. Pasigrožėję šalies ypatybėmis grįžome į laivą ir vakare apleidome salą. Laivas, taupydamas anglis, slinko pirmyn labai lėtai. Net akis praregėjom, kol išvydom „Laisvės" paminklą. Tai buvo rugpiūčio 12 d.

SUGRĮŽUS AMERIKON.

Išlipęs iš laivo, susitikau su dr. Bielskiu, mano kelionės draugu. Su juo atėjo New-York „Times" laikraščio korespondentas gauti iš pirmutinių šaltinių žinių apie Lietuvą. Mes jų nešykštėjom. Mums rūpėjo išreklamuoti Lietuvą, apie kurią tiek maža žinių pasaulinėj spaudoj. Atpasakoję kokį rėžimą pergyvena dabartinė Lietuva, nušvietę jos praeitį ir vergiją po Rusijos jungu, perėjom prie jos dabarties ir ateities.

Paaiškinau korespondentui apie lietuvių daromas pastangas įgyti *savo tėvynei visišką nepriklausomybę*, kuri buvo paskelbta Lausannos Pavergtų Tautų Konferencijoj 1916 m. VI. 29 d., nušvietėm kliūtis, kurias mums daro lenkai, norėdami inkorporuoti Lietuvą į būsimą nepriklausomą Lenkiją. Išdrožėm jų veidmainiškumą, tvirtinantį pasaulio spaudai apie lietuvių ir vienalytės Lietuvos nebuvimą. Tai, anot jų, Lenkijos provincija. Laikydamies panašios taktikos politikoje, lenkai nesidrovi tvirtinti, jog jų labdaringi komitetai šelpią lygiai visus Lietuvos gyventojus — lenkus, lietuvius, baltgudžius, ir žydus. Tarsi ten būtų, tik Babilonijos kalbų mišinys be žmonių ir tautų. Daugiausia teko nuo mūsų, Dmovskio ir Paderevskio komitetui Šveicarijoj. Nurodėme korespondentui to komiteto santykius su Vilniaus administratorium Michalkevičiumi, Agronomijų fondu.*) Tas interview tilpo 1917 m. VIII. 13 d.**)

Į mūsų suteiktas laikraščiui žinias pasiskubino atsakyti lenkų šelpimo komiteto garbės narys W. O. Gorski. New-York Times VIII. 17 d. „Mūsų komitetas",— rašė toliau Gorskis, — „kurio steigėjas yra Paderevskis, nesutinka su dr. V. Bartuškos ir dr. J. Bielskaus išvadžiojimais, paskelbtais sekmadienio New-York Times skiltyse". Ypatingai Gorskis stebėjosi iš delegatų Lietuvon tvirtinimo, kad nė vienas centas iš surinktų pasaulio katalikų bažnyčiose aukų, pakliuvus

*) Obyvatėlių komitetas.
**) Žiūrėk dokumentų skyriuje Nr. 5.

DENY LITHUANIAN NEGLECT.

Polish Victims' Relief Fund Issues Statement Through W. O. Gorski.

The Polish Victims' Relief Fund in New York, of which Ignace Paderewski is the founder, objects to inferences made by the Rev. Dr. Vincent Bartuska and Dr. Bielskis in their description, printed in last Sunday's TIMES, of war conditions as they found them in Lithuania. W. O. Gorski, Honorary Secretary of the fund, has called attention to their statement that, when they visited the Pope in Rome, he was much surprised at the distress they reported among Lithuanians, "because it had been generally understood that part of the contributions raised for the Poles was to go to Lithuania. But the Poles have not given one cent for this purpose."

"This statement is absolutely incorrect," says Mr. Gorski. "Following an audit of their books, the General Polish Relief Committee in Switzerland sent out a report to us, as well as to the other Polish relief committees in America, rendering a strict account of sums of money collected and distributed by them. This report has been published in various papers in this country. It shows that between the dates of Jan. 9, 1915, and Jan. 9, 1916, a total sum of $77,109.70 has been appropriated by the General Polish Relief Committee in Switzerland for the relief of the war-stricken Lithuanian population. Partial shipments of money which amounted to the above-mentioned $77,109.70 took place on the following dates: July 9, Aug. 5, Oct. 8, Dec. 21, 1915, and Jan. 5, 1916.

"No doubt further shipments of money to Lithuania have taken place since.

"By the same opportunity we beg to emphasize the fact that the General Polish Relief Committee of Switzerland makes absolutely no distinction as to race, creed or nationality in the distribution of its funds to all needy residents of the ancient kingdom of Poland. Once more we beg to state that Poles, Lithuanians, Ruthenians, Jews, Catholics, and Protestants obtain every available assistance and that none is discriminated against."

į lenkų fondą, kurio galva yra Dmovskis ir Paderevskis, neteko lietuviams. Delegatai Lietuvon net išdrįsę tai pareikšti ir šv. Tėvui, lankydamiesi Romoje. Tai esą absoliučiai neteisinga. Paskutiniu laiku, anot Gorskio, Bendrasis Lenkų Šelpimo Komitetas atsiuntė pinigų atskaitą, kuri buvo įdėta daugelio Amerikos laikraščių skiltyse. Joje nurodyta, kad nuo 1915 m. sausio 9 d. iki 1916 m. sausio 9 d. buvo siųsta 77 109. d. 70 c. nukentėjusiems nuo karo lietuviams šelpti. „Nedvejojame, tvirtino Gorskis, kad ir vėliau buvo siunčiamos stambios sumos Lietuvon. Prie šios progos mes iškilmingai pareiškiame, kad Šveicarijos lenkų komitetas nedaro jokio skirtumo rasės, tikėjimo ir tautybės, beskirstydamas aukas buvusios Lenkų karalystės gyventojams. Ir dar sykį pareiškiame, kad lenkai, lietuviai, baltgudžiai, žydai, katalikai ir protestantai visi lygiai gauna pašalpą". Į tą Gorskio tvirtinimą, galiu čia pareikšti, kad jisai puikiai iliustruoja lenkų tautos psychę, veidmainingumą ir begėdiškumą, mokant šmeižti neraudonuojant. Lenkų tautos šovinizmas, žinomas nuo amžių, yra dievinamas, ir jam aukojamos nekaltos aukos. Pasikalbėję su kelionės draugu apie tolimesnius žingsnius, nutarėme drauge atsilankyti lietuvių kolonijose, papasakoti lietuvių visuomenei kelionės įspūdžius, nušviesti Lietuvos tikrą padėtį, rinkti aukas Lietuvos vargui sumažinti ir laisvei įgyti. Prieš pradėdami kelionę, suredagavome į Amerikos lietuvius atsišaukimą, kuris buvo įdėtas katalikiškos ir tautiškos

krypties laikraščiuose; socialistai ir komunistai atsišaukimą boikotavo.

Nušvietę atsišaukime bendrą Lietuvos po vokiečių jungu padėtį — išgriautas ir išdegintas sodybas, išblaškytus po pasaulį tėvynės sūnus ir dukras, pranešėme atsišaukime, kad mes žadėjome Lietuvos vargą sumažinti, aukų prisiųsti, pinigų, drabužių ir nepamiršti jaunos kartos, kad jinai turėtų progos eiti mokslus. Taip pat prašėme lietuvių visuomenę neapvilti senos tėvynės brolių vilčių ir lūkesčių, pareikštų delegatams viešint Lietuvoj. „Finansinė pagalba,—skelbėme atsišaukime, — ir laisvė dvi Lietuvos žvaigždės, kurios dvi it kokiu du stulpu palaiko lietuvių dvasią nuo baisaus nusiminimo," „Kas nuo tos pagalbos atsisakys, gaus, be abejo, išgamos vardą. Mūsų tėvynei išmušė svarbi valanda, nuo šios valandos priklausys jos gyvybė bei mirtis. Trys galingi Lietuvos priešai nutarė Lietuvą pasidalinti. Jei jiems tai pavyks, ji be abejo žlugs. Žlugs be vilties kada nors atsikelti."

Atsišaukime pranešėme, kad atsilankę kolonijose atvaizduosim visas smulkmenas iš Lietuvos gyvenimo, ir raginome mesti į šalį partijų vaidus ir bergždžias kalbas, bei kritikas, Centralinio Lietuvių komiteto adresu nuolat kartojamas.

„Rusijos, Lietuvos, Italijos, Šveicarijos lietuviai mano, kad mes, metę į šalį bergždžius ginčus, įstengsime surinkti ne keletą tūkstančių, bet milijonus dolerių nuo bado tėvynei gelbėti ir Lietuvos laisvei atgaivinti." Ten pat paakinome mūs brolius sekti Amerikos žydų pavyzdžiu, kurie užsidėję mėnesinę auką žydų reikalams, pradedant 50 c. 1 d., 2 d. ir t. t., kas mėnuo. „Dievas atlygins Jums už mielaširdingus darbus, baigėme atsišaukimą, o Lietuva su pasididžiavimu minės jūsų vardus."*)

Amerikos lietuvių laikraščiai, perskaitę delegatų kelionės ir įspūdžių aprašymą, sužinoję, kas jų nuveikta, pagyrė jų darbus ir kvietė visuomenę lankytis jų prakalbose, duosniai aukoti tėvynei, vienytis ir stoti į bendrą darbą. Tik „Žvaigždės" laikraštis, kun. Miluko redaguojamas, papeikė, mane už tai, kam aš priminęs šv. Tėvui, kad lietuviai, gausiai šelpiami ortodoksų rusų, sugrįžę tėvynėn galį parsivežti gerų jausmų svetimam tikėjimui, jei katalikų bažnyčia pamirš juos varge ir nelaimėje.

---

*) „Pažanga" Nr. 9 1916 m. rugsėjo mėn. Pilnas tekstas.

POLITINIAI AMERIKOS LIETUVIŲ SANTYKIAI DELEGATAMS SUGRĮŽUS IŠ EUROPOS.

Nustatytos delegatų politinės gairės su sandariečiais, vienybei sudaryti, nepavirto kūnu. Delegatams apleidžiant Ameriką III. 17 d. 1916 m. New-Yorke ilgose derybose su taikingesniais tautininkais sandariečiais, katalikų atstovai padarė didelių nuolaidų, tik tam, kad galėtų suvienyti Amerikos lietuvius bendram šelpimo ir politikos darbui. Mėnesinis žurnalas „Pažanga", rašė kovo-balandžio mėn Nr. 9 1916 m. šiaip: „Tautininkai skilo į dvi puses. Taikesnieji gaivalai neturėjo tiek drąsos atsisveikinti su pačio kairiojo sparno tautininkais, ir nors derybos buvo išdirbę jau programos projektą bendram veikimui, viskas pasibaigė tiktai derybomis. Tautininkų laikraščiai, klaidingai nušvietę tarybų eigą ir išdirbtą jų bendro veikimo projektą, paskelbė jį kaip katalikų pasiūlijimą (Vienybė Lietuvininkų). Nors tasai projektas buvo kartu suredaguotas, — nugązdino tautininkus ir pasipylė šauksmai, kad nepasiduotų klerikalams. Jei natura non patitur saltus, tai ir šiame atsitikime ypatingai nuo kairiųjų tautininkų tokio „saltus" negalima buvo nė reikalauti, kad jie aukščiau statytų visuomenės reikalus už savo partijos naudą. „Pažangos" redaktorius dr. Augustaitis ten pat priduria, kad „evoliucijos keliu gyvenimas turės privesti mus prie bendro darbo." Tą partijų susivienijimą trukdė, daugiausia atvykęs Amerikon Bulota su Žemaite. Jis atvyko pas mus diskredituoti Petrapilio Tautos Tarybos ir Centralinio Lietuvių Šelpimo Komiteto. Jisai niekino ir Vilniaus Centralinį Komitetą, kviesdamas Amerikos lietuvius remti vien socialistų įsteigtas šelpimo organizacijas. Jo įtekmei pasidavė ir tautininkai radikalai, menku kuo skirdamiesi nuo socialistų. Ju tarpe randame V. K. Račkauską, „Tėvynės" redaktorių, grynai negatyvios dvasios — Šliūpą, „Vienybės Lietuvininkų" redaktorių, Širvydą ir „Jaunosios Lietuvos" štabą.

Dešinieji tautininkai nepasidavė Bulotos ir Bulotienės su Žemaite išrodinėjimams, kad nereikia siųsti pinigų Rusijos ir Lietuvos lietuviams šelpti, o juos laikyti bankuose iki karo pabaigai. Jų, mat norėta finansuoti surinktais Amerikoje pinigais būsimą revoliuciją. Bulota neatsivežė iš Rusijos jokių įgaliojimų. Bulotos kompanija, vos išlipus iš laivo, 1916 m. kovo 12 d. New-Plaza Hall, Brooklyn N. Y. pareiškė skaitlingai miniai: „aukas siųsti nuo karo nukentėjusiems lietuviams nereikalinga ir negalima, nes dabartinė lietuvių draugija nukentėju-

siems nuo karo šelpti esanti *netikusi*. Antra vertus, pasibaigus karui aukos būsią reikalingos lietuviams grąžinti į savo kraštą*)."

„Darbininko" Nr. 47 giriama tautininkų Brooklyne susivažiavimo protokolas, kur pareiškiama jų noras dirbti sykiu su katalikais Amerikos Lietuvių dienai organizuoti. Tautininkų protokolas skamba sekančiai: „Iš kalbų paaiškėjo, kad tokia diena katalikų pastangomis yra gaunama, todėl nutarta tuojau su jais susižinoti, ir idant tinkamiaus, su didesne Lietuvai nauda tą dieną išnaudoti, dirbti su jais, katalikais, iš vieno. Susižinojimas šiame reikale su katalikais pavesta šio fondo pirmininkui B. Šėlgauskui." Tame pat tautininkų „L. Autonomijos Fondo" susivažiavime buvo priimta rezoliucija, smerkianti Bulotos misiją, kurią paduoda „Darbininko" Nr. 47, o mes perspausdinsime ją čia sutrumpintą: „Kadangi socijalistai surinktas nuo žmonių aukas, vieton siųsti gelbėjimui badu mirštančių nuo karės nukentėjusių lietuvių, laiko jas pas save jau visus metus, ir net dabar nežada siųsti, nes dėl privatiškų išskaičiavimų nenori jų siųsti per lietuvių draugiją ir kadangi A. Bulota viešai išsireiškė per socijalistų laikraščius, jog socijalistai gerai darė, tų aukų nesiųsdami, todėl mes, kurie rūpinamės, kad kuo greičiausiai aukos būtų išsiunčiamos, ir kad kuo daugiausiai žmonių būtų nuo mirties išgelbėta, išreiškiame viešą protestą prieš socijalistų elgimąsi ir suviliojimą mūsų visuomenės, kuri juk aukavo savo pašalpą ne tam, kad pinigai bankuose gulėtų, ir kartu viešai išreiškėme, jog mes p. Bulotos darbų neremsime, iki jisai tokiomis sąlygoms į socijalistų fondą pinigus rinks, bei „Lietuvių Draugiją" niekins ir aukų užlaikymui pritars. Draugiją, kurion priklauso visa eilė tokių prakilnių ir mūsų visuomenei žinomų veikėjų, kaip: dr. Basanavičius, adv. Janulaitis, adv. Leonas, inž. Naruševičius, prof. Jablonskis, rašytoja Čiurlionienė, dūmos atstovas Yčas, Purėnas, Šliogeris, Šilingas, Voldemaras, poetas Baltrušaitis, agr. Masiulis, dail. Žmuidzinavičius, raš. Jurkūnas ir daugybė kitų, veikusių Lietuvos visuomenėje per daugelį metų. Ypač, kad p. Bulotos užmetimai Lietuvos Draugijai niekuom nepamatuojami, matosi, vien tik partijų kivirčų norai**)."

*) Bulotą ir jo kompaniją buvo pakvietęs Amerikon dr. Grigaitis, socialistas parinkti aukų, jo merdėjančiam „Lietuvos Šelpimo Fondui". Tad dr. Grigaitis, ne kas kitas, yra atsakingas už visus Bulotos nuodus, kuriais ansai užteršė Amerikos lietuvių visuomenę ir ją dar labiau suskaldė. Grigaitis, ne kas kitas, pakenkė Amerikos lietuvių tarpe nepriklausomybės idėjai, nes jo svečias Bulota visur skelbė ir stojo už Lietuvos autonomiją, federatyviais ryšiais sujungtą su Rusija.

**) Šią rezoliucijos nuomonę patvirtino prisiųsti iš Rusijos p. Leono laiš-

Nors Tautininkų „Autonomijos Fondo“ delegatai nutarė drauge darbuotis su katalikais išrūpinusiais Amerikos Lietuvių Dieną Washingtone, bet visgi suvažiavime nutarė, kad „aukas kiek kurio fondo veikėjai surinks tą dieną, perduos kiekvienas į savo fondus*).“

Sudaryti bendrą fondą su katalikais atsisakė, kadangi Tautos Fondas iki balandžio mėnesio visoje Amerikoje jau turėjo 50 gerai suorganizuotų skyrių, o tapus to fondo generaliniu sekretorium p. Pakštui, pasiekė 150 skyrių ir surinko per tuos metus 250.000 d. Katalikams padarytas afrontas juos tik labiau sutelkė krūvon ir nuo to laiko su tautininkais nesiderėta sudaryti vieną Fondą Amerikai. Tautos Fondas, remdamasis tik katalikais, surinko iš viso 700.000 d. iki karo pabaigos. Pasitraukus nuo sekretoriavimo p. Pakštui 1918 m. jo vietą užėmė p. Šimutis.

Laisvamanių „Autonomijos Fondas“ tesurinko iki tam laikui vos 10.000 dolerių ir apie 15.000 d. socialistų „Lietuvos Gelbėjimo Fondas“. Daktaras J. Šliūpas, būdamas „Autonomijos Fondo“ pirmininku ir matydamas, kad jo pastangos rinkti aukas prakalbų metu nevyksta (bekalbant jį mėtydavo publika supuvusiais kiaušiniais), sugalvojo dar vieną būdą pakenkti sekmingai veikusiam Tautos Fondui. Sumanė tverti naują fondą 1916 m. bal. mėn.

Išrinko valdybą tam fondui, pavadintam: „The American commitee for Lithuanian Relief.“ Jo pirmininko garbė teko Petrui S. Vilmantui, o nariais parinkti, jų neatsiklausus, Basanavičius, Šliūpas, Jo Eminencija Pranas Karevičius. (Nabagėlis Šliūpas nežinojo, kad vyskupus niekas nevadina Eminencija, tik Excelencija, angliškai Right Rev.), Prelatas Dambrauskas, prel. Matulevičius (kuriuos tituluota Most Rev.**), Olšauskas, (Tituluotas High Rev.***) ir dešimtį įžymių Lietuvos veikėjų, kaip antai: Leoną, Yčą, Balutį, Gabrį ir kitus). J. Šliūpo komiteto narių tarpe nerandame nė vieno Amerikos katalikų kunigo vardo. Dr. Šliūpo, mat, norėta apdumti akis New-Yorko kardinolui Farley, įtraukus narių tarpan Lietuvos įžymius bažnyčios asmenis.

Kardinolui rašytam laiške, pirmininkas Vilmantas prašo jį priimti komiteto garbės viceprezidento vardą. Kardinolas ne vaikas. Perskaitęs netinkamais titulais pavadintus komiteto narius, parašė laišką

---

kai „Lietuvos ir Autonomijos Fondo“ sekretoriaus. Jų tekstą paskelbė katalikų žurnalas „Pažanga“ Nr. 9-10 1916 m.

*) Protokolo kalba palikta, kaip buvusi.

**) Most. Rev. tituluojasi tik arkivyskupai, bet ne prelatai.

***) Tokio titulo katalikų bažnyčia visai nevartoja.

New-Yorko lietuvių bažnyčios klebonui Šeštokui užklausdamas, kas per vienas tasai komitetas. Gavęs paaiškinimą, kardinolas nieko neatsakė į Vilmanto laišką, tik prisiuntė kun. Šeštoko vardu 400 d. Lietuvos vargams sumažinti. Tai kokiais šantažais verstasi dr. Šliūpo Amerikoj. Tikras Homero juokas!

LIETUVIŲ DIENA AMERIKOJ.

Kaip jau buvo minėta, delegatai, prieš vyksiant Lietuvon, su kun. Kemėšiu atsilankė Washingtone pas kongresantus-senatorius ir lietuvių draugą dr. Albertą lietuvių dienos reikalu. Visi, pas kuriuos atsilankyta, delegatams pažadėjo paremti jų prašymą. Savo pažadus išpildė. Priimta kongresantų rezoliucija praėjo, senatas ją patvirtino, o prezidentas Wilsonas 1916 m. rugpiūčio 31 d. rezoliuciją pasirašė. Prie lietuvių dienos gavimo daug prisidėjo kongresantas Casey iš Scranton. Pa., Pennsylvanijos kunigai: dr. Augustaitis, Kuras, Kasakaitis, Maliauskas, Nanorta, „Draugo“ redaktorius kun. F. Kemėšis ir advokatas Lopeta. Ne be to, kad ir kitos lietuvių kolonijos nebūtų dėjusios pastangų paveikti savo valstybių kongresantus balsuoti už lietuvių dieną Amerikoj. „Darbininko“ Nr. 26. skelbiama sekanti telegrama dr. Alberto: „Aš sustačiau rezoliuciją ir inteikiau ją Illinojaus valstijos senatoriui Lewis. Jis ją rytoj inteiks senatui. Rezoliucija tikrai bus priimta ir prezidentas paskirs dieną rinkti aukas nukentėjusiems nuo karo lietuviams. Amerikos spauda karštai atsišauks į visuomenę, kad pagelbėtų lietuviams. Štai rezoliucija: kadangi dabar, kuomet įvairios valstybės kariauja, milijonai lietuvių didžiumoj netekę maisto, prieglaudos ir drabužių ir... kadangi milijonai jų išvyti iš namų be persergėjimo, neturėjo progos apsirūpinti reikalingiausiais daiktais ir dėl to kenčia badą, ligas ir neišpasakytą skurdą, kadangi Suvienytų Valstijų gyventojai, su širdgėla sužinojo apie šitą baisų milijonų žmonių padėjimą ir širdingai atsiliepia į pagalbos šauksmą, kuomet atsišaukimas pasiekė jų ausis: todėl nutarta, kad akyvaizdoje tokio skurdo, vargo, kančių, kuriuos šie keturi milijonai kenčia, prezidentas Suvienytų Valstijų būtų garbingai paprašytas parinkti dieną, kurioje Suvienytų Valstijų piliečiai galėtų išreikšti savo sąjausmą aukodami į fondus, į kuriuos dedama aukos nukentėjusiems dėl karo lietuviams.“ Dr. Albert.

Patiektą tokio turinio rezoliuciją prezidentas Wilsonas pasirašė, prikergdamas nuo savęs sekančius motyvus: „Kadangi aš pasitikiu, kad

6*

Suvienytų Valstijų žmonės yra pasiryžę eiti pagalbon nukentėjusiems nuo karo, bado ir ligų, dėl to aš Woodrow Wilson, Suvienytų Valstijų prezidentas, atsižvelgdamas į Atstovų Rūmų prašymą skiriu ir skelbiu trečiadienį, 1916 m. lapkričio 1 d. kaipo dieną, kurioje Suvienytų Valstijų žmonės galės teikti pagalbą sulig savo išgalėmis nuo karo nukentėjusiems lietuviams. Aukas galima siųsti Amerikos Raudonajam Kryžiui, Washington D. C., kuris pasirūpins jų tinkamu paskirstymu. Tam paliudyti aš padedu žemiau mano parašą ir prikergiu Suvienytų Valstijų antspaudą. Tai padaryta Washingtono mieste rugp. 31 d. tūkstantis devyni šimtai šešioliktais metais ir šimtas keturiasdešimt pirmaisiais Suvienytų Valstijų Nepriklausomybės metais*)."

Tautos Taryba, gavus nuo dr. Albert'o žinią, kad lietuvių dienos klausimas jau tikrai bus kongreso ir senato išspręstas, pradėjo rūpintis tos istorinės dienos organizavimu. Nuomonės pasidalino: vieni norėjo tą sunkų darbą pavesti tik katalikų fondui, parapijų ir katalikų organizacijoms; kitų nuomonės skyrėsi. Jie argumentavo šiaip:

Nors katalikai, ne kas kitas, gavo lietuviams dieną Suvienytose Valstijose, ir jie patys galėtų tą milžinišką darbą savo jėgomis atlikti, tik, kad parodytų Amerikai lietuvių vienybę ir neeikvotų be reikalo energijos tarpusavio ginčams laikraščiuose, siūlė kviesti visas organizacijas, kokių jos nebūtų pažiūrų, bendrai dirbti lietuvių dienos organizavime ir vykdyme. Šių pirmųjų nuomonės gavo viršų ir Tautos Taryba išsiuntė pakvietimus visų organizacijų valdyboms atsiųsti savo atstovus į suvažiavimą Willkes-Barre. Pa. Suvažiavimas įvyko 1916 m. rugp. 17 d. Readington viešbuty. Suvažiavimo eiga buvo labai trukšminga. Jame dalyvavo 19 srovių bei organizacijų su 50 atstovais. Dalyvavo ir komunistai su Kapsuku-Mickevičium. Socialistai ir komunistai prisimynę reikalavo:

1) lygaus narių skaičiaus valdyboje;
2) kad aukas rinktų atskirai kiekviena srovė;
3) kad surinkti tuo būdu pinigai tektų atskiriems fondams.

Jeigu suvažiavimas nesutiktų su jų reikalavimais, tai jie žadą boikotuoti lietuvių dieną net panaudodami Amerikos spaudą. Suvažiavimas, atsižvelgdamas į suorganizuotų jėgų proporciją, sutiko duoti socialistams ir komunistams dvi vietas centraliniame komitete. Kadangi Kapsukas pasisakė negalįs į tokį pasiūlymą nieko pozityvaus atsakyti, pirm nepasitaręs su savo bendraminčiais, tai vidurinė tau-

---

*) Suvienytų Valstybių prezidento atsišaukimas anglų kalba, paskelbtas dokumentų skyriuj Nr. 6.

tininkų srovė apsiėmė užleisti jiems tas dvi vietas, jeigu galų gale paaiškės, kad socialistai ir komunistai apsiims bendrai komitete dalyvauti ir bendrą darbą dirbti. Iki tai paaiškės, buvo suteiktos 6 vietos komitete tautininkams ir 6 vietos katalikams. Į Centralinio Komiteto valdybą buvo išrinkti iš katalikų: adv. Lopeta, K. Krušinskas, J. Miliauskas, V. Lukoševičius, kun. dr. Bartuška, kun. dr. Augustaitis, iš vidurinės srovės: dr. J. Šliūpas, R. Karūža, T. Paukštis, F. Živatkauskas, V. K. Račkauskas ir M. Šalčius. Komunistams sutikus komitete dalyvauti, tautininkai, dr. Šliūpas ir R. Karūža pasitrauks. Nutarta:

1) Sudaryti Centralinį Lietuvių Komitetą, kurio tikslas būtų surengti vien lietuvių dieną.

2) Išsiuntus išrinktus pinigus Lietuvon ir išdavus apyskaitą Amerikos visuomenei jo darbas pasibaigia.

3) Lietuvių Dienoj surinkti pinigai bus siunčiami Amerikos Raudonajam Kryžiui, o iš ten A. L. Centralinio Komiteto nurodymu bus persiųsti „Lietuvių Draugijai" nukentėjusiems nuo karo šelpti, Peterburge, Vilniuje ir Šveicarijos komitetui „Lituaniai". Organizavimo būdas:

Bus pagaminta dėžutės ir ženklai su parašu: „For Suffering Lituania" (Kenčiančiai Lietuvai): Su dėžutėmis ir ženklais ant krūtinės siunčiamas jaunimas į gatves, į krautuves, į prekybos įstaigas, pas pasiturinčius piliečius ir t.t. Antra, prašyti, kad visų Amerikos miestų prekybos rūmai teiktųsi paremti Lietuvių Dieną. Trečia, prašyti visų konfesijų atstovus, kad sekmadienį prieš rinkliavą paragintų savo parapijiečius gausiai aukoti Lietuvai ir kreiptis į labdaringas Amerikos draugijas, kad paskirtų iš savo fondų auką Lietuvai. Pagaliau prašyti lietuvių kunigų, kad jie atlaikytų pamaldas už žuvusius lietuvius karo metu ir t.t.

Kadangi suvažiavimas sužinojo prezidento norą paskirti bendrą dieną armėnams, sirijiečiams ir lietuviams, tad nutarė siųsti du delegatu Washingtonan, prašyti prezidentą pakeisti savo nuomonę ir skirti lapkričio 1 d. tik lietuviams. Delegatais paskirti adv. Lopeta ir kun. J. Miliauskas. Išrinkta komisija iš penkių asmenų informacijai apie Lietuvą ir jos vargus.

Užbaigus suvažiavimo darbus išrinktas komitetas susirinko pasiskirstyti pareigomis. Pirmininku išrinktas adv. Lopeta. 2) vicepirmininku kun. dr. Bartuška, 3) antru vicepirmininku Pr. Živatkauskas, 4) pirmu sekretorium kun. dr. Augustaitis, 5) antru sekret. M. Šalčius, 6) trečiu sekretorium V. K. Račkauskas, 7) iždininkas V. Lu-

koševičius, 8) iždo globėjas T. Paukštis, 9) Antras iždo globėjas dr. J. Šliūpas, 10) 1-mas komiteto narys K. Krušinskas, 11) 2-tras komiteto narys R. Karuža, 12) 3-čias komiteto narys J. Miliauskas *).

Kaip vėliau paaiškėjo, socialistai savo atstovo į komitetą neatsiuntė ir lietuvių dienos darbe nedalyvavo. Jiems bendras darbas ir vienybė nerūpėjo, kaip matyti iš L. S. S. seimo Chicagoj Pruseikos žodžių, kuriuos Grigaičio „Naujienos" Nr. 215 patalpino „Sąjunga yra per daug nuvarginta Lietuvos šelpimo dalykų ir dar čia rinkimų kompanija prieš akis (suprask prezidento). Lietuvių diena vyksta apie tą laiką, kada mūsų visos jėgos turi būti įtemptos rinkimų agitacijai. Šelpimas nėra mūsų tiesiąja užduotim ir tai mes tiek daug leidžiamės į jį, kad tūlais atžvilgiais savo priešus pralenkėm." Komiteto aukoms rinkti spaudos komisija labiau lietuvių dienai išgarsinti tuoj po suvažiavimo pasiuntė lietuvių spaudai šiokio turinio atsišaukimą.

Broliai ir sesers!

Išmušė valanda pasirodyti mums susipratusiais lietuviais, mylinčiais savo tautą. Atėjo proga, kuri gal daugiau mums neatsikartos, kurios, tinkamai neišnaudojus, galima amžinai palaidoti mūsų tėvynę. Mūsų tautos veikėjai, spauda ir plačioji visuomenė savo prijautimu prisidėjo, kad šiandien Suvienytų Valstijų prezidentas Amerikoje skiria Lietuvių Dieną nukentėjusiai mūsų tėvynės naudai, 1916 m. lapkr. 1 d. Mūsų ligi šiol tautos dirvoje atliktas darbas, mūsų šauksmams pasiliks bergždžias, jeigu šios progos tinkamai neišnaudosime, susikompromituosime plačiojo pasaulio akyse, jeigu neatsiliepsime širdingai į prezidento šauksmą gelbėti badaujančią Lietuvą; nudžiuginsime mūsų tautos priešus, kurie nesigaili nieko, kad tik greičiau išdildinus Lietuvos vardą iš pasaulio veido; pasirodysime neturį teisės gyvuoti neprigulminga tauta ir, jeigu nepasidarbuosim šioj ir gal vienatinėj mūsų atgijimo valandoj, idant bendromis jėgomis nedaleisti stovinčiai ant prapulties kranto mūsų tėvynei pražūti. Amžinai turėsime palaidoti mintį, kad galingesnės tautos mus užtars, jeigu patys nepasirodysime galingųjų akyse to užtarymo verti. Teatsiliepia pas kiekvieną galingas, neduodantis jiems niekur ramybės, kaipo lietuvio krikščionio ir pagaliaus, kaipo žmogaus sąžinės balsas, šaukiantis tiesti pagalbos ranką tiems, kurie šioj baisioj Europos skerdynėj gal daugiausia už kitas tautas nukentėjo ir turi dar kęsti. Centralis Amerikos Lietuvių Komitetas, išrinktas Willkes-Barre. Pa. 1916 m. rupg. 17 d. Lietuvių Dienos reikalams tvarkyti visoms

*) Čia paminėta tik svarbiausios protokolo rezoliucijos

Susivienijimo Valstijoms Amerikoj, šiuomi ir kreipiasi į plačiąją Amerikos lietuvių visuomenę ir į kiekvieną asmenį atskirai, primindamas karštai atjausti šios Lietuvių Dienos reikalą ir svarbą, nusikratyti mus iki šiol žudančio nerangumo, nusiminimo ir abejojimų, palikti nuošaliai srovių, pavienių asmenų kovą, jeigu kur yra, atsiminus, kad visuomenės labas — tai kiekvieno iš mūsų labas, įtempti visas savo sielos ir kūno jėgas, turint omeny Lietuvos gelbėjimą, kiek galint daugiau surinkti aukų ir pasiųsti nekantriai laukiančiai mūsų pagalbos tėvynei — Lietuvai. Papenėkime mažučius našlaičius, nušluostykime ašaras motinų meldžiančių duonos kąsnio, atstatykime išdegintus jųjų gyvenimus, apdenkime ir pavalgydinkime visus, kuriuose vienas su mumis kraujas teka. Lai mus neapleidžia mintis, kad turime šelpti Lietuvą, padėti jai iškovoti gyvybės ir plėtojimosi teises. Taigi, broliai ir sesers, ruoškimės neatidėliodami prie taip prakilnaus ir svarbaus darbo, pasidarbuokime širdingai Lietuvių Dienoje Lietuvos naudai. Šis mūsų darbas bus tai vienas iš mūsų didžiausių nuopelnų, o tėvynė amžinai bus dėkinga savo vaikams už suteiktą jai pagalbą.

pasir. Centralis Lietuvių Komitetas
47. Benneth Bldg.
Willkes-Barre, Pa.

Lietuvių Dienos organizavimas buvo be galo sunkus. Jai sekmingai pravesti būtų reikėję tūkstančiai vien tik tam darbui pasišventusių žmonių. Tuo tarpu komiteto nariai turėjo savo kasdieninių asmeninių darbų. Be to, C. A. L. komiteto nariai nebuvo apmokami. Tai ir darbas nesisekė. Kiek geriau sekėsi parapijų komitetams ir T. Fondo sudarytiems skyriams. Amerikos spauda buvo neužtektinai išnaudota ir apie lietuvius ir jų tautą Amerikos visuomenė mažai ką sužinojo. Tai paaiškėjo rinkimų metu. Kai mano parapijos rinkikai buvo pasiųsti į apylinkes miestus ir miestelius, sugrįžę vakare namo, papasakojo gana įdomių dalykų. Prašomas keleivis aukų „For suffering Lituania" atrėždavo: „aš niekuomet nėsu girdėjęs apie tokią tautą." Užėjus rinkikams į privačius namus bei prekybos įmones, savininkai išsitraukdavo Europos žemėlapį ir prašydavo parodyti „Kenčiančią Lietuvą". Amerikoje gimęs lietuvių jaunimas, kuris buvo baigęs šv. Kazimiero seserų vedamas mokyklas, parodydavo Lietuvos miestus, Vilna, Kovna, Grodna, bet ir pats nesurasdavo Lietuvos vardo žemėlapyje, nes jo ten nebūdavo — visur tik Russia ir Russia. Mandagūs amerikiečiai įsprausdavo į dėžutę 10-25 c. ir keliaudavo toliau. Daugumas amerikiečių, perskaitę prezidento atsišaukimą, kurį paleido „Unieted Press" telegramų agentūra, pažadino susido-

mėti Lietuva tūkstančius laikraščių ir daug kas siuntė aukas Amerikos Raudonajam Kryžiui. Lietuvių Dienos nauda, mano manymu buvo kur kas didesnė moraliniu, negu materijaliniu atžvilgiu. Amerika atrado Lietuvą ir suprato tą klaidą, kurią dažnai darydavo mus tituluodami „polenderiais.“ Antra žvelgus, sukėlė pasididžiavimo jausmus ten gimusiam lietuvių jaunimui, kurio patriotizmas pakilo nuo to laiko mažiausiai 50%. Amerikos sportininkų „Vyčių“ skaičius padidėjo. Aplamai jaunimas pradėjo rūpintis daugiau labdarybe ir politika. Vėliau jie savo energija prisidėjo prie parašų rinkimo po peticija į prezidentą Wilsoną, prašančių užstoti Lietuvių Nepriklausomybę Taikos Konferencijoj. Nors toji diena atnešė daug naudos Lietuvai ir porai mėnesių sudarė vieningą dviejų srovių frontą, bet rezultatai buvo katastrofiški vidujiniams srovių santykiams tolimesniam laikui. Čia pasinaudoju, žurnalo 1917 m. „Pažanga“ Nr. 1., kuris nušviečia smulkmeniškai visą to Centralinio Komiteto tolimesnį vystymąsi.*)

Tautininkai norėdami pasisavinti Centralinį Lietuvių komitetą ir su jo pagalba pakelti savo nusmukusios srovės vardą, pasiuntė agituoti už jį po Amerikos kolonijas St. Šimkų — tą patį, kuris dirbo gana pasekmingai Tautos Fondui. Dr. Šliūpas „pablagaslovino“ Šimkų, jam perdavė savo nudėvėtą keiksmų leksikoną, ir prasidėjo iš naujo ardymo darbas. Šimkus „Tėvynės“ Nr. 9. kaltino katalikus už neva vienybės ardymą ir paskelbė savo „viešą žodį“, kuris be kitų perlų, turėjo sekančius išsireiškimus: „Ateikite, girdi, pas mus; mes esame tikri tautos vadai ir Lietuvos mylėtojai. Visi kiti išgamos, juodašimčiai, Rasputinai, veidmainiai, juokiasi satanos juoku iš nukentėjusių ašarų ir t.t.“ Ir su panašiais deimančiukais Šimkus vaišino lietuvius, trankydamasis po plačiąsias Amerikos kolonijas, keikdamas katalikų Tautos Fondą, katalikų organizacijas ir girdamas „prakilnias“ dr. Šliūpo, Račkausko, Šalčiaus pastangas panaikinti visas kitas katalikų senai sukurtas politines ir labdaringas organizacijas.

Šalia Šimkaus bastėsi po plačiąją Ameriką tuo pat metu „ruskaja Troika“ Bulotos, iškoneveikdamas Rusijos ir Lietuvos Centralinį komitetą rišdamas Lietuvą amžinais federatyviniais ryšiais su Rusija. 1916 m. pabaigoj Amerikos lietuviams buvo juodžiausiu jos istorijos periodu. Man rodėsi, kad tokiems vyrams — vienybės ardytojams, neapykantos skleidėjams — galėjo tikti Hipokrato patarimas: „ieškoti

---

*) Dokumentų skyrius Nr. 7.

vaistų ancyriškose salose, kur (anot jo) buvęs augalas, Ellebore vadinamas, galvai gydyti.“

Kas norėtų plačiau susipažinti su Šimkaus tiradomis ir darbuote, galėtų pasiskaityti kun. Kemėšio išleistą tuo klausimu brošiūrą „Kur teisybė“, dr. Augustaičio objektyvų straipsnį „Darbininke“ 1917 m. sausio mėn. vardu „Dėliai kilusio trukšmo tautininkų — laisvamanių pusėje“ ir p. Šimkaus „Viešojo žodžio“, ir prof. Būčio straipsnį „Tikybos ir Doros“ žurnale Nr. 4.

Dviejų srovių susivienijimas Amerikoje, turėjo ir gerų pusių. Susidomėjimas Lietuva išsyk padidėjo. New-Yorke buvo sušauktas rugp. 28—29 d. suvažiavimas nuteriotą nuo karo Lietuvą atstatyti. Tame suvažiavime dalyvavo per 70 delegatų, ir du svečiai iš Europos: Mart. Yčas ir kun. J. Žilius. Smulkmeniškai apdirbtas planas Lietuvai atstatyti ir tam tikslui sukurta Akc. Bendrovė. Bendrovės akcijos siekė 10 dol., kad tokiu būdu ją padarius prieinamesnę plačiajai lietuvių visuomenei Amerikoje. Prie bendrovės buvo įkurtas informacijos biuras rinkti žiniom specialistų, kurie norėtų po karui vykti Lietuvon ir savo darbu prisidėti prie sunaikintos Lietuvos atstatymo. Tosios bendrovės valdyba, laikui bėgant, nepasirodė stovinti visoj savo pašaukimo aukštumoj ir žiauriai apvylė entuziazmo pilną visuomenę, kuri nupirko akcijų arti $ 400.000 vertės.

Atstatymo bendrovės istorija pilna paslapčių. Dabartinis jos „likvidatorius“ yra Strimaitis. Ilgametis jos valdybos narys buvo ir Račkauskas. Jų pirkta New-Yorke namai, įsteigta bankas, daryta biznis su dr. Pocium gaminti resorsino Amerikos armijai, kuri, kaip vėliau paaiškėjo, jau turėjusi geresnę už mūsiškę ir jos pasiūlymo nepriėmusi. Nušviesti šiuos dalykus galėtų Lietuvoj gyvenąs Račkauskas; arba, kad ir pati Lietuvos valdžia, susitarusi su Amerikos valdžia, padarytų reviziją tos aferos. Tik tuomet gal dar grįžtų Lietuvos piliečiams patriotizmo aukos, arba bent būtų nubausti kaltininkai.

Nespėjus pasilsėti po ilgos kelionės ir skaitlingų suvažiavimų Amerikoj, Tautos Taryba prašė delegatus atlankyti Amerikos lietuvių kolonijas ir pranešti apie tikrą Lietuvos stovį rinkti aukas taip žiauriai nukentėjusiai tėvynei. Tautos Fondas buvo atspaudęs mūsų kelionių įspūdžius, kurių pelną padovanojom jų iždui. Kelionė po kolonijas buvo be galo sunki. Atleidus savo vietininką kunigą, kuris mažai ką mokėjo lietuviškai, parapijos reikalus prisiėjo tvarkyti pačiam, tuo labiau, kad prasidėjo mokyklos sezonas. Atitrūkdamas nuo darbo, kai pavykdavo sugauti iš kur nors pavaduotoją, leisdavausi Lietuvai pinigų rinkti. Toks nenormalus darbas tesėsi ištisus keturis mėnesius.

Apvažiavome su draugu dr. P. Bielskiui: 1) Pennsylvanijos, 2) New-Yorko, 3) Connecticut ir 4) Mass-Bostono valstijas. Prakalbų metu pardavinėjome mūsų brošiūras ir rinkdavom aukas. Aplankęs sykiu su draugu apie 40 kolonijų ir surinkęs Tautos Fondui apie 9000 dol., atsisveikinau su savo draugu, palikdamas jam vienam tą darbą, nes man reikėjo rūpintis parapija ir rengtis į Šveicariją: labdarybės ir politikos darbo dirbti Lausannoj. Paaiškėjus Lietuvos padėčiai, Amerikos Tautos Tarybos valdyba darė daug pastangų sudaryti bendrą visų srovių tarybą. Išsiuntinėjo laiškus į srovių vadus, organizacijų valdybas, prašydama jau kelintu syk atsiųsti savo atstovus į Tautos Tarybą. Visos pastangos nueidavo niekais, nes didybės manija neleido laisvamaniams su katalikais darbą dirbti, jeigu negaudavo vadovaujamos rolės. O jos kaip tyčia katalikai jiems nesiūlė, nes jautė suorganizuotos visuomenės galybę ir katalikų sąmonės stiprybę. Istorija juos pamokino, kad katalikus už nosies vedžioja tik ten, kur jie pakrikę ir nemoka organizuotai sau prideramų teisių ginti.

Galutiniam visiems vienos lietuvių Tarybos sudarymui buvo sušaukti du Tautos Tarybos susirinkimai. Vienas iš jų įvyko 1916 m. rugsėjo 28 d. Brooklyn N. J., o kitas 1917 m. sausio 10—11 d. Juose teko ir man dalyvauti. Pirmame suvažiavime pranešiau Lietuvos ir užsienių lietuvių karštą norą, kad Amerikos lietuviai sueitų į krūvą ir kad neužsitarnautų istorijos teismo, jei gresiančiame Lietuvai pavojui visi, kaip vienas vyras, neatstatys priešams krūtinės. Nutarta dar kreiptis į tautininkus ir socialistus. Kadangi painformuota Tautos Tarybos valdyba pamatė, kad pasaulinės politikos centras yra neutrali Šveicarijos šalis, buvo nutarta geriau suorganizuoti Informacijos Biurą Lausannoje, teikti daugiau lėšų informacijom leisti ir brošiūroms spausdinti anglų, prancūzų ir vokiečių kalbomis; be to, įsteigti periodinius leidinius — žurnalus — prancūzų ir vokiečių kalbomis. Trūkstant darbininkų, dirbančių politikos ir labdarybės darbą Šveicarijoje, nutarta įgalioti Gabrį, kaip Biuro vedėją ir leisti pasirinkti du pagelbininku iš studentų baigusių studijas Fribourgo universitete— dr. Purickio ir kun. Daumanto, o Tautos Taryba iš Amerikos apsiėmė prisiųsti kun. Bartušką ir prireikus kun. Dargį. Tautos Taryba sužinojusi apie Šveicarijoje veikiantį bendrą komitetą, įregistruotą ir atstovaujantį lenkus ir lietuvius (Jame dalyvavo Centralinio Lietuvių Komiteto atstovas St. Šalkauskis, kun. dr. Viskanta, Purickis ir kiti Fribourgo studentai), o iš lenkų pusės grafas Andr. Plater-Ziberg, grafas Mikas Tiškevičius, grafas Przesdzieckis, kunigaikštis Puzina, baronas St. de Brunow, ir matydama to komiteto šališkumą aukas

dalinant, patarė lietuvių nariams iš jo išstoti. Taip ir padaryta. Likviduoto dviveidžio komiteto vietoje Tautos Taryba nutarė steigti bendrą lietuvių komitetą Šveicarijoje, kurį atstovautų lietuviai iš Amerikos, Rusijos ir Šveicarijos. Tame komitete, anot Tautos Tarybos nustatymo, galės dalyvauti visų srovių atstovai ir kiekviena partija, kuri privalės savo lėšomis išlaikyti savo atstovus.

Atsiminus, kad Amerikos visuomenė mažai težino apie Lietuvą, nutarta leisti periodines brošiūras anglų kalba iš Lietuvos istorijos, literatūros ir apie tautinio atgimimo pradžią ir jos politinius siekimus. To darbo suorganizavimas palikta kun. Bartuškai, kun. Augustaičiui ir p. Karosui. Nutarta pagaliau pakeisti ir Tautos Tarybos vardą kitu vardu, būtent Amerikos Lietuvių Taryba, nes buvusis vardas neatitinka visos lietuvių tautos. Tame susivažiavime, delegatams paklausus, dėl ko Tautos Taryba nesiteikė prisiųsti Stockholman jiems tų prašomų 3000 dol., kaip dovaną Lietuvai, paaiškėjo, kad malonus jos pirmininkas dr. Rutkauskas nepranešė net apie tai nariams ir pasielgė savavališkai. Pasiųsta tuoj jam laiškas, kad pasiaiškintų, bet tuo pačiu iš pirmininko vietos prašalintas, kurią užleido nuo to suvažiavimo mano kelionės draugui dr. Bielskiui. Vicepirmininku buvo išrinktas F. Kemėšis, sekretorium dr. Augustaitis. Šiame tarybos suvažiavime dalyvavo su patariamu balsu Tautos Fondo sekretorius K. Pakštas ir iš Kanados kun. Vyšniauskas, Tarybos nariais kun. dr. Bartuška, dr. J. Bielskis ir Lukoševičius. Amerikos Lietuvių Taryba, suvažiavusi New-Yorke, be galo buvo susirūpinusi Centralinio Komiteto, Lietuvos Dienos likimu ir Bulotos propaganda. Daktaras Šliūpas ir Račkauskas, C. K. nariai, netekę Šelpimo Fondo aukų savo radikal-socialistinei atskalai, atsiskyrė nuo Karūžo sutvertos Sandaros ir panorėjo veidmainiškai A.C.K. monopolizuoti ir pakinkyti į savo vežimą be ratų.

Parvykęs iš kelionės savon parapijon XII 22. radau du laišku: vieną nuo p. Yčo, kitą nuo Vokietijos atstovo Washingtone.

P. Yčas rašo:

Jo Mylistai
kunigui d-rui V. Bartuškai
Mt. Carmel.

Gerbiamas Daktarau.

Ką tik gavau iš Jūsų laišką iš kurio sužinojau, kad kun. prof. Bučys yra čia, Amerikoje. Labai gailiuos, kad trumpas laikas neleidžia man pasimatyti su Tamsta ir su prof. Bučiu. Su Lietuvių Taryba

ir su Biuru yra taip: mūsų sugalvotas projektas būti kuo veikiausiai įvykdytas. Biuras, kuris šiuo momentu yra aktuališkiausiu dalyku ir turi neperstojąs veikti jis turi būti sustiprintas dviem Amerikiečių atstovais. Aš labai nudžiugau pamatęs Tamstą išrinktu nuo Amerikos Lietuvių Tarybos. Nežinau ką paskutiniais laikais tautininkų srovė yra nutarusi, bet būdamas New-Yorke įsikalbėjau su dabartiniu Sandaros pirmininku p-nu Kybortu apie šį dalyką ir jis man pranešė, kad jie išstatę esą du kandidatu ir perleisią per pildomąją Tarybą. Iš tikrų šaltinių sužinojau, kad vienas jų statomas kandidatas atsisako, kaip jis man privačiai kalbėjo, važiuoti, tai liko vienas kandidatas, kuris jei pildomoji Taryba išrinks, yra pasiryžęs važiuoti. Manau kad čia nėra sekreto ir Tamstos privačiai žiniai galiu paminėti jo vardą t. y. p. Kasputis iš Chicagos. Tiek man teko girdėti apie šį dalyką tautininkuose. Taigi, jei judu iš Amerikos nuvažiuosite, prie jau esamųjų trijų, tai biuras bus visai sudarytas. Mums į biurą, kuris turės veikti plačiau ir visai nepriklausomai nuo visokių orientacijų, siųsti iš Maskolijos savo atstovą negalima ir mes visai pasitenkinsime ir užsitikėsime pilnai jumis. Tai tiek apie biurą. Tautos Taryba, kuri turi buveinę Europoje ir neturi apribotos vietos, kuri yra kontroliuojanti ir nustatanti visą biuro veikimą ir duodanti tam tikras instrukcijas, ištikrųjų tai bus iš 5 narių nuolatiniai perijodiniai susivažiavimai. Tie nariai *gali* gyventi ne vienoje kurioje vietoje, bet geriau būtų, kad jie arčiau gyventų vienas nuo kito ir arčiau prie biuro. Mūsų nuomone, kad į tą Tarybą turės įeiti tik 5 žmonės ir toje sąstatoje veikti tiktai iki taikos pradžiai. Laike Taikos kongreso ta Taryba turės būti padidinta iki 15 ar daugiau žmonių ir į ją turės įeiti, be tų žmonių, dar atstovai iš pačios Lietuvos ir Maskolijos pabėgelių Amerikos lygiai, kaip ir atstovai iš informacijos biuro.

Plačiau ir smulkiau aptarti atstovybės klausimą turi pati Taryba sušaukus, taikai artinantis, platesnę lietuvių veikėjų konferenciją. Tokiais dėsniais vadovaujantis C. K. siųs savo atstovus, kurie galutinai bus nustatyti tiktai man iš Amerikos sugrįžus. Kunigo Bučio kandidatūra iškelta ir, kiek aš žinau, situaciją jokių prieštaravimų neiššauks, lygiai kaip esu įsitikrinęs, kad ir gerb. prof. Bučys, kuris sutiko būti Ryme mūsų C. K. atstovu, neatsisakys pasidarbuoti ir šioje įstaigoje dėl Lietuvos. Nors mes esame šį dalyką savo tarpe plačiai svarstę prieš mano išvažiavimą, bet formališko nutarimo neturime padarę. Kunigui prof. Bučiui oficialis pasiūlimas ir įgaliojimas bus pasiųstas tik iš Petrogrado. Aš nežinau, kaip ilgai pasiliks čia kun. Bučys ir labai būčiau jums dėkingas, jei praneštumet man

special. į New-York, Waldorf Astoria 5 th av. 34 str. panedėly. Būsiu ten po piet. Mano laivas išeina 21 lapkr. dieną apie 12 val. New Amsterdam. Gailu kad nežinau kur kun. Bučys dabar yra, telegrafuočiau, kad su manim pasimatytų. Atkartoju kunigas Bučys savo misiją suprato ir aš manau neatsisakys kuomet C. K. prašys būti jo atstovu T. T. Kitas mūsų kandidatas su kuriuo man C. K. buvo pavesta pasitarti, sutiko ir už $1^1/_2$—2-jų mėnesių jau bus vietoje. Negalėjimas iš Lietuvos atsiųsti atstovų, mes pasiųsime žmonių iš savo tarpo, kad ta Taryba galėtų kuo veikiausiai pradėti veikti. Bet svarbiausia, mano nuomone, reikia biuro veikimas išplėsti kuogreičiausiai, nelaukiant T. T. susirenkant. Būtų labai geistina, kad Tamsta galėtum važiuoti kaip galima greičiau į Šveicariją, nelaukiant tautininkų atstovo išrenkant. Labai apgailestauju, kad nepavyko mums dar kartą susitikti ir plačiau įsikalbėti.

Su tikra pagarba iki pasimatymo laisvoje Lietuvoje.

Jūsų Martynas Yčas.

Scranton Pa.
18-XI-16.

Šio laiško prašyčiau neskelbti pressoje. Tamsta geriausiai numanai dėl ko. M. Y.

P. S. Šį Yčo laišką pasiunčiau prof. kun. Būčiui. Profesorius nesutiko vykti Romon ir ten ginti Lietuvos reikalų Vatikane prieš lenkų intrygas.

Vokiečių ambasadorius atsakė į mano jam rašytą laišką 1916 m. spalių mėnesį. Laiške buvau nurodęs kunigaikščio Izenburgo duotą sutikimą Kaune lietuvių veikėjams, kad jis sutikęs leisti Amerikos mokytojams, norintiems pasišvęsti Lietuvos jaunimo švietimui, bet tik tuos, kuriuos rekomenduos jų ambasadoriui Washingtone. Atsakymo turinys toks:

Mano brangus Daktare,

Ką tik gavau atsakymą iš savo valdžios dėl Jūsų sumanymo parsiųsdint 12 mokytojų Lietuvos mokykloms. Pasirodo, kad pas Jus Lietuvoje nesama mokytojų trūkumo ir dėl to nepatartina Jums jų siųsdint iš čia. Labai gailėdamasis, kad negaliu Jums duoti tinkamesnio atsakymo, meldžiu priimti nuo manęs širdingą ačiū už Jūsų propoziciją. Bernsdorff.

Amerikos lietuvių labdarybės ir politikos pastangos pradėjo iš naujo niauktis. Reikėjo gelbėti situaciją. Amerikos Lietuvių Tautos Taryba prašė mane nesiskubinti Šveicarijon, o kartu su dr. Bielskiu,

Kaiserlich Deutsche Botschaft

GERMAN EMBASSY
WASHINGTON, D. C.

Washington, D.C., December 22, 1916.

J. № B 13138.

My dear Dr. Bartuska,

I have just received an answer from my Government concerning your proposition to send over 12 schoolmasters to instruct Lithuanians. It appears that there is at present no want of schoolteachers in Lithuania and that for that reason it would not be advisable to send any from here.

Regretting not to be able to give you a more favorable answer, I ask you to accept my sincerest thanks for your proposition and remain,

Yours very sincerely,

J. Bernstorff

Reverend Dr. V. Bartuska
Mt. Carmel, Pa.

bastytis po lietuvių kolonijas, ir aiškinti tikrą dalykų stovį; apie labdaringų organizacijų veiklą Lietuvoj, Rusijoj ir Šveicarijoj, ir bendras lietuvių pastangas kovoti žūt, būt už visišką Lietuvos laisvę — už nepriklausomybę. Tą mudu išpildėme paaiškindami miniai apie naujas dr. Šliūpo klastas ir Bulotos Tautos Tarybos Petrapilyje ir C. K. niekinimo priežastis (Leono laiškas autonomijos fondo sekretoriui)*).

Artinosi Nauji Metai ir būtinas reikalas, palikus dr. Bielskį toliau savo jėgomis dirbti neatlankytose kolonijose, ruoštis kelionei. Painformuota Amerikos Lietuvių Taryba apie minių nusistatymą, prieš man išvažiuojant Europon sušaukė dar sykį Tarybos posėdį, pakviesdama ir įžymesnius katalikų veikėjus į Pittsburgą. Pa. Suvažiavimas įvyko 1917 m. sausio 10—11 d. Suvažiavime dalyvavo šie kunigai: Bartuška, Augustaitis, Dargis, Albavičius, Kemėšis, Dabužinskas, Jurgutis, Švagždys, Jakaitis, Slavynas, Kazėnas, Čepanonis, Sutkaitis, Matulaitis, Krušas, Miliukas, Kulikauskas, Urbonas, Pikutis, Misius; pasauliečiai: V. Lukoševičius, dr. Bielskis, P. Montvila, A. Nausėdienė, O. Petrauskaitė, Pakštas, B. Vaišnora, J. Kaupas, J. E. Karosas, J. Petraitis, J. Miliauskas, Lukas, J. Grebliūnas.

Susirinkimas išrinko sekantį prezidiumą: pirmininku kun. dr. Bartušką, vicepirm. — V. Lukoševičių, sekret. J. Kaupą, antru sekretorium J. E. Karosą.

Dienotvarkė ši:

1) Amerikos lietuvių katalikų santykiai su kitomis srovėmis,
2) Didesnės vienybės ir bendresnės akcijos klausimai Amerikos lietuvių katalikų tarpe,
3) Priemonės didesnei katalikų veiklai,
4) Tikslus darbo pasidalinimas,
5) Lietuvos laisvė, Amerikos Lietuvių Taryba ir mūsų priedermės,
6) Kiti bėgantieji klausimai.

Suvažiavimas nemaža laiko pašventė visapusiam ir nuodugniam Centralinio Amerikos lietuvių komiteto, šaukiamo narių-tautininkų suvažiavimo Brooklynan sausio 15—16 d. aptarimui. Pasikalbėjus su Centralinio Komiteto nariais, paaiškėjo, kad šaukiamojo suvažiavimo tikslas nėra žinomas. Šalčiui intriguojant, keliems nariams pritariant, C. K. nariai, liberalai, ir Šliūpo pakalikai, tai dary-

*) Žiūrėk N 11 „Pažangos“.

dami, sulaužė pirmesnius C. K. nutarimus. Atsižvelgiant į tai, nutarta pasiųsti į katalikų laikraščius sekančio turinio telegramą:

Iš katalikų veikėjų susirinkime sausio 10 d. Pittsburg Pa. paaiškėjo, kad Brooklyno suvažiavimas sausio 15 d. yra šaukiamas nelegaliai keletos C. K. narių viso C. Komiteto vardu, todėl susirinkimas protestuoja prieš to suvažiavimo šaukimą ir pataria katalikams nedalyvauti. Be to, nutarta priimti sekančio turinio protestą ir rezoliuciją. Protestas:

Kadangi C. A. L. Komitetui likvidavus darbą, jojo veikimas pasibaigia, nes jojo skyrių gyvavimas su Lietuvių Dienos rinkliava pasibaigė, todėl suvažiavimas protestuoja prieš kai kurių C. A. L. Komiteto narių sauvalę ir norą rinkliavą pratęsti ir duoti skyriams gyventi toliau.

Rezoliucija:

1. Kadangi C. A. L. K. sušaukė suvažiavimą Brooklyn N. Y. 1917 m. sausio 15—16 d. neatsižvelgęs į C.A.L. Komiteto 1916 m. lapkričio 30 d. nutarimą Willkes-Barre Pa, susižinoti tuo reikalu su A. L. Taryba,

2. Kadangi C. A. L. Komiteto veikimui užsibaigus, Lietuvių Katalikų suvažiavimas Pittsburge neranda reikalo tverti naują organizaciją, kuri vienytų sroves, nes tam reikalui jau turime Amerikos Lietuvių Tarybą, kurią įsteigė politinis seimas Chicagoj 1914 m., todėl C. A. L. Komiteto, šaukiamojo Brooklyne 1917 m. sausio 15—16 d. suvažiavimo tikslingumo nemato, kol kitų srovių organizacijos nepadarys žingsnių įeiti į Amerikos Lietuvių Tarybą."

Svarstant vienybės būdus su kitomis srovėmis, paaiškėjo, kad srovių vienybei nėra kito kelio, kaip sueiti į bendrą Amerikos Lietuvių Tarybą. Vienybės klausimu priimta ši rezoliucija:

Amerikos lietuvių katalikų suvažiavimas, matydamas srovių ir organizacijų svarbą, kviečia organizacijas, neturinčias savo atstovų A. L. Taryboje, išrinkti atstovus, kurie tarsis su A. L. T. nariais sudaryti visų organizacijų bendrą A. L. Tarybą, prisilaikant pamatų Amerikos Lietuvių Seimo Chicagoj nustatytų.

Jei pavyktų visoms srovėms sudaryti bendrą A. L. Tarybą, atsižvelgiant į įvairius šelpimo fondus, priimta sekanti rezoliucija: „Susivienijus srovėms į bendrą A. L. T. Lietuvos laisvei gauti, politiško veikimo išlaidas susivažiavimas pataria imti iš politiškų fondų pagal A. C. T. atstovų proporcijas, pačių fondų nevienijant." Buvo kalbama apie lietuvių katalikų tarpe kylančius nesusipratimus. To priežastimi atrasta nevienodi laikraštininkų poelgiai dėl tūlų klausimų. Čia ir

kylanti demoralizacija ir nuoseklaus darbo trukdymas. Šiuo klausimu priimta dar kita rezoliucija:

Atsižvelgiant į tai, kad kai kurie lietuvių katalikų laikraščiai nėra solidarūs kaikuriuose katalikų veikimo klausimuose, susirinkimas pageidauja, kad Amerikos lietuvių katalikų laikraščiai įsigilintų į bendrą katalikų akciją ir ją visomis išgalėmis remtų.

Amerikos katalikų visuomenei išjudinti į didesnį veiklumą, suvažiavimas pripažino svarbiu katalikų spaudos platinimą ir agitaciją žodžiu. Parengta rezoliucija: „Suvažiavimas, atsižvelgdamas į katalikų laikraščių platinimo reikalą, ir svarbą, ragina stiprinti spaudos draugiją ir prie jos kuopų steigti spaudos platinimo biurus."

Katalikų veikėjams sujungti atskirose kolonijose, suvažiavimas pritaria Federacijos nutarimui steigti įvairiose kolonijose Federacijos komitetus ir paveda tuo rūpintis pačiai Amerikos Lietuvių Katalikų Federacijai.

Turint akyse dabartinį skurdą ir sunkų padėjimą Lietuvoj, katalikai privalo visomis savo išgalėmis remti Tautos Fondą. Ypač pagirtina mėnesinių duoklių rinkliava ir patarta Tautos Fondo valdybai kiek galint rūpintis tuo reikalu. Nemaža aukų suplaukia į Tautos Fondą šv. Kazimiero dienoj (4 kovo). Suvažiavimas pataria Tautos Fondo valdybai šiais metais kuo iškilmingiausiai tą šventę švęsti, kreiptis į parapijų klebonus ir prašyti pagelbėti rinkliavai ir kreiptis į visuomenę, prašant gausių aukų. Nutarta siųsti du delegatu pas apaštališką delegatą Washingtone ir prašyti jų kreiptis į šv. Tėvą su prašymu, kad Jo Šventenybė teiktųsi paskirti pasaulio katalikų bažnyčiose rinkliavą nukentėjusiai nuo karo Lietuvai. Delegatais paskirti kun. J. Jakaitis ir dr. Bielskis.

3. Suvažiavimas pripažino, kad Vokietijos iškelto nepriklausomos Lietuvos klausimo negalima tylėjimu praleisti. Buvo priimta svetimtaučių spaudai rezoliucija, kuri skambėjo šiaip: „Atsižvelgiant į Centralinį Valstybių du kartu paskelbtą laisvos ir nepriklausomos Lietuvos reikalingumą, kreipiantis su taikos pasiūlymais prie Ententės, Lietuvių Katalikų suvažiavimas, susirinkęs „Henry" viešbuty Pittsburg Pa 1917 m. sausio 11 d. šiuo reiškia savo pasitenkinimą, kad kaizerinė vokiečių valdžia pripažino (ko lietuvių tauta per amžius reikalavo, o ypač griežtai paskutiniais metais), kad pastoviai Europos taikai, yra būtina tamponinė*), nepriklausoma Lietuvos valstybė.

Neutralios lietuvių tautos delegatai, tos tautos, kuri daugiausia

---

*) Tai pirmą kartą kada mano svajonė (L'Etat tampon) maloniai buvo užgirta politiškame seime.

nukentėjo šio žiauraus karo metu, perėjus per ją net šešis kartus priešų armijoms, trokšta kuo greičiausia pabaigos dabartinių betikslių skerdynių ir pareiškia širdingiausią viltį, kad sekančioj taikos konferencijoj, Lietuvos laisvė ir nepriklausomybė suras sau užtarėjų garbingų tautų tarpe — Laisvės gerbėjų (čampijonų) Europoj, Azijoj ir Amerikoj*). Rezoliuciją skelbti šių organizacijų vardu 1) Amerikos Lietuvių Tarybos, 2) Tautos Fondo, 3) Lietuvių Vyčių, 4) Amerikos Lietuvių Katalikų Federacijos, 5) Moterų Sąjungos, 6) Lietuvių darbininkų sąjungos, 7) Katalikų Spaudos Draugijos.

Dėl Amerikos Lietuvių Tarybos, priimta sekanti rezoliucija: „Lietuvių katalikų veikėjai, susirinkę Pittsburge Pa 1917 m. sausio 10—11 d. reiškia solidarumą Lietuvos nepriklausomybės reikalavimui, kurį pareiškė Amerikos Lietuvių Taryba deklaracijoj, įteiktoj Europos ir kitų šalių diplomatams Washingtone D. C.

Suvažiavimo pirmininkas dr. Bartuška
Suvažiavimo sekretorius Julius Kaupas"

Pittsburgo seimas paskelbė keturis istoriškos vertės turinčius dokumentus:

1) Apie C. L. Komiteto istoriją, žiūrėk. dok. Nr. 7.
2) Lietuvos nepriklausomybės deklaraciją, dokumentas Nr. 8.
3) Prašymas į Popiežių Nr. 9.
4) Į Amerikos lietuvių visuomenę atsišaukimas Nr. 10.

Dokumentai tilpo „Pažangos" Nr. 1. 1917 m.

Mano misija Amerikoje slinko prie galo. Beliko tik likvidacinis Centralinio Amerikos Lietuvių Komiteto darbas. Posėdis įvyko 1917 m. 16 d. New-Yorke, New-York World-Building'o patalpose. Nors Centralinės raštinės buvo skelbiama, kad susirinkimas yra šaukiamas komitetui likviduoti, bet pasirodė, kad pinigai dar vis plaukia ir todėl Lietuvių Dienos darbas negali būti baigtas. Kilo ginčas, ar tą komitetą palikti gyvuoti visam karo laikui, kaip bendrą visoms srovėms fondą, likviduojant katalikų ir socialistų fondus, ar jį likviduoti, kai pasibaigs aukų plaukimas. Suvažiaviman atvyko visi tautininkų atstovai ir tik penki katalikų. Centralinio Lietuvių Komiteto pirmininkas Lopeta, kuris šešiais katalikų atstovų balsais Willkes Barre Pa, buvo išrinktas komiteto pirmininku, dr. Šliūpo paveiktas, perėjo į jo tikėjimą — tapo laisvamaniu ir balsavo už C. L. Komiteto amžiną gyvavimą. Kad ir didelės buvo mudviejų su Augustaičiu pastangos įtikinti komiteto narius tautininkus, kad iš to kils Amerikoje lietuvių

*) Versta iš anglų kalbos.

tarpe didelis disonansas, laikraščiuose polemikos, visuomenė dar labiau suskils. Tai Šliūpui, žinoma, ir jo pakalikams nerūpėjo. Jiems rūpėjo savi interesai — būti arčiau kokio nors fondo, nes jų partija jų neturėjo. Balsų dauguma nutarė panaikinti Willkes-Barre Pa, rezoliuciją, už kurią balsavo 50 atstovų, net komunistų ir socialistų, kad C.A.L. Komiteto tikslas suorganizuoti Lietuvių Dieną ir tuo baigti savo veikimą.

Iš C. K. raštinės pranešimo paaiškėjo, jog Lietuvių Diena nukentėjusiems nuo karo šelpti iki tol davė 171.368 dol. 36 c. Iš svarbiausių Komiteto nutarimų buvo aukų paskirstymas šitokiomis dalimis.

„Globai" Petrapilyje 5000 dol. „Lituania" Šveicarijoje 25 000 dol., likusius gi pavergtai Lietuvai šelpti.

Centralinis Amerikos Lietuvių Komiteto posėdis New-Yorke 1917 m. 16 d. savo pasėkomis buvo tragiškas. Pasilikę komitete vien šliūpininkai, pinigų laiku neišsiuntė. Pinigai apsamanojo Amerikos Raudonajame Kryžiuje. Nė vienas centas neteko Lietuvai karo metu, nes vėliau, įstojus į karą Amerikai, Amerikos Raudonojo Kryžiaus pasiuntinys Berne, man jį atvejų atvejais prašant vykdyti New-Yorko Centralinio Amerikos Lietuvių Komiteto nutarimą, vis žadėdavo atsiklausti Washingtoną ir vis lyg negaudavo atsakymo.

Lietuvai šelpti į Amerikos Raudonojo Kryžiaus kasą iki karo pabaigai, rodos, įplaukė gana graži suma — arti 350.000 dol. *).

KELIONĖ ŠVEICARIJON.

Parvažiavęs iš New-Yorko susirinkimo Mt. Carmelin pas savo brangius parapijiečius, pranešiau jiems liūdną žinią, kad man ir vėl reikia vykti Lietuvos reikalais Šveicarijon. Kadangi kun. Dargis neturėjo vietos — parapijos, aš sutikau jam pavesti Mt. Carmelį iki grįšiu atgal. Jisai apsiėmė, ir mudu nuvykome į Harisburgą pas vyskupą su nauja propozicija. Aš vyskupui McDavitt'ui pareiškiau norą vykti Šveicarijon dirbti labdaringą darbą Vokietijos koncentracijos punktuose esančių lietuvių tarpe. Kadangi kun. Dargis buvo vyskupui pažįstamas iš Philadelphijos diacezijos laikų, tai kliūčių ir nedarė. Taip sutarėme dirbti iki karo pabaigos. Parvykęs su kun. Dargiu namo ir jam perdavęs visus parapijos reikalus — knygas ir dokumentus, atsisveikinęs su parapija, apleidau Pennsylvanijos kalnelius. Kaž kodėl man buvo graudu. Nors kun. Valaitis, gyvenąs Girarsvily Pa,

*) Čia reikia gauti atskaita.

netoliese Mt. Carmelio, ir surengė man išleistuves, nors mano pavaduotojas Dargis ir kaimynai Augustaitis su Dumčiumi vakarienės metu prakalbas rėžė, bet kažin kodėl prakalbų tonas mane erzino ir nedavė sykiu vakarienės baigti. Aš verkiau ir, užlipęs į antrą aukštą, draugo knygyne be galo kankinausi. Bet, pasižadėjus vykti A. L. Tarybai Šveicarijon reikėjo važiuoti ten, nors širdis ir kraujais virė ir piktumas krūtinę kilnojo. Daktaras Augustaitis su kun. Valaičiu lydėjo mane iki Philadelphijos, o dvi mano parapijietės net iki New-Yorko, reikšdamos parapijos dėkingumo ir prisirišimo jausmus. Tas palydėjimas man buvo brangus tuo, kad supratau paprastų žmonių — darbininkų vargo jausmus ir rūpesčius. Ir tie jų gražūs jausmai davė man stiprybės Tėvynės darbą dirbti. New-Yorke sustojau pas kun. Dabužinską, kuris tikrai draugiškai sugebėjo paįvairint mano paskutines valandas Amerikoje. Mano būta visą laiką labai nusiminusio taip, kad bevykdamas į laivą buvau pamiršęs net kelionės pasą. Gerai, kad klebono namiškiai tai pastebėjo ir paskutinėj valandoj paskubomis p. Vaškevičiukas atnešė į laivą. Tą jaunikaitį sutikau po $2^1/_2$ metų Sasnavoj Amerikos kariškio rūbuose. Buvo didelis džiaugsmas.

Kelionė į Bordeau buvo gana smagi. Nereikėjo sirgti jūrų liga. Privažiavus arčiau prie Prancūzijos, pajutau baimę, kad vokiečiai nesusprogdintų mūsų laivo ir nepalaidotų mus jūrų gelmėse. Mat, tuo metu Vokietija, nepriėmus Ententei du kartu taikos pasiūlymo, paskelbė žūtbūtinį karą Prancūzijos, Anglijos ir Amerikos susisiekimui. Tai reiškė pavandeninių laivų siautimą. Ir mūsų laivas paskutinę naktį buvo tamsus, ir tik Apvaizda mus saugojo nuo vokiečių įsiutimo.

Išlipus Bordeau mieste, į akis metėsi baisūs vaizdai: tai legijonai kiniečių, atvykusių iš tolimos tėvynės uždarbiauti. Jie buvo gabenami atgal, nes neteko darbingumo. Nuo šalčių neteko vargšai nosių ir ausų. 1917 m. šalčiai Prancūzijoj buvo rekordiniai. Traukinys, kuriuo važiavau Lyono link, kaip tyčia nebuvo kūrenamas, o šaltis 27 laipsnių reamiūro nemalonia ranka kuteno žandus ir drebino kūną. Darėsi kaskart šalčiau. Užsimoviau keletą kojinių, apsupau kaklą ilgu šaliku, pasiėmiau iš valizos vilnonį megztuką, užsimečiau skrandinę ir kenčiau visą naktį, bevaikščiodamas po tuščią vagoną. Dantys drebėjo ir pirštinės neįšildė sustyrusių rankų. Baisi buvo kelionė ir ilga. Septyniolika valandų keliavau į Lyoną: mat, prancūzai taupė anglis, kurių neturi jų žemė — maitintojėlė. Nuo Lyono sekės geriau. Iš kažin kur vagonai pasiskolino anglių. Vykstant iš Lyono Šveicarijos link į Bellegard'ą, prieš mane sėdėjo Prancūzijos karininkas ir

įžuliomis akimis visą laiką mane stebėjo bekalbant su kaimynu. Nuolatiniu akių drėbstymu jisai man pasidarė įkyrus ir pradėjo erzinti. Prasidėjo dvikova. Ir aš į jį pradėjau šaudyti akimis. Tam karininkui, matyt, nepatiko mano prancūziškas R. ištarimas.

Išlipus Bellegrad'e iš vagono, prisiartino prie manęs tas kelionės palydovas, žinoma, su žandaru ir perdavė mane vidaus reikalų ministerijai. Žandaras nusivedė mane į specialų kambarį, ir prašė parodyti pasą. Išvydęs rusų pasiuntinio Berne 1916 m. duotą pasą, ne visai norėjo juo tikėti. „Etes- vous Allemand? Ar Tamsta vokietis?" klausia mane. Aš jam atrėžiau: „žiūrėk pasą". „Taip, tai taip, bet Tamstos prancūzų kalba išduoda vokišką akcentą, anot mūsų, karininko nurodymų." Pradėjau įrodinėti, kad svetimtaučiui sunku taip puikiai kalbėti prancūzų kalba, kaip tikram prancūzui, ir kad tasai karininkas, matyt, buvo girtas. Žandaras neįsižeidęs mano pastaba paleido iš savo globos į laisvę. Netrukus atsidūriau Genevoj ir lengvai atsidusau tikrai laisvoj šaly. Iš Genevos pasiunčiau telegramą p. Gabriui ir prašiau atvykti į stotį pasitikti. Į Lausannos stotį atvykęs, nudžiugau, pamatęs ten pažįstamą žmogų. Juozas apgyvendino mane „Central" viešbuty, Gugeliu vadinamu. Tai buvo vasario 10 d.

MANO MISIJA ŠVEICARIJOJE.

Pirmieji žingsniai: Amerikos Lietuvių Tarybos įgaliotas Gabrys, man atvažiavus Lausannon jau buvo sudaręs užuomazgą politinių organizacijų: Informacijos Biuro ir Tautos Tarybos. Man beliko stoti nariu į tas organizacijas. Pirmame posėdy pasiskirstėme vietomis. Daktaras Gabrys tapo tų dviejų organizacijų pirmininku, aš — vicepirmininku, dr. Purickis — sekretorium, o kun. Daumantas— iždininku. Lausannoj buvo suorganizuotas ir labdarybės komitetas, „Lituania", kurios užduotis buvo šelpti Vokietijos koncentracijon pakliuvę lietuviai. „Lituanios" pirmininku buvo man gerai pažįstamas kun. A. Steponaitis. Susitikę pirmame posėdyje, nutarėme dirbti kolegiškai: atsakyti tik už visų balsais patvirtintas rezoliucijas. Pavieni keno nors žingsniai politikos srityje organizacijos narius niekuo neįpareigoja ir, reikalui esant, gali būti papeikti. Tai padaryta atsiminus p. dr. Gabrio lankstumą politikoj — jo dviveidiškumą ir nebojimą svetimų nuomonių. Aš buvau p. Gabrį pažinęs iš Lausannos Tautų konferencijos,kai pavergtų tautų priimtos rezoliucijos, priešingos Vokietijos imperializmui nebuvo atspausdintos arba jų

prasmė pakeista išleistam vėliau biuletenyje. Apie Gabrį mane painformavo privačiame pasikalbėjime p. dr. Purickis. Paties Gabrio, čia turiu prisipažinti, aš niekuomet nelaikiau vokiečių agentu, nors drauge su dr. Purickiu kritikavome jo pavojingą taktiką: bandyti sėdėti ant dviejų kėdžių. Ne vien dr. Gabrys išrodė man įtartinas, bet ir patsai dr. Purickis. Pasikalbėjime su juo patėmijau, kad jis niekuomet nežiūri į kito veidą, nė rodo savo akių. Jaučiau, kad jį spaudžia baisus istorijos fatumas: ne be reikalo jisai amžinai kankino savo minkštais pirštukais gana platoką nosį. Kas kita mano bendradarbis kun. Daumantas. Viskas jo aristokratiška; bet jo aristokratiškumas atsidavė lepumu. Draugiškuose santykiuose švelnutis. Jam buvo galima pritaikinti šv. Rašto žodžius: „Kuris įlužusios lendrės nepribaigs ir degančio namo negesys.“

Susipažinęs su savo būsimais bendradarbiais, panorėjau atlankyti savo buvusius Fribourgo universiteto profesorius ir esamus studentus lietuvius, kurie buvo susispietę „Lituanijos“ draugijoj, vietoje buvusios „Rūtos“. Fribourge suradau dabartinį Vytauto Didžiojo universiteto prof. St. Šalkauskį, kun. Čėsaitį, kun. Mykolaitį ir kitus. Lausannos bendradarbiai patarė man nesilankyti pas kun. Viskantą, nes jo santykiai su Fribourgo lietuvių kolonija ir Lausannos visų komitetų nariais buvo kuo blogiausi. Politinės ir labdaringos Lausannos įstaigos jo kratėsi ir jokiu būdu nenorėjo jo įsileisti į komitetų narius. Jį kaltino lenkų simpatijomis, kad tokiu būdu, įsigijus juose gerą vardą, būtų galima po karo panaudoti būsimai karjerai. Jo, matyt, didžiuotasi savo įgytu mokslu: trimis daktaro laipsniais ir norėta lošti bažnyčios jerarchijoj ir politikoj didelę rolę. Kiek čia yra teisybės, ne man spręsti, nes aš jo nebuvau arčiau pažinęs. Jo santykiai su p. Gabriu jau nuo 1916 metų vidurio buvo kuo blogiausi. Kiekvieno iš jų norėta vadovauti — būti diktatorium. Kadangi p. Gabrio būta apsukresnio, turėta daugiau pažinčių ir pritarimo ir būta griežto priešo lenkų, kurie jo vardą valkiojo įvairiuose pasaulio laikraščiuose, skelbdami melagingiausias apie jį žinias, vadindami jį parsidavusiu Vokietijos agentu ir t. t., tai jam pavyko palenkti bendradarbius savo pusėn, ir atšaldyti jų ir Fribourgo studentų simpatijas Viskantai.

Nenorėdamas būti kovojančių partijų dalyviu, paklausęs bendradarbių patarimo, ir būdamas Fribourge nesilankiau pas Viskantą. Ansai už tai baisiai ant manęs supyko ir progai pasitaikius, apskundė mane Amerikos Lietuvių Tarybai, kuri, nepaklausus mano pranešimo apie jo kenksmingą veiklą Lietuvai, finansavo be mano žinios jo neturinčią moksliškos vertės knygą „La Lituanie et la Guerre“. Slaptame

gi memoriale įduotame Ententės ambasadoms, kovo mėnesy, tvirtino mane esant Gabrio įtakoj.

Lausannoj virte virė neįprastas man darbas. Tapau suorganizuotos 1915 m. nukentėjusiems nuo karo belaisviams — kaliniams šelpti draugijos „Lituania" nariu, ir be to, vicepirmininku „Lietuvos Informacijos Biuro", „Lietuvos Tarybos delegacijos" vicepirmininku ir šv. Tėvo paskirtos Lietuvių Dienos „Vykdomojo Lietuvių Komiteto" vicepirmininku.

Prasidėjo tikra rugiapiūtė. Begaliniai visų organizacijų posėdžiai, bėgamųjų reikalų svarstymai, brošiūrų ir knygų apie Lietuvą spausdinimai ir jų į įvairias pasaulio kalbas vertimai, dviejų mėnesinių žurnalų redagavimas, skleidimas žinių apie Lietuvą per svarbiausias pasaulio agentūras, nuolatiniai pasimatymai su Berne gyvenančiais pasaulio valstybių atstovais, žurnalistais; sekimas neteisingų, daugiausiai iš lenkų ir jų bičiulių paleistų žinių apie Lietuvą ir jų demantavimas. Man atrodė pasibaisėtinas darbas, o darbininkų buvo ne per daugiausiai. Penki kunigai ir p. Gabrys. Gavus kan. Olšauskui šv. Tėvo skirtą Lietuvai dieną pasaulio katalikų bažnyčiose, jam atvykus vasario pabaigoj Lausannon, ėmėmės visi organizuoti tą milžinišką darbą.

LIETUVOS DIENOS ISTORIJA.

Kaip jau anksčiau buvau minėjęs pirmas, kuris kreipėsi į šv. Tėvą raštu, buvo p. dr. Gabrys. Antras atsilankė asmeniškai p. M. Yčas. Trečias šios knygos autorius 1916 m. liepos pradžioje nuvyko Romon Lietuvos kunigų ir administratorių raginamas su man įteiktais tam tikslui raštais, kuriuos tvirtino Vilniaus Centralinio Komiteto valdyba. Šventas Tėvas pažadėjęs lietuviams dieną, prašė manęs pranešti Lietuvos vyskupams, kad jie kreiptųsi į šv. Tėvą kolektyviu laišku, kaip kad padarė Lenkijos ir Belgijos vyskupai. Aš šv. Tėvo norą išpildžiau ir išsiunčiau tuojau laišką vyskupui Karosui. Tą pat padarė kanauninkas Prapuolenis, kreipdamasis į vyskupą Karevičių, kuriuodu tuo tarpu gyveno Petrapilyje. Laiškai buvo išsiųsti diplomatiniu keliu liepos 22 d. Toji linksma Lietuvai žinia praskambėjo per telegrafines agentūras po visą pasaulį. Džiaugėsi drauge Rusijos, Amerikos, Anglijos, Šveicarijos ir Lietuvos lietuviai, skaitę savo laikraščiuose tą gražią naujieną. Visi laukė tos dienos ir jos gausių vaisių Tėvynės vargam sumažinti.

Bet vyskupai nesikreipė į šv. Tėvą. Dėl ko tai įvyko, yra istorijos paslaptis. Kai, grįžęs Amerikon, sužinojau iš M. Yčo, kad Centralinis

Lietuvių Komitetas spalių mėnesy tų pačių metų pasiuntė Romon prof. Būčį, gauti Lietuvai Dieną ir atstovauti Lietuvos reikalams prie Vatikano ir Tautos Tarybai Šveicarijoj, be galo nustebau, kad profesoriaus neatsivežta nuo vyskupų rašto į šv. Tėvą ir negauta Šventenybės audiencijos. Mat, nesikreipta per Rusų pasiuntinį, o ieškota užpakaliniais keliais pasimatymo per nuncijų Pacelli, Skirmuntą lenkų agentą, ir per kitus, profesoriui gerai pažįstamus asmenis. Apie priežastį, kad negauta audiencija, mums pranešė kan. Olšauskas. Prof. Būčys, atlikęs 10 dienų rekolekcijas, per mėnesį stengėsi gauti pasimatymą su šv. Tėvu.

Lenkų nesnausta. Gerai žinodami, ką reiškia Lenkijai atskiras šv. Tėvo aktas, pripažįstąs Lietuvą atskirą nuo lenkų tautos, panaudojo Lietuvos ėdiką prie vatikano Mgr. Skirmuntą savo tikslui atsiekti. Ir prof. Būčys, anot įduoto šv. Tėvui pral. Olšausko rašto žodžių: „vergdamas apleido Rymą", savo misijos neatlikęs nei Ryme, nei Tautos Taryboje.

Pasaulio lietuviai, nesulaukdami lietuviams dienos paskyrimo, nerimavo. Paskutiniame Amerikos lietuvių katalikų suvažiavime Pittsburg Pa. 1917 m. sausio 10—11 d. visų Amerikos katalikiškų organizacijų vardu buvo pasiųstas šv. Tėvui memorandumas Lietuvių Dienos klausimu per šv. Tėvo atstovą Amerikai, kardinolą Bonzano. Atvykęs Lausannon, sužinojau, kad tuo pat metu sausio 12 d. į šv. Tėvą kreipėsi Šveicarijos Lietuvių Taryba ir labdaringas lietuvių komitetas „Lituania" tuo pat tikslu. Visuose tuose laiškuose primenama šv. Tėvui paskirtoj Amerikos prezidento Wilsono Lietuvai Diena, kuris įsitikino Lietuvos tragišku padėjimu ir reiškiama ten viltis, kad gailestinga šv. Tėvo širdis, atvejų — atvejais švelninusi kitų tautų vargus, kaip: armėnų, sirijiečių, airių, belgų ir lenkų — nepamirš ir Lietuvos. Gi Dmovskio ir Paderevskio komitetas Šveicarijoj, surinkęs arti 15 milijonų frankų Lenkijos reikalams, tvirtino Vatikano sferoms, kad surinkti Lenkijai gelbėti kapitalai šelpia drauge su lenkais lietuvius ir net žydus. Jų laikraščiai „Polonia" Paryžiuje, „Die Polnische Blätter" Berlyne ir leidžiamos žinios per telegrafines agentūras ginčydavo mūsų tvirtinimus, kad lenkai ne tik ką nešelpią lietuvių, bet juos lenkiną lenkiškų mokyklų pagalba. 1917 m. vasario pradžioj galų gale, gavęs pažadėtą šv. Tėvo 1916 m. lietuviams dieną, prelatas Olšauskas, atvyko Lausannon. Anot prelato referavimo, tą dieną gavo vien tik atkaklumu. Pareiškus šv. Tėvui nuomonę, kad jis vis dar laukiąs kolektyvaus laiško nuo Lietuvos vyskupų, Olšauskas atrėžęs: „Jeigu Lietuvos vyskupai, dėl jam nežinomų priežasčių,

neatsiunčia laukiamo laiško, tai badaujanti Lietuvos liaudis nėra tuo kalta." Tasai argumentas sugraudino šv. Tėvo širdį ir dienos klausimas tapo galutinai išspręstas. Vatikano sekretorius tuojau išsiuntė vyskupui Karevičiui laišką Nr. 26263. vasario 10 d. į Kauną. Jame pabrėžiama Lietuvos žemių nualinimas vokiečių ir rusų armijų per trejus metus ir didelis reikalas šelpti Lietuvą sutelktinėmis pasaulio katalikų aukomis. Anot laiško, tas Lietuvos nelaimes ir vargus, atpasakojęs asmeniškai kanauninkas Olšauskas, lietuvių atstovas Romoje. Šv. Tėvas, sugraudintas vargų Lietuvos sūnų ir dukterų, kurie iki šiol nešiojo puikiausią katalikų tikėjimo vardą ir ištikimybės bažnyčiai titulą, meldžiasi už tą šalį, dovanoja jai 20000 lirų mažutėlę auką ir prašo viso pasaulio katalikus melstis už kenčiančius brolius ir juos pagal savo išgales remti aukomis*).

Tai buvo didelis prel. Olšausko laimėjimas. Išgauta Lietuvos — ne Lenkijos diena. Lietuva tuo šv. Tėvo aktu buvo, tarsi, amžiams atskirta nuo Lenkijos, ir visų unijų surūdiję grandiniai subyrėjo. Jogailos susituokimas su Jadvyga gavo divorsą. Mūsų šveicariečių ir viso pasaulio lietuvių džiaugsmui nebuvo galo. 1917 m. gegužės 20 d. visose katalikų pasaulio bažnyčiose ir katedrose kilo maldos į Aukščiausią, ir daugelis tikinčiųjų gal, pirmą kartą išgirdo Lietuvos vardą ir tiesė jai pagalbos ranką. Rusų galiūnų ir veidmainių sugalvotas mums vardas „Sieverno Zapadnyj Kraj" atgyveno savo barbarybės laikus. Visi liečią Lietuvių Dieną dokumentai buvo mano surinkti ir išleisti atskira brošiūra, vardu: Recueil de documents, concernant la Journée Lituanienne, accordé par Sa Sainteté Benoit XV Lausanne 1918 m**).

LIETUVIŲ DIENOS ORGANIZAVIMAS.

Visų pirma turiu pareikšti, kad nemanau rašyti Lietuvių Dienos organizavimo istoriją su visomis detalėmis. Neliesiu nei daugelio dokumentų tekstų, nei susirašinėjimo raštų, nei gautų iš viso pasaulio vyskupų laiškų turinio. Tą darbą atliks istorikas gyvenąs Kaune, kuriam bus lengviau pasiekti 7 forto požemius, kuriuose yra visi Šveicarijos lietuvių organizacijų archyvai, Užsienio Reikalų Ministerijos priežiūroje. Aš naudosiuos tik protokolais ir atsiminimais.

Kanauninkas Olšauskas, atvykęs iš Romos Lausannon, pasisakė, kad jis pasižadėjęs šv. Tėvui suorganizuoti draugiją pasaulio bažnyčiose aukoms rinkti. Pirmasis tos draugijos susirinkimas įvyko Lau-

---

*) Dokumentas lotynų kalba Nr. 11.

**) Tame dokumentų rinkiny trūksta dviejų raštų: 1) Nuo Lietuvos administratorių ir Centr. Kom. ir 2) Amerikos. Liet. Kat. Tarybos. Juos paskelbsiu šiame veikale.

sannoj 1917 m. vasario 28 d.Susirinkime dalyvavo visi Lausannos veikėjai ir atvykęs kanauninkas Olšauskas. Pareigomis pasiskirstėm šiaip: Pirmininku kan. Olšauskas, vicepirmininku dr. Bartuška, sekretorium dr. J. Purickis ir kasininku kun. Daumantas, nariai gi kun. Steponaitis ir J. Gabrys. Kanauninkas Olšauskas man padarė didelio įspūdžio: mane stebino plačioji jo vaizduotė, ištvermė, energija, kurios kaip tik reikalingos plačių užsimojimų žmogui. Jo norėta panaudoti šv. Tėvo raštą ne tik aukų rinkimui pasaulio katalikų tarpe, bet žydų ir protestantų sferose. Aš, pamokytas prityrimo organizuojant Amerikoj Lietuvių Dieną, ir atsiminęs visas ten patirtas kliūtis ir rinkikų nekonpetentiškumą, su kanauninku smarkiai susikirtau. Man atrodė, kad mums šešiems žmonėms, dirbantiems be to dar trijose organizacijose, darbo vien tik užteks, geriau norint suorganizuoti Lietuvių Dieną pasaulio katalikų bažnyčiose. Matydamas kanauninko atkaklumą, iš komiteto neišstojau, bet pasižadėjau dirbti tik toje srityje, kas susiję su organizavimu Lietuvių Dienos pasaulio katalikų bažnyčiose.

Organizacijai vardas, visiems sutikus, duotas šis: „Vykdomasis Lietuvių Komitetas" nukentėjusiems nuo karo šelpti. Jau pirmame susirinkime kilo klausimas, kas pasirašys po atsišaukimu į pasaulio vyskupus. Atsižvelgiant į tai, kad Vilniaus vyskupijos administratorius kun. Michalkevičius, kviečiamas Amerikos Lietuvių Tarybos delegato, kun. dr. Bartuškos 1916 m. pasirašyti po prašymu į šv. Tėvą, atsisakė, todėl nutarta vienbalsiai jo daugiau nebekviesti pasirašyt. Su Seinų vyskupu Karosu, kuris tuomet gyveno Petrapilyje, susižinojimas buvo gana sunkus, o Varmijos vyskupas, gal, vėl nenorės pasirašyti taktikos atžvilgiu. Tada beliko viena išeitis — kviesti pasirašyti po atsišaukimu vieną vyskupą Karevičių. Tą atsišaukimo projektą pavesta sutvarkyti man ir dr. J. Purickiui. Vėliau, kan. Olšauskui užsispyrus, buvo balsų dauguma nutarta parašyti komiteto vardu atsišaukimą į žydų pasaulį, kurį suredaguos p. Gabrys, o į protestantų pasaulį — kun. Steponaitis. Protestantams parašytas atsišaukimas ir dar po šiai dienai neišvydo šviesos. Komiteto garbės nariais išrinktas vyskupas Karevičius, vietinis Lausannos—Genevos vyskupas, Šveicarijos Fribourgo katalikų veikėjas Python, Fribourgo universiteto prof. Beckas ir kiti. Komiteto nariai ilgai svarstė organizavimo ir technikos būdus. Galutinai nutarta paskirti bent 10.000 fr. informacijoms per pasaulio agentūras, laikraščius, brošiūras ir t.t. Tą darbą apsiėmė atlikti Lietuvių Informacijos Biuras Lausannoj. Ir prasidėjo tikra rugiapiūtė. Buvo tuoj nuomotas tam tikslui Biuras, pasamdyta penketa mašinisčių,

expeditorių, keletas vertėjų svetimoms pasaulio kalboms. Nutarta steigti didesniuose pasaulio centruose lietuvių prancūzų, lietuvių anglų, lietuvių italų ir t.t. draugijos pasekmingai agitacijai. Nutarta ten siųsti delegatus tą darbą organizuoti ir steigti vietos komitetus. Prancūzijon, Ispanijon apsiėmė vykti pirmininkas, Anglijon ir Azijon vice-pirmininkas, Austrija rūpinsis sekretorius, Italijon kun. Daumantas, o Vokietijon „Lituanios" pirmininkas kun. Steponaitis. Rinkliavos organizaciją Amerikoj nutarta pavesti „Tautos Fondui" ir pirmininkams pasiųsti įgaliojimus su instrukcijomis. Rusijos, Ispanijos, Kinijos rinkliavos organizavimą pavesta „Centraliniam Lietuvių Komitetui Petrapilyje". Vokiečių užimtuose kraštuose, kaip Lenkijon, Lietuvon, Belgijon, nutarta siųsti Šveicarijos Komiteto*), Vyskupo ir šv. Tėvo raštus**) per Ispanų pasiuntinybę Berne. Olandijon, Vokietijon, Austrijon, Italijon, Balkanams siųsti stačiai mūsų komiteto vardu. Anglija rūpinsis kun. Matulaitis, Škotija kun. Šveistrys ir kun. Norbutas, Skandinavija p. Aukštuolis, Danija p. Savickis. Po Vykdomojo Komiteto raštu vienbalsiai nutarta pasirašyti pirmininkui ir ir sekretoriui. Visų surinktų pinigų vieta tapo paskirta Lausannoje Banque Féderale. Atsišaukimus nutarta išversti į anglų, prancūzų, vokiečių, italų, ispanų, olandų, čekų, vengrų, lietuvių, lotynų, lenkų kalbas. Prancūzų kalboje 50 000 egz., anglų ir vokiečių — 30 000 egz., olandų 2 tūkstančiai, ispanų 10 tūkstančių, portugalų 2 tūkstančiai ir t. t.

Kovo 19 d. susirinkime svarstyta, kas darytina su Lietuvos vyskupo atsišaukimu į pasaulio vyskupus, nes į visus laiškus ir telegramas, siųstus tuo reikalu vyskupui Karevičiui, iki tol negauta jokio atsakymo. Negauta taip pat atsakymo ir į tas telegramas, kuriomis prašyta vyskupo Karevičiaus, kad leistų padėti savo parašą po komiteto suredaguotu raštu — atsišaukimu. Čia pažymiu, kas tuo reikalu padaryta mūsų komiteto. 1). Paties kanauninko laiškas pasiųstas iš Romos Kaunan vasario 19 d., vėliau iš Berno vasario 22 d., iš Lausannos vasario 25 d. Kreiptasi keliais atvejais į Ispanų ir Vokiečių ambasadas, į vokiečių kardinolą Frühwirta, ir kovo 17 d. pasiųsta vyskupui Karevičiui telegrama, prašant jo leisti padėti jo parašą po Komiteto suredaguotu laišku į pasaulio vyskupus ir iki kovo 21 d. negauta jokio atsakymo. Vykdomasis Komitetas, neturėdamas kitos išeities, padėjo vyskupo Karevičiaus vardą po suredaguotu raštu, remdamasis dėsniais, qui tacet consentire videtur, ir salus populi suprema lex esto. Ap-

*) Dokumentas 12.
**) Dokumentas 14.

linkybės tam žingsniui buvo sekančios: 1). Amerikon plaukia iš Ispanijos tik vienas laivas kas mėnuo 25 d., Okeanijon taip pat vienas laivas pabaigoj mėnesio iš Marseille (Prancūzija). Išsiuntus laišką balandžio 25 d. ir pabaigoj to pat mėnesio į Okeaniją, būtų per vėlu, nes diena paskirta gegužės 20 d., ir pasaulio vyskupai juos turi gauti ne vėliau, kaip dvi savaites prieš paskirtą dieną, kad tinkamu laiku išsiuntinėtų klebonams ir suredaguotų nuo savęs paraginimus. Visų narių nuomone toksai komiteto pasielgimas buvo pateisinamas nepaprastomis karo aplinkybėmis, nes galų gale vyskupas, gal visai negalės atvykti Šveicarijon, nei duoti sutikimo padėti savo vardą po mūsų atsišaukimu*).

Atspaudę neva nuo vyskupo Karevičiaus laišką į pasaulio vyskupus, su komiteto atsišaukimu ir šv. Tėvo raštu, kan. Olšauskas ir kun. dr. Purickis išvyko iš Lausannos: kanauninkas Ispanijon, o Purickis — Prancūzijon. Viduryje balandžio pargrįžo dr. Purickis iš savo kelionės Marseillin ir balandžio 18 d. susirinkime papasakojo kas atsitiko su tais komiteto siųstais spausdinių maišais.

Siuntinių maišai buvo antspauduoti Rusų pasiuntinybės Berne į Marseille konsulą p. Bereznikovą. Atsilankęs pas jį mūsų atstovas buvo širdingai priimtas, bet sužinojo, kad reikia tuos siuntinius įduoti prancūzų kariškai cenzūrai. Cenzūra sužinojusi, kad esama per tris šimtus gabalų, pranešė atliksianti tą darbą per 5—6 savaites. Kadangi iki gegužės 20 d. beliko tik 7 savaitės, reikėjo gelbėti situacija. Mūsų pasiuntinį Purickį parėmė rusų konsulas Bereznikovas ir, jam sutikus pasiimti atsakomybę už siuntinius, prancūzų cenzoriai nusileido. Gi pridėjus valdišką rusų antspaudą, spaudiniai išvengė ir anglų cenzūros. Balandžio 19 d. spaudiniai iškeliavo Azijon, o 13 d. Australijon. Be to, mūsų pasiuntinio atsilankyta pas keletą vyskupų kolektos klausimu. Daugelis redakcijų apsiėmė atspausdinti sutrumpinta forma mūsų atsišaukimus. Susirinkimas išreiškė padėką dr. Purickiui už uolų pasidarbavimą. Tuo pat metu nutarta išleisti brošiūra apie Lietuvos vargus prancūzų ir anglų kalbomis.

Kan. Olšauskas grįžo Šveicarijon balandžio 24 d. ir balandžio 25 d. susirinkime pranešė, kas jo padaryta Ispanijoj ir Portugalijoj. Barcelonoj būta lietuvių — katalikų komiteto, kuris pagelbėjo greitai sutvarkyti siuntinius į Ameriką ir juos išsiųsti per Kadix'ą, kad išvengtų anglų cenzūros Gibraltare. Tą darbą atlikus, buvo atspausdinti ir išsiuntinėti atsišaukimai į Ispanijos vyskupus. Kanauninko

*) Žiūrėk protokolus kovo 19 ir 21 d. d. 1917 m.

panorėta karaliaus pagalbos. Su parlamento atstovu Balbe de Galar nuvažiuota Madridan. Belaukiant audiencijos pas karalių, delegatas atsilankė pas Ispanų Prima, Toledos arkivyskupą — kardinolą, pas kurį didelio prielankumo mūsų Dienai nepastebėjo. Grįžęs Madridan ir vis nesulaukdamas audiencijos dienos, mūsų delegatas nuvažiavo Portugalijon pas Lisabonos arkivyskupą, kuris visgi pažadėjo padaryti Lietuvai kolektą. Grįžęs iš Lisabonos, delegatas atsilankė dar pas Sevilės vyskupą ir Voladolido arkivyskupą, bet audiencijos pas karalių negavo. Tuomet pasiuntė per karaliaus sekretorių laišką, kuriame prašė karalių paskelbti Lietuvai kolektą per Raudonąjį Kryžių ir už surinktus pinigus pasiųsti būrį gydytojų ir slaugytojų Lietuvai.

Prieš balandžio 25 d. susirinkimą — aš jau buvau atlikęs savo misiją po vokišką Šveicarijos dalį. Atlankiau keletą vyskupų ir keliolika laikraščių redakcijų. Įspūdį parsivežiau gerą. Daugelis redaktorių sutiko atspausdinti mūsų atsišaukimus. Tuo pat metu mūsų komitetas pakėlė į garbės narius Vatikano nuncijų Ispanijoj Mgr. Ragonesi, kuris pareiškė daug užuojautos ir simpatijos komitetui ir visai Lietuvai.

Komiteto pirmininkui, atsilankius tuo metu pas naują Rusijos pasiuntinį Berne Onou, sužinota labai liūdna mums žinia: anot pasiuntinio, nebus daugiau duotos vizos į Ententės šalis mūsų delegatams. Priežasties nepasakė. Kadangi jo pirmtakūnas p. Bibikovas mūsų komitetui jau daug kuo buvo pagelbėjęs, tai pirmininko pasiūlymu pakelti jį į garbės narius, priimta visų balsais. Tai reiškė, tarsi, manifestaciją prieš naują revoliucinės Rusijos valdžios pasiuntinį. Pirma, negu komiteto pirmininkas sužinojo Rusų pasiuntinio nusistatymą, aš buvau nuvykęs į anglų pasiuntinybės pasų skyrių, prašydamas leidimo — vizos vykti Anglijon kolektos reikalais. Pasiuntinybės sekretorius, malonus airis priėmė mane be galo mandagiai, net parodė savo karaliaus laišką, kuriuo kviečia pasiuntinybę pagelbėti, kiek yra jų galioje Lietuvių Dienai. Vizavo mano pasą Anglijon. Keletai dienų praslinkus, gavau iš anglų pasiuntinybės kvietimą atvykti Bernan. Nuvykęs pasiuntinybėn ir padavęs tarnui savo vizitinę kortelę, turėjau laukti ištisas dvi valandas, iki kitas sekretorius teikėsi ateiti į laukiamajį kambarį. Užuot ant kėdės sėdęsis, sėdo ant stalo, ir koją ant kojos užvertęs mefistofeliškai dirstelėjęs į mane, išdidžiai pareiškė, kad mano viza Anglijon atšaukiama. Tuojau ir įvykdė, parašęs „Cancelled“, tai yra panaikinama.

Priminus pasiuntiniui karaliaus raštą pasiuntinybei, vilingas britas pareiškė nieko nežinąs apie jį (sic), o pasiūlius kitą kandidatą, atrėžė,

kad Britų valdžia yra griežto nusistatymo neįsileisti Anglijon nė vieno mūsų komiteto nario. Niekados nebuvau taip smarkiai įtužęs ant Albijono sūnų, kaip toj valandoj. Ne tik Anglijos pasiuntinybė pasirodė mums žiauri, bet ir Italijos pasiuntinybė Berne niekuom nesiskyrė nuo pirmosios. Atsilankius kun. Daumantui pasiuntinybėj, ir prašant leisti vykti Italijon kolektą organizuoti, ten pat gyvenąs konsulas pareiškė, kad jokiu būdu neduos vizos, nes nenori savo šaly matyti šnipų ir Vokietijos agentų.

Mūsų siuntiniai su atsišaukimais tapo išsiųsti balandžio vidury į Vokietiją, Lenkiją, Balkanų šalis ir į Lietuvą, Austriją ir Italiją. Siuntinius į okupuotus Vokietijos kraštus Austriją ir Balkanus antspaudavo vokiečių pasiuntinybė. Bet kažin kas įvyko su siuntiniais Austrijon. Jie išgulėjo pasiuntinybėj ištisus du mėnesiu ir savo tikslo nepasiekė. Tas pat atsitiko ir su ryšuliais Italijon. Jie buvo surasti Romos geležinkelio stoty, tik kolektai praėjus. Austrijos vyskupam pasiųsti laiškai su prašymu pagarsinti kolektą sekmadienį po Dievo Kūno šventės birželio 10 d. Gegužės pirmose dienose kan. Olšauskas išvyko Prancūzijon organizuoti kolektos. Neturėdami ką siųsti su komiteto reikalais Olandijon, pasiunčiau laišką man pažįstamam kunigui Iz. Tamošaičiui Fribourge. Tačiau jis, nenurodydamas jokių priežasčių, ten vykti griežtai atsisakė. Gegužės 10 d. pil. komiteto posėdyje dr. Purickis iškėlė sumanymą, jog, atsižvelgiant į tai, kad komitetą šmeižia visoki priešai, o ypač dr. Viskantas, reikią būtinai parašyti tam tikras pranešimas apie komiteto įsteigimo tikslą, narių sąstatą, statutus, raštų turinį ir visa tai įteikti visoms pasiuntinybėms Berne. Tai, anot pranešėjo, paaiškins dalykų stovį, ir užkirs kelią šmeižtams. Dr. Purickio nuomone, tai reikėjo seniai padaryti, o jeigu tai pražiopsota, tai tą demaršą reikia kuo greičiausiai atlikti.

Man, pirmininkavusiam tame posėdyje, Purickio sumanymas atrodė keistas ir pareiškiau susirinkimui griežtai priešingą nuomonę. Mano manymu, kad toksai žingsnis ne tik nieko nepadės, bet dar gali pakenkti ir sustiprinti įtarimus; be to, tvirtinau, kad komiteto garbė neleidžianti reaguoti į kiekvieną šmeižtą. Man pritarė kun. Daumantas.

Pasidalinus balsams per pusę balsavimo metu, pirmininko balsas nusvėrė, ir projektas buvo atmestas. Kun. dr. Purickis pareiškė savo votum separatum ir prašė įrašyti protokolan. Taip ir padaryta. Tik vėliau man paaiškėjo užsispyrimas dr. Purickio, kuris bendrai būdavo nuolaidus. Mat, jojo žinioje atsirado dr. Viskanto dviejų skundų originalai: vienas prieš Gabrį, o kitas — prieš komiteto narius.

Kaip iš kur jis juos gavo, man dar ir iki šiai dienai paslaptis. Tų skundų originaluose, mašinėle rašytuose, buvo keletas pastabų, Viskanto ranka rašytų.

Aš, kaip komiteto tometinis reikalų vedėjas pasiunčiau laiškus tiems vyskupams, kurie dėl komitetui nežinomų priežasčių dar nepadarė rinkliavų savo diacezijų bažnyčiose. Birželio pradžioje parvyko iš kelionės Vykdomojo Komiteto pirmininkas ir labai juodoms spalvoms nupiešė Lietuvos ir Lietuvių Dienos reikalą Prancūzijoj.

Rusų Ambasadorius Izvolskis, priėmęs, anot kanauninko, delegatą labai maloniai. Pas jį, mat, reikėjo visų pirma kreiptis, nes jo vardu buvo pasiųsti ryšuliai su atsišaukimais į Angliją ir Prancūziją. Juos antspaudavo rusų pasiuntinys Berne. Siuntiniai su Paryžiaus atstovybės antspaudais buvo tuojau išsiųsti Anglijon ir Prancūzijon. Be to Ambasadorius žadėjo kan. Olšauskui visu kuo patarnauti. Antrą vizitą kanauninkas padarė Paryžiaus kardinolui Amette, prašydamas surengti lietuviams kolektą Paryžiaus bažnyčiose. Kardinolas, išreiškęs baimę, kad pinigai netektų vokiečiams, o vėliau pridūrė, kad jisai galėsiąs tą kolektą paskelbti, jeigu kanauninkas gaus ministerių pirmininko p. Ribot leidimą. Mūsų delegatui nepavyko gauti audiencijos pas p. Ribot. Kan. Olšauskas tuomet sumanė suorganizuoti lietuvių prancūzų draugiją.

Visų pirma atsilankė pas prof. Seignobą. Jis atsisakė. Vėliau pas La Cour Gayer — ir tas atsisakė. Kreiptasi į René Bazin. Tasai pradėjo klausinėti apie lietuvių santykius su lenkais, kritikavo lietuvių separatizmą, nurodė lietuviams literatūrinės kalbos stoką. Delegato argumentai to pono neįtikino.

Vėliau atsilankyta pas Akademijos senatorių p. Lamy, kuris nesutiko priklausyti prie komiteto tik dėl to, kad lietuvių einama prieš lenkus. Netekęs kantrybės, kanauninkas atsirado pas kun. Naudet, kuriam pranešė, kad lietuviams nieko daugiau nebelieka, kaip kreiptis prie masonų ir socialistų. Apleidęs kun. Naudet, užėjo p. P. Veuillot, Marquis de la Tour du Villard, socialistą Meillet, Denys, G. Blondel. Šis paskutinis sutiko įeiti lietuvių — prancūzų komitetan tik tuomet, jeigu jam kas nors įrodys, kad lietuviai buvo kada nors nepatenkinti unija su Lenkija. P. Boyen rytų kalbų mokytojas, patarė Olšauskui laikytis tik su rusais. Komitetą kurti nevyko. Tuomet mūsų delagatas dar sykį užėjo pas kardinolą Amette. Šis pakartojo tą pat ir dar pridūrė, kad jo žiniomis Lietuvių Vykdomasis Komitetas Ententei nėra ištikimas. Tuomet kanauninkas parašė laiškus į visus Prancūzijos vyskupus, klausdamas juos ar jau padarė kolektą? Gavo įvairių

atsakymų: vieni jau padarę, kiti nepadarę, o treti, kad netolimoj ateity padarysią.

Komiteto pirmininkui visuose jo žingsniuose po Paryžių daug pasitarnavo p. Masade, rašytojas ir poetas. Su jo pagalba paskleista daug straipsnių įvairiuose Paryžiaus laikraščiuose ir susipažinta su daugeliu žurnalistų. Gegužės 24 d. delegatą priėmė valstybės prezidentas Poincaré, kurį kanauninkas prašęs, kad paveiktų Raudonojo Kryžiaus valdybą padaryti Lietuvai Dieną. Prezidentas pažadėjo tai padaryti, pasitaręs su savo ministeriais. Aišku, iš to nieko gero nebuvo; kaip nieko neišėjo iš kanauninko sulipdyto lietuvių — prancūzų komiteto, kuriame randama labai daug įžymių vyrų*).

Užbaigęs savo kelionės įspūdžių atpasakojimą, pirmininkas iškilmingai pareiškė: *Paryžiuj būdamas, patyriau, kad lenkai labai gadina kolektos reikalus.* Tuos žodžius pats savo ranka įrašė į protokolus ir pasirašė.

Išsiųstas rinkliavos reikalais į Vokietiją, kun. Steponaitis, susirinkime birželio 3 d. papasakojo irgi savo įspūdžius. Vienu žodžiu jam labai sekėsi. Ir svietiška valdžia (Užsienio reikalų ministerija) ir beveik visi vyskupai, katalikiško nusistatymo spauda, išspaudė visus mūsų atsišaukimus, o kai kurie dienraščiai dar pridėjo nuo savęs paraginimus — gelbėti lietuvius, visuose žygiuose. Kunigą Steponaitį gelbėjo lietuvių prietelius, Centro atstovas Reichstage p. Erzbergeris. Delegatas, pasinaudojęs proga, atlankė ir karo belaisvių stovyklas Paderborne ir išsiuntinėjo laiškus Lenkijos, Austrijos ir Balkanų vyskupams su Vokietijos valdiška antspauda. Tame pat komiteto narių susirinkime man pavestą darbą suredaguoti laišką į privačius asmenis, turtuolius bei organizacijas, su kai kuriais pakeitimais priėmė, ir toj srity pradėta darbuotis. Iš pradžių tik šiek tiek pelnyta, bet vėliau patirta, kad toji propagandos forma išlaidi ir beveik neapsimoka, o vėliau ir visai sustabdyta.

Birželio 28 d. komiteto posėdyje, jau pasibaigus kolektai ir pradėjus plaukti iš plataus katalikų pasaulio pinigams Lietuvos vardu, Vykdomajame Lietuvių Komitete Lausannoje, svarstyta, kuriuo būdu juos parsiųsti Lietuvon. Sugalvota reikalauti iš vokiečių valdžios atgaivinti Centralinį Lietuvių Komitetą Vilniuje ir prašyti, kad vokiečių valdžia leistų jam šelpti žmones, betarpiškai, tai yra, be vokiečių policininkų kišimosi. Laiškas pasiųstas Hindenburgui, Ludendorfui, kunigaikščiui Izenburgui ir Vokietijos Kancleriui Bettmann-Holwegui.

---

*) Protokolas birželio 2 d. 16 susirinkimas.

Birželio 29 d. posėdyje svarstyta, kas darytina su vyskupo Karevičiaus laišku, gautu birželio 25 d., o rašytu gegužės 27 d. Kadangi tas laiškas turi istorinės vertės, tai čia smulkiai atpasakosiu Vykdomojo Komiteto nusistatymą tuo opiu klausimu. Savo laišku vyskupas protestuoja prieš jo vardo panaudojimą po atsišaukimu į pasaulio vyskupus. Tą komiteto darbą vadina nusikaltimu dorai ir teisei. Trečia, reikalauja griežtai pašalinti iš pirmininko vietos kanauninką Olšauską ir sudaryti naują komiteto sąstatą. Ketvirta, komiteto atsišaukimas, suredaguotas, kaip jau anksčiau buvo minėta, kun. dr. Bartuškos ir kun. dr. Purickio — pavadinta „Flugblatteriu". Komitetas tos dienos posėdyje ilgai svarstė to laiško turinį ir motyvus, dėl ko vyskupas taip pasielgė. Mums atrodė, kad tai buvo vokiečių darbas ir prievarta. Visų pirma mes gerai žinojome iš rusų ir ispanų atstovybių, kad Vokietijos Valdžia neleidžia vyskupui vykti Lausannon ir iš neutralios šalies pasiųsti atsišaukimą į viso pasaulio vyskupus. Vyskupas prikiša komitetui jo laiško „defiguraciją". Čia turiu pažymėti, kad Lietuvos vyskupų laiškas gauta vos gegužės 4 d. Tą susirinkimas paneigė, nes redaguodami atsišaukimą, nieko nežinojome apie vyskupo mums rašytą laišką ir atsišaukimą.

Vykdomasis Komitetas padėjo vyskupo vardą ex presumta licentia. Toji taisyklė teisina komitetą teisės atžvilgiu, o salus populi, doros atžvilgiu. Į reikalavimą prašalinti Olšauską iš pirmininko vietos visi komiteto nariai nesutiko salva Reverentia Episcopi. Gi ką nors bausti ir vyskupas turi turėti kaltės įrodymą, ir apkaltinamojo pasiaiškinimą. Juk šiuo atveju ne vienas pirmininkas turėtų nukentėti, bet ir visi komiteto nariai. Vyskupo reikalavimas išsiuntinėti iš naujo atsišaukimus į pasaulio vyskupus atmestas, nes teisinimasis ir aiškinimasis neatneštų rinkliavai naudos, o šiame atvejyje pakenktų kolektai. Be to, Lietuvos vyskupų atsišaukimas be galo šaltas ir netikras Lietuvos vargų nušvietimas. Tokio turinio atsišaukimas niekeno nesugraudintų. Komitetas tame posėdy protestuoja prieš vyskupo pavadinimą mūsų jo vardu pasiųstą atsišaukimą „Flugblatteriu." (Paprasčiausiais atsišaukimėliais-proklemacijomis.)

Čia prikergiu patį Vyskupo Karevičiaus vardu parašytą laišką.

Jų Ekscelencijoms šviesiausiems broliams katalikų, Arkivyskupams ir Vyskupams Lietuvos Vyskupų pasveikinimas.

Neapsakomai baisus šis karas. Jo milžiniško sunkumo prislėgtas vaitoja visas pasaulis; kai kurias tautas jis taip ištiko, jog jos beveik negali nežūti, jei nesusilauks greitosios pagalbos. Tarp tų nelaimingųjų tautų Lietuva ne paskutinė. Ant jos žemės iš pat pradžių ėmė

kuo pikčiausiai kovoti didžiausios kariuomenės ir iki šiai dienai nepaliovė. Nuo pačių vakarinių Lietuvos kraštų (Įsrutės, Gumbinės, Klaipėdos) iki pačių rytinių (Ryga, Dvinskas, Aževas, Naročius, Kreva, Baranavičiai) nesykį traukė per trejus metus nesuskaitomos kareivių daugybės kuo smarkiausiai kovodamos. Baisiosios imtynės virte virė, o kariuomenės pergalėjusios arba pergalėtosios, nuolat slinko į vieną arba į kitą šoną. Todėl daugelis Lietuvos miestų: Marijampolė, Jurbarkas, Šauliai, Tauragė, ir kiti, po keletą kartų perėjo iš vienų kariaujančių rankų į kitas. Miestai ir sodžiai nušluoti nuo žemės; daugelis bažnyčių arba smarkiai sugadinta arba sugriauta visai.

Vieni žmonės slapstėsi giriose, kiti kasėsi į žemes, kad išliktų; todėl turėjo gyventi lyg laukiniai žvėrys. Kita dalis buvo priversta keliauti toli į šiaurę ir rytus, net į Sibirą ir kitus tolimesnius Azijos pakraščius. Kas suskaitys, kiek žmonių toli nuo tėvynės, išverkę akis, turėjo numirti. Kas liko tėvynėje, tie trečius metus slapstosi urvuose, tarsi atnaujindami pirmųjų krikščionių gyvenimą, o badas, šaltis ir ligos skubiai juos retina, nes trūksta visako gyvybei reikalingo: gyvulių, padargų, sėklų. Ta nelaimė ytin skaudi lietuviams del to, kad jie beveik visi žemdirbiai. Fabrikus ir dirbtuves karas sunaikino; darbas apsistojo. Mūs tautiečiams gyvenantiems Žemaičių-Telšių, Seinų-Augustavo ir Vilniaus vyskupijose reikia pagalbos kuo veikiausiai. Taip-gi reikia gelbėti lietuvius gyvenančius ir Mogilevo arkivyskupijoj bei Minsko vyskupijoj.

Mes lietuvių gyventojai seniai rengėmės maldauti Visos Krikščionijos Tėvą, kad padėtų gelbėti mūsų ganomuosius, bet karo nenuorama mus blaškė į visas puses ir negalėjome pasiekti Šventąjį Tėvą.

Bet gi pagalios, Dievui padedant, mūs vardu už mus, kaipo lietuvių pasiuntinys, tą reikalą laimingai atliko Konstantinas Olšauskas, Žemaičių Kapitulos Kanauninkas, kuris turi daug nuopelnų bažnyčiai ir tėvynei. Jis atliko ilgą ir pavojingą kelionę, nugalėdamas daugelį kliūčių, buvo priimtas Šventojo Tėvo Benedikto XV ir Jam išdėstė mūs tautos nelaimes. Šventasis Tėvas, nors pats labai neturtingas, tačiau patyręs, kokis vargas yra Lietuvoje, teikėsi mūs tautiečiams duoti gausią dovaną. Prie dovanos Jo Šventenybė pridėjo tėviško meilingumo laišką, rašytą mums, o įteiktą tam pačiam kan. Olšauskui. Tuo laišku mums leista kreiptis į viso pasaulio Katalikų Bažnyčios Ganytojus, kad mums suteiktų pagalbos. Pats Šventasis Tėvas tuo laišku užtaria lietuvius pas tuos, kurie mažiau prityrę karo nelaimių,

pažymėdamas, kad Lietuvos išnaikinimas yra tokis, jog nėra kuo gelbėtis, jei visi krikščionys nepadės.

Tai gi mes vyskupai, pasiremdami Tėvišku Aukščiausiojo Ganytojo autoritetu per Dievo gailestingumą, per tą meilės įsakymą, kurį taip tankiai kartojo mūsų Viešpats Jėzus Kristus, karščiausiai jūs meldžiame, gelbėkite mūs ganomų nelaimę, kad nepražūtų tie, kuriuos dar galima išgelbėti. Tai gi gerbiamieji Broliai, parodykite pasauliui, kad mes visi, nors esame ne vieno kilimo, vietos, kalbos, nors žemės ir jūros mus skiria vienus nuo kitų, tačiau esame vienas kūnas ir sąnariai to paties asmens: „Ir jei vienas sąnarys ką kenčia, tai visi jam užjaučia", kaip tai Šv. Povilo pasakyta.

Jūs atsimenate garsiojo Kartaginos vyskupo pavyzdį, būtent šv. Kiprijono kankintinio, kuris siųsdamas savo vyskupijos surinktą pašalpą Numidijos katalikams, rašė šituos minėtus žodžius: „Kadangi mūs susivienijimas yra vienas kūnas, tai ne tik meilė, bet ir tikėjimas mus turi skatinti ir stiprinti, kad brolių narių neprieteklių atpildytume".

Didžiai Gerbiamieji Broliai, teikitės ir tą apsvarstyti, kad lietuvių tauta nusipelnė jūsų paramą, nes, nors ne katalikų apsupta, iš visų pusių, tačiau katalikų tikėjimą grynai išlaikė, o savo ganytojams būdama paklusna, tarp daugelio visokių vargų visuomet išbuvo prisirišusi prie Apaštalų sosto, kaip tad ir Jo Šventenybė pažymėjo laiške. Tai gi mes esame pilni vilties, kad mūs meldimas nepasiliks tuščias, ir kad Jūs, Didžiosios Pagarbos Vertieji Broliai, sulig Šventojo Tėvo žodžių, liepsite surengti Jūsų Vyskupijose sekmadienį po Žengimo į Dangų pamaldų su tam tikslui pritaikytais pamokslais ir rinkimu broliškos pašalpos rinkliavų.

Idant šitas krikščioniškosios meilės darbas būtų pasekmingesnis, meldžiame Jus, Garbingiausieji Broliai, kad teiktumėtės iš anksto išsiuntinėti visiems bažnyčių ir koplyčių rektoriams ir Šventojo Tėvo laišką ir Vykdomojo Lietuvių Komiteto atsišaukimą, kuriuodu bus jums skyrium prisiųsti, kad tie rektoriai savaitė prieš rinkliavą, būtent penktą sekmadienį po Velykų iš sakyklos jau praneštų klausytojams apie būsiančią rinkliavą lietuviams, patekusiems į nelaimę dėl karo.

Melsdami gausiausių Dievo malonių Jums, Garbingiausieji Broliai, visa širdimi su giliausiais jausmais siunčiame Jums brolišką pasveikinimą.

Kadangi kiti Lietuvos vyskupai dėl karo nelaimių negali pasirašyti šito laiško, aš pasirašau visų vardu.

Tarnas Kristuje Žemaičių Vyskupas

Pranciškus Karevičius.

Metais Viešpaties 1917
kovo 19 dieną.

P. S. Maldingas dovanas, kurios taps surinktos jūsų vyskupijose, teikitės, Garbingieji Broliai, maloningai pasiųsti į Lauzanną, Šveicarijon Lietuvių Vykdomajam Komitetui, kuris šelpia nukentėjusius kare per „Banque Féderale", Lauzanne, Suisse. Jūsų aukos, kurias priimame dėkinga širdimi, bus garsintos dienraštyje „l'Osservatore Romano."

Tuo klausimu nutarta parašyti laišką vyskupui ir išdėstyti tikroj šviesoj dalykų stovį. Laiško Nr. 3223. Tą laišką parašyti komitetas pavedė man. Vyskupo pasielgimą, tur būt dalinai išprovokavo vokiečių valdžią. Mat, jų Auswertiges Amt (užsienio reikalų ministerija), gavusi visus Vykdomojo Komiteto raštus, sykiu su atsišaukimu į pasaulio vyskupus, po kuriuo figuravo vyskupo Karevičiaus vardas, nepastebėjusi, kad jame minimi visos etnografinės Lietuvos vardai, imtinai su Įsrute, Stalupėnais, Klaipėda, Gardinu ir Baranovičiais, ir kaltinamos abiejų šalių armijos, pridirbusios tiek žalos Lietuvai, išsiuntinėjo visiems Vokietijos vyskupams*).

Tik vėliau susigriebta ir, anot mūsų žinių, kilo panika. Tuo momentu, gal, su oberosto pagalba vokiečių užsienio reikalų ministerija pareikalavo iš vyskupo pataisyti tą klaidą. Tie mūsų spėliojimai gali būti teisingi, o gal ir ne. Tai palieka metropolijos archyvų tyrinėtojams, nes man, ten atsilankius, nieko neteko nei sužinoti, nei dokumentų surasti. Vykdomojo Lietuvių Komiteto brošiūra apie Lietuvą įvairiomis pasaulio kalbomis, kaip: anglų, vokiečių, prancūzų, italų, olandų, kurioj atpasakojami visi mūsų tėvynės vargai, kentėjimai, padaryti vokiečių civilinės bei militarinės valdžios, įvedus senovės vergiją, padarė Vokietijai labai blogo įspūdžio. Jų atstovas Berne pranešė mums, kad pasiųstas vyskupui Karevičiui laiškas nepatenkino karinės Lietuvos valdžios.

Pasibaigus Šveicarijos rinkliavai, prašytas p. kun. Daumantas paskelbti surinktų aukų sumą visuose Šveicarų svarbesniuose laikraščiuose. Paskelbta ir Biuro leidiny „Pro Lituania" 1917 m. surinktų Šveicarijos aukų suma pusl. 283.—

---

*) Žiūrėk dokumentų skyriuj Nr. 13 (lotynišką tekstą).

Kadangi pasiųsti Italijon atsišaukimai per rusų pasiuntinybę balandžio pradžioje Romoje atsirado tik birželio vidury, tai komitetas įgaliojo mane suredaguoti į visus Italijos vyskupus laišką, kuriame buvo nurodyta pasivėlavimo priežastis, ir prašyta, nors vėliau, bet visgi kolektą padaryti. Tas žygis buvo įvykdytas.

Birželio 22 d. susirinkime ir vėl iškilo aikštėn dr. Viskanto darbai, intrygos Ententės pasiuntinybėse. Ponas Gabrys patarė, kaip jau seniau buvo svarstyta, pasiųsti Ententės atstovybėms mūsų labdaringo komiteto raštą, įstatus, painformuoti smulkmeniškai apie komiteto tikslą, narių sąstatą, surinktų pinigų sunaudojimą, nurodant adresatus: vyskupą Karevičių ir visai lietuvišką Vilniaus Centralinį Komitetą. Delegatais Bernan nutarta siųsti patį pirmininką su kun. Steponaičiu ir Gabriu. Tai buvo įvykdyta liepos 29 d. Įteiktas raštas rusų pasiuntiniui Onou ir visoms Ententės pasiuntinybėms. Pranešta joms, kaip manome siųsti pinigus, ir kad revizijos komisiją atstovaus Genevos ir Lausannos vyskupas Colliard'as, Protonotarius apostolicus Esseiva, Fribourgo vyskupas ir St. Mauric'o vyskupas Maretan.

Nežinant kokiais keliais siųsti Lietuvon nors dalį surinktų pinigų, sugalvota pabandyti per nuncijų Pacelli Münchene pasiųsti vyskupui Karevičiui 5000 markių, per Ispanijos ambasadorių Berne 2000 markių kun. Dogeliui Vilniuje, per šv. Tėvo nuncijų Mgr. Marquetti Berne pasiųsti vyskupui Karevičiui 10.000 markių ir 400 rublių. Be to, tuo pat laiku pasiųsta Lietuvon 6000 dolerių vyskupui Karevičiui, kuriuos prisiuntė Tautos Fondas iš Amerikos.

Sužinojus, kad Vokietijoj kolekta jau užbaigta ir sudėta Deutsche Bank'e, kreiptasi į Deutsche Bank'o valdybą, kad teiktųsi pinigus, iškeisti į Šveicarų frankus, prisiųsti į „Banque Féderale" Lausannoje. Bet jų padaryta kitaip. Kardinolas Hartmann'as, prisiuntė mums laišką, kuriame pranešama, kad Vokietijoj surinktus pinigus, kurių buvo per pusę milijono markių, įdavė grafui Galenui nuvežti juos Kaunan vyskupui Karevičiui. Motyvas jų pasielgimo buvo: neturėti nuostolių keičiant į šveicarų frankus. Kadangi komiteto susirinkime rugsėjo 13 d. toks savavališkas vokiečių pasielgimas atrasta nelegaliu, tai nutarta užprotestuoti laišku, nes jų pasielgta prieš šv. Tėvo norą ir mūsų komiteto nutarimą. Tuo pat metu sužinota, kad „Banque Féderale", kuris teduoda vos $3^3/_4$% už sudėtus jame pinigus, nutarta iš jo išimti 100.000 frankų ir padėti Fribourgo „Banque d'Etat", kuris pasiūlė $4^1/_2$, pasiųsti Lietuvon per komiteto narį. Kadangi paaiškėjo, kad Suvalkų žemė negauna pašalpos nei nuo Centralinio Lietuvių Komiteto, nei nuo vyskupo Karevičiaus, tai susirinkimo da-

lyviai nutarė siųsti delegatą Lietuvon, kad paakintų vyskupą Karevičių kokiu būdu jisai privalo sunaudoti Vykdomojo Komiteto jam prisiųstus pinigus. Vienbalsiai nutarta sekanti propozicija: $^1/_6$ Suvalkų gub., $^2/_6$ Kauno gub. ir $^3/_6$ Vilniaus gub. Šios proporcijos dėsnių laikytis tik tuomet, jeigu Lietuvoj bus sužinota, kad iš Amerikos prisiųstų pinigų dalis teko visoms gubernijoms. Jeigu gi Suvalkų žemė nebus gavusi nieko, tai Vykdomojo Komiteto delegatui, vykstančiam Lietuovn, įsakyta kreiptis į vyskupą su šiokiu reikalavimu. Tris šimtus tūkstančių markių įteikti Vilniaus Centraliniam Komitetui ir skirti Lietuvos rytam, o likusius lygiomis dalimis paskirti Kauno ir Suvalkų gub. Taip pat įsakyta delegatui sužinoti iš vyskupo Karevičiaus, kokiais pinigais jam išmokėta, toji pusė milijono markių. Jeigu bus patirta, kad išmokėta ersatz rubliais, tai prašyti vyskupą sugrąžinti pinigus į Berlyną ir sudėti juos „Deutsche Bank'e".

Rugpiūčio 27 d. susirinkime buvo svarstomas anglų pasiuntinio laiškas, kuriuo jisai praneša komitetui, kad Anglijos surinkti pinigai nebus siunčiami Šveicarų Vykdomajam Komitetui dėl to, kad anglų valdžia nenorinti, kad jos pinigais naudotųsi vokiečiai — jos priešai, pasiuntus juos Lietuvon. Susirinkimo nuomone, tame anglų nusistatyme yra diskriminuojama Lietuva, nes anglai nedarė kliūčių belgams, lenkams ir kitiems. Nutarta pasiųsti mane į Belgų pasiuntinybę Berne ištirti dalykų stovį, ir tuomet atsilankyti Anglų pasiuntinybėj, dėl jų vartojamų metodų Belgijoj. Nors dalykai paaiškėjo mūsų naudai, bet išdidus Albijonas mums nenusileido. Anglijoj surinktų pinigų likimas man dar iki po šiai dienai nėra žinomas, ir būtų gera, kad Lietuvos valdžia užklaustų anglų „Foreign Office", kur jie dingo.

Tas pat atsitiko ir su Italija. Iš ten nuo spalių mėnesio visai nustojo plaukę pinigai į komiteto kasą. Pirmininkas manė, kad tai yra vyskupo Karevičiaus laiško pasekmė, kuris buvo atsiųstas gegužės mėnesy per Vatikano nuncijų Vokietijai Mrg. Pacelli Roman.

Tame pat susirinkime nutarta kreiptis į Austrijos vyskupus ir prašyti juos pasiųsti surinktus Lietuvai pinigus tiesiai Lietuvon. Austrija pinigus pasiuntė Lietuvon, bet, kilus revoliucijai, jie žlugo, nežinia kur. Rugsėjo mėnesy Vykdomojo Komiteto pirmininkas išvažiavo Lietuvon vežinąs 55.000 rublių. Pargrįždamas parsivežė ir kvitas. Tai padaryta sąmoningai, kad kasininkas Daumantas neturėtų progos skųstis stoka visų kvitų knygoms tvarkyti. Tas jo apsileidimas ir netvarka kartojosi ištisus du metus, ir nebuvo galima skelbti visų prisiųstų aukų iš viso pasaulio, kaip buvo nutarta Vatikano organe „Osservatore Romano."

Kanauninkas susirinkime 8 d. spalių pranešė komiteto nariams, kad, Vokiečiams alinant šalį Centralinio Komiteto padėtis yra labai kebli ir kad jo pirmininkas Antanas Smetona prašo prisiųsti Lietuvos reikalams 325 tūkstančius frankų. Neturint tokios sumos kasoje, buvo pasiskolinta 108 tūkstančiai fr. ir pasiųsta Vilniun.

Vykdomojo Komiteto susirinkime 8 d. spalių, pirmininko sužinota, kad Amerikos Raudonasis Kryžius pasižadėjo duoti lenkų vaikams kas mėnuo po 100.000 dol., o tas pat Raudonasis Kryžius sulaikė iki šioliai 127 000 dol. ten padėtų nuo Lietuvių Dienos įvykusios 1916 m. 1 d. lapkričio. Norėta gauti panašią pagalbą Lietuvos vaikams ir išgauti užšalusius Raudonajam Amerikos Kryžiuje mūsų surinktus tūkstančius. Nutarta kreiptis į Amerikos pasiuntinį Berne, kur deleguoti pirmininkas, vice-pirmininkas ir kun. Steponaitis. Pranešus man, kad visus mano siunčiamus laiškus Amerikon „Tautos Tarybai", „Tautos Fondui", nors nekalčiausio turinio prancūzai be jokios teisės sulaiko, tai kreiptasi laišku į Prancūzijos ministerį pirmininką, kad teiktųsi prašalinti kliūtis, ir tuo pat išreikštas komiteto skundas. Atsilankius Berne mudu su kan. Olšausku nuėjova pas anglų pasiuntinį. Skundėmės dėl ko neleido komiteto delegato Anglijon, o dabar neišduoda surinktų pinigų. Paklausėva, kodėl kitaip elgiasi su lenkais ir kitais. Pasiuntinys pareiškė, kad Lietuva užtektinai produkuojanti pati javų, kad išmaitintų savo žmones. Čia, sako, kalta vokiečių valdžia, kuri viską „konfiskuojanti": prisiųsta pagalba teks vokiečiams. To principo, rodos, jie laikąsi su lenkais. Jie esą įsitikinę, kad nusiųsti Lietuvon pinigai tenką vokiečiams. Mūsų pareiškimas, kad Lietuvoj dirba grynai lietuvių Vilniaus Centralinis Komitetas, pasiuntinio neįtikino, tik pasižadėjo referuoti savo valdžiai, sykiu pareikšdamas dvejojimą, ar tai ką nors pagelbės. Lenkų komitetų Ententės valdžios netrukdė, nes nežinojo, ar lenkai aplamai ką nors gauna iš jų, ar ne.

Vėliau nuėjome į Amerikos Raudonąjį Kryžių prašyti panašios pagalbos Lietuvos vaikučiams. Atsakyta, kad jo žiniomis toji pagalba neilgai truksianti, ir išreikšta dvejojimas, kad Lietuvoj būtų galima ką nors pirkti be vokiečių valdžios leidimo, nes jinai turinti monopolį. Po tam patarėme siųsti Lietuvon savo delegatą dalykų stoviui ištirti. Tuo mūs pasiūlymu Amerikos Raudonojo Kryžiaus pirmininkas susiinteresavo ir pažadėjo apsilankyti pas savo valdžios pasiuntinį Berne. Amerikos pasiuntinybė apsiėmė remti Vykdomojo Lietuvių Komiteto prašymą, pargabenti Šveicarijon Raudonojo Kryžiaus kasoje esamus pinigus. Atsilankius vėliau Berne man teko užeiti į Amerikos Raudoną-

jį Kryžių su nauju sumanymu „Department of State“ gulinčių pinigų išgauti. Jam pareiškiau, kad tuo metu Rusijos lietuviai masėmis grįžta tėvynėn, tad Raudonasis Kryžius galėtų jiems pagelbėti, sunaudodamas tuos 127 000 dol. Projektas jam labai patiko ir man pareiškė, kad viską padarysiąs, kad tai įvyktų, nes, jo manymu, grįžtančios iš Rusijos masės sustiprintų Ententės šalininkus Lietuvoj. Jisai manęs paklausė, ar nevertėtų tuo reikalu klausti nuomonės Paderevskio, kuris tuo metu lankėsi Washingtone. Man nesutikus, pasiūlyta kunigaikštis Sapieha. Supratęs kuo tai kvepia, užprotestavau prieš bet kokių lenkų kišimąsi į Lietuvos reikalus ir išėjau iš Amerikos Raudonojo Kryžiaus pirmininko kabineto.

Amerikos Raudonasis Kryžius tais pinigais pargabeno Lietuvon, karui pasibaigus, visokių keistenybių, kurių tarpe buvo Lietuvoj nevartojamas chuing gum'as.

Prancūzai sutiko priimti delegatus tik gruodžio 28 d. Tąja proga buvo įteikta Prancūzų pasiuntiniui Berne raštas, Jo šalies ministerių pirmininkui ir karo ministeriui, kur prašomas nekonfiskuoti komiteto siunčiamų laiškų. Pasiuntinys mūsų atsilankymo metu buvo be galo mandagus ir pažadėjo mūsų prašymus patenkinti. Kalbėjome plačiai apie santykius su lenkais, o jisai labai mums piršo dėtis su lenkais. Nuėjus man pas Italijos pasiuntinį, kad leistų vykti Italijon kolektos sureguliuoti, nedavė šis aiškaus atsakymo.

1918 m. sausio 25 d. sugrąžinta pasiskolinta 30.000 frankų suma iš „Lituanios“ komiteto. Tik liepos mėnesį gauta nuo vyskupo Karevičiaus laiškas — paliudijimas, kad Lietuvos Centralinis Komitetas veikia nepriklausomai nuo okupacinės valdžios ir Oberostas jam kliūčių nedaręs. Ententėms pasiųstas dokumentas, buvo sugrąžintas Komitetui atgal su priedėliu, kad Oberosto liudijimas neturi jiems jokios vertės. Prel. Olšauskas būdamas Lietuvoj, suorganizavo gautiems pinigams dalinti komitetą iš prel. Maironio, kun. Staugaičio, prel. Dambrausko ir kun. Petrulio, ir buvo pranešta vyskupui Karevičiui Komiteto pageidavimas, prieš dalinant aukas, atsiklausti minėtų asmenų.

Parvykus iš Lietuvos kan. Olšauskui, 1918 m. liepos 8 d., nutarta išimti iš Banque Populaire — Lausanne 50 000 fr. iš Banque Féderale 25 000 fr. ir iš Banque d'Etat de Fribourg 50 000 fr. ir įduoti kanauninkui visą tą sumą nuvežti Lietuvon, kur esama baisaus vargo ir suirutės. Paskutiniame Vykdomojo Komiteto susirinkime, kuriame dalyvavo visi nariai, man teko referuoti, kaip stovi dalykai. Paakinau, kad kasininko Daumanto dar nesutvarkytos knygos ir kad dar nepa-

skelbta aukų sumos Vatikano organe „Osservatore Romano." Pasiūliau nariams, kad reikia būtinai tą darbą atlikti pasamdžius specialistą, ir suvesti viską vienon knygon.

Kunigas Daumantas tvirtino, kad juodraštis tvarkoj. Tam darbui palengvinti, aš pasiūliau sumanymą garsinti „Osservatore Romano" laikrašty visas aukas in cumulo, pagal šalis, o ne pagal vyskupijas. Išrinkti komisiją peržiūrėti aukoms, patvirtinti ir surašyti protokolui, kuris turėtų palikti komiteto archyve. Kasininkas pageidavo atidėti tolimesniam laikui revizorių kvietimą. Aš, manydamas greitu laiku vykti Lietuvon, įrodinėjau, kad vyskupų revizorių kvietimo negalima ilgiau atidėlioti, kaip iki gruodžio antros dienos. Mano projektą priėmė visi Vykdomojo Komiteto nariai. Kun. Daumantas susilaikė nuo balsavimo.

Čia paduodu revizijos komisijos darbo rezultatus: Peržiūrėjus Vykdomojo Lietuvių Komiteto kasininko kun. Daumanto aukų sąrašą, rasta:

1) Vyskupijų ir įvairios aukos iki 1917 m liepos 1 d. fr.	109.612.48 c.
2) Liepos-rugpiūčio mėnesiais	160.024.37 c.
3) Rugsėjo ir spalių mėnesiais	34.556.96 c.
4) Lapkričio ir gruodžio mėnesiais	44.089.16 c.
Iš viso	238.670.88 c.
Pradžioje 1918 metų	15.261.61 c.
Nuo liepos 1 d. iki 25 d. 1918 m.	1.319.—fr.

Šveicarija.

Nuo 1917 metų iki 1918 m. vasario 25 d. vyskupystės	19.634.55 c.
įvairios	18.295.55
iš viso	37.930.10
Bendra suma	402.794.07 c. frankų.

Revizijos komisijos protokolas ir sąskaitininko eksperto paliudijimas padėtas komiteto archyve. Lausanne 1918 m. kovo 15 d. pas. Dr. V. Bartuška ir Dr. J. Purickis.

Šioje sąskaitoje neįskaitytos Vokietijos, Belgijos šalių aukos ir visos aukos, ėjusios į Lietuvą per Vatikaną. Jau gražus laikas, kad Metropolijos Kūrija pagarsintų visą gautų iš Lietuvių Dienos pasaulio bažnyčiose aukų sąrašą ir jų tikslų suvartojimą.

Lenkai, kaip vėliau man teko patirti, užgrobė dalį Austrijoj surinktų pinigų Lietuvai. Kiek mūsų komitetui teko nukentėti moraliai, tik vienas Dievas žino. Gražiausiai pasirodė rinkliavos metu Olandija (surinkdama apie 200.000 guldenų), Belgija apie 80.000 frankų, Vokietija apie 500.000 mark. ir Okeanija. Okeanijos prisiųsti komitetui laiškai išspausdavo mums ašaras. Vertėtų juos paskelbti spaudoj. Lenkai trukdė kuo galėjo ir kaip galėjo mūsų darbą. Labiausiai jų darbuotasi Prancūzijoj, Anglijoj ir Amerikoj. Reikėtų mūsų valdžiai paklausti Prancūzijos vyriausybę bei dvasinės valdžios, kiek jų žemėje surinkta pinigų ir kur jie dingo. Tą pat galima pasakyti ir apie Italiją.

Šiuo užbaigiu savo atsiminimus iš darbuotės Vykdomajam Komitete, nes 1919 m. sausio mėnesy grįžau Lietuvon. Komiteto susirinkime 1920 m. liepos 7 d. nedalyvavau, tik įdaviau įgaliojimus kun. Olšauskui mane atstovauti.

Protokolas 1919 m. lapkričio 22 d.

„LITUANIJOS“ VEIKIMAS.

Atvažiavęs Šveicarijon, atradau ten persiorganizavusį komitetą „Lituania“, pasivadinusį vardu „Centralinis Komitetas nukentėjusiems nuo karo šelpti“. To centralinio Komiteto pirmininku buvo kun. Steponaitis, vice-pirmininku J. Gabrys, sekretorium — Purickis, kasininku kun. Daumantas. Nors „Lituanijos“ veikla jau nuo 1915 m. ir jos buveinė buvo Fribourgas, bet laikas ir aplinkybės pareikalavo įstatus pakeisti, lenkuojančius narius pašalinti ir perkelti tą draugiją Lausannon, kur tuo metu jau veikė Informacijos Biuras. Iki 1916 m. gruodžio mėn. visą „Lituanijos“ naštą buvo pasiėmęs kun. Steponaitis, ir jisai jau buvo plačiai išvystęs darbą Vokietijoj esamų lietuvių belaisvių tarpe. Prieš pat mano atvykimą Lausannon vienas iš naujai suorganizuoto komiteto narių nuvyko Vokietijon ištirti tikro belaisvių padėjimo ir, parvykęs Lausannon, papasakojo pasibaisėtinų dalykų. Jo nuomone, tie belaisviai, kuriems tenka dirbti pas ūkininkus, nors yra baisiai išnaudojami, bet gauna ganėtinai pavalgyti; gi tie kurie, laikomi barakuose, (koncentracijos stovyklose) kenčia labai didelį vargą, ir daugelis iš jų miršta badu. Maitinimas jų toks. Iš ryto puodukas skystimo, kuris vadinama gana padoriu vardu „kava“, kuris tačiau jokių maistingų dalių neturi ir ištikro yra tik tam-

siai paspalvintas virintas vanduo. Pietums duodama su runkeliais sriubos, kurioje nėra nei mėsos, nei taukų, nei pieno arba kokių nors kitų maistingų produktų. Vakare toji pat juoda kava. Be to, kiekvienam belaisviui duodama 250 gramų duonos, maišytos per pusę su bulvėmis arba kitais nemaistingais priedais. Geresnio pragyvenimo ieškodami, daugelis belaisvių, sako, įsirašydavę į lenkų legijonus. Delegatui pasižadėjusi vokiečių valdžia atskirti lietuvius nuo kitų tautų ir juos sukoncentruoti vienoje arba keliose stovyklose. Vokiečių pažadams delegato mažai tikėta.

„Lituanijos" komitetan įstojau 1917 m. vasario 22 d. Kadangi „Lituania" jau senai buvo nusistačiusi siųsti Amerikon delegatą (tik dėl tinkamo asmens stokos to sumanymo nevykdė), tai aš stengiausi įrodyti savo kolegoms, kad šiuo metu nėra jokio reikalo siųsti, nes visi ten gyveną lietuviai turėjo progos atvejų atvejais išgirsti graudinančias prakalbas apie tėvynės nelaimes ir kančias. Jiems tvirtinau, kad delegatas Lietuvon 1916 m. dr. Bielskis dar iki po šiai dienai važinėja su prakalboms.

Dėl javų pirkimo Amerikoje įrodinėjau, kad, Vokietijai paskelbus blokadą vasario 1 d., nėra jokios vilties javus gabenti per Atlantą ir kad net anglų ir prancūzų valdžios su tuo nesutiks. Tuo tarpu komtetas atidėjo delegato siuntimą Amerikon. Mažėjant jau tuo metu maistui Šveicarijoj, vicepirmininkas p. Gabrys buvo atsilankęs Genevoj, kur anot gandų, turėjo susiorganizuoti komitetas rūpintis reikalingais daiktais belaisviams. Nors toks komitetas ir rastas Genevoj, bet mūsų „Lituania" atsargumo dėliai atidėjo ten savo įstojimą. Kadangi mūsų šelpiamieji Vokietijoj belaisviai ne kartą skundėsi negauną pasiųstų daiktų, nutarta kreiptis į Vokiečių karo ministeriją ir Komendantūras — su prašymu, kad praneštų lietuvių belaisvių skaičių ir kad leistų jiems suorganizuoti savus lietuviškus komitetus. Patikrinus gi, kad lietuviams siųsti daiktai iš tikro žūsta pakeliui, nutarta skųstis rusų valdžiai. Kadangi paskutiniu metu „Lituanijos" komitetas gavo leidimą tiesiogiai siųsti produktus lietuviams belaisviams Vokietijoj, tuo atskirdamas nuo rusų komitetų, tai visa atida buvo sukoncentruota, kad ir belaisviams būtų galima suorganizuoti grynai tautiškus biurus.

Bet atsirado keblumų produktams siuntinėti iš Šveicarų valdžios. Pirmiau gautas „Lituanijai" leidimas siuntinėti saviems žmonėms po 2000 kilogramų per mėnesį buvo sumažinta iki 1400 klgr. Užbėgti už akių tam kritingam padėjimui ir, be to, dar atsižvelgus į begalybę įvairių formalumų, kuriuos reikia besiunčiant atlikti, komiteto 1917 m.

balandžio 5 d. susirinkimas išrinko mane vykti pas Federalinę valdžią leidimo išrūpinti, pargabenti tuojau iš Prancūzijos ir Ispanijos maisto belaisviams. Buvau įgaliotas užsakyti ir suderėti 20 000 klgr. duonos, mėsos, konservų 500 klgr., įvairių sriubų konservų 1000 klgr., o vaisių konservų 100 klgr. Tuo pat metu nutarta kreiptis į Vokietijos karo Ministeriją su prašymu kuo greičiausiai sutelkti vienon stovyklon visus lietuvius belaisvius, kad būtų lengviau mūsų „Lituanijos" komitetui juos aprūpinti maistu. Kadangi patirta, kad šveicarų valdžia yra pasiryžusi uždaryti savo teritorijoj visus privačius pagalbos komitetus, buvo įgaliotas pirmininkas kun. Steponaitis sužinoti tikrą dalykų stovį ir gelbėti „Lituanijos" likimą. Nutarta ateity atidaryti Berlyne „Lituanijos" komiteto skyrių ir leisti Berlyne katalikų pakraipoj lietuviams belaisviams laikraštį. Berlyno komiteto įstatams pagaminti išrinkti trys asmenys: kun. Steponaitis, kan. Olšauskas, dr. Bartuška. Gautus iš Amerikos Tautos Fondo 10 000 dol. „Lituanijos" vardu, bet skirtus kitoms organizacijoms, įdėti „Lituanijos" iždan, o nuo Lietuvių Informacijos Biuro, kuriam buvo tų pinigų skirta, paimta kvitas.

Išgelbėti „Lituanijai" pats pirmininkas lankėsi pas p. Schwarz'ą, ekonominio departamento Berne valdininką, prašydamas nelikviduoti „Lituanijos" privatinės pašalpinės draugijos, iš atžvilgio į baisų mūsų piliečių padėjimą Vokietijoje. Šis ponas nieko tikro nepareiškė, tik žadėjo pažiūrėti, kaip vystysis dalykai. Tuo pačiu metu buvo kreiptasi į Barcelonos komitetą ir prašyta gelbėti maistu „Lituaniją". Ponas Gabrys apsiėmė pasiųsti atitinkamą laišką, būtent dėl to, kad Šveicarija žadanti likviduoti visas privačias pašalpines įstaigas per tris mėnesius. Ponas Gabrys, komiteto posėdy 1917 m. liepos 16 d. praneša, kad jis sužinojęs kokį ten prancūzų agentą, kuris gabena Šveicarijon privačia iniciatyva maistą iš Prancūzijos. Genevos agento Daniel pristatytos kainos pasirodė gana aukštos, bet visgi nutarta nuo jo šis tas pirkti. Nutarta išbandyti dar toji paskutinė galimybė. Kadangi sužinota apie lietuvius kunigus, laikomus vokiečių Celle-Schloss, tai susirinkimas pavedė pirmininkui susižinoti su Vokiečių Karo Ministerija ir prašyti paleisti iš stovyklos kunigus, kitą gi laišką pasiųsti Centro vadui Erzbergeriui, kad jisai teiktųsi užtarti tuos nelaimingus kunigus. Kadangi lietuvių belaisviams trūko, kas rūpintųsi jų dvasios reikalais, tai prašyta sunaudoti tuos kunigus žmonių dvasios reikalams. Tuo reikalu kreiptasi per Mgr. Marquetti Berne į Karo Ministeriją Berlyne ir Vatikano nuncijų Pacelli Münchene.

Rugpiūčio mėnesį gautas laiškas iš p-lės Jagomastaitės, kuri jau ištisą metą bendradarbiauja su „Lituanija", pagelbėdama Tilžėje supirkinėti lietuviškas knygas ir jas išsiuntinėti Vokietijos belaisviams. Tai ji darė dovanai. Kadangi gauta J. Vileišio laiškas, kuriame pranešama, jog skyrius Berlyne ir laikraščio leidimas iš principo jau gautas iš vokiečių valdžios, tai susirinkimas rugpiūčio 16 d. nutarė pasiųsti komitetui per pasiuntinį 10 000 fr. Vėliau pasirodė, kad tas vokiečių principinis sutikimas buvo vien tik muilo burbulas, kuriuos vokiečiai dažnai vartojo lietuvių geraširdžių akims mulkinti.

Tuomet mūsų komitetas sugalvojo pasirūpinti lietuvių belaisvių dvasios reikalais. Kreiptasi į „Lietuvos Aidą", šv. Kazimiero dr. valdybą ir kitur, kad jie gavę leidimą, siuntinėtų savo spaudinius Vokietijos belaisviams. Nors šveicarų valdžia, spaudžiama Ententės, ir uždarė visas privačias šelpimo organizacijas ir bepaliko 14 iš iki tol veikusių 72 draugijų, bet mūsų komiteto pastangomis teko gauti leidimas siuntinėti Vokietijon 4000 klgr. valgomų daiktų. Tą malonę mums suteikė šveicarų prezidentas Schultess.

Prasidėjus siuntinių belaisviams varžymui, „Lituanijos" komitetas nutarė: 1) nesiųsti pašalpos ten, kur dalinama pačios komendantūros, 2) siuntinėti vien lietuviškai kalbantiems ir tenai, kur nėra aiškių žinių, kad lietuviai tikrai gauna, nustoti siuntinėti. Geriau belaisviams aprūpinti nutarė siųsti tuo tarpu Kopenhagon p. Savickiui 5000 fr., kur nesama tokių trukdymų, kaip Šveicarijoje.

Vėliau jam dar pasiųsta 10 000 fr. ir kartu pareikalauta kvitų ir apyskaitų. Pradžioje 1918 metų šelpimo darbas dar pasunkėjo. Gautas iš šveicarų valdžios laiškas, kad lietuvių komitetas tegalįs išsiųsti Vokietijon tik 850 klgr. valgomųjų daiktų.

Suburtomis jėgomis pradėjome galvoti, kas toliau darytina, jeigu lietuviai belaisviai sužinos apie prisiuntinėjamo maisto nutraukimą. Tuo metu padaryta taika Rusijos su Vokietija ir garantuotas 8 punktu sutarties belaisvių paleidimas. Žinant vokiečių sutarčių nesilaikymą, teko dalytis baime, kad vokiečiai nepaleis jiems taip reikalingų darbininkų, pasiųs visas jėgas vakarų frontan, tad komiteto posėdy 1918 m. kovo 4 d., apsvarsčius, kad iki šiol Ententės valstybės šelpė vien tik belaisvius prancūzus ir belgus, o į lietuvių šelpimą žiūrėjo skersomis akimis, priimtos visų vienu balsu sekančios rezoliucijos:

Rūpintis, kad belaisviai būtų kuo greičiausiai paleisti tėvynėn.

Tuo reikalu Centralinis lietuvių Komitetas, „Lituania" parašys laiškus: 1. į Vokietijos kanclerį Hertlingą,

2. Oberosto Štabą,

3. Vokietijos Karo Ministeriją,
4. Lietuvių Valstybės Tarybą,
5. Lietuvos Tarybą Šveicarijoj,
6. Lietuvių-Vokiečių Draugiją Berlyne.

Be to, nutarta susižinoti su Danijos Raudonuoju Kryžium, kad jie sutiktų imtis šelpimo, jeigu tai galima dabartinėmis aplinkybėmis, žinoma, apmokant valgomuosius daiktus iš mūsų kasos. Pasiųsti tuojau 5000 fr. p. Savickiui su prašymu sužinoti, ar nebūtų galima gauti iš Suvienytų Valstijų maisto. Lietuviai, kęsdami Tantalo kančias Vokietijos stovyklose, ėmė daugelis jų bėgti. Ir tokių pabėgėlių mums pavyko susekti net Rotterdame 43 žmonės. Jiems patarta susiorganizuoti, pasiųsta pradžiai 500 fr. ir paskirta kiekvienam lietuvių vaikui po 10 fr.

Įvykus taikos sutarčiai tarp Vokietijos ir Rusijos, šioji paskutinioji, manydama, kad karo belaisviams teks greitu laiku grįžti namo, pasiuntė kovo ir balandžio mėnesiais labai daug valgomųjų daiktų, iš kurių teko ir mūsų komitetui. Nutarta pirkti 4670 klgr. valgomųjų daiktų ir prašyti rusų komiteto, kad nedarytų kliūčių mūsų organizacijai pasinaudoti mūsų antspaudais, o ne rusų.

Vokiečių Karo Ministerija galutinai atsakė į mūsų tris laiškus belaisvių klausimu, bet mūsų reikalavimų toli gražu nepatenkino. Iš laiškų buvo aišku, kad vokiečiai, kaip ir visuomet, vilkindavo mūsų belaisvių teisingą ir pamatuotą reikalų išsprendimą ir šiuo metu pranešė, kad jau pradėjo organizuoti lietuvius belaisvius (tur būt, ar ne dešimtą kartą tai žadėjo). Keletas belaisvių (žinoma, negalinčių dirbti) paleista namo ir mums pranešta, kad 27 stovyklose dar esama 11 549 lietuvių.

Kadangi Daumantui, kaipo ne specialistui, nepavyko sutvarkyti „Lituanijos" knygų ir atskaitos, tai buvo pasamdytas St. Šalkauskis, Fribourgo universiteto studentas, o kasos revizoriais išrinkti kun. dr. Bartuška ir kun. dr. J. Purickis. Čia paduodu Lietuvos visuomenei nudirbto darbo duomenis už 14 mėnesių.

Centralinis Komitetas „Lituania" turėjo Barcelonoje skyrių, o Vokietijos ir Austrijos stovyklose savo komitetus. Lietuvių belaisviai, kurie dalindavo prisiųstą pagalbą, pranešdavo savo pageidavimus ir teikdavo žinių apie dalykų stovį. Per ištisus metus sugrįžus daugeliui civilių belaisvių tėvynėn, sumažėjo ir mokyklų skaičius. Pabaigoj 1917 m. mokyklos veikė tiktai Skalmieržyje, Grünthal'yje, Havelberge, Butowe. Šveicariškė „Lituania" palaikė glaudžius santykius su Danijos lietuvių komitetu Kopenhagoj, kur darbavosi p. Savickis.

Nuo 1916 m. lapkričio 7 d. iki 1917 m. gruodžio 31 d. įvyko 20 susirinkimų.

Nuo 1916 metų lapkričio 7 d. kasoje liko	4.389 fr. 32 c.
Pašalpų gauta	184.272 fr. 16 c.
Aukų	5.885 fr. 74 c.
% %	2.305 fr. 82 c.
Perlaidomis gauta	2.867 fr. 48 c.
Iš viso	199.720 fr. 52 c.

Išleista.

Šelpimas maistu belaisvių	22.156 fr. 72 c.
Šelpimas pinigais	5.737 fr. 50 c.
Administracijų išlaidos	9.806 fr. 45 c.
Kelionės belaisviams organizuoti	3.758 fr. 27 c.
Pašto ir telegrafo išlaidos	385 fr. 75 c.
Belaisviams pristatytos knygos	362 fr. —
Perlaidų pinigais ir maistu	21. 03 fr. 55 c.
Iš viso	44.310 fr. 44 c.

1917 m. pabaigoj kasoj liko . . . . 155.410 fr. 08 c.

Am. „Tautos Fondas" 1918 m. sausio 13 d. prisiuntė $ 2000—10.416 fr. gi vasario 24 d. Centralinis Amerikos Lietuvių Komitetas (Lietuvių Dienos) $ 10.000.

Tuo pat metu iš Centralinio Lietuvių Komiteto gauta $ 25.000

Viso	184.272 fr. 16 c.
Smulkesnių aukų iš Anglijos, Amerikos	5.885 fr. 74 c.

Centralinis Komitetas „Lituania" išsiuntė per ištisus 1917 metus:

1) Duonos	5602 kg. (11.204 svarai)
2) Kondensuoto pieno	2307 dėžutės
3) Sriubų „Maggi"	910 kg.
4) Šokolado	2063 kg.
5) Konfitūrų	197.50 kg.
6) Mėsos konservų	256 kg. (512 svarų).

Faktinasis kasos stovis Banque Cantonal Fribourgeoise a) kun. Steponaičio knygutėje 62.20. b) Kun. Daumanto knygutėje 4481. Societé de la Banque Suisse Genève a) frankais 73.097.62. b) doleriais 10 000—49.328.41.

Vykdomajam Lietuvių Komitetui paskolinta — 30.001.50.

Viso nominaliai fr. 156.970.73 c.

Apyvarton įtraukti, bet išmokėti 1918 m. čekiai:

N. 6.911—700.	Kadangi kasos stovis 155.410.08
N. 6.913—1200.	Bankuose gi esama 151.462.43.
N. 6.914—525.	Tai kasoj belieka 3.947.65.
N. 6.915—500.	
N. 6.916—293.30 c.	
N. 6.917—1800.	
N. 6.919—390.	
N. 6.920—100. — išviso 5508.30.	

151.462.43 viso faktinai lieka bankuose.

Mes žemiau pasirašiusieji revizijos komisijos nariai, pasikvietę Lausannos miesto ekspertą (sąskaitininką), peržiūrėjome ir patikrinome visas „Lituanijos" komiteto knygas bei archyvus ir atradome, kad anksčiau patalpinta atskaita visose savo smulkmenose sutinka su teisybe.

Lausanne 1918 kovo 15 Pas. Kun. Dr. V. Bartuška
Ištrauka iš protokolo. Kun. Dr. J. Purickis

TOLIMESNĖ CENTRALINIO KOMITETO VEIKLA.

Balandžio mėnesį (pasirašius rusams ir vokiečiams taikos sutartį, kovo m.) pradėjo plaukti lietuvių jaunimas Šveicarijon mokslų eiti. Vilimas, dabar advokataująs Alytui, kuris nežinia kokiu keliu (tą turėjo atlikti su žinia Tautos Tarybos atstovo Lausannoj) gavęs iš Tautos Fondo 3500 dol. studentams šelpti, jų šelpimu maža tesirūpino. Atvykęs Lausannon kun. Tamošaitis ir kun. Mykolaitis apsakė jo elgimąsi, kad esančios buršuliečių pensijone keturios lietuvaitės, negaunančios iš Vilimo jokios pagalbos, ir kad seserys jau pasirengusios jas pašalinti. Tuo metu Vilimas pranešė komitetui, kad jis imąs globon visus atvykusius iš Lietuvos studentus. Komitetas sužinojęs apie jo nesirūpinimą jau čia esančiais studentais, nutarė paimti patsai savo globon tų studentų finansavimą. Žinomas daiktas aš parašiau Amerikos Tarybai apie jos keistą elgesį — siuntinėti pinigus jų nepažįstamiems asmenims, ir reikalavau laikytis tvarkos.

Taikos metu rusų pasiuntinybė, su kuria mūsų komitetas buvo geruose santykiuose, pranešė mums apie didelį kiekį duonos, konservų ir kitų įvairių belaisviams reikalingų daiktų, atgabentų iš Rusijos.

Nudžiugęs komitetas pasiuntė Bernan „Lituanijos" pirmininką ir Daumantą pirkti maistą mūsų badaujantiems. Jie būdami Berne

susitiko su atvykusiu vokiečių generolu — majoru Friedrich'u ir plačiai su juo išsikalbėjo. Iš kalbos paaiškėjo, kad Vokietija „kaip visuomet" trokštanti lietuviams belaisviams ko geriausios klotiės. Jie rūpinasi jais *ypatingu* būdu, imą prie *prakilnesnių* darbų, stengiąsi juos sukoncentruoti į tam tikras stovyklas. Esama net komisijų, kurios rūpinasi lietuvių belaisvių grįžimu tėvynėn. Čia pridūrė lietuvių tautos „bičiulis" apie to darbo sunkumą, laiko reikalingumą ir apie reikalą lietuviams kantrybės. Prie tų visų auksinių prižadų, vokiečiams priprastų, generolas pridėjo, kad šiuo metu 1918 m. balandžio mėn., vokiečiams reikalingi geri darbininkai. Čia gal kilsią daug keblumų. Per Informacijų Biurą paleista komunikatas apie Friedrich'o atsilankymą Berne ir apie prižadus pasakytus lietuvių belaisvių vardu.

Delegatai, būdami Berne, nupirko 1000 klgr. duonos, kokios Šveicarijoje jau seniai nebuvo matyti, 320 kg. muilo, 300 klgr. cukraus, 50 klgr. arbatos ir 1000 dėžių konservuotos mėsos.

Mūsų dvejojimus apie vokiečių nuoširdumą patvirtino Berlyne veikianti Lietuvių-Vokiečių draugija, kuri mums pranešė per savo agentą Von Ropp'ą, kad ir jie posėdžio metu tarėsi apie Lietuvių belaisvių visišką paleidimą, bet priėjo išvados, kad esama maža vilties skubiai ir pasekmingai tą darbą vykdyti. Mūsų širdys nerimavo. Tūkstančiai laiškų, rašytų iš stovyklų, liejo graudžias ašaras apie baisų padėjimą, badą, džiovą ir besiartinančią mirtį. Rašėme Valstybės Tarybai prašydami panaudoti savo autoritetą (žinoma, jeigu tokį turėjo) belaisviams išvaduoti. Mūsų džiaugsmui tuo metu gavome nuo Amerikos Tautos Tarybos 25.000 šveicariškų frankų su pastaba laiške, kad juos suvartotume Lietuvoje. Aš patariau tuos pinigus įduoti „Vykdomajam Lietuvių Komitetui", kuriuos toji draugija ir nuveš tiesiog Lietuvon. Mano patarimus palaikė kun. Daumantas ir J. Gabrys, kun. Steponaitis buvo priešingos nuomonės ir prašė tai pastebėti protokole.

Liepos mėnesį atvykęs Šveicarijon kan. Olšauskas savo pranešime apie belaisvių padėtį Vokietijoj — patvirtino mūsų susirūpinimą tais nelaimingaisiais. Anot jo, vokiečių valdžia visai nemananti jų paleisti. Belaisviai neprivalgę, nuskurdę, pajuodę, nuo bado sutinę. Daugumas jų serga.

Valdžios manymu jiems reikalingi darbininkai, kurie padėtų Vokietijai laimėti karą. Tų darbininkų tarpe — geriausi esą lietuviai. Kanauninkas prašė visa tai užprotokoluoti, kad istorija žinotų, kokius prietelius mes *turėjome praeity, dabarty, o gal ir ateity.* Karo Ministerija, reikalaujant mūsų pasiuntiniui, pasižadėjo paleisti tik

netinkamus darbui. Matyt, vokiečiai manė karą laimėti iki rudeniui, nes mūsų belaisvius tikrai žadėjo paleisti tėvynėn. Kanauninkas Olšauskas referavo, ką matė stovyklose ir darbo rajonuose. Anot jo, duonos gauną belaisviai labai mažai, net nežino kiek per dieną; bulvių nėr, mėsos vos kartą — kitą per mėnesį. Giriose dirbą darbininkai atlieka arklių darbą, o valgyt žmoniškai negauną. Matyt, ir tvarka tuo metu nebuvo geriausia Vokietijoj. Pasiųstą kun. Malakauską iš Kauno Vokietijon, belaisvių sieloms aprūpinti, vokiečiai uždarė kalėjime Tuchel'y, kaipo belaisvį. Valdžia dėl tokio savo pasielgimo atsakė, kad išėjo nesusipratimas. Grįžtančiam Lietuvon kanauninkui posėdžio dalyviai nutarė įduoti 6500 markių jo išlaidoms padengti, belankant belaisvius Vokietijoj ir prašyta aplankyti Azijos, Bulgarijos ir Turkijos belaisvius ir įgaliojome komiteto vardu užpirkti Ukrainoj maisto dėl belaisvių už 10 000 tūkstančių vokiškų markių, o vėliau už 20.000 markių maistui iš Lietuvos nupirkti. Tam pat tikslui pasiųsta 3000 fr. Savickiui ir prašyta nurodyti Danijos produktų kainas, kad vėliau būtų galima orientuotis, kokią piniginę pagalbą jam reikia siuntinėti. Kunigui Česaičiui suradusiam būdą pagelbėti maistu, kun. Astasevičiui, kun. Čepuliui, kun. Krištolaičiui ir kitiems, tai komitetas rugsėjo 21 d. posėdy nutarė įduoti jam 200 fr. nupirkti maisto ir pasiųsti Vokietijon. Kanauninkas Olšauskas, sugrįžęs lapkričio vidury iš Vokietijos, pranešė, kad pasiųsti 4 delegatai iš Lietuvos Vokietijon belaisviais rūpintis, nebuvo vokiečių valdžios įleisti Berlynan. Iš jo patirta, kad Valstybės Tarybos pirmininkas nutraukė maisto siuntinėjimą Vokietijon, o gautus pinigus sudėjo vokiečių banke Berlyne. Mat, Valstybės Tarybos tikėtasi, kad karui pasibaigus, tuojau paleis ir belaisvius.

Kilus revoliucijai Vokietijoj — nekurie belaisviai pametė stovyklas ir keliavo kur kas norėjo. Kan. Olšauskas patsai negavo nuo Turkų ir Bulgarų valdžių leidimo vykti belaisvių reikalais jų šalysna, o Austrai atsakė, kad belaisviai laisvi tik stoka traukinių jiems parvežti Lietuvon.

Komitetas matydamas, kad pasibaigus karui, nebegalima darbuotis privačiomis pašalpinėmis draugijomis, 1918 m. lapkričio 22 d. posėdy nutarė kreiptis belaisvių ir jų tėvynėn grįžimo reikalais į Šveicarijos Raudonąjį Kryžių ir prezidentą Wilsoną. „Lituanijos" komitetas nuo lapkričio mėnesio pabaigos, galima sakyti, pabaigė savo dienas.

To komiteto pastangos nebuvo bergždžios. Jisai daugeliui nekaltai atsiradusių skurde nušluostė ašaras, daugeliui gyvybę išsaugojo, daugelį suramino, nes jie pamatė, kad esama lietuvių tarpe

žmonių, kurie rūpinasi savo broliais, tiems, kurie nuobodžiavo, pristatė knygų pasiskaityti, o tiems, kurie troško sielos ramybės, pasiuntė kunigus išpažinčių išklausyti, ir į aną pasaulį palydėti.

„Lituanijos" Komitetas, man jame dalyvaujant ištisus du metus, sušelpė daug mokslus einančių studentų su sąlyga, kad jie visi atsilygintų grįžę tėvynėn. „Lituanijos" Komiteto noru jie privalės ateity sukurti prie Fribourgo universiteto studentų „Lituanios" draugijos fondą, iš kurio galės pasinaudoti būsimos katalikų kadros. (Žiūrėk „Lituanijos" nutarimus 1918 metų birželio 3 d. 118 pusl. protokolų). Būtų gera, kad visi šelpiamieji atsišauktų, ką jie iki šioliai yra padarę.

Čia paduodu visų šelpiamųjų vardus.

P. J. Dailidė (Gyvenęs Chetske),

P. Kalpokas — Ryme,

P. Gylys — Dresdene-Münchene (iš pradžių gavo po 200 fr., o vėliau po 250 fr. mėnesiui),

p. Vanagaitis muzikas — Dresdene,

p. Mykolaitis-Putinas — Fribourge,

p. Izidorius Tamošaitis — Fribourge,

p. St. Šalkauskis — Fribourge,

p. Vilimas gavęs 35 000 dol. iš Amerikos Tautos Fondo, kurio aš buvau narys, nėra dar atsiskaitęs iš jam suteiktos sumos.

Fribourgo:

p. Ona Petrauskaitė,

p. Emilija Ramanauskaitė,

Uršulė Urnešytė,

Marijona Endziulaitytė,

Vladas Enslavėnas,

K. Sakevičius,

Muraška,

Tumėnas — Genevoj,

Karininkas Michalkevičius (Belg. Plaskenburg'e),

Juozas Palukėnas — Oberndorfe,

P. M. Kasokas iš Panevėžio gavo pašalpą 200 fr. (atsidūręs karo metu Šveicarijoj.)

Jablonskaitė 2000 fr.,

kun. Česaitis,

Ambraziejūtė ir kiti.

Kadangi „Lituanijos" kapitalą sudarė išimtinai Amerikos ir Anglijos katalikų visuomenė, tad žemiau pasirašęs Amerikos Tautos Fondo

ir Tarybos buvęs *įgaliotinis*, mano supratimu, turi teisės jos valią pildyti, reikalaudamas atsilyginimo. Tuo labiau, kad kai kurie iš šelpiamųjų buvusių katalikų, šiandien jau apleido jų eiles ir savo darbais gėdina katalikų bažnyčią. Kadangi „Lituanijos" pirmininkas ir aš jos narys dar gyvi, su kuriais galima tartis, tai, neatsiskaitę su komitetu nei darbu, nei aukomis, pasiliks istorijos lapuose, kaipo pasisavinę svetimą turtą.

LIETUVIŲ TAUTOS DELEGACIJA IR LIETUVIŲ INFORMACIJOS BIURAS.

Atvykęs vasario mėnesy Lausannon, įstojau nariu minėtose organizacijose. Vėliau likau jų vicepirmininku. Neprošalį manau būsią paminėti, nors trumpais bruožais, apie nuveiktus tų organizacijų darbus. Jose dirbo p. J. Gabrys, kun. dr. J. Purickis, kun. Daumantas ir kun. Steponaitis. Tų organizacijų dar neturėta pastovios vietos. Gabrys gyveno Lausannoj, o visi kiti, kaip studentai, Fribourge. Prireikus atvažiuodavo p. Gabrys Fribourgan arba Fribourgiečiai Lausannon — Gabrio biuran. Ponas Gabrys, matyt iš protokolų, važinėjo čia Bernan, Genevon ar Lucernan pasimatyti su įžymiais asmenimis, nepranešdamas tų organizacijų nariams nei jų vardų, nei jų profesijų. Iš to, anot 1916 metų VIII m. 18 d. protokolo, net kilo ginčų ir buvo priimta rezoliucija, kad ateity panašių paslapčių nebūtų.

Šveicarijoj sukinėjosi visą laiką p. von Ropp'as ir porą kartų buvo atvykęs dr. Steputaitis iš Kauno. P-nas von Ropp'as, kaip žinome iš pavergtų tautų konferencijos Lausannoj 1916 m. birželio 27 d., nebuvo palankus Lietuvos nepriklausomybei. Jis geidė jai, kaipo Vokietijos agentas, „laisvės" ir konferencijų metu, atsiradęs mūsų tarpe, akims apdumti, gynė anglų politiką Egipte, aukštino ir prancūzų narsą beginant Verduną, ir tas valstybes kėlė į padanges.

Planuojant vokiečiams paskelbti Lenkiją nepriklausoma valstybe buvo reikalinga žinoti, kaip į tai reaguos užsienio lietuviai. Jų norėta ištirti lietuvių nuomonę. Ponas Gabrys buvo, tarsi, tarpininkas tarp Lietuvos ir užsienio lietuvių; o Ropp'as prieš karą buvo Vokietijos agentas anglų kolonijose, kilęs iš Lietuvos, turįs ten savo dvarų ir žinoma jam rūpėjo Lietuvos likimas sujungti su Vokietija. Jo būta ir tarpininku tarp Lietuvos, Latvijos, Lenkijos iš vienos pusės ir Vokietijos iš kitos pusės.

1916 m. mes matėme Ropp'ą it šešėlį, landžiojantį po Lietuvos klebonijas, lankantis pas dvarponius, nurodant reikalą dėtis su Len-

kija, kurią galinga Vokietija mananti paskelbti, laikui bėgant, nepriklausoma. Vokietijos valdžia 1916 m. dar neturėjo aiškaus plano, kas darytina su užimta teritorija. Vienas jiems buvo aišku, anot Bettmann-Holwego žodžių, pasakytų 1916 m. lapkr. 5 d., kad tų sričių daugiau negrąžinsiąs barbariškai Rusijai. Vokietijos valdą sluoksniai ir militaristai Hindenburgas ir Ludendorfas buvo nutarę sudaryti vidurinę Europą, pradedant Ryga, siekiant Odesą, Berlynas—Bagdadas, (žiūrėk jų išleistą 1916 m. vidurinės Europos žemėlapį.) su kai kuriomis pataisomis vakaruose — Prancūzijos ir Belgijos nenaudai. To plano įvykdinimui reikalinga buvo jiems privilioti Lenkiją ir pasinaudoti jų naujai suorganizuotais legijonais. Bet kiekvienam aišku, kad niekas nesiųs laisvu noru savo kariuomenės frontan, be jokios sau naudos. Vokiečiai derybose su lenkais, pažadėjo jiems nepriklausomybę. Lenkų apetitai didėjo, atgijo senovės svajonės — Lenkija nuo jūrų iki jūrų.

Lenkų agentas Dmovskis nesnaudė Londone. Savo didelėmis pažintimis propagavo valdžios sferose galingos ir didingos Lenkijos idėją. Savo pusėn buvo patraukęs net tokius ponus, kaip ministerį pirmininką Lordą Grey ir Lordą Cecil. Pirmutinis savo kalboje parlamente, kalbėdamas apie nuskriaustąsias tautas, nesiteikė paminėti net Lietuvos vardo, o antrasis, pašiepdamas vokiečių planus Lietuvoj, kur Vilniaus ir Suvalkų gubernija priskiriama prie Prūsų, pasakė, kad reikėtų bent 10 vokiečių profesorių, kurie sugebėtų prirodyti, kad Suvalkų gubernijoj esama lietuvių. Lietuvių Informacijos Biuras, savo 1916 m. liepos 29 d. posėdy nutarė pasiųsti tiems geografams protesto laišką, kurį pagamino p. Gabrys. Be to posėdyje 10 rugpiūčio Lietuvių Informacijos Biuras nutarė pasiųsti protesto notą Vokietijai, kuri kesinasi ant Suvalkijos, turinčios $^{2}/_{3}$ lietuvių. Ponas Gabrys, besantykiaudamas su p. Ropp'u, sužinojo, kad vokiečiai maną priskirti visą Lietuvą Lenkijai, tik dar nežiną, kokioj formoj: ar stačiai, kaip provinciją, ar kaip valstiją, sujungtą su Lenkija personaliais ryšiais Liublino Unijos pavidale.

Lietuvių Informacijos Biuras, sužinojęs apie vokiečių pinkles Lietuvai, nutarė pagaminti memorialą nepriklausomos Lietuvos reikalu. Darbas pavesta p. Gabriui. Be to, nutarta Biuro narių rugpiūčio 31 d. susirinkime pagaminti memorialą Lietuvos universiteto ir Vilniaus arkivyskupijos klausimu. Memorialą apsiėmė parūpinti dr. Purickis. Biuras, gindamas Lietuvos reikalus prieš vokiečių ir lenkų užmastis, nutarė atspausdinti Lietuvos žemėlapį — istoriškai-politinį ir etnografinį. Tas darbas pavestas kun. Daumantui. Lietuvos nepriklau-

somybės memorialas buvo pasiųstas Vokietijos kancleriui spalių mėnesio pradžioje, su jį lydinčiu laišku. Laiške į Kanclerį buvo tvirtinama, kad vokiečiams nepavyks prisisavinti Lietuvos, nes Ententės valstybių vyrai neleis jiems to daryti, tad geriau Vokietijai turėti šalia savęs nepriklausomą ir draugingą Lietuvos valstybę. Tame pat į Kanclerį rašytame laiške primenama Vokietijai mandagiais, bet gana aštriais žodžiais, kad lietuviai nepatenkinti vokiečių valdžia Lietuvoj. Patariama vokiečiams tuojau pakeisti militarinį rėžimą Lietuvoj, paruošti pereinamą formą prie nepriklausomo valdymo. Jeigu, anot laiško, vokiečių valdžia sutiktų, tai Lietuvių Tautos Tarybos delegacija trumpu laiku apsiimanti paruošti pereinamos valdymo formos projektą.

Memorialas ir laiškas buvo pasiųsti Vokietijos Kancleriui. Atspausdintas Lietuvos nepriklausomybės memorialas buvo išsiuntinėtas ir Ententės valstybių galvoms ir ministerių pirmininkams, o vėliau po dviejų savaičių, pasiųstas ir ministeriams bei žymiems politikos vyrams. Anot pirmininko žodžių, „Nepriklausomos Lietuvos memorialas padaręs Vokietijoj didelį įspūdį". Tiktai kai kurie įžangos sakiniai užgauną vokiečius, ir juos reikėtų pakeisti. Neatsižvelgus vokiečiams į lietuvių reikalavimus Nepriklausomos Lietuvos, šveicariškių veikėjų tarpe kilo panika. 1916 m. lapkričio 8 d. susirinkime p. Gabrys, referuodamas apie įvykusį faktą — Lenkijos paskelbimą nepriklausoma valstybe 1916 m. lapkričio 5 d. charakterizuoja tą faktą labai svarbiu. Svarbiu negatyviai, nes lenkai stengsis užgrobti Lietuvą, ir svarbiu pozityviai, nes lietuviai, tuo precedentu, galės reikalauti sau nepriklausomybės. „Journal de Genève", paskelbusi Lenkiją nepriklausoma valstybe, atspaudė straipsnį apie Lietuvą, kaip Lenkijos dalį. Lietuvių Informacijos Biuras reagavo į redaktoriaus išvedžiojimus protesto laišku. Lenkai išgavę iš vokiečių nepriklausomybės paskelbimą, reikalavo iš jų ir Suvalkų bei Vilniaus gubernijas priskirti prie administratyvinio vieneto. Ponas Gabrys, pasimatęs Genevoj su Rusų ir Prancūzų pasiuntiniais, išgirdo iš jų to fakto patvirtinimą. Lietuvių Tautos Tarybos delegacijos vardu jisai protestavo prieš lenkų neteisėtus reikalavimus, tvirtindamas, kad lietuviai niekuomet nesutiksią atiduoti lenkams nors mažiausią žemės gabalėlį iš buvusios Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos. Rusai ir Prancūzai, pasirodė, žiną vokiečių negatyvų nusistatymą tuo klausimu.

(1916 m. lapkričio 20 d. susirinkimo protokolas.) 1916 m. pabaigoje vokiečiai nors ir nenorėjo skirti Vilniaus kraštą prie Lenkijos, bet, norėdami nuo jų gauti daugiau armijos, svyravo. Lenkų dvarpo-

nija jau buvo užmezgusi santykius su Kuršo baronais. Agentas Roppas tvirtino p. Gabriui, kad Vilnius vistiek negalės būti Lietuvos sostinė, nes yra pačiame Lietuvos pasienyje. Vokiečiai maną Lietuvai duoti Kauną kaip sostinę. Von Ropp' as tvirtino, kad Kuršo baronai sutinką su tąja lenkų ideja, nes Vilniuje per maža lietuvių. Ponas Roppas galų gale pareiškė, kad Vokietija tuo tarpu neturinti jokio aiškaus plano Lietuvai. Gabrys, anot delegacijos 1916 m. lapkričio 29 d. protokolo protestavo prieš lenkų melagingas žinias apie Vilnių. Jisai tvirtino, kad Vilniuj ne lenkų, bet žydų esanti dauguma, kad Vilnius Lietuvos širdis, istorinė sostinė. Vilnius Lietuvos šventenybė, Aušros vartai ir t.t. Gabrys priminęs vokiečių agentui apie Lietuvių Tautos Tarybos Delegacijos memorialą, kuriame pareikšta, kad Gardino ir Suvalkų gubernijos turi būti priskirtos Lietuvai. Vokiečių agentas pareiškęs, kad tai neįvykdoma, atsižvelgiant į lenkų reikalavimus. Tuomet, anot minėtos dienos protokolo, Delegacijos pirmininkas pasiūlė vokiečių agentui kompromisinį projektą, kuris patenkintų lietuvius, neužgautų lenkų ir būtų priimtinas vokiečiams:

1) kad patenkinti lietuvius, reikalinga paskelbti Lietuvą visiškai nepriklausoma valstybe su sostine Vilniuje. Nepriklausomybės paskelbimas turėtų būti Vilniuje.
2) Reikalinga įsteigti Vilniaus arkivyskupiją; arkivyskupas privalo būti lietuvis — patriotas.
3) kad neužgautų lenkų, Lietuvą reikėtų atstatyti ne ant etnografinių, bet ant istoriškai-geografinių pamatų.

Tuo būdu Lietuvos ribosna įeitų daug lenkiško gaivalo, kuris, laikui bėgant, lenkams duotų viltį patraukti Lietuvą prie savęs. Vokiečiams reikėtų nepamiršti šios taktikos su lenkais. Be to pirmininkas reikalavo Lietuvai išėjimo jūron per Liepojų. Prie Lietuvos privalėtų būti prijungtas ir Kuršas, kad lenkų gaivalas būtų atsvertas baronais. Nors vokiečiai nebuvo nepriklausomos Lietuvos šalininkai, tai bent iš principo ją tokia paskelbtų, jeigu jiems Lietuva, kaip Lenkija, pažadėtų militarinę pagalbą. 1916 m. XI. 29 d. Delegacijos pirmininkas proponuoja nariams mintį, kad vokiečiams reikėtų pažadėti daugiausia 100 000 kareivių, o jie be to, galėtų naudotis darbininkais iš Lietuvos, jeigu sutiktų paskelbti Lietuvos nepriklausomybę. Susirinkime kyla ginčai. Vieni stoja už, kiti — prieš panašią propoziciją. Daugumas už tai, kad Lietuvių Tautos Tarybos Delegacijai netektų susirišti su vokiečiais bet kokiais pasižadėjimais, nors nepriklausomybės paskelbimas iš vokiečių pusės ir būtų pageidautinas.

Pasibaigus Delegacijos narių diskusijoms, jos pirmininkas p. Gabrys išvyko Bernan vesti tolimesnių derybų su Vokietijos atstovu ir pargrįžęs referavo tam pačiam susirinkimui apie derybų eigą. Protokolas skamba šiaip:

a) Derybos su Vokietijos (pasirašyta tik R. raide) atstovu tęsėsi. Besitariant pirmininkui pasisekė net palenkti atstovą, kad jis sutiko su išreikštais memoriale nepriklausomybės reikalavimais, nors iš karto ir vadino tą memorialą absurdišku.
b) Pirmininkas įtikino atstovą, kad Lietuvos sostinė turi būti Vilnius;
c) kad lenkų gaivalas nuo viešo Lietuvos gyvenimo būtų pašalintas;
d) kad nieko nebus veikiama Lietuvoj be žinios Lietuvių Delegacijos Šveicarijoj;
e) Lietuvos viešą gyvenimą tvarkys patys lietuviai, gi dvarininkai bus prileisti tik vėliau ir tik tie, kurių norės patys lietuviai;
f) galutinai sutarčiai bus pakviesti lietuvių atstovai iš Lietuvos;
g) Michalkevičius iš Vilniaus bus pašalintas;
h) Vilniuje bus įsteigta arkivyskupija, kandidatą nurodys delegacija,
i) Lietuvos ribos kol kas nebus nurodytos, kad neįsižeistų lenkai. Administracija bus centralizuota Vilniuje, Kuršas turės autonomiją, bet militariškai ir ekonomiškai bus surištas su Lietuva.
k) Pirmininkas prašė, kad Lietuvos centralinė valdžia būtų suorganizuota iš pačių lietuvių. Jam atsakyta, kad tai sunku padaryti, nes Lietuva per daug arti fronto, kad joje kaip „Etapengebiete" turi valdyti militarinė valdžia.
l) Pirmininkas įrodinėjo, kad dabartinį Lietuvos valdytoją Izenburgą reikia pašalinti.
m) Vokiečių atstovas prašė, kad Delegacija liautųsi skelbti protestus užsienio spaudoj prieš vokiečių valdžią. Gabrys atsakė, kad protestai liausis tada, kaip liausis priežastys, kurios tuos protestus kelia.
n) Vokietys priminė, kad jiems rūpi daugiau darbininkai, negu kareiviai.
o) Pirmininkas pasakė atstovui, kad Delegacija nieko konkretaus pažadėti nei nutarti negali, kol neatvyks Tautos Tarybos atstovai iš Lietuvos.

Pagaliau pridūrė, kad, jeigu vokiečiai lietuvių atžvilgiu bus nuoširdūs ir patikimi, tai gali tikėtis to pat ir iš Lietuvos pusės. Delegacijos pirmininkas p. Gabrys baigdamas savo referavimą pareiškė, kad konkrečių pažadėjimų vokiečių agentui nėra davęs. Kilo karšti ginčai ir galų gale nutarta: Žiūrėti į pirmininko pasikalbėjimą su vo-

kiečių atstovu, kaip į preliminarinius pasitarimus, kurie jokios privalomos galios dar neturi. Pirmininko pasikalbėjimas, anot protokolo, tai bazės parengimas būsiančioms deryboms, kurios jau turės privalomą reikšmę. Nutarta, kad be Lietuvos atstovų Delegacija į jokias galutines derybas bei sutartis negalinti leistis. Diskusijose kun. Daumanto pareikšta nepasitikėjimas vokiečiais. Gabrys, tur būt, matydamas, kad iš jo derybų su vokiečiais nieko neišeis, tame pat posėdyje pasiūlė nariams kreiptis į anglų laikraščių korespondentą p. White, kuris tarsi apsiėmęs parašyti straipsnį į jo atstovaujamus laikraščius, kur būtų pateisinamas lietuvių šlijimas prie vokiečių. Kadangi rusai nieko lietuviams nežada ir net pasirengę Lietuvos atsižadėti Lenkijos naudai, o Ententės politiški sluoksniai simpatizuoja Lenkijos, bet ne Lietuvos nepriklausomybei, tad lietuviams nieko nebelieka, kaip ieškoti užtarymo vokiečiuose. Susirinkimui Gabrys proponuoja pagaminti Ententei panašaus turinio memorialą ir įteikti jį Loyd George'ui, Briand'ui ir Trepov'ui. Be to, nutarta surinkti visas žinias apie vokiečių elgimąsi Lietuvoj, surašyti memorialą ir pasiųsti visoms neutralioms valstybėms.

Delegacijos 1916 m. XII. 22 d. susirinkime p. Gabrys pats pripažįsta, kad pasimatęs paskutiniu laiku su Ropp'u iš jo patyrė, *kad šis pašlijęs lenkų pusėn.* Jo stengtasi įrodyti Lietuvos baronui, kad didelė Lenkija yra pavojinga patiems baronams, kurių dalį jau lenkams pavyko sulenkinti. Ropp'as pakeitęs savo nuomonę. Iki mano atvažiavimo Šveicarijon Lietuvių Tautos Tarybos Delegacijos veikta slaptai. Ant visų išsiųstų nepriklausomybės klausimu memorialų padėta buvo vien Delegacijos antspaudai. Tas pat padaryta ir su laiškais George'ui, Briand'ui, Trepov'ui ir Italijos Ministerių Pirmininkui. Tai daryta praktiškais sumetimais:

1) kad rusai, sužinoję delegatų vardus, nepareikalautų iš Šveicarijos valdžios juos pašalinti;

2) manyta, kad slapta organizacija, turės daugiau autoriteto ir su ja daugiau skaitytųsi. — „Litauen'o" ir „Pro Lituania" leidimas šlubavo, nes neužteko ganėtinai sandarbininkų. „Litauen'ą" redagavo dr. Purickis, o „Pro Lituania" Gabrys.

Man atvykus Šveicarijon, sandarbininkų skaičius padidėjo. Prie laikraščių leidimo buvo pakviesta, be manęs ir p-lė Pauvreau. Visos įstaigos buvo perkeltos Lausannon ir Fribourgiečiai atvykdavo bendro darbo dirbti prie Lemano krantų.

Lietuvių Tautos Tarybos Delegacijos posėdy man teko dalyvauti 1917 m. vasario 23 d. Tame Delegacijos narių susirinkime p. Gabrys referavo apie Rusijos kadetų susivažiavimą. Suvažiavime buvo kilęs klausimas ir Lietuvos. Iš pradžių norėta jį visai atmesti, kaip nepribrendusį, tik vėliau pradėta svarstyti, bet nepalankioj dvasioj. Susirinkimui kilo mintis, kaip tame susivažiavime elgėsi p. M. Yčas. Ar jo reaguota į nepalankų rusų nusistatymą Lietuvos link ar ne. Jeigu pasirodytų, kad Lietuvos atstovas neprotestavo, tai jam pareikšti Delegacijos vardu papeikimą. Delegacijos nariams toji žinia iš Rusijos buvo skaudi. Iš vokiečių dar nieko gera negauta. Padėtis Lietuvoj, anot sugrįžusio iš ten kun. Steponaičio, yra dar baisesnė, negu mano atsilankymo metu. Vieni tvirtino, kad, nenutraukus ryšių su vokiečiais, o, nesiliaujant juos pliekus pasaulio spaudoj už visas daromas Lietuvai šunybes, bus geriausia taktika. Kun. Daumantas įrodinėjo, kad pasirodžius rengiamai brošiūrai prieš vokiečių elgimąsi Lietuvoj, vis vien santykiai pablogės, jeigu ir ne visai nutruks.

Aš, atvykęs iš laisvos šalies, baisėjausi vokiečių elgimusi Lietuvoj. Įsitikinau, kad jie nieko nepamiršo ir nieko neišmoko. Pasiūliau susirinkimui pasiųsti vokiečiams ultimatyvia forma klausimą, ką jie maną daryti su Lietuva. Negavus jokio atsakymo, skelbti protestus, kovą militarizmo dvasiai ir demaskuoti juos pasaulio spaudoj. Mat, aš buvau pasiuntęs per Berno atstovą Vokietijos Kancleriui notą, kurioj išdėsčiau savo atsilankymo metu (1916) patirtas neteisybes, žiaurumus, persekiojimus, tarptautinių teisių nesilaikymą ir t.t. Štai dėl ko aš nesiskubinau paskelbti notos pasauliui, nes man grįžtant iš Lietuvos, Vokietijos Užsienio Reikalų Ministerija ir Berno atstovybė žadėjo viską sutvarkyti.

Sugrįžęs Šveicarijon ir išgirdęs nuo kun. Steponaičio, kad padėtis Lietuvoj kur kas blogesnė, negu mano atsilankymo metu, nustojau tylėjęs ir tą pačią notą paskelbiau viešumon. Gabrys tvirtino, kad, kai rusai mūsų neremia, Ententė elgiasi pasyviai, vargu bau, ką nors padės naujų ultimatumų siuntimas. Anot jo, bus geriausia, jeigu paprašysiu greito atsakymo į savo notą, kurioje net reikalavau kuogreičiausio Princo Izenburgo pašalinimo iš Lietuvos civilinės valdžios šefo vietos.

Gavus man negatyvų atsakymą į vokiečiams įteiktą mano notą, Delegacija įteiks savo notą ir pareikš savo reikalavimus. Tolimesnis Delegacijos elgimasis priklausys nuo galutino Vokietijos atsakymo.

Kilus revoliucijai Rusijoj, garsusis von Ropp'as ir vėl atsibaladojo Šveicarijon. Jo veidmainiška nuomonė buvo, kaip visada, pataikauti lietuviams, kad ką nors išgautų iš Gabrio su kuriuo tiktai ir matydavosi. Jojo kovo mėnesyje atvykimas buvo, tarsi, kaltinimo aktas, Izenburgui, kurio politiką iki tam laikui palaikė, kuriam suteikta Fribourgo in Bresgau universiteto titulas, „Doctor Honoris Causa," „už nuopelnus" padarytus Vokietijoj ir okupuotoj Lietuvoj. Tie nuopelnai mums atrodė buvo suteikti už viso maisto Lietuvoj užgrobimą ir pasiuntimą Vokietijai, už iš Lietuvos ištrėmimus nekaltų žmonių, už įvedimus privalomos mokyklose vokiečių kalbos, už jo žiaurumus, kūno bausmes ir vergiją ir už bendrą su lenkais darbą lenkinant Lietuvą. Su Ludendorf'u, anot Ropp'o, esanti sunki kova, nes jisai yra susigiminiavęs su viešpataujančiomis vokiečių ir austrų dinastijomis. Su Ludendorfu negalįs nieko padaryti ir patsai Bettmann-Holweg'as, kuris palaiko daugumos vokiečių nuomonę, kad brutalią valdžią Lietuvoj reikia pakeisti švelnesne ir žmoniškesne. Už Lietuvos rėžimo pakeitimą stoja ypač Reichstage centras ir socialdemokratai.

Gabrys pranešęs Ropp'ui, kad lietuviai kreipsis prie naujos demokratinės Rusijos, jeigu vokiečiai nepažadės paskelbti Nepriklausomos Lietuvos. Susirinkime nutarta sveikinti Naują Rusiją, kuri panaikinus tirănišką praeities rėžimą, panaikins visus nelaisvės pančius, mokės, mūsų manymu, sekti garbingus didelės Prancūzų revoliucijos šūkius: Laisvės, Lygybės ir Brolybės.

Aukščiausia Lietuvių Tautos Taryba (kaip Gabrys nesuvaldomai vadino mūsų Delegaciją) pasitiki, kad tuos šūkius, Naujoji Rusija pavartos santykiuose su Lietuva ir dėl to jai reiškia savo simpatiją.

Kilus Rusijoj revoliucijai, pasikeitė ir jos diplomatiniai atstovai užsieny. Kunigaikščio Bibikovo vietoje, atsirado ponas Onou. 1917 m. balandžio 19 d. Delegacijos pirmininkas nuvyko Bernan pas Onou ir drauge atsilankė pas vokiečių atstovą. Kadangi visi, Lausannoj besidarbuojančių komitetų nariai buvo įskųsti Ententei Dr. Viskanto vokiečių simpatijomis, aš parašiau laišką, protestuodamas prieš nešvarų Viskanto žingsnį, nurodydamas mūsų raštus, momerialus, notas, kurios kaip tik liudijo prieš Viskanto tvirtinimus. Tą mano laišką p. Gabrys įdavė p. Onou. Jame buvo taip pat prašoma, kad paveiktų Ententės pasiuntinybes nedaryti mums kliūčių, važiuojant su reikalais jų šalysna. Kaip vėliau paaiškėjo, p. Onou sutiko tarpininkauti tarp mūsų ir Ententės pasiuntinybių, jeigu priskirtume Viskantą visų organizacijų nariu. To mes, žinoma, negalėjome

padaryti. Gabrys tuo pat metu buvo užsukęs ir pas vokiečių pasiuntinį, kuriam įteikė savo du laišku, rašytu kardinolui Hartmanui ir Hindenburgui, kuriuose išdėstęs mus pasiekusias blogas žinias iš Lietuvos apie vokiečių militaristų žiaurius metodus, taikomus lietuviams, žadėjo reaguoti pasaulio spaudoj, jei nesiliaus tie vokiečių darbai. P. Rombergis ir p. Schubertas atkalbinėjo Gabrį nuo tų laiškų siuntimo, nors pripažino, kad Lietuvoj neina viskas sklandžiai, bet, kad jų žiniomis, ruošiamasi prie naujų reformų ir dalykų stovio pagerėjimo.

Delegacijos narių 1917 m. balandžio 30 d. susirinkime p. Gabrys referavo apie savo pasimatymą su p. Ropp'u, kuris jam pranešęs apie tai, kad Vokietija *nutarė išsižadėti Lietuvos anektavimo.* Berlyne nutarta suorganizuoti Lietuvoj Tarybą ir po tam paskelbti Lietuvą nepriklausoma valstybe. Netikėdamas vokiečių agento pažadais, kuris jau ne kartą mus apgavo, klausiau p. Gabrį, kieno vardu jisai su juo kalbėjo? Delegacijos ar tik savo? Pirmininkas paaiškino, kad tik savo vardu kalbėjęs. Kadangi pirmininkas, jau nekartą kalbėjo su svetimų valstybių agentais ir darė tam tikrus nutarimus be žinios Lietuvių Tautos Tarybos Delegacijos, o tik vėliau pranešdavo jai apie tai, tada Delegacijos narių tarpe kilo smarkūs ginčai. Paaiškėjus situacijai, Delegacijos nariai vienbalsiai nutarė, kad ateity svarbesniomis derybomis paskiriama komisija iš trijų narių: Gabrio, Bartuškos ir Daumanto.

Likvidavus ginčą, p-nas Gabrys pranešė mums, kad, anot Ropp'o, vokiečiai maną sukurti didelę Lietuvą. Tarp Lenkijos ir Lietuvos pasiliks istorinė siena. Kuršas Lietuvai neteks. Tarybą sudarys tik vieni lietuviai. Galutinius dalykus nustatys konstituantas. Tam patiektam planui realizuoti, išrinkta komisija iš trijų minėtų delegatų, kuriems įsakyta rūpintis sekančiais dalykais:

1) Reikalauti iš vokiečių agento Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo.
2) Drauge su Nepriklausomybės paskelbimu privalo būti išrinkta Valstybės Taryba.
3) Valstybės Tarybai turi būti duota laisvė susižinoti su užsienio lietuviais.

Kadangi artinosi gegužės 20 d. reikėjo atsilankyti pas vyskupus Šveicarijoj, po vienuolynus ir pas laikraščių redaktorius, tai aš negalėjau dalyvauti išrinktoj komisijoj pasimatyti su baronu von Ropp'u. Bernan nuvyko dr. Gabrys ir kun. Daumantas. Jiems šisai pranešė štai ką: „Vokiečiai atvyko Lietuvon *be jokio tikslo:* įvedė karišką

rėžimą, nes *nemanė ilgai pasilikti*. Tas rėžimas tokiu būdu ir pasiliko iki po šiai dienai." Von Ropp'o čia kalbėta lygiai, kaip Vokietijos Užsienio Reikalų Ministerijos oficiolo, kurio mintis atpasakojo „Berliner Tageblatt" 1916 m. balandžio 3 d. „Das Deutschland keine Unterdrückung und Zerstörung seltständiger an politische Selbständigkeit gewandter Staaten, keine Beeinträchtigung fremder Eigenart, keinerlei Zwingherschaft in Europa will*)."

Kun. Daumantas savo išvadžiojimais reikalavo Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo. Ropp'as atvirai pasakė, *kad to šiuo momentu negalima įvykdyti*. Priežastis: *lenkų ir rusų baimė*, Kaiserio, Kanclerio ir Reichstago sutikimas reikalingas; anot jo, vokiečių valdžia mano leisti organizuoti Tautos Tarybą (Vertrauens Rath'a). Jo atvažiavimo tikslas ir buvo gauti Delegacijos pritarimą vokiečių pirmiesiems žygiams Lietuvoj. Toj Taryboj dalyvaus vien tik lietuviai. Vokiečiai, apsivylę lenkų intrigomis, padarė tokį nutarimą. Jeigu, anot Ropp'o, lietuviai eis panašiais keliais, kaip lenkai, tuomet vokiečių valdžia paliks klausimą atviru. Pasikalbėjimo metu Ropp'as aiškiai pareiškė, anot kun. Daumanto, kad jisai vokiečių valdžios vardu, reikalauja iš Lietuvių Tautos Tarybos Delegacijos, *kad vokiečių valdžiai sudarius Tarybą Lietuvoj, neprotestuotų, bet pasakytų: štai pirmieji Vokietijos žingsniai prie Lietuvos laisvės.*

Kun. Daumantas reikalavo Lietuvos veikėjų atvažiavimo Šveicarijon, Ropp'as pažadėjo. Referuojant Gabriui ir Daumantui, atsirado neaiškumų. Mat, p. Gabrys turėjo su Ropp'u privatų pasikalbėjimą, kuriame nedalyvavo kun. Daumantas. Referuodamas apie savo privatų su von Ropp'u pasikalbėjimą, jis vartojo Valstybės Tarybos vardą ir jos reikalavo iš vokiečių, gi kun. Daumantas pranešė mums, kad vokiečiai siūlo tik Tautos Tarybą. Ponas Gabrys paaiškino, kad Valstybės Taryba, anot jo propozicijos vokiečių agentui, turėtų būti branduolyje, iš kurios išeitų vėliau lietuvių seimas ir būtų tarpininkas Lietuvos konstitucijos projektui išdirbti. Į Valstybės Tarybą reikėtų priimti ir Lietuvos mažumas, o kuriant tik Tautos Tarybą, būtų galima išsisukti be mažumų, o joje tefiguruos tik lietuviai. Kun. Daumantas patarė Delegacijai būti labai atsargiai su vokiečiais. Jie norį tik akis apdumti, o daryti savo. Mano nuomonė irgi buvo panaši.

Vokiečiai, siųsdami nuolatos agentus į Berną, trukdė mūsų aiškų nusistatymą demaskuoti juos prieš pasaulio opiniją ir stabdyti mūsų

*) Žiūrėk protokolas L. T. T. D. 1917 m. V mėn. 4 d.

komunikatus, nurodančius jų niekuo nepateisinamus darbus Lietuvoj. Jie, mano nuomone, lūkuriuoja, kas bus iš Rusijos, kur jie pasiuntė plombuotus vagonus iš viso pasaulio surinktų bolševikų ir teroristų. Jeigu jiems pavyks padaryti taiką su Rusija, tai tuomet jie pradės kitą kalbą su mumis. Mes, tad privalėtume laikytis jau nuo seniai priimtų principų — griežtai elgtis su vokiečių daromomis šunybėmis Lietuvoj ir jas demaskuoti. Dr. Purickio nuomonė sutapo su Daumanto ir mano. Gabrys gi įrodinėjo, kad derybų pertraukti negalima, bet pasaulį informuoti apie jų nedorybes Lietuvoj būtinai reikalinga. Po ilgų diskusijų nutarta, kad L. T. Tarybos Delegacija pasilieka sau visišką veikimo laisvę.

Pasaulio įvykiai žengė sparčiais žingsniais pirmyn. Mūsų norėta sustiprinti Delegacijos autoritetą. Išgirdus, kad Europon atvažiuoja Šliūpas, Deleg. komitetas nutaria gegužės 21 d. priimti jį Delegacijos nariu, jeigu Amerikos tautininkai apsiims padengti išlaidas ir atitinkamą dalį kapitalo biurams išlaikyti. Šliūpas, kaip pasirodė, nenorėjo sykiu su šveicariečiais darbuotis ir, būdamas Stockholme, smarkiai kritikavo Gabrį. Padidėjus visuose komitetuose darbui, buvau įgaliotas parašyti laišką Amerikos Tarybai, kad jie stengtųsi prisiųsti mums pagalbon kun. Dargį. Tasai irgi neatvažiavo, nors buvo numatytas Tarybai. Tuo metu įvyko dvi konferencijos: viena Stockholme kita — Christijanijoj. Neturėdami užtektinai žmonių, nutarėme 1917 m. birželio 3 d. Delegacijos posėdy pasiųsti Lietuvos nepriklausomybės memorialą ir laišką p. Lindhagenui, kurį apsiėmė suredaguoti p. Gabrys ir įgalioti p. Aukštuolį, kad jisai teiktųsi mus pavaduoti Christijanijoj.

Kaip vėliau pasirodė Olandų-Švedų socialistų kongresas Stockholme savo rezoliucijose nepaminėjo nei Lietuvos vardo. Matyt, tame kongrese nedalyvavo p. Aukštuolis, nes kitaip nebūtų galima išaiškinti kongreso nutylėjimo apie Lietuvą siekiančią nepriklausomybės. Mes pasiuntėme pasaulio spaudai sekančio turinio telegramą — protestą: „Nutylėjimas tuo labiau nesuprantamas, nes Lietuva kyla iš garbingos praeities griuvėsių. Josios Vilniuje seimas įvykęs rugs. 18 d., kuriame buvo 215 narių vienu balsu nutarė: kad Lietuva taps nepriklausoma valstybe. Mažumų teisės bus užtikrintos. Galutiną Lietuvos valstybės formą nustatys steigiamasis seimas Vilniuje, kur taip pat bus sureguliuoti santykiai su kaimyninėmis valstybėmis.“

Kas link Christijanijos pasaulinio suvažiavimo taikos dėliai, nutarta irgi pasiųsti Lietuvos reikalavimus, memorialą ir p. Gabrys apsiėmė ten nuvykti, jeigu gaus leidimą iš Prancūzijos ir Anglijos. Nors rusų

chargé d'affaire Onou ir davė Gabriui leidimą vykti per Prancūziją ir Angliją Christijanijon, bet, gavęs žinią nuo savo draugo Pelissier, kas jo laukia, pakliuvus į Prancūzijos policijos rankas, atsisakė ten vykti.

Gautas laiškas iš Varšavos nuo vieno įžymaus lenko (vardas jo nepaminėtas), kuris praneša, kad Lenkija pasirengusi pripažinti Lietuvą nepriklausoma ir suverene valstybe unijoje su lenkais. Aš su dr. Purickiu išreiškiau savo votum separatum, kad į tą laišką nereikia atsakyti visai, kol Lenkija nesikreips į mus oficialiu būdu. Kiti balsai buvo priešingos nuomonės, anot jų, reikia paskelbti lenkų nusistatymą viešumon ir duoti suprasti vokiečiam, kad jeigu jie, nieko pozityvaus nesuteikdami Lietuvai suvadžios mus ir toliau, tai mes pradėsime derybas su lenkais. Tame pat posėdyje buvo nutarta kreiptis į Amerikos jaunimo „Vyčių" organizaciją, kad jie prašytų Prezidento Wilsono pripažint Lietuvą nepriklausoma valstybe, ir už tai pažadėti sudaryti Dėdės Samo šalyje lietuviškus legijonus.

Pagamintą dr. Purickio memorialą apie Vilniaus vyskupiją ir dabartinį jos administratorių Michalkevičių, kuris savo neteisingais elgesiais su lietuviais darąs bažnyčiai gėdą pasiųsta Vatikanui. Memoriale prašoma prašalinti Michalkevičių iš taip atsakingos vietos ir paskirti vyskupą lietuvį. Vilniuj rugsėjo mėnesį gauta žinia iš kardinolo Gaspari, kuris tvirtina, kad šiuo metu nėra galima skirti Vilniun vyskupo. Mūsų delegacija, savo rugsėjo 26 d. posėdyje, atsakydama į kard. Gaspari nenorą skirti Vilniun vyskupo, pasiuntė laišką pačiam šv. Tėvui, prikergdama prie jo 44-tą lenkų memorialą, pasiųstą Vokietijos Kancleriui, kur buvo ir administratoriaus Michalkevičiaus parašas, kuris sykiu su kitais prašė prikergimo Lietuvos prie Lenkijos.

Tuo pat laiku įvyko pasimatymas su Berlyno kurjeriu von Ropp'u. Susitaręs su mūsų delegatais p. Gabriu ir kan. Olšausku, ansai išdėstė Vokietijos projektą Lenkijai atstatyti ir geidė, kad Lietuvių Tautos Tarybos Delegacijos nariai pareikštų savo nuomonę. Mūsų delegatai nesutiko ką nors pakeisti, kol 1) vokiečiai nepašalins iš Lietuvos princo Izenburgo, visų Lietuvos nelaimių šaltinio, lenkų parsidavėlio, 2) kol nesuorganizuos pačioj Lietuvoj Valstybės Tarybos, 3) kol nepaskelbs urbi et orbi Lietuvos Nepriklausomybės, 4) kol nepaves valdžios patiems lietuviams. Agentas pareiškė nuomonę, kad Lietuva būtų ekonomiškai priklausoma nuo Vokietijos. Von Ropp'as, kaip iš jo pasakymo aiškėjo, norėjo turėti Lietuvą Vokietijos prieglobsty, kad lenkų legijonai kuriami Rusijoj, neužimtų visos Lietuvos.

Matydami vokiečių didelį laviravimą ir atidėliojimą Lietuvos klausimo galutinio sprendimo, Delegacijos susirinkimas įvykęs VII. 10 d. pareikalavo vienbalsiai sušaukti Lietuvių seimą gale rugsėjo mėnesio Šveicarijoj. Seimo projektui išdirbti išrinkti Dr. Purickis, p. Gabrys ir kun. dr. Bartuška. Išrinktieji nutarė siųsti laiškus visur, kur esama lietuvių, kad kiekviena srovė atsiųstų po 3 delegatus, nes tame seime turės būti priimta rezoliucija liečianti nepriklausomą Lietuvą. Vilniaus klausimui galutinai išspręsti susirinkimas išrinko mane vykti Romon ir ten smulkmeniškai išdėstyti Šventam Tėvui nenormalų Vilniaus vyskupijos padėjimą ir prašyti Jo Šventenybės dar kartą peržiūrėti savo nutarimą, L. T. T. Delegacijos Jam pareikštą. Vykti man nepavyko, nes Italų valdžia neleido. Tame pat posėdyje nutarta parašyti laiškas Petrapilio Lietuvių Komitetui, nurodant, kas mūsų yra padaryta būsimos Lietuvos sienoms nustatyti ir paakinta apie etnografines ribas, Vilniaus ir Gardino gubernijose. Laišką pasiųsti įgaliojo mane. Kadangi von Ropp'as iki šioliai tik suvadžiojo lietuvius, nutarta nors oficialiai santykių su juo nenutraukti, bet pasimatymai ateity turės būti tik slapti.

Kadangi 1917 m. liepos m. gale šaukiama konferencija Paryžiuje, neva, Balkanų klausimui spręsti, tad, susirinkimo Delegacijos narių nuomone—reikėtų išnaudoti tą progą ir Lietuvos reikalams. Mūsų buvo manyta, kad ten svarstys ne vien Balkanų reikalus, bet ir kitų pavergtų tautų. Tad vienu balsu, nutarėme siųsti ten oficialų Delegacijos laišką, prijungiant mūsų išleistus memorialus, deklaracijas ir literatūrą, liečiančią Lietuvos nepriklausomybės reikalus. Vokiečiai, sužinoję iš Šveicarijos lietuvių veikėjų apie mūsų norą sušaukti pasaulio lietuvių konferenciją Šveicarijoj, prisibijodami, matyt, kad tos konferencijos nutarimai gali būti jiems labai skaudūs, nutarė pagreitinti Lietuvos problemos išsprendimą palankioj sau dvasioj. Kadangi iš lenkų legijonų niekas neišėjo ir užsienių lenkai varė daugiausia Ententės politiką, Izenburgo padėtis pradėjo šlyti, ir Ludendorfas sumanė pakeisti frontą. Jo norėta tuomet sudaryti didelę Lietuvą, Latviją, Kurlandiją, Estiją — po globa Vokietijos. Nenorėdamas nusvilti rankų su lietuviais, kaip kad nusvilo jas su lenkais, pradėjo, neva, pataikauti baltgudžiams ir lietuviams, stiprindamas jų judėjimą prieš lenkus. Kaip pradėti tvarkyti apleistos Lietuvos reikalus, jam pačiam nebuvo aišku. Lietuviai siuto ant vokiečių militarinės ir ir civilinės valdžios. Berlyno Memphiso ložė, kuriai priklausė Ludendorfas, Hindenburgas ir patsai Kaiseris Vilhelmas, tur būt norėjo įvykdyti vidurinės Europos viešpatiją po vokiečių letena. To norėjo

ir patsai didžiausias mūsų priešas Ludendorfas. Jo, ne kieno kito, buvo sumanyta taip vadinama „Pasitikėjimo Taryba" geg. 30 d.

Mūsų Delegacija stojo skersai Ludendorfo planų ir paleido per agentūras žinias, kad lietuviai ją boikotuosią. Ludendorfo norėta pavesti Kurlandiją ir Lietuvą Vokietijai, sujungiant jas personale unija su Hohencolernų dinastija, o Lenkiją padaryti karalija, Karolio XXII Habsburgų valdžioje. Šitas sumanymas kilo iš Berlyno masonų ložės, kuriam pritarė von Kühlmann'as ir Austrijos Užsienio Reikalų Ministeris von Chernin'as. Kaizeris šiam sumanymui irgi pritarė, o Ludendorfas pasižadėjo įvykdyti. Tuo metu Oberostas išdirbo planą kolonizuoti Lietuvą ir išnaudoti latvių protestantų ir Lietuvos katalikų antagonizmą. Jo manymu, Estija, Latvija ir Kuršas greit suvokietės. Gi katalikiška Lietuva reikalaus ilgesnio laiko. Dėl to nejungė Lietuvos su Kuršu, Latvija ir Estija. Antras nejungimo motyvas buvo ekonomiškas: Lietuva kaip agrarinė šalis, siųs savo darbininkus į pramonės šalis, kur jie suvokietės ir suprotestantės. Jo bandyta kreiptis į įžymias Lietuvos asmenybes: dr. Basanavičių, vyskupą Karevičių ir Smetoną sudaryti „Pasitikėjimo Tarybai." Lietuvių būta atsargių ir į tą Tarybą nebuvo skubintasi. Mat, prisibijota įtužusios minios keršto. Ludendorfas norėjo eiti kitu keliu, negu su lenkais buvo padaryta. Jisai sumanė sujungti Lietuvą militarinėmis, strateginėmis, susisiekimo ir muito unijomis, o tik paskui išrinkti Tarybą, kuri patvirtintų jo užmastis. Rugpiūčio 1—4 d. Lietuvos veikėjai, susirinkę Vilniuje, matyt, nematydami geresnės išeities, buvo net sutikę su Oberosto propozicija. Kai rugp. 1—4 d. Lietuvos veikėjai Vilniuje svarstė sąlygas, kuriomis būtų galima priimti į Tautos Tarybą svetimtaučius būtent: 1) kad suprastų lietuvių kalbą, 2) kad nebūtų dalyvavę priešlietuviškoj akcijoj ir savo pažiūromis būtų už Lietuvos nepriklausomybę, aš, kan. Olšauskas ir kun. Steponaitis tarėmės su Erzbergeriu Brunene rugp. 4 d. Jis, matyt, gerai žinojo, ko nori Vokietijos masonai ir jų imperialistinė politika. Kadangi iš Valstybės sekretoriaus Zimmermano atsakymo Oberostui liepos 25 d. nebuvo galima suprasti, ko jisai nori, o tai paaiškėjo tik rugpiūčio mėnesio pradžioj, kad derybos Tarybai organizuoti yra jau galimos, tai Erzbergeris nušvietė mums užkulisinius Vokietijos planus. Anot jo, Centras ir daugumas vokiečių stoja už Lietuvos nepriklausomybę, kurią mano paskelbti rudeny su monarchiška forma. Kadangi Ludendorfas geidė personalinės unijos, tai vokiečių katalikų Centras nutarė stoti skersai kelio tai jo politikai, siūlydamas mums Würtenbergo kunigaikštį Urachą. Jį charakterizavo šitaip:

1) yra geras katalikas, 2) prityręs žmogus, 3) geras bus valdovas. Erzbergeris mums pranešė, kad, atvykus Lietuvon karaliui Urachui, bus tuojau prašalintas Izenburgas. Jisai visų pirma pasistengs geromis reformomis, kaip va: Centralinio Komiteto atgaivinimu, spaudai ir susirinkimams sugrąžinimu laisvės, draugijų, „Saulės", „Žiburio", „Ryto", atgaivinimu ir kitoms lengvatoms pagauti žmonių širdis ir gauti pasitikėjimą. Centro atstovas mums žadėjo pašalinti Vilniaus administratorių Michalkevičių ir paveikti šv. Tėvą suteikti Vilniui lietuvį vyskupą. Be to, pažadėjo atidaryti Šveicarijos komitetų pageidaujamą Vilniuj universitetą ir pakeisti karišką rėžimą — civiliu. Išsišnekėjus plačiaus su Erzbergeriu, paaiškėjo, kad visos Vokietijos partijos yra nusivylusios lenkais, kurie savo ribose malonėtų turėti: Ukrainą, Baltgudiją, Lietuvą, ir pietų Slavus su Čekais. (Dmovskio politika ir akcija Londone).

Tuo pat metu sužinota iš Ententės laikraščių lenkų noras — reikalauti savo kraštui išėjimo į jūrą per Lietuvą. Jų kreiptasi tuo reikalu net į Ententės vyriausybes. Nutarta pasiųsti laikraščiams komunikatą protestą prieš lenkų neteisėtas pastangas, ir nurodyti, kad Lietuvą disponuoja sau lietuviai. Kilo didesnis propagandos klausimas Ententės laikraščiuose. Kadangi rugsėjo mėnesy, rengiant vokiečiams lietuvių seimą ir numatomą tarybą, Ententės laikraščiai pradėjo nagrinėti Lietuvos likimą po vokiečių jungu, P. Gabriui pasišovė vienas svarbiausių žurnalistų p. Rivet, Paryžiaus laikraščio „Le Temps" bendradarbis, kuris jam buvo gerai pažįstamas dar prieš karą, tai Gabrys pasiūlė T. T. Delegacijos nariams, atsižvelgiant į momento svarbumą, kurį reikia žūt būt išnaudoti Lietuvai, daugiau garsinti Lietuvą laikraščiuose komunikatų ir straipsnių formose. Tam garsinimui reikalingi pinigai. Laikraščių atstovas Genevoje, rodos, pasiūlęs lietuviams už 100.000 frankų honorarą ginti Lietuvos nepriklausomybės idėją laikraščio T. ir kitų keturių dienraščių skiltyse (L.T.T.D. posėdy VIII-15 susirinkimas svarstė šį klausimą). P. Gabrys referavo, kad anas p. Rivet pasižadėjo dėti „Le Temps" laikrašty visus mūsų komunikatus, žinias, straipsnius ir t.t.

Iš jo pranešimų aiškėjo, gauti vietai įtakingų laikraščių prancūzų skiltyse, reikalingi pinigai, o Rivet pareiškęs, kad Informacijos Biuras, norėdamas skelbtis tankiau, turi sumokėti avansu 20 000 frankų. Žinodamas iš Amerikos laikų spaudą, ką gali padaryti galinga, laisva ir jos sutartinė giesmė, o antra, norėdamas turėti Prancūzijos spaudoje simpatijų Lietuvai, kuri išimtinai iki paskutiniam laikui tarnavo Lenkijai prieš Lietuvą, nutariau nesigailėti aukų. Aš su p. Gabriu, nesu-

tikus kun. Daumantui, nutarėva pasiūlyti p. Rivet ne daugiau, kaip 15 000 ir ne mažiau, kaip 10 000 avanso. Galutinį nutarimą palikome lietuvių būsimai konferencijai, kurios laukėme spalių mėnesį. Bet rugsėjo 26 d. susirinkime, atsižvelgiant į didelį susidomėjimą Baltijos valstybėmis pasaulinėj spaudoj ir, norint pakreipti mūsų tėvynės likimą tinkama vaga, pranešiau Gabriui apie pasimatymą su p. Rivet, kuris reikalavo minėtos sumos sumokėjimo. Galutinai nutarėva, kun. Daumantui susilaikius nuo balsavimo, išmokėti laikraščio „Le Temps" atstovui ir kartu žurnalistui viso 20 000 avanso. Tą sumą sumokant vienu balsu nutarta padaryti su p. Rivet sutartį. Skubotumas pateisinamas momento svarbumu.

Nuėjęs pas p. Gabrį radau jo kambary p. Rivet. Išsikalbėjus plačiau, aš pareikalavau, kad laikraščio „Le Temps" atstovas, darydamas sutartį 100.000 frankų sumai, 1) turi apsiimti Lietuvą traktuoti visai atskirai nuo lenkų ir ginti jos nepriklausomybę nuo bet kurios valstybės. Pašvęsti nors vieną įžanginį straipsnį Lietuvos nepriklausomybei. Jį galime mes patys parūpinti, 2) svarstant rytų klausimus, draug minėti ir Lietuvos vardą ir jos nusistatymą, 3) priimti mūsų telegrafines žinias, korespondencijas ir straipsnius. Kontraktą pasirašė T.T. Delegacijos šefas ir Rivet.

Tarp manęs ir Gabrio vėliau kilo dideli nesusipratimai. Mat, nesuradęs spalių ir lapkričio mėnesį mūsų nepriklausomybės gynimo „Le Temps" skiltyse, norėjau pasiekti Rivet ir su juo pasikalbėti. Prašiau Gabrį Rivet adreso. Jisai man nedavė jo, tvirtindamas, kad tai ne mano dalykas. Kai aš jam pareiškiau, kad aš už savo darbus esu atsakingas prieš L. K. Amerikos Tarybą, jisai atrėžė, kad ne aš vienas, bet visi mes. Tuomet aš pasiunčiau laišką į Genevą bendru žurnalistų adresu. Mano laišką gavęs Rivet susižinojo su Gabriu. Gabrys pareikalavo mano pasiaiškinimo, dėl ko aš kišuos ne į savo dalykus, ir kategoriškai reikalavo ateiti pas jį. Aš žinomas daiktas, nenuėjau, nes iš principo buvau priešingas kategoriškiems imperatyvams. Incidentas, man matėsi, buvo likviduotas, ir po kiek laiko vėl pradėjome gerus kolegiškus santykius. Tik 1925 m. atostogaudamas Lietuvoj ir pakliuvęs į Gabrio — Voldemaro teismą Kaune sužinojau apie jo rašytą tuo metu laišką Lietuvių Amerikos Tarybai, kur buvo griežtai reikalaujama mane atšaukti iš Šveicarijos organizacijų ir pavartoti labai nekultūringi žodžiai.

Delegacijos posėdy lapkričio 24 d. kilo dideli ginčai. Klausimas, ar Rivet atlieka sąžiningai pasižadėjimus, ar ne. Aš tvirtinau kad toli gražu, ne. O kadangi jisai nevykdo sąlygų, tai ir mes drąsiai galime

nutraukti pasirašytą Informacijos Biuro ir Delegacijos šefo vardu kontraktą. Mat, aš, kitiems išvažiavus Stockholman ir Lietuvon, o p. Gabriui retai pasirodant Informacijos Biure, atydžiai skaitydamas laikraščio „Le Temps" skiltis, pastebėjau, kad žinios apie Lietuvą kas kart mažėja ir Lietuvos nepriklausomybės problema nesurado jame sau vietos.

Sužinojęs iš privačių šaltinių, kad Rivet prieš karą buvo tarpininku tarp Rusijos ir Prancūzijos valdžios dėl milijardinės paskolos Rusijai, ir kad jo įžuliai ginta Rusija ir tos paskolos naudingumas Paryžiaus laikraščiuose, kad plačioji Prancūzijos visuomenė pirktų paskolos bonus, tada aš, bijodamas šantažo, tvirtinau susirinkime, kad reikalinga nutraukti sutartis. P. Gabrys įrodinėjo, kad žinioms apie Lietuvą šis momentas nėra patogus. Dr. Purickis reikalauja paaiškinimų, dėl ko kontraktas neatitinka to, ką pirmiau referavo kun. dr. Bartuška. Žinomas daiktas, kad aš dar sykį patvirtinau to kontrakto skirtingumą nuo mūsų visų trijų sutarimo, kuris įvyko Gabrio bute. Atsižvelgiant dr. Purickio išvadžiojimus, kad kasoj maža pinigų, nubalsuota, kad kontrakto negalima užbaigti, nes jis neteisingai sudarytas ir dėl to nėra vykdintinas. P. Gabrys pareiškė savo votum separatum motyvuodamas tuo, kad šioji rezoliucija yra priešinga Lietuvių Tautos labui. Kan. Olšauskas klausia narių, ar „Le Temps" laikraštis ganėtinai atsidirbo už jam suteiktą honorarą 20.000 fr. ar ne? P-nas Gabrys tvirtina, kad net daugiau atsidirbęs. Kun. Daumantas tvirtina priešingai. Tuomet aš įnešiau sumanymą, kad p. Rivet už duotus jam avansus 20.000 fr. atlygintų straipsniais žurnaluose „L'Echo de Paris", „Le petit Journal", „Gaulois", Le petit Parisien" ir „Le Temps". Susirinkimas pasiuntė mane ir Gabrį pas Rivet jam pranešti, kad jeigu sutiks su minėtomis sąlygomis, tai T. T. Delegacija neatsisako daryti tolimesnių sutarčių. Kaip vėliau pasirodė, Prancūzijai ir jos laikraščiams buvo ne pakeliui su Lietuvos Nepriklausomybe ir tik dėka mūsų atsargumo buvo išgelbėti 80.000 frankų. Reikalą su p. Rivet T. T. Delegacija svarstė savo posėdžiuose net keturis kartus.

Gabrys pasimatymuose su vokiečių agentais reikalavo, kad būtų išrinkta Lietuvoj Valstybės Taryba su visais valdžios atributais. Rugsėjo mėn. Reichstago taikos rezoliucija, kur buvo kalbama apie būsimą nepriklausomą Lietuvą, nors surištą su Vokietija ekonominiais, militariniais, muito ir geležinkelių ryšiais, buvo susidėjusių aplinkybių dėka. Toji taikos rezoliucija kilo iš baimės, kad Rusija nepaskelbtų netektųjų žemių nepriklausomomis valstybėmis. Jie gana gerai

žinojo, kad lietuviai Petrapilio seime, birželio mėnesį paskelbė Lietuvą nepriklausoma valstybe su Vilnium, kaip sostine. Tą jų paskelbimą galėjo išnaudoti rusai prieš Vokietiją.

Įvykiai ėjo šuoliais. Rugpiūčio 22 d. atvykęs Brunennan Erzbergeris prisiuntė mums telegramą, prašydamas atvykti Lietuvių Tautos Tarybos Delegacijos narius pas save „pasišnekėti svarbiais Lietuvai reikalais". Delegacija pasiuntė kan. Olšauską, dr. Purickį ir mane. Susitikus su juo Brunenne man padarė dar geresnio įspūdžio. Mums padėkojo, kad neprotestavome prieš jo kandidatą Urachą. Mažiukas, storokas vyras, vikrus ir be galo apsukrus, žadėjo mūsų šaliai aukso gadynę. Džiaugėsi su mumis, kad jam ir jo partijai pavyko užšachuoti Ludendorfą, kurio visomis keturiomis kratėsi lietuviai, ypač jo peršamoms unijoms. Paklaustas, kaip Lietuva pasieks jūras, jeigu Latvija bus surišta su Vokietija herzogystės forma, atsakė, kad prie gerų Lietuvos santykių su Vokietija, bus galima suderinti viską taikiu būdu. Jis mums pranešė, kad Reichstago daugumas ypač Centras ir socialdemokratai, Lietuvai palankūs, nors ir reikės dar tom dviem partijom ir Lietuvai kovoti su Alldeutsch'iais, priešingais Reichstago daugumos nutarimams. Erzbergerio, matyt, būta idealisto ir optimisto tuo momentu ir mes pasilikome tokiais. Kanauninkas daug didesnis entuziastas už dr. Purickį ir mane, kėlė į padanges naują Lietuvos gadynei tekančią saulę. Sustoję Lucernoje puikiam restorane kan. Olšauskas pavaišino mudu šampanu. Šampanas, rodos, šauniai putojo lygiai, kaip mūsų įsiūbuoti jausmai. Parvykę Lausannon, ir parsivežę gana įdomią žinią, ir realią, ne fantastišką, sužavėjome delegacijos narius. Visi džiaugėmės ir nutarėme išnaudoti tą naujieną prieš rusus, kurie dar vis tylėjo, nieko nežadėdami Lietuvai. Tam Rusijos nusistatymui padėjo birželio mėn. lietuvių seimas Petrapilyje, kuriame kairiosios partijos, nustojusios tėvynės meilės savo širdyje ir pamylėjusios baubą — socializmą, pavydėjo savo močiutėms sengalvėlėms ir sesutėms lelijėlėms visos laisvės ir atsipalaidavimo burliokais.

Lietuviai Petrapilio seime skilo ir jų vienybė iširo. Rusai tai puikiai žinojo ir nesiskubino. Tai viena. Antra, tai kilusi Rusijoj spalių mėn. bolševikų revoliucija, kuri pakenkė tuo metu gauti Lietuvai visišką nepriklausomybę. Vokiečiai, tiesa, leido Lietuvos gyventojams sušaukti seimą Vilniuje ir išrinkti Tautos Tarybą (ne Valstybės Tarybą, kaip Gabrys minėjo savo komunikatuose ir spausdiniuose). Bet iš to buvo maža naudos.

Rugsėjo 23 d. išrinktoji Tautos Taryba, naujas Lietuvos kūdikis, manė turėsiąs valstybės vyrų privilegijas. Kunigaikštis Izenburgas-Birstein savo adresu į Tarybos narius perskaitė Bavarijos princo Leopoldo Oberostui pasiųstą atsakymą, kuriuo pareiškiama Vokietijos noras, laimėjus karą, santarpininkauti Lietuvos atstatyme. Kad tas darbas eitų sklandžiai, Oberosto valdžia sušaukė seimą, kuris įgaliojo savo atstovus su militarinės valdžios pagalba tartis apie būsimos valdžios pamatus ir šalies ūkį. Vokiečiai pasistengsią padaryti Lietuvą kultūros židiniu, palaikydami visu kuo Lietuvos papročius. Tai ir visa to meto vokiečių giesmė ir komedija. Nėra Izenburgo kalboj nei Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo, nei leidimo Tautos Tarybai veikti savarankiškai. Tai buvo naujagimis kūdikis, vystyklais suvystytas ir bejėgis. Nepripažinus Tautos Tarybos nariams valdžios atstovo titulo, Vokietija nemokėjo jiems iš Lietuvos iždo algos, nors vokiečiai surinktus mokesčius dėjo sau į kišenę. Vokiečiai po garsingo rugs. 18—23 d. seimo „gaspadoriavo" — šeiminінkavo, kaip kad visai nebūtų buvę Tautos Tarybos. Ir mes, Šveicarijos lietuviai, įsitikinome, kad Vokietija, kai jai karo laukuose nesiseka, žada viską ir visiems. Kuomet gi laimikį laimi — tuomet prižadus pamiršta, duotą žodį laužo, pasidaro išdidūs ir nesukalbami. Ši vokiečių žygį Lietuvoj leisti seimui susirinkti ir išsirinkti Tautos Tarybą — pastebėjo svetimų šalių spauda. Nekalbant jau apie „Republique française", „L'Echo de Paris", „La petite Republique", Prancūzų Užsienio Reikalų Ministerijos 26 d. rugsėjo oficiozas „Le Temps" prabilo mūs klausimu šiaip: „Manoma, kad Vokietija rengiasi prie nuolaidų? Ne. Ji organizuoja savo pergales. Jinai rengiasi savotiškai sutvarkyti „Lenkijos karalystę", jinai savotiškai, savo naudai, nori sutvarkyti Kurlandiją ir Lietuvą. Jos kombinacijoj ir atsakyme šv. Tėvui esama didelio panašumo. Savo atsakyme (popiežiui) Vokietija savo taikos propagandai naudojo mūsų arbitražo ir nusiginklavimo idejas. Užkariautose šalyse savo įsiviešpatavimui naudoja tautiškumo ir lygsvaros principus. Visuomet tas pats metodas: pasisavinti mūsų ginklus, juos apdirbti ir jais naudotis. Pažadai Lietuvai ir Kurlandijai išrodo be galo neaiškūs (vagues).

Prieš aštuonetą dienų oficioze Berlyno nota davė suprasti šioms dviems šalims: galimybę vystytis kadruose, atitinkamose aplinkybėse. Tai notai dar nepasirodžius, „Kölno laikrašty" ir kitur, pangermanistai pradėjo atakus prieš Lietuvos nepriklausomybę. Greitu laiku išgirsime iš Reichstago tribūnos, kiek pangermanistų spauda sugebėjo pastūmėt atgal valdžią." („Le Temps" nuomone sutampa

su mano ankstesniais tvirtinimais, kad Lietuvos problemą svarstė ne parlamentarai, ne katalikai, ne socialdemokratai, bet slaptoji Berlyno loža, kurios viršūnes sudarė pangermanistai).

„Lietuvos ir Kurlandijos problemos yra skirtingos. Kurlandijoj pamatai organizacijai jau gatavi tuomet, kaip jie Lietuvoj dar tik dedami". Straipsnio gale „Le Temps" redaktorius ramina visas, vokiečių pasisavintas tautas šiais žodžiais: „visi frontai vieningi, į jus mes šaukiamės. Turėkite viltį".

„Le petit Journal" VIII-22 d. atpasakoja nacionalų-liberalų kongrese pasakytą Stresemanno kalbą, kuri baigėsi žodžiais: „Vokietija privalo naudotis dabartinėmis aplinkybėmis, kad užtikrintų savo įtaką Lietuvai ir Kurlandijai". Socialistai, kaip jau rašiau, su katalikų Centru buvo prieš anektavimą užgrobtų šalių. Oberostas, Nacialliberalai, visi Pangermanistai ir Kaizeris, nors glostė Lietuvą viena ranka, kita ranka jau kasė duobę. Kaizeriui pasiūlyta Kurlandijos hercogo titulas ir Lietuvai valstybė, sujungta su Vokietija personaline unija. Oberostui tuo metu (organizuojant Tarybą) rūpėjo kareiviai ir kolonizacija.

Mano interview su „Le Temps" žurnalistu Genevoj stengtasi panaudoti „Le Temps" skiltis ir IX-10, karčiais žodžiais atpasakojau Ententės elgimąsi su Lietuva. „Nepamirškite" pasakiau jam, „kad Amerikoj mes turime dideles savo tautiečių kolonijas, kurios rinktųsi geriau apleisti tėviškės pastogę negu kęsti caro jungą. Įvykęs karas, Rusijos revoliucija, davė vilties mūsų bastūnams išvysti savo šalį laisvą; ypatingai nuo to laiko, kaip Ententė paskelbė garbingą šūkį, kad kovojanti už tautų laisvę, mūsų brolių viltys Amerikoj dar padidėjo. Mes griebėmės darbo ateičiai patikrinti. Nelaimei, mūsų šalis pakliuvo dviejų galingų armijų begalinių kovų arenon. Šešis kartus, kartoju, šešis kartus Lietuva atsirado naguose dviejų kovojančių priešų, kol galutinai pateko į mūsų ir jūsų bendro priešo rankas. Amerikos lietuviai privalėjo atlikti pirmą savo misiją: pagelbėti savo nelaimingiems tautiečiams. Aš pats atvykau iš Pennsylvanijos siųstas Amerikos Tarybos, to darbo organizuoti. Turiu pasakyti teisybę, kad šelpimo darbe nesuradau sau didelės pagalbos. Šv. Tėvas paskelbė Lietuvai Dieną viso pasaulio katalikų bažnyčiose. Nors Anglijos karalius ir patarė savo pasiuntiniui Berne padėti visu kuo mūsų Dienai organizuoti, ir mūsų atstovas kan. Olšauskas atsilankė pas Jūsų Poincaré, bet bažnytinių rinkliavų rezultatai buvo labai menki. Matyt, tos dvi šalys dar nepažino mūsų kančių. Nepažindamos kančių mūsų šalies, kuri baigia nuo bado paskutines dienas

po vokiečių letena, nyksta Lietuva. Mirtingumas siekia 98%. Kai Ententė sutartinai šelpia kitas vokiečių okupuotas šalis, ji būkštauja nenoru šelpti Vokietiją, jeigu gelbės Lietuvą. Net svetimose šalyse surinktos aukos nepasiekia mūsų brolių ir sesučių. Tų pat motyvų prisilaikydamas, Amerikos Raudonojo Kryžiaus pirmininkas laiko pas save 130.000 dol. surinktų Wilsono leistoj Lietuvių Dienoje. Dėl ko nesama tos baimės šelpti mūsų garbingą seserį — Belgiją. Gal dėl to, kad jinai pažįstama kitiems, nelaimes bekenčianti. Lietuva jums mitas. Lai Prancūzija, kuri duoda pasauliui žmoniškumo pavyzdį, primena pasauliui, kad tikrai esama Lietuvos, kuri gali didžiuotis savo kultūra*)."

Rugsėjo mėnesio vidury grįžo iš kelionės Tautos Tarybos Delegacijos du nariu dr. Purickis ir kanauninkas Olšauskas. Jiedu buvo pasiųsti Lietuvon ir Stockholman. Parvykę Lausannon, susirinkime, įvykusiame rugs. 30 d., kun. dr. Purickis referavo apie kelionės išdavas.

Atvykus Berlynan, pasimatyta su Užsienio Reikalų Ministerijos sekretorium p. Nadolny. Anot jo, Vokietijai rūpi Lietuvos klausimas. Jo nuomone, vokiečiai, su Ententės paskelbtų tautų apsisprendimo šūkiu, yra pasiryžę suteikti Lietuvai laisvę (lygiai taip, kaip kalbėjo baronas von Ropp'as 1916 m. birželio mėn. Lausannoj**).

Be to, matytasi ir su Centro vadu Erzbergeriu. Jisai pasisakęs už visišką Lietuvos nepriklausomybę ir pareiškęs norą sudaryti Lietuvos ir Vokietijos bendrą katalikų komitetą Nepriklausomybei laiduoti ir už ją kovoti. Vėliau suėjęs su Jonu Vileišiumi, kuris jau rodė Lietuvos Tarybos protokolo rezoliuciją, kuri skambėjusi taip: „Taryba nemato negalimu sudaryti su Vokietija militarinę, muitų, pinigų ir geležinkelių konvenciją. Nuvykęs Baltstogėn, Purickis matęsis su p. Geil'iu, kurio žinioj buvo Lietuvos politikos departamentas. Iš jo išvedžiojimų paaiškėjo, kad nesutikus Lietuvai dėtis su Vokietija, šie paskutinieji pasiimsią sau Rygą, Kauną ir Gardiną, o Vilnių ir likusią Lietuvos dalį atiduosią rusams. Iš Baltstogės delegatų užsukta Vilniun konferencijos metu***). Vilniuje teko kalbėtis su Tarybos nariais apie Vilniaus vyskupo kandidatūrą. Sužinota, kad vilniškiai numato kun. Mirono kandidatūrą į Vilniaus vyskupus, kurį kietai palaiko ir A. Smetona.

---

*) Žurnalistas neatpasakojo paralėlės, kurią padariau apie politinę Lietuvos izoliaciją: Anglijos ir Prancūzijos nesirūpinimą Lietuvos politiniu likimu.

**) Mano pastaba.

***) Mūsų pasiųstų delegatų argumentų svoris paveikė Vilniaus konferencijos dalyvius ir, galima sakyti, išgelbėjo kritišką padėtį.

Besikalbant su Stulginskiu, kun. Reiniu ir kitais, pranešta, kad kai kurių Šveicariečių palaikoma kan. Olšausko kandidatūra. Atsilankė mūsų delegatas savo gimtiniame krašte: Jėzne ir Žiežmariuose. Vietiniai kunigai visi sutikę su Šveicariečių kandidatu į Vilniaus vyskupus. Gauta apie 40 parašų. Vyskupas Karevičius taip pat nieko neturėjo prieš kanauninko Olšausko kandidatūrą.

Oberostas pasirodęs labai nuolaidus mūsų delegatams (Purickiui ir Olšauskui), pažadėdamas panaikinti darbininkų batalijonus ir rekvizicijas. Tais klausimais Oberosto valdžia žadėjo pasitarti su Tautos Tarybos nariais. Atsilankius pas p. Markerį (Geil'iaus pagelbininką) reikalauta panaikinti Lietuvos mokyklose priverstinį vokiečių kalbos mokymą, pakeičiant jį fakultatyviniu. Sužinota, kad net Tautos Tarybai brukama vokiečių kalba. Vokiečių nuomone, anot delegato pranešimo, Tautos Tarybos uždavinys būsiąs tvarkyti Lietuvos ekonominį gyvenimą, bet jokiu būdu nesikišti į Lietuvos politiką.

Grįžus Berlynan, kalbėtasi su Hoffmannu ir su Reichstago centro nariais. Centras stoja, kaip vienas už visišką Lietuvos nepriklausomybę. Iš Berlyno nuvykta į Lietuvių Seimą Stockholme. Stockholmo Seiman atvyko kun. Tumas, Šilingas, Bortkevičienė, dr. Šliūpas iš Amerikos, Yčas ir vietiniai lietuviai įgaliotiniai. Dauguma iš suvažiavusių atstovų buvo, kaip atpasakojo dr. Purickis, priešingi Šveicariškei Tarybai. Kun. Tumas „Lietuvių Balso" Nr. 58 vaišino mūsų Delegaciją „Bevarde Šveicarijos lietuvių diplomatija", kurią būtinai reikia pašalinti. Dr. Šliūpas konferencijos metu atakavo Šveicariškės Tautos Tarybos Delegacijos pirmininką p. Gabrį, pareikšdamas jam vidurinės srovės Amerikoje nepasitikėjimą (Šliūptarnių — tautininkų Sandaros vardu prisidengusių), kurie įtarią Gabrį piniginėse malversacijose. Pareikalavus Purickiui ir kitiems įrodymų, faktų, įžulus Šliūpas pasisakė jų neturįs.

Rusijos diplomatai — delegatai, ne ką nusimanydami politikoj ir, tarsi, neturėdami ką veikti konferencijoj — ir pagauti Rusijos revoliucijos dvasios, visi gyveno neigimo dvasia. Visi jie stojo prieš Šveicariečius, prikišdami jiems anoniminių Tarybų kūrimą, sensacijų laikraščiuose skelbimus. P. Šilingas prikišo Šveicariečiams per *daug didelį pasitikėjimą* vokiečiais, naujų organizacijų sudarymą (etc.). Matyt, jo nieko nežinota apie Šveicarijos organizacijas, nes jokių kitų organizacijų nebuvo sudaryta nuo 1916 m. Lausannos konferencijos. Dr. Šliūpas tvirtinęs, kad Šveicariškiai taip save sukompromitavę, kad būsimose konferencijose jiems tik patariamas balsas būsiąs suteiktas. Mūsų delegatai dr. Purickis ir kan. Olšauskas papunkčiai

priekaištus atrėmę ir įrodę įsikarščiavusiems Rusijos atstovams, kad jie visi kieno nors esą suklaidinti ir neturį teisės Šveicarijos lietuvius įžeidinėti.

Po tų karštų ginčų prasidėjo Stockholme konferencijos pozityvūs svarstymai. Šveicariškiai delegatai nušvietė tuometinį Lietuvos padėjimą, o Rusijos lietuviai referavo apie Lietuvos pabėgėlių Rusijoj likimą. Iš suteiktų žinių pasirodė, kad Rusijos lietuvių pabėgėlių likimas yra labai blogas. Partijų santykiai kuo blogiausi. Po garsiojo 1917 m. birželio mėn. Seimo atsirado Tautos Taryba, Demokratinės Dalies Taryba ir Egzekutyvi Seimo Komisija. Karininkų Sąjungai pavesta sudaryti aukščiausią Lietuvos komitetą. Jų nužiūrėta Grinius, Jablonskis ir Mašiotas, kurių priedermė būtų tartis su įvairių partijų valdybomis. Patys referentai pasisakė nepakenčią Rusijos lietuvių santykių ir malonėtų grįžti Lietuvon. Paaiškino mūsų delegatams ir apie partijų vadus bei jų valdybas: 1) Bolševikai: Kapsukas, Aleksa, Rekašius, 2) Lietuvos socialdemokratai: Purėnas, Smolskis, Matulaitis ir Avižonis (prie socialdemokr. partijos priklausė daugiausia studentai), 3) Internacionalai. Jie dalijosi į tris partijas. Jų organas „Naujoji Lietuva“. Pirmą partiją sudarė: Balys su Bulota, antrą — Januškevičius (dūmos atstovas), Bielskis, Sugintas, ir trečią — Bortkevičienė, Grinius, Šleževičius, Rimka. Dešinės partijos: 1) Santara: Leonas, Naruševičius, Bagdonas, Šilingas. 2) Pažanga: prof. Voldemaras, Yčas, kun. Tumas. 3) Krikšč. Demokratai: kun. Vailokaitis, Tumėnas, Dubinskas. 4) Katalikų partija: kun. Čėsnys, Reklaitis, Žilevičiūtė.

Pranešta suvažiavimui ir apie Kijevo autonomistų suvažiavimą. Jame prof. Voldemaras išdėstęs rusų valdžios netaktus Lietuvos atžvilgiu. Tame suvažiavime kalbėta ir apie Lietuvos nepriklausomybę. Lietuvių atstovų tarpe nebuvo vienybės. Dr. Bielskis stojo prieš Voldemaro įrodinėjimus ir stojo už Lietuvos susirišimą su Rusija. Šveicariškiai delegatai atpasakoję smulkmeniškai Šveicarijos komitetų nudirbtus darbus, ir pasiektus rezultatus, įtikino Rusijos karštuolius, ir jie pakeitė savo nuomones. Priimtos sekančios rezoliucijos:

1) Stockholmo lietuvių konferencija sutinka su Vilniaus konferencijos rezoliucija (išvardina pirmą jos dalį),

2) pripažįsta išrinktą Tarybą tikra lietuvių atstove ir vyriausia Lietuvių Tautos vadove. Konferencija, suprasdama jos sunkų padėjimą, atėjus reikalui, apsiima ją ginti prieš pasaulį, kiek ji laikysis nepriklausomybės šūkio,

3) nutarta sudaryti užsienyje (Šveicarijoj) bendrą lietuvių Tarybą, kurioj dalyvautų Rusijos ir Amerikos atstovai ir kurią šelptų Amerikiečiai savo lėšomis.

Rezoliucija priimta vienu balsu. Dr. Šliūpas apsiėmė dalyvauti nariu Šveicarijos Taryboj nuo laisvamanių srovės. Iš Stockholmo mūsų Delegacijos atstovai parvyko Berlynan. Erzbergeris iškėlė jiems pietus, kur supažindino mūsiškius su Mausbachu. Erzbergeris, kuris buvo iki tol blogos nuomonės apie Ropp'ą, kuris tarnavo lenkams, o vėliau baltijos baronams, pietų metu *viešai prisipažino* stovįs už Lietuvos nepriklausomybę. Mano nuomonė pasitvirtino. Nes aš jį laikiau Vokietijos šnipu — agentu nuo pat 1916 m. konferencijos Lausannoj.

Nadolny prašė delegatus pristatyti jam būsimas Lietuvos ribas. Vokiečiai parodė pasitenkinimą Stockholmo konferencijos nutarimais, o ypač, kad pripažino Lietuvoj suorganizuotą Tarybą.

Delegatų atsilankyta pas Ministerį Pirmininką Hertlingą. Kalbėtasi Lietuvos Tarybos reikalais ir numatomu Lietuvai valdovu kunigaikščiu Urachu. Kalbėtasi apie katalikiškų organizacijų reikalingumą Lietuvoj. Hertlingo prašyta pasiųsti tas mūsų delegatų mintis princui Leopoldui, militarinės valdžios Lietuvoj vadui. Hertlingas įdavė rekomendacijos laišką Pacelli, kuris priėmė Münchene delegatus labai širdingai. Kalbėtasi su juo apie lietuvių dienos kolektą, apie draugijas, apie pinigų persiuntimą Lietuvai. Prasišalinus Olšauskui iš pasikalbėjimo salės, dr. Purickis kalbėjęs apie bendrą Lietuvos stovį, apie polonizaciją per bažnyčias ir apie Vilniaus vyskupą. Pacelli'ui pranešta apie Michalkevičiaus darbus ir apie jo parašą po 44 lenkų memorialu, įteiktu gegužės mėn. Bettmann-Holwegui. Šveicariškė Tautos Tarybos Delegacija pasmerkė Michalkevičių tautos išdaviku. Kardinolas Pacelli prašė visa tai surašyti ir įteikti raštu. Purickio skųstasi, kad Vatikanas neprisileidžiąs lietuvių. Pacelli prikišo Prapuolenio išleistą knygą ir p. Gabrio parašytą tai knygai įžangą. Pacelli prikišo lietuviams kultūros stoką, kuri buvusi priežastimi lenkų įtekmės Lietuvoj. Roma, anot kardinolo Pacelli, bijanti nacionalinės lietuvių bažnyčios. Jo žinota apie mūsų memorialą, įteiktą šventam Tėvui ir žinota apie ano atsakymą. Prašė prisiųsti jam, visus mūsų Tarybos ir Informacijos Biuro raštus, kuriais puolama Jo Šventenybė. Pacelli, priminė šv. Tėvo gerą širdį, paskiriant pasaulio katalikų bažnyčiose Lietuvai kolektą. Dr. Purickis pranešė kard. Pacelli apie Vilniaus vyskupijai kandidatą, kurį perša lietuviai šv. sostui. Paaiškėjo, kad Pacceli jau ir apie tai žinota.

Iš Müncheno mūsų delegatai nuvyko pas Urachą į Colmar'ą, Würtenbergo hercogą ir Studgarto grafą. Fahrenbachas tarpininkavo. Kunigaikštis Urachas, pradėjęs kalbą, paaiškino delegatams Vokietijos norą padaryti Lietuvą nepriklausoma valstybe ir savo norą pašvęsti tos šalies gerovei savo jėgas. Sakėsi paeinąs tiesiogine linija iš Jogailos. Klausinėjo, ar nesama pačioj Lietuvoj į jos sostą kandidatų, kaip jo konkurentų.

Paaiškinus jam, kad Lietuva nenori sulenkėjusių Lietuvos kunigaikščių į savo sostą, Urachas interesavosi socialinėmis Lietuvos problemomis, jos turtais, bankais, žydais, partijomis, politika, literatūra et c.c. Toliau kalbėjosi apie Lietuvos ribas, miestus, pinigus. Paliesta ir Lietuvos armija. Kunigaikščio norėta tai armijai turėti vokiečių instruktorius. Fahrenbachui nepatiko mūsų Tarybos Delegacijos memorialo dalis, kuri kalba apie būsimą Lietuvos sutvarkymą demokratiniais pamatais.

Mūsų Delegatų kalbėtasi Lietuvoj ir Stockholme apie Šveicariškės Delegacijos konferenciją ir norėta ją padaryti aukščiausia Lietuvos Taryba. Norėta atstovų iš okupuotos Lietuvos, Rusijos ir Amerikos, kad tokiu būdu stoti skersai kelio vokiečių užmastims. Tasai klausimas visgi liko neišspręstas. Delegatais iš Lietuvos pasiųsta kun. dr. Purickis ir kun. Steponaitis. Atsisakius Steponaičiui, Jonas Vileišis pasiūlė kun. Daumantą. Sutikus visiems, tasai paskyrimas įtrauktas protokoluosna.

Kalbėta Lietuvoj ir apie lėšas, reikalingas politiškai akcijai Europoj. Mat, vokiečiai Tarybai nieko neduodavo. Nutarta skolintis iš Šveicarijos organizacijų, garantuojant tą sumą Lietuvos Tarybai. Vėliau bus galima atsilyginti su užsienio komitetais, skolinančiais minėtai akcijai pinigus. Kilo klausimas, kaip mums šveicariškiams pasivadinti akyse Lietuvos Tarybos, atvykstančios Šveicarijon. Tai yra, ar vadintis L. T. T. Delegacija ar Taryba. P. Gabrys su kan. Olšausku buvo nuomonės, kad vadintis Taryba, ne Delegacija. Kun. dr. Purickis, Bartuška, Daumantas buvo priešingos nuomonės. Nutarta 3-mis balsais prieš du — vienam susilaikius, vadintis Taryba.

P. Gabrys pateikė svarstyti vokiečių valdžios mums prisiųstus pageidavimus ir mūsų Tarybos išdirbtus projektus. Vokiečiai pateikė mūsų Tarybai tris rezoliucijas:

1) kad patvirtintume Lietuvos Tarybos išrinkimo aktą,

2) kad pareikštume nuomonę apie Rytų Prūsus. Mat, žydas Schwabachas stoja piestu prieš Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą

iš vokiečių pusės, nes Lietuva ateity galinti susiburti sykiu su lenkais ir tokiu būdu grasinti Rytų Prūsams, na, žinoma, ir Karaliaučiaus uostui. Jeigu lietuviai pareikštų norą atsižadėti amžiams Rytų Prūsų, tai vokiečiai sutiktų sudaryti didelę Lietuvą.

3) vokiečių noras, buvo tas, kad Šveicariškė Taryba, atsižadėtų savo mandatų naudon Vilniškės Tarybos, pripažinusi ją aukščiausia Lietuvos įstaiga.

Apsvarsčius vokiečių agento pasiūlytas mums rezoliucijas, vienu balsu nutarta, kad Šveicariškė Taryba jokiu būdu negalinti sutikti su Vokietijos valdžios reikalavimais ir pasiliekanti sau ateity veikimo laisvę. Kalbėtasi, baigiant posėdį, ir apie programą Berno konferencijai.

BERNO KONFERENCIJA

Mūsų Tautos Tarybos Delegacijos nuolatiniai reikalavimai, kad Oberostas išleistų Lietuvos visuomenės atstovus Šveicarijon, išsipildė tik susiorganizavus Tarybai Lietuvoj. Atvyko Lausannon iš Lietuvos Tarybos šie nariai: A. Smetona, dr. J. Šaulys, inž. Kairys, kun. Staugaitis, kun. Alf. Petrulis ir svečias iš Lietuvos poetas Maironis. Atvykimo tikslas buvo bendri Lietuvos reikalai, susižinojimas su užsienio lietuviais, jų organizacijomis, nustatyti bendras gaires Lietuvos nepriklausomybei iškovoti. Konferencija įvyko Berne (nors de facto buvo Lausannoj), kur dalyvavo visi viršminėti svečiai ir mūsų organizacijų visi atstovai.

Konferencija tęsėsi nuo 2 iki 10 spalių, konferencijoj dalyvavo visų Lietuvos veikiančių politinių partijų atstovai, kaip kad mes reikalavome iš vokiečių valdžios. Konferenciją atidarė p. dr. Gabrys, sveikindamas atvykusius svečius iš Lietuvos. Man pasiūlius, konferencijos pirmininku kan. Olšauską, vienu balsu buvo išrinktas, gi vicepirmininku — A. Smetona, sekretorium kun. dr. Bartuška ir kun. J. Purickis. Dr. Gabrys skaito Šveicariškės Tarybos nustatytą konferencijai programą, kuri, po keletos atmainų, skambėjo šiaip:

1) Lietuvos valstybės atstatymas ir jos forma,
2) Lietuvos ribų klausimas,
3) Santykiai su mažumomis,
4) Priemonės ir taktika Lietuvos valstybei atgaivinti:
   a) dabartinis Lietuvos sutvarkymas;
   b) užsienių lietuvių susitvarkymas;

c) bendri santykiai;

d) Lietuvos bažnytiniai santykiai;

e) santykiai su centralinėmis valstybėmis;

f) santykiai su Ententės valstybėmis;

g) santykiai su neutraliomis valstybėmis.

5) švietimas: a) pradžios, vidurinės, aukštesnės mokyklos (universitetas), b) archyvai, knygynai,

6) Lietuvos ekonomija:

a) Lietuvos šelpimas,

b) Lietuvos atstatymas,

c) ekonominio gyvenimo sutvarkymas.

7) Intelektualinių jėgų suvartojimas.

8) Finansinė ir monetarinė sistema Lietuvoj.

9) Lietuvos teisės ir statuto klausimas,

10) Laisvi sumanymai.

Visų pirma kalbėjo A. Smetona apie konferencijos kompetenciją. Jo nuomonė, kad dabartinėmis karo aplinkybėmis negalėjo konferencijon atvykti Rusijos lietuviai, bet kompetencija gana didelė, nes joje dalyvauja pačios Lietuvos, Amerikos ir Europos organizacijų atstovai. Konferencijos nutarimai neturės visoms srovėms privalomos reikšmės, bet turės didelį moralinį autoritetą.

Prel. Maironis norėtų, kad kiekvienos rezoliucijos privalumas būtų pažymėtas, ar ji tėra moralinė, ar dar kitokia. Kun. dr. Bartuška siūlo, kad konferencijoj svarstomi dalykai ir bendri nutarimai būtų saugojami visų konferencijos dalyvių garbės žodžiu, ypač, prieš svetimtaučius.

Po diskusijų pasiūlymas priimtas su pastaba, kad prie kiekvieno svarstymo punkto bei nutarimo būtų pažymėta, kas galima skelbti, kas ne. Po to kun. Purickis referavo apie Stockholmo konferenciją, kun. dr. Bartuška apie Amerikos lietuvių politinį veikimą, o dr. Gabrys apie Šveicarijos lietuviškų politinių organizacijų veikimą. Sekė paklausimai į kuriuos referentai atsakė.

Lapkričio 3 d. svarstomas pirmas darbotvarkės punktas — Lietuvos Valstybės forma ir jos atgaivinimas. Kanauninkas Olšauskas ir kun. Staugaitis, remdamiesi tuo, kad Lietuvos liaudyje ir inteligentuose esama didelio nuomonių įvairumo dėl Lietuvos formos, tai jie pasisako už konstitucinę monarchiją. Inž. Kairys ir dr. Šaulys pataria šį klausimą palikti Lietuvos konstituantui. Valstybės forma priklausys, anot jų, nuo daugelio aplinkybių, ypač karo pabaigos. Kairys

mano, kad Rusijos ir Amerikos lietuviai stovės už respubliką. Maironis pritaria Olšauskui. Kun. Staugaitis pasiūlo rezoliuciją, kuri buvo balsų daugumos priimta. Ji skamba šiaip: „Lietuvos Valstybės atgaivinimo klausimu Lietuvių Berno konferencija laikosi Lietuvos konferencijos Vilniuje rezoliucijos, būtent: „reikalauja nepriklausomos valstybės, demokratiniu būdu sutvarkytos". Lietuvių Berno konferencija, numatydama, kad, dar karui pasibaigus, teks nustatyti Lietuvos valstybės formą ir, turėdamas omenyje dabartinės politikos sąlygas bei pačią Lietuvos visuomenę mano, kad šiandien Lietuvai būtų naudingesnė konstitucinė monarchija, demokratiškai parlamentariniu būdu tvarkoma. Tačiau konferencija pažymi, kad Lietuvos valdymo forma matyt, pasirūpins tam tinkamu legaliu būdu Lietuvos Taryba.

Kyla klausimai, ar skelbti šioji rezoliucija, ar ne? Nutarta skelbti šioji rezoliucija; apie monarchiją — galima išsitarti tik privačiuose pasikalbėjimuose, bet ir tuomet rūpintis, kad tai neatrodytų konferencijos vardu*).

Po ilgų ginčų priimta neskelbtina rezoliucija dėl Lietuvių Tarybos kompetencijos:

Lietuvių Berno konferencija, pripažindama Lietuvos Tarybą, išrinktą Vilniaus konferencijos 1917 m. rugsėjo 18—23 d. tikra Lietuvos atstove, vyriausia lietuvių tautos vadove ir nepriklausomos Lietuvos valdžios branduoliu, reikalauja šiai Tarybai tinkamos kompetencijos būtent:

1) Lietuvos ūkiui sutvarkyti:
   a) rekvizicijos;
   b) karo nuostoliai;
   c) išgriautus miestus ir sodžius atstatyti;
   d) agrarinė reforma;
   e) valstybės turtai ir t.t.
2) Visuomenės gyvenimui nustatyti:
   a) draugijų;
   b) spaudos ir t.t.
3) Pertikrinti prieš okupacinės valdžios skundus, liečiančius rekvizicijas bei kitas karo sunkenybes.
4) Švietimo reikalams;
5) kulto dalykams;
6) finansams sutvarkyti;

---

*) Iš Berno konferencijos protokolų čia apleidžiame tas vietas, kurios šiuo metu atrodo dar neskelbtinos.

7) pramonei ir prekybai organizuoti;
8) teisių dalykams (ypač valstybinės Lietuvos konstitucijai pagaminti ir teisių kodeksui paruošti);
9) policijos žinybai;
10) savivaldai;
11) mokslo ir darbo įstaigų žinybai.

Kad Lietuvos Taryba galėtų tinkamai atlikti anksčiau išdėstytus darbus, Lietuvių Berno konferencija laiko reikalinga įvykdyti Tarybos memoriale išdėstytus reikalavimus vokiečiams ir rūpintis pakeisti Lietuvoje dabartinę valdymo sistemą ir jos agentus, per mažai atsižvelgiančius į šalies ir gyventojų reikalus.

Užsienio lietuvių susitvarkymas.

Purickis — Šis klausimas apima ne tik Šveicarijos lietuvius, bet drauge Rusiją su Amerikos lietuviais.

Petrulis — Reikia prašyti užsienio lietuvius, kad jie nesipeštų, bet dirbtų ir remtų Lietuvos Tarybą.

Kairys — Užsienio lietuviai privalo susiburti ir laikytis nepriklausomos Lietuvos šūkio, remti Lietuvos Tarybą tiek, kiek tą šūkį saugos ir vykdys. Šveicarijos Taryba turės atlikti didelį darbą. Ji turės parengti planą darbams taikos derybų metu, todėl ją reikalinga papildyti. Reikia, kad joje būtų visų partijų atstovai, ypač Rusijos ir Amerikos lietuviai.

Gabrys su Purickiu palaiko Kairio pasiūlymą ir Purickis praneša susirinkusiems konferencijos nariams, kad Šveicarijos lietuvių veikimas buvo pernelink diskredituojamas kai kurių Šveicarijoj gyvenančių lietuvių ir prašo konferencijos autorizuoti Šveicarijos atstovybę.

Bartuška klausia: „ar pripažinsime jau kitų konferencijų Lausannos I ir II nurodytus užsienio Tarybai suorganizuoti pamatus, ar statysime naujus. Pernykščios konferencijos kalba tik apie srovių bei organizacijų atstovus. Reikia įgaliotiniams užsienio Tarybon turėti mandatus raštu".

Kairys — Šveicarijos atstovybei (Tarybai) negalima rodyti nei pagyrimo, nei papeikimo, neįsigilinus į jos darbus. Taryba ji vadintis negalėjo, nes nebuvo nei srovių, nei politinių organizacijų atstovų. Reikia sudaryti atstovybę plačiais pamatais. Kiek galint turėtų būti atstovaujamos visos partijos. Šveicarijoj turi būti politikos centras. Visokios kliūtys neleido iki šiol to centro sukurti.

Kan. Olšauskas — Aš nebuvau Šveicarijos Tarybos nariu, bet dirbau ir kontroliavau visą jos veikimą ir nieko peiktino neatradau. Praeiti tylomis, jų darbų nepagyrus, negalima.

Šaulys — Reikia išrinkti komisiją, kuri ištirtų Šveicarijos Tarybos veikimą.

Gabrys — Jeigu Tarybai nebus išreikštas pasitikėjimas, aš turėsiu atsistatydinti. Toliau kalbėtojas siūlo užtvirtinti jau veikiančią Šveicarijos Tarybą, (Conseil National Suprème), susidedančią dabar iš trijų atstovų įgaliotinių: Bartuškos, Daumanto ir Purickio ir trijų Šveicarijos lietuviškų organizacijų pirmininkų: Olšausko, Steponaičio ir Gabrio, ir priimti pagiriančią šios Tarybos darbus rezoliuciją.

Daumantas — Šveicarijos Taryba neturėjo legalaus pamato, o jos darbus bus galima girti bei peikti, kai ištirs jos darbuotę komisija. Į komisiją patenka A. Smetona, Kairys, Šaulys ir Steponaitis.

Vilniaus vyskupijos klausimas.

Petrulis — Vilniaus bažnyčios valdžia varo lenkinimo darbą per bažnyčias. Reikia tam pasipriešinti.

Purickis referuoja apie tai, kas jau padaryta Šveicariškės Tarybos Berlyne, Oberoste ir pas Nuncijų Pacelli. Gabrys papildo pranešimą.

Bartuška siūlo reikalauti Lietuvai savo arkivyskupijos, prašalinti Michalkevičių iš Vilniaus ir pasiųsti šv. Tėvui telegramą su pasveikinimu.

Kairys ir kun. Staugaitis įrodinėja, kad nesant valstybės negalima klausimo kelti.

Kan. Olšauskas yra priešingos nuomonės ir įrodinėja, kad tai Vilniaus Tarybos priedermė tuo klausimu rūpintis. Vienas iš Lietuvos Tarybos delegatų praneša, kad Vilniaus vyskupijos administratorius Michalkevičius įvedė Vilniaus kapitulon lenkininkus, būtent, pats save, Wolodzko, Uszyllo, Liubianec ir kun. Kuktą. Referentas pataria šiuo klausimu priimti rezoliuciją. Kairys mano, kad nereiktų detalizuoti, bet priimti bendrą rezoliuciją, peikiančią lenkinimą per bažnyčią.

Petrulis ir Purickis siūlo dėl Vilniaus vyskupijos rezoliuciją, kuri buvo priimta po kelių pataisų. Ji skamba šiaip:

a) Lietuvių Berno konferencija kreipiasi į Lietuvos Tarybą, kad ji turėdama omeny Vilniaus vyskupijos administratoriaus pasielgimus, kuris, būdamas oficialiu Lietuvos bažnyčios atstovu, išdrįso pasirašyti po 44-rių Vilniaus lenkininkų manifestu, prašytų Apaštališko

sosto, kad Jis teiktųsi kuo greičiausiai kun. Michalkevičių iš užimamos vietos prašalinti;

b) Lietuvių Berno konferencija griežtai protestuoja prieš Vilniaus vyskupijos administratoriaus pasielgimą, kuris drįso įvesti Vilniaus kapitulon asmenis, pasižymėjusius kenksmingu veikimu prieš lietuvių tautą ir reikalauja tuos asmenis iš kapitulos prašalinti. Priimta kun. Bartuškos sumanymas siųsti šv. Tėvui telegramą konferencijos vardu. Delegatais pas Mgr. Marchetti Berne išrinkti: Maironis, Petrulis, Smetona, Staugaitis, kurie tarsis su juo Vilniaus ir kitų vyskupijų klausimais ir įteiks tam tikrą notą. Kun. Steponaičiui ir kan. Olšauskui paaiškinus konferencijos nariams apie daromas skriaudas auklėtiniams Seinų ir Kauno seminarijose, nutarta:

c) Lietuvių Berno konferencija, žinodama, kad Seinų vyskupijoj, ypač Dvasinėj Seminarijoj, yra varomas auklėtinių nutautinimas ir kad Kauno vyskupijoj ir bažnyčiose varoma lenkų agitacija, dainuojama lenkų patriotinės dainos, — nutarė prašyti Lietuvos Tarybą, kad ji saugotų lietuvių tautos teises ir griebtųsi visų priemonių lietuvių nutautinimui per bažnyčias sustabdyti.

Atsilankius pas Mgr. Marchetti, priimta ši neskelbtina rezoliucija:

1) Lietuvių Berno konferencija, gerai suprasdama, kiek sveria Lietuvai Vilniaus vyskupija, ir, pripažindama dabartinį josios stovį visai nenormaliu, kreipiasi į Lietuvos Tarybą, kad ji pasirūpintų, kuo greičiausiai tą nenormalumą pašalinti. Šiam dalykui konferencija randa reikalinga, kad Lietuvių Taryba:

a) kreiptųsi į šv. Tėvą su memorialu, kur būtų išdėstyta visas Vilniaus vyskupijos dabartinis padėjimas ir būtų prašomas šv. Tėvas duoti Vilniui vyskupą lietuvį;

b) kad Lietuvių Taryba užkirstų kelią lenkiškumo dvasiai ir sistemai, kuri dabar viešpatauja Vilniaus kunigų seminarijoj;

c) kad įvestų į Vilniaus kunigų seminariją pamokų dėstymą, paremtą katalikiškai valstybiniais Lietuvos pamatais, ir kad tuojau būtų įvestas lietuvių kalbos, literatūros ir istorijos dėstymas;

d) painformuotų Reichstago Centro atstovus bei kitus įtakingus asmenis Berlyne apie Lietuvos Bažnyčios stovį.

Santykiai su Centralinėmis Ententės ir neutraliomis valstybėmis.

Daug kalbėta apie tuos santykius; nuomonių įvairumas buvo begalinis. Tą visą galima išaiškinti padėties neaiškumu. Kadangi iki

šiol nei centralinės, nei Ententės, nei neutralios šalys nieko mums gera nežadėjo ir vis vilkino, tai ir konferencijos dalyviai svyravo. Galų gale po ilgų ginčų priimta Šaulio neskelbtina rezoliucija:

1) Lietuvių Berno konferencija, stovėdama ant Vilniaus konferencijos pamatų ir išeidama iš lietuvių tautos apsisprendimo teisės, taip pat prisimindama, jog Lietuvos politikos, kultūros ir ekonomijos reikalai ne tiek linksta į rytus ar į pietus, kiek į vakarus iš vienos pusės, o iš kitos, kad Lietuvos valstybės siekimą gali remti ir būti suinteresuotos šiuo metu tik centralinės valstybės, ypač Vokietija, nutarta, kad Lietuvos politikai turi rūpėti šiuo metu išgauti iš vokiečių Nepriklausomos Lietuvos valstybės aktą, pirma, negu karas pasibaigs ir prasidės taikos konferencija.

2) Ententės valstybėse privalo siekti to, kad jie pripažintų lietuvių tautai apsisprendimo teisę ir remtų jau dabar, kiek tai galima, o ypač per taikos konferenciją Lietuvos nepriklausomybės reikalavimus ir

3) Lietuva privalo įgyti kuo daugiausia simpatijų neutraliose valstybėse savo nepriklausomybei įgyti ir rūpintis, kad jos remtų taikos metu mūsų nepriklausomybės reikalavimą.

Švietimas.

Kadangi vokiečiams rūpi įvesti vokiečių kalba Lietuvos mokyklose, priimtas sekančio turinio protestas: „Lietuvių Berno konferencija, išeidama iš to supratimo, kad Lietuvos švietimas visoj pilnumoj turi būti pritaikintas prie krašto gyventojų reikalų ir turi būti pavestas artimiausioj ateity Lietuvos Tarybos žiniai, laiko būtinai reikalinga, kad tuojau visose pradinėse mokyklose būtų pašalinta privalomas vokiečių kalbos mokymas."

Gabrys praneša, kas jau padaryta šveicariškės Tarybos Vilniaus universiteto klausimu. Nors svečiai iš Lietuvos ir nenorėjo to klausimo gvildenti, ir sukėlė daug ginčų, bet vis viena dauguma balsų buvo priimta rezoliucija: „Lietuvių Berno konferencija, matydama aukštos mokyklos Lietuvoj būtiną reikalą, kreipiasi į Lietuvos Tarybą, kad ji pasirūpintų dar karo metu gauti iš vokiečių valdžios leidimą lietuvių Vilniaus universitetui atgaivinti. Taryba privalo gauti buvusius universiteto rūmus su archyvu ir knygynu, kviesti mokslo vyrus profesorius ir daryti kitus prisiruošimo darbus."

Priimta dešimčia balsų telegrama šv. Tėvui (Kairys ir Šaulys buvo priešingos nuomonės): „Mes lietuviai iš Lietuvos, Rusijos ir

Amerikos susirinkę, neutralioj Šveicarijos teritorijoj į Berno konferenciją, pasitarti apie nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą ir jos gyvus dabarties reikalus, naudodamiesi ta proga, sakome Jūsų Šventenybei nuoširdų ačiu už paskirtą Lietuvai Dieną aukoms rinkti pasaulio bažnyčiose, išreiškiame savo sūniškus jausmus Apaštališkam Sostui, pabrėžiame reikalingumą, kad Jūsų Šventenybė, dalyvautute būsimoj taikos konferencijoj, užstodami, kaip katalikų Tėvas, mūsų ir kitų mažų tautų pamintas teises ir meldžiame Jūsų šventenybę savo darbams apaštališko palaiminimo.“

Priimtas protestas prieš rusų ministerio Tereščenkos kalbą, kuria reikalavo Kuršo ir Lietuvos palikimo prie Rusijos.

Lietuvos šelpimas.

Inž. Kairys stoja už koncentruotą Lietuvos šelpimą Tarybos rankose. Kun. Staugaitis, dr. Šaulys, kan. Olšauskas ir A. Smetona yra priešingos nuomonės, nes anot, Smetonos, užgniaužus Tarybą, pinigai paklius vokiečių rankosna. Bartuška siūlo siųsti delegaciją pas Suvienytų Valstijų pasiuntinį su prašymu, kad jisai paveiktų Amerikos Raudonąjį Kryžių Washingtone, kad šis grąžintų lietuvių surinktus pinigus Amerikoje, „Lituanijos“ Komitetui. Pirma rezoliucija bendro pobūdžio (jos čia neminėsiu). Antra skamba šiaip: „Lietuvių Berno konferencija, konstatuodama faktą, kad lenkų šelpimo draugijos Europoj yra kesinusios paveržti bent dalį aukų, surinktų per šv. Tėvo paskelbtą Lietuvos naudai dieną, stebisi, kad tos organizacijos, jau pirma gavusios Lenkijos bei Lietuvos vardu paskelbtą šv. Tėvo dieną ir suvartojusios surinktus pinigus vien lenkų reikalams, laiko sau galimu daiktu dar siekti prie surinktos pašalpos suvargusiai Lietuvai ir kelia prieš tas pastangas griežtą protestą.

2) Konferencija taip pat protestuoja prieš tai, kad iš 100.000 rublių, siųstų 1916 m. Petrapilio Tatianos komiteto, lietuvių komitetui Vilniuje per kunigaikštį Idzislav'ą Lubomirskį Varšavoj, minėtasis Lietuvos Komitetas lig šiol yra gavęs vos 10.000 rublių, nors visais galimais būdais mėgino, nedagautus 90.000 rublių surasti. Pasirodo, kad ponas Lubomirskis pavogė minėtą sumą, nes apie jo likimą iki šiai dienai Lietuva neturi jokios žinios.

3) Pašalinti galimiems dvejojimams, kad renkami pasaulyje pinigai nukentėjusiai Lietuvai gali nepasiekti savo tikslo, Lietuvių Berno konferencija pareiškia, kad Lietuvoj veikia šelpimo komitetai, pradžioje karo suorganizuoti, ir turi galimumo gauti pašalpas, siunčiamas Lietuvai.

4) L. B. Konferencija prašo Amerikos lietuvius rinkti visomis jėgomis aukas merdančiai tėvynei ir siųsti jas Lietuvon, kuri pirmiausiai reikalinga pagalbos. Konferencija siunčia delegaciją pas Suvienytų Valstybių pasiuntinį Berne prašyti, kad Suvienytų Valstybių valdžia netrukdytų persiųsti surinktų per Lietuvių Dieną 130.000 dol. į Centralinį Pašalpos komitetą, vardu „Lituania", Šveicarijoj, kuris lengvai galės tuos pinigus įteikti pašalpinėms Lietuvos organizacijoms, remdamasis tokiu pinigų paskirstymo būdu, kuris yra pripažintas lietuvių visuomenės Amerikoje." Komisijon išrinkti kan. Olšauskas, kun. Bartuška, A. Smetona ir kun. Steponaitis. Komisija, paskirta L. I. Biuro ir Tarybos darbams ištirti praneša apie savo darbo pasėkas.

Dr. Šaulys. — Padaryta daug naudingo. Nurodo svarbesnius Biuro leidinius ir daro savo pastabas. Taryba, anot jo, gyvavo nelegaliai, reikia steigti legali Taryba. Reikia keisti jos vardas. Santykiuose su kariaujančiomis valstybėmis negali tie patys žmonės susidėti su vienais ir kitais ir lankytis sykiu jų atstovybėse.

A. Smetona siūlo užsieniečiams vardą, „Lietuvių Užsienio Taryba". Po diskusijų priimta vardas „Lietuvių Tautos Taryba" (Conseil National Lituanien). Posėdžių metu pasirodė laikraščiuose žinia, kilusi iš „Lokal-Anzeiger" šaltinių, reikalaujanti Lietuvos prie Vokietijos prijungimo. Kilo ginčų, kieno vardu skelbti protestą: konferencijos ar Tarybos. Nutarta Tarybos vardu.

Inž. Kairio rezoliucija priimta vienu balsu. Svarstoma toliau šveicariškių lietuvių likimas. Kai kurių šveicariškių nuomone, Gabrio flirtavimas bei santykių palaikymas su viena ir kita kariaujančių valstybių grupe yra Lietuvai kenksmingas. Gabrys aiškinasi ir gina savo taktiką. Nori įtikinti konferencijos dalyvius turįs abiejų pusių pasitikėjimo. Tačiau daugumas Gabriui nepritaria. Vilniškiai svečiai reikalauja, kad toliau būtų vedama kolegiali politika. Nutarta, kad L. Inf. Biuras ir Taryba pasiliktų skirtingomis įstaigomis: pirmoji vykdomoji įstaiga, antroji — vedamoji įstaiga. Vienas ir tas pats asmuo negali būti abiejų įstaigų pirmininku. Darbas turi būti vedamas kolegialiai visose srityse. Ginčai nesiliauja. Gabrys kaltina savo bendradarbius ir viešai pasisako, kad su jais darbas nėra įmanomas. Galutinai atsisako visai nuo darbo. Lietuvos svečiai stengiasi jį įtikinti, kad jo toks nusistatymas nieku būdu negali būti pateisinamas. A. Smetona prašo Gabrį atsiimti savo nutarimą, nes toks elgimasis neturi pamato; revizijos komisija juk papeikimo nepareiškė. Jeigu Gabrys pripažįsta kolegialų veikimą, tai dar labiau trūksta pamato tokiam pasiryžimui.

Po ilgų ir karštų ginčų priimta p. Kairio rezoliucija: Lietuvių Berno konferencija dėl politiškos akcijos užsieniuose pamatų, pavestos Lietuvių Tautos Tarybai ir Informacijos Biurui Šveicarijoj, ir dėl jų vidujinių santykių, priimdama pirmųjų Šveicarijos konferencijų (Lausanne l. ir 11 1916 m.) nutiestus šiuo klausimu pamatus, nustato:

1) Politiškas abiejų įstaigų veikimas turi būti vedamas kolegiališku būdu visuose dalykuose;

2) Lietuvių Tautos Taryba yra lietuvių darbo vedamoji ir sprendžiamoji įstaiga: Informacijos Biuras — vykdomoji įstaiga, priklausoma nuo Tarybos. Informacijos Biuro narių skaičius turi būti nemažesnis už tris narius; vienas ir tas pats žmogus negali būti abiejų įstaigų pirmininku.

3) Abiejų įstaigų statutą sudaro kiekviena įstaiga pati sau. Informacijos Biuro statutą patvirtina Taryba.

Pastaba: Konferencija laiko reikalingu priminti, kad santykių palaikymas su abiejų kovojančių valstybių grupėmis reikalinga vesti atskiriems asmenims.

Gabriui visur susilaikant, nutarta, kad Biuro veikimą kontroliuoja Tarybos pirmininkas; kad Biure turi būti mažiausia trys asmenys ir kad Biuras turi vykdyti Tarybos nutarimus; Biuro ir Tarybos veikimas privalo būti kolegialus. Kadangi esama tuo tarpu tik trijų įgaliotų Tarybos narių: kun. Bartuškos — Amerikos Tarybos, kun. Daumanto su Purickiu — Lietuvos Tarybos, todėl konferencija išrenka vienu balsu Tarybos nariais: kan. Olšauską, p. Gabrį ir kun. Steponaitį. Toliau nutarta, kad Taryba slapta organizacija. Kan. Olšauskas pasiūlo sumanymą, kad Taryba galėtų kooptuoti naujus narius. Sumanymas priimtas ir nutarta, kad L. T. Taryba gali kooptuoti $^2/_3$ balsais dar šešis naujus narius.

Kun. Daumantas praneša apie biudžetą. Anot jo, mėnesio išlaidos siekia 10—15 tūkstančių frankų. Iki šiol visas Šveicarijos lietuviškas įstaigas šelpė išimtinai Amerikos lietuviai katalikai. Referentas siūlo jiems padėkoti šiokios rezoliucijos forma: „Lietuvių Berno konferencija, patyrusi, kad iki šiol vien tik Amerikos lietuvių katalikų organizacijos šelpė pinigais lietuvių organizacijas Šveicarijoj, išreiškia toms Amerikos Lietuvių katalikų organizacijoms savo padėką kviečia jas ir toliau jų savo pašalpomis nepamiršti ir reiškia savo tvirtą pageidavimą, kad ir kitos organizacijos, lygiai kaip ir pavieniai asmenys, pasirūpintų Lietuvos nepriklausomybės atgaivinimu ir šiom dviem įstaigom (L. T. T. ir Inf. Biurui) pinigus siųsti. Be to, konferencija,

matydama, kad ne visos politiškos lietuvių organizacijos bei partijos į minėtąsias Šveicarijos įstaigas savo atstovus prisiuntė, ragina prisiųsti kuo greičiausiai savo įgaliotinius."

Toliau kun. Daumantas paakina konferencijos dalyvius apie Amerikos Lietuvių katalikų prisiųstą Politiškai Šveicarijos akcijai 80.000 frankų. Svarstoma, iš kur gauti tolimesniam veikimui pinigų. Reikia kreiptis į Amerikos organizacijas. Pinigai reikalingi Šveicariškei Tarybai, ypač Berlyno atstovybei, Lietuvos Tarybai ir Berlyne leidžiamam laikraščiui „Das Neue Litauen" ir t.t. Nutarta tuo tarpu pasiskolinti iš labdaringų draugijų 325 tūkstančius frankų. Lietuvos Taryba garantuoja, kad minėta suma bus grąžinta vėliau toms draugijoms. Šis nutarta tam tikru raštu, po kuriuo pasirašė visi konferencijos nariai. Anot p. A. Smetonos Berlyno atstovybei reikia apie 10.000 markių mėnesiui. Reikia ten turėti bent du atstovu, kuriems reikėsią po 1000 markių mėnesiui. Laikraščiui leisti ir darbininkams prie laikraščių — kiti du tūkstančiai. Biurui irgi du tūkstančiai. Jau sudaro 6000 markių.

Paskutiniame konferencijos posėdyje įvykusiame lapkričio 10 d. viešbuty National, buvo dar sykį peržiūrėtos visos priimtos rezoliucijos. Aptarta taip pat, kurias tų rezoliucijų galima skelbti tuojau, o kurių skelbimą tuo tarpu sulaikyti. Kun. Purickiui pasiūlius, nutarta dar priimti iš Stockholmo konferencijos dvi rezoliucijos: viena apie Lietuvos Tarybos pripažinimą, o antra apie Amerikos ir Rusijos lietuvių raginimą prie vienybės. Rezoliucijų tekstas:

1) Lietuvių Berno konferencija pripažįsta Lietuvos Tarybą, lietuvių konferencijos Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18—23 d. išrinktą, tikra Lietuvos atstove, vyriausia lietuvių tautos vadove ir aiškiai suprasdama darbo sunkumą, kuris teko lietuvių Tarybai šiuo karo metu ir tokiomis aplinkybėmis, tvarkant Lietuvos visuomenės gyvenimą ir saugojant Lietuvos piliečių materialinius bei dvasinius reikalus, pasižada remti Tarybą šiame darbe ir, reikalui esant, stoti už ją pasaulio opinijoj.

2) Lietuvių Berno konferencija tvirtai pasitiki, kad šiandien, kai Didžioji Lietuva visų srovių sutarimu aiškiai savo žodį tarė ir pastatė vienintelį tikslą — Lietuvos Valstybės atnaujinimą nepriklausomybės pamatais, nebegali jau būti vietos tiems kivirčams, kurie iki šiol stabdė Rusijoj ir Amerikoj gyvenančių lietuvių politinį darbą ir slopino jų bendrą politinį balsą. Lietuvių Berno konferencija, atsiliepdama į Lietuvių konferencijos Vilniuje tartąjį Rusijos Amerikos

lietuviams žodį, kuriuo jie prašomi daugiau susirūpinti tautos ir krašto reikalais, pamiršti vidujines rietenas ir sutartinai stoti į kovotojų nepriklausomos Lietuvos eiles, iš savo pusės kreipiasi į Amerikos ir Rusijos lietuvius tuo pat žodžiu, einančiu iš sužalotos motinos Tėvynės širdies, ir ypač kviečia Rusijos lietuvius, kuo greičiausiai sudaryti vyriausią organizaciją, kuri reikštų bendrą Rusijos lietuvių nuomonę ir remtų nepriklausomos Lietuvos idėją, taip pat kviečia Amerikos lietuvius sudaryti vieną bendrą Amerikos lietuviams Tarybą."

pasirašė:
L. B. konfer. pirmininkas Kan. Konst. Olšauskas
L. B. konfer. sekretorius kun. Dr. V. Bartuška.

Pirmieji naujai sukurtos Lietuvos Tarybos žingsniai Berlyne nepavyko. Jų pasiskundimas Oberosto valdžiai Lietuvoj nieko negelbėjo. Nors kancleris Hertlingas ir pripažino delegatams racijos, bet nieko gera nepažadėjo. Reichstagas ir Oberostas ėjo ranka rankon. Po pasimatymo su kancleriu, Lietuvos delegatai manė skanesnių vaisių pavalgyti pas Reichstago Centro ir socialdemokratų narius. Bet ir čia be Erzbergerio pastangų paskelbti Lietuvą nepriklausoma valstybe su Urachu (dar tik numatomu) priešaky ne visai pavyko. Nors daugelis tų partijų narių ir norėjo džentelmenišku būdu likviduoti seną Lietuvos problemą, bet daugumas reiškė norą sudaryti sutartis su Lietuvos Taryba, kaip vienintele įgaliota Lietuvos atstove, ir tuomet paskelbti Lietuvą nepriklausoma.

Galutinai ir mūsų delegatai tuo metu gelmėse savo sielų linko prie tokio klausimo išsprendimo. Man, kuris sekiau vokiečių spaudą ir prisiųstas iškarpas apie Tarybos derybas su vokiečių kancleriu ir parlamento nariais dėjau nuolatos „Pro Lituania" žurnale, tai neišrodė džiugu. Vieno man gerai pažįstamo vokiečio, apsigyvenusio Šveicarijoj, o pirmiau buvusio masonų ložės nario, pareiškimas, kad Lietuvos ir kitų šalių rytuose likimą nuspręs *ne kas kitas — tik* Memphiso loža Berlyne—be galo užintrigavo. Nuo to laiko aš ir pradėjau kritiškiau vertinti Liet. Tarybos derybas su Reichstagu bei kancleriu, kuris tuo metu buvo katalikas. Lietuvos ir Kuršo prijungimas prie Vokietijos ir Ludendorfo (masono) gerinimasis Kaizeriui, kuris irgi buvo tos ložos garbės nariu, siūlant jam Kurlandijos Hercogo ir Lietuvos kunigaikščio titulus atrodė man įtartini dalykai.

Ludendorfas priklausė prie gryno kraujo aneksijonistų. Jisai nė vienos valandos, užkariavus vokiečiams rytus drauge su Lietuva, nedvejojo tų šalių prijungimu prie Vokietijos. To norėjo ir Hinden-

burgas, Vokietijos nacionalistai, aneksijonistai, vidurinės Europos šalininkai Rytų Prūsų Sąjunga (žemėlapio Ryga—Odesa, Berlynas, Bagdadas leidėjai.) Tų visų paukščių norus ir čiulbėjimus atpasakojo „Deutsche Zeitung" 1918 m. sausio 9 d. straipsny pavadintam „Lietuvos Ateitis".

„Lietuvos ateitis — tai Vokietijos gyvybės klausimas. Ji turi pasilikti prūsų provincija arba personaline unija surišta su Vokietija." Lietuvos Tarybos Delegacija atsilankius pas Ludendorfą 26. XI., nors raštu buvo išdėsčiusi savo gerus norus paveikti pačią Tarybą sudaryti minėtų su Vokietija sutarčių, kad tik gavus Lietuvai nepriklausomybės paskelbimą ir jos užtvirtinimą iš Vokietijos valdžios pusės, ir prašydama pakeisti militarinę sistemą Lietuvoj civiline, sustiprinti Tarybos autoritetą ir pripažinti Lietuvos teritorijas su Vilnium ribas, negavo tinkamo atsakymo. „Gerai, sakė jis, Jūsų Taryba mums reikalinga pasitarti ir pasišnekėti." Lietuvos valstybės teritoriją galima garantuoti. Nepriklausomybės gi, ir jos pripažinimo klausimu — nieko aiškaus nepareikšta.

Reichstago kancleris von Hertlingas kaip tik tuo metu lapkričio 29 d., kalbėdamas apie užimtų šalių likimą rytuos, taikydamas Ententei ir, tarsi, norėdamas užbėgti jai už akių, *iškilmingai* pareiškė, kad tos šalys galėsiančios tvarkyti savo reikalus, laisvo apsisprendimo teise, dėl kurios lyg ir kariauta. Kalbėdamas apie Rytų šalis, Hertlingas, ar tai kerštaudamas Erzbergeriui, ar iš didelio susijaudinimo, bei Ludendorfo patarimu, minėjo vien tik Lenkiją ir Kurlandiją. Gi apie Lietuvą nič-nieko*). Nebuvo paminėta nei Latvija, nei Estija.

Sužinojus apie kanclerio kalbą parlamente gruodžio 9 d. buvo sušauktas L. T. T. posėdis. Aš svarstydamas Hertlingo kalbos vertę, vadinau ją nauju istorijos lapu ir Lietuvai epochinės reikšmės faktu.

Dalyvių entuziazmas pakilo. Tuojau buvo nutarta reikalas turėti savo atstovybę Berlyne, kurioje mūsų Taryba irgi turėtų būti atstovaujama. Kadangi tuo metu neturėjome pakankamai 4 biuruose darbininkų, vienu balsu nutarėme kviesti kun. J. Žilinską atvykti Šveicarijon. Kilus gi Rusijoj bolševikų revoliucijai, buvo svarstomas Lietuvos klausimo likimas Rusijos ir Vokietijos derybų metu. Delegatu buvo išrinktas dr. Purickis, kuris turėjo vykti visų pirma Lietuvon, o po tam grįžti Berlynan atstovauti mūsų Tarybai. Kelionę Lietu-

---

*) Žiūrėk „Berliner Tageblatt" 1 gruodžio, straipsnį apie Hertlingo kalbą.

von ir jos išlaidas nutarta padengti iš politiško fondo. Žinodami, kad kun. J. Žilinskas, jeigu apsiims atvykti Šveicarijon talkon, daug laiko užtruks, pradėjome derybas su dr. Ehretu, dabartiniu universiteto profesorium, ir p. Padovani, karininku internuotu Šveicarijoj, mainais su vokiečių belaisviais Prancūzijoj. Kiek vėliau jiedu ir buvo mūsų Informacijos Biuro sandarbininkais.

Dr. Purickiui pavyko prikalbinti p. dr. Ehretas, o man su Gabriu Padovanį. Ehretas buvo kaip tik baigęs Fribourgo universitetą, o Padovanis Paryžiaus teisių fakultetą prieš karą. Padovani gimęs ir augęs Korsikoj, suprancūzėjęs italas. Jį man pavyko išmokyti per tris mėnesius lietuvių kalbos, kuri buvo jam penkta. Jisai laisvai kalbėjo italų, prancūzų, vokiečių ir anglų kalbomis. Padovani buvo be galo lankstus, landus, pamylėjęs, galima sakyti, nežinomą jam rytų šalelę — ir jai pašventė, ko ne ištisų metų darbą.

Dr. Ehretas darbavosi prie „Litauen'o", Padovani prie „Pro Lituania". Jisai išversdavo oficialius Lietuvių Tautos Tarybos ir Informacijos Biuro komunikatus svetimosna kalbosna.

Hertlingo pareikšta nauja idėja rytams tvarkyti paveikė parlamentarinės Vokietijos partijas, kurios susirinko 1917 m. XI. 30 d. apsvarstyti tolimesnių žygių. Socialdemokratų atstovas David kalbėjo pirmas ir pareiškė nuomonę, kad nuo šiol rytų klausimas išimtinai privalo priklausyti ne Oberostui, bet Vokietijos Kancleriui. Militarinė Lietuvos valdžia įgriso, anot jo, lietuviams iki gyvam kaului. Ją reikia kuo greičiausiai pašalinti, o ypač lietuviams nepakenčiamą kunigaikštį Izenburgą. Pasirodė kad ir Erzbergeris yra didelis Izenburgo priešas. Nors valstybės sekretorius von Kühlmann su kai kuriais atstovais ir gynė Lietuvos administracijos rėžimą, bet pageidaujamo tikslo nepasiekė. Iš to kilo daug ginčų laikraščiuose. „Berliner Tageblatt" gruodžio 1 d., atpasakodamas David'o atsaką prieš Oberostą, prikergia jam sekantį išsireiškimą: „Kas mums pranešama apie Lietuvos Tarybą, atrodo pasakomis." Žiūrėk „Frankfurter Zeitung" 3 d. apie parlamento partijų ginčus. Plačiau apie visą tą ginčą atpasakota „Pro Lituania" 320 pusl.

Tą pat dieną 30. XI. Berlyne įsikūrė vokiškai lietuviška draugija, kurios tikslas, anot antro įstatų paragrafo, buvo: „Gerinti visus tarp Vokietijos ir Lietuvos santykius. Draugija, tam tikslui pasiekti, rems visus bandymus, susižinoti su įstaigoms abiejų tautų santykiams pagerinti ir bendriems reikalams ginti. Vis gi šioji draugija neprivalo siekti sau pelningų biznių". Tos draugijos nariais buvo įvairių

Vokietijos sluoksnių asmenys su politikos, finansistų, biznierių ir literatų veidu. Ką visa tai reiškia, galvojau aš ant Lemano kranto. Iš kur ta staigi Lietuvai meilė, iš kur tas entuziazmas beveik nepažįstamam kraštui? Ilgai kankinausi ir negalėjau rasti savo sielos gelmėse tinkamo atsakymo. Mano draugai tvirtino, kad draugija nors šiandien pasisakė nesiekianti pelno, bet karui pasibaigus, biznis atsiras. Asmenys, priklausą — Lietuvių-Vokiečių draugijai, išskyrus tris, keturis, man buvo nepažįstami. Nors dr. Purickis „Litauen" N. XII. skiltyse sveikino naują draugiją, lemiančią Lietuvai daug naudos, aš likau jai skeptiškai nusistatęs. Pasiėmęs visus draugijos vardus ir pavardes, vieną saulėtą dieną nuvykau pas savo gerą pažįstamą vokietį X. ir pradėjau jo teirautis apie staigų vokiečių nuomonės pakitimą Lietuvos atžvilgiu. Ką tai reiškia, klausiau p. X. Atidžiai peržiūrėjęs pavardes man jis tarė, kad tos draugijos nariai, nors pažįstama jam dauguma, priklauso Berlyno masonų ložai, kurios rankose buvo prieškarinės ir karo metu Vokietijos užsienio politika. „Ar gi Tamsta nesupranti, ko siekia toji draugija? Gi prijungti Lietuvą prie Vokietijos — surišti ją neatmezgamam mazgui su prūsais. Tuomet draugijos nariai turės sau pelno, likę bankų, eksporto, susisiekimo, armijos, visokių ministerijų, ūkio patarėjais, dalyviais, o gal net ir šefais."

Tarsi perkūno trenktas pastačiau akis ir atsistojau. Mano bičiulis manydamas, kad noriu išeiti, sustabdė ir pareiškė. „Atsimink tamsta, kad šnipai mane seka. Jie gerai žinos ir tamstos pas mane atsilankymą. Duok garbės žodį, kad niekam apie tai nekalbėsi, net nepareikši aliuzijų." Nors nenorėdamas, bet jam pažadėjau. Tos lietuvių draugijos tarpe randami šie žmonės: Ministerijos direktorius grafas Keyserling, pirmininkas prof. Weber, generalinis sekretorius von Ropp iš Lietuvos, Erzbergeris ir dr. Gaigalaitis. Tasai pats, kuris atsakydamas į p. A. Smetonos kalbą Adlono viešbuty, tvirtino ir pareiškė, kad, *„niekuomet prūsų lietuvių sielose nekils noras atsiskirti nuo Vokietijos ir priklausyti naujai atgimusiai Lietuvai"*. Čia dr. Gaigalaitis labai blogai patarnavo Lietuvai. Jis galėjo takto dėliai visai apie tai nekalbėti. Juk niekas jį neprašė pareikšti savo įsitikinimus. Antra vertus man kilo dvejojimų apie tai, kas dr. Gaigalaitį įgaliojo taip kalbėti visos Prūsų Lietuvos vardu. Juk jo neturėta Indijos vado Gandhi ypatybių. Trečia, dr. Gaigalaitis, be abejo, žinojo vokiečio hakatisto majoro generolo Disfurth'o pareikštą „Hamburger Nachrichten" nuomonę apie karą, kuriai pritarė visa Vokietija ir kurios niekas Vokietijoj nedementavo. Toji kalba nebuvo suderinama su krikščionijos principais. Paduodu čia ją suglausta forma, kaip ją atpasakojo S. S. Mc Clure

knygoj „Obstacles to Peace". „Kliūtys taikai". 1917 m. pus. 340—341. *„Vokietija pati atsako už jos vartojamus kare metodus. Nieko nereiškia, jeigu sunaikinta bus visi puikūs paminklai, visi paveikslai, genialių pasaulio artistų nupiešti, bei architektų pastatai, by tik tuo sunaikinimu būtų palengvintas Vokietijai karo laimėjimas. Karas yra karas. Biauriausias akmuo, pastatytas ant vokiečių grenadierio kapo, mums daugiau reiškia, negu visos Europos katedros. Jie mus pravardžiuoja barbarais. Ką tai mums reiškia? Mes niekinam juos ir jų kvailybes... Man asmeniškai atrodytų, kad mes užsitarnavom „barbarų" titulą... Lai jie liaujasi kvailai kalbėję apie Reimso katedrą ir įvairias bažnyčias, bei rūmus, kuriuos palytėjo likimo ranka. Mūsų kariuomenė privalo pergalėti ir laimėti karą. Visa kita — niekai."*

Ir tokiai valstybei atiduoti likimą yra daugiau, kaip prasikaltimas savo tėvynei.

Jie ir sudarė valdybą. Visa ta valdyba, išskyrus porą, turėjo Lietuvos prietelių vardus. Bet von Ropp'ui, kaip Vokietijos užsienio politikos agentui, buvo įsakyta sukviesti draugijos nariais žinomų masonų, kurie dirbs ir tarpininkaus valdžiai, vers prijungti Lietuvą prie Vokietijos. 1918 m. sausio 18 d. Kaiserhof'o viešbuty (labai reikšminga) grafas V. Keyserling ir generalinis draugijos sekretorius baronas von Ropp'as nušvietė sekančius ir pirmaeilius draugijos uždavinius. Visų pirma Lietuvių Vokiečių draugija, anot jo, bus darbo draugija. *J. .ai savo patarimu ir pagalba prisidės prie naujai atgimusios Lietuvos vidujinio sutvarkymo ir atstatymo.* Toji pagalba šiuo metu bus labai reikalinga, atsižvelgus į Lietuvos Tarybos prašymus pakeisti militarinę valdžią Lietuvoj civiline ir išdirbti planus savivaldybėms. Be to draugijos pagalba bus labai reikalinga išdirbti Lietuvos statutui, teisių, muitams, žemės ūkio reformai, bankams, bendrovėms, švietimo, kultui, bažnyčioms ir t. t. Vienu žodžiu, visiems viešiems Lietuvos gyvenimo reikalams sutvarkyti reikalinga jų pagalba.

Tokiam plačiam draugijos užsimojimui, žinomas daiktas, reikalinga buvo specialistų — ir tai specialistų visose srityse. Draugija numatė net turėti Vilniuje savo biurą, kurio pagalba būtų palaikomi ryšiai tarp Vilniaus Lietuvių Tarybos, Berlyno ir Oberosto sėkmingesniam darbui. Svarbiausia tai, kad Lietuvių-Vokiečių draugija tarpininkaus vokiečiams specialistams sudaryti ir pasiųsti Lietuvon. Tasai darbas reikalaus pinigų. Jeigu jų neužteks iš Lietuvių-Vokiečių draugijos kasos, kurios nariai mokės tik 6 markes metams, tai bus galima pasiskolinti iš Taupomųjų kasų à conto būsimos Lietuvos val-

stybės. Ropp'o pakviesti buvo šie specialistai į Lietuvių-Vokiečių draugijos narius:

1) Komercijos patarėjas Julius Berger, dr. Brandes, Ūkio rūmų prezidentas rytų Prūsuose prof. dr. Karl. Brunnner, slapti patarėjai Dethlefsen iš Karaliaučiaus, ir Hans von Eckardt, Fasbender iš Berlyno. Teisėjas Heßberger, Fehrenbach, dr. Haas, slaptas patarėjas Ramm, universiteto profesorius dr. Hitze, Meneke, Hofrat, dr. von Schulze-Gaevernitz — prof., slaptas patarėjas (Geheim Rat) Max Jering tas pat, kuris sveikino Lietuvių-Vokiečių Draugijos pobūvį Adlono viešbuty spalių mėnesy ir pasakė kalbą, kurią užbaigė sekančiais žodžiais: „širdingai sveikinu lietuvių atvykimą ir reiškiu įsitikinimą, kad drauge su manim sveikina juos visa Vokietija, kaip draugus, ir tvirtinu, kad tai buvo Vokietijos priedermė reikštis Rytų išvaduotoja".

Ekonomijos patarėjas Maux, dr. Paul Nathan, dr. Naumann, red. Noske, von Richthofen, von Riedmann, dr. von Paul Rohrbach, kuris knygoje „Rusland und Wir" Stuttgard 1916 m. rašė: „Milijonai vokiečių ūkininkų ir kareivių turės būti apgyvendinti Baltijos provincijose ar Lietuvoj, ir tokiu būdu tos šalys išsyk taps vokiškomis. Vokiečių valdžia apgyvendins juos rusų prisisavintuose dvaruose, ir bus galima išleisti įstatymą, draudžiantį pardavinėti privačius dvarus ne vokiečiams. Tų šalių darbininkai keliaus į industrijos centrus ir Vokietijos miestus, ir visa šalis greit suvokietės, kaip kad atsitiko su prūsų lietuviais".

Man be galo keista, kad tos draugijos nariai — lietuviai sutiko įsileisti savo tarpan panašius tipus, kaip Rohrbachai, kurie reikalavo greito Lietuvos suvokietinimo.

Dvarponis dr. Roesicke, dvarponių sąjungos valdybos narys. Dr. Hjamar Schacht, Tautinio banko direktorius Vokietijoj, Max Schaler, Dr. James Simon, grafas Anton von Apee, valdžios patarėjas dr. Steputat, literatas Hermann Sudermann, teisių patarėjas Trimborn, slaptas patarėjas Troetsch, Oberburgermeister Wagner, bankininkas Max Warburg, grafas Westarp, prof. dr. Wirth, dr. Erich Zechlin, kuris, rašydamas apie Lietuvą 1915 m. laikrašty „Internationale Monatsschrift" gruodžio 1 d. išsireiškė „kas liečia lietuvių tautiško judėjimo plotmę, čia reikia pastebėti, kad jisai dar nesugeba turėti savo dienraščio". Slaptas patarėjas Zehnhoff, dr. Eduard David, generalinis direktorius Hans von Januszkewitch, pulkininkas Krause, dr. Mayer, prof. Neumann-Hofer, Prekybos patarėjas Sröve ir kiti.

Perskaitęs vardus ir narių profesijas nustebau. Negalėjau atspėti, ką reiškia tie titulai — slaptųjų patarėjų? Toji Lietuvių ir Vokiečių Draugija savo susirinkime nutarė palaikyti Ukrainos ir Finlandijos nepriklausomybę. Jai, ne kam kitam, buvo pavesta vykdyti slaptus masonų ir Vokietijos aneksionistų planus rytuose. Kaip vėliau pamatysime, ji nesuartino Lietuvos su Vokietija, nesušvelnino santykių tarp Oberosto ir Tautos Tarybos, ji iki karo pabaigai nepakeitė militarinio Lietuvos rėžimo, ji šnipinėjo ložės naudai, pranešdama jai Tautos Tarybos ir Lietuvos liaudies norus ir siekimus. Dar nesusikūrus Lietuvių Vokiečių draugijai Berlyne, buvo įsteigtas bendromis jėgomis, naujas žurnalas. Jo redaktorius buvo tas pats von Ropp'as. „Das Neue Litauen" antrame numery 1917 m. spalių mėn. pasirodė anoniminis straipsnis apie lietuvių organizacijas ir jų veiklas užsieny. Giriamos jame ypač Amerikos lietuvių pastangos šelpti medžiagiškai Lietuvą. Bet to straipsnio gale išlenda yla iš maišo. Autorius įrodinėja užsienių organizacijų vertės sumažėjimą, išrinkus Lietuvai Tarybą. Jisai baigia sekančiais žodžiais: *„Galutinai ne Lausanna bei Chicaga, bet Vilnius informuos pasaulį apie lietuvių tautą ir jos troškimus"*.

Mūsų žurnalas „Pro Lituania"*) atsakė į tą straipsnį įrodydamas klaidingą „Das Neue Litauen" nuomonę apie Vilniaus Tautos Tarybą, kuri neturėjo laisvės ir kuriai diktavo okupacinė valdžia savo valią. Mes savo straipsnyje tvirtiname, kad, kol Lietuva bus užimta svetimos valstybės ir jos armija tenai viešpataus, Šveicarijos komitetai ir Taryba pasilieka sau veikimo laisvę.

Nors Berlyno Lietuvių-Vokiečių Draugijos organas „Das Neue Litauen" buvo leidžiamas išimtinai lietuvių pinigais, bet jo skiltyse dominavo vokiečių masonų norai ir tendencija. Ne be to, kad jame buvo galima užtikti straipsnių apie Lietuvos istoriją, kultūrą, dailę. Jau tame pat „Pro Lituania" straipsny atvirai pareiškėme: „Pirma negu Vilnius taps Lietuvos gyvenimo centru, reikalinga visiškos laisvės. Labai dvejojame, kad vokiečių militariniai sluoksniai Lietuvoj, išsižadėtų cenzūravę Lietuvos ir lietuvių susirašinėjimus su užsieniu. Šveicariškės organizacijos yra pašauktos lošti pirmą rolę, tarpininkaujant tarp Amerikos, Rusijos ir pačios Lietuvos, laikant visišką neutralumą abiem kariaujančioms pusėms ir ginant Lietuvos interesus. *Gal mūsų veikla nepatinka kai kurioms valstybėms, kurios nebuvo iki šiol širdingais prieteliais mūsų tautai, bet jų buvimas yra labai reikalingas toj valandoj, kai šalies likimas yra ant svarstyklių, kai Lietuvos klau-*

*) Žiūrėk „Pro Lituania" pusl. 314, 1917 m.

imas tampa tarptautiniu klausimu, kuriuo turės susidomėti būsimas Taikos kongresas. Mūsų biuras sąžiningai vykdys savo pareigas tol, kol lietuviai liks tikri krašto šeimininkai ir savo reikalus tvarkys be svetimų pagalbos".

Išvažiavus Tautos Tarybos nariams Berlynan ir Lietuvon, Informacijos Biuro lapkričio 20 d. posėdy kilo klausimas, kas darytina su mūsų leidžiamuoju Lietuvos žemėlapiu, kurio vieną kopiją su savim pasiėmė Tautos Tarybos nariai peržiūrėti ir korektūros pataisyti. Tas žemėlapis pavesta tvarkyti kun. Daumantui, jau 1917 m. pradžioj. Tam darbui Informacijos Biuras pašventė bent trisdešimt susirinkimų, teikdamas nurodymus, patarimus, kritikas. Mes gerai žinojome, kad Tautos Taryba Vilniuje, neturėdama tam darbui specialistų ir laiko, sutrukdys jo leidimą, jeigu norės padaryti keletą pataisų. Nutarta trimis balsais, dviem susilaikius, nelaukti korektūros nurodymų iš Lietuvos. Tas Informacijos Biuro žemėlapis atvaizdavo istorinės, politinės ir etnografinės Lietuvos ribas ir juo be pasigyrimo gali didžiuotis ir didžiavosi visi lietuviai. Vėliau to žemėlapio keliasdešimtis kopijų pasiuntėme Amerikos lietuvių katalikų Tarybai, kuri iš džiaugsmo dar jį atspausdino Amerikoje.

Informacijos Biuro susirinkime kilo klausimas, ar palikti ribas be jotavimų ar su jotavimais? Keturiais balsais, vienam susilaikius, nutarta palikti be jotavimų. Sekretorius dr. Purickis proponavo pataisyti etnografines sienas pagal Berno konferencijos nutarimus. Nežiūrint jo karšto konferencijos nustatytų sienų gynimo, nutarta palikti sienas nepakeistas. Nutarta latgaliams duoti rausvesnę spalvą, negu patiems latviams. Kun. Daumantas klausė susirinkimo narių, ką daryti su Vytim, ar ją palikti taip, kaip buvo, ar gal, pataisyti pagal vilniškių svečių nurodymus. Nutarta palikti taip, kaip buvo. Tai padaryta tyčia, dr. Šaulio adresu, kuris Berno konferencijoj atakavo šveicariečių tariamą šovinizmą, nustatant Lietuvos valstybės sienas, ir pageidavo kuo mažiausiai ištautėjusio lietuvių elemento Lietuvos ribose. Be to, jisai laikė 44 lenkų memorandumą Berlynui beveik nekaltu dalyku, kai mes jį vadinome tautos išdavimo darbu. Dr. Šaulys buvo visuomet mažiausio pasipriešinimo šalininkas.

Didžiausias Lietuvos žemėlapio pagaminimo nuopelnas tenka kun. Daumantui, kuris tam darbui pašventė ištisus $1^1/_2$ metų.

Lietuvos Tautos Tarybos darbai 1917 m. pasibaigė tuo, kad netekome Rusijos pasitikėjimo. Nors mes kovo mėnesy sveikinome Rusijos revoliuciją, bet visi mūsų norai ir troškimai paveikti Kerenskį,

kunigaikštį Lvovą, Tereščenką ir kitus, nuėjo vėjais. Nors rusų caro pasiuntinys kunigaikštis Bibikovas ir vėliau revoliucinės valdžios chargé d'affaire Onou, Berne, vasario-kovo, balandžio mėn. dar kreipė rusų valdžios dėmesį į vokiečių intrigas Lietuvos atžvilgiu, ir kad reikia kas nors daryti su Lietuva, nors pažadų forma, bet, anot bolševikų laikraščio „Izviestija" 1917 m. 19 balandžio Ns. 294., nieko nepadaryta. „Izviestija", skelbdama visas iš Berno konfidencialias telegramas, kritikuoja kadetų taktiką dėl Lietuvos ir baigia savo ilgus išvadžiojimus sekančiais žodžiais: „Nauja Rusijos valdžia — respublikonų valdžia, o ypač jos užsienių reikalų ministeris Milukov tylėjo, nes jam buvo svetima pavergtų tautų apsisprendimo teisė. Diplomatinė rutina neleido prisitaikyti greitu būdu naujiems įvykiams istorijos būtinumui."

Toliau, „Izviestijos", analizuodamos revoliucinės savo valdžios silpnybes, prikiša baisų apsileidimą, ir tęsia 20 bal. toliau „Vokiečių kanclerio delegatai, susitiko Šveicarijoj su Lietuvių Tarybos delegatais užbaigti galutinai deryboms". „Kunigaikštis Izenburgas buvo atšauktas (tik pažadėta. Mano pastaba). Susitaikinimui pamatai surasti. Čia, kaip ir klausimuose su Lenkija, baigia „Izviestijos", santykiai Rusijos-Lietuvos pasiekė mirties punktą Vokietijos naudai, tik su tuo skirtumu, kad karo ministeris Sazanov'as sugadino reikalus su Lenkija, o Milukovas su Lietuva. Kelias ir įrankiai pasiliko tie patys"*).

Bolševikai savo organe „Izviestija", atakuodami Kerenskio, Milukovo, Lvovo, Tereščenkos valdžios suakmenėjimą, senovės prietarų palaikymą, buržuaziškumą, nesugebantį eiti pažangos keliu, žinomas daiktas, norėjo gauti pritarimo 138 Rusijos pavergtų tautų ir stojo už tautų apsisprendimo teisę, norėdami išnaudoti laiko šūkius, dėl kurių neva kovojo Ententė.

Pavergtų tautų apsisprendimo teisė bolševikams buvo puikus įrankis tikslui pasiekti: įgyti pavergtų tautų simpatijas, stoti kovon su Rusijos reakcionieriais, o kovą laimėjus, įgyvendinti bolševikiškas respublikas. Tai jiems ir pavyko, nors ne visoms tautoms bepripažino, tautinės bolševikiškos respublikos vardą. Bolševikų norėta subolševikinti ir Lietuvą. Jie savo tarpe turėjo ką tik iš Amerikos grįžusį Kapsuką-Mickevičių, kuris vėliau buvo paskirtas Lietuvai komisaru ir rengė iki mirties kelią bolševizmui Lietuvoj, gyvendamas laikinai Minske. Mes šveicariečiai gerai žinojom, ko siekia Kapsukas, parsi-

---

*) Plačiau apie tas slaptas telegramas ir „Izviestijos" straipsnius, žiūrėk knygą mūsų biuro išleistą, vardu: La Lituania et La Guerre Européenne. 1918 m. Nr. 2. Antraščiu „Document sécrets" pusl. 78.

davęs bolševikams, mes nelaukėm laisvės iš rytų, kur ir lietuviškos socialistų ir bolševikų organizacijos stojo už federatyvinę Rusiją, nepripažindami Lietuvai visiškos nepriklausomybės. L. T. Taryba Šveicarijoj, išvengimui nesusipratimų, norėdama užkirsti kelią rusų-lietuvių bolševikams, norintiems sujungti Lietuvą su Rusija federatyviniais ryšiais ir ją subolševikinti, pasiskelbėme urbi et orbi Lietuvos atsipalaidavimą nuo visų ryšių su buvusia ir esančia tiranija — paskelbėme atsiskyrimo revoliucinį aktą, kuris skamba šitaip:

„**Lietuva atsiskiria nuo Rusijos** atsižvelgiant į tai, kad Lietuva:

1. buvo nepriklausoma valstybė nuo 13 iki 18 amžiaus galo:

2. kadangi Lietuva, ginklu pavergta Rusijos, niekuomet neatsisakė reikalauti savo šaliai nepriklausomybės, net ginklų pagalba 1831, 1863, 1905 m.;

3. jog Lietuva buvo begėdiškai (honteusement) niekinama, persekiojama rusų carų režimo ištisus 120 m. ir kad po revoliucijos provizorinė rusų valdžia nebojo mūsų reikalavimų, nors mes reiškėm jai pasitikėjimą (pareiškimas 1917 m. bal. 20 d.);

4. kadangi šiuo metu Lietuvos teritorijos didžioji dalis yra užimta vokiečių ir kad visa Rusija, atsiradus naujoj padėty, kurią sudarė paskutiniai įvykiai (spalių revoliucija), negali vykdyti savo priedermių ir prievolių (devoirs et obligations), lietuvių tautai, kuri nors prityrusi persekiojimų, kuriuos iškentėjo per šimtmetį, visgi vykdė ištikimai savo priedermes.

Lietuvių Tautos Taryba, vyriausia tėvynės reikalų saugotoja ir globėja, pareiškia:

1. kad lietuvių tauta nuo šios dienos (d'ores et déjà) atsipalaiduoja nuo visų ryšių su Rusija;

2. kad lietuvių tauta, remdamasi pavergtų tautų teisės apsisprendimu, kurį paskelbė kovojančios valstybės, turi teisės ir priedermę imtis globoti savo likimą, ir pasirūpinti svetimų valstybių nepriklausomybės pripažinimu."*)

---

*) „Pro Lituania" 1917 m. pusl. 329. Dokumentas Nr. 15.

Šį revoliucinį Rusijai aktą paskelbėm viešumon ir išsiutinėjom visiems kariaujančių ir neutralių valstybių ministerių pirmininkams. Tarsi šviežias oras atgaivino mano krūtinę, sujaudino giliai jausmus ir sielos vizijai atsidarė nauji horizontai. Maniau sau, jau nebesipainios mums po kojų barzdoti popai, savo biauria išvaizda nevargins mūsų akių burliokai. Nesišvaistys daugiau žandarai su nagaikomis po kaimus ir mano brolis lietuvis nekentės pragaro kančių tolimojo Sibiro kalėjimuose. Ištisos gaujos rusų kolonistų, kaip Stolypinų, Nariškinų, Vasilčikovų — išnyks iš Lietuvos padangės. Kruvini įvykiai 1831, 1863, 1905 metų ir Kražių skerdynės jau daugiau nebesikartos. Puškino pranašystė, kad sutekės Slavų upės rusų jūrose, neišsipildė.

Tik šiandien mes galime džiaugsmingai atsiminti Puškino tiradas paleistas adresu Prancūzijos ir Europos valstybių, kurios nesimpatizavo rusų 1831 m. žiaurumams Lietuvos revoliuciją malšinant. Jisai tada, tarsi, dvasios pagautas, tarė poeto žodžius:

O čiom šumite vy narodnyje vitiji,
Začiem prokliatiem grozite vy Rosiji,
Kto vozmutilo vas, volnenije Litvy?
Ostavte, eto spor slovian meždu soboju,
Domašni — staryj spor
Ne raz už vzviešenyj sudboju
Vopros, kotorago ne razriešite vy.
Slovianskije ručji soliutsia — v ruskom morie,
Ono-li izčeznet — vot vopros?

Apvaizda neleido žūti Lietuvai ir slavių tautoms; dangaus nenorėta, kad rytų barbarija viešpatautų pasaulyje, nors ji ir šiandien to trokšta tik kitu pavidalu. Kada Puškinas tuos eilėraščius rašė, tai buvo 1831 metų revoliucija. Tarsi, atsakydamas į slavų užmasčius, mūsų poetas, Baranauskas po 1863 metų prabilo griausmais ir perkūnais, tarsi, atsakydamas į visos Rusijos pastangas pavergti visas, jos rytuose esančias tautas, ir jas surusinti ir supravoslavinti. Vyskupas Baranauskas pranašavo sekančiais eilėraščiais:

Anei rašto, anei druko
mums turėt neduoda;
tegul, sako, bus Lietuva
ir tamsi ir juoda.

Kad tu, gude, nesulauktum,
nebus, kaip tu nori,
bus kaip Diev's duos,
ne kaip tavo prisakai nedori.

Neįveiksi sūnau šiaurės:
mūsų širdys tvirtos, —
seniai buvo išmėgintos,
seniai keptos, virtos.

Neįveiksi: mums ant širdies
trupės tavo peiliai,
sutirps ledai ant krūtinės,
tu pats teksi eilei.

Už amžinas rusų tautos nedorybes, už išlietą nekaltą tautų kraują, už jos despotiją, barbariją ir žiaurumus Apvaizda atidavė tą šalį Belsebubui ir jo pasekėjams. Sudiev, Rusija, — galvojau ant ramių Lemano ežero krantų, — mums nepakeliui.

1918 m.

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS PASKELBIMAS IR ŠVEICARIŠKĖ TARYBA

Šveicariškių organizacijų darbuotei 1918 m. pradžioj atmosfera buvo be galo niūri. Nors atsiskyrėm nuo Rusijos, bet Ententėj nesuradom užtarėjų bei mūsų nepriklausomybės rėmėjų. Paryžiaus laikraščių skiltys, nors mes ir norėjom apmokėti straipsnius, komunikatus ir visas išlaidas, buvo mums uždarytos. Į klausimus, dėl ko taip daroma, prancūzų agentai atsakydavo: „dar laikas nepatogus, siena uždaryta, cenzūra nepraleidžia, politinės aplinkybės nepalankios" ir panašiai teisindavosi. Tuo tarpu Vokietija, pradėjusi derybas su bolševikais gruodžio mėnesį, nė nesvajojo prileisti prie derybų jos užimtų kraštų atstovus. Derybų nariai gerai atsiminė 10 armijos organo paleistą šūkį į pasaulį: „Žeme, vokiečių krauju aplaistyta, privalai tekti Vokietijai." Tas Oberosto šūkis, paleistas Vokietijos visuomenės nuomonei formuoti, atrado atgarsį visuose sluoksniuose.

Rytų klausimo išsprendimą palankiai Vokietijos ekspansijai ir aneksijai sankcijonavo 95% Vokietijos spaudos ir šimtai rimtų veikalų. Tas šūkis tęsėsi raudonu siūlu iki Vokietijos revoliucijos pra-

džios: tai yra, ištisus trejus metus. Tą šūkį oficiozinė vokiečių spauda apsupo net mistika. „Berliner Lokal-anzeiger" 1917 m. sausio 10 d. tvirtino, kad Vokietijai skirta Apvaizdos misija tapti rytų globėja, atsižvelgiant į vokiečių genijaus didumą."

Kas norėtų pastudijuoti Vokietijos žurnalistų ir mokslo vyrų nuomones apie Lietuvą ir kitas šalis rytuose, gali pasinaudoti mūsų Biuro išleista medžiaga „La Lituanie sous le Joug allemand 1915—1918 m.", „Pro Lituania" 1916—1917—1918 metų, „Litauen", tų pat metų ir surinktais dokumentais, pavadintais „La Lituanie et la Guerre Européenne".

Lietuvos klausimu interesavosi ir rašė tomus tokie Vokietijos vyrai: prof. Johannes Haller, Theodor Schiemann, Hans Delbrück, A. Keßner-Boruhak, Wegemann, E. Braudenburg, Bezzenberger, Dietrich, Schaefer, Schumacher, Hamach, Max von Graber, dr. Paul Rohrbach, dr. Adolph Grabowsky, dr. Arthur Dix, dr. Cletnow, Axel Ripke, Karl Cesar Eiffe, dr. Albert Ritter, Carl Jentsch, Wronka ir kiti.

Mūsų vis dėlto Vokietijos politikoj laimėta: princas Izenburgas prašalintas iš Lietuvos. Aš, jau 1916 m. grįždamas iš tėvynės ir sustojęs Berlyne prašiau Užsienio Reikalų Ministeriją atsiimti tą poną, kaip Lietuvai nepageidautiną, lenkų bičiulį, ir Lietuvos priešą. Antru syk aš jį atakavau, grįžęs iš Amerikos 1917 m. vasario mėnesį. Mane ir mano draugus palaikė Erzbergeris ir kova laimėta, 1918 m. sausio 11 d. XX amžiaus Lietuvos Muravjovas apleido Lietuvą. Vokiečių militaristams princo Izenburgo pašalinimas iš vietos Lietuvoj be galo nepatiko. Labiausiai įsiuto Ludendorfas, kurio įkvėptas laikraštis „Deutsche Tageszeitung" 1918 m. sausio 19 d. drįsta tvirtinti, kad, „lietuvių tauta yra skolinga p. Izenburgui tų laisvių, kuriomis naudojasi iki šiai dienai". Mūsų laikraštis „Pro Lituania", atsakydamas į išvedžiojimus „Deutsche Tageszeitung" taip baigia: „Lai pangermanistai nepamiršta lietuvių nusistatymo. Šie paskutinieji reikalauja visiškos nepriklausomybės, kuri juos išvaduotų iš bet kokio svetimųjų jungo." („Pro Lituania" 1918 m., pusl. 19).

Antra, kuo Vokietija mums patarnavo, buvo mūsų noru sušauktas rugsėjo mėn. seimas ir sudaryta Tautos Taryba, nors vokiečių buvo manyta vien tik pasitikėjimo Taryba apdovanoti Lietuvą. Toji Lietuvos Taryba, įgavo daugiau autoriteto bei laisvės ir pradėjo rūpintis Lietuvos reikalais. Jos atstovai, atvykę Berlynan lapkričio mėnesį, jau pradėjo derėtis dėl konvencijos su Vokietija ir reikalauti iš vokiečių pusės nepriklausomybės paskelbimo. Vokietija delsė ir norėjo visų

pirma surišti Lietuvą konvencijomis, o tik vėliau, progai pasitaikius, paskelbti Lietuvą nepriklausoma valstybe, žinoma, vokiškais vystyklais suvystytą. Mums, šveicariečiams, šie Lietuvos Tarybos pažadai, žinoma, aplinkybių išderėti, nebuvo malonūs. Pasižadėti surišti Lietuvą su Vokietija amžinai militariniais, susisiekimo, pašto, ekonomijos ryšiais — buvo ne kas kita, kaip velniui sielą parduoti. Tai, matyt, pajautė ir Tautos Tarybos atstovai, kuriuos priėmė kancleris, o Užsienio Reikalų Ministerija protokolo forma įteikė jiems gatavas — suformuluotas sutartis, kurios privalėjo būti vėliau, sugrįžus Lietuvon, įteiktos Tarybai ir jos priimtos. „Jeigu visi Tarybos nariai priimsią vokiečių išdirbtas konvencijas, tai Taryba galės paskelbti Lietuvą nepriklausoma valstybe, o vėliau steigiamasis seimas galėsiąs nustatyti valdymosi formą, valstybės ribas ir tarptautinius santykius.“

Lietuvos delegatai, važiuodami namo gruodžio mėnesį, pastudijavę sutarčių formą ir baimės pagauti, pakeitė dviejų sutarčių turinį: karo ir susisiekimo. Jų nuomone, Lietuvos armija turėtų būti sudaryta, nors ir vokiečių pagalba, pačioj Lietuvoj. Lietuvoj privalėtų ir pasilikti, o su laiku pakeisti vokiečių instruktorius savaisiais. Antra, kad Lietuva turėtų savo susisiekimo įrankius, aptarnaujančius Lietuvos piliečius lygiai taip, kaip kad Liublino unijos metu, reikalavo Oginskiai, Radvilai savo armijos, savo pinigų. Lietuvos nelaimei, sugrįžus Tarybos Delegacijai Lietuvon ir panorėjus sudaryti civilinę valdžią, Ludendorfas pasišiaušė, nes pakitėjo politiniai santykiai — prasidėjo derybos su rusais ir bolševikais. Berlyno valdžia ir vėl tarnavo Oberostui. Oberostas, neatsižvelgdamas pasiektų rezultatų Berlyne, išbraukė iš Lietuvos delegatų reikalavimą sušaukti steigiamąjį seimą Vilniuje ir patį Vilnių išskyrė iš Lietuvos ribų. Nors Erzbergeris ir reikalavo antroj gruodžio pusėj valstybės sekretoriaus von Kühlmanno atsiklausti visų Vokietijos kunigaikščių, dėl Lietuvos sosto sutartinio išsprendimo, bet Ludendorfas su tuo nesutiko. Jisai, kaip jau anksčiau minėjau, Lietuvą norėjo dovanoti pačiam kaizeriui.

Nors mūsų Taryba ir reikalavo prileisti Lietuvos Tarybos atstovus derybosna su bolševikais, bet iš to niekas neišėjo. Jausdama šaltą žiemių vėją, Lietuvos Taryba gruodžio 11 d. susirinkime paskelbė slaptai Lietuvą nepriklausoma valstybe.*)

Tą slaptą nepriklausomybės paskelbimą Lietuvos Taryba pareiškė viešumon 1918 m. vasario 16 d. ir mus įgaliojo tą aktą įduoti visoms

---

*) Pusl. 111 „La Guerre Européenne 1918 m.“ Prancūziškas tekstas.

kariaujančioms ir neutralių valstybių pasiuntinybėms Berne. Tai mes ir padarėme, sujungiant mūsų Tarybos paskelbtą nepriklausomybės aktą gruodžio mėn. 25 d. ir jau išsiųstą ministeriams pirmininkams. Jisai skambėjo sekančiai:

„Tautos Taryba, sutartinai su Lietuvos Valstybės Taryba, įgaliota neutralioje šaly atstovauti Lietuvos užsienių reikalus, šiuo prašo Jūsų Ekscelencijos pranešti savo vyriausybei mūsų tautos reikalavimus, kurios lai teiksis iš to padaryti tinkamas išvadas. Aukščiausia Lietuvių Valstybės ir Tautos organas — Taryba, ne vien motinos tėvynės, bet ir jos išeivijos Rusijoj ir Amerikoj atstovė iškilmingai pareiškia, kad remdamasi visuotinu sąžinės paremtu principu, kuriuo palikta kiekvienai tautai laisvo apsisprendimo teisė ir rūpinimasis savo likimu, ir, remdamasi Lietuvos seimo, įvykusio 1917 m. rugsėjo 18—23 d. rezoliucija, reiškiančia Lietuvos valstybės atstatymą, su Vilnium kaip sostine, ir tos valstybės atpalaidavimą nuo visų ryšių, anksčiau sudarytų su kaimyninėmis valstybėmis bei jų mums primestų.

Šisai pareiškimas reiškiasi dvejais samprotavimais:

1. jog Lietuva yra tauta;

2. jog Lietuva tapo valstybė.

1. Lietuva yra tauta galinga ir stipri, galinti visam kam pasipriešinti. Ji tai patvirtino garbingos praeities nesuskaitomais įrodymais, savo gaivališkumo jėga. Ji parodė praėjusiame šimtmetyje, kai rusų carai geidė ją panaikinti; nors turėjo įvairiausių priemonių, nieko negalėjo padaryti.

2. Lietuva tapo valstybė — paskelbtos nepriklausomybės dėka Vilniaus seime. Tos valstybės buvimas niekuomet nebuvo panaikintas, esant visuomet tvirtiems ir gaivalingiems tautos sluoksniams, kurie nenustojo priešinęsi smurtui ir priespaudai net su ginklais rankose. Šiandien po 120 metų svetimųjų valdymo Lietuva tapo juridiniai savarankiška ir visa valstybės forma naudodamasi pakankamais esencialiais konstituciniais elementais.

a) Ji turi pakankamai organizuotų žmonių, kurie laisvai gali verstis savo ištekliais. Jos esimą, kaip tautos, papildo jos istorija.

b) Ji naudojasi savo buvimu ir tik laukia palankių tarptautinių aplinkybių įgyti visiškam suverenumui.

c) Ji turi savo teritoriją, pakankamai apibrėžtą nepriklausomybės tikrinimui ir organizuotos visuomenės pastovumą. Jos plotą sudaro

buvusios Rusijos elementai: Vilniaus gub., Kauno gub., Gardinas, Naugardas, Našvyčius ir Minsko gub., Suvalkų gub. vakarų Lomžos dalis, kuri sudaro šešetą Belgijų. Ji pakartotinai buvo pareiškusi ir šiandien reiškia teisėtai organizuoto Vilniaus seimo ir jo išrinktos, aukščiausią autoritetą turinčios Tarybos lūpomis teisę rūpintis tautos likimu. Tas sutartinis noras nesiliovė reikšęsis, kaip viduj taip ir užsieny. Dabartinis Tarybos žingsnis yra naujas pareiškimas prieš savo prispaudėją; užsieny gi nekartą jau paskelbtomis rezoliucijomis ir nutarimais iškelta buvo, ir tiems visiems žingsniams pritarė Lietuvos ir užsienio lietuviai. Dabartinis nepriklausomybės pareiškimas yra kaip tik ryškiausias pavyzdys.

1917 m. gruodžio 25 d. Lietuvių Tautos Taryba, autorizuota Lietuvos atstovė užsieny, ir visų kitų lietuvių, gyvenančių už tėvynės ribų pareiškė:

„Ekscelencija! Yra tai visa eilė faktų ir valios pareiškimų, kurie visi sutampa; ypač atsižvelgiant į aplinkybes, kuriose atsidūrė dabar rusų visuomenė ir atsižvelgiant į kariaujančių šalių tautų apsisprendimo principo pripažinimą, visa tai patikrina mūsų šios dienos demaršą, kurios tikslas yra gauti pripažinimą Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės — tiek jos pačios naudai, tiek naudai tarptautinės bendruomenės, kurioj ji nori kilniai dalyvauti, kaip jai diktuoja jos garbinga praeitis.

Mes nedvejojame, kad Jūsų Ekscelencijos Vyriausybė palankiai priims prašymą ir šiuomi reiškiame Jums mūsų aukštą pagarbą."

Tuo metu iš Berlyno gavau slaptą pranešimą iš kan. Olšausko, bet ne jo ranka rašytą, be datos (neatsimenu, ar sausio pabaigoj ar vasario pradžioj) šiokio turinio:

„Gerbiamas Tamsta,

Lietuvos padėjimas nei kiek neatsimainė. Žmonių vargai tokie pat, kaip ir pernai. Lietuvos Taryba, negalėdama sulaukti iš vokiečių valdžios prižadėtosios Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo, ir žmonių gyvenimo palengvinimo, nustojo akyse liaudies įsitikėjimo. Mano nuomone, reiktų apie tai duoti žinoti pasauliui kuo greičiausiai. Kodėl nematyti knygynuose tos knygos, apie kurios greitą išleidimą nutarėme paskutiniame posėdyje. Reiktų kuo greičiausiai tą knygą išleisti į pasaulį. Daktarui Šauliui, kuris turėjo leidimą šešiems mėnesiams važinėti tarp Vilniaus ir Berlyno, tą leidimą atėmė ir Berlynan neišleido, kaip ir išrinkto Tarybos delegato. Gerai, kad yra Berlyne Kanauninkas ir su ukrainiečių taikos delegacija buvo atvažiavęs prof. Volde-

maras, kuris dabar išvažiavo kuriam laikui į Daniją ir Švediją, o paskui vėl grįš Berlynan. Dėl greito Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo iš vokiečių valdžios, reikia sujudinti visą pasaulį ir nepraleisti nei vienos progos. Nepripažinus greitu laiku Lietuvos nepriklausomybės, Lietuvoje įsigalės bolševikai, bundistai ir lenkai, kurie varo smarkią agitaciją ir gali kilti didelė suirutė. Todėl reikia duoti per kailį aneksionistams prie kiekvienos progos kuo greičiausiai."

Jūsų draugas K. O.*)

Laiške minima knyga buvo rengiama spaudai ir vadinosi „La Lituanie sous le Joug allemand" (Lietuva po vokiečių jungu. 700 pusl.).

Tarybos tragiška padėtis Lietuvoj mums darėsi kaskart aiškesnė. Gabrio rašytą Trockiui laišką vokiečių pasiuntinys persiuntė Oberostui. Bet mūsų delegatų vokiečiai derybosna su rusais neįsileido. Tarybos nuomonės nebuvo vienodos. Tai matyti iš laiško, rašyto man iš Berlyno kan. Olšausko. Jisai atsiuntė man 1917 m. gruodžio 11 d. tekstą rezoliucijos, kurią pasiuntė Taryba 1918 m. sausio 26 d. kaizerinei valdžiai, kur 2-me punkte skelbiama apie amžinus glaudžius ryšius su Vokietija — militarinės, susisiekimo, muitų ir pinigų unijos forma. Kreipdamasi į vokiečių valdžią, savo raštą baigia sekančiais žodžiais: Kuomet Taryba duoda žinoti kaizerinei valdžiai, kas anksčiau buvo pasakyta, pareiškia pageidavimą nepriklausomą Lietuvos valstybę pripažinti ir pareiškia, kad valstybės pamatus ir jos santykius su kaimynais nustatys galutinai Steigiamasis (Konstitucinis) Seimas."

Be to, kanauninkas savo rašte pažymi: „Šita Tarybos rezoliucija 1917 m. gruodžio 11 d., tapo įduota vokiečių valdžiai ir buvo vokiečių valdžios prižadėta tuojau pripažinti Lietuvos nepriklausomybę; gale sausio 1918 metų, vokiečių valdžia pradėjo reikalauti pakartojimo šitos deklaracijos. Klausimas buvo svarstomas Lietuvos Tarybos posėdžiuose ir po kelių dienų ginčų, 4 kairiesiems apleidus salę ir 4 dešiniesiems susilaikius, 12-kos balsų išnešta rezoliucija su priedu ir telegrama nusiųsta vokiečių valdžiai Lietuvos Braston. Savaitės bėgyje, nesulaukus atsakymo, kan. Olšauskas su vysk. Karevičium nuvažiavo į „Großes Hauptquartier" (vyriausį štabą), kalbėjosi su generolu Hindenburgu ir Ludendorfu ir gavo pažadėjimą paremti Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą. Vasario 10 d. kalbėjo vysk. Karevičius ir K. O. su Hertlingu, ir tas prižadėjo tuojau Lietuvos nepriklau-

---

*) K. O. parašas taipgi ne Olšausko ranka rašytas, matyt, atstovybės sekretoriaus. Kalba palikta neliesta.

somybę *pripažinti*. Lietuvos Taryba, nesulaukdama pripažinimo Lietuvos nepriklausomybės, vasario 16 d. pagarsino deklaraciją, kurią aš čia pridedu." 1-as deklaracijos punktas paliktas tas pats, ką ir 11 d. gruodžio. 2 punkto, kur kalbama apie amžinus ryšius, buvo išleistas. Prisiųsta deklaracija tokia: „Sykiu pareiškia Lietuvos Taryba, kad pamatus šios valstybės ir josios santykius su kitomis valstybėmis galutinai nustatys kuo greičiausiai sušauktas konstitucinis seimas, kurį išrinks visi šalies gyventojai demokratiniais pamatais. Taryba pareikšdama tai, kas anksčiau pasakyta, vokiečių kaizerinę valdžią prašo pripažinti Lietuvą nepriklausoma valstybe."

Kanauninkas man rašytame laiške iš Berlyno tęsė: „Ta deklaracija (kadangi vokiečių valdžia užmetinėjo Lietuvos Tarybai, kad sausio 26 d. deklaracija ne vienbalsiai tapo nuspręsta, tai vasario 16 d. Lietuvių Taryba pasistengė vienbalsiai šitą rezoliuciją pravesti ir kuri buvo įduota vokiečių valdžiai, ir patalpinta vasario 18 d. „Vossische Zeitung", „Tägliche Rundschau", „Kreuzzeitung". Vasario 20 d. centro pirmininkas Gröberis perskaitė šitą deklaraciją pilname, viešame Reichstago posėdyje, pasveikino lietuvius, palinkėjo jų valstybei viso gero, plojo bemaž visi.

Tą pat dieną kalbėjo David (socialistų vardu), sveikindamas Lietuvą. Už kelių dienų Erzbergeris viešame Reichstago posėdyj paklausė: kodėl vokiečių valdžia atidėlioja Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą? Kovo 1 dieną viešame Reichstago posėdyj Lietuvos Tarybos deklaraciją besvarstydamas Voghther ir vėl paklausė valdžios, kodėl nepripažinta Lietuvos nepriklausomybė, ar nemano valdžia aneksuoti Lietuvą? Anot kalbėtojo, šitas klausimas bemaž kasdieną yra judinamas Reichstago posėdžiuose. Valdžia gi reikalauja nuo Tarybos dar kartą pakartoti gruodžio 11 d. deklaraciją — *gi Taryba nebesutinkanti*. Tik kai prasidėjo Taikos derybos su bolševikais, kovo 18—22 d. parlamento debatuose, Centro atstovas Fehrenbach pareiškė Lietuvos ir Kurlandijos nepriklausomybės paskelbimo norą. Davidas, žinodamas Lietuvos nepriklausomybės atidėliojimo priežastis, atakavo vokiečių armijos ir aneksionistų organizacijų nusistatymą dėl Lietuvos. Bet kas keisčiausia, tai Lietuvių-Vokiečių draugijos nario grafo Westarp'o M. d. R. Berlyne pareikštas noras, *„kad vokiečių įtekmė privalo pasilikti Vokietijos pasieniuose, na, žinoma, ir Lietuvoj*. Beveik visi Centro ir socialdemokratų partijų nariai tuose istoriškuose debatuose stojo už Lietuvos nepriklausomybę, gi visos kitos partijos — konservatyvai, aneksionistai, militaristai — aiškiai arba dviprasmiai stojo prieš Centro

reikalavimus. Net vicekancleris von Payer, atsakydamas į klausimus, pareiškė: „Lietuvos padėtis yra tokia, kad ten veikiančios Tarybos Delegacija su pilnais įgaliojimais yra pakeliui į Berlyną, ir rytą būsianti čia. Sekančiomis dienomis bus pripažinta tos šalies „Selbständigkeit“ suvereniškumas.

Tolimesnė tų naujų sukurtų kraštų valstybinė ir politinė santvarka priklausys nuo jų pačių. Mes nedvejojame, kad pavyks surasti tinkamas klausimo išsprendimas, kuris garantuotų abiejų šalių pageidaujamą ramų sugyvenimą.“ Atkirsdamas jam nepriklausomas socialistas Haase pareiškė: „Jeigu dabar atvyksta Berlynan lietuviai, tai jie nusilenkė vokiškai prievartai (Druck); jie atvyksta, kaip supančioti Vokietijos vasalai.“

Jisai atspėjo militaristų Lietuvai užstatytus spąstus. Masonų ložė debatų metu veikė smarkiu tempu. Atstovų pageidavimų daugumui nuraminti, jie surado naujų triksų: uždėti Lietuvai karo išlaidas ir paskelbti ją nepriklausoma valstybe. Su tuo sutiko ir Memphiso Ložės garbės narys kaizeris Wilhelmas, — ir tuo pasibaigė naujos Lietuvos paskutinio puslapio paskutinis taškas. Po tuo aktu pasirašė: Tarybopirmininkas A. Smetona ir delegatai: dr. J. Šaulys, kun. J. Staugaitis ir Jonas Vileišis. Bet kas svarbiausia tuo istorijos momentu man pasirodė, tai veidmainiška p-nui Prezidentui Smetonai, kaizerio Wilhelmo pasiųsta telegrama, kuri skambėjo šiaip: „Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo proga, man prisiųsta telegrama, reiškiu Jums p-ne Prezidente ir lietuvių delegacijos nariams mano dėkingumą. Aš džiaugiuosi, kad mano armijos pergalė išvadavo Lietuvą iš rusų jungo, ir man suteikė galimumo atstatyti Lietuvą kaip laisvą ir nepriklausomą valstybę. Po ilgo ir liūdno laiko tautiško gyvenimo stabdymo (Unterdruckung) jau gavo galą. Aš pasitikiu, kad Lietuva greitu laiku pražydės, kaip valstybė, ir kad tamprūs santykiai, kurie ją riš su Vokietija, pagelbės ir užtikrins jos vystymąsi. Wilhelm II. R.

Atsiminus Prūsų lietuvių tautiškos sąmonės naikinimus, jų kalbos persekiojimą mokyklose ir bažnyčiose, keistai išrodo kaizerio prižadai Lietuvai, kurią supančiojo *amžinai* militariniais, susisiekimo, muito ir pašto ryšiais, neminint milijardus skolų ir Ludendorfo štabo išdirbtų Lietuvai kolonizuoti planų.

Važiuojant Lietuvos delegacijai Berlynan, gautas iš Oberosto įsakymas nesantykiauti su Reichstago nariais ir nesimatyti su Vokietijos kancleriu, tik Berlyne paimti dovaną, kurią Lietuvai pasiūlys kaizerinė

valdžia ir patsai kaizeris. Mūsiškių, matyt, gerai nesuprasta, ko nori Oberostas. Viešbuty „Adlone" jų švęsta gėdos šventė, kuria apdovanota Lietuva. Jų norėta pasimatyti rytojaus dieną, kovo 24 d., su kancleriu, bet Oberosto šnipai Berlyne nesnaudė. Mūsų delegacijos norą nutiesti kartu su kancleriu būsimos konvencijos bendrus bruožus, o gal ir pasiskųsti Oberosto valdžia — šnipai paraližavo. Lietuvos militarinė valdžia pakvietė mūsų delegatus telegrama vykti kuo greičiausiai namo, *neva, nepriklausomybės pripažinimo šventės švęsti.*

Bet Oberosto nesidžiaugta Lietuvos nepriklausomybe. Ludendorfui nepavyko personaline unija surišti Lietuvą su Vokietija. Jo brutalią valdymo formą kritikavo Reichstago nariai — Centras ir socialdemokratai. Ludendorfas, sutriuškinęs Rusiją ir sudaręs su bolševikais sau ir Vokietijai naudingą taiką ir, be to, pradėjęs ofensyvą vakaruose, kovo 21 d. manė, kad jau „Likimas" tuojau išspręs Europos klausimą. Europoj viešpataus Vokietija, „Uebermenschų" tauta. Jisai pats liks tautos galiūnas, prieš kurį drebės Europos sostai. Suprantama, dėl ko jisai pasikvietė Tarybą namo — ir pažadėtos šventės visai nerengė ir nešventė. Didesnio pažeminimo Lietuva iš vokiečių pusės niekuomet neturėjo. Dar jos kartojos vėliau atvejų atvejais, neduodant Tarybai laisvai veikti, uždarinėjant laikraščius, mokyklas, ir Tarybos narius laikant, tarsi, kokiais pastumdėliais — belaisviais, surakintom rankom ir uždaryta burna.*)

Lietuvos Taryba, neišgavusi tų iš Lietuvos militarinės valdžios privilegijų, kokių jinai tikėjosi, ir gavusi gegužės 4 d. oficialų Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo aktą, po kuriuo pasirašė ne vien kaizeris Wilhelmas, bet ir kancleris Hertlingas, pasijuto apvilta. Tautoj paskldo gandai, kad Tarybos delegacija pardavė amžiams Lietuvą Vokieiijai. Ententės laikraščiai, nors nieko nežadėdami Lietuvai, paskelbėtpasauliui Lietuvos Tarybos simpatijas ir susivienijimą su Vokietija. Kilo panika.

Sužinojus visa tai Lietuvių Taryba Šveicarijoj, paskelbė komunikatą: „Imant domėn Lietuvos nepriklausomybės akto paskelbimą, kuris oficialiai buvo įteiktas Tarybai, Lietuvių Tautos Taryba Šveicarijoj, tikra saugotoja aukščiausių Lietuvių tautos reikalų užsieny, laiko sau pareiga pareikšti:

1. Lietuvių tauta yra pasiryžusi gyventi taikoje ir geruose santykiuose su visais savo kaimynais, ypač su savo vakarų kaimynais, bet

---

*) Plačiau Lietuvos pripažinimo periferijas aprašėme mūsų Infor. Biuro leidiny, „Litauen" 1918 m. pusl. 97—117. 126—139.

tai nebus galima įvykdyti, jeigu mūsų tautos suverenės visos teisės nebus integraliai pagerbtos.

2. Nesigilinant į nepriklausomybės paskelbimo akto smulkmenas, lietuvių tauta jau šiandien jaučia pareigą pareikšti, kad užkrautą Lietuvai karo naštą laiko neteisinga, kurios nei norėjo, nei pirmiau buvo pareiškusi savo sutikimą, nei prie to parengta, bet turėjo priimti prieš savo norą, — ir tos naštos pasėkos ilgiems amžiams bus kenksmingos, ir reikės daug darbo, kol ta klaida bus išgydyta.

3. Oficialės nepriklausomybės paskelbimas privalėjo reikštis pozityviais faktais visiškos nepriklausomos valdžios suorganizavimu, suteikiant jai suverenes teises, surištas su tikra nepriklausomybe. 1918 m. V-14."*).

Neteisėtas ir neteisingas karo išlaidų primetimas iš vokiečių pusės, skelbiant Lietuvos nepriklausomybę, mane įžeidė iki gyvam kaului. Tai man nedavė ramybės ir ėmiausi plunksnos straipsniui. „Ar karo išlaidos, primestos Lietuvai, atitinka tikrai Lietuvos nepriklausomybei" („Pro Lituania" pusl. 244.) Mano samprotavimai šie: „Mes nuo pat pradžių priešinomės vokiečių primestomis karo išlaidomis Lietuvai, skelbiant ją, neva, nepriklausoma valstybe. Mums labiausiai rūpėjo tai, kad tų skolų realizavimas nepaskandintų lietuvių amžinoj ūkiškoj depresijoj.

Prisiminkime tik kanclerio žodžius, priimant Lietuvos Tarybos delegacijos narius ir kaizerio pasirašytą raštą, kuriuo paskelbė Lietuvą nepriklausoma valstybe, ir mums viskas paaiškės. Nesigilindamas į platesnes studijas tuo klausimu, čia pabrėžiu, kad karo skolų primetimas Lietuvai, priešinasi tautų teisei, nes jų naštą privalės imti ant savo pečių žmonės, kurie net neturėjo medžiagiškų priemonių gintis nuo spaudėjo. Toji konvencija iš principo šlubuoja (viciée), nes turi visas prievartos ypatybes, kur nerandame kito kontrahento laisvo sutikimo. Ir toji pagrindinė neteisybė yra tuo didesnė, kad priešinosi rusų-vokiečių taikos sudarytam Lietuvos Brastoj aktui, kurio nuostatai priešingi karo išlaidų mokėjimui. Lietuva niekam neskelbė karo, jame savo noru nedalyvavo, tapo tik nelaiminga karo dievaičio auka, — ir dar privalo mokėti karo išlaidas, kurių net Reichstago atstovai buvo išsižadėję 1917 m. liepos 11 d., o jei kas privalėjo mokėti, tai Rusija. Karo išlaidos, Lietuvai primestos, nustoja savo galios, kaip: res inter alios facta.

---

*) „La Lituanie et la Guerre Europénne" 1919 m. pusl. 162 ir „Litauen" 1918 m. pusl. 157.

Kaizerinė valdžia, Lietuvą apdovanodama karo išlaidomis, padidintų karo nuostolius, kurių jau mes ir taip turėjome. Jeigu kontribucijos principas būtų priimtas, atsižvelgiant:

1. Į rekvizicijas, kuriomis vokiečių armija naudojosi Lietuvoj ištisus 3 metus ir kurios nebuvo apmokėtos tikru pinigu, bet ženklais, brutališkiausiai įžeidžiančiais savininkus;
2. Į miškų be jokio saiko ir atodairos naikinimą, niekam už tai nemokant, nors jie ne tiek karo medžiagai reikalingi, kiek pačiai plačiajai Vokietijai ir biznieriams;
3. Į krašto jėgų naudojimą prievartos batalijonuose už juokingą atlyginimą.

Iš to visa matyti, kad Lietuva nualinta, nustojusi savo turto (žemės produktų ir miško), nustojusi darbininkų, kurie padėtų apdirbti savo žemės sklypus, nuteriota kovojančių armijų, neteko kraujo ir liko lyg šmėkla. Uždėta Vokietijos karo išlaidų našta padidintų be galo šalies nelaimę, atimtų nuo jos pinigus, kaip tik dabar reikalingus ūkiui atstatyti, kada turėtų prasidėti ekonominis šalies atgimimas.“ Čia reikia priminti skaitytojams, kad karo išlaidos nebuvo taikomos Ukrainai, o tik Lietuvai.

Paskelbus vokiečiams vasalią Lietuvos nepriklausomybę, Lietuvos delegacija pasiuntė šv. Tėvui telegramą, prašydama palaiminimo naujai valstybei ir reiškiama noras pripažinti ją nepriklausoma. Aiškaus atsakymo negauta. Mūsų Tarybos nariai dr. V. Bartuška, Daumantas, Gabrys nuvažiavo tuo pat tikslu į Berną pas Ententės ir neutralių šalių pasiuntinius. Jiems įteikdami notą apie Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą, antrukart pareiškėme norą pripažinti mūsų valstybę nepriklausoma. Buvome atsilankę ir pas šveicarų prezidentą M. Calonder, kuris mus priėmė labai mandagiai, palinkėjo pasisekimo tai kadaise garsingai šaliai, kurios kovos už nepriklausomybę panašios yra Šveicarijos kovai už savo nepriklausomybę. Kalbėtasi ir apie būsimus abiejų šalių santykius. Tuo pat metu kovo 13—14 d. Amerikos Lietuvių Katalikų Taryba sušaukė visų srovių politinį seimą, kur dalyvavo per 1500 delegatų. Amerikos tautininkai tuo metu neboikotavo seimo, kaip kad jie buvo padarę 1914 m. Dr. Grigaitis, socialistų vadas, saugodamas savo „čystatą“, ir New-Yorko seime nesiteikė dalyvauti su savo jačeikomis, nors atskiri asmenys iš kitų tautybių organizacijų, prie kurių jie buvo prišliję agitacijos tikslu, jame dalyvavo.

New-Yorko seimas priėmė vienu balsu Nepriklausomosios Lietuvos rezoliuciją. Tą rezoliuciją seimo delegatai įteikė prezidentui Wil-

sonui Washingtone. Prezidentas prižadėjo remti Lietuvos nepriklausomybę Taikos Derybose, atpalaiduojant ją nuo visų ryšių su Vokietija ir prijungiant Rytų Prūsus prie Lietuvos.

Prievarta parsigabenęs Oberostas Lietuvos delegatus Vilniun, neva nepriklausomybės šventės švęsti, galima sakyti uždarė juos kalėjime. Nebuvo jiems leista vykti užsienin, nebuvo galima be cenzūros susirašinėti su kraštu ir užsieniu. Oberosto militarinė klika pareikalavo daugiau pamokų mokyklose vokiečių kalbai, neleido nė vienoj srity suorganizuoti civilinius valdžios organus. Militarinė valdžia pasiliko, kaip ir buvusi, neužleisdama Tarybai nė vieno žingsnio. Tai tęsėsi ištisus mėnesius. Mūsų Taryba užpakaliniais keliais gaudavo kartas nuo karto aliarmuojančias žinias apie Lietuvos nepakenčiamą būvį. Gegužės mėnesį „Pro Lituania" įžanginiame straipsny išsiliejo vulkanas iš mūsų krūtinių.

Štai jo turinys: „Jau praslinko du mėnesiai nuo nepriklausomos Lietuvos paskelbimo, kurį galima pavadinti tik suvaidintu ir formaliu, neatsižvelgusiu didžiausių Lietuvos patriotų rūpesčių, neduota jokio darbo, neprileista prie jokios naujos organizacijos — ir visi pažadai tebelieka ateičiai. Nedvejojam, kad *paslaptingos įtakos* (Aš jas pavadinčiau masonų įtaka, kuri lošė didelę rolę Vokietijoj. Mat, lietuviai negreit suprato, kad reikia rašytis į memphiso ložą. Galutinai Taryboj nebesirado ganėtina kandidatų. Daugumos, mat, būta katalikų ir socialdemokratų, kuriems nebuvo paranku būti Berlyno ložos nariais. Dėl to slaptos vokiečių ložos jėgos atvejų atvejais stengėsi susprogdinti veikiančią Tarybą ir pakeisti kitais nariais, jų norams paklusniais. — Mano pastaba).

Žiūrint iš tolo, pastebima noras paneigti puikias ir garbingas pastangas, kurios virte virė lietuvių širdyse aktyvumui... Tasai vokiečių svyravimas mums nesuprantamas dėl to, kad vokiečiai nesupažindino mūs su realia politika ir vidujinėmis komplikacijomis, kurios nutolino nuo tikslo, mums pareikšto."

Autorius p. Gabrys, nekantraudamas rašo toliau: „Kokie gi motyvai išsyk sustabdė puikias pastangas atgaivinti Lietuvą ir pagalbą, žadėtą iš vokiečių pusės? Nėra tai motyvai, kurių mes nepermatytume. Jie kartojasi kasdien ir vaidina niekšingą Vokietijos rolę, paneigiančią tautų teises. Tai aneksionizmo ir kolonizacijos motyvai, kurių negali paslėpti pangermanistų ir militaristų gauja. Taigi, pasiutę imperialistų atstovai, budeliai ir junkeriai, remiami autokratų, jungia savo jėgas Lietuvoj ir Vokietijoj, kad pasinaudotų iš naujai susidariusios

padėties. Galima būtų nurodyti daugelį faktų, kurie paaiškintų tą biaurų gobšumą tų sluoksnių, kurie lipa per galvas civilinės vokiečių valdžios, kuri viena yra atsakinga už politinius ir militarinius veiksmus. Štai dėl ko nepasirašomos numatytos konvencijos, nes tikimasi pelnyti daugiau brutalia jėga, negu sutartimi. Čia aiškėja, dėl ko stabdomas laisvas paštu susižinojimas, laisvas geležinkeliu susisiekimas, cenzūros panaikinimas ir palaipsniui militarinės valdžios kai kurių sričių užleidimas Lietuvos civilinei valdžiai."

Straipsny cituojamas ir socialistų organo „Vorwärts" M. Scheidemann'o straipsnis, kuris išvadžioja: „Daug liepia pagalvoti užimtų šalių įvykiai rytuose. Karas neprivalo reikštis užgrobimu. Pagal mūsų žinias, militarių sluoksnių elgimasis rytuose nėra jokiu būdu pateisinamas. Tokis elgimasis įžeidžia jausmus žmonių, iš kurių kaip tik tikimasi naudos. Tai politiška nesąmonė. Prašant militarinės valdžios leidimo tautos atstovams vykti Berlynan, leidimo negauta. Neleidžiama net vokiečiams iš Berlyno vykti Lietuvon, kad nebūtų minčių ir idėjų pasikeitimo. Lietuvos atstovai Berlyne buvo iššaukti tėvynėn nepriklausomybės švęsti Vilniuje. Ta šventė buvo militaristinės valdžios sustabdyta. Dabar jiems neduodama pasų."

Atstovas Gothein pareiškė: „Įvykiai, kurie nuolatos kartojasi rytuose nuo mūs sienos, pripildo mus gėdos." „Frankfurter Zeitung" rašo apie valdžios patarėją rytų klausimais p. Cleinwer, kuris tvirtina, kad būtų nepageidaujama kurti Didelę Lietuvą, nes tai būtų nepakeliui Vokietijai. Jisai net pataręs, anot laikraščio, atiduoti Vilnių Rusijai. Straipsnio autorius, tarsi netekęs kantrybės, rašo: „Mes privalome pakartoti M. Hervé posakį, „kad pangermanistų eržilas yra nepasotinamas, ar gi Lietuvai teks toji nelaimė?"

Čia autorius daro ištraukas iš vokiečių darbininkų laikraščio, kur kalbama nepalankia dvasia apie rytprūsių junkerius, laukiančius iš rytų neišsemiamos darbininkų energijos, kurią teiks anglių kasykloms ir pramonės centrams. Taip pat kritikuojamas grafo Kaizerlingo atsišaukimas. Tuo pat laiku Lietuvių-Vokiečių draugijos valdyba Berlyne kreipėsi į kanclerį, prašydama leisti jai pradėti atstatymo darbą Lietuvoj. Tame rašte tarp kitko pasakyta: *„Kaip be galo reikalinga valstybei užimant svetimas teritorijas, naujas šalis, kuo greičiausiai suorganizuoti valdžią, parodo anglų pavyzdys Egipte, kur lordas Cromer'is, okupavęs šalis, tuojau pradėjo tvarkyti valdžios aparatą."**)

---

*) Atpasakota iš „Litauen" Nr. 9, pusl. 189.

Čia išlindo yla iš maišo. Vadinas, reikia sudaryti valdžią iš savų žmonių — Vokietijai palankių, kurie, būdami Vokietijos įrankiu, pagelbėtų jai tvarkyti šalį — ją išnaudoti, ir vėliau visiškai pavergti. Padaryti ją, anot Davido, „surakintais vasalais". Mat, tuo laiku pavyko memphiso ložai Berlyne sumedžioti nariais keletą lietuvių, su kurių pagalba tikėtasi pradėti „atstatymo darbas" Lietuvoje. (Mano pastaba.)

Straipsnio autorius, supykęs sako: „Tai va. Atsiranda militaristų ir pangermanistų klika, kurios reikia paboti. Mes pageidaujame, kad Lietuvių ir Vokiečių draugijos intrigos atrastų mumyse tinkamą atramą. Kad privati draugija drįstų savintis suverenes Lietuvos valstybės teises, ar tai ji jau tuo nesirūpina pakeisti Tarybą kitais nariais. Dabartinės Tarybos sąstatas jai nepakeliui, nes ji per daug dar rūpinasi šalies garbe. Vargas mums, jeigu pigus žaismas įsimaišytų į mūsų šalies reikalus ir nukreiptų mūsų akis nuo tikrų mūsų valstybės interesų. Minėta draugija privalėtų visų pirma išstudijuoti Lietuvos būdą, prieš duodama patarimą, jeigu jie eitų iš geros valios. Pamokinti, — toliau tęsia autorius, „rusų priespaudos, mes mokėsime atremti, bet kokios klikos, būtų iš militaristų, politinių ar privačių asmenų pastangos, panaikinti mūsų tautos nepriklausomybę. Ir vokiečių valdžia nesiduos už nosies vadžiojama slaptų jėgų, pangermanistų ir aneksionistų, kurie tyko paimti valdžią į savo rankas, valdžią, kuri garantavo mūsų nepriklausomybę. Mes suprantame vokiečių valdžios (centro ir socialistų) keblią padėtį. Dėl to jai atskleidžiame tamsių gaivalų intrigas. Argi vicekancleris von Payer savo viešoje kalboje Reichstage gegužės 7 d. būtų sutikęs su tų visų tamsių sluoksnių pažiūromis organizuoti rytus (na, žinoma, ir mūsų šalį — mano pažymėta), laikantis aneksionizmo ir kolonizacijos dėsnių. Germanizatoriai ir germanofilai nenugąsdins mūsų šiuo metu, kada jau laukiame nepriklausomybės pripažinimo iš kitų valstybių."

Kritikuodami von Payer'io Reichstage pasakytą kalbą, mes nurodėm motyvus, dėl kurių buvo delsiamas Lietuvos susitvarkymas. Ten pareiškėme, kad nenoras perleisti valdžią iš militaristų pusės į Lietuvių Tarybos rankas buvo ne kas kita, kaip troškimas kuo ilgiausiai alinti šalį, ypač gerai suorganizuotu miško išvežimu per Tilžę, Liepojų ir Rygą. To išvežto iš Lietuvos miško kiekis siekė, žinovų nuomone, kelių milijardų markių vertės (tuomet už dolerį buvo galima gauti 15 markių ir būtų pakakę 20 metų Lietuvos valstybės atstatymui).

Kai Gabrys rašė šiuos įtužusios širdies žodžius, Lietuvos likimas merdėjo tamsybėse. Visa galintis Ludendorfas ir jo klika siautė Lie-

tuvoj. Jų norėta net dauginti vokiečių kalbos pamokas Lietuvos mokyklose. Lietuvių Tarybai, atvejų atvejais prašiusiai leisti valstybės nepriklausomybę švęsti, leidimas buvo vis atidėliojamas. Vilniaus Oberostas nelaikė Vilniaus lietuvių sostine. Jame, anot Oberosto, militarinės valdžios nuomone, nebuvo galima švęsti tautos šventės, tuo motyvu, kad neerzintų ten gyvenusių kitų tautų. Militaristų gaujos trankėsi po Lietuvos kaimus, ragindamos žmones dėtis prie Vokietijos, piršdamos jiems prūsų karalių. Ludendorfas gaivališkai nekentė Centro atstovo Erzbergerio, kuris siūlė Lietuvai Würtenbergo kunigaikštį, kataliką, Lietuvos karalium, kuris atsiskirtų nuo prūsų protestantų dinastijos. Tuo pat metu buvo atšauktas iš Lietuvos Vokietijos komisaras Keyserlingas, ir jo vietą užėmė Falkenhauzas, kuris priklausė vidaus reikalų valstybės sekretoriui, kad pridengtų brutalius militaristų darbus Lietuvoje pasaulio akyse; Lietuvos reikalų pakeitimą Vokietija laikė tik vidaus politikos reikalais.

Norinčiai Lietuvių Tarybos delegacijai vykti Münchenan Vilniaus vyskupo klausimo sutvarkyti — neduota leidimo. Dinastijos klausimui iškilus, Oberosto valdžia suko sau galvą. Norėdama užbėgti įvykiams už akių, grąsino Lietuvai atskirsią dalį Lietuvos (Suvalkiją) ir prijungsią ją prie Prūsų, o Estija, Latvija ir Kuršas gaus Herzogą Prūsų kaliaus asmeny. Atsirado balsų prieš Vilniaus palikimą Lietuvos sostine. Tą veidmainišką Vokietijos politiką palaikė ir vokiečių aneksionistų spauda „Kölnische Zeitung" 1918 m., geg. 17 d. rašė: „Reikalinga prijungti Lietuvą prie Vokietijos, suteikiant jai Vokiečių, Prūsų dinastiją. Vokietija reikalinga Lietuvos savo saugumui, o Lietuva, neturėdama savo kunigaikščio, gavusi svetimą (suprask Urachą), pasiduos lenkų aristokratijos įtakai, ir su laiku bus jau priklausoma Lenkijai. *Dėl to nesiskubinkime kurti nepriklausomos Lietuvos.* „Deutsche Zeitung" birž. 19 d. ir „Tägliche Rundschau" birž. 30 d. kartoja jiems Oberosto pasiųstą dainą: „Didelė ar maža Lietuva?" Jeigu lietuviai, anot jų laikraščių, nesutiktų dėtis su Prūsija asmenine unija, galimas daiktas, kad Lietuvos teritorijos ribos bus sumažintos." „Vossische Zeitung" įrodinėjo Lietuvos kaimo nemokslingumą, tvirtindama, kad Lietuvoj esama 85% beraščių ir stoka inteligentų, kurie sugebėtų kurti valstybę. To straipsnio autorius, žydas Cohen Reuß, drįso tvirtinti, kad Lietuvos plačiosioms minioms trūkstą tautinės sąmonės. Nevarginsiu skaitytojų ištraukomis iš Vokietijos to periodo laikraščių. Jų 75%, išskyrus katalikų ir socialistų (daugumos) spaudą, buvo tos pat nuomonės apie Lietuvą, paskelbus ją kovo 23 d. nepriklausoma valstybe. Jų tonas pasiliko tas pats. Reikia kolo-

nizuoti Lietuvą — reikią ją apdovanoti Vokietijos kunigaikščiu, reikią pašalinti kliūtis Vokietijos su Kuršu susisiekimui.

Kai mūsų Taryba demaskavo Lietuvių-Vokiečių draugiją, norinčią paimti į savo rankas Lietuvos suverenines teises, ir su sauja jiems ištikimų lietuvių inteligentų, neva kurti valstybę, baronui von Ropp'ui pasidarė nejauku. Blogam įspūdžiui prašalinti, tasai Vokietijos šnipas „Lietuvos Aide" parašė atsišaukimą į Lietuvos aristokratiją. Mat, jo norėta apdumti lietuviams akis, skelbiant save Lietuvos patriotu. Tą „Lietuvos Aido" straipsnį mes atspausdinome „Pro Lituania" Ns. 6, pusl. 193. Jo turinys toks: „Kas liečia mane, tai turiu pareikšti, kad gyvenimo aplinkybės privertė mane gyventi užsieny prieškariniais laikais. Kiekvieną kartą, kai grįždavau tėvynėn, mirties šmėkla apsiausdavo mano sielą ir nusiminimas lydėjo mano žingsnius, kad negalėjau niekuo pagelbėti savo kraštui. Širdies skausmas, persunktas sužalotų jausmų, man kuždėjo, kad tu esi sūnus tos šalies, mindžiojamos po kojų, kuriai uždrausta kada nors atsikelti. Bet, karui iškilus ir mano tėvynei dūmuose paskendus, kilo viltis, kad Lietuva atgimtų naujam gyvenimui, ir drauge su kitais mano tėvynės patriotais (sic), pajaučiau mūsų šaliai meilę ir stiprų pasiryžimą, jai paaukoti visas mano jėgas." „Aš būčiau labai laimingas, kad visi Lietuvos aristokratai, susikūrus Valstybės Tarybai, vadovaudamiesi panašiais, kaip mano jausmais, skubintųsi į pagalbą ir pašvęstų visas savo kūrybines jėgas garbingam atgimusios Lietuvos reikalui."

„Nesutikimų būta mūsų tarpe. Žiemiuose, kur mano gyventa, dauguma kalba vokiškai ir reiškė Vokietijai simpatijas. Pietų Lietuvos aristokratai linksta Lenkijos pusėn. Lietuvos valstybė nepaneigs, be abejo, mūsų kalbos ir papročių, vartodama prievartą... „Mes neprivalome rodytis nedėkingais arba nusikalstamų (haute trahison — mano pastaba) darbų vertais." „Kai Lietuvai švystelėjo naujo gyvenimo žvaigždė, mes privalome būti lietuvių tarpe, nesirūpindami kilmės, kalbos ir tikybos įvairumu. Išdidžiai ir su pasitenkinimu mes privalome pareikšti mūsų bičiulystę su senovės garbingos Lietuvos aristokratija. Mes privalome aktyviai dalyvauti Lietuvos atstatyme ir prisidėti prie laisvo Lietuvos žmonių progreso..." „*Vienykimės visi vienon bendrijon tikslui ginti mūsų teisėtus klasės reikalus ir tapti stipriais ir ištikimais lietuvių tautos nariais*. Tad mums lietuviams atėjo valanda sujungtomis jėgomis žengti pirmyn, kaip tautai galingai ir nedalinamai, *gaivinamai bendrų meilės jausmų mūsų tėvynei Lietuvai*."

Perskaitęs von Ropp'o atsišaukimą į Lietuvos dvarponius, netvėriau gėda ir apmaudu. Jisai gerai žinojo vokiečių norą apdovanoti

Lietuvą savo prūsų kunigaikščiu. Jisai toje kunigaikštijoje norėjo lošti dvaro klikoj įžymią rolę. Jisai žinojo vokiečių kolonistų planus, kuriems rūpėjo 90% išbėgusių Rusijon lenkų ir rusų dvarų likimas. Lenkų dvarais rūpinosi vokiečiai okupacijos metu, varu versdami lietuvius darbininkus juos arti ir akėti. Juos visus buvo nutarę Vokietijos junkeriai nusavinti ir kolonizuoti. Lietuvos dvarponių socialė padėtis, kad ir būtų pargrįžę Lietuvon, nebūtų pavydėtina. Grafas von Ropp'as kviečia dar juos susivienyti savo klasės reikalams ginti. Kokia ironija! Kviečia vienytis, kad ir toliau, kaip ir praeitais amžiais, maitintųsi Lietuvos darbininkų prakaitu ir, pavirtus gyvatėmis, nuodintų tautos kūną. Ir kviečia darbuotis tėvynės ir valstybės garbei ir jos didybei, tos valstybės, kuri jau anuo metu tapo sukaustyta vergijos pančiais — keturių konvencijų ir karo išlaidų našta. Ir tai vadina ansai diplomuotas vokiečių šnipas, patriotizmu, puošdamas savo elgesį prakilnių jausmų, sužalotos širdies — ir meilės terminais.

Įsidėmėkite būsimos Lietuvos kartos to išgamos, kaip visų mūsų ėdikų, paskutinį sirenos aidą. Jo vardas baronas Friedrich'as Ropp'as iš Daudžgirių dvaro.

Lietuvių-Vokiečių draugijos intrigos ir Ropp'o atsišaukimas į lietuvių „noblesse" turėjo gilią politišką prasmę. Mat, tuo metu ėjo kova tarp Vokietijos kunigaikščių ir Ludendorfo — Wilhelmo šalininkų. Jau buvo sutinką atiduoti Lietuvą Saksonijos karaliui, kaip katalikui, kad tuo pašalinti kandidatūrą Uracho, kuris būtų sukūręs Lietuvoj Mindaugo II dinastiją. Saksonijos intelektualai, prekybininkai ir pramonininkai buvo pasiuntę birželio mėnesy vokiečių valdžiai slaptą memorandumą, kuriuo pasižada elgtis su Lietuva, kaip su pavergta tauta, ir ją, lygiai, kaip patsai Ludendorfas, sutinka kolonizuoti. Saksonijos, kaip žinoma, būta pramonės šalies. Saksonijos žmonės buvo protestantai. Lietuvių-Vokiečių draugija norėjo užbėgti Saksonijos pramonininkams už akių ir pasiūlė patarnauti Lietuvai, kaip Prūsų provincijai ar vasalui. Gi Ropp'as, žinodamas Lenkijos gerus santykius su Saksonija istorijos raidoj, pasiskubino parašyti atsišaukimą į lenkų bajoriją ir kunigaikščius.

Atmosfera buvo be galo įtempta. Lietuva nenorėjo nė Wilhelmo, nei Saksonijos kunigaikščio. Tarybos norėta savosios dinastijos ir ėjo slapti susinešimai su Urachu ir galutinai buvo nuspręsta kviesti jį Vilniun karalium. Net buvo jau užsakytas jam karaliaus vainikas. Reichstago viešame posėdy birželio 24 d. kilo smarkūs ginčai, tarp Centro ir socialdemokratų atstovų iš vienos pusės ir kanclerio iš kitos. Centro atstovas Gröberis, atpasakojęs kas dedasi Lietuvoj, šaukė:

„Argi tokiu būdu norima palenkti lietuvių širdis prie Vokietijos? Toki prievartos aktai privalo iššaukti mūsų galingą „Quos ego“. Ir užbaigė savo smarkią kalbą šiais žodžiais: „Neprivalome stebėtis, kad iš pradžių pasirodžiusi puiki nuotaika lietuvių Vokietijos link kas kart darosi blogesnė“. Socialdemokratas David pasakė. „Formalės Lietuvos nepriklausomybės akto paskelbimas — nieko Lietuvoj nepakeitė. Viskas liko kaip ir buvo. To visko pamatas yra tas, kad militarinė vokiečių valdžia ten išimtinai viešpatauja ir net stengiasi savintis civilinės valdžios privilegijas. Kilo visame krašte mumis nepasitikėjimas, bloga nuotaika ir net neapykanta. Kviesdami žmones susirinkimusna, mūsų militaristai žadėdami atlyginti už rekvizicijas, susirinkusiems įrodinėja, kad geriausia ir naudingiausia išeitis surišti Lietuvą su Prūsais per karalių“. Didžiausią ta prasme agitaciją varė vokiečių agentas Ertelis, dvarponis nuo Šiaulių (mano pastaba).

Lietuvoj esama, anot Davido žodžių, dviejų srovių — monarchistų ir respublikonų. Jiems reikia palikti spręsti savo naminius reikalus. Ir ironijos pagautas, riktelėjo salėj: „Norima ir Georgiją apdovanoti vokiečių *princu, o von Neuwied užsimanė gastroliuoti Albanijoj*. Norima prekiauti urmu Vokietijos kunigaikščiais“. Valstybės sekretorius Wallrat, lyg susitaręs su Ludendorfu, gynė Lietuvos militaristų elgesį. Noskė, socialistas, atrėžė: „Taip, Valstybės sekretoriui nepavyko atremti priekaištų. Nors *karo metu ir neišvengiamas aštrumas, bet nereikalingas brutalumas*“.

Valstybės sekretorius von Kühlmann galų gale pareiškė aiškiai: „Aš nenoriu plačiai kalbėti apie Lietuvos ir Kuršo būsimą organizavimą, nes tai priklauso vidaus reikalams: jos priklauso vidaus reikalų ministerijai.“ Tuo paaiškinama, dėl ko prie vidaus reikalų ministerijos tapo paskirtas specialus komisaras rytams ir jam pavesta specialiu būdu rūpintis rytų šalių organizavimu. Gavę Kühlmanno kalbos tekstą pasakytą birželio 24 d. Reichstage pasiskubinome pareikšti per telegrafines agentūras protestą prieš valstybės sekretoriaus nelogiškumą tvirtinantį, kad Lietuvos ateitis nuo šios dienos yra Vokietijos vidaus reikalas. Anot mūsų telegramos, jo kalbos prasmė buvo priešinga seniau padarytiems vokiečių valdžios aktams, būtent: Lietuvos Brastos sutarties dvasiai, kovo 23 d. aktui, gegužės 4 d. kaizerio dokumentui ir pačių lietuvių pareikštiems reikalams 1917 m. gruodžio 11—25 d., kur atsiskirta nuo Rusijos ir vasario 16 d., kur paskelbta nepriklausomybė.*)

---

*) Plačiau pažiūrėk „Pro Lituania“ p. 250 ir „Litauen“ p. 206.

Kaip tik tuo metu oficialioji vokiečių Wolff'o agentūra paskelbė Oberosto bendrus ir sistematiškus išdirbtus planus Lietuvai ir Kuršui kolonizuoti. Mūsų Taryba per Informacijos Biurą, paleido sekančio turinio žinią telegrafinėms pasaulio agentūroms: „Lietuvių Tautos Taryba, nepriklausomos lietuvių tautos aukščiausių reikalų saugotoja, protestuoja prieš Lietuvoj vokiečių planus, kurie kenkia gyvybiniams Lietuvos žmonių reikalams, ir naudodamasi šia proga pareiškia, kad Lietuva pati sugebės šiuo ir kitais reikalais paruošti įstatymus, liečiančius jos ateitį ir jos garbę".

Kai Lietuvos likimas, nors ji ir paskelbta nepriklausoma valstybe, kovo 23 d. iš vokiečių pusės, atsirado ant svarstyklių, kai įžulus Ludendorfas oficialiai buvo pateikęs vokiečių valdžiai būsimus Lietuvos kolonizavimo planus, o Saksonija piršo Lietuvai savo kunigaikštį, Lietuvos Taryba, surakinta ir be laisvės, liepos 11 d. posėdy išrinko Lietuvai karalių Urachą. Mūsų Informacijos Biuras pasiskubino pranešti apie tai plačiajam pasauliui liepos 19 d.: „Lietuvos Taryba nutarė pasiūlyti Lietuvos karaliaus vainiką kunigaikščiui Urachui, Lietuvos karališkos Mindaugo šeimynos nariui. Tarybos delegacija nutarimą pranešė kunigaikščiui Urachui, kuris priėmė jos pasiūlymą. Užimdamas Lietuvos sostą, Urachas įgys Mindaugo II vardą įrodyti jo kunigaikštystės ryšiui su senovės dinastija". Vokietija nustebo. Net jos laikraščiai tylėjo iki liepos 21 d. Pirmasai laikraštis, kuris prabilo šiuo klausimu, buvo „Norddeutsche Allgemeine Zeitung". „Neseniai sužinojome", sakė ansai laikraštis, „kad kokia ten *draugija* išrinko kunigaikštį Urachą Lietuvos karaliumi. Dalykas toks. Dalis Lietuvos Tarybos be Vokietijos žinios, sekdama lenkų pavyzdžiu, pasivadinusi Valstybės Taryba išrinko Urachą be vokiečių valdžios sutikimo Lietuvos karalium. Lietuvos nepriklausomybė buvo Vokietijos pripažinta su sąlyga, kad vėliau sudarytosios konvencijos, na, žinoma, ir valstybės forma, su *sosto užėmimu atitiks Vokietijos interesus.* Iš to seka, kad visi panašūs žingsniai tik tuomet turės galią, jeigu jie bus padaryti su vokiečių valdžios pritarimu. Dėl to Lietuvai negalima pripažinti teisės savarankiškai sosto užėmimo klausimo spręsti, tuo labiau, kad save Taryba pasivadinusi Valstybės Taryba, neturi teisių visos Lietuvos atstovavimo. Tad žinia, kad Urachas būtų sutikęs priimti vainiką, nėra teisinga. Savarankiškas nutarimas jį turėjo skaudžiai paliesti. Net numatoma Lietuvos ir Saksonijos personalinė unija, kurią pastaruoju metu taip dažnai svarstė laikraščiai, negavo dar galutinio nutarimo". „Norddeutsche Allg. Zeitung" išvedžiojimams pasišovė į talką, „Tägliche Rundschau"

(liepos 21 d.) ir pyškino „Nemalonios iš Lietuvos žinios" straipsny, kuriame Lietuvą vadina *skausmų kūdikiu, kuriam reikalinga rykštė.* (Vokietijoj plačiai vartojama, mano pastaba). „Nors simpatizuodami Lietuvai, mes visgi bojame visų pirma savų reikalų ir kiekviena pastanga juos paneigti turi būti tinkamai atremta. Reikalinga tad lietuviams aiškiai parodyti tą mūsų nusistatymą. *Šiuo metu ne kiekvienam valia savo noru šventam likti. Esant tokioms aplinkybėms, aišku, kaip diena, kad Lietuvai reikalingas pabaudos regimentas.*" Į pagalbą „T. R." pasiskubino liepos 22 d. „Kreuzzeitung" kuris Lietuvos Tarybos nutarimą pavadino „Gusarų žygiu" ir labai nemaloniu precedentu, ir kviečia, kaip ir jo bendradarbis į pagalbą „stiprią ranką", kuri *suvaldytų Lietuvą.* „Iš tikro", tęsia toliau „Kreuzzeitung", „stebėtinas dalykas, kad lietuvių Biuras (Šveicarijoj) paskelbė pasauliui *be jokio pagrindo žinią,* apie *būsimo karaliaus vardą.* Būtinai reikalinga, kad patsai kunigaikštis Urachas tartų savo žodį tuo reikalu." Vokietijos valdžia, ypač militarinė, buvo taip įtužusi dėl Lietuvių Tarybos pasielgimo, kad stačiai nustojo lygsvaros ir paveikė cenzūrą, taip, kad net centro „Germanija" ir socialistų „Vorwärts" nedrįso tuo klausimu reikšti aiškios nuomonės ir ginti Tarybos žingsnio. Vėliau papliuro ir dešimtys kitų laikraščių, liedami griaudžias ašaras. Vokietijos norus, kuriuos suparaližavo Valstybės Taryba, geriausiai atpasakojo baronas Vietinhoff Schiell laikrašty „Deutsche Zeitung" liepos 29 d. kur tvirtino, kad būtų įžeistas kiekvienas kareivis, žuvęs Lietuvos laukuose, jeigu Lietuva gautų savo dinastiją ir konkretizavo savo politiškus išvadžiojimus trimis reikalavimais:

1) kad Lietuva neprivalo turėti savo dinastiją, bet privalo likti sujungta asmens unija su Vokietija;

2) kad Lietuvos dalis (tur būt manyta apie Suvalkijos ir Žemaitijos dalį) sujungti su Prūsais, kad tokiu būdu nebebūtų kliūčių Vokietijai susijungti su Kuršu, Estija ir Latvija;

3) reikia pašalinti lenkų įtaka Lietuvai.

Jo nuomonę palaikė dr. Metzger ir prof Otto Hoetzsch „Kreuzzeitunge" rugpiūčio 21 d. Gindamas teisinę Lietuvių Tarybos pusę, p. prof. Voldemaras įdėjo straipsnį „Berliner Tageblatt". Voldemaro straipsnis, matyt, neįtikino vokiečių ir jam dar nepavyko pakreipti jų nuomonę palankion pusėn lietuviams. Nepavyko ir dėl to, kad Tarybos žingsnis nuplėšė skraistę nuo vokiečių akių. Jų rūpestingai suplanuotas ir jau baigiamas statyti naujas rūmas rytuose išsyk subyrėjo. Jie nesitikėjo, kad „Bauernvolk'as" galėtų vienu

mastu suardyti jų planus ir savo vizija, kurios taip trūksta vokiečių tautai, pastatyti Vokietiją prieš įvykusį faktą.

Vokietija, išgirdusi Lietuvių Tautos Tarybos žinią apie karalių, pastatė akis, pradėjo postringauti, keikti Donner-Weter, bet padėties pataisyti jau nebegalėjo. Paleistą vokiečių užsienio reikalų ministerijos žinią, kad Urachas nepriėmęs Lietuvos karaliaus vainiko, mūsų Informacijos Biuras dar sykį dementavo ir pareiškė pasauliui, kad mūsų patikrintomis žiniomis, Taryba turinti Uracho pasirašytą dokumentą, kokiomis sąlygomis jisai apsiimąs būti Lietuvos karalium ir kuris (dokumentas) nesukelia jokių dvejojimų.

Urachas, anot mūsų komunikato, sutiko būti legaliu Lietuvos karalium, ir tam pritarė Lietuvos liaudis (kaip žinoma, už Urachą balsavo 13 Tarybos narių, trys susilaikė, o keturi socialistai apleido salę). Tą vokiečių Wolffo telegramą Oberosto valdžia įsakė paskelbti Lietuvos laikraščiuose. Laikraščiai, nesutikę atspausdinti melu pagrįstos žinios, buvo in gremio uždaryti vienam mėnesiui. Ir čia vokiečiai pamatė tikrą lietuvišką užsispyrimą. „Dabartis", savo straipsniais stengėsi diskredituoti Lietuvos Tarybą minios akyse, bet pastangos nuėjo niekais. Tam laikraščiui, kaip Oberosto militarinės valdžios organui, niekas netikėjo.

Naujai pertvarkytą rugpiūčio 13 d. V. Tarybos sudėtį su Voldemaru, Šilingu, Draugeliu, Purickiu, Yču vokiečiai nepripažino ir V. Tarybos raštus Oberosto valdžia grąžino atgal. Pripažinimo malonės naujoji Taryba susilaukė vos spalių 2 d. Vokiečiams nepavykus priversti lietuvius atsižadėti Uracho ir priimti „iš Dievo malonės" Ludendorfo numatytą masoną Wilhelmą ir, lietuvių laikraščiams nepaskelbus melagingos žinios, kad Urachas nesutikęs tapti Lietuvos karaliumi, — Oberosto militaristai sugalvojo atkeršyti Lietuvai — prijungti prie Kuršo ištisus Žemaitijos apskričius lengvesniam susisiekimui Vokietijos su Pabaltiju.

Tą jų darbą demaskavo mūsų Informacijos Biuras, pasiųsdamas telegrafinėms agentūroms žinią: „Lietuvių Tautos Taryba Šveicarijoj, sužinojusi apie lietuvių okupacinės valdžios norus nustatyti ribas tarp Lietuvos ir Kuršo ir prijungti ištisus Žemaitijos apskričius prie Kuršo, kuo griežčiausiai prieš tai protestuoja. Lietuviai negali pripažinti šito vokiečių neteisėto ir vienpusiško akto, kuriuo numatomas Lietuvos žemių anektavimas, ir bus priversti reikalauti pakeitimo galutiniame Taikos konferencijos kongrese".

Pasaulio politikai ir jų diriguojama spauda mažai kreipė dėmesio į

Lietuvos Tantalo kančias, kuriomis ją vaišino „kultūringa" Vokietija. Jų nebota mūsų komunikatų, išleistų brošiūrų — knygų įvairiomis kalbomis, atpasakojančių mūsų tėvynės vargus — troškimus — ir reikalavimus.

Prancūzai gailėjosi subyrėjusios Rusijos ir savo prarastų 25 milijardų frankų, pašvęstų sustiprinti rytų tvirtovėms ir milžiniškam Liepojaus uostui pastatyti. Nors Anglijos Balfour'as savo parlamentarinėj kalboj ir pripažino Lietuvos Brastos sutartis ir stojo prieš Vokietijos machinacijas Pabalty, bet atskirtoms nuo Rusijos tautoms nepripažino apsisprendimo teisės, tik pareiškė, kad Taikos Derybos pasisakysiančios tuo klausimu. Atviriausiai pasisakė rugs. mėnesy Amerikos valdžia.

Nors Amerikos prezidentas garantavo apsisprendimo teisę pavergtoms tautoms, bet Amerikos politikieriai sprendė savaip. Anglijos ir Prancūzijos agentai dirbo išsijuosę Washingtone. Dirbo, kad išgelbėtų Rusiją, kuri ateity gali likti Vokietijos įtakos sferoje. Amerikos Anglijos ir Prancūzijos kapitalistams kvepėjo Rusijos turtai ir savo pramonės išdirbiniams rinka toj milžiniškoj šaly.

Europos kapitalistams prezidento paskelbti 14 taikos punktų atrodė utopija. Jie priėjo prie senatorių ir darė savo politiką: išnaudojimo, brutalumo, nepasisotinamo egoizmo, internacionalių gyvačių, siaubūnų politiką. Mes nustebome, išgirdę besvarstant Amerikos Vokietijai patiektas sąlygas, *senatoriaus Lewis žodžius, reikalaujančius grąžinti Rusijai visas atplėštas nuo jos žemes, Lietuvos Brastos sutarties 2—6 punktu prarastas.*

Apmaudo ir nusivylimo pagauti, mes pasiuntėm senatoriui Lodge vardu Lietuvos Tarybos sekančio turinio telegramą:

„Skausmingai paliesti senatoriaus Lewis Užsienio Reikalų komisijoj pareiškimu, atimančiu Lietuvai laisvo apsisprendimo teisę, reikalaujant grąžinti Lietuvos Brastos sutartimi atskirtas nuo Rusijos žemes, Lietuvių Tautos Taryba šiuo iškilmingai pareiškia, kad Lietuva, remiantis Ententės pasižadėjimais, garantuojančiais pavergtoms tautoms laisvo apsisprendimo principą, priešinsis visais galimais būdais jūsų projektui ir protestuoja prieš padarytą neteisybę".

Tų Washingtono Užsienio Reikalų komisijoj pareikštų reikalavimų, kaip vėliau paaiškėjo, laikėsi pasaulio pramonininkai ir bankininkai Versalio taikos metu. Jie būtinai norėjo atstatyti Kerenskio Rusiją. Prancūzija, Anglija, Amerika Murmanskan — Kaukazan pasiuntė

savo armijas. Apie jų likimą Lietuvos visuomenė gerai žino. Pasaulio kapitalistams nepavyko sutriuškinti bolševikų. Ir dabartinė Rusija atsisakė mokėti Amerikai, Prancūzijai, Anglijai užtrauktų caro skolų.

Wilsonas su savo masonų ložės sufabrikuotais šūkiais Versaly pralaimėjo. Prancūzijos ir Anglijos masonams nepatiko Amerikos masonų per daug humaniški šūkiai, suformuoti 14-je taikos punktų. Ir jeigu ne tuometinė bolševikų pergalė, vargu bau Lietuva būtų likusi nepriklausoma. Rusų atitrauktos jėgos į Murmanską, Sibiriją, Kaukazą davė progos susiorganizuoti mūsiškiai armijai ir atremti bolševikų gaujų naujas atakas. Prezidento Wilsono ir sekretoriaus Lodge ir Lewis nuomonės dėl Lietuvos diametraliai skyrėsi. Mūsų Informacijos Biuras spalių 25 d. gavo žinią iš lietuvių Tarybos Amerikoj, kur tvirtinama, kad prezidentas Wilsonas įdavė Lietuvių Tarybos pirmininkui autografišką dokumentą, kuris garantuoja Lietuvai nepriklausomos valstybės sudarymą. Tame dokumente Wilsonas užtikrina Lietuvai visų jos dalių sujungimą, net prijungiant prie jos Prūsų Lietuvą iki Karaliaučiaus ir išėjimą į jūras per Liepojų ir Klaipėdą. Prezidentas pareiškė, kad nepriklausoma Lietuva bus paskelbta pirmiau, negu prasidės taikos konferencija, ir pažadėjo tai pranešti Ententės vyriausybėms.

Tą dokumentą prijungė prie trečiosios savo notos Vokietijai, primindamas jai, kad jisai nesutiksiąs mindžioti pavergtų tautų teisių į nepriklausomybę Europoj ir tuo aktu priminė Vokietijai, kad visos sudarytos Vokietijos ir Lietuvos sutartys nustoja savo galios. Tuo pat metu gavome iš Amerikos Lietuvių Tarybos žinią, pagiriančią Lietuvos Tarybą kovoje už Lietuvos nepriklausomybę ir jos kovas su nepriklausomos Lietuvos priešais, paliekant būsimam Lietuvos seimui teisę spręsti apie Lietuvos formą.

Amerikos Lietuvių Tautos Tarybos vardu, Amerikos lietuviai protestuoja prieš Uracho išrinkimą karaliumi ir pasisako už respublikos valdymosi formą. Lietuvos Taryba, anot Amerikos Lietuvių Tarybos, neturėjo teisės angažuoti iš anksto Lietuvos monarchiškos formos.

Kai Lietuvių Tautos Taryba Šveicarijoj sužinojo tikrą dalykų stovį Lietuvoj ir atidžiai sekdama Vokietijos spaudą, patyrė, ko siekia Vokietijos militaristai ir aneksionistai mūsų tėvynėj, pradėjo galvoti, kaip surasti būdą demaskuoti tas jų pastangas pasaulio arenoj. Pradžioj 1918 m. paskubome išleisti Lietuvos istorišką, politišką ir etnografišką žemėlapį. To žemėlapio atspausdinome 3000 egzempliorių ir išsiuntinėjome pasaulio valstybių ministeriams, parlamentų atstovams,

įžymiems mokslo vyrams, redakcijoms ir keletą šimtų egzempliorių savo broliams Amerikoj. To žemėlapio pareikalavimas buvo gana didelis. Netrukus reikėjo atspausdinti antrą ir trečią jo laidą. Kadangi mūsų Informacijų Biuras nuo 1915 m. pradžios pradėjo rinkti žinias apie Lietuvą gana dažnai dedamas Vokietijos laikraščiuose, žurnaluose ir dešimtyse knygų išleistų mokslo vyrų, tai prasidėjus Nerono laikams Lietuvoj, buvo reikalinga tas visas iš laikraščių iškarpas, žurnalų ir mokslo vyrų nuomones apie Lietuvą sugrupuoti ir išleisti atskira knyga. Tas padaryta 1918 m. vidury. Tos knygos vardas: „La Lituanie sous le Joug Allemand" — „Lietuva po vokiečių jungu" 700 puslapių. Ta knyga irgi buvo apdovanoti žymesnių laikraščių redaktoriai ir valstybių politikai. Be to, 1918 m. Informacijos Biuras pagamino šešiomis kalbomis brošiūrą: „Lietuvių Tautos kančios".

Gindamiesi nuo lenkų aneksionistų, kurie karo metu buvo užplūdę pasaulio spaudą, man ir dr. Purickiui buvo pavestas darbas parašyti studiją apie Suvalkų ir Gardino gubernijas. Man teko gvildenti Suvalkijos istoriją, etnografiją, ekonomiką, kultūrinę, socialinę padėtį, politikos padėtį ir t.t. Tą pat padarė ir dr. Purickis išstudijavęs giliai Gardino gubernijos priklausymą Lietuvai amžių raidoj. Tos dvi studijos buvo išleistos vienoj knygoj ir išsiųstos Užsienio Reikalų Ministeriams, mokslo vyrams ir laikraščių redakcijoms.

Politinio įtempimo laikais 1918 m. mūsų Biuras leido po 2—3 komunikatus kas savaitė, gindamas Lietuvos teises dėl nepriklausomybės, demaskuodamas vokiečių, lenkų intrigas ir supažindindamas pasaulį su tikra buitimi Lietuvoj. Galima drąsiai sakyti, kad 1918 metais neutralioji spauda pradėjo gana objektingai rašyti apie Lietuvą ir apie 75% jos stojo už Lietuvos laisvę. Tuo pat metu išleista prancūzų kalba „Renaissance National Lituanienne" ir „La Lituanie artistique". — „Lietuvių Tautos atgimimas" ir „Senovinė Lietuva".

Gerai žinodami dėl ko vokiečiai, paskelbę Lietuvos nepriklausomybę, nežiūrėjo Lietuvos Tarybos, nemokėjo jai algų, šveicariečiai ją subsidijavo. Pradėjome rūpintis jos atvažiavimu Šveicarijon. Gegužės mėnesį parašėme Amerikos Lietuvių Tarybai, kviesdami ją bendrai dalyvauti Lausannos konferencijoj, kuri, kaip numanyta, turėjo įvykti spalių mėnesio pradžioj. Besirengdama Lietuvių Tarybos delegacija vykti Šveicarijon, pasiuntė Vokietijos kancleriui raštą, po kuriuo pasirašė jos pirmininkas A. Smetona ir kuriame duodama Vokietijos valdžiai planas, kaip palaipsniui prieiti Lietuvoj prie karinio rėžimo pa-

keitimo civiline valdžia. Raštas pasiųstas rugpiūčio 17 d. Jame randame sekantį posakį: „Taryba iki šiol nepasinaudojo vokiečių valdžios pažadėta pagalba (betveriant valstybės aparatą) dėl to, kad dabartinė padėtis, kurioj yra Lietuva, nėra palanki lietuvių jėgoms jąja naudotis".

„Kas gi lietė Lietuvos valstybės tvėrimą savomis jėgomis, svarbiausia, yra tai, kad nebūtume trukdomi vokiečių nusistatymų, kurie laiko Lietuvą užgrobta šalimi, ją administruoja kaip tinkami. Reikia tarpusaviai susitarimo prašalinti tas kliūtis kuriamai valstybei".

Iš tų A. Smetonos žodžių kiekvienam paaiškėjo Lietuvos padėtis. Ten viskas liko po senovei, kaip buvo valdoma Lietuva, vokiečiams ją užėmus 1915 m., taip ir pasiliko iki karo pabaigos.

LIETUVOS VALSTYBĖS TARYBOS DELEGACIJA LAUSANNOJ.

Lietuvos delegatai, gavę leidimą vykti Šveicarijon, atvyko Lausannon rugsėjo mėnesio pradžioj. Delegacijoje dalyvavo: 1) A. Smetona — Valstybės Tarybos pirmininkas (sakau valstybės, nes jie save persikrikštino iš paprastos Tarybos į Valstybės Tarybą; vokiečiai to vardo nepripažino), 2) Kanauninkas K. Olšauskas, Lietuvių Tarybos pirmininkas Šveicarijoj, 3) Petrulis — Valstybės Tarybos narys, 4) prof. Voldemaras — Valstybės Tarybos narys, 5) M. Yčas Valstybės Tarybos narys.

4-toji konferencija Šveicarijoj prasidėjo rugsėjo 5 d. ir tęsėsi iki rugsėjo 16 d. Be svečių iš Lietuvos, konferencijoj dalyvavo kun. dr. Bartuška, Lietuvių Tautos Tarybos vicepirmininkas; kun. V. Daumantas, Lietuvių Tautos Tarybos narys; J. Gabrys, Lietuvių Informacijos Biuro pirmininkas; kun. A. Steponaitis, Centralinio komiteto „Lituania" pirmininkas. Konferencijon atvyko delegatai Amerikos Lietuvių katalikų Tarybos: kun. Dabužinskas, Amerikos Tarybos įgaliotinis; advokatas Mastauskas, Amerikos Lietuvių Tarybos įgaliotinis, K. Pakštas, Amerikos Lietuvių Tarybos įgaliotinis. Jų atvykimas pavėluotas.

1918 M. RUGSĖJO 5 D. KONFERENCIJOS LAUSANNOJ 1-MAS POSĖDIS.

Kanauninkas Olšauskas sveikina atvykusius svečius, pažymi jų atvykimo svarbą galutinam nepriklausomybės iškovojimui ir linki konferencijai pasisekimo.

A. Smetona sveikina Šveicarijos lietuvius, išreikšdamas džiaugsmą, kad jų taip žymiai pasidarbuota tėvynei, garsinant jos vardą ir nepriklausomybės šūkius svetimtaučių tarpe, ir eidami drauge su Valstybės Taryba, kovojo už nepriklausomybę.

PREZIDIUMO RINKIMAI.

Atsisakius A. Smetonai nuo pirmininkavimo, išrinktas kan. Olšauskas, vicepirmininku M. Yčas, sekretorium — K. Petrulis ir kun. Steponaitis.

Konferencijos programa.

A. Smetona pasiūlė svarstyti sekančius punktus:

1) Pranešimai apie veikimą įvairiose šalyse.
2) Tvarkos nustatymas bendram darbui.
3) Bėgamieji reikalai.
4) Santykiai su Amerikos lietuviais.

Gabrys perskaito programą, Šveicarijos Lietuvių Tarybos ir Informacijos Biuro nustatytą.

1) Lietuvos vidaus politika.
2) Lietuvos užsienių politika:
   a) Rusijos lietuvių veikimas;
   b) Šveicarijos lietuvių veikimas;
   c) Amerikos lietuvių veikimas;
   d) Berlyno atstovybės veikimas.
3) Konferencijos kompetencija.
4) Lietuvos valstybės organizavimas:
   a) karaliaus klausimas;
   b) seimas;
   c) valdžia (ministerijos);
   d) kariuomenė;
   e) administracija;
   f) bažnyčia;
   g) teritorija.
5) Lietuvos santykiai su kaimynais:
   a) Vokietija, Gudais, Ukrainiečiais, Lenkija ir Latviais.

6) Lietuvos santykiai su Entente ir neutraliomis valstybėmis:
   a) vakarų Europa;
   b) Amerika;
   c) neutraliteto klausimas;
   d) Lietuvos valstybės pripažinimas.
7) Labdarybė:
   a) belaisvių klausimas;
   b) pabėgusių Rusijon grąžinimas;
   c) karo aukų šelpimas;
   d) Amerikos lietuvių grąžinimas tėvynėn.
8) Praktikos dalykai (planų nustatymas).
9) Lietuvos turtai Rusijoj.

Perskaičius p. Gabriui mūsų programą, dr. Bartuška pataria konferencijos nariams visų pirma perskaityti paskutinės lietuvių konferencijos Berne nutarimus.

Prof. Voldemaras pareiškia: Kadangi Lietuva pasiskelbė valstybe, *tai Taryba, kaip suverenė valdžia, ir jos atvykusieji nariai negali dalyvauti balsavime ir konferencijos nutarimai jos neriša.* Neriša jų ir dėl to, kad čia atvyko tik lietuviai, gi kitų Lietuvos mažumų atstovų konferencijoj nesama. P. Gabrys pareiškia: kad pernykštė konferencija nusistatė, kad jos nutarimai riša visus, tad priderėtų, kad ir dabar taip būtų. Lietuvių Tautos Tarybos veikimas turi didelę svarbą; ji daug pagelbėjo ir, gal dar daug pagelbės Lietuvos nepriklausomybės reikale; savo gi veikimu jinai palaiko valstybės Tarybą. Reikia mums tinkamai susitarti. Jeigu p. Voldemaras, mano tik *pasitarti, pasišnekėti, o ne rimtai dalykus apsvarstyti ir nutarimus padaryti, tai nebėra ko laiko gaišinti, geriau išsiskirti ir eiti kiekvienam savo darbo dirbti.*

P. A. Smetona palaiko Voldemarą, tik nesutinka su juo dėl mažumų dalyvavimo konferencijoj. Kun. Daumantas pažymi, jog balsavimo ir rezoliucijų klausimas paaiškės vėliau ir tuomet bus galima nutarti, kas darytina. Priešinasi Voldemarui ir dėl mažumų, tvirtindamas, kad jų nesama ir Valstybės Taryboj.

Kun. Bartuška tvirtina, kad dabartinė Valstybės Taryba neturi visų atributų, reikalingų tikrajai valdžiai idealia prasme. Jos neužtvirtino vokiečiai, nors palaiko užsienio lietuviai. Taigi reikalinga tartis ir darbuotis drauge su kitose šalyse esančiais lietuviais.

P. Yčas įrodinėja, kad dabartinė Valstybės Taryba gali duoti įsakymus svetur gyvenantiems lietuviams.

Dr. Purickio nuomone, kad Valstybės Tarybos gimimas yra dabartinio chaoso padarinys, reikia jos autoritetą ginti nuo priešų puldinėjimų.

Kun. Steponaitis aiškina, kad Valstybės Taryba negalinti laisvai veikti, tad reikalinga, kad nors užsienio lietuviai darbuotųsi išvien. Atsižvelgiant į sunkų susižinojimą su Lietuva, reikalinga padaryti tam tikri bendri nutarimai, kurie rištų vienus ir kitus.

Jeigu konferencijos nutarimai nebus privalomi Valstybės Tarybai, tai čionykščiai lietuviai gali pasakyti vieną gražią dieną: o dėl ko mums turi būti tie nutarimai privalomi? Amerikos lietuviai, kurių piniginės pagalbos dėka, ir šveicariečių pastangomis, galima sakyti, buvo sudaryta Taryba — ir dabar, nė kiek neboti jos — tuomet įvyks anarchija.

Nors protokoluose neužrašytas (nežinia dėl kurių priežasčių) vienas svarbus įvykis, aš jį čia atpasakosiu, nes jisai turėjo didelės vertės Lietuvos valstybės kūrimosi laikais. Tai incidentas Gabrio su Voldemaru, ginčuose dėl Valstybės Tarybos suvereniteto. Gabrys negalėjo suprasti ko nori išdidus Voldemaras. Voldemaras jautė Gabrio asmeny sau konkurentą, o gal ir priešą. Didybės ir garbės troško neužauga Voldemaras, kaip ir daugelis gabių žmonių, kuriems gamta pavydėjo ar pašykštėjo kūno normalaus išsivystymo. Jiedu ko nesusipešė pirmą konferencijos dieną, ir Gabrys, trenkęs duris, apleido konferencijos salę ir išvyko į savo ūkį prie Vevey.

Tik kitą dieną konferencijos nariams pavyko sutaikinti sugrįžusį Gabrį su Voldemaru.

Popietiniame konferencijos posėdyje priimta šveicariečiams programa. Skaitomi pernykščių metų konferencijos protokolai — rezoliucijos. Po rezoliucijų perskaitymo Valstybės Tarybos referentas atpasakojo apie V. Tarybos veikimą ir bendrą Lietuvos padėjimą. Iš to paaiškėjo mums V. Tarybos bejėgiškumas, vokiečių neatsižvelgimas į ją ir noras aneksuoti Lietuvą. Dėl lietuvių dalyvavimo Lietuvos Brastos derybose, vokiečiai žadėjo įsileisti 2—3 lietuvius, jeigu V. Taryba paskelbtų iš 1917 m. gruodžio 11 d. nutarimų dalį. V. Taryba nesutiko kitaip, kaip su priedu: „konvencijos dalykus nustatys steigiamasis seimas." Vokiečių su tuo nesutikta ir delegatų neįsileista derybosna su bolševikais. 1918 m. sausio 8 d. Taryba tarėsi su vokiečių valdžia dėl nepriklausomybės paskelbimo, ir buvo maždaug nustatyta, jog 1918 m. sausio 8 d. vokiečiai paskelbs Lietuvos nepriklausomybę, o lietuviai pirmą dalį nutarimų 1917 m. gruodžio 11 d. Tą vokiečių atsakymą Nadolny patvirtino raštu.

Nuvykus tuo reikalu dr. Šauliui Berlynan, nepavyko pasimatyti su atitinkamais valdžios organais. Kadangi lietuviai apeliavo į seimą, tai vokiečiai minėtą dieną nepriklausomybės nepaskelbė.

Dr. Šaulys netinkamai referavo apie dalykų stovį, pargrįžęs Lietuvon iš Berlyno. V. Tarybој kilo dėl to ginčų tarp kairiųjų ir dešiniųjų. Nepriklausomybei gauti ir ją paskelbti daug prisidėjo, anot referento, Berlyne gyvenantieji lietuviai: kan. Olšauskas ir C°. Ir po to paskelbimo elgtasi su V. Taryba gana šiurkščiai. Į apie 2000 paduotų vokiečių valdžiai skundų atsakyta į vos 10% ir dar su faktų iškraipymais. Vokiečių valdžia, tesė toliau referentas, palaikė lenkų ir žydų agitacijas prieš V. Tarybą. Lietuvoje vokiečių buvo platinami gandai, kad, jeigu Lietuva nesusijungs su Prūsais bei Saksais, tai nebus kalbos nė apie nepriklausomybę. Reikia pasakyti teisybę, kad vokiečiai paskutiniu metu sušelpė V. Tarybą 50 000 markių ir davė 100.000 markių pabėgėliams grąžinti iš Rusijos. (Iš tos sumos teko 80 000 markių Voronėžo mokiniams pergabenti. Be to, dar duota 50 000 Centraliniam Lietuvių komitetui).

Šiandien jau leistas laisvas susižinojimas tarp apskričių. Referentas aiškino, dėl ko jie buvo priversti, neatsiklausus vokiečių valdžios, išsirinkti karalių Urachą. Vokiečių militarinė valdžia smarkiai už tai supyko ir įrodinėjo, kad Taryba be vokiečių žinios, negalėjo save pasikrikštyti Valstybės Taryba. Tuo metu von Ropp'as panorėjo suorganizuoti draugiją iš ūkininkų, dvarponių ir kunigų. Išdirbo net tai draugijai įstatus. Lietuviams pasirodė tie įstatai per daug imperialistiški. Suvažiaviman atvyko į Kauną 8 dvarininkai ir keletas dvasininkų, bet jokių rezultatų neprieita. Tuomet Ropp'as tarėsi su Aleksandru Tiškevičium, Taujėnų Radvila ir Kasakovskiu. Lietuviuose Ropp'as neturėjo jokio pasitikėjimo ir buvo manoma, kad visos jo tos pastangos yra sugalvotos Valstybės Tarybai sukompromituoti ir ją galutinai prašalinti.

Mūsų paleista (šveicariečių) žinia apie Amerikos Lietuvių Tarybos atstovų atvykimą Šveicarijon, kurie, kaip žinoma, yra priešvokiško ir respublikoniško nusistatymo, palengvino V. Tarybos delagatams atvykti Šveicarijon.

Organizacijos iš Gardino gub. atsiuntė Vilniun tris atstovus (Bachanovičių priešaky) prašyti, kad GardinoGuberniją prijungtų prie Lietuvos, nes tenai gyvena jotvingiai, kurie nenori prisidėti nei prie Lenkijos, nei prie Baltgudžių. Jie pripažįsta lietuvių kalbą oficiale kalba ir pageidauja sau savivaldybės. Tuo tarpu Baltgudžių lenkai kreipėsi į Oberosto valdžią, prašydami sudaryti Baltgudžių valstybę.

Oberostas nieko jiems nepažadėjo. Kreiptasi tad per kun. Ovurką į V. Tarybą su pageidavimu priimti Baltgudiją prie Lietuvos. A. Smetona jam pranešęs, kad Baltgudijoj esanti bolševikiška partija, kuri traukianti į Maskvą, ir kad iš pasiūlymo nieko nebus. Esama žydų, kurie grįžta Lietuvon, bet esama ir tokių, kurie važiuoja Rusijon. Seniau jų pageidauta federatyvios Lietuvos su Rusija, kad tokiu būdu galėtų geriau ginti savo interesus, bet dabar pradedą šlyti prie Lietuvos. Nuostabiausia tai, kad vokiečiai proteguoja bolševikų grįžimą Lietuvon, kaip lyginai ir kitus nusistačiusius elementus prieš Lietuvą. To reikalauja vokiečių taip vadinama „aukštoji politika".

Bolševikai grįžo su didelėmis sumomis pinigų, (milijonais rublių) propagandai varyti Lietuvoj ir agitacine literatūra. Grįžo Smolskis, gyd. Avižonis ir kiti. Referento atpasakojimus šiek tiek sutrumpinau, nes tie faktai jau buvo anksčiau mano aprašyti.

III POSĖDIS 1918 m. IX-6 d.

Lietuvos ribos. (Pranešimo tąsa).

Valstybės Taryba iš pradžių buvo nusistačiusi reikalauti mažos Lietuvos. Vėliau pakeitė savo nuomonę ir tapo šalininkė šveicariečių lietuvių nusistatymo. Reikalauti Didelės Lietuvos, nes vokiečiai siekia apsupti Lietuvą, norėdami net Gardino gub. Vokiečiai atsisakė priskirti Palangą prie Lietuvos, norėdami pratęsti Kuršą iki Telšių. Iš vokiečių į V. Tarybos memorandumą, priskirti prie Lietuvos Ilukštą, negauta jokio atsakymo.

Čia veikė vokiečių centralinės Europos idėja, kurią atvaizdavo mano minėtas karo metu vokiečių išleistas žemėlapis, kuriame numatyta vokiečių įtakos sfera: Ryga-Odesa. Jų norėta turėti laisva, net vasalinės Lietuvos nevaržoma, susisiekimo linija su Ryga. Ta vokiečių idėja veikia ir po šiai dienai. Tuo išaiškinamas jos per daug didelis interesavimasis Klaipėdos kraštu, palaikymas jame separatistiškos dvasios, kurstymai prieš Lietuvos valdžią. Direktyvos eina per Karaliaučiaus masonų ložą, kurios tiesioginis uždavinys yra verbuoti kuo daugiausiai į savo ložą Lietuvos, Latvijos ir Estijos veikėjų, kad išmušus tragiškai valandai, būtų galima turėti užtarėjų šiose valstybėse. Tuo išaiškinamas Klaipėdos ložos gyvavimas ir Lietuvoj tos ložos organizavimas (mano pastaba*).

---

*) Skaityk D-ro B. Ottomar Schreiberio knygą apie Klaipėdos Memhpiso ložos istoriją nuo 1776 iki 1926 m. Išleista 1936 m.

Vilniuje šiuo metu veikia „Komitet-Narodovy" vokiečiai žiūri į jų veikimą pro pirštus.

Komiteto turima 4 gimnazijos, 30 mokyklų, mokytojų seminarija ir keletas privačių kursų. Pinigus gauna iš Vevey (Šveicarijos) komiteto ir iš Krokuvos vyskupo. Be to suvartoti Lietuvai lenkinti 90.000 rublių, pasisavinti iš lietuvių. Mažėjant pajamoms mokytojų algos irgi mažėja, mokama vos 90—95 markės mėnesiui. Tačiau jie darbuojasi iš pasišventimo. Karo metu, anot referento, antras statistikos darymas Lietuvoj nėra pageidautinas, nes, neturint savo valdžios aparato, duomenys pasiliks tie patys, kokie buvo ir 1916 m., kada šimtai inteligentų lietuvių buvo užrašyti lenkais. Universitetui organizuoti buvo išrinkta komisija: iš p. Yčo, Voldemaro, Purickio, Biržiškos. Vokiečių valdžia sutiko atiduoti senus universiteto rūmus, paskirdama 50.000 mark. remontui.

Prie universiteto atidarymo daug prisidėjo kan. Olšauskas savo asmenišku atsilankymu pas princą Leopoldą. Spalių mėnesy rengiamasi prie universiteto atidarymo. Trūksta profesorių, ypač juristų. Paskutiniu metu užėjo banga gimnazijoms steigti. Suvalkų žemėje jau šešios gimnazijos. Trūksta visoms gimnazijoms tinkamų mokytojų. P. M. Yčo nuomone, reikalinga jas koncentruoti ir pakeisti netinkamus mokytojus geresniais. Visoj Lietuvoj esama 19 gimnazijų. Pilnų gimnazijų esama Vilniuje trys, Kaune 1, Marijampolėj 1, viena Šiauliuose, Trakų apskrity 4 kl. prekybos mokykla. Vokiečių nesnaudžiama: Virbalyje jie pasiryžę varyti germanizaciją per mokyklas.

Į Švietimo komisiją V. Tarybos įeina kun. Mironas, p. Yčas ir p. Bizauskas; kooptuoti Vokietaitis, Jonas Yčas ir Pr. Mašiotas. Kooptuoti nariai atsako prieš Tarybos narius, o šie prieš Tarybą.

Iki šiam laikui grįžo iš Rusijos arti 200.000 lietuvių. Grįžimas surištas su begalinėms sunkenybėms. Juos brutaliai išnaudoja rusų bolševikai ir vokiečiai okupantai. Tik kyšių pagalba galima pereiti per jų koridorius. Prie pereinamų punktų juos dažnai išlaiko po 3—5 savaites. Nebėra maisto. Svaras duonos 5 rubliai. Ties Polocku išlaikyta 5 savaites 1500 vaikų nuo 5 iki 12 metų amžiaus. Čia klaustas kaltininkas gen. Hoffmann atsakė: negalįs išsyk tiek įsileisti, nes trūksta duonos. Von Gail atsakęs, neįsileisiąs Lietuvon daugiau, kaip 12 000 lietuvių.

Vieną kartą gabenant iš Rusijos 1300 mokinių, vokiečiai sulaikė traukinį. Tuomet bolševikai atėmė visą „Saulės" inventorių, išvežtą iš Lietuvos 1915 metais.

Rūpinamasi jau ir konstitucija. P. Leono išdirbtas projektas atrodo tiek demokratiškas, kad valdžia, tarsi, būtų nereikalinga, kitą pagamino vilniečiai, trečią p. Gabrys.

RUSIJOS LIETUVIŲ VEIKIMAS.

Nei Petro Vileišio sumanyta „mėžliava", nei Šilingo sugalvota komisija, kurion įeitų visų srovių atstovai, nepasiekė tikslo. Vėliau buvo sušauktas partijų atstovų suvažiavimas su Dūmos atstovais lietuviais. Čia kilo Tautos Taryba. Revoliucijos pradžioj Tautos Taryba galėjo paimti lietuvių organizacijas, bet pavėlavo. Kovo 18 dienos nutarimas buvo įteiktas tik 1918 m. balandžio gale. *Rusijos lietuvių seiman atvyko daug atstovų, bet, dešiniesiems nubalsavus Nepriklausomosios Lietuvos rezoliuciją, kairieji išėjo iš salės. P-nui Leonui paleidus šūkį „Eikim iš čia, kad nė dulkės neliktų"*, o Vienožinskaitei užtraukus: „atsimeskim nuo senojo svieto". Visa kairiųjų banga su bolševikais traukė tą giesmę, kad net krūtinės kilnojosi. Ir Šilingas išėjo paskui, nuleidęs akis.

Po kiek laiko susitvėrė vyriausioji lietuvių Taryba Rusijoj. Jos nuopelnas buvo tas, kad galėjo grįžtantiems teikti pasus Lietuvon. Užtai bolševikai daugelį jų susodino kalėjiman. Šiuo metu, anot referento, tik kun. Juozas Vailokaitis, Šleževičius ir Pokšta, pasilikę Rusijoj rūpinosi lietuvių turtais bei kitais išeivijos reikalais.

IV POSĖDIS 1918 m. IX-6 d.

Referuoja Yčas apie Rusijos lietuvių kongresą, kur pripažinta Lietuvai Savivaldybė.

Čia pasidarbavo p. Voldemaras. Įsiviešpatavus bolševikams Rusijoj, lietuviai bolševikai užgrobė lietuvių organizacijas ir pasisavino jų turtus. Padaryta Lietuvai keletas milijonų žalos. Referentas sakosi gavęs iš valdžios vos 350.000 rublių. Rusijoj susiorganizavo daug lietuvių geležinkeliečių ir apie 600 paštininkų. Karininkų organizavimas ne visai pasisekė. Iš pradžių valdžia priešinosi, bet vėliau pasidarė sukalbamesnė. Kerenskis leido suorganizuoti du pulkus — Smolenske ir Vitebske. Vitebsko kareiviai lietuviai apgynė popus nuo apiplėšimo. Smolenske pulkininku buvo Kubilius, o Vitebske — Nastopka.

Bolševikams įsigalėjus Rusijoj, buvo išvaikyti Smolensko ir Vitebsko pulkai. Ilgiausiai gyvavo tai lietuvių batalijonas Ukrainoj taip

vadinamas „Obozny Batalijon", jam vadovavo inžinierius Čarneckis. Jie užgriebė gerokai amunicijos ir maisto. Jų norima grįžti Lietuvon su visa organizacija.

Nors pasiskelbė neutraliais, bet grįžimas nebuvo lengvas. Jie atlikinėjo sargybinę tarnybą iki birželio mėnesio. Jų skaičius 600 žmonių. Vokiečiai juos apsupo nakčia ir nuginklavo. Ukrainiečiai jiems mokėdavę po 4 rubl. dienai. Liko neužmokėta už du mėnesius. Po nuginklavimo kareiviai grįžo Lietuvon pavieniui.

Referuoja Voldemaras apie Lietuvos Brastos taiką.

Rusijos lietuviai išrinko tris kandidatus į Lietuvos Brastą: prof. Voldemarą, Šleževičių ir Alekną. Prof. Voldemaras ir Alekna ėjo tartis pas Trockį (Gabrys irgi buvo pasiuntęs jam laišką tuo pat reikalu. Mano pastaba.) Trockis žadėjo duoti atsakymą vėliau, tačiau nedavė ir rytojaus dieną atvažiavo su Mickevičium (Kapsuku) į Lietuvos Brastą. Liko vienatinis kelias įsibrauti į Taikos derybas per Ukrainą. Prof. Voldemaras taip ir padarė. Turėjo pergalėti daug kliūčių, pakelti Lietuvos klausimą viešai nebuvo galima. Prof. Voldemaras informavo privačiai. *Kapsukas pats neiškėlė Lietuvos klausimo ir savo pastangomis trukdė tai daryti Voldemarui.*

Vokiečius erzino žinia apie Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą 1918 m. sausio 8 d. Stockholme. Voldemaras prašė leidimo vykti Vilniun, bet negavo. Įdavė Hoffmannui laišką, kad pasiųstų Smetonai Vilniun. Nors apsiėmė, bet nenusiuntė. Referentas pažymėjo, kad Lietuvos Brastoj dalykus vedė vokiečiai ir iš dalies austrai, kiti net nežinojo, koks čia dalykas.

V POSĖDIS 1918 m. IX-7 d.

Lietuvos turtai Rusijoj.

Metrika, muziejai (Rumencevo), knygynai, dvasinių įstaigų turtai (Patrapilio dvasinė akademija). Lenkų stengtasi išgauti Lietuvos metrika. Lietuviai užprotestavo. Dabar ji yra lietuvių komisariate. Vėliau bus pasiųsta Lietuvon. Akademijos turtais rūpinasi prof. Česnys. Tačiau tų turtų likimas pavojuj, nes lenkai padarė daug žygių, kad išgautų sau.

Numatomas didelis nuostolis iš kasose sudėtų pinigų. Panevėžy sudėta arti 10 milijonų rublių. Vokiečiai daro kontrolę, kur ir kas pasidėję pinigus. Knygelių žmonėms neduoda. Jie tik pasižymi viską. Rusijoj bankai bankrutuoja. Teismų ir valsčių dokumentai renkami vieton, kad juos vėliau galėtų pargabenti Lietuvon.

Lietuvos pasiuntiniai.

Kijeve — inž. Jankevičius, pulk. Adamkevičius ir p. Narutavičius.

Berlyne: Belaisvių reikalams adv. Kadakauskas, kun. Bakšys, mokyt. Bagdonas ir stud. Grajauskas.

Maskvoj: p. Šulcas, sekretoriai: Daukša ir Janulaitis.

ŠVEICARIJOJ LIETUVIŲ VEIKIMAS.

Ref. Gabrys. — Lenkai teršė Lietuvos Tarybą Ententės akyse. Mums teko smarkiai reaguoti. 1917 m. gruodžio 25 d. mūsų paskelbtą žinią apie Lietuvos nuo Rusijos atsiskyrimą, Lietuvos Taryba dementavo ir tai padarė nemalonų įspūdį svetimtaučiams. 1919 sausio 15 d. įteikta kita nota su dokumentais visų šalių ambasadoriams dėl Lietuvos nepriklausomybės ir prie jų pridėtas Lietuvos žemėlapis, vasario 9 d. daryta žygiai pas neutralius ir Ententės ambasadorius tuo pat klausimu. Atsakė gana palankiai: Holandai, Švedai, Danai, Norvegai ir Šveicarai. Praneša apie biuro darbuotę. Pirmiausia Biuro paleistą žinią (Ballon d'essai) apie sutartį Ukrainos su Lietuva prieš lenkus. Lenkai be galo ta žinia susijaudino, juos pasekė prancūzai su kitomis Ententės šalimis. Net prancūzai puolė lenkus, kam jie taip imperialistiškai elgiasi su lietuviais. Atvyko Kazakevičius iš Paryžiaus specialiai tartis su lietuviais. Šįmet gauta, anot referento, 2000 iškarpų iš pasaulio spaudos. Gabrys baigė: „Jei ne užsienio Informacijos Biuro spauda ir lietuvių Tarybos veikimas, tai vargiai būtų turėta tiek konferencijų Šveicarijoj, vargiai būtų įvykus Vilniaus konferencija ir nebūtų iškovota tiek Lietuvai laisvės, kiek ji šiandien jau turi".

VI POSĖDIS 1918 m. IX-8 d.

Kun. Bartuška referuoja, kas padaryta Vilniaus vyskupystės klausimu. Dėl Olšausko kandidatūros į Vilniaus vyskupus, kaip sutarta Šveicarijoj ir Lietuvoj, buvo daryta daug žygių. 4-ris kartus kreiptasi tiesiog ir per nuncijų Pacelli į Romą, bandyta per Mgs. Maglioni (Berne). Po ilgų demaršų kard. Gaspari atsakė, kad karo metu neparanku statyti bet kieno kandidatūrą. Mūsų susižinota su p. Maknutu, buvusiu Šambelionu Romoje, ir su p. Sabato, mums Orlando pasiųstu, kurio turėta glaudžių ryšių su Vatikanu. Pasklidus žiniai, kad kan. Lozinskis numatytas Minsko vyskupu, o kun. Jalbžykovskis į Seinų sufraganus, pasiųsta smarkus protestas kard. Gaspari telegrama ir laišku, nurodant, kad už pasekmes panašaus Romos elgimosi lietuviai neatsakys.

Ukrainos ir Lietuvos atstovai, žiūrėdami į žemėlapį, skiria Lenkiją nuo Rusijos, kad sudarius bendras ribas
Iš kairės į dešinę: kun. Dr. V. Bartuška, kun. Steponaitis, Ukrainos atstovas Gasenko, Dr. Purickis, Grafas Tyškevyčius, Dr. J. Gabrys, Tyškevyčius, pasirėmęs ant stalo kun. Daumantas

P. Yčas pranešė, jog 1917 m. pradžioj, rusų pasiuntinys Onou, Šveicarijoj, klausė rusų valdžią, kas daryti su kun. Bartuškos, kun. Daumanto, kun. Purickio įvažiavimo galimumu į Ententės šalis. Yčas tada davęs geras informacijas, bet leidimo negauta. Ir dabar nėr ko laukti to leidimo.

AMERIKOS LIETUVIŲ VEIKIMAS

Informuoja kun. Bartuška. — Korespondencija su Amerika kaskart darosi sunkesnė. Katalikų Tautos Valdybą atstovauja šiais metais 9 nariai. Informacijos Biuras įsteigtas Washingtone. Jo vedėjas — dr. Bielskis, adv. Mastauskas ir stud. Česnulevičius daro pastangų eiti į glaudesnius santykius su oficiale Amerika. Amerikos lietuvių Taryba, šiuo metu susideda iš 30 narių. Be to, gyvuoja lietuvių Tautinė Taryba New-Yorke; jos valdybą sudaro: dr. Šliūpas, Račkauskas, Norkus ir Karūža. Lietuvių darbininkų Tarybos pirmininkas — Grigaitis.

Kai Amerikos lietuvių Taryba įteikė notą Wilsonui lietuvių vardu, tai tautininkų taryba protestavo ir įteikė savo raštą. Amerikos Lietuvių Taryba sumanė paleisti per laikraščius anketą: prie ko norite prisidėti: prie rusų, lenkų ar vokiečių. Daugiausiai pajuokta Lenkija. Nenorėta nei Rusijos, nei Vokietijos. Reikalauta vienu balsu nepriklausomybės. New-Yorko seimas, kuriame dalyvavo katalikai ir tautininkai, o kurį visgi Grigaitis vadino buržujų seimu — nutarė reikalauti Lietuvai respublikos, protestavo prieš kovo 23 d. aktą.

Katalikai, laisvamaniai (nacionalistai) susitarė nedaryti žygių pas svetimtaučius, nepasitarus vieni su kitais. Nacionalistai nutarė siųsti savo atstovą Informacijos Biuran, bet iki šiol dar neprisiuntė: matyt, dėl pinigų stokos. Katalikai nutarė siųsti Šveicarijon kun Dabužinską, p. Kaupą ir p. Pakštą.

Amerikos lietuvių laikraščiuose pastebima didžiausia agitacija prieš vokiečius. Delegacija iš 30 narių nuvyko pas prezidentą Wilsoną ir jam įteikė notą, reikalaudami pripažinti Lietuvą nepriklausoma valstybe. Amerikiečiai nepatenkinti Šv. Lietuvių Tarybos veikimu, taip pat peikia ir Valstybės Tarybą, kaltindami jų veikimą vokietofilišku nusistatymu. Katalikai atšaukė savo delegatą kun. Bartušką, o nacionalistai dr. Šliūpą. Vyskupą Karevičių kaltina už vokietofiliškumą. Renkami net parašai po raštu, kaltinančiu Europos veikėjus lietuvius. Valstybės Tarybą kaltina, kad pardavė Lietuvą vokiečiams. Nei viena Amerikos lietuvių partija nepripažįsta 1918 m. kovo 23 dienos akto, padaryto Berlyne.

Kun. Bartuška baigia savo referavimą apie Amerikos visuomenės nusistatymą. Seimas birželio 17 d. nutarė, kad Centralinis lietuvių komitetas drauge su Amerikos lietuvių Taryba sprendžia 127 000 dol. likimą. Kun. Bartuška su dr. Bielskiu 1916 m. grįžęs iš Lietuvos Amerikon įvedė laisvą lietuviams mokestį tėvynei gelbėti. Seimas 1918 m. nutarė jį paversti priverstinu. Inteligentai aukojo po 5—10 dol. mėnesiui. Katalikų fondas surinko 150 000 dol.

P. Yčas paaiškina, dėl ko jisai dėjo pastangas, kad tuos 127 000 dol. perkeltų Rusijon. Mat, tuo metu dolerio kursas buvo 4 rubl. Vienas rublis — trys kronos. Išeitų 900 000 kronų — 2 000 000 rub. — 5 400 000 markių. Amerikiečiai, anot Yčo, atsiuntė 25 000 dol. ir ketino laikas nuo laiko siųsti po 20 000 dol. Tereščenka užmetė kur nors čekį. Iki surado, valdžią jau buvo paėmę bolševikai. Lietuviai bolševikai pareikalavo pinigų sau, bet negavo, ir pinigai buvo pasiųsti atgal Amerikon.

BERLYNO ATSTOVYBĖS VEIKIMAS

Kan. Olšauskas referuoja tik apie laikotarpį nuo karaliaus išrinkimo. Kai sugrįžo kan. Olšauskas Berlynan iš Šveicarijos, p-lė Chadakauskaitė buvo jau išvažiavus Lietuvon su tam tikromis informacijomis. Nuvyko Lietuvon ir kun. dr. Purickis, bet jisai pasivėlavo. Karalius jau buvo išrinktas liepos 11 d. Sutartoji telegrama pasiekė Berlyną tik liepos 15 d. Gaila, kad Reichstagas jau buvo išsiskirstęs. Jeigu Reichstage būtų paskelbta žinia apie karaliaus išrinkimą, tai vokiečiai to nebūtų galėję nuslėpti.

Kan. Olšauskas tuoj pranešė žinią apie karaliaus išrinkimą Erzbergeriui, Gröberiui, Pfaiferiui ir kitiems. Šie pareiškė džiaugsmą. Kadangi dr. Purickis vis dar negrįžo iš Lietuvos, tai buvo sunku ką nors pradėti, neturint smulkesnių žinių iš Vilniaus. Kan. Olšauskas nuėjo pas Falkenhausą su kitais reikalais ir jį paklausė, ar nežinąs ką nors nauja iš Lietuvos, nes Berlyne sklindančios žinios apie karaliaus išrinkimą. Falkenhausas atsakęs nieko nežinąs, nors girdėjęs gandus.

Laikraščiams buvo uždrausta skleisti žinią apie karaliaus išrinkimą. Kai Informacijos Biuras Šveicarijoj paleido apie tai žinią užsieniuose, Vokietija buvo priversta ją patvirtinti. Valdžia įsakė laikraščiams dėti savo skiltyse žinias prieš Urachą. Nors „Allgemeine Zeitung“ pirmutinė papliupo graudžiomis ašaromis, kurias referentas pavadino

biauriu straipsniu. Jį pasekė ir kiti laikraščiai. Kan. Olšauskas prašė Centro oficiozo „Germania" redaktorių, kad įdėtų straipsnį, atitaisantį klaidingas žinias. Redaktorius atsisakė. „Berliner Tageblatt'as" nenoriai priėmė. Falkenhausas, grafas Matuška ir Geheimratas Ap... puolę kun. Olšauską dėl slaptų karaliaus rinkimų. Kanauninkas smarkiai reagavo, protestuodamas prieš vokiečių nebojimą lietuvių, nepriimant Lietuvos nei pasiuntinių nei atstovų. Anie sušvelnėjo.

Parašyti raštai Hindenburgui, Ludendorfui, Hertlingui ir kitiems išaiškinti aplinkybėms, kuriose buvo išrinktas karalius. Galų gale atvyko ir dr. Purickis. Jo bijota priimti karaliaus išrinkimo aktas: parsivežta tiktai protokolų kopijos. Vokiečiai, kurie jau baigė išdirbti konvencijos projektą, būtent unijos su Rusija, skundėsi, kad jų darbas nuėjęs niekais, paskelbus karaliaus išrinkimą. Aplamai vokiečiai tvirtinę, kad reikią visų pirma sudaryti konvencijas, o tuomet jie spręsią karaliaus klausimą.

Prieš atvykstant Lietuvos delegatams į Šveicariją, jiems sustojus Berlyne, gauta iš Großhauptkwartier'o žinia, kad iki rudens bus išspręstas karaliaus klausimas ir bus pašalinta militarinė valdžia iš Lietuvos.

Išrinktas Lietuvos karaliumi Urachas — Mindaugas II pasikalbėjime su lietuviais pareiškė savo sutikimą. Tik dabar laukiąs oficialaus Valstybės Tarybos rašto, kad galėtų tartis su kaizeriu. Urachas priėmė visas jam patiektas sąlygas ir pareiškė, kad Lietuvon atvyksiąs tik su Vokietijos valdžios leidimu. Būta ir kitų kandidatų į Lietuvos sostą. Jų tarpe buvo labai peršamas ukrainiečio M. Tiškevičiaus princas Alfonsas. Jisai (Alfonsas) teiravosi vokiečių sferose, ar jie sutiksią leisti jam tapti Lietuvos karaliumi, jeigu lietuviai pasiūlytų jam sostą. Vokiečiai nesutiko. Sužinojęs apie išrinkimą karalium Uracho princas Alfonsas, anot referento, sutiko žinią nusiminęs.

VIII POSĖDIS

1. Konferencijos kompetencijos klausimas nutarta atidėti.
2. *Lietuvos valstybės suorganizavimas.*

Kan. Olšauskas praneša, kad iš pasikalbėjimo su grafu M. Tiškevičium sužinota, jog prancūzai sutiktų suskaldyti Rusiją, atskiriant nuo jos Pabaltįjį (Lietuvą), jeigu vokiečiai atsisakytų nuo Elzaso-Lotharingijos. P. Gabrys reikalauja rezoliucijos dėl greito karaliaus vykimo Lietuvon.

P. Smetonos nuomone, negalima daryti rezoliucijos, nes Valstybės Taryba gal esanti kitokio nusistatymo. P. Gabrys stato klausimą: ar daromos rezoliucijos ar ne? Kitaip nėra ko gaišinti laiko. Šveicariečių Taryba kaip veikė, taip ir veiks, nes jos prievolė gauta iš tautos. Konferencija buvo kviečiama tam, kad ką nutartų. Dėl karaliaus vokiečiai dar netarė paskutinio žodžio. Reikalinga tad rezoliucija.

P. Yčas — Nereikia jungti du klausimus krūvon: karaliaus ir kompetencijos. Apie karaliaus atvykimą jau buvo referuota. Gi mes atvykom pasiinformuoti...

Kan. Olšauskas — Aš nemanau, kad konferencija nutars kitaip, negu Valstybės Taryba. Rezoliuciją reikia priimti, nors parodyti kitiems, ypač Amerikos lietuviams, Valstybės Tarybos ir konferencijos nuomonės vienodumą.

A. Smetona — Nutarta nesvarstyti kompetencijos. Rezoliucija, tai jau privalumas. Man, kaip prezidentui, tuomet negalima dalyvauti: *prezidentas turi išstoti iš visų partijų*. Jeigu darome rezoliucijas, tai vokiečiai tvirtins, kad konferencija suverenus organas.

Kun. Bartuška — Jeigu Valstybės Tarybos nariai atvyko tik pasitarti, tai, jo nuomone, iš tikro nėra ko gaišti laiko. Tesurašo Valstybės Tarybos delegatai savo nuomones, išsirenka attaché ir tegu jam įduoda instrukcijas. Tuomet mes žinosime, kaip toliau elgtis: sutikti su attaché nurodymais, ar ne.

Kan. Olšauskas — Būkite logiški, netraukim tėvynės į balą, kurią jau pastatėme ant kojų. Dalyvaujančius riš paslaptis. Mums reikia tartis, nes neturim galios viens kitą priversti.

Prof. Voldemaras — Be reikalo leidžiame daug laiko. Kitokia pozicija mums nėra galima. Būtų daromas vokiečių darbas. Mes manome, kad jūs iš sąžinės darote lygiai kaip ir mes. Jeigu Amerikos lietutuviai, kitaip elgiasi, tai galima išnaudoti jų poziciją prieš vokiečius. P. Gabrys klausia: „Nuo kada Valstybės Taryba tapo suvereni?"

P. Smetona — Mūsų nuomone, nuo 1917 m. gruodžio 11 d., vokiečių nuomone, nuo 1918 m. kovo 23 d.

P. Gabrys — Kiek tauta delegavo ir įgaliojo, tiek ji suvereni. Ar tauta delegavo, ar ne? Kitaip aš jos suverenumo nepripažįstu.

P. Voldemaras aiškina, jog, juristų nuomone, ne tauta suvereni, bet valstybė. Pagaliau aiškinama, kokios turi būti suverenios valstybės. Kyla ginčai. P. Yčas atsisako nuo pirmininko vietos, K. Petrulis nuo sekretoriaus, aiškindami, kad per daug savavališkai elgiasi dalyviai, pertraukdami vienas kito kalbas.

A. Smetona, atsistojęs pareiškia: „Jeigu yra čia nors vienas, kuris nepripažįsta Valstybės Tarybos suvereniškumo, aš atsisakau dalyvauti".

P. Yčas — Ir aš atsisakau.

P. Voldemaras — Ir aš.

P. Petrulis — Ir aš.

Nutarta atidėti susirinkimą iki vakaro 5 v.

IX POSĖDIS 1918 M. IX-10 d.

Gabrys referuoja, ką jis girdėjęs 1918 m. IX-9 d. Berne. Buvo lankęsis pas prancūzus. Prancūzų ambasadorius tvirtina, kad jo valdžia negalinti pripažinti Lietuvos nepriklausoma valstybe, nes ji yra užimta vokiečių armijos ir toliau nepripažins, kol ten bus vokiečiai. Tačiau Lietuvos klausimu interesuojasi ir seka V. Tarybos žygius. Prancūzai jam pranešę, kad Amerikos lietuvių delegatus gali prancūzai sulaikyti Prancūzijoje dėl interview, padaryto p. A. Smetonos „Berliner Tageblatt" redaktoriui.

Pirmininkas Olšauskas klausia Gabrio, ar tiesa, kad jis 1918 m. IX-8 d. konferavo Montreux su von Ropp'u ir kad anas jį lauksiąs Züriche, norėdamas sužinoti konferencijos pasėkas. P. Gabrys stebisi iš panašių paskalų ir pareiškia, kad jisai su p. Ropp'u nekonferavo Montreux ir nesimatė su juo nuo to laiko, kaip anas apleido Lausanną. Jo įsitikinimu p. Ropp'as turėtų būti jau Vokietijoje. Kai Ropp'as buvo Šveicarijoj, tai Gabrys įtikino jį, kad reikia visų pirma pakviesti karalius, sudaryti valdžią, o tik tuomet, pašalinus militarinę vokiečių valdžią, daryti konvencijas. Valstybės Taryba, anot referento, jau turi tą nuopelną, kad išgelbėjo monarchijos principą. Von Ropp'as lyg su Gabrio nuomone sutikęs. Toliau Gabrys įrodinėja, kad, jo nuomone, von Ropp'as su „Ordnung" partija nori išgriauti Tarybą. Nauja partija ar nauja Taryba neturėtų užsieniečių lietuvių pasitikėjimo. Valstybės Tarybos suverenumą irgi galima kvestijonuoti. Ji neatliko kaip reikiant visų jai paskirtų uždavinių. Tiesa, čia kaltas, gal, karo laikas. Aš Valstybės Tarybą ginsiu, kaip ir gyniau, bet tik toliai, kol ji laikysis jai paskirtų uždavinių ir gins nepriklausomos Lietuvos pamatus. Toliau Gabrys kritikuoja Valstybės Tarybos netaktą, dementuojant šveicariečių Tarybos atsiskyrimo nuo Rusijos aktą. Kai Vokietijos valstybės sekretorius pastebėjo savo kalboj Reichstage, kad Lietuvos tvarkymas yra Vokietijos vidaus reikalas, Lietuvių Taryba Šveicarijoj protestavo prieš jo išvedžiojimus, o Lietuvoj Taryba tylėjo.

Dr. Purickis, nepakartojęs su visais savo draugais „ir aš", matyt, jų prispaustas prie sienos, norėdamas, kad jo tylėjimas nebūtų blogai suprastas šiame posėdyje, paaiškino šiaip: „Nuo 1917 m. gruodžio 11 d. kraštas turi turėti savo suvereninį organą. Lietuvoj juo yra Valstybės Taryba. Jeigu jos autoriteto nepripažinsime, tai prieisime prie anarchijos. Jo nuomone, galima daryti rezoliucijas, tik jos nebus privalomos Valstybės Tarybos".

P. Voldemaras pareiškia: „Jeigu nors vienas yra čionai, kuris nepripažintų Valstybės Tarybos suverenia Lietuvos valdžia, jis negalės toliau konferencijoj dalyvauti".

Kan. Olšauskas jam atsako: „Nors nesu juristas, bet man neaišku, dėl ko jūs pavirtote tokiais ponais, kad negalite su kitais konferencijoj dalyvauti — tartis ir rezoliucijas priimti. Tėvynės nelaimės visus turėtų vienyti darbe".

P. Gabrys pripažįsta Tarybą ta prasme, kaip kad buvo nutarta pernai per konferenciją. Bet jeigu ji neišpildė to, kas jai buvo pavesta, tai jos suvereniteto nepripažįsta. Suvereni Taryba bus toji, kuri atspindės tautos valią, ar tai ji bus Lietuvoj, ar kur kitur.

P. Smetona pažymi, kad kaip tik ta prasme kalba vokiečiai, norėdami panaikinti Valstybės Tarybos suvereniškumą. Vokiečiai nori būti valdovais ir Lietuvos atstovais. Pavyzdžiui, jie nori siųsti savo žmones Berlynan rūpintis lietuvių belaisvių likimu, paneigdami Tarybą. Ropp'as norėjo išgriauti Tarybą. Prūsams rūpi sudaryti uniją su Lietuva, kad jie, o ne visi vokiečiai būtų Lietuvoj gubernatoriais. P. Voldemaras atvirai klausia Gabrio, ar jisai pripažįsta Valstybės Tarybos suverenitetą, ar ne? Šitas norėjo kalbėti plačiau, bet Voldemaras verčia jį pareikšti aiškiai ir trumpai: taip ar ne.

Kun. Steponaitis protestuoja prieš tokį Voldemaro elgimąsi ir klausia jį, kas jį įgaliojęs panašiu būdu kitus egzaminuoti. Jisai prikiša bendrą atvykusių iš Lietuvos Valstybės Tarybos narių šiurkštų elgimąsi su šveicariečiais. Gabrys aiškina, kaip jisai supranta suvereniškumą.

Kun. Bartuška sakos tik tuomet galėsiąs balsuoti, kaip bus išaiškintas dalykų stovis.

Kun. Steponaitis — Klausimas taip pastatytas, kad sunku ką nors ir daryti. Jam neaišku, dėl ko čia reikalinga vieša išpažintis ar priesiega. Reiktų išaiškinti Valstybės Tarybos pozicija ir patsai jos suverenitetas prieš balsuojant.

P. Yčas — Vokiečiai nenori pripažinti Tarybos suvereniteto. Jie net gailisi 1918 m. III-23 d. padaryto akto. Jie skolina dviračius ir

automobilius socialistams Lietuvoj, kad jie agituotų prieš Valstybės Tarybą.

Voldemaras paaiškina, kad jo nenorėta prievartos būdu išgauti iš Gabrio prisipažinimas. Ir vėl iš savo pusės gana plačiai (tarsi studentams. Mano pastaba) aiškina, kas yra suverenitetas.

Kun. Bartuška — Neužtenka kuriam nors organui pasiskelbti suverenu, bet reikalinga dar to suvereniteto pripažinimas iš kitų valstybių pusės. Antra, reikia turėti jėgų tam suverenitetui apginti. Lietuvos dar nepripažino nepriklausoma valstybe kitos valstybės. Valstybės Taryba kol kas dar neturi militarinių jėgų savo apsigynimui. Ją gali vokiečiai visai sugniaužti, ir tuomet gal bus reikalinga pagalba iš kitur. Net gali atsitikti taip, kad patys norėsite, kad mes protestuotume prieš kai kuriuos jūsų žygius, padarytus po vokiečių prievarta. Pripažinę gi Valstybės Tarybos suverenitetą, mes (Lietuvių Taryba Šveicarijoj) negalėsime to daryti.

Kun. Purickis — Jeigu Valstybės Taryba eis prieš tautos norą, ves dalykus prie pražūties, tuomet tauta galės ją pašalinti. Suverenitetą giname dėl to, kad priešai nori mums jį išplėšti.

Gabrys palaiko Bartuškos nuomonę ir tvirtina, kad mums tuomet uždarys burną prieš protestus.

X POSĖDIS 1918 M. IX-11 d.

Pirmininkas Olšauskas klausia susirinkusius, ar dar manoma toliau tęsti ginčus dėliai suvereniteto.

A. Smetonos nuomone, reiktų juos užbaigti. Pakanka veikti Vilniaus ir Berno praėjusių metų dvasioj.

P. Gabrys pritaria.

Kun. Bartuška — Berno konferencija yra pamatas. Reikia dar turėti omeny Stockholmo konferencijų priedą: Valstybės Tarybą remti, kol ji laikysis nepriklausomos Lietuvos pamato.

Kiti tyli — šiuo klausimas baigtas.

Valstybės Tarybos pirmininkas A. Smetona praneša, kad atvykusieji iš Lietuvos Valstybės Tarybos nariai norėtų peržiūrėti Lietuvių šveicariškės Tarybos kasą.

P. Gabrys — Vietinė Taryba turi pasitarti, ar tai jums leisti, ar ne.

P. Yčas — Valstybės Taryba asignavo pinigus, tai turi teisę peržiūrėti, kaip jie buvo suvartojami. Vilniuje mus klaus apie tai.

Voldemaras — Diskusijas, liečiančias kasą, reiktų užprotokoluoti labai tiksliai.

Kun. Bartuška — Jei atvykusieji iš Lietuvos svečiai nenori drauge su mumis balsuoti konferencijoj, tai nėr čia ko ilgai ką nors svarstyti. Teišreiškia svečiai savo norus raštu, tuomet mes apsvarstysime, kas darytina. Tuo klausimas ir baigtas. Grįžtama prie programos.

Yčas — Reikia skubintis baigti konferenciją.

Kun. Bartuška — Ne konferenciją, tik pasikalbėjimą.

Karaliaus klausimas

Kun. Bartuška — Jisai jau išrinktas Valstybės Tarybos ir mūsų neprotestuota. Reikia rūpintis jo nuvykimu Lietuvon. Jei vokiečiai Uracho neleisią vykti Lietuvon, tai kito iš vokiečių nekviesti.

A. Smetona — Lietuvoj buvo kalba tik apie vieną. Apie kitus kandidatus neverta kalbėti.

P. Gabrys — Valstybės Tarybai neutralių šalių kandidatai neprieinami. Tai galėtų padaryti vietiniai lietuviai, atsižvelgę į tai, kad Ententė gali karą laimėti.

Seimas: Čia paaiškėjo, kad seimą tik tuomet galima sušaukti, kai bus nustatytos Lietuvos ribos ir sava valdžia, o toji valdžia bus pripažinta gyventojų.

Valdžia: 1917 m. gruodžio mėn. Valstybės Tarybos nutarta 15 balsų už, 2-iem susilaikius ir 3 priešingai nusistačius, Lietuvai monarchiška valdymosi forma su katalikų karaliaus dinastija. Tos prasmės įteiktas rugpiūčio 14 d. kancleriui Hertlingui memorialas (konfidencialiai), o rugpiūčio 17 d. kitas raštas. Rūpinamasi paimti į savo rankas švietimą, teismą ir kita. Vokiečiai tam priešinasi, nes žino, kad reikės eiti į vakarų frontą. Reichstagas gali mus užtarti tuo laiku, kai reiks užtraukti paskolą.

Kariuomenė: Konvencijos nesudarytos, tai vokiečiai ir nenori mums leisti organizuoti savo kariuomenės. Žygiai daromi. Bandyta organizuoti sava milicija kovai su banditais. Miestų milicija silpnai apmokama ir nuo algos dar paimama 30% (80 markių) dienai. Vokiečiai tariasi su lenkais dėl kariuomenės. Vokiečių karininkai moka lenkiškai, vartojamos dvi kalbos. Tą pat vokiečiai pataria ir lietuviams, bet lietuviai bijo, kad juos nesiųstų vakarų frontan. Lietuvai nebūtų pakeliui, jeigu Vokietija atitrauktų visą savo kariuomenę į vakarų frontą. Jie privalo čionai likti, iki susiorganizuos savoji kariuomenė. Buvo net sugalvota atidaryti frontą, kad Lietuvos banditai pabėgtų į Rusiją.

Administracija: Paduota prašymas valdžiai, kad paskirtų vieną milijoną markių administracijai sudaryti. Kol kas atsakymo negauta. Vokiečiai nenori ką nors užleisti lietuviams. Tik skundų ir paliegėlių komisijos veikia. Valsčiams jau sudarytas geras projektas, kuris jau vykdomas. Teisių komisija ima pamatan Rusijos įstatymus, Suvalkams paliekama Napoleono kodeksas. Lietuvos statutu maža kas bus galima pasinaudoti dabartinei Lietuvai, nes jisai paeina iš baudžiavos laikų.

Bažnyčios klausimas. Rusijos konkordatas su Roma, kaip privilegija, netinka Vokietijai. Roma yra taip pat tos nuomonės. Šiuo metu daryti su Roma konkordatą nepatogu, nes kliudys vokiečiai ir lenkai. Ir pati Roma oficialiai to nenori. 1918 m. gegužės mėn. Roma išreiškė didelę užuojautą Lietuvai (raštu). Suvažiavusių tarpe daugelis buvo nuomonės, kad reikia sudaryti su Roma konkordatą.

XI POSĖDIS 1918 m. IX-11 d.

P. Gabrys įteikia susirinkimui protokolo kopijas, apie vyskupo Lozinskio paskyrimą Minskan ir Jalbžykovskio Seinuosna.

Smetona — Prieš vyskupo Lozinskio paskyrimą gali protestuoti gudai, mes gi galime tik prieš pavyskupį Jalbžykovskį.

Kan. Olšauskas — Minsko gubernijoj esama lietuvių ir jų vyskupas lenkas neužtars — ir tokiu būdu mūsiškiai nukentės.

Voldemaras — Dėl Minsko vyskupo Valstybės Taryba negali protestuoti, gi šveicariškė (ironizuodamas pareiškia, — mano pastaba) gali kištis į kinų reikalus.

Kun. Petrulis — P. Gabrys mini, kad Šveicarijos Tarybos protestas padarė gilų įspūdį Romoje. Vilniuje jie daro blogą įspūdį. Protestas be pamato ir dėl Vilniaus vyskupijos negali turėti gerų pasėkų. Dabar tai priklauso nuo Romos malonės, nes mūsų valstybė dar yra tik in fiere. Aš esu Vilniaus vyskupijos kunigų įgaliotas pranešti šveicariečiams, kad jie būtų atsargūs. Geriau nusidėti nepripildant, negu perpildant. (Tai amžinas lietuvių charakterio bruožas. Tegu tau visi lipa ant sprando ir užgaulioja tavo teises, o tu, kaip vergas, bučiuok ponų rankas. Mano pastaba.)

Gabrys — Mūsų daroma atsargiai, diplomatiškai. Mes aplamai esame apsileidę, nedrąsūs. P. Maknut, geras katalikas, buvęs Vatikano šambelionas, pasakė: „Aš stebiuosi, kaip lietuviai po tiek priespaudų iš kryžeivių gadynės, po tiek skriaudų iš lenkų pusės, pasilieka dar

katalikai. Nesistebėk, gerbiamasai. Aš kaltinu Lietuvos kunigiją už apsileidimą".

A. Smetona — Jeigu bus kalbama tokiu tonu, kaip kad Gabrys daro, tai aš išeisiu iš salės.

Nariai išsiskirsto. Po trumpo pasikalbėjimo grįžtama atgalios.

Daumantas — Roma ignoruoja lietuvius. Tai mus verčia griebtis ir kitokio tono. Iš čia siųsti raštai Romon negalėjo Lietuvai kenkti. Jeigu esama Vilniuj kokių ten paskalų, tai tuo kalti lenkai. Jeigu būtų norima ištirti mūsų raštų turinys ir forma, galima paskirti komisijas.

Purickis — Man rodos, nereikėtų kalbomis įžeidinėti vieni kitų, tuomet ir darbas eis pasekmingiau.

Steponaitis — Kadangi mūsų diskusijos neveda prie vienybės, bet kaskart tolina vienus nuo kitų, tai ar negeriau būtų išsiskirstyti.

Priėjus prie Vilniaus klausimo kan. Olšauskas prasišalina, jį pavaduoja Yčas.

Kun. Bartuška — Vilniaus vyskupijos klausimas sudarė daug vargo, darbo ir rūpesčių, kaip šveicariečiams, taip lygiai ir kitiems lietuviams. Bažnytinis stovis ten taip apverktinas, kad tik toks ištvermingas, energiškas žmogus, kaip kan. Olšauskas, sugebėtų ten padaryti tvarką. Kandidatas neprivalėtų būti Lenkijos vergas, bet žmogus sugebąs drąsiai pasakyti savo teisingą ir galingą žodį kiekvienam į akis. Mus pasiekė liūdnas gandas, kad mūsų kandidato neremia nuncijus Pacelli. Jam buvo pasiųsta tuo klausimu daug raštų ir informacijų.

A. Smetona — Buvo pastatyta kan. Olšausko kandidatūra ir yra. Surinkta iš Suvalkijos apie 70 kunigų, Vilniaus — 70 ir Kauno — 30 parašų ir pasiųsta Mgr. Pacelli. A. Smetona ir kun. Staugaitis norėjo vykti Münchenan, bet Oberosto valdžia neleido. Važiavo vėliau kiti. Patsai Oberostas iš pradžių rūpinosi tuo klausimu, bet vėliau apleido ir net mums pareiškia jokiu būdu (ausgeschlossen), siūlydamas tik administratorių. Pacelli argumentuoja tuo, kad permaža pastatyta kandidatų. Kunigai ir žmonės laukia vyskupo. Lenkininkai varo savo propagandą. Administratorių Michalkevičių vokiečiai išgabeno iš Vilniaus. Išrinktas Hamesevičius. Vyskupas Karevičius atsisakė kištis į svetimą vyskupiją. Krikščionys demokratai su Krupavičium ir kairysis sparnas atsisakė remti kan. Olšausko kandidatūrą. Lenkai pastatė kandidatu K. Ušilą — baltgudį.

Purickis — Mudu su Voldemaru pasiuntėva laišką Mgr. Pacelli. Vėliau aš pats nuvykau Münchenan ir kalbėjausi dvi valandi. Mgr. prašė pasiūlyti daugiau kandidatų, ir pasiūlė jis pats kun. Maviulečių.

Voldemaras protestavo ir gązdino schizma. Pacelli tvirtino, kad jisai daręs ką galėjęs. Nesą jokios vilties. Roma turinti specialias priežastis. Roma panašiai elgiasi, kaip kad ir su kitomis valstybėmis. Aiškėja lenkų intrigos. Kanonų atžvilgiu Roma nieko neturinti prieš Olšausko kandidatūrą. P. Erzbergeris, kuris viešėjo Münchene Dievo Kūno šventės metu, irgi negalėjo pasiekti pageidautinų rezultatų. Von Ropp'as, užpykęs ant Olšausko, jo kandidatūros nerėmė.

Yčas — Seniai laukiame kan. Olšausko paskyrimo, kitaip atsiranda daug keblumų; vėliavų šventinimo ir iškilmių proga mes turime tartis su savo priešais.

Kun. Bartuška — Mindaugas II geras katalikas. Reikėtų jam pasiūlyti mintį, kad jisai nors savo vardu kreiptųsi į Romą vyskupo klausimu, nuo kurio galėtų priimti vainiką.

Purickis — Karalius vargu bau su tuo sutiks. Viešai to negalįs daryti. Tartasi apie reikalą kam nors vykti Romon. Kadangi šveicariečių Italų valdžia neišleidžia, reikėtų prašyti kokio nors svetimtaučio. Nutarta siųsti p. Maknutą.

ATVYKSTA AMERIKOS TARYBOS DELEGACIJA

Pirmininkas juos širdingai sveikina ir kviečia į darbą.

A. Smetona — 4 metai kaip mus vargina karas. Kun. Bartuška ir Bielskis mus nudžiugino ir sustiprino savo atvykimu Lietuvon 1916 metais. Dabar jau sulaukėme laisvės. Teisybė — dar ne visos. Tikisi, kad amerikiečiai padės. Mes padarėm ką galėjom. Kitaip ir nebuvo galima. Sveikinu svečius Valstybės Tarybos vardu.

Kun. Bartuška sveikina atvykusius delegatus, kaip buvęs Amerikos katalikų atstovas. Jis elgėsi, kaip privalėjo elgtis Lietuvos piliečiui. Jis laiko save laimingu, kad jo atšaukimas atkvietė čia kitus.

Kun. Steponaitis — Sveikina svečius Centralinio „Lituanijos" komiteto narių vardu ir reiškia jiems gerų linkėjimų iš belaisvių, amerikiečių katalikų pinigais sušelptų.

Kun. Dabužinskas — Sveikina susirinkusius veikėjus. Vienas tikslas jungė pasaulio lietuvius. Išreiškia viltį, kad čia pasitarus, pasiaiškinus, dalykai eisią darniau.

Pakštas pažymi, kad Amerikos lietuviai įdavę delegatams pasveikinimus ir pagarbos jausmus Europos veikėjams lietuviams. Pagaliau pareiškė: „Jei sukrausime visas mūsų jėgas ant tėvynės aukuro, darbas turės sektis". Pakštas referuoja apie Amerikos lietuvius. Pažymi, kad jie esą atsiųsti Lietuvių Tautos Tarybos Amerikoje, kuri atsto-

vauja pusei milijono lietuvių. Norėjo siųsti delegatą nacionalistai, bet jiems trūksta pinigų. Nuo 1917 m. sausio mėn. lietuviai katalikai padvigubino jėgas pinigams rinkti. Iš pradžių norėta siųsti piniginė pašalpa politikai varyti Europoj. Vėliau paskyrė 20 %. Dabar jau pasiryžę duoti kad ir 50 %, o net ir visus. Katalikai šiuo metu eina išvien su tautininkais, siekdami nepriklausomos Lietuvos atstatymo. Socialistai (Grigaitis) linksta prie federacijos su Rusija. Amerikiečiai pageidauja respublikoniškos Lietuvai formos. To reikalauja visi — be išimčių. Jeigu užsimintum apie monarchiją, tuoj žmonės pyksta. Kun. Milukas viename susirinkime pareiškęs savo simpatijas monarchijai, vos spėjęs išsprukti pro langą nuo įtūžusios minios. Po pernykščio seimo įsteigtas Washingtone Informacijos Biuras. Jo vedėju yra dr. Bielskis. Vėliau papildytas dar dviem nariais. Seimas 1918 m. kovo 12—14 d. New-Yorke nutarė:

1. Tarti galutinį žodį dėl Lietuvos.
2. Suvienodinti partijų darbus.

Rezoliucija dėl Lietuvos nepriklausomybės priimta vienu balsu. Žemė privalo likti tautos, bet ne dvarininkų rankose. Neturi būti kapitalistų. Sudarytas vykdomasis komitetas, kurin įeina po tris atstovus nuo abiejų partijų. Amerika įsitikino lietuvių galybe ir suprato, kuri partija yra stipriausia — vadovaujanti. Senatas išrinko komisiją iš 9 profesorių, kurių uždavinys nagrinėti tautų klausimą. Lietuvių klausimą nagrinėjo žydas profesorius, palankus lietuviams. Lenkų klausimas atrodo blogai, nes jų atstovas Paderevskis sako susikompromitavęs. Lietuviai įniršę irgi ant lenkų.

Kun. Dabužinskas — Amerika garantuoja tautoms pilną nepriklausomybę. Amerikiečiai nori įkelti savo koją į Karaliaučių ir Rygą. Uostai pasiliks laisvi, bet amerikiečiai ten nori turėti savo bazę. Žada vieną lietuvį įsileisti į Taikos Kongresą. Reikalinga surasti žmogus, kuriam Ententė negalėtų nieko prikišti. Amerika siunčia 25 000 kariuomenės į Murmanską ir pasiryžusi kviesti lietuvių pulkus. Reikakalinga steigti Informacijos Biuras Paryžiuj ir Londone. Amerikos lietuviai kaltina Europos lietuvius vokietofiliškumu. Amerikos delegatų tikslas surinkti tikras žinias, nes pasiųsti iš Šveicarijos laiškai ir raštai dažniausiai dingsta pakely — sulaiko cenzūra. Jie sužinodavo šį tą tik iš amerikiečių. Lenkai ir Amerikoj šmeižia lietuvius. Bachmietievas su senatorium Lodge palaiko senos Rusijos idėjas, kardinolas Gibon'as ir Palmieri palaiko lietuvių reikalus Romoje. Reikalinga Romon siųsti bent du delegatu.

XIV POSĖDIS 1918 M. IX-16 D.

Lietuvos santykiai su Entente ir neutraliomis valstybėmis.

P. Yčas — Amerikos lietuviai steigia savo biurus Paryžiuje ir Londone, tai jie ir nustatys santykius tarp Lietuvos ir Ententės. Mums nėra ko tuo rūpintis.

A. Smetona — Lietuva yra savarankiška valstybė, tai Valstybės Tarybos pareiga rūpintis ir veikti visur.

Gabrys — Dabartiniu metu Ententėj esama dviejų orientacijų:

1. Atstatyti didelę Rusiją;
2. atstatyti didelę Lenkiją.

P. Clemençeau prieš kelias savaites savo kalboje pareiškė norą atgaivinti Lenkiją istoriškose ribose. Reikia ieškoti būdų užbėgti tam nusistatymui už akių. Kiek lietuviai rodysis vokiečių priešais, tiek Ententė bus nuolaidesnė ir mus rems. Svarbu, kad Taryba apie tai žinotų, kas dedasi Londone ir Paryžiuj, ji tuomet galės spirtis prieš vokiečius.

Kun. Bartuška — Tarybai sunkiai prieinama Ententė. Sunku jai užmegzti bet kokius su ja ryšius. Mes, pasilikę čionai, galėsime drauge su amerikiečiais darbuotis prie Ententės, nustatyta kryptimi.

P. Gabrys — Reikalinga paskelbti neutralitetas, tuomet mūsų kareiviais negalės naudotis nei anglai, nei prancūzai, bei kiti.

A. Smetona — Mums aišku, kad reikia skubintis Lietuvos nepriklausomybės pripažinimu. Mes ir sakom vokiečiams ir kitiems, kaip neparanku neturėti savo atstovų Berlyne ar kitur. Tuomet Joffe ar kas kitas turėtų aprūpinti mūsiškius pasais. Ir Šveicarijoj tas pats sunkumas.

Dr. Bartuška — Reikia skubintis paskelbti neutralitetas ir štai dėl ko:

1. Anglija, Prancūzija ir Amerika dar nepaskelbė Lietuvos nepriklausomybės, o karan verbuoja mūsų brolius. Neutralitetą paskelbus, privers juos liautis tai daryti;

2. Vokiečiai, laikui bėgant, gali stengtis imti mūsų jaunimą kariuomenėn ir siųsti vakarų frontan — ir čia neutralitetas užkirs tam kelią.

Gabrys — Neutralios valstybės jau pareiškė norą, jog jos laukiančios mūsų pasiuntinių. Taigi tuo savo elgesiu duoda mums suprasti,

kad mūsų nepriklausomybę jie pasirengę pripažinti. Vokiečiai, dabar Ententės kulami, irgi tam nesipriešins.

Kreipiasi Gabrys į Valstybės Tarybos delegatus, prašydamas pasiskelbti neutraliais ir duoti visiems apie tai žinią; šveicariškiai ją paskelbsime pasauliui. Lietuviams reikia dešimties metų susitvarkymui. Ramybė ir neutralitetas čia pagelbės.

A. Smetona — Apie neutralitetą šiuo metu negali būti kalbos. Reikia laikytis, kol Lietuvos garbė neužgauta. Dėl Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo reikia tai gauti iš Ententės ir neutralių šalių.

Yčas — Ukrainiečiai ir Gruzinai laukia mūsų pasiuntinių. Tačiau sunku tai padaryti, nes mūsų žmonėms neleidžia vykti net Vokietijon. Neutralitetą paskelbti būtų per anksti. Per Murmanską eina Lietuvon mūsų kariuomenė iš Amerikos. Neutralitetą paskelbus atsidursime kolizijoj su Amerikos valdžia ir renkama jos armija. Prezidentas Wilsonas nerems mūsų.

Kun. Purickis — Lietuva yra neutrali, nes neskelbia niekam karo. Neutraliteto paskelbimas priklauso Valstybės Tarybai.

A. Smetona — Dėl neutraliteto juridiškai nesame neutralūs, faktiškai taip, nes nesame laisvi. Politička konkurencija išveda mus iš neutraliteto.

Kun. Daumantas — Iš Ententės sunku išgauti nepriklausomybės pripažinimą, nes ji trokšta sutriuškinti Vokietiją. Neutralai gi bijo vienų ir kitų. Reikia rūpintis pripažinimo iš visų Centralinių valstybių. Neutraliteto pripažinimas mums užkirstų kelią prie vokiečių ir Ententės.

Derybos

P. Gabrys — Taikos Derybos artinasi. Reikia galvoti apie lietuvių ten atstovus.

A. Smetona — Taikos derybose loš didelę rolę Amerikos lietuviai, kurie sudaro $^1/_3$ dalį visos Lietuvos. Principinis žodis teks tarti, beabejo pačiai Lietuvai, kuri su kitais privalo eiti išvien. Lietuvos nepriklausomybė — tai derybų pamatas, o jos forma yra antraeilis dalykas.

Kun. Dabužinskas — Taikos Derybų kandidatai privalo būti geruose santykiuose su abiem kariaujančiom pusėm.

Gabrys — Jeigu mums neleistų dalyvauti Derybose, tai tektų veikti diplomatų pagalba, per spaudą ir kitaip. Jeigu leis, tai dalyvaus Valstybės Taryba, arba valdžia. Neužteks vieno žmogaus, bet bus reikalinga šalia jo ištisa organizacija. Jau šiandien reikia rinkti medžiagą, nužiūrint tinkamus žmones, lėšas ir tt.

Kun. Dabužinskas — Amerikos lietuviai jau pasirengė. Amerika loš Derybose pirmaeilę rolę. Jeigu lietuvių (Amerikos) Taryba nesusikompromituotų, tai derybosna bus įleistas vienas žmogus; ar jis bus iš Lietuvos, ar iš Amerikos — tai nesvarbu.

Pinigų klausimas

P. A. Smetona — Pinigų klausimas — tai pirmos eilės klausimas. Dar neverta kalbėti viešai apie kandidatą į Taikos Derybas.

Yčas — Pinigai — tai ašis, apie kurią suksis dalykai. Jau 1916 m. lenkai ruošėsi prie taikos Petrapilyje. Lietuva galės paruošti tam tikslui 2 000 000 markių. Reikėtų ir Amerikos lietuviams paruošti tiek pat.

Purickis — Jeigu Amerika įsileis delegatą lietuvį, kaip savo šalininką, kuris atstovaus Amerikos lietuvius, Lietuva, kaip valstybė, privalo siųsti ten savo atstovą.

Kun. Bartuška ir Mastauskas pataria mobilizuoti Amerikos kapitalistus surinkti tinkamai pinigų sumai. Ententė nori pripažinti Lietuvos nepriklausomybę. Reikėtų organizuoti suverenų organą, kuris būtų geruose santykiuose su Entente. Taip darė lenkai, taip elgėsi ir čekoslovakai.

A. Smetona — Taip negalima. Tuomet Valstybės Taryba sueis į koliziją su tuo komitetu. Jam bus galima prikišti, kad ne tautos buvo išrinktas.

Kan. Olšauskas — Kadangi vokiečiai varžo Valstybės Tarybą, tai gal būtų ir pageidautina suorganizuoti panašų komitetą, kad demaskuoti vokiečius. Tas komitetas, žinomas daiktas, nekenktų Valstybės Tarybai.

Gabrys — Amerika ima lietuvius kariuomenėn, tai reikalinga provizorinė, civilinė valdžia. Ją sudarytų toksai komitetas. Vokiečiai to prisibijo.

A. Smetona — Gal ir galima būtų daryti Amerikos lietuvių kolonijos vardu. Lenkų kelias pavojingas.

Purickis — Valstybės Taryba — rinkta žmonių, Ententė apie tai žino ir gerai numano, kad naujai išrinktas komitetas nebeturėsiąs žmonėse pasitikėjimo.

Daumantas — Turime Valstybės Tarybą Lietuvoj. Jeigu visi Lietuviai pasisakys už Tarybą, jos autoritetas pakils. Mes galime laimėti tik vienybe.

Pakštas — Amerikos lietuvių Taryba steigs komitetus Londone ir Paryžiuje savo vardu. Amerika jiems daugiau turės pasitikėjimo, negu vilniškių Tarybai.

A. Smetona — Politikams daug pasitikėti negalima: Anglija nori vieno, Amerika kito, o Rusija trečio. Bus daug intrigų. Reikia būti atsargiais, kad kas nors neapviltų. Tokio komiteto steigimas užtrauktų didelę atsakomybę.

Nutarta:

1. Konferencijos delegacija iš trijų asmenų, kan. Olšausko, Mastausko ir Steponaičio, apsilankys pas Šveicarijos prezidentą Colonder.

2. Šveicarijos kareivių šeimynoms paaukoti 500 šv. frankų. Lietuvių Tautos Taryba paskelbs apie tai „Gazette de Lausanne“.

Valstybės Tarybos pirmininkas A. Smetona dėkoja šveicariečiams už konferencijos sukvietimą, pažymėdamas, jog lietuviams, kiek galint, reikia vengti nesusipratimų ir darbuotis išvien.

Pirmininkas Lietuvių Konferencijos Lausannoj
Kan. K. Olšauskas.
Konferencijos sekretorius
A. Steponaitis.

A. Smetonos paskutiniai žodžiai, atsisveikinant su konferencijos dalyviais: „reikia vengti nesusipratimų ir darbuotis išvien“, buvo paminti po kojų vilniškio delegato, nario prof. Voldemaro. Po konferencijos jis atėjo pas mane lyg atsisveikinti. Pavaišinau jį draugiškai koniaku, išsikalbėjome su juo apie mudviejų pažintį Petrapilyje 1909 metais, kada buvau nuvykęs iš Šveicarijos studijų reikalais ir ten gyvenau ištisus 9 mėnesius. Kalbėjome apie Rusijos likimą ir būsimos Lietuvos organizavimą — ir kalbai nebuvo galo. Tik išmovus keletą stikliukų, jisai prabilo: „Žinai, ką, Vincai? Aš atėjau pas tave prašyti, kad užimtumei p. Gabrio vietą Šveicarijoj. Aš juo nepasitikiu ir tau duodu įgaliojimus atstovauti Valstybės Tarybą Šveicarijoj. Gabrys susikompromitavęs, būdamas Informacijos Biuro pirmininku bei Lietuvių Tarybos nariu“. Aš nustebau ir išsyk nesusivokiau, koks čia

dalykas. Juk mūsų pastangomis juodu (Gabrys ir Voldemaras) buvo sutaikinti konferencijos metu. Vėliau tarp jų nebuvo jokių asmeninių susikirtimų. Stačiai nežinojau, kas daryti, atsiminęs, Valstybės Tarybos pirmininko žodžius apie vienybę. Galų gale aš jam aiškiai ir nedviprasmiškai pareiškiau. Gabrio vietos užimti nenoriu. Nenoriu tapti intrigų ir keršto auka. Politika man įkyrėjo, ir manau, karui pasibaigus, vykti aplankyti tėvynės ir ten, jeigu rasiu sau tinkamo darbo, pasiliksiu, jei nerasiu, tai grįšiu Amerikon — savo parapijon kunigo pareigų eiti.

Voldemaras liūdnas apleido mano biurą. Pasilikęs vienas, galvojau ilgai, ilgai: ko siekia Voldemaras? Negalėjau savy surasti Voldemaro keršto šaknų ir priežasčių. Sielojausi Lietuvių Tarybos ir Biuro likimu. Šveicarijoj beliko tik trys nariai: aš, Gabrys ir Steponaitis. O darbo buvo per akis. Vis nauji pasaulinės vertės įvykiai reikalavo lietuvių balso; vis daugiau informacijų reikalavo iš mūsų Biuro ir žurnalistai ir politikai. Lenkų įsiutimas vis didėjo, jų šmeižtai vis tankiau kartojosi. Reikėjo reaguoti prieš pasikeitusią Vokietijos politiką — Ludendorfo intrigas ir kita. O čia ardomos mūsų užsieninės organizacijos, apie kurias Voldemaras, būdamas Rusijoj, mažai ką težinojo.

Nuslinkau pas Gabrį ir jam pranešiau, ką girdėjau iš Voldemaro. Gabrys, matyt, jau nujautė savo likimą, o gal ir žinojo. „Nepaisyk nieko Vincai, atrėžė Gabrys, aš dar su juo sueisiu ir tada sąskaitas suvesim". Voldemaras žiauriai atkeršijo Gabriui ir, pasakysiu, neteisingai.

Pargrįžęs Berlynan su delegacijos nariais, parašė raštą į šveicarų oficiozą „Bund'ą". Tas raštas, sako, gulėjęs ant stalo tris dienas Lietuvių pasiuntinybėj. Voldemaras norėjo, kad ant to rašto būtų parašai: A. Smetonos, Yčo ir Purickio, na žinoma, ir (Napoleono) — Voldemaro. Šie trys lietuvių vyrai nesutiko pasirašyti, nes Voldemaro raštas, nebuvo teisybe pagrįstas, bet šmeižtu atsiduodąs. Tuo raštu Voldemaras pareiškė Šveicarijos visuomenei ir pasaulio politikams, kad Gabrys neturįs pasitikėjimo Lietuvos visuomenėje, kad jam Lietuvos valdžia atimanti visus įgaliojimus, kad jisai net buvęs prašalintas iš viso pasaulio lietuvių konferencijos Lausannoj, 1918 m. rugsėjo 6—16 d., ir prašo su juo nesitarti. Negavęs savo draugų parašų, Voldemaras, be jų sutikimo padėjo jų pavardes ir pasiuntė „Bund'ui". Tuo metu dar buvo Šveicarijoj Amerikos delegatai Lausanne. Perskaitę tą neteisingą žinią apie Gabrio prašalinimą iš konferencijos,

aš su p. Pakštu rektifikavome „Bund'e" šmeižtą, pareikšdami, kad Valstybės Taryba gali, jeigu nori, atimti Gabriui įgaliojimus, bet negali tai motyvuoti neteisybe. Kopiją gi laiško, rašyto „Bund'ui" pasiunčiau Ententės pasiuntinybėms. Čia pridedu fotografuotą anglų pasiuntinybės oficialų „Accusé de récéption" (žiūr. 231 pusl.).

Toji peršamoji Smetonos vienybė iširo, nes nei Valstybės Taryba, nei tie, kurių vardus Voldemaras suklastojo neprotestavo prieš Voldemaro šmeižtą „Bund'e".

Gabrio likimas tapo vienu smūgiu sutriuškintas ir tarp tų Lietuvos vyrų kilo neapykanta. Tik 1925 m. parvykęs atostogų Lietuvon, atsilankęs Kaune susitikęs kun. Dabužinską, sužinojau, kad eina teismas tarp Voldemaro ir Gabrio. Teisman nuėjau ir aš. Tas netikėtas mano atsilankymas pakreipė bylos eigą į kitą pusę. Byla buvo atidėta dviem savaitėm. Kun. Dabužinskas, matyt, didelis Voldemaro gerbėjas, man pasakė, kad jisai turįs Gabrio rašytą prieš mane laišką, kuriame prašo Amerikos Lietuvių Katalikų Tarybą atsiimti mane kuogreičiausia atgal iš Šveicarijos. Laiške vartojęs labai nekorektiškus prieš mane išsireiškimus — ir tvirtinąs, kad aš jam darbą gaišinąs. (Mano susikirtimas su juom buvo dėl honoraro laikraščiui „Le Temps" ir nutraukimas sutarties dėl neatliktų sąlygų iš laikraščių agento „Rivet" pusės).

Po dviejų savaičių, prasidėjus tai pačiai bylai, aš likau pirmutiniu liudininku, dėl Gabrio pašalinimo iš konferencijos 1918 m., rugsėjo 6-16 d. Kun. Dabužinskas užuot įdavęs man tą Gabrio laišką, įteikė jį Voldemarui. Man pradėjus liudyti, Voldemaras paprašė balso. Gavęs balsą, Voldemaras padavė Gabrio laišką teismo pirmininkui. Pirmininkas perskaitęs laišką, davė jį man. Nurodytas man kun. Dabužinsko iš anksto to laiško turinys atitiko teisybę. Laišką Gabrys pradėjo šiais žodžiais: „Atsiimkite tą durnių namo, jisai mums čia tik darbą gaišina" (asmeniškus ginčus Gabrys mėgdavo pridengti visų organizacijų vardu). Paprašė balso ir p. Gabrys užsidėjęs pensnez, pareiškė: „Iš Voldemaro galima visko tikėtis, reikėtų šį laišką perduoti ekspertyzai". Aš nė kiek nedvejojau, kad tai rašyta Gabrio ranka, nes data (laikas) atitiko mūsų konflikto metus, ir pareiškiau teismo pirmininkui, kad tai nekenks man pasakyti teisybę. Atpasakojęs smulkiai suvereniteto klausimą Lausannos konferencijoj ir įvykusį ginčą tarp Gabrio ir Voldemaro pareiškiau, kad aš ir p. Pakštas buvome priversti replikuoti „Bund'ui" prisiųstą raštą. Be to, p. Gabrys išgavo nuo dr. Purickio laišką, kuriame aiškiai pasisako nedavęs

In any correspondence relating to this subject please quote:

10843

BERNE.

November 11, 1918

Sir,

I am instructed by His Majesty's Minister to acknowledge receipt of your letter of the 1st instant, covering a memorandum replying to the communiqué recently published in the Bund over the signatures of Messieurs Smetona and Purickis relative to the activities of Monsieur Gabrys.

I am,

Sir,

Your obedient servant,

Frank Savery

Rev. Father Bartuska,

Villa Italia,

Avenue de Leman,

Lausanne

savo parašo po Voldemaro raštu. P. Yčas nuo savęs pakartoja tą patį. Teismui užteko tikrų duomenų apie Voldemaro naudojimą svetimų pavardžių savo priešui atkeršyti — jį politikos vyrų akyse sukompromituoti. Voldemaras buvo nubaustas dviejų savaičių kalėjimu. Voldemaras apeliavo ir, Gabriui neatvykus iš Šveicarijos į apeliacinį teismą, kuris įvyko po 1926 m. perversmo, jį išteisino. Išteisinimo motyvai man nėra žinomi.

Likus man Lausannoj, padėtis pasidarė begalo kebli. Gabrys — Informacijos Biuro šefas — juo ir toliau pasiliko. Lietuvių Tarybos pirmininkas išvažiavo Berlynan. Likau jo pavaduotoju. Kilo klausimas, kaip suderinti Tarybos ir biuro veikimas. Norėjau viską mesti ir grįžti Amerikon. Mano norams skersai kelio stojo išvažiavimo iš Šveicarijos keblumai. Atsiminiau, kad Ententė mūsų neišleidžia tad konsekventiškai neduos man leidimo vykti Amerikon per savo teritorijas. Nusivylęs savo likimu kamavausi ištisas dienas. Sutartinis darbas buvo Voldemaro sugriautas. O sugriautas dėl to, kad Voldemaras užmiršo, o gal visai nežinojo Kristaus paskelbtos tiesos — dovanojimo, nusižeminimo, išsižadėjimo savęs. Priėjau išvadą, kad bergždžias yra viso pasaulio galiūnų valdžios atstovų raginimas — prie vienybės, jeigu jie patys neišsižadės savęs, nenusižemins — netrokš tik sau ir savo pasekėjams didelių žemės turtų. Teisinga yra žmonijos genijaus mintis: nori valdyti, būk pasirengęs tarnauti. Voldemaras nieko neišmokęs ir nieko nepamiršęs, savo liliputo išvaizda baigė savo karjerą kalėjime, pasiskubindamas prieš savo galą ištiesti negarbingai savo ranką didžiajam Lietuvos priešui. Bet užmirškime Lietuvos vadus, kurie pasėjo tiek aistrų ir neapykantos jaunoj valstybėj.

Vokietijos kancleris von Hertlingas, pasiduodamas vokiečių aneksionistų įtakai ir nemokėdamas ar nenorėdamas pažaboti užkulisinės hydros — masonų ložos, kuri jį vedžiojo už nosies. Neužmirškime, kad Hertlingas 1917 m. lapkričio 20 d. pareiškė: „Mes gerbiame Lietuvos teisę rūpintis savais reikalais. Mes laukiame, kad ji pasirinktų tokią valdžios formą, kuri atitinka jos palinkimus ir jos civilizaciją". O kaip pasielgė vėliau iš išvaizdos ir būdo tas garbingas vyras? Jisai sudrebėjo prieš gaivališkas slaptas jėgas, kurios viešpatavo Vokietijoje. Ludendorfo įgąsdintas, tarsi baukštus kūdikis, jo įsakymu, du kartu atsisakė pasimatyti su Valstybės Tarybos delegacija. Lietuvos klausimo galutinis išrišimas pakibo ore. Hertlingas, patsai būdamas katalikas, ramiai padėjęs ranką ant krūtinės, nusilenkė Ludendorf'o klikai. Jo vietą užėmė princas von Baden'as.

Iš princo von Badeno, šveicariečiai lietuviai nesitikėjo nieko gera. Juos stiprino Amerikos Lietuvių Taryba, kuri buvo maždaug tų pačių pažiūrų, kaip ir Šveicarijos Taryba, išskyrus jų Lietuvos formos klausimą, kad neprotestavome prieš Uracho išrinkimą ir palaikėme Valstybės Tarybos autoritetą tuo klausimu. Amerikiečiai, kaip ir šveicariečiai, nebuvo surišti amžinų sutarčių su Vokietija pasižadėjimu. Jie nepasirašė akto, kaip Valstybės Taryba kovo 23 d., akto, kur primenama karo išlaidų našta.

Amerikiečių nusistatymą mes paskelbsime viešumon:

1) kad jie giria visas Valstybės Tarybos kovas su okupacine valdžia, ir su visais tais, kurie kėsinosi prieš Lietuvos nepriklausomybę;

2) Amerikos Lietuvių Taryba palieka valstybės formos nustatymą konstituantui;

3) Amerikos lietuvių vardu delegatai palaiko respublikos formą ir smerkia Valstybės Tarybos Uracho išrinkimą karalium, kad ji tai padariusi pati viena tautos neatsiklaususi, peržengdama tuo savo galios ribas. Nujausdami karo galą ir, gerai žinodami Valstybės Tarybos nepasisekimus ir nepasiektas nei Vokietijos akyse, nei Šveicarijos narių tarpe suvereniteto aureolės, paleidome žinią, kad Amerikos Taryba ir Europos Tarybos (dviprasmiškai minėdami tuo ir V. Tarybą) Lausannoj konferencijos metu, nutarė sudaryti Aukščiausią Tautos Tarybą, kurios uždaviniu bus atstatyti visiškai nepriklausomą Lietuvos valstybę plačiais demokratiškais pamatais. Tas komunikatas nebuvo taikomas Voldemaro suvereniteto troškimui, bet atitiko laiko dvasią. Paskelbę Valstybės Tarybos reikalavimus, pasiųstus princui von Badenui 1918 m. X-11 d., kuriais reikalaujama atpalaiduoti Lietuvą nuo diktatūros, sudaryti visgi lietuvišką valdžią, suorganizuoti lietuvišką armiją ir miliciją, paleisti belaisvius ir t.t. Tuojau paskelbėme pasauliui žinią, kad Valstybės Taryba nusivylusi Oberosto valdžia Lietuvoj, su kuria teko kovoti ištisus tris metus ir nusivylusi Vokietija, laukia Ententės pergalės, kuri viena galėsianti garantuoti laisvės principą ir užtikrinti Taikos Derybose Lietuvai nepriklausomybę. Princo Makso von Badeno programinę kalbą X-8 d. galima būtų pavadinti, šventų norų kalba. Jisai, kaip ir jo pirmtakūnai neparodė griežtumo Lietuvos klausimui sutvarkyti. Jis kalbėjo: „Valdžia siekia, kad ir Lietuvoj susidarytų plačiais pamatais *žmonių išrinktoji valdžia.* (Tokiu būdu ir von Baden Valstybės Tarybai neteikė jokio pasitikėjimo, nei pripažino jos suverenitetą). Mes norime, tęsė toliau Badenas, paskatinti (žinomas daiktas Oberostą,

mano pastaba) sudaryti reikalingas sąlygas civilinei valdžiai organizuoti. Kiekviena teritorija privalo pagaminti sau konstituciją ir nustatyti santykius su kaimyninėms valstybėms". Oberostas jo neklausė ir tų sąlygų nenustatė iki karo pabaigai. Tą patvirtinti paduodu čia lenkų atstovo Korfanty Reichstago posėdy spalių 2. d. perskaitytą telegramų pasikeitimą tarp admirolo Hintze ir Ludendorfo, kurį pakartojo žodis žodin bolševikų laikraštis „Pravda". Telegramos turinys: Admirolas Hintze nori Vilnių atiduoti lenkams. Ludendorfas atsakęs: „Aš su tuo sutinku su sąlyga, kad Lenkija suteiks Vokietijai tikras garantijas ir užtikrins kelius susisiekimui su Ukraina ir, be to, atsižadės Bieloviežo miškų Vokietijos naudai. Dėl duoto pasižadėjimo Kanclerio palikti Vilnių Lietuvai, galima tai labai lengvai apeiti: reikalinga išprovokuoti konfliktą su Taryba, kuriai tas pažadas buvo duotas, ir atliktas kriukis". Be to, generolas Ludendorfas telegramoje pažymėjo, kad, jo nuomone, reikalinga Lietuvą sujungti su Vokietija, o dar geriau su prūsais. Žinomas daiktas, iš to gali kilti Lietuvoj revoliucija, bet tam reikia sutvarkyti dalykus taip, kad pakreiptų kiton pusėn ir to nepastebėtų minia. Šie žodžiai buvo paskutiniai, pareikšti Rytų demono. *Tai jo testamentas, kurį vykdins būsimos Vokietijos kartos, ir tuos žodžius privalo amžinoji Lietuva įsidėti į galvą.*

KARO PABAIGA IR PRŪSŲ LIETUVIAI

Karui pasibaigus 1918 m. lapkričio 11 d., mūsų džiaugsmui ir viltims padidėjus, telegrafinė vokiečių Wolff'o agentūra pranešė linksmą žinią, kad Prūsų Lietuva glaudžiasi prie Lietuvos. Agentūra tą jų žingsnį pavadino pretenzijomis. Ji skambėjo šiaip: „Rytų prūsų lietuvių komisija, anot lietuvių laikraščių Tilžėje, paskelbė žinią, kad Labovos, Vėliavos, Įsrutės, Darkiemio, Goldapės pakraščiai nori glaustis prie Didžiosios Lietuvos ir sudaryti jos integralią teritoriją. Keturiolika (ne 14, bet 28 atstovai. Mano pastaba.) lietuvių radikalų sudarė Tilžėj ir jos apskričiui lietuvių Tarybą, kuri rūpinasi sušaukti provincialinę valdžią visai Lietuvai" (suprask Mažajai Lietuvai). Toji mus džiuginanti žinia pasirodė visiškai realizuojama. Viena, kad lietuvių reikalavimus tuo klausimu palaikė Amerikos prezidentas Wilsonas; antra, kad juridinė Prūsų Lietuvos pozicija buvo gerai pagrįsta tautų apsisprendimo teise. Kryžeiviai Prūsų Lietuvon įsibrovė smurtu, niekieno neprašomi. Jie atėjo ne artimo meilės prisakymų vedami, bet gobšumo ir grobimo svetimų teritorijų. Jie ne krikštyt atėjo, bet kardu nekaltų žmonių kraują lieti. Tai žinodami Prūsų lietuviai, nors pa-

vergti iš vakarų atėjusių barbarų, kuriems krikščionybė buvo vien tik pretekstu, savo neapykantą jiems išlaikė ištisus šimtmečius. Tai jie įrodė savo kalbą gindami ir vokiečių žargono nekęsdami. Jie nesisavino nei vokiečių madų, nei jų papročių. Lėtam Prūsų lietuviui buvo svetimas vokiečių žiaurumas. Tas pasyvus lietuvių gynimasis, tarsi vaidilučių saugojama ugnis, neužgęso lietuvio krūtinėj, bet išsiveržė 1918 m. pabaigoj su šauksmu: „Lietuviais esame mes gimę, lietuviais turime ir būti".

Norėdami parodyti pasauliui Prūsų lietuvių tautišką sąmonę, it vulkano išsiveržimą, p. Vanagaitis, V. Gailius ir Simonaitis 1918 m. lapkričio 16 d. sušaukė Tilžėje įžymius Klaipėdos, Šilutės, Ragainės, Tilžės apskričių vyrus Tarybai sudaryti ir darbui planą nustatyti. Gerbiant dr. Gaigalaitį, susižinota su juo telefonu ir pasiūlyta jam likti Tarybos pirmininku. Jo sutikta, jeigu suvažiavimas jį išrinks. Atsisakius vėliau Gaigalaičiui nuo pirmininkavimo, juo liko Vanagaitis su Gailium ir Simonaičiu, kaip Prūsų lietuvių Tautinės Tarybos valdyba, ir apie tai buvo pranešta laikraščiams. Išgirdę Prūsų lietuvių šauksmą jungtis prie Lietuvos, Prūsijos maisto diktatorius von Batockis, anot „Vorwärts", pareiškė įsiutęs: „Su panieka mes atmetame projektą (Wilsono) atiduoti svetimai valstybei valdyti rytų Prūsus ir nors vieną jos pėdą, kuri buvo atskirta brangiu Vokietijos galiūnų krauju".

Von Batockio, kaip ir daugelio kitų pangermanistų odium iššaukė Amerikos prezidento žodžiai, Vokietijos adresu, ir pažadai prijungti Mažąją Lietuvą prie Didžiosios Lietuvos. Štai Wilsono žodžiai apie vokiečius: „*Vokiečiai įtikino mus, kad jie yra be garbės ir nesilaiko teisingumo. Jie nesilaiko sutarčių, neturi principų. Teisės vietoj yra tik jų jėga ir jų pačių nauda. Mes negalime pasitikėti jų žodžiais, ir tai mus privertė griebtis ginklo*". „Woodrow Wilson as I know him" Tumulty, Wilsono sekretorius 1921 m. by Daubleday, Page XC⁰.

Mes tuo metu turėjome daugiau teisės pareikšti tam junkerių išsigimėliui, kad Prūsų Lietuva ginasi nuo Europos ir Vokietijos banditų. Didysis mūsų kunigaikštis Vytautas, bekovodamas ties Žalgiriu už savo brolių laisvę, praliejo daug švaresnio kraujo, negu vokiečiai, taip vadinami galiūnai, karo metu. Mes pareiškėme jam, kad Vokietija, valdydama ištisus amžius Prūsų Lietuvą, ją brutaliai germanizavo. Išleisti 1873 m. Bismarko įstatymai draudžią vartoti lietuvių kalbą mokyklose, įstaigose, varė ištautinimo darbą. Lietuvių Delegacijos atvejų atvejais, atsilankydamos pas Kaizerį, nepaveikė jo širdies tam įstatymui pakeisti. Lietuvių prašymu, maldavimų grąžinti jiems laisvę teutonų

valdovas neišklausė. Ir šimtai tūkstančių mūsų brolių buvo pasmerkti išnykti ir susilieti su germanais. Tad ir jų noras, išreikštas Tilžėje, nebuvo be pamato. Ir mes sveikinom mūsų Mažosios Lietuvos brolius, kurie dar vartodami seniausią Europos kalbą sumanė savo likimą kurti ne su prispaudėjais, bet su laisva Lietuva.

Informacijos Biuro organas „Pro Lituania" pasiskubino suteikti žinių pasaulio politikams apie Prūsų Lietuvą, duodamas statistinių žinių apie tą kraštą. Jos atrodė šiaip: Anot Beheim, 1735 m. Prūsų Lietuvoj gyveno 172 000 žmonių, kalbančių lietuviškai, svetimtaučių (suprask vokiečių) tebuvo vos 28—29 000*). Tas pats Beheim tvirtina, sekančiais metais Prūsų Lietuvoj buvo 8365 ūkininkai, kurie valdė 259 529 hektarus lauko, kai svetimtaučių skaičius tesiekė 3724 žemdirbius, valdančius 99 535 hektarus**). Tuo metu Prūsų Lietuvoj gyventojų skaičius sudarė 8—3 proporciją ir tuo galima išaiškinti Beheimo davinius, tvirtinančius, kad už linijos nuo Karaliaučiaus iki Geldapui į rytus tekalbėta vien lietuviškai anot Tetrnerio pastabos 1590 m. keliauninkai nesurasdavo Įsrutės apskrity kitos tautos žmonių kaip lietuvius.

Bažnytinis protestantų almanachas 1910 m. atranda jau tik 96 967 lietuvius, kurie vartojo išimtinai lietuvių kalbą bažnyčiose. To meto valstybinė statistika tesurado vos 93 000, nors Völkelio duomenimis 1848 m. Prūsų Lietuvoj buvo 150 580 žmonių, su kuriais nebuvo galima susikalbėti vokiškai. Viehbahn'as surado tokių 1858 m., 140 000 ir oficiale statistika 1861 metų priskaito dar 136 990 lietuvių, kalbančių tik lietuvių kalba. Rogge 1870 m. — 139 450 žmonių, Tetzner 1897 m. — 120 000 žmonių.

Nereikia pamiršti, kad mokantieji kalbėti vokiškai lietuviai nebuvo dar vokiečiais. Neklystant galima tvirtinti, kad jų skaičius nebuvo mažesnis už kalbančių vien lietuvių kalba.

---

*) Žiūrėk Frideric Guilaume I-er (colonization) pusl. 61.

**) Pusl. 77 ir 270.

PRŪSŲ LIETUVIŲ TAUTINĖS TARYBOS VALDYBOS IŠLEISTAS PAREIŠKIMAS IR Į TAUTĄ ATSIŠAUKIMAS 1918 M. LAPKRIČIO 30 D.

PAREIŠKIMAS

Atsižvelgdami į tai, kad viskas, kas yra, turi teisę gyvuoti, ir į tai, kad mes Lietuviai čionai Prūsų Lietuvoj gyvenantieji sudarome šito krašto gyventojų dauguomenę, reikalaujame mes, remdamies ant Wilsono tautų paties apsisprendimo teisės, priglaudimo Mažosios Lietuvos prie Didžiosios Lietuvos. Visi savo parašu šitą pareiškimą priimantieji pasižada, visas savo jėgas už įvykdinimą minėtojo siekio pašvęsti.

Tilžėje, 1918 m. Lapkr. 30. d.

Prūsų Lietuvos Tautinė Taryba.

LIETUVININKAI!

Pabuskit! Klausykit! Padabokit!

Dabar svarbiausis laikas mūsų giminės nusidavimų: Karalystės griūna, karalkrėsliai puola ir žmonių ikšiol prispaustos giminės pasikelia iš vergystės ant šlovingos valnybės.

Pons Dievs aiškiai *nor mus lietuvius,* kaip *vienos giminės* draugus, *suvienyti į laisvą savotišką Lietuvą,* kuri daugiau nebus sudraskyta, bet *stipri bei galinga karalystė,* kurioje *mūsų brangioji kalba* ponavos. Dievas ją yra leidęs ir mums dovanojęs — o ką sutvėręs est Dievas, tai žada išlaikyti.

Štai, *Didžioji Lietuva,* kuri pirm 600 metų buvo didinga karalystė nutenkanti nuo rytinių iki juodųjų jūrų, nuo Klaipėdos iki Odesos miesto, *yra vėl laisva ir nepriklausoma valstybė* pastojusi, ir įsitaisė *savo valdžią bei savo kariuomenę,* jeib su pasaulio didžiomis valstybėmis stotų į *tautų susidraugavojimą*, kuriame *amžina taika* ponavos. Dievas pats stebuklingu būdu ją iškinkė iš maskolių vergystės jungo per šį išgastingąjį karą. Tad vokiečiai ją užėmę, tykojo ją pasiplėšti ir suvokiečiuodinti, kaip jie su mūsų prūsiška Lietuva yra padarę. Žmones Didžiosios Lietuvos jie prispaudė nežmogiškai, išplėšė jų turtus, atėmė jų galvijus bei javus, kad lietuviai badmirščiuoti turėjo. Pačius Lietuvos žmones gabeno į Vokietijos kalnkasyklas bei fabrikus, sugautuosius palaikė nelaisvėje, ir po taikos padarymo dar kraštą taip išplėšė, kad veik nieko jame neliko. Taip jie manė Lietuvą lengviaus pasilaikyti ir vokiečiais kolonizuoti. Gendrolius *Ludendorfs* buvo apsi-

ėmęs karaliaus žodį, laisvę pažadantį, laušti ir Lietuvą su ginklų galybe po Vokietijos jungu pavergti. Ale tad Pono Dievo sūdai ant pasididžiuojančios ir gvoltiškos Vokietijos užgriuvo. Jis attraukė Vokietijai savo pagalbą ir jos kariuomenė turėjo po daug laimėjimų tačiau atgal traukties. Grumzdanti nepalaima privertė vokiečių valdžią, atsikartotinai savo priešininkų taikos derėjimus prisiulyti. Amerikos prezidento Vilsono reikalavimus ji noriai priėmė, kad tik per greitą taiką nuo visuotino sugruvimo išsigelbėtų. O Vilsons reikalavo, kad *kožna giminė pati laisvai savo politinį buvį taisytusi. Teip gi ir mums dabar valanda parėjo, savo laisvę įgyti.* Vokietijos valdžios prisiūlymas ir *mums tą savotišką laisvę garantuoja.* Ciecorystės kanzleris atvirai apsakė, kad taikos derėjimui reikalaujant, Vokietija savo sienas atgal statysianti, taipgi ir *Lietuvos karalystei jos lietuviškąsias dalis atiduosianti.*

Ar tad mes dabar dar tylėsim, snausim ir miegosim. Antai, suomiai laisvi, čekai laisvi, lenkai laisvi, vengrai laisvi, ukrainai laisvi, slovėnai laisvi, ar tik *mes prūsiški lietuviai vieni toliaus gėdėsimės savo lietuvystės ir lysime toliaus po vokiečių dangalu,* kurie jau 500 metų mūsų brangią kalbą spaudžia ir naikina, mūsų kudikius per savo mokyklas mums atsvetina, visuose stonuose mus žemina ir niekina? Ten, kur *Labgava, Vėluva, Ysrutys, Darkiemis, Goldapė,* tai vis *lietuviški kraštai,* kur mūsų tėvų tėvai savo gražiąją kalbą vartojo ir lietuviškai gyveno.

Dabar parėjo valanda, pasauliui apsakyti, kad mes dar gyvi, kad mes su *Didžiaja Lietuva esame vienos motynėlės vaikai,* kad ką mūsų priešininkai per šimtmečius išardė, dabar laikas vėl suvienyti.

Viena giminė, viena kalba, viena valstybė, viena valdžia— toks tur dabar mūsų reikalavimas būti. Tad lietuviška giminė, lietuviška garbė, lietuviška kalba amžinai gyvuos, tad vaikų vaikai į tūkstančių eilę mums dėkavos, kad mes tikroje valandoje pabudome ir be baimės už savo tėviškę įstojome.

Mes Vokietijai dėkavonės neėsame kalti! Lietuviškojo kraujo yra dėl Prūsijos bei Vokietijos tulų neteisingų karų *srovės pralietos.* Narsingai yra lietuviški vyrai už Prūsijos karalių kovoję. *O kaip mums už tai tapė dėkavota!* Tuomi, kad mus *tautiškai* vis daugiaus *naikino* ir *mūsų kalbą žudė, mus už nieką laikė, mūsų lietuviškos žemės vardo nei minėti neminėjo.*

Mes siuntėme karštus prašymus, peticijas, deputacijas pas karalių bei valdžią, ale jokio susimilimo neradome, atpenč tapė mūsų kalba dar sunkiaus spaudžiama ir naikinama. Todėl *mes be jokios širdperšos*

skiriamės nuo Vokietijos: ji nebuvo mums motyna, bet kaip kieta neširdinga svetima pamotė. O kad ūkininkaistė tarp mūsų pakilusi, už tai ne vien vokiečių valdžia rūpino, ir *Danijos, Olandijos, Belgijos* bei kitų valstybių valdžios yra už laukininkystę rasi daugiau pasidarbavusios.

Vokiečių valdžia šį kruvinajį karą ledikai pradėjo, tegul dabar ji su savo visvokiškais ramsčiais ir neša skaudžiąsias pasekmes, teneša nepakeltinajį skolų jungą, teatbudavoja išnaikintus kraštus. *Mes lietuviai to viso nekalti, mes todėl ir koravonės jungą neimsime ant savo pečių.*

Mes kreipjamės šioje Dievo mums dovanotoje valandoje ten, kur *mūsų giminės, draugai mums moja, ir kur mūsų širdis mus traukia,* su jais, kurie šimtmečius vergystės jungą vilko, susivienyti, *mes budavosime naują, galingą, laisvą ir šlovingą Lietuvą, kuri giminių tarpe galės garbingą vietą užimti.*

Lietuva ant visados, tarp palaimos, tarp bėdos!

Taip prisiekite mūsų Lietuvai, su turtu bei krauju už savo tikrają tėviškę įstoti. Neduokities persikalbėti vokiškų valdininkų, nebijokite jų grumzdimų! Balsuokit, kad laikas pareis, tiktai už prisiglaudimą prie Didžiosios Lietuvos. Ten mus nespaus didi mokesniai, nes naujoji Lietuva ne tur senų skolų. Ten mes ir pagal tikėjimą galėsime kožnas savo tikybą pildyti laisvai, ir mūsų kūdikiai nebus sunkinami svetima šnekta. Taip pakelkime balsą kaip žaibą griausmingą. Lai gyvuoja mūsų brangi tėviškė, didžioji, laisvoji Lietuva!!!

PRŪSŲ LIETUVOS TAUTINĖ KOMISIJA.

Lenkai ir mes.

Atpasakojus mūsų kovas su vokiečiais, Lietuvos okupantais, ne pro šalį bus paminėti mūsų santykiai su lenkais. Lenkai karo metu niekuo nesiskyrė nuo Horodlos, Liublino ir prieškarinių laikų lenkų. Lenkas išdidus, iš savo prigimties didelis veidmainys, mėgstąs pasigirti, vylingas ir fanfarų mėgėjas. Lenkus pažinau, būdamas klieriku Seinų seminarijoj. Lenkų tipą seminarijoje atstovavo kun. Jałbrzykovskis, dabartinis Vilniaus arkivyskupas. Jo ideologija buvo endekų (nacionalistų-demokratų) ideologija. Jo nacionalizmas buvo ankštai susiėjęs su maskuotu šovinizmu. Jo gyvenimo tikslas seminarijoj buvo sulenkint lietuvius kunigus ir įgyti jų tarpe simpatijas Lenkijai. Tam tarnavo lenkų literatūra ir tendencingas Lenkijos-Lietuvos istorijos

nušvietimas. Tam tarnavo ir lenkiška patriotiška daina. Nors Seinų seminarijoj 2/3 auklėtinių buvo lietuviai, bet švenčių metu skambėjo tik lenkiškos dainos ir giesmės. Jei lietuviui choro dirigentui ir pavykdavo įsprausti kada nekada nekalčiausio turinio lietuvišką dainelę, tai Jałbrzykovskis ir jos turinį cenzūruodavęs.

Atsimenu vieną kartą rengėmės ten kokios šventės švęsti. Mokinomės dainuoti savo pasirinktų lietuviškų, patriotiškų dainų. Į repeticijos salę įžengė kun. Jałbrzykovskis, nešinas glėbį dainų. Išgirdęs mūsų tautišką dainą, sustabdo dirigentą ir paduoda savo dainas. O jos visos beveik lenkiškos: „Bože coś Polskę" „Ješče polska nezginęła", „Na Wawel — na Wawel" ir t. t. Dirigentas ką bedarys pradeda niūniuoti lenkų patriotiškas dainas ir prašo mus jas dainuoti. Netvėręs pykčiu, nuėjau į suolą ir atsisėdau. Prašant Jałbrzykovskiui dainuoti, apsimečiau sergąs gerkle ir nedalyvavau repeticijose. Mes jo dainas vėliau pakeitėme lietuviškomis lygia proporcija ir turiniu su lenkiškomis. Tai buvo pirmas mano susikirtimas su endekų šalininku ir jo pergalėjimas. Nuo to laiko likau Lenkijos sąmoningas priešas, o karo metu, bekovodamas su visa šovinistiška Lenkija, turėjau didelio džiaugsmo ją demaskuoti pasaulio akyse. Demaskuoti veidmainius — tai mano prigimtis.

Mūsų Tarybos ir Informacijos Biuro nusistatymas atitiko mano pažiūras į lenkus. Griežtas buvo ir p. Gabrys, kun. Daumantas ir Steponaitis. Nors šie paskutiniai ir buvo sudarę Fribourge drauge su lenkais dvarponiais 1915 m. bendrą komitetą Lietuvai šelpti, bet apvilti Pilsuckio, Platerio ir kitų, iš to komiteto išstojo ir savo klaidą atpirko vėliau griežčiausiu prieš Lenkiją nusistatymu, suorganizavę lietuvišką pašalpos komitetą „Lituania" ir savo straipsniais, ypač kun. Purickis kovodamas už lietuvių teises Vilniaus ir Gardino gubernijose. Ypatingos vertės yra jo parašyta brošiūra „Gardino gubernija".

Išstojus lietuviams iš lenkų komiteto, dr. Viskanto suorganizuoto, komitetas iširo. Kova su lenkais, turiu pasakyti, buvo sunki. Ta kova siekė labdarybės ir politikos sritis. Lenkai žinomi pasauliui, kaip šmeižikai. Jie tuo ginklu naudojosi ištisus karo metus prieš lietuvius. Jie turėjo pinigų iš šv. Tėvo paskirtos Lenkijai Dienos. Tas kapitalas, būdamas a. a. Sienkevičiaus, Dmovskio ir Paderevskio rankose, varė pragaištingą darbą Lietuvos atžvilgiu. Tas jų kapitalas siekė arti 15.000.000 frankų.

Lietuvą užėmus vokiečiams, man ir visiems amerikiečiams visų pirma krito į akis Vilniaus galvos vokiečio grafo Pfeil atsišaukimas į Vilniaus visuomenę: „Vokiečių karo jėgos išvijo rusų kariuomenę

iš lenkų miesto Vilniaus ribų... Jis visuomet buvo perlas garsioj lenkų viešpatijoj... Dieve laimink lenkus". Amerikos laikraštija priėmė tą istorijos „Žinovo" kalbą su panieka, kiti juokavo, treti protestavo. Dar blogesnio įspūdžio padarė amerikiečiams Vilniuje lenkų — lietuvių obyvatelių (piliečių) komitetas, šalia grynai lietuviško Centralinio nuo karo nukentėjusiems šelpti komiteto. Tą žinią mums pranešė „Vilniaus Aidas". Lenkų-lietuvių komiteto pirmininku buvo garsus endekas (nacionaldemokratas) — Kognovickis. Lietuvos lenkininkai paskyrė sau 12 vietų, lietuviams su žydais siūlė 4 vietas, o gudams 3 vietas. Nors J. Vileišis ir agitavo tarpe įvairių partijų atstovų už reikalingumą stoti ton draugijon, bet daugumos lietuvių nuomonė nesutiko su jo įrodinėjimais. Bet vis dėlto J. Vileišis su Jurgiu Šauliu, M. Sleževičium ir Kymantu įstojo į lenkų komitetą, kuris buvo patvirtintas vokiečių valdžios. Nustebau J. Šaulio įstojimu į lenkų komitetą. Tiesa, jis dar nuo Šveicarijos laikų (studijavo Berne, o aš Fribourge) Fribourgo studentus vadino šovinistais, buvo palankus socializmui. Bet esant lietuvių komitetui Vilniuje, ir dar draugauti su lenkais, paneigti tautišką organizaciją, buvo nedovanotina. Lenkai jau tuo metu buvo susiuostę su Šveicarijoje esančiu lenkų komitetu. Norėdami įtikti lietuviams, dalyvavusiems komitete, lenkai išrenka adv. Kryžanovskį ir Jurgį Šaulį vykti Berlynan ir Poznanėn kokių ten Rockefeller'io paskirtų aukų Lietuvai surasti.

Šaulys-Bekampis pasižymėjo dar tuo, kad „Vilniaus Žinių" 1915 m. Nr. 39 straipsnyje „Dėlei pastarųjų lietuvių-lenkų kivirčų" peikia Centralinio komiteto valdybą, kam ji ieškanti katalikų pamaldoms salės per laikraštį „Vilenski Viestnik", ir tame pačiame straipsnyje indirecte stengiasi pateisinti kun. Michalkevičiaus žingsnį atimti kan. Olšauskui teisę laikyti šv. mišias, klausyti išpažinčių ir sakyti pamokslus Vilniaus vyskupijoj. Toks Šaulio žingsnis skaldė lietuvių jėgas Vilniuje ir buvo vandeniu ant lenkų malūno.

Tasai Šaulio dalyvavimas aukų rinkime drauge su endekais pakenkė Centraliniam Lietuvių komitetui siųsti delegatus Berlynan ir Amerikon. Bekerato policijos šefas Vilniuje aiškiai pareiškė Centraliniam Komitetui, kad lietuvis Šaulys jau išvyko drauge su lenku Kryžanovskiu pagalbos ir aukų rinkti. Gauta pradžiai 50.000 fr. lenkinimo darbui varyti Vilniaus krašte. Jie pakliuvo į rankas administratoriaus Michalkevičiaus. Kymantas protestuodamas apleido lipdytinį komitetą. Iš „Vilniaus Aide" tos istorijos atpasakojimo, matyti, kad trys likusieji lietuviai neapleido draugijos ir neprotestavo. Tuo tarpu dvarininkas Stanevičius važinėjo po Trakų apskritį ir piliečių

komiteto vardu siūlė lietuviams Vevėjiškio komiteto pasiųstų pinigų su sąlyga — įsteigti lenkiškas mokyklas, kuriose būsią mokomi vaikai ir lietuviškai, bet mokyklų vedėjomis būsią paskirtos tik lenkės mokytojos.

Tie lietuvių vilniečių vaidai ir kunigaikščio Izenburgo grynai lenkiškos simpatijos, be abejo, prisidėjo prie Centralinio Lietuvių Komiteto uždarymo. Lenkams atėjo aukso laikai. Milijonai plaukė į Vilniaus, Gardino ir į Kauno gubernijas. Tose gubernijose lenkai įsteigė per 500 liaudies mokyklų, keliasdešimt gimnazijų ir technikos mokyklų. Ir prasidėjo baisus Lietuvos teritorijos lenkinimas. Lenkų šelpimo komitetas Vilniuje priklausė nuo Varšaviškio, kuriam pinigus siuntė Vevėjiškis, Dmovskio, Paderevskio, Sinkevičiaus komitetas.

Lenkai Vilniuje jautėsi kaip namie. Šiuo jų viešpatavimu galima išaiškinti adm. Michalkevičiaus nenorą pasirašyti Vilniaus diacezijos vardu bendrą peticiją su Kauno ir Seinų diacezijos administratoriais į šv. Tėvą 1916 m. geg. mėn., prašyti Jo Šventenybę, kad paskirtų Lietuvai Dieną pasaulio katalikų bažnyčiose.

Į mano interview su „New-York Times'o“ žurnalistu apie tikrą labdarybės stovį Lietuvoj, pasiskubino atsakyti lenkų pagalbos komiteto generalinis sekretorius Gorskis. Jis tvirtino, kad lenkai nedarą jokio skirtumo, dalydami aukas tarp lietuvių ir lenkų.

Už tą interview teko man daug nesmagumų. Amerikos lenkai surado adresą to lietuvio „šovinisto“, drįstančio pajudinti lenkų — širšių lizdą.

Pasipylė protestai, laiškai, grasinimai. Vieną iš jų dar ir dabar užtikau savo bibliotekoj. Laiško autorius, biauriausiai išniekinęs lietuvius, atpasakojęs lenkų geradarybes Lietuvoj, išaukštinęs į padanges Lenkijos kultūrą, jos istorijos gražiuosius lapus, pranašavo apie pokarinės Lietuvos likimą — nepriklausomosios Lenkijos ribose ir jų ten viešpatavimą. Autorius pasirašė slapyvarde.

Tamstos būsimas valdovas.

Lenkai nežiūrėjo jokio padorumo taisyklių. Jie vogė (Liubomirskio afera), jie melavo, jie šmeižė, kad tik būtų naudingiau panpolonizmui. Izenburgas drauge su Michalkevičiumi, lenkų komitetu Vilniuje ir gausingais agentais iš Poznanės improvizavo 1916 m. gyventojų statistiką, kur užrašė dešimtis tūkstančių lietuvių ir baltgudžių lenkais, kad parodytų pasauliui, kad Vilniuj, Vilniaus ir Gardino gubernijose yra dauguma lenkų. Jeigu tą dirbtinę vokiečių statistiką palygini

su rusų 1897 m. statistika, tai išrodytų, kad per taip trumpą laiką Lietuvoj priaugo 45% lenkų.

Lankydamasis Vilniuje 1916 m. sužinojau, kad administratorius Michalkevičius pasiuntė Vilnijos kunigams slaptą cirkuliarą, kuriame reikalavo iš kunigų paveikti lietuvius ir baltgudžius užsirašyti lenkais. Net pačiame Vilniuje buvo užrašyti lenkais daugelis kunigų ir inteligentų lietuvių.

Lenkai mokyklų tinklu, labdarybe ir falsifikuota statistika troško parengti dirvą politiniai Lietuvos ir Lenkijos unijai. Ne pro šalį čia paminėti iš lenkų pusės kliūtis, kurias turėjo Dūmos atstovas Yčas, kol pasimatė su šv. Tėvu. Antra: lenkų intrigos padarytos prieš prof. Būčio norą atsilankyti Vatikane Lietuvių Dienos klausimu. Nors profesorius išbuvo visą mėnesį Romoje, visgi nepavyko pamatyti Jo Šventenybės. Paskelbus šv. Tėvui Lietuvos Dieną 20 geg., Lenkija nerinko aukų savo bažnyčiose Lietuvai. Nė vienas centas neteko mūsų komitetui. Taip elgėsi Lenkija su savo „broliais" lietuviais. Tą privalo amžinai įsidėmėti dabartinė Lietuva, ir visi tie, kurie malonėtų turėti su ta šalim politiškų ryšių. Ta prasme jie išvystė užsieny stačiai pragarišką propagandą savo leidžiamuose organuose „Moniteur Polonais", „Polnische Blätter" (Berlyne), „Polonia" — Paryžiuje ir „Poland" — Anglijoje. Bet to, jiems neužteko. Jų surinktą pasaulio bažnyčiose kapitalą nenaudojo vargui mažinti Lenkijoj, bet politinei propagandai, papirkdami prancūzų, šveicarų ir iš dalies anglų laikraštiją. Jie mokėdavo dideles sumas žymiems žurnalistams, kurie, naudodamiesi vien tik lenkų suteiktomis informacijomis, atkakliai gynė lenkų siekimą sujungti Lietuvą, Baltgudiją su Lenkija ir sudaryti „L'Etat Tampon" (užtvarą) tarp Rusijos ir Vokietijos.

Jų atstovai iš Poznanės palaikė Reichstage panpolonistų Didžiosios Lenkijos norus. Vevėjiškio komiteto narys nupyškėjo net į Washingtoną dirbti šalia prezidento, senato ir žemųjų rūmų atstovų, beskambinant fortissime jų salionuose ir bekugždant pianissime užkulisuose į ausis įtakingų vyrų. Lenkijai pageidaujant, Dmovskis atsidūrė Paryžiuje ir ten suko galvas ministerių pirmininkui Clemençeau, parlamentarams et. c. c. Jo kelionės Londonan irgi buvo mums gerai žinomos. Lordo Grey ir lordo Cecil atsiliepimai apie Suvalkus ir apie Lietuvą buvo inspiruoti Dmovskio, nes tie Anglijos ministeriai neturėjo nė mažiausio supratimo apie Lietuvą ir net nežinojo, kur ji yra. Prieš istoriškų faktų iškraipymą, prieš lenkų šmeižtus papirktoj Ententės spaudoj Brüknerio, Berlyno profesoriaus, prieš įžulumą garsingo Bienaimé straipsnius „Journal de Genève", prieš žurnalisto

Muret straipsnius „Gazette de Lausanne“, prieš nepažabojamą „Journal de Genève“redaktorių William Martin'ą, prieš Leblond'ą, laikrašty „Paris-Midi ir, kitus į puolimą linkus pradėjome savo organe, „Pro Lituania“ žūtbūtinę kovą straipsniais, demaskuojančiais jų veidmainystę ir istorinių bei kultūrinių žinių stoką apie Lietuvą. Tai darėme komunikatais, protestais ir taip jau gausinga apie Lietuvą literatūra.

Pradžioje 1917 m. lenkų šovinistų laikraštis „Moniteur Polonais“ Nr. 3 straipsnyje „Vokiečių politika Lietuvoj“, kurią žinomas daiktas suglaudžia su Lenkija, o Lietuvos vardą palieka kaip istorišką pavadinimą tik per lenkų malonę šiandien dar Gardino, Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijoms, ginčina teisę vokiečiams germanizuoti tas lenkų provincijas, verčiant mokyklose vartoti vokiečių kalbą. „Moniter Polonais“, žinomas daiktas, norėjo polonizuoti Lietuvos kraštus ir laikydamasis vokiškos „Kolossal“ politikos, troško istoriškos Lenkijos „od morza do morza“. Tuo metu lenkų politiški sluoksniai, publicistai, redaktoriai, pagauti Towiański'o misticizmo, kalbėjo ir rašė Apvaizdos Lenkijai skirtą likimą pavaduoti Rusiją. Jų norėta pavergti Ukrainą, Baltgudžius ir Lietuvą. Tame pat straipsnyje redaktorius skundėsi, kad prieškarinė Rusija trukdė darbą lenkams Lietuvoj, keldamas į padanges lenkų politiką Lietuvoj, kuri, anot jo, nešė istoriškos Lenkijos visus garbės ženklus.

„Pro Lituania“ pusl. 30. atsakė į tuos tvirtinimus: „Lietuviai daugiau nebeleis lenkams demoralizuoti Lietuvos plačiųjų sluoksnių savo lenkiška kultūra ir varyti Lietuvoj veidmainišką politiką. Visiems žinomas lenkų kunigų elgimasis nuo laikų įvedimo katalikystės Lietuvoj. Jie vengė išmokti Lietuvos valstybės kalbą, jie ir šiandien vartoja tą pat metodą Minske, Mohiliove, užgindami kunigams sakyti pamokslus baltgudžių bei ukrainiečių kalbomis. Tas pat su katechizacija. Lenkų kultūra Vilniuje, Gardino miestuose ir kitur, kur municipalitetą sudarė lenkų dauguma, pasižymėjo tuo, kad jie iki karo pradžiai nesugebėjo įvesti kanalizacijos. Tų gubernijų kaimai, lenkų kunigų ištautinti, atsižymėjo žemiausiu kultūros laipsniu, panašiu į Azijos bei Afrikos gyventojų būklę. „Moniteur Polonais“ redaktorius, kaip ir lenkų šovinistinė visuomenė, kuri sudaro 90% visos Lenkijos gyventojų, apsimeta nežinanti istoriškos Lietuvos galybės ir nuopelnų civilizacijai, nepripažįsta jai teisės būti nepriklausoma nuo Lenkijos, nepažįsta Lietuvos kultūros, kuri yra daugeliu laipsnių aukštesnė už lenkų kultūrą. Aklas „Moniteur Polonais“ redaktorius užmiršta, kad Lietuva, ne kas kitas, suteikė garbės ir didybės ženklus

Lenkijai. Jisai nežino, tur būt, vardų kunigaikščių Sapiehos Oginskų, Sanguškos, Tiškevičių, Radvilų, Kosciuškų, Moniuškų, Mickevičių ir šimtus kitų, kurie prisidėjo prie Lenkijos didybės ir garbės išplėtimo. „Moniteur Polonais" redaktoriui patariau rūpintis etnografinės Lenkijos nepriklausomybe ir palikti Lietuvai ramybę. Priminiau jam krikščionijos principą: „nedaryk savo artimui to, ko pats sau nenori".

P. Gabrys „Pro Lituania" straipsnyje „Lenkijos spaudos atakai prieš Lietuvą" kritikuoja lenkų papirktą p. M. Leblondą ir kitus, Prancūzijos laikraščiuose tilpusius garsius publicistų vardus, kurie sąmoningai buvo nusistatę prieš Lietuvą. Leblond straipsnyje „La Lituanie", įdėtame „Paris-Midi" 1917 m. kovo 13 d. ir laikrašty Le Siècle"... vasario 14 d., klausia: ar ištikro esama lietuvių tautos? Lietuva, anot jo visuomet priklausė Lenkijai ir buvo jos provincija. Lietuvių separatizmą, autorius vadina vokiečių padaru. Tą mintį atremia Gabrys, įrodydamas, kad Vytautas Didysis buvo separatistas, o jo staigi mirtis buvo lenkų organizuota. Vėliau XVII Lietuvos magnatas Janušas Radvilas dėjo milžiniškas pastangas Lietuvai išgelbėti nuo Lenkijos anarchijos. Augusto II laikais tas separatizmas dar padidėjo, 1700 m. lapkričio 24 d. didelis Lietuvos patriotas kunigaikštis Sapieha pradėjo atsiskyrimo nuo Lenkijos propagandą. Jam į pagalbą pasiskubino kunigaikštis Mykolas Visnovieckis, Jurgis Oginskis, Jonas Pacas, Mykolas Oginskis, Kazys Radvilas, kurių troškimas buvo suorganizuoti grynai lietuvišką valdžią, tokią, kokia buvo prieš Jogailos gadynę. Jie pasirašė aktą, kuriame atsisako visų privilegijų, kurias Lenkija suteikė jiems ir jų šeimoms. Sukilimo metu, kurį vedė Kosciuška, Lietuva suorganizavo savo valdžią, skirtingą nuo Lenkijos. Net praradus Lenkijai ir Lietuvai nepriklausomybę, kunigaikštis Mikas Cleofas Oginskis su kitais Lietuvos aristokratais prašė rusų carą Aleksandrą I atstatyti Didžiosios Lietuvos kunigaikštystę, suteikiant regento teises savo seseriai Katarinai, Rusijos kunigaikštienei. Tik karas su Napoleonu sutrukdė projekto įvykdymą. Kunigaikštis Sapieha už savo drąsų žingsnį nustojo gyvybės. Lenkai jį nugalabino. 1831 metų revoliucija atgaivino separatizmo norą Lietuvoj. Jinai suorganizavo savo valdžią, kuriai vadovavo grafas Mikas Tiškevičius. 1863 m. Lietuvos diktatorius Kalinauskas pareiškė, kad Lietuva kovos vien už savo nepriklausomybę, kaip ir Lenkija, bet pasiliks nuo jos nepriklausoma. Patsai Kosciuška nepasitikėjo lenkais. Separatizmas pasiekė jau tautos sluoksnius 1905 m. Vilniaus seime. Įrodęs M. Leblondo fanatizmą ir istorijos nežinojimą, kritikavo jo visišką lietuvių literatūros ignoraciją, kuri prasidėjo 16 šimtmety, ir

dailės, kuri pradėjo diegus leisti jau XIX amžiaus pradžioje. Po tam perėjo prie kultūros, pažymėdamas, kad pagal statistiką 1897 m. Lenkijoj buvo 34.7% mokančių skaityti ir rašyti, tuo tarpu Lietuvoj, tokių surasta 52%. Savo straipsnyje Gabrys griauna Leblondo tvirtinimus, kad Vilniuje nesama lietuvių. Jisai įrodė, kad daugumas Vilniaus miesto gyventojų yra žydai (apie 30 000), kurie moka lietuvių kalbą. Jame esama baltgudžių, kalbančių „poprostemu", kurių lenkai neturi teisės savintis, o lenkų paskutinė rusų statistika surado vos 7% visų Vilniaus gubernijos gyventojų tarpe. Priminęs Liublino Unijos nuostatus, kurie lenkams neleido vykti Lietuvon be paso ir ten atvykę neturėjo teisės įsigyti žemės, autorius klausia Leblondą, iš kur surado tiek daug lenkų tas ponas Lietuvoj? Leblondui, kaip ir jo atstovaujamai lenkų klikai, nepatinka sąmoninga, turtinga Amerikos lietuvių kolonija. Po ilgų išvedžiojimų p. Gabrys prieina išvadą, kad Leblondas daro gėdą visai Prancūzijai — savo lenkišku fanatizmu ir parsidavimu Lenkijai, diskredituodamas Prancūzijos laisvo tautų apsisprendimo šūkį*).

Įvykus Rusijoj revoliucijai, provizorinė valdžia formaliai pažadėjo enkams sujungtą ir laisvą Lenkiją. Iš džiaugsmo lenkai paskelbė pasauliui, kad Rusijos ir Vokietijos norai sutampa sudaryti vieną valstybę, skiriančią Rusiją nuo Vokietijos. Mūsų Biuras buvo priverstas replikuoti į tą žinią, pareikšdamas protestą lietuvių, kurių tauta jokiu būdu nenori prisidėti prie anarchiškos Lenkijos, kuri kadaise su savo liberum veto pražudė ir Lietuvą.

Tuo klausimu buvo atspausdintas straipsnis: „Lituanie et Pologne". Kilus Rusijos revoliucijai lenkų nesnausta. Mes sužinojome apie užsienio lenkų įvykusią Londone konferenciją, kurioje dalyvavo M. Dmovskis, grafas K. Plateris, grafas Zamoiskis, Reichstago atstovas Seyda, ir kurioje buvo išdirbtas projektas Didžiosios Lenkijos, kurios ribos tęstųsi nuo Baltijos iki Juodųjų Jūrų, ir kurios orbitan įeitų Lietuva, Ukraina, Galicija, Bohemija, Kroacija ir Jugo Slavai**). Mūsų Informacijos Biuras pasistengė demaskuoti lenkų užmasčias Lietuvoj ir kritikuoti lenkų aristokratų fantastiškus sumanymus, kuriuos jie pasistengė įduoti užsienių reikalų ministerijoms Paryžiuje ir Londone. Straipsnyje „L'imperialisme polonais et l'avenir de la Lituanie", įdėtame „Pro Lituanios" Nr. 5 p. 97 buvo prirodyta šovinistų ir pasipūtėlių lenkų intrigų ir projektų nerealumas ir pasau-

---

*) „Pro Lituania" p. 49.
**) Žiūrėk „Pro Lituania" 1917 m. p. 35.

linei taikai kenksmingi sumanymai. Įrodžius negalimumą jungti Lenkiją su Lietuva, kurios visi sluoksniai, išskyrus keliolika dvarponių, yra priešingi by kokioms unijoms su Lenkija, prieita prie trijų galimumų, kurios galėtų kilti karui pasibaigus:

1) Lietuvos grąžinimas su Prūsų Lietuva Rusijai. Prūsų lietuviai nesutiktų už jokius pinigus dėtis prie Rusijos, nes Rusija karo metu savo brutaliu elgesiu Prūsų Lietuvoj, atšaldė tenykščių gyventojų simpatijas. Iš to ateity galėtų kilti tarp Rusijos ir Vokietijos nesusipratimų, kurie pakenktų Lietuvai.

2) Sumanymas sujungti Didžiosios ir Mažosios Lietuvos gyventojus ir prijungti juos prie Vokietijos. Vokietijai tektų 150 000 kv. k. Lietuvos žemių. Čia būtų padaryta skriauda Rusijai ir priversti lietuviai priklausyti jai prieš savo norus. Vokietija turėtų šiuo atveju bendras ribas su Rusija, ir mes liktume jų kivirčų ir kovų auka.

3) Pripažinti Lietuvą kaip ir Lenkiją, nepriklausomomis valstybėmis. Tam pavyzdžiai: Belgija, Luxemburgas, Serbija, Bulgarija, Graikija, kurios seniau buvo tokioj pat padėty, kaip ir dabartinė Lietuva.

Šį pastarąjį projektą Šveicarijos lietuvių organizacijos siūlė Ententei, griaudamos Didžiosios Lenkijos projektą, kur su laiku kiltų įvairių tautinio pobūdžio ginčų ir būsima heterogeniška Didžiosios Lenkijos valstybė pagimdytų būsimų konfliktų nesusipratimų diegus. Lietuvos federacija su Latvija, turėdama išeiti į jūras per Klaipėdą, Liepoją ir Rygą, patarnautų ekonomiškai visam Nemuno baseinui, kuris atstovauja baltgudžius, lietuvius ir latvius.

Kaip tik tuo metu 1918 m. vasario 26 d. lenkų biuras Berne paskelbė komunikatą, vardu „Les polonais de la Lituanie", kurias mūsų Biuras replikavo sekančiai: „La Lituanie et la Pologne". Lenkų žmonių skaičius nurodomas lenkų komunikato, kuris kai kuriose apskrityse siekia net 70% gyventojų, yra visiškai neteisingas. Gyventojai tose dalių apskrityse yra sulenkinti lietuviai, bažnyčių ir dvarų pagalba. Toji padėtis atgijus nepriklausomai Lietuvai išnyks. Lenkijos civilizacija, kurios prisilaiko išleistas biuletenis, pateisindamas lenkų užgaidas Lietuvoj, neturi rimto pagrindo. Sulenkintos Lietuvos dalys turi mažiausiai civilizacinių žymių iš visos Lietuvos; tai begalinio vargo ir skurdo dalys, o lenkų giriamoji kultūra, jeigu tokios ir būta, tai ji neturi jokių demokratiškų elementų. Galimumą gi prijungti Lietuvos kai kurias pietų ir rytų šalis su Vilnium prie Lenkijos negalima pateisinti nei istorijos, nei etnografijos duomenų. Naudotis tokiu argumentu, kad, jeigu Lietuva nepanorėtų dėtis prie

Lenkijos, tai Lenkija ieškos sau kompensacijų — gali tik maži vaikai, ir tie argumentai atrodo labai komiški, kai ieškoma svetimoj šaly simpatijų*).

Didelės istorinės Lenkijos atstatymo idėją palaikė ne vien užsienio lenkai, bet sykiu ir „Klub Narodovy" Varšavoje su skyrium Vilniuje. Gegužės 20 d. laikrašty „Gazeta Narodova" pareiškiami šie lenkų pageidavimai: „Skubus nepriklausomos Lenkijos įkūrimo reikalas mus verčia nustatyti jai ribas. Tas rūpestis įpareigoja lenkų tautinius sluoksnius Lietuvoj nustatyti tam tikslui politinę platformą, kuri taptų galutinai priimta Vilniaus tautiško klubo rezoliucijose. Įsitikinę, kad Lenkijos valstybė įstengs suburti didžiausias jėgas istoriškose prieš Lenkijos padalinimą ribose, kur ne tik etnografiniai elementai, bet ir istoriškos tradicijos sykiu su gyventojų norais bei palinkimais atgaivinti Lenkijos valstybę turės būti imami domėn. Tam tikslui buvo suorganizuota nauja politinė grupė, vardu „Klub Narodovy" istoriškos Lietuvos ribose. Jo siekiama sudaryti lenkų valstybę su dauguma žemių, sudariusių senovės respubliką, remiantis įvairių tautų autonomija".

„Tautiškas klubas turi savo atstovus lenkų komitete Vilniuje. Kadangi minėto klubo nariai stovi už glaudų Lenkijos su Lietuva sujungimą, mūsų klubas ieško paramos Lietuvoj tautiškų elementų eilėse, kurie sudaro didelę dalį gyventojų.

Giliai įsitikinę, kad tik sujungta Lenkija su Lietuva galės garantuoti naujai valstybei politinę jėgą Tautinis klubas panaudoja kiekvieną progą savo politinėms nuomonėms pareikšti ir toms idėjoms realizuoti ir ta prasme mūsų klubas kreipiasi į Vilniaus klubą prašydamas prisiųsti mums savo sutikimą ir pritarti Krokuvos seimo gegužės 28 d. rezoliucijoms".

Toliau duoda Varšavos klubas priimtą rezoliuciją, kuri skamba šiaip: „Vilniaus lenkų komitetas (kurį sudaro tokios ir tokios politiškos lenkų lietuvių srovės) širdingai pritaria sudarytam 1917 m. geg. 28 d. seime tautiniam klubui ir pareiškia tvirtą nusistatymą, kad atgaivintos Lenkijos riboms priklausys ir Lietuva". Tuo pat žygiu prašo siųsti minėtam klubui visas informacijas, medžiagą ir spausdinius. Tai daryti lenkams leido vokiečiai, kada lietuviai negalėjo susisiekti nei geležinkeliais, nei laiškais**).

Gerai painformuoti Vilniaus lenkai apie užsienio ir pačius Lenkijos politikų norus, dar negavę formalaus rašto iš Varšavos „Klub

---

*) „Pro Lituania" pusl. 132.
**) Žiūrėk „Pro Lituania" 1917 m. pusl. 192-3.

Narodovy", pasiskubino parašyti Vokietijos kancleriui M. de Bettmann Holweg prašymą, kad ansai atsižvelgdamas į būsimos Lenkijos ribas, teiktųsi prijungti prie jos ir Lietuvą, suteikti įvairioms ją sudarančioms tautoms autonomiją. Vilniaus lenkai, princas Izenburgas ir Poznanės lenkų agitacija Lietuvoje, paskelbus Vokietijai nepriklausomą Lenkiją 1916 m. visiškai buvo apsvaiginti galybės ir garbės troškulio. Jie pasišovė net Apvaizdai, manydami esą jos išrinkti istorinės Lenkijos ir Lietuvos atgaivintojais. Dėl to jų parašų skaičius nei peršoka mistinio 44 skaičiaus, nei yra mažesnis. Mat, garsingas Lietuvos sūnus, jos upių, žemės, garsingos praeities ir jos didvyrių garbintojas poetas Mickevičius, Lietuvą vadindamas savo tėvyne eilėse: „Litwo, ojczyzna moja, ty jesteś jak zdrowie", nepavykus revoliucijai 1831 m. ištremtas iš tėvynės parašė knygą, vardu „Księga Pielgrzymstwa Polskiego", kur Lenkiją ir Lietuvą Mickevičius ėmė politine prasme. Išdėstęs joje savo tėvynės (suprask Lietuvos) kančias, mistiškos dvasios pagautas, įrodinėjo kad ją iš kančių gausybės išgelbės 44-rių skaičius. Savo raštą Lietuvos išdavikai su Michalkevičium, kaip mūsų Taryba juos pavadino, pradeda sekančiais žodžiais: „Visų politinių lenkiškų srovių Lietuvoj vardu turime garbės įteikti Jūsų Ekscelencijai prašymą, liečiantį būsimos Lietuvos sutvarkymą. Nors Lietuvos klausimo išrišimas galutinėj raidoj priklausys nuo Taikos derybų, mes esame tikri, kad šiometinis Centralinių valstybių nusistatymas tuo klausimu turėtų mūsų šaliai didelės svarbos. Keletą savaičių anksčiau, valstybės sekretorius Zimmermannas, priimdamas lietuvių delegaciją, savo kalba, tarsi, davė mums suprasti, kad būtina išgirsti tautos atstovų balsas. Tai paveikė mus, Lietuvos lenkus, kreiptis į Jūsų ekscelenciją".

Visų politinių grupių vardu pasirašo:

Stanislav von Kognowicki
Graf Marian Broel Plater
Bronislav von Umiastovski
Wacław Zawadzki.

Viso teksto čia nededu nes jisai yra žinomas iš kitų leidinių, tik paminiu 44 lenkų tvirtinimą, kad vokiečių-lenkų sugalvotoj statistikoj 1916 m. surasta Vilniaus ir jo apskrity $55^1/_2$% lenkų, gi Gardino ir jo apskrity 57%, Vilniaus gub. 90%, o Vilniaus mieste 50%. Sudėjus viską į krūvą išeina 89% krikščioniškos visuomenės. Lengvai galima suprasti, dėl ko atsirado tiek daug Lietuvoj lenkų. Mat, jie,

darydami statistiką kaimuose, visus katalikus užrašė lenkais. Toks, mat, buvo slaptas įsakymas administratoriaus Michalkevičiaus.

Iš tų 44 Lietuvos-Lenkijos išganytojų surandame sekančias lietuviškas pavardes. Adm. Michalkevičius, Adomas Rimša, Zigmuntas Jundzilas, Teofilius Šopa, kun. dr. Kurnatavičius, Jonas Pilsudzkis, Boleslovas Skirmuntas, Malinauskas, Juozas Mineika, Fr. Konča ir kiti. Į lenkų ir išgamų lietuvių raštą atsakė „Lietuvos Aidas“ 1917 m. lapkričio mėn. Nr. 6., o Lietuvių Taryba Šveicarijoj pareiškė:

1. Atsižvelgiant į tai, kad kai kurios lenkų partijos Lietuvoj leido sau kištis į Lietuvos politiką, reikalaudamos prijungti Lietuvą prie Lenkijos (konfidencialus raštas 44 lenkų Vokietijos kancleriui Bettmann-Holwegui geg. 24 d.);

2. ir kad kai kurios lenkų grupės, gyvenančios Lietuvoj, išdrįso protestuoti prieš lietuvių pageidavimus (aktai 4 rugp.) Lietuvių Tautos Taryba pareiškia:

1. kad politinės lenkų partijos, nei jų atskiros grupės, gyvenančios Lietuvos teritorijoj, neturi jokios teisės (Qualifiés, ni autorisé) kištis į Lietuvos reikalus, nes tai išimtinai priklauso lietuvių tautai;

2. kad panašius aktus negalima kitaip pavadinti, kai išdavimo aktais (Haute trahison) ir kad juos, kaip tokius, teis atsakinga Lietuvos valdžia*).

Šį Judos dokumentą 44 mesianistai lenkai buvo pasiuntę paskubomis į Berlyną, kada jų delegatai grįžo iš posėdžio Varšavoj, kur visos Lenkijos partijos politiniame mitinge nuo 1917 m. geg. 19 iki 22 d., nustatė lenkų-lietuvių platformą. Štai tas visų partijų pageidavimas: „Visos atgimusios Lenkijos partijos ir politinės grupės, pasirašytų žemiau atstovų vardu, reikalauju nepriklausomybės buvusiai Didžiajai Lietuvos kunigaikštystei. Lenkija nepalaužiamai stoja už Nepriklausomos Lietuvos su Lenkija uniją, įsitikinusi, kad visos Lietuvoj gyvenančios tautos, kaip lietuviai, lenkai, baltgudžiai, ukrainiečiai laisvu dviejų valstybių noru ir sutikimu atras sau tautinio, kultūrinio ir ekonominio išsivystymo garantijas.

Lenkų valstybės atstatymo „Lyga“. Prezidentas dr. R. Radziwiłowicz.

Centralinis Tautinis komitetas: W. Sławek.

Tautinės partijos vardu: Kozłowski, K. Gniazdowski ir kiti.

Darbininkų tautinis susivienijimas W. Malankiewicz.

---

*) „Pro Lituania“ p. 198, lenkų rašto tekstas „P. L.“ p. 219.

Tautiškos nepriklausomybės partija, W. Sieroszewski.

Demokratinės partijos susivienijimo, St. Patek ir kiti.

Lenkų liaudies partija, T. Nocznicki ir kiti.

Lenkų socialistų partija: J. Sadlak ir kiti.

Lenkų socialistų partija sutikdama su kitų partijų platforma, randa reikalingu pridurti, kad Lietuvos ir Lenkijos santykius turės nustatyti Varšavos ir Vilniaus konstituantai, išrinkti visuotiniu, lygiu ir slaptu balsavimu".

Toliau seka realistų partijos sutikimas, pas. kun. Chelnicki ir kiti.

Tautinės demokratijos partijos vardu: M. Kiniovski ir kiti.

Pažangiųjų lenkų partija: H. Barylski ir kiti.

Tautinės Vienybės: W. Staniškis (išgama lietuvis Marijampolės gimnazijos mokytojo sūnus).

Ekonomiškos nepriklausomybės Vienybė: F. Swida.

Bepartiniai: Idz. Lubomirski ir L. Chrzanowski.

Gavus iš Varšavos visų lenkų nusistatymo pareiškimą, mūsų Taryba 1917 m. birželio 4 d. atsakė: „Lietuvių Tautos Taryba, susipažinus su visų Lenkijos partijų nusistatymu, pripažįstančiu Lietuvos nepriklausomybę, ima tai domėn ir dėkoja partijų atstovams. Kas gi liečia Nepriklausomos Lietuvos sujungimą su Lenkija, kur „Lietuviai atrastų tautinio, kultūrinio ir ekonominio išsivystymo garantijas", Lietuvių Taryba atsisako pareikšti savo nuomonę. Dėl „tautinio, kultūrinio ir ekonominio išsivystymo garantijų" Lietuvių Taryba jaustųsi labai laiminga patirdama tai šiandien, liovus lenkams demoralizuoti ir lenkinti lietuvius bažnyčios ir mokyklos pagalba*)".

Lenkijos Valstybės Taryba, gavusi nepalankų atsakymą iš mūsų Tarybos pusės, liečiančius Lenkijos partijų troškimus, slaptame susirinkime nutarė:

1. Lenkija yra priešinga tam, kad visos atimtos nuo Rusijos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos tektų Centralinėms Valstybėms ir būtų prie jų prijungtos.

2. Lenkija reikalauja sau teisės dalyvauti visuose pasitarimuose, susirinkimuose ir konferencijose, kurių tikslas bus gvildenti lietuvių ir baltgudžių žemių likimą.

3. Atsižvelgus į istorines tradicijas, Lenkija pasilieka ištikima atnaujinti Jogailaičių uniją, taip vadinamą realia**). Unija su Lietuva, susidedančia iš visų Lietuvos ir Baltgudijos žemių, kur būtų garantuo-

---

*) Žiūrėk „La Lituanie" et la Guerre Européenne" 1918 m. p. 93.

**) Žiūrėk „La Lituanie" et la Guerre Européenne" p. 85.

jamos tautinės ir politinės teisės lenkams gyvenantiems tose šalyse. Tik tąja sąlyga Lenkija gins istorinės Lietuvos integralumą.

4. Jeigu toji unija neįvyktų, Lenkija naudosis visais jos galioje esančiais būdais atskirti nuo Lietuvos tas žemes, kurios yra apgyventos lenkų, kaip Baltstogės apskritį, pietų Suvalkų gub. dalį, Vilnių ir Vilniaus krašto žemes apgyventas lenkų, baltgudžių ir rusų. Tos visos žemės atskirtos nuo Lietuvos ir sudarydamos ateity lenkų valstybę, gaus vietų autonomiją, garantuojant mažumų teises.

5. Vietiniai tų žemių gyventojai balsavimu nutars kam jie nori priklausyti.

Tame pat posėdy, Lenkų Valstybės Taryba išrinko slaptą komisiją lietuvių reikalams svarstyti. Ją sudarė: Grafas W. Rostworowski, užsienio reikalų šefas, Prof. W. Kamieniewski padėjėjas, kunigaikštis Eustachy Sapieha (Lietuvos išgama), Staniszewski, Abramowicz, Wasilewski. (Vilniaus lenkų komitetas priėmė tas Varšavos Tarybos instrukcijas be rezervų. Mano pastaba).

Varšavos sirenos balsai nesulaukę iš lietuvių pusės atgarsio ir simpatijos, pradėjo plūsti Lietuvą pasaulio spaudoj. Nors ir seniau pasamdyti Lenkijos agentai, naudojo savo plunksnas Lietuvos vardu istorijai, kultūrai ir kalbai niekinti, bet pradedant 1917 m. vasarą, prapliupo, kaip iš kibiro. Kaip minėjau, lenkai turėjo periodinių leidinių Berlyne, kurį finansavo žydas W. Feldmann ir redagavo L. Maliszewski. Sandarbininkais buvo Wd. Studnicki, A. Wilenski, M. Lempicki, Brückner ir kiti. Berlyno universiteto profesorius Brückner, rugpiūčio 20 d. įdėjo tame lenkų leidžiamame šlamšte biaurų straipsnį: „Neue Literatur über Litauen". Nebuvo tai nei profesoriaus vardo verta studija, nei objektyvus dalykų gvildenimas, bet už keletą šimtukų jo vardo piktnaudojimas ir begėdiškas Lietuvos adresu paleistas šmeižtas. Man teko atsakyti į visus prof. Brüknerio kliedėjimus, „Pro Lituania" p. 240—250. „Ten rašiau: Prof. Brükneris, lenkų pripumpuotas tikrai žydiškos neapykantos, Lietuvių Tautos atgimimą pavadino kelių litvomanų darbu ir tuo manė apsidirbęs su gaivališku naujos tautos veržimusi į Nepriklausomybę. Tame straipsnyje profesorius lenkus kelia į padanges — įrodinėja lenkų teisėtus reikalavimus Lietuvą prijungti prie Lenkijos. Tas tariamas mokslininkas, tvirtina, kad XIV-XV amžiuje tegyveno Lietuvoj vos kelios dešimtys tūkstančių lietuvių. Aš jo pareikalavau įrodymų ir dokumentų, kuriais remdamasis jisai tai tvirtina. Siono sūnus nutylėjo. Jo nesutinkama su rusų padaryta statistika 1897 m. Jisai cituoja Izenburgo ir lenkų sudarytą statistiką 1916 metais. 32% lenkų, Vilniuje 1897 m.

surastų, jo nepatenkino. Jisai remiasi 1916 m. statistika, kuri sumedžiojo 53% lenkų Vilniuje. Atsakydamas į jo tvirtinimus, pareiškiau, kad lenkas Balinskis 1837 m. Vilnijoj surado daug lietuvių, rusų, vokiečių ir žydų, bet nerado lenkų. Anot Balinskio, lietuviškai kalbėjo Kernava, Musniškiai, Maišiogala, Nemenčiai, Giedraičiai, Drebnikai, Bytrika, Varnėnai ir t.t.*)

Paminėjau lenko Korevos statistinius davinius iš 1857—1861 m. ir ruso Lebedkino. Pirmasis suradęs 386.860 lietuvių Vilniaus gub. arba 46% ir tik 103.440 lenkų, arba 12,3%, Lebedkinas savo knygoj apie vakarų Rusijos gyventojų sudėtį (Kiew. 1862 1 tom. VI skirsnyje suranda 18,42% lenkų, o lietuvių 49,98%.) Kadangi rusai uždraudė lenkams po 1863 m. sukilimo įsigyti žemių Lietuvoj, tai klausiau Brücknerio, iš kur jie atsirado taip gausingai Lietuvos padangėj? Brückneris nekenčia nei Šveicarijos organizacijų, kurias vadina mistifikuotu Biuru. Aš jį taip pat vadinau, „un mistificateur"—„Lemice -Terrieux Berlinois". Gal Brückneriui ir nepatiko, bet aš jį pavadinau savo rasės renegatu, kuris nesirūpina sionistų problemos sprendimu, bet Lenkijos ateitimi. Brückner, be galo nekenčia lietuvių tautos protagonistų: Gabrio, Verbelio, Gaigalaičio, Vydūno. Mūsų žurnalą „Pro Lituanią" vadina pasakų ir neįtikinančių dalykų rinkiniu, pašvęstu vien prancūzams apgaudinėti**).

Palestinos sūnus savo straipsniu turėjo du tikslu:

1. Perspėti prancūzus, kad nepasitikėtų lietuviais;

2. įtikinti vokiečius, kad lietuviai yra didžiausi jų priešai (ten pat). Vargšas profesorius, norėdamas už pinigus atitarnauti lenkams, pasišovė net pranašu, tvirtindamas, kad tarp Didžiosios ir Mažosios Lietuvos lietuvių yra tokia praraja, kuriai išlyginti reikės net šimtmečių (Sic.) (pusl. 154.).

Profesorius savo straipsny analizavo ir Amerikos lietuvių likimą. Jiems pranašavo greitą galą. Palietė ir lietuvių kalbą, kuri, anot žydų išsigimusio vaiko, esanti labai neturtinga. Matyt, nieko nežinojo apie tos kalbos grožį, turtus ir skambumą. Aš jam patariau pasiskaityti M. Fortunatovą, kuris taip atsiliepė apie lietuvių kalbos turtus: „Lietuvių kalbą pralenkė tik viena anglų kalba su 75 000 žodžių"***). „Jeigu, anot Fortunatovo, tautos vertę žmonijos visumoj saikuotume jos kalbos grožiu, Lietuva privalėtų užimti pirmą vietą Europoj"****). Pro-

---

*) Žiūrėk „L'ancienne Pologne 1886 m. tomas IV. Pirmas leidimas siekė 1844—1848 metų.

**) Polnische Blätter 1917 m. rugp. mėn. p. 149.

***) „Litauen" 1916 m. Nr. 1, 2, 3.

****) Žiūrėk mūsų išleista „Les Souffrance du peuple Lituanien"

fesoriaus primerktas akis atkreipiau į Kanto (lietuvio, gimusio Rytprūsiuose) nuomonę, kuris taip išsitaria apie lietuvių kalbą: „Lietuvių kalbos grožis, o taip pat jos ypatingas charakteris turi būti patenkinamu motyvu išlaikyti tą kalbą bažnyčiose ir mokyklose. Kas liečia lietuvių tautą, anot Kanto, turiu pridurti, kad lietuviai turi savyje daugiau asmeniškos didybės, negu jos kaimynai (vokiečiai ir slavai). Lietuviai pripratę kalbėti su vyresniaisiais kaip su sau lygiais, ir su atvira širdimi ir už tai vyresnieji jiems neprikaišinėja, bet spaudžia širdingai jų ranką, nes yra įsitikinę, kad lietuviai neprasilenks su savo priedermėmis. Jų elgimasis pilnas didybės yra geriausia garantija jo ištikimumo, kuriuo jisai skiriasi nuo savo kaimynų lenkų, pilnų puikybės ir gyrimosi*)".

Be to, prof. patariau pasiskaityti M. A. Meillet, Schleicherio, Kurschat'o, Baranausko, Jauniaus ir Būgos nuomones apie lietuvių kalbos vertybes. Profesorius, norėdamas vargšas atidėkoti lenkams, savo straipsny jų surado net 25 000 000, daugiau kaip žydų visame pasauly. Galų gale prof. bara dabarties lietuvius, kam jie ardą Lenkijos Lietuvos uniją. Su panieka ir istorinių, literatūrinių ir etnografinių faktų iškraipymu operavo taip pat prancūzų, šveicarų ir iš dalies anglų papirktoji spauda iki Lietuvos Brastos taikos derybų.

Nuo vokiečių ir rusų padarytų karo paliaubų ir taikos sutarties prasidėjo kitas istorijos lapas. Prasidėjo lenkų, ukrainiečių, lietuvių kovos dėl būsimų valstybių ribų. Vokiečiai, padarę atskirą taiką su Ukraina, priskyrė jai Cholmo gub., kuri kadaise, po Liublino unijos, pasiliko Lietuvos pusėj. Tą Cholmo gub. Rusijos Dūma 1912 m. įstatymu išskyrė iš Lenkijos žemių ir prijungė Ukrainai. Po Brastos taikos Cholmo gub. teko Ukrainai. Lenkai pakėlė spaudoj dideliausią triukšmą. Jie triukšmavo dėl ribos su Lietuva, norėdami atplėšti Gardino ir Vilniaus gubernijas nuo Lietuvos. Papirktuose laikraščiuose prasidėjo nauja kova dėl Didžiosios Lenkijos ribų. Jie visi stojo už lenkų apetitus turėti savo valstybės ribose Suvalkų, Gardino ir Vilniaus gubernijas. Mūsų Informacjos Biuras ir Taryba sugalvojo būdą neteisėtiems lenkų apetitams sugriauti. Man paskyrė iš pašaknų išstudijuoti Suvalkų gubernijos istoriją, kultūrą, ekonomiką, statistiką, geografiją, strategiją taip vadinamos Lietuvos Piemonto dalies.

Dr. Purickiui paskyrė išnagrinėti Gardino gubernijos tautų santykius, istorinius pamatus ir sugriauti neutralios ir Ententės spaudos tvirtinimus dėl lenkų neteisingų reikalavimų. Tai buvo mudviejų

---

*) Įžanga į Milkės žodyną.

atlikta, ir sujungtos brošiūros viename leidinyje buvo išsiųstos visų žymesniųjų laikraščių redaktoriams ir valstybės vyrams. Be to, buvo įjungtos istorinės, politinės ir etnografinės Lietuvos teisės prie tų gubernijų. Man dar teko parašyti keletą straipsnių apie Amerikos lietuvių ir jų atsiskyrimo nuo lenkų priežastis, kurių dėka sukūrė per 120 parapijų Dėdės Samo šaly. Straipsniuose nušviečiau ir tą žiaurumą, kurį lenkai vartojo šiek tiek vėliau į Ameriką atkeliavusių lietuvių žvilgsniu, versdami juos klausyti jiems nesuprantamų pamokslų, leisti vaikus į lenkų jau pastatytas mokyklas ir priklausyti lenkų patriotinėms organizacijoms*).

Prasidėjo kova su lenkų imperialistais, panašiai į Lietuvos magnatų 1569 m. kovą su lenkų Liublino konferencijos metu. Mes sudarėme sutartį su Ukrainiečių biuru, kurio vedėjais buvo Gasenko ir grafas M. Tiškevičius su brolėnu iš Ukrainos, drauge kovoti su lenkų šmeižtais ir niekuo nepagrįstomis pretenzijomis į Cholmo guberniją. Lietuvių Ukrainiečių draugija, besvarstydama lenkų pretenzijas į lietuvių ir ukrainiečių žemes, nutarė sudaryti lietuvių-ukrainiečių bloką prieš Lenkiją, susitarė dėl abiejų valstybių ribų. Lietuvos Brasta buvo tuo punktu. Iš atspaustos fotografijos matyti tų dviejų valstybių atstovai, kurie svarsto bendras Ukrainos ir Lietuvos sienas, žiūrėdami į mūsų biuro išleistą žemėlapį.

P. Gabrys parašė atvirą laišką William Martin, „Journal de Genève“ redaktoriui, triuškindamas redaktoriaus išvedžiojimus apie reikalingumą lenkams turėti išėjimą į jūrą per Lietuvą, apie Vilniaus lenkiškumą, kuriame surado 74 000 lenkų. Prieš „Journal de Genève“ tvirtinimą, kad Gardino ir Vilniaus gyventojų sudėtis yra mišri, Gabrys įrodė, kad tikrų lenkų, ir tik imigrantų, tose gubernijose yra vos 5%. Tuo pat laišku Gabrys sugriovė mums ir ukrainiečiams peršamą federalizmą**). Po William Martin atsakymo sekė kitas atsakymas — lenkų agentui Bienaimé dėl jo straipsnio „Le Nouveau Royaume de la Lituanie“ (1918 m. kovo 10 d. „Victoire“). Bienaimé stačiai niekina mūsų šalį, pranašauja greitą galą mūsų numatytam karaliui, nurodo vokiečių teisingą statistiką ir tt.

Gabrys, matyt, įpykęs už Lietuvos inteligentų niekinimą ir jiems prikišamą vokišką orientaciją, primena autoriui Lenkijos Piltz'ų, Dmovskių, Paderevskių, Korvin-Milevskių prieškarinės lenkų politikos vyrų stulpus prielankius Rusijai, juos vadindamas Ententės kazo-

---

*) Žiūrėk „Pro Lituania“ 1918 m. p. 19.

**) Žiūrėk „Pro Lituania“ p. 95.

kais ir iš kitos pusės Studnickius-Lempickius ir kitus, kurie ištikimai tarnauja šiandien Vokietijai, tapdami jų bernais. Be to buvo polemizuota su „Courrier de Genève“, „La Liberté de Fribourg“, kurie pataikavo Puzinos (vadinusio save lietuviu, o tikrumoj buvusio lenkų pakaliku) išvedžiojimams, nudažytiems lenkų biuro Berne informacijų, bet neįdėjo Lietuvių Tarybos Šveicarijoj atsakymo.

Tuo pat metu pasiųstos Informacijos Biuro pirmininko atviras laiškas M. E. Privat'ui prieš straipsnį „La politique polonaise“. 1918 m. bal. 11 d. tilpusiame „Journal de Genève“ skiltyse. „Buvau labai nustebęs, kai išvydau Tamstos straipsnį, kuriame tvirtinate, kad Lietuva buvusi rytinė Lenkijos provincija“. Tamsta, rūpindamasis Lenkija, neprivalai pamiršti, kad Lietuva niekuomet nebuvo Lenkijos provincija, ir Lenkijos santykiai su Lietuva visuomet buvo pagrįsti lygybės principu. Visų pirma personalės su Jogailaičiais unija iki 1569 m., o vėliau reale unija iki abiejų šalių padalinimo 1712 — 1795 m. Santykiai Lietuvos su Lenkija prilygo Austrijos ir Vengrijos santykiams. Bet iš to negalima daryti išvadų, kad Vengrija buvo pietinė Austrijos provincija. Jūs sakote, kad lyg esama Lietuvos autonomijos klausimo, tik nežinia, ar Rusijos ar Lenkijos valdžioje“.

Gabrys atsako: „Ponas Privat, jokio klausimo apie autonomišką Lietuvos surišimą su Lenkija nebesama, nes visi Lietuvos sluoksniai tam priešingi, ir šių dienų lietuviai, tikri lietuviai, nebenori daugiau dėtis su Lenkija, nes tos unijos jau per brangiai atsiėjo. Lietuva siekia visiškos nepriklausomybės, lyginai kaip ir Lenkija. Tamsta, taip nuoširdžiai gindamas Lenkijos reikalus, nemažink savo autoriteto, giedodamas giesmę panpolonistų, kurie jau šiandieną nori vergų. Tamsta negink neteisingo reikalo“.

Nevargindami skaitytojų dėl gausybės neteisingų, priešingų mums informacijų, lenkų papirktoje užsienio spaudoj, čia priminsime ir vieną mūsų brolio knygą, vardu: „Lituanie et La Guerre“ Dr. A. Viskont. Tą jo išleistą knygą išnagrinėję iš pašaknų, pareiškėme, kad autorius savo knygoj imtinai laikosi lenkiškų pažiūrų*):

1. Kad savo knyga nesuteikia užsienio visuomenei aiškių ir pilnų lietuvių tautos reikalavimų;
2. Jis tendencingas ir atpasakodamas istoriškus faktus, ypatingai tuos, kurie liečia Lietuvos su Lenkija santykius, prasilenkia su teisybe.

*) Žiūrėk „Pro Lituania“ p. 134.

3. Autoriui svetimas moksliškas metodas, ir savo knyga įrodo visišką istorijos ir sociologijos nežinojimą.
4. Autoriaus veikalas yra kenksmingas lietuvių propagandai užsieny.
5. Autorius ar tik nebus įrankis rusų ir lenkų, kurie priešingi nepriklausomos Lietuvos reikalavimui.

Kadangi dr. Viskontas nenustojo drumstęs legalių Lausann'os lietuvių organizacijų, o visada švaistėsi rusų ir lenkų sferose, tai Lietuvių Taryba Šveicarijoj jautėsi priversta padaryti galą tai dviveidiškai jo politikai. Štai Tarybos rezoliucija: „Paskutiniu metu šveicarų spauda daug rašė apie dr. A. Viskonto projektus, kuriais jisai norėjo sutelkti krūvon ir sutvarkyti įvairių tautų pastangas senovės Lenkijos ir Lietuvos ribose. Informacijos Biuras šiuo pareiškia, kad dr. Viskontas veikia savo iniciatyva ir atsakomybe, neturėdamas jokio mandato, nes jisai neatstovauja Tarybos, nei jokios Lietuvos politinės partijos. Jisai pasilieka sau vienas tarp lietuvių, bekovodamas už tai, kas galų gale sukompromituos Lietuvos Nepriklausomybės klausimą Lenkijos naudai. Jo veiklą jau nekartą pasmerkė atitinkami organai ir kongresai*).

Kaip jau minėjau, lenkai po Lietuvos Brastos taikos derybų pradėjo kuo smarkiausią akciją už būsimos Lenkijos ribas. Jie norėjo savo valstybės ribosna priglausti visą Suvalkų guberniją.

Mūsų Biuras, gavęs „Lietuvos Aido" Ns. 58, paleido sekantį komunikatą: „Seinų vyskupas Karosas, kviečiamas Varšavos Regentų Tarybos užimti vietą Lenkijos viešpačių (seigneurs) rūmuose, kategoriškai atsisakė jų tarpe dalyvauti. Savo laiku į Tarybos oficialų laikraštį pareiškė priežastis nedalyvavimo: kad jo diacezija esanti lietuviška, o jis lietuvis dėl to ne vieta dalyvauti Lenkijos subuvime". Antra, komunikatą paleidome prieš lenkų biuro „Polonia" tvirtinimus, kad lietuviai atsisakė Suvalkų pietų Lenkijos naudai. Tai, anot mūsų žinių, yra visiškai neteisinga, ir lenkų tvirtinimas neturi tam jokio pamato. Ištisos Suvalkų gub. nuo amžių priklauso Lietuvos valstybei ir sudarė jos integralę dalį, ir nėra jokio pamato ją atskirti nuo Lietuvos nei politiniu, nei ekonominiu, nei strateginiu atžvilgiu. Lenkai ne tik skelbė melagingas žinias apie Suvalkus, bet jie dar kreipės į vokiečių karišką valdžią Lietuvoj, prašydami Lenkijai Suvalkų gubernijos.

Mes, tai sužinoję, paleidome antrą komunikatą pasaulio spaudai, pareikšdami:

*) Žiūrėk „Pro Lituania" p. 198.

1. Suvalkų gubernija yra apgyventa lietuvių.
2. Toji gubernija buvo integralia Lietuvos dalimi, tik Napoleono viešpatavimo metu buvo prikergta prie Varšavos Didžiosios Kunigaikštystės (1807—1815).
3. Toji gubernija geografiškai ir ekonomiškai priklausydama Lietuvai, atsižvelgus į jos ribas, be didelės skriaudos Lietuvai negali būti atskirta nuos jos.
4. Jos gyventojai nori likti lietuviais, kurie nutiesė Lietuvai atgimimo kelius taip, kad tas jų tautiškas ideališkumas prilygsta Piemontui „Risorgimente".

Lietuvių Taryba protestuoja prieš pasikesinimus į suverenias lietuvių tautos teises, pareikšdama viešai lenkiškų užgaidų į svetimų turtą begėdiškumą. Tuomet, kai mes kovojome už Suvalkų gub. priklausomumą Lietuvai, Lenkijos atstovas Berlyne grafas Ronikeris, nežiūrėdamas jų padarytos sutarties su mūsų berlyniške atstovybe, pradėjo su Hintze veidmainingas derybas, liečiančias Lietuvos reikalus. Hintze pranešęs Ludendorfui apie savo derybas su Ronikeriu ir apie lenkų norus priskirti Vilnių Lenkijai. Ludendorfas pareikalavo tvirtų ir pastovių garantijų iš Lenkijos, tvirtindamas, kad Vokietija galėtų atsipalaiduoti nuo valstybės kanclerio pažadų provincinio seimo pagalba. Rugs. 19 d. telegramoj Ludendorfas pakartojo, kad Vokietijai būtų geriau prijungti Lietuvą prie Prūsijos. „Nors iš to, gal, kiltų revoliucija Lietuvoj, bet mes sugebėtume pasirūpinti militarinių jėgų ir neduoti miniai to nė pastebėti". Tą telegramų pasikeitimą paskelbė bolševikų dienraštis „Pravda".

Sužinojęs apie veidmainišką tūpčiojimą grafo Ronikerio, Valstybės Tarybos narys Voldemaras parašė jam pačiam laišką sekančio turinio:

„Pone Grafe. Aš klausiu grafo paaiškinimų apie Jūs intrigas Berlyne prieš Lietuvos valstybę. Mano reikalavimas yra labai ganėtinai pateisinamas po to, kas buvo sutarta tarp Jūsų ir Tarybos atstovų mūsų valstybių vardu. Mes turėjome dvejopus priešus: vokiečių aneksionistus ir rusų bolševikus. Pirmutiniai jautėsi pergalėtojais ir Lietuvą laikė priklausomą nuo Prūsų bei Saksų. Personalinė unija tarp Prūsijos, Saksonijos ir Lietuvos nebuvo kas kita, kaip užmaskuota aneksija. Lenkija buvo geresnėj padėty, nes jai negrėsė tiesioginė Vokietijos aneksija. Bet pavojus atsirado ir jai patekti Vokietijai — ir likti vasaline valstybe. Bendro pavojaus akyvaizdoj Jūs pasiūlėte Lietuvos Tarybai Berlyne sudaryti bendrą frontą ir tarpusavy sutarėme derybose su bendru priešu — Vokietija. Tamsta pripažinote

Lietuvos nepriklausomybę plačiausiose ribose; jūs reikalavote tik mažos pietinės dalies Suvalkų ir Gardino gubernijų, kai Vokietija sugalvojo kolonizuoti palankią tarp Lenkijos ir Lietuvos zoną. Jūs sutikote sudaryti prieš jų projektą bendras Lenkijos ir Lietuvos ribas. Jūs net sutikote išsižadėti net anksčiau minėtų žemių, kad būtų užbėgta už akių Vokietijos kolonizacijai. Jūs pažadėjote sustabdyti lenkišką propagandą prieš Lietuvą. Visa, ko Jūs reikalavote už tą nusileidimą, buvo pageidavimas lenkams, gyvenantiems Lietuvoj, garantuoti lenkų kalbą bažnyčiose, mokyklose ir miestų munipalitetuose. Mes sutikome su Jūsų reikalavimais, nes lietuviai niekados neturėjo noro skriausti tautines mažumas. Sutartis buvo padaryta ir Jūsų valdžios patvirtinta memuare, mums prisiųstame, kur sveikinama Lietuva su pirmais širdingų ryšių užmezgimais. Kadangi nė viena šalis neturėjo savo galioje šitokių garantuojančių tos sutarties vykdymo būdų, mes tarpusavyje davėme garbės žodį. Tai buvo vasaros pradžioje, ir štai rudenį man pavyko sužinoti, kad Jūs staigiai pakeitėte savo politiką. Nepaakinę mūsų nė vienu žodžiu, Jūs pradėjote derybas su Vokietijos militarinėmis ir civilinėmis valdžiomis, prijungti, jeigu jau ne visą Lietuvą, tai bent Vilnių su apylinkėmis. Ludendorfas iš pradžių buvo net sutikęs tai padaryti, jeigu Lenkija apsiimtų sudaryti glaudžius ir patvarius ryšius su Vokietija konvencijų forma. Valstybės Taryba pasiuntė Vokietijos kancleriui protesto notą prieš panašias vokiečių valdžios su Lenkija derybas, kurios daro mainų objektu Lietuvą, kuriai patsai kaizeris užtikrino nepriklausomybę. Bet kaip pateisinti Jūsų pasielgimą, Ponas Grafe?

Lauksime paaiškinimų ir Jums duodame balsą.

(Pasirašyta) A. Voldemaras,
Lietuvių Tarybos narys.

Grafas Ronikeris, Lenkijos Valstybės Tarybos delegatas Berlyne, buvo Lenkijos dvasios padaras: vylingas, melagingas ir rodąs didelio politiko manieras, bet esmėje tuščias pagyrų puodas. Atsimenu jo atsilankymą Lausannoj 1918 m. vasario mėn., kai Lietuvą pasiskelbė nepriklausoma valstybe. Anot jo, jis atvykęs tartis su lietuvių Taryba tarpusaviems santykiams nustatyti. Jį atlydėjo koks ten Kvileckis. Juodu mums pareiškė beveik pusiau konfidencialiai apie politines sroves Lenkijoj. Viena jų su Juozu Pilsudskiu norinti (purement et simplemnat) prijungti Lietuvą prie Lenkijos, kad būtų atliktas kriukis. Kita gi, Lempickio vadovaujama, esanti palankesnė Lietuvai, norinti federacinės Lenkijos su Lietuvos valstybe (vengė žodžio „unija“). Kadangi, anot tų Lenkijos delegatų nuomonės, Lenkija be Lietuvos

negalėsianti gyventi, tai lieka tik viena išeitis — gyventi bendru su Lietuva gyvenimu. Pilsudskio užgaidas jie laiką fantasmagorija.

Kadangi Valstybės Taryba, paskelbdama Lietuvą nepriklausoma valstybe, savaime įgijo Valstybės Tarybos prerogatyvas, tai mums šveicariečiams nieko nebeliko daryti, kaip mandagiai patarti lenkų ponams vykti Vilniun ir ten pradėti derybas. Net jiems palinkėjome pasisekimo. Kaip tik tuo metu mūsų leidiniuose buvo paskelbta plati kritiška studija apie Lietuvos ir Lenkijos uniją ir jos žalą Lietuvos valstybei.

Lenkus tai suerzino ir ne be reikalo grafas Ronikeris mus gąsdino Pilsudskio sumanymu be jokios atodairos prijungti Lietuvą prie Lenkijos, jeigu nenorėsime glaustis geruoju prie Lenkijos, kurios ribos siekiančios Juodųjų ir Baltųjų jūrų.

Čia turiu pažymėti, kad lenkai veikė ne vien spaudoje prieš Lietuvos interesus, ne vien intriguodami valstybės vyrus, stengdamiesi išsiderėti Lenkijai plačiausias ribas, ne vien leisdami biuletenius ir komunikatus, kompromituojančius Lietuvą užsienyje ir ją atstovaujančias Tarybas, Biurus bei pavienius asmenius, bet jų nešvarios rankos siekė Vatikano sferas: šv. Tėvą, valstybės sekretorių, kardinolus ir kitus. Mūsų Biuro ir Tarybos priedermė buvo reaguoti į lenkų nešvarias intrigas Vatikane. Kaip prieš karą lenkams buvo beveik pavykę įtikinti Romą, kad Lenkija ir katalikybė turi būti identifikuojama Rytuose, kad tik Lenkija sugebanti būti atspari ortodoksijos plūdimui Baltgudijoj ir Lietuvoj, taip ir karo metu lenkai darė kliūčių, kad tik Lietuvos atstovai ir jos gyvybiniai bažnyčios reikalai, nepatektų tiesioginiu būdu šv. Tėvo žinion. Jų norėta, kad visi Lietuvos pageidavimai būtų visų pirma perkošti per lenkų koštuvą ir turėtų Mgr. Skirmunto antspaudą.

Jie nerinko pagalbos šv. Tėvo paskirtoj Lietuvai Dienoj, tuo pareikšdami nepaklusnumą ir blogą valią. Jie karo metu, praūžus Rusijos revoliucijai, stengėsi per Romą atgauti sau šv. Stanislovo bažnyčią Romoj. Jie agitavo už paskyrimą Vilniui ir Minskui lenkų vyskupų ir tt. Mūsų Taryba su Informacijos Biuru veikė ir Romoje. Buvo pasiųsta visų pirma istoriška šv. Stanislovo bažnyčios apžvalga su juridiškai pagrįstais argumentais, įrodančiais Lietuvos teisę į tuos turtus Romoje esančius. Tą apžvalgą ir studiją mums pagamino mūsų atstovas Romoje kanauninkas Prapuolenis. Antras mūsų žingsnis buvo surašyti memuarą šv. Tėvui apie Lietuvos katalikų bažnyčios likimą nuo jos apsikrikštijimo metų. Tą memuarą pavadinome konfidencialiu.

1. Jame smulkmeniškai buvo išnagrinėtos priežastys, dėl ko Lietuva nenorėjo priimti šv. krikšto iš kryžiuočių rankų.
2. Nurodyta pirmosios pastangos suorganizuoti Lietuvos provinciją su arkivyskupu.
3. Ten buvo primintas šv. Tėvo atstovo 1587 m. atsilankymas Lietuvoj.

To garsingo atstovo Aleksandro Cumulejaus nuomonė apie lenkų viešpatavimą Lietuvoj buvo be galo mums naudinga. Šis Romos atstovas, grįžęs iš Lietuvos, atsiliepė šiaip apie Lenkijos vyskupus ir kunigus, beapaštalaujančius Lietuvoj: „Visiškas lietuvių kalbos nemokėjimas daro jų apaštalavimą visiškai bergždžiu." Cumulejus, kaip žinome, patarė šv. Tėvui Clemensui VIII priversti vyskupą įvesti lietuvių kalbą Vilniaus seminarijon, kaip būtiną dėstomąjį dalyką. Žinomas daiktas, lenkai šv. Tėvo nepaklausė. Tą Šventenybės įsakymą pradėjo vykdyti baronas Ropp'as, Vilniaus vyskupas, trimis šimtais metų su viršum vėliau, t. y. 1907 mt. 1906 m. Lietuvos elitai pasiuntė šv. Tėvui memuarą, kuriame kritiškai aprašyta laikinės Lietuvos bažnyčios padėtis. Tame rašte lenkų kunigai charakterizuojami kaip besilaiką šūkio: Visų pirma lenkas, o tik paskui katalikas. Surašinėta keletas parapijų ir jų kunigų skundai Vilniaus vyskupui, kuriems (kunigams) buvo įsakyta sakyti lenkiškus pamokslus žmonėms, tos kalbos nemokantiems. Baisiausi tame skyriuje buvo Mohilovo arkivyskupo pacituoti žodžiai, pasakyti kunigaikštienei Magdalenai Radvilienei, pabrėžiant kad: „Geriau, kad vaikai nemokėtų visiškai katekizmo, negu jų išmoktų kita, o ne lenkų kalba." Mūsų rašte į šv. Tėvą nurodyta buvo administratoriaus Michalkevičiaus darbai, priešingi lietuvystei ir prašyta šv. Tėvo sekančių dalykų:

a) Pripažinti Lietuvos katalikų bažnyčią nepriklausoma nuo Lenkijos bažnyčios, nes lietuviai ir lenkai yra visai skirtingos tautos.
b) Sukurti Lietuvos arkivyskupiją, susidarančią iš Vilniaus, Žemaičių ir Seinų vyskupijų.
c) Arkivyskupais ir vyskupais skirti vien lietuvius, mokančius tautos kalbą ir ją mylinčius.
d) Tiesioginiai siųsti Lietuvos vyskupams šv. sosto laiškus, bulas, enciklikas ir tt., nesinaudojant patarnavimu Lenkijos vyskupų, ir atskirti Lietuvą nuo Lenkijos katalikiškų šalių išvardinime.

Pasirašiusieji prašė šv. Tėvą, kad teiktųsi prisiųsti komisiją dalykams išaiškinti. Šventas sostas nesiteikė to padaryti.

Šešis metus vėliau, pasiuntė šv. sostui dar vieną protesto raštą, pavadintą: „Le Condizioni dei Lituani Cattolica nela diocesi de Vilna

e gli eccessi del pan polonismo, Memorandum del Clero Cattolico Lituania." Bet Lietuvos kunigų nustebimui jų prašymas nepasiekė šv. sosto ir liko šauksmu tyruose.

Mes įteiktą karo metu šv. sostui prašymą baigėme sekančiais žodžiais: „Šio karo metu, kai įvykiai pastatė Lietuvą Europos akyvaizdoje, kai visa lietuvių tauta reikalauja sau nepriklausomybės, Lietuvių Taryba, prisimindama 1906 ir 1912 metų memuarus, laiko sau pareiga prašyti Jo šventenybės:

1. Sukurti Lietuvos arkivyskupiją, sudarytą iš Vilniaus, Seinų ir Žemaičių diacezijų su arkivyskupu Vilniuje, Lietuvos sostinėje.
2. Paskirti arkivyskupą Lietuvai iš kunigų, mokančių lietuvių kalbą ir mylinčių lietuvius.

Tuo mūsų memorialo reikalu pasiunčiau Amerikon Katalikų Tarybos vardu laišką prof. kun. Būčiui, prašydamas jį, kad ir Amerikos kunigai pradėtų klebenti Vatikano duris, tuo stiprindami mūsų akciją Europoj. Nuo profesoriaus gavau šiokio turinio atsakymą:

„Pripažįstu, kad katalikų bažnyčios jerarchiją reikėtų suvienyti Lietuvoje, padarant vieną arba daugiau arkivyskupijų, atidalinant nuo mūsų diacezijų svetimtautiškas žemes. Bet aš negalėsiu prisidėti prie Tamstos šitame darbe dėl to, kad mudu skiriavos dviem daiktais. Mudviejų taktika griežtai priešinga viena kitai. Paskui mudviejų nuomonės ir apie vyskupą Ropp'ą ir apie Šv. Sostą visai nesuderinamos. Bendram darbui neužtenka tikslo bendrumo: dar reikia nuomonių vienodumo ir taktikos suderinimo. Dar man išrodo, kad yra dalykų, kur kas reikalingesnių, negu Vilniaus arkivyskupatas: skirtumas tarp vyskupo ir arkivyskupo kanoniškoje teisėje yra taip mažas, kad dėl jo neverta gaišinti laiko karės metu".

Tai buvo pirmas mūsų organizacijoms smūgis iš prof. Būčio pusės. Bet mes nenuleidome rankų. Prašėme Rusijos Centralinį Komitetą kad pasiųstų Romon ką nors kitą, kuris gintų ten mūsų reikalus. Mat, prof. Būčys, pasiųstas to komiteto Romon darbuotis, neatlikęs sau priimtų priedermių, išvyko Amerikon. Centralinis Komitetas atsisakė, nes trūko jiems žmonių. Bandėme važiuoti Italijon Lietuvių Dienos tvarkyti. Italų valdžia nedavė leidimo. Beliko tik Amerikos kunigai. Vatikaną veikė Viskonto skundas, skelbiąs mus vokiečių agentais. Lenkai tuo pasinaudojo. Be to, tuo metu Vatikanui pasiuntė vyskupas Karevičius laišką. Kilo panika. Aukos nustojo plaukusios į mūsų komitetą. Vatikanas pradėjo siųsti aukas Lietuvai per Müncheno nuncijų Pacelli. Gi šis simpatizavo lenkams. Bijodami, kad pasaulio surinkti Lietuvai pinigai netektų lenkų propagandai Lietuvoje, o ypač mokykloms steigti, Vykdomasis Lietuvių Komitetas įpareigojo mane dar

sykį kreiptis į prof. kun. Būčį ir prašyti jį, kad jis vyktų Romon ir gelbėtų situaciją. Į savo laišką spalių 4 d. gavau šiokio turinio atsakymą, rašytą prancūzų kalba: „Gavau Jūsų laišką, rašytą 1917 m. spalių 4 d., kuriame mane kviečiate sekti jūsų metodus (ginti Romoje lietuvių teises — mano laiško turinys) darbe mūsų brangios Lietuvos naudai. Gaila, bet negaliu Jūsų sekti (mūsų organizacijų vardu aš rašiau. *Aut.*). Jūsų metodų pasisekimus remiate faktu, kad Jums pavyko priversti (a forcé) Jo Šventenybę suteikti Lietuvai Dieną pasaulio katalikų bažnyčiose. Bet priežastys, kurios pareiškė šv. Tėvo palankumą (bienveillance) Lietuvai dar neperėjo per galutinį istorijos koštuvą (ne sont pas sorties au jour par la sentence definitive de l'histoire). Aš galėčiau pasakyti daug tuo klausimu dalykų, bet, negalėdamas išpasakoti visų, geriau nutylėti visai. *Jūsų metodas atrodo šiuo momentu pergalėjęs minios pritarimo dėka, kuri neįsigilina nei į priežastis, nei pramato ateities.* Nenorėdamas ginčyti jums to pritarimo (assentement), aš pasitraukiau iš viešo veikimo".

Ir taip Roma liko be lietuvio atstovo, kuris būtų galėjęs ginti mūsų teisėtus reikalavimus prie Vatikano ir atremti lenkų šmeižtus. Iš dalies tai darė kanauninkas Prapuolenis, bet lenkai jau seniau buvo pagadinę jo vardą ir jo balso neklausė Vatikano sferos.

Čia turiu pareikšti, kad man ir visai Lietuvai būtų labai naudinga sužinoti iš Ekscelencijos Būčio apie tuos žingeidžius Lietuvos dieną liečiančius klausimus.

Prof. Būčio laiškas man atrodo gana šiurkštus. Gauti Lietuvai Dieną pasaulio katalikų bažnyčiose ir tą laimikį vadinti minios džiūgavimu, man buvo nesuprantama. Ilgai begalvodamas priėjau išvadą, kad profesoriaus atstovaujamos statiškos bažnyčios ir tautos jėgos, kad jo sekama šv. Jono kontemplecija, bet ne kovojančios bažnyčios akcija, personifikuota šv. Povile. Mano išmanymu, karo metu kaip tik reikėjo laikytis šv. Povilo metodų. Lenkų intrigoms ir šmeižtams, kurie kartojosi ištisus šimtmečius Vatikane, reikėjo padaryti galą. Italų Dolce far niente ir prancūzų *laissez faire — laisser passer* — netiko sudinamituotam pasauliui. Kada karo Molochas be pasigailėjimo rijo aukas, pavieni asmens ir tautos privalėjo ginti savo Dievo duotas teises. Šv. Tėvas nusileido galingiesiems ir paskyrė Minskui gryno kraujo lenką vyskupą Mgr. Lozinskį, o Seinams paskyrė pavyskupį Jałbrzykovskį. Mes, neturėdami kitokio ginklo, panaudojome protestą. Jisai skambėjo štai kaip:

„Atsižvelgiant į tai, 1) kad Lozinskis yra lenkų nacionalistas ir 2) kad Minsko vyskupo kandidatūrą pasiūlė šv. Tėvui lenkų Regentų

Taryba, susitarusi su Lenkų Valstybės Taryba, kuri neturėjo jokios teisės kištis į Lietuvos reikalus, nes Baltgudžių tauta trimis atvejais kreipėsi į Lietuvą, prašydama unijos su Lietuva ir Lietuva jau buvo davusi tuo savo sutikimą, tad ne kam kitam priklausė teisė skirti kandidatus Minsko vyskupijai, o tik Lietuvos Valstybės Tarybai.
3) Imdama tai visa domėn, Lietuvių Taryba protestuoja prieš tą paskyrimą, jį laiko neįvykusiu ir pasilieka sau teisę padaryti tokias pasekas, kurios kyla iš šios teisės konstatavimo fakto".

Tuo pat metu pasiuntė Lietuvių Taryba Šveicarijoj protestą prieš pavyskupio Jałbrzykovskio paskyrimą Seinams: „Lietuvių Taryba, sužinojusi apie paskyrimą Jałbrzykovskio Seinams, atsižvelgus į tai, kad Seinai per visus amžius sudarė integralią Lietuvos dalį ir kad Seinai, kaip diacezijos centras, negali turėti pavyskupio kitokio, kaip lietuvių tautybės, šiuo protestuoja prieš šv. Sosto paskyrimą Jałbrzykovskio, kuris yra didelis lietuvių antagonistas, kuris niekuomet nesislėpė būti lietuvių tautinio judėjimo didžiausiu priešu ir kuris tą atgimimą persekiojo visokiais būdais net už savo tiesioginio pašaukimo ribų, Lietuvių Taryba nepripažįsta to paskyrimo, ir padarys atitinkamas savo išvadas"*).

Kai šiandien, po 20 metų, aš galvoju apie mūsų raštus, memuarus, protestus, pasiųstus šv. Tėvui ginti lietuvių teises bažnytinėj srity, ir reikalauti iš šv. Tėvo tų teisių respektavimo, aš nesigailiu. Šv. Tėvas patikėjo lenkiškos sirenos balsui. Lenkai vyskupai bažnyčios pagalba nutautino lietuvius, baltgudžius, rutenus ir kitus, mokydami katekizmo lenkų kalba, kurios mokomieji nesuprato. Minia pasiliko stabmeldiška — nutolusi nuo Kristaus dvasios. Jeigu misijonieriai, vykdami į svetimus kraštus, būtinai turi išmokti tų šalių kalbą, tai ką besakyti apie Lietuvos vyskupus, kurie ignoravo per amžius mūsų gražiausią kalbą.

Mes visi gerai žinome, kas dedasi šiandien Vilniaus krašte, kurio arkivyskupas Jałbrzykovskis ir vyskupas Michalkevičius gieda sutartinę giesmę: nušluoti nuo žemės paviršiaus lietuvių kalbą katalikų bažnyčiose.

Be to, jiedu eina ranka rankon su pasauline Vilniaus valdžia, kuri ypač pastaruoju metu, užsimojo iš pašaknų išnaikinti lietuvybę Vilniuje. Lenkijos valdžia uždarinėja be jokio pamato mokyklas, katalikiškas draugijas, organizacijas, o vyskupai tyli, neprotestuoja, nors Katalikų Bažnyčios veikimo dėsniai jiems tą pareigą uždeda. Tad mūsų protestas Romai prieš pavyskupį Jałbrzykovskį buvo pamatuotas.

*) Žiūrėk „Pro Lituania" p. 288.

Iki šiol aš nagrinėjau Lietuvių Tarybos ir Informacijos Biuro santykius su Šv. Sostu religinėj-bažnytinėj srity. Be to, mes turėjome ir politinių santykių Vatikane.

Žinodami, kad lenkų agentai Romoje à la Mgr. Skirmuntas ir Co. neteisingai informuodavo Vatikano sferas apie lietuvių politinius siekimus ir blogai nušviesdavo Lietuvos istoriją, mes pasiuntėme šv. Tėvui Benediktui XV 1917 m. geg. mėn. notą, atitaisydami lenkų šmeižtus ir nurodydami tuometines Lietuvos politines aspiracijas ir jos visų sluoksnių bei partijų veržimąsi prie nepriklausomybės ir savarankiškumo — gyventi be svetimųjų globos. Šv. Sostas, suėjus trims kruvino pasaulinio karo metams, paskelbė kariaujančioms valstybėms notą, kuria ragina susitaikinti, kad visų tautų žmonės yra Kristaus krauju atpirkti, kad jie visi broliai. Toje notoje minėjo šv. Tėvas liūdną mažesnių skriaudžiamų tautų likimą, prijungęs prie tokių Armeniją, bet užmiršo Lietuvą. Įžanginiame „Pro Lituania" straipsnyje, 1917 m. VIII Nr. iškėlėme tą mūsų tėvynei padarytą skriaudą ir pareiškėme, kad Lietuva, gavusi pasaulio bažnyčiose Dieną, nebus Jo Šventenybės pamiršta ir taikos derybose, jeigu Jam bus leista jose dalyvauti, užtars mus ir gins mūsų šalį, tiek daug nusipelniusią katalikybei. Tarsi norėdamas editorialo autorius demaskuoti lenkų intrigas Romoje, pareiškė iškilmingai evangelijos tekstą, kuriame sakoma, kad „nedaryk artimui to, ko nenori, kad jisai tau darytų". Lietuva nori tų evangelijų žodžių taikymo iš lenkų pusės. Lenkai, kaip žinoma, visuomet mus vadino broliais, bet tas nuolatinis brolio vardo naudojimasis karo metu virto stačiai begėdiškumu ir lenkų tautos veidmainiškumu.

Autorius savo straipsnio pabaigoje kreipiasi į šv. Tėvą, tarsi prašydamas, kad Šis nepamirštų Lietuvos ateities, atsižvelgtų bent į bažnyčios reikalus ir kad sykį visam laikui atsipalaiduotų nuo lenkų tvirtinimų, kad Lietuva buvo, yra ir bus Lenkijos provincija. Panašus lenkų elgesys atšaldė lietuvius, kurie ateity nenori nieko bendro turėti su lenkais, ir dėl to niekada nejungti Lietuvos ir Lenkijos reikalų į vieną. Iš to, kas aukščiau pasakyta apie šveicariškių organizacijų santykius su lenkais, visiems bus aišku, kad mes jokių kompromisų su lenkais nedarėme. Kiek mūsų jėgos leido, Informacijos Biuro išleistomis knygomis, brošiūromis, periodiniais žurnalais, komunikatais, replikomis, atvirais laiškais parodėme pasauliui, kas buvo toji galinga kadaise Lietuva, ko susilaukė susidėjusi su supuvusia, dezorganizuota Lenkijos valstybe, kuriai karo metu paskelbėm divorsą ir tvirtą pasiryžimą eiti nepriklausomybės keliais.

Karui baigiantis, jau nebuvo mokslininkų, politikų, istorikų tarpe įžymaus asmens, kuris nebūtų žinojęs, kas toji užmirštoji šalis — Lietuva — ir ko ji nori. Lenkų gi per amžius leidžiamieji, o ypač karo metu paleistieji šmeižtai, grįš kada nors jiems patiems ir Amžinoji Teisybė pareikalaus iš jų atskaitos. Lenkams galima pritaikinti Romos poeto žodžius: Paucas poetae reperiunt fabulas, ubi boni meliores fiant.

Tautos nepriklausomybės lietuviški stabdžiai.

Iki šiol stengiausi nupiešti Rusijos, Lenkijos ir Vokietijos pastangas, priešingas Lietuvos nepriklausomybei. Tai buvo tų šalių tiesioginis interesas: Prancūzija, Anglija ir iš dalies J. Amerikos V. siekė išlaikyti nedalomą Rusiją ir nieko konkretaus nežadėjo Lietuvai, išskyrus chimerišką tautų apsisprendimo teisę. Caristinė ir Kerenskio Rusija nė nesvajojo patenkinti Lietuvos nors minimumą reikalavimų. Lenino ir Trockio Rusija, kad ir pasisakė Lietuvos Brastoje už tautų apsisprendimo teisę, bet keliems mėnesiams praslinkus, jų gaujos slinko į Lietuvą ir Lenkiją užimti bei jas pavaišinti gardžiais bolševikiško rojaus vaisiais. Lenkija per visą karo metą svajojo sudaryti istorinę uniją su Lietuva ir joj skleisti savo dievinamą kultūrą.

P. Yčo interview Londone su Dmovskiu, kuris jam pasirodė labai sukalbamu žmogumi, iškėlė mums Yčo mažą politišką prityrimą ir nepagrįstą optimizmą. Vylingesnio lenko už Dmovskį man neteko surasti. Tą pat galima pasakyti ir apie Yčo pasimatymą su Poincaré, Prancūzijos respublikos prezidentu, kurio pažiūros taip maloniai kuteno Yčo fantaziją. Jo pasisakymą apie tautų apsisprendimo teisę turėjo suprasti p. Yčas, bet jisai nesuprato. Štai Poincaré žodžiai: „Tautinis klausimas šioje valandoje užima *nepaskutinę vietą*, bet dar ne laikas jį *gvildenti parlamentuose ir spaudoj*. Reikia tam laukti *karo pabaigos*“. Na, žinoma, ir sulaukėm. Prancūzija buvo pirmutinė ir tai kiečiausia Lietuvos nepriklausomybės priešininkė.

Manau, jog mano knygos skaitytojams užtenkamai paaiškėjo Vokietijos norai okupuoti Lietuvą „purement et simplement“. Tai buvo Lietuvos nepriklausomybės išoriniai priešai. Tik gėda mums prisipažinti, kad jų būta ir pačių lietuvių tarpe. Tai istorinis mūsų tėvynės likimas. Priešai iš oro mums nėra taip pavojingi, kaip priešai mūsų pačių tarpe. Tik prisiminkime karo pradžią. Kaip jau rašiau, Amerikos katalikiškoji visuomenė, karui prasidėjus, sušaukė Chicagoj politišką seimą, kviesdama visus be pažiūrų skirtumo prisiųsti delegatus politi-

niam Amerikos lietuvių nusistatymui išaiškinti. Rodos, kas čia blogo.

Socialistai ir Šliūpo pasekėjai Chicagos seimą boikotavo. Šliūpo įtaka laisvamaniškai visuomenei Amerikoj sutrukdė tautininkų ir katalikų vienybę visus ketverius metus. Tik Karūžos sukurtoji „Tautiškoji Sandara", pašalinus Šliūpą iš vadų tarpo, suėjo krūvon ir vienybėn su katalikais 1918 m. kovo mėnesį. Galima suprasti, kiek žalos tėvynei Lietuvai padarė Šliūpo užsispyrimas.

Tautininkai priima katalikų autonomijos šūkį, prieš kurį pasisako vakarų socialistų vadas, dr. Grigaitis, kuris 1905 m. patsai kovojo už Lietuvos laisvę, už jos autonomiją. Gi Amerikos rytų socialistai su savo vadu adv. Bagočium Bostone ir jų leidžiamu organu „Ateitis", anot „Pažangos" 1915 m. Nr. 1: „Nesenai skelbė amerikonams lietuvių vardu, jog lietuvių simpatijos Vokiečių pusėje" psl. 10. Amerikos Grigaitis jau nekovoja už Lietuvos laisvę, bet pasilieka stebėtoju, tvirtindamas, kad ne Amerikos lietuvių biznis kištis į Lietuvos reikalus, bet tai reikią palikti pačiai Lietuvos liaudžiai (suprask proletariatui). Bet Grigaitis turėjo žinoti, kad liaudžiai reikalingi vadai, kaip jisai pats buvo juo 1905 m.

Lenkų socialistai Amerikoje buvo gudresni ir geriau suprato Tėvynei lemiamą istorinę valandą. Jie ėjo drauge ir vieningai su kitomis partijomis. Lietuvių katalikų seimas Chicagoj 1914 m. stato politišką reikalavimą: „Sujungti Didžiąją Lietuvą su Mažąja Lietuva į vieną politišką kūną". Seimo išrinktoji taryba įsako Tautos Fondui skirti $^1/_3$ visų Amerikoj surinktų aukų Mažajai Lietuvai gelbėti nuo bado. Tą patį daro Centralinis Lietuvių Komitetas Vilniuje. Be to, Lietuvoj susitvėrė tam tikra draugija globoti Prūsų lietuviams, patekusiems nelaisvėn.

Tuo tarpu kas gi dedasi pačioj Prūsų Lietuvoj? Ten nekalbama apie visų lietuvių susivienijimą, ten nekuriama jokios pašalpinės draugijos Didžiosios Lietuvos broliams šelpti. Visi laiškai Vydūno, dr. Gaigalaičio ir kokio ten studento iš Karaliaučiaus kaltina Didžiosios Lietuvos inteligentų surusėjimą, giria vokiečių kultūrą, tvirtina, kad karas patrauks ir Didžiosios Lietuvos simpatijas Vokietijai, nurodomi Rusų armijos brutalumai Prūsų Lietuvoj. Vydūnas tvirtino, kad Vokietija būtinai laimės karą, o dr. Gaigalaitis, kad Didžiosios Lietuvos likimas Vokietijos rankose. Tiedu tariami Prūsų lietuvių vadai stoja už kaizerį ir nieko nuo jo nereikalauja Mažajai Lietuvai. Nereikalauja savo kalbai teisių mokyklose, bažnyčiose ir valdiškose įstaigose. Jie nekalba apie reikalingumą Prūsų Lietuvai nors kultūrinės autonomijos. Jie nekuria pašalpinių komitetų savo broliams šelpti, manydami, kad

visu kuo juos aprūpins kaizeris, tarsi kaizeris būtų buvęs siųstas Prūsų Lietuvai pačios dieviškos Apvaizdos.

„Tėvynės" Nr. 38 iš 1915 m. dr. Gaigalaitis, kreipdamasis į Rimką, „Ateities" redaktorių, šaukė: „Matote, kaip išsipildė mano spėjimai apie Vokietijos pergales... Lietuvos likimas vokiečių rankose". Čia prasideda begaliniai ginčai tų dviejų Vokietijos pionierių su Rimka. „Tėvynės" Nr. 43 ir 44 straipsny: „Mes ir Prūsų lietuviai" Rimka puola Gaigalaitį už vokiečių palaikymą ir jų naudai veikimą. „Ateities" 1915 m. Nr. 12 perspausdintas Vydūno laiškas iš „Tėvynės" Nr. 11, kuriame rašo: kad „rusus per daug giria, Lietuviai surusėję". „Tėvynės" Nr. 19 Vydūnas savo laiške 1915. IV. 5 d. rašo: „Rusų kareivių veiksmas, tarsi, gimdė Lietuvos žuvimą". Jame Vydūnas nurodo rusų kareivių žiaurumus ir *teisina vokiečių kareivius už žiaurumus.* „Lietuvninkų Vienybėj" 1915 m. Nr. 11 tilpo Vydūno laiškas, rašytas 1915 m. I. 22 d., kurio kai kurias ištraukas čia paduodu. Vydūnas rašo: „Nekartą ten Lietuvoj yra sakę, kad Prūsų lietuviai esą labai suvokietėję. Bet dabar matau, kad Didžiosios Lietuvos lietuviai yra visiškai surusėję — paskendę rusiškumo bangose... *Jeigu rusai laimėtų — Lietuva būtų dingusi.* Tik ir negali būti abejonės". Čia galima klausti p. Vydūną, ko jie tikėjosi iš vokiečių pergalės Lietuvai? Vydūnui buvo gera nešti vokiečių jungą, netekus savosios kultūros ir tautos teisių. Laikraščių polemikos nervino Amerikos lietuvių visuomenę. Adv. Bagočiaus, Vydūno, Gaigalaičio argumentai už Vokietiją paskatino kai kuriuos Amerikos lietuvius inteligentus palaikyti savųjų tarpe Vokietijos pusę.

Atsimenu vieną kuriozą iš tų laikų. Draugų susivažiavime Hazleton. Pa, p. X. pradėjo tvirtinti, kad Vokietija laimėsianti karą ir Lietuvai teks pasisavinti vokiečių kultūrą, kuri, anot jo, esanti labai aukšta. Po ilgų ginčų, negalėdamas draugo įtikinti klaidoje, pasiūliau laižybas iš 1000 dol. Šisai sutiko ir draugai perėmė rankas. Atvykęs Amerikon 1919 m., nuvažiavau pas draugą atsiimti išloštų pinigų, kuriuos buvome sudėję Willkes-Barre banke, vienoj knygutėj su abiejų parašais. Draugas, neturėdamas matomai sąžinės, surado kokį tai Pennsilvanijoj jau neveikiantį įstatymą, kuriuo draudžiama laižybos ir atsiėmė tą praloštą sumą, atsisakydamas sumokėti. Matydamas, kad be teismo neapsieisiu, atsiėmiau savo dalį ir rūstaudamas parvykau namo.

Dr. Vilius Gaigalaitis

Ne vien laiškais vaišino Amerikos lietuvius dr. Gaigalaitis ir Vydūnas, bet ir išleistomis knygomis. Dr. Gaigalaitis 1915 m. balandžio mėn. išleido knygą, antrašte „Die litauisch-baltische Frage"*). Tą knygą platino jisai ir Amerikos lietuvių tarpe. Savo brošiūroje dr. Gaigalaitis, atpasakojęs istorinę, ekonominę, kultūrinę Lietuvos apžvalgą, remdamasis 1897 m. Rusijos gyventojų statistika, pataria Vokietijai paimti mažųjų tautų užtarytojos rolę ir sutverti tarp teutonų ir slavų Lietuvos valstybę, bet tik tokią, į kurią įeitų Suvalkų, Kauno ir dalis Vilniaus gub. su maždaug 3 300 000 gyventojų 1500 kv. mylių plote. Dr. Gaigalaičio norėta neturėti nepereinamų ribų tarp Rytprūsių ir būsimos Lietuvos, nes prekybos ir pramonės atžvilgiu reikia Rusijos Lietuvą pavesti Vokietijos globai.

Tęsdamas toliau savo išvedžiojimus, daktaras tvirtina ten pat 22 pusl.: „Prisibijojimas, kad Prūsų lietuviai tokiai būsimai Lietuvai norėtų priklausyti yra visai be pamato. Prūsų lietuviai, kaip kiekvienam pažįstančiam tuos žmones yra aišku, neturi nei mažiausio noro priklausyti kitai valstybei ir kitai tvarkai, negu Prūsų Vokietijai. Jie gyvena gerai ir yra dėkingi už tuos rūpesnius Prūsų valdžiai ir savo dabartinę aukštai išvystytą ūkišką padėtį niekuomet nepanorės pakeisti abejotina (zweifelhafte) ateitimi. Be to, Prūsų lietuviai savo krašte taip susimaišę su vokiečiais, kad net Šilutės ir Klaipėdos šiaurės apskričiuose vos sudaro visų gyventojų pusę. Ir jeigu būtų sukurta prie Prūsų lietuvių ribų Lietuvos valstybė, net ateity nereikia tikėtis, kad kiltų kokie nors neramumai — pastangos (Bestrebung), kurios būtų priešingos Vokietijos reikalams. Lietuviai žino, ką jie turi Prūsijoj ir tai, kaip su jais rūpestingai elgiamasi, nors jie dėl savo kalbos išlaikymo ir *turėtų didesnius pageidavimus***), negu jiems iki šiol buvo suteikta. Jų tautiška sąmonė nėra tiek atbudusi, kaip kitų tautų panašiose aplinkybėse. Rusijos lietuvis nėra labai gerbiamas (geachtet) prūsų giminės draugų ir jų ūkininkavimas jam nepakeliui. Be to, Prūsų lietuviai — tai yra labai svarbu — išpažįsta evangelikų-liuteronų tikėjimą, kai Rusijos lietuviai Rymo Katalikų. Abiejų dalių kalbos tarmė yra skirtinga ir Rusijos lietuvių raštai yra mums labai sunkiai suprantami. Kultūra ir papročiai skirtingi. Iki šiol nebesama tarp kaimynų jokių ūkiškų nei tautiškų santykių, *nes vieni kitiems yra svetimi***). Iš to išeina,

---

*) „Lietuvių—Baltijos klausimas" Berlin 1915 m. Verlag der Grenzbote.
**) Mano pabraukta.

kad stengimasis suartinti abiejų šalių lietuvius arba užmegzti kokius nors simpatijos ryšius, ne tik nėra įmanoma, bet išrodo, kad visiškai negalima".

Savo panašiais tvirtinimais daktaras, matyt, dovanoja Vokietijai preities klaidas. Prievartos būdu ištautintus prūsus, lietuvius, lenkus, kašubus ir danus — jisai pamiršo. Pamiršo ir kad Bismarkas 1873 m. panaikino lietuvių kalbą mokyklose, bažnyčiose, teismuose ir viešose įstaigose. Karo metu būdamas Reichstage lietuvių pasiuntiniu, neturėjo drąsos pakelti savo balsą, kaip griausmingą žaibą, prieš visas lietuviams daromas skriaudas, kaip kad darė lenkų atstovas Seyda. Jo sutikta su liūdnu Prūsų lietuvių likimu ir pasiduota Likimui. Kai dr. Gaigalaitis rašė šią savo knygą, pasauly pasirodė anglų valdžios išleista, taip vadinama „Baltoji knyga", kurioje buvo surinkta oficialios nuomonės įžymių vyrų, gyvenančių vokiečių kolonijose ir peikiančių Vokietijos režimą, brutalumą, tiraniją bei reiškiami pageidavimai tą režimą pakeisti kitu, švelnesniu. Anglų parlamentarų komisija buvo pasiųsta vokiečių kolonijosna dalykų stovio ištirti. Išleistoje knygoje „Vokietijos juodieji vergai", tarp ko kito, buvo paskelbtas Vokietijos generolo von Troth'o atsišaukimas į jo valdomus herrerus ir cituojamas jo sakinys: „Vokietijos užimtoj (Pietų Afrikos) teritorijoj kiekvienas herreras, ginkluotas ar neginkluotas, bus nušautas... Aš neįsileisiu į mano užimtą teritoriją nei vienos moters bei vaiko ir vysiu juos atgal pas savuosius arba nušausiu". Laikydamasis panašių metodų, generolas Pietų Afrikos užimtoj teritorijoj sumažino gyventojų skaičių iš 200 000 iki 82 500 per trejus metus. Bet svarbiausia, kad protestantų ten gyvenąs Zanzibaro vyskupas ir Franco Westano atviras laiškas generolui Smith'ui tai patvirtino.

Pasaulio spauda plačiai tą dalyką komentavo. O tuo metu dr. Gaigalaitis — lietuvis — pasišovė teisinti Vokietijos kolonialinę politiką, piršdamas jai paimti savo globon pavergtąsias tautas. Jo nuomone, Vokietija daug puikiau atliktų tą misiją, negu Anglija. Jau ir dabar pavergtos tautos, na, žinoma, ir kolonijos laukia nuo Vokietijos teisingumo, savo tautinių ypatybių ir teisių garantavimo — tvirtina daktaras savo knygoje: „Lietuvių Baltų klausimas" 22 pusl. Lietuvio atstovo Reichstage viešas žodis, be abejo, paveikė blogai pasaulio politikų nuomonę, o dar blogiau patarnavo Lietuvos reikalams. Politiškai dr. Gaigalaičio karo meto pažiūrai nušviesti ne pro šalį bus atpasakoti jo laiško, rašyto grafui Batockiui 1918 m. XI. 26 d., turinys, kurį tasai patalpino laikraščių „Königsberger Allgemeine Zeitung", „Tilsiter Zeitung", „Tilsiter Allgemeine Zeitung" 1918. XI. 28 d. skiltyse.

Tarp ko kito š. m. 26 d. kunigas dr. Gaigalaitis man (von Batockiui) rašo: „Aš niekuomet nepasirodžiau Tilžėj, kaipo „tautiškas lietuvių apaštalas“, ir šį mėnesį tik vieną kartą buvau Tilžėje, kur vakaro metu privačiai kalbėjaus su kai kuriais pažįstamais politiniais klausimais. Jeigu koks ten reporteris keičia mano pavardę — aš nieko negaliu padaryti. Asmeniškai aš laikausi mano senos pavardės. Žinios, būk aš esąs judėjimo vadas (Bewegungsführer), norįs priskirti Prūsų Lietuvą prie naujos valstybės, nėra teisingos. Tiesa, vieno susirinkimo Tilžėje, kur aš visai nedalyvavau, buvau išrinktas pirmininku, naujai kuriamos Lietuvių Tarybos. Bet aš nuo to atsisakiau, nes man nepatiko jų veikla (Tätigkeit). Niekas neprivalo manęs laikyti tiek politiškai nepribrendusiu (unklug) ir kvailu, kad nesant susikūrusios Lietuvos Valstybės ir jos gyvavimo ženklų, panorėčiau agituoti už Mažosios Lietuvos prisijungimą prie Didžiosios. Agitatoriams labai patogu prisidengti prakilniu (etwas prominenten), sąžiningai (ehrlich) galvojančiu lietuvių atpirkimo avinu“*).

Dr. Vydūnas.

Vydūnas išleido knygą 1916 m. vokiečių kalba „Apie Lietuvos praeitį ir jos dabartį“. Tame veikale Vydūnas pasireiškia kaipo gryno kraujo pasyvistas — Spinozos, Hegelio, Fichtės ideologijos pasekėjas. Jam yra svetima kova už savo lietuvių tautos teises gyventi savitu gyvenimu. Vydūnui trūksta dinamiškumo. Jame nesurandama garbingo Indų tautos vado Gandhi žymių, kuris, savo pasyviu pasipriešinimu Anglijos imperializmui, veda savo tautą į laisvę; arba de Valeros, Masaryko, Nehru, dr. Kudirkos ir kitų aktyviai kovojančių už pamintas savo tautos teises. Jam nesuprantamos net lietuvių pastangos įgyti nepriklausomybę. Jam trūksta tikėjimo skaisčia Lietuvos ateitimi. Jo knygos turinys — tai status quo, tai germanų pelkės, kuriose nyksta tautybė, nesugebanti kovoti už savo švenčiausias teises. Panteistinė pasaulėžiūra taip paveikė jo veikalą, jog išrodo, kad mažoms tautoms nieko nebelieka, kaip būti prarytoms didžiųjų valstybių. Žmogus, anot Vydūno, privalo veikti ir kovoti, kad išlikus aukščiausiai garbingu (noble). Aukščiausiu daiktu yra kalba, būdas, dvasia. Anot jo, *nesą ko sielotis Lietuvos išnykimu* by tik išliktų lietuvių dvasia. Labiausiai žema ir mažiausios vertės esanti žemiškoji gerovė, turtai, politika ir kova... Bendras lietuvių būdas esąs ieškoti glaudžių ryšių dvasios su

---

*) Šį laikraščių paskelbimą dr. Gaigalaitis iki šiandie nėra atšaukęs.

gamta ir nurimti begalvojant. Valstybinė organizacija Vydūnui nerūpi. Mūsų lygybė su kitomis valstybėmis ir kova už tautos ir valstybės teises Vydūnui nepakeliui. Mažosios Lietuvos likimas Vydūno neįdomauja. Jis pats sako: *„Pas daugelį mūsiškių šioji rezerva virto rezignacija, kas lyti jų tautybės likimą"*. Vydūnas, matyt, sutiko su tąja rezignacija, nes savo knygoje į ją nereaguoja. Tačiau jis turėjo žinoti, kad pasidavimas likimui, visuomenės inercijai bei aplinkumos sustingimui yra ne kas kita, kaip žmogaus prigimties paneigimas ir žmogaus pašaukimo paraližavimas.

Dėl to Vydūnas nesirūpino Vokietijos karo meto darbais Lietuvoj, jų nepeikė, su jais nekovojo, nes jam trūko pasiryžimo. Negana to! Jisai net traukė pangermanistų giesmę, sakydamas: *„Lietuvių Tauta sulyginamai mažai buvo persekiojama Vokietijos... ir ji nesipriešino lietuviams ūgdyti savitos civilizacijos"*. Vienu žodžiu, Vydūnas paliko Lietuvos ateitį aklam likimui: nepalaikė tų, kurie gynė tėvynės laisvę ir nekovojo su pangermanistų pastangomis, kaip jis pats sakė „sugermaninti lietuvius". Vydūnas — tai Mozė, kuris nesitikėjo išvysti laisvą, Dievo (ne panteistinio) mums skirtą Tėvynę. Vydūnui taikyčiau aš prancūzuose dar gyvą patarlę: *„Kas netiki savo šalies likimu, tas nėra jos vertas"*.

Tik dabar suprantame, dėlko Vydūno nedalyvauta politiniame Mažosios Lietuvos didvyrių posėdyje 1918 m. lapkričio 16 d., kur nutarta sujungti Mažąją Lietuvą su Didžiąja.

Vydūnas savo gausiais, Nirvana dvelkiančiais raštais ir viešomis kalbomis daugiausia pakenkė Mažosios Lietuvos tautiškai sąmonei išsivystyti ir susidaryti vienai nepriklausomai valstybei iš dviejų tautos dalių, amžių likimo atskirtų.

P. YČO „AUTONOMIJOS PROJEKTAS",

įdėtas „Lietuvos" laikrašty 1916 m. rugs. m. 29 d.

Nežinia kokiais sumetimais p. Yčas, gyvendamas tuo metu Chicagoj, davė „Lietuvai" autonomijos projektą. To autonomijos projekto aš čia nedėsiu, tik duosiu redaktoriaus editorialą, užvardintą *„Lietuvos autonomijos klausyme"* Olšauskis rašo:

„Mums yra smagu paduoti savo skaitytojams pirmą formuluotą Lietuvos autonomijos konstitucijos projektą, kurį skaitytojai ras šiame numery.

Jis yra lietuvių veikėjų sustatytas ir paduotas apsvarstymui vienai iš didžiųjų rusų dumos partijų butent: konstitucinių demokratų (kadetų) partijai.

Didis jau buvo laikas pastatyti šį klausimą rimtoj, konkretej formoj, kad su lietuvių norais ir reikalavimais nuodugniai galėtu susipažinti tam tikros valdiškos ir tautinės sferos Rusijoj.

Skaitytojai patėmys, kad paragrafas apie autonomiškos Lietuvos rybas yra paliktas tuščias, nes projektas apima daugiau principijalius autonomijos klausymus, teritorijos ribų nustatymą palieka kolkas „atidarytu klausymu". Visais atsžvilgiais yra geistina, kad su šiomis šio projekto smulkmenomis gerai susipažintų ir amerikiečių lietuvių visuomenė.

Autonomijos projektas netilpo viename numery ir jis perkeltas į sekantį. Įsidemėtina, kad tuo laiku, kai tasai projektas tilpo Čikagoje viešėjo Martynas Yčas ir kun. Žilinskas.

„Lietuva" tame numery, kur tilpo galas autonomijos projekto patalpino taip pat M. Yčo įspudžius iš jo kelionės po Vakarų Europą šio turinio:

„P. Yčui beišvažiuojant į Ameriką laikraščio „Utro Rosji" korespondentas Maskvoje turėjo su juo pasikalbėjimą apie jo kelionę po Vakarų Europą. Šitam korespondentui sulig minėto laikraščio p. Yčas apie savo kelionę šitaip papasakojo:

Savo dalyvumu parlamento delegacijoj aš norėjau ne tik apsipažinti su dalykų stoviu talkininkų šalyse, kaipo rusų įstatymdavystės buto narys, bet ir išaiškinti sau visą eilę klausymų, rūpimų lietuvių tautai, kurią aš atstovauju kaipo atstovas tautos sunkiai nukentėjusios nuo karės ir rišančios savo atsigimimą su apskritu tautinio klausimo išrišimu Europoje ir suprantama aš visų labiausiai įdomavausi tautiniu klausymu.

Karė yra vedama mažųjų tautų paliuosavimui: tokia oficijalė dabartinės karės ideologija. Man įdomu buvo žinoti, kiek šioj ideologija teisinga ir tikra talkininkų šalyse.

Išaiškinimui šio klausimo aš kalbėjausi su įžymiais politikos veikėjais, taip Anglijoj taip Prancūzijoj. Ypatingai gerai teko man išsišnekėti tame dalyke su prancūzų respublikos prezidentu Poincaré, kuris suteikė man ilgoką audienciją. Respublikos prezidentas išsireiškė taip, kad idealai, kurių įvykinimui prasidėjo šita karė, tebegyvuoja ir dabar, ir tautinis klausimas tarp jų užima nepaskutinę vietą, bet šioje valandoje nelaikas šitą klausymą gvildenti parlamentuose ar spaudoj. Reikia tam laukti karo pabaigos, kuomet visi prisiėjusieji klausymai apturės tinkamą išrišimą.

Maždaug toje prasmėje išsireiškė ir lordas Grey. Aš taip pat kalbėjausi su buvusiu ministeriu Dumergue, su pasiuntiniu buto pirmi-

ninku Pole (turbūt Paul) Dechanele, su pasiuntiniu Mute, pirmininku sekcijos lietuvių reikaluose žmogaus ir valstiečių teisių lygoje ir su visa eile kitų talkininkų ir neutralių šalių politikos veikėjų. Šituose pasikalbėjimuose aš bandžiau supažindinti Europą su tautiniais lietuvių tautos idealais, *kurie susiveda prie susivienijimo rusų ir prusų lietuvių į autonominę vienutę Rusijos viešpatystės rybose.* Reikia patėmyti, kad Rytų Prusuose lietuviškoji visuomeninė sąmonė yra gyva ir ji plėtojasi. Landtage sėdi du lietuviu Dr. Steputaitis ir Dr. Gaigalaitis. *Apskritas prusų lietuvių atsinešimas prie Rusijos, be abejonės, yra geras.*

Klausymas apie Lietuvos *autonomiją* yra visai nauju klausymu Europai, *be to jis priklauso prie vidurinės politinio Rusijos statymo sryties. Taip aš jį ir statydavau ir neabejotinai duodavau suprasti, kad kitokio kaip rusų klausimo išrišimo lietuviai nelaukia.*

Pernai spalių 14 d. kai kurie lenkų rateliai įdavė Betman Holwegui raštą, kuriuo buvo priparodoma butinumas prie būsimos lenkų karalystės prijungti baltrusių ir lietuvių gubernijas. Šitas raštas, kaip man teko sužinoti, buvo svarstomas Vokietijos valdžios rateliuose. Man įdomu buvo žinoti, kiek su šita pažiura susitaiko atsakomieji lenkų viešosios nuomonės vedėjai tautiniai demokratai ir realistai. Šitame klausyme aš du kartu kalbėjausi Londone su Romanu Dmovskiu. Šitie pasikalbėjimai mane pilnai patenkino.

R. Dmovskis griežtai pasakė, kad lenkų karalystės lenkai neturi pretenzijos prie lietuvių sryties ir kad jie autonomijos nori tik etnografinėse rybose. Aš turiu pamatą manyti, kad tai buvo ne vieno Dmovskio nuomonė, bet tam tikros grupės troškimai.

Užsieny turėjau laimę susitikti su dviem įžymiais amerikiečiais Dr. Bartuška ir Dr. Bielskiu, su Amerikos lietuvių komiteto žinia aplankiusių Kauną ir Vilnių. Kauno ir Suvalkų gubernijas. Šitie amerikiečiai man smulkmeniškai papasakojo apie vokiečių planus Lietuvos reikaluose. Iš pradžių vokiečiai projektavo tiesiog prijungti užimtąsias lietuvių gubernijas prie Prusijos. Bet šitas projektas sutiko stiprų pasipriešinimą iš pusės vakarinių ir centralinių vokiečių viešpatijų ypatingai Bavarijos ir Saksonijos, kurios privengia per daug didelio sustiprinimo Prūsijos. Bavarų ir Saksonijos rateliai pasiūlė savo projektą Lietuvos sutvarkymui. Sulig šito projekto Lietuva gauna atskirą politinį sutvarkymą su savo monarchu ir landtagu ir visuotinos vokiečių sąjungos sąstatan įeina Bundesstadt'o teisėmis. Kandidatas lietuviams į karalius proponuota Vilhelmo sūnus: pirma Joachimas, paskui Oskaras..."

Iš aukščiau pacituoto Yčo „Lietuvoj“ patalpinto interview nėra sunku padaryti išvadų, kad Yčas buvo federacijos su Rusija šalininku ir matomai atvykęs Čikagon atsivežė autonomijos projektą, kurį „Lietuva“ kaipo kurijozą patalpino savo laikraščio skiltyse. Toji mintis aiškiai matyti „Lietuvos“ editorijale, kuris tilpo kartu su autonomijos projektu ir kuriame pasakyta, kad tai „pirmas formuluotas Lietuvos konstitucijos projektas“. Laikraščio „Lietuva“ ideologija aiškiai matosi tų pačių metų lapkričio 27 d. numery 47. Tame numery „Apžvalgoj“ tilpo sekamas straipsnis:

„Neprigulminga Lietuva. Iš Šveicarijos pasklido gandai, būk Vokietija žada ir Lietuvai suteikti tokią pat „liuosybę“, kaip jau suteikė Lenkijai. Nors paprastus gandus gal ir nevertėtų svarstyti, vienok keleta žodžių bus ne pro šalį. Sakysim, kad Vokietija iš tikro paskelbs tokią pat „neprigulmybę“ Lietuvai kaip ji paskelbė Lenkijai.

Kaip lietuviai tuomet turėtų žiūrėti? Kaip lietuviai tokiam atsitikime turėtų elgtis? Kaip tokį Vokietijos žygį turėtų pasitikti?

Atsakymas į šituos visus klausimus nesunku bus rasti, jei mintyje visados turėsime, *kad lietuviai privalo visų pirmučiausia žiūrėti savo interesų, savo naudos*, kaip kad vokiečiai skelbdami neprigulmybę, žiūri vien tik savo naudos. Nes kas gi čia verčia vokiečius tas neprigulmybes skelbti. Ar pasigailėjimas svetimų jems tautų, kurios iki šiolei be pasigailėjimo buvo vokitinamos? Aišku kad ne.

Skelbdami neprigulmybes vokiečiai žiūri ne lenkų ir ne lietuvių interesų, bet savo naudos. Jems reikalinga daugiau kareivių ir skelbdami neprigulmybę jie stato pirmą sąlygą kad tos tautos turėtų armijas kurios pagelbės jems karę išlošti. Tame slepiasi visas triksas su tomis vokiečių neprigulmybėmis.

Triksas visai jau ne naujas. Jį jau išmėgino Napoleonas 100 metų tam atgal paskelbęs karę Rusijai 1812 metais. Napoleonas pažadėjo sutverti neprigulmingą Lenkiją. Lenkų tūkstančiai spietėsi į legijonus, liejo savo kraują, guldė savo galvas, barstė savo kaulus po visą plačią Europą, sekdami Napoleono armijas. Lenkija jos visgi negavo, nes Napoleonas buvo galu gale sumuštas, o vargiai jie būtų gavę, jei jis nebūtų buvęs sumuštas.

Vokietija dabar mėgina atkartoti tą seną Napoleono politinį triksą. Ar lenkai pasigaus ant jo — ateitis parodys. Išrodo, kad istorijos pamokinti, jie bus atsargesni. Šiuomi sykiu kas gi lyti lietuvius, tai tikrai galima pasakyti, kad jie turėdami šaltesnes galvas už lenkus į vokiečių dūdelę nepūs ir savo kraujo nelies, savo galvų neguldys už maišą tuš-

čių pažadų, ypač, kad jie gerai pamena, jog Vokietija net formales tarptautines sutartis moka paversti tik popiergaliais.

Lietuva jau tiek iškentėjo, kad ji užsitarnavo pilnos neprigulmybės ir be tolymesnių kruvinų aukų."

Ir tikėkime, ateis laikas, kad ji pasiliuosuos nuo svetimų pančių.

Amerikos socialistų ir komunistų rietenos.

1916 metais rugpiūčio m. 11 d. „Naujenų" Nr. 191 tilpo editorijalas (kuris nėra abejonės parašytas paties Grigaičio) šio turinio:

„*Lietuvos Nepriklausomybės klausymu.*

Iš paskutinių žinių, pasiekusių Amerikos lietuvius matyti, kad Lietuvos žmonės ima rimtai galvoti apie nepriklausomybės reikalavimą. Jam matomai pritaria veiklesnioji Lietuvos visuomenės dalis be partijų skirtumo ir ji jau paskelbė jį viešai įvykusioje Šveicarijos tautų konferencijoj.

Kaip į tą reikalavimą žiūrės amerikiečiai?

Manome, kad principijaliai jam nesipriešins niekas ir jeigu bus dėl jo ginčų, tai tiktai apie tai, ar *tasai reikalavimas yra įvykdomas šioje valandoje arba artymoje ateity ir apie jo vykinimo budus.*

Kitas, žinoma, yra klausymas, kaip tas reikalavimas sutinka su taja pozicija Lietuvos laisvės klausyme, kurią iki šiol gynė atskiros Amerikos lietuvių srovės. Klerikalai kaip jau „Naujenose" buvo pažymėta, turėjo permainyti savo frontą, kad parėmus Lietuvos nepriklausomybės reikalavimą. Pirma jie buvo talkininkai ir net caro garbintojai, dabar jie ėmė skelbti, kad iš talkininkų pusės Lietuvai laukti nėra ko ir kad jos nepriklausomybės reikalas supuoląs šiuo momentu su Vokietijos interesais.

Tokį pat šuolį, jei ne didesnį, reikės padaryti tautininkams. Juk jų oficijalus obalsis yra ne Lietuvos Nepriklausomybė, bet Lietuvos autonomija. Tą obalsį jie pavertė partinės kovos įrankiu, skelbdami, kad visi, kurie nesutinka su juo, esą Lietuvos priešai.

Dėliai to ar Lietuvai reikalauti tokios ar kitokios politiškos laisvės formos, anuomet kilo aštrus ginčas tarp tautininkų ir socijalistų, būtent visuotiname Amerikos lietuvių seime. Seimas, kaip skaitytojai žino, priėmė socijalistų rezoliuciją, kurioje užgiriama teisė kiekvienai tautai spręsti apie savo likimą ir pasižadama remti kiekvieną Lietuvos judėjimą, vedantį prie tos teisės įkunijimo.

Bet tautininkams to neužteko. Jie norėjo, kad seimas konkrečiai suformuluotų politikos reikalavimus Lietuvai ir kada seimo didžiuma

socijalistai to jų noro nepatenkino, tai jie padarė atskirą seimelį Draugelio svetainėje, priėmė visą setą seime atmestų Šliupo rezoliucijų ir įsteigė tam tikrą partiją (bepartyvišką partiją) arba Sandarą tų rezoliucijų vykdinimui. Tautininkai išnešė reikalavimą Lietuvos autonomijos, sakydami, kad jisai esąs taip pribrendęs, jog dėl jo nė ginčų negali buti. Kada gi socijalistai nurodinėjo, kad dabar dar nežinia, koks dalykų stovis bus karei pasibaigus ir kas pasirodys esant praktiškiausia Lietuvai reikalaut, tada pagalios jie sakė, kad politiškus Lietuvos reikalavimus privalo suformuluoti patys Lietuvos žmonės ir kad amerikiečiai gali juos tik paremti, tai tautininkai kaltino socijalistus norais sutrukdyti „praktišką darbą" Lietuvos laisvės įgijimui stoka nuoširdumo ir kitais paibeliais. Ir tarpe tų kaltintojų buvo ne tik socijalistų renegatai Šliupas su Širvidu, kuriems kiekvienas melas ir šmeižtas yra geri bile prieš socijalistus, bet ir liaudininkai beveik socijalistai Rimka atsivežusis iš Europos tikriausias informacijas apie Lietuvos reikalus ir apie socijalistų nuomones tautų klausyme.

Ko nedarė tuomet tie žmonės, kad parodžius publikai „lietuviškų socijalistų priešingumą Lietuvos laisvei" ir savo „bepartyviškos partijos" gerumą. Jie kišo po nose Lietuvos partijų programus, kuriuose stovi Lietuvos autonomijos reikalavimas, jie citavo vokiečių socijaldemokratų teorijos žurnalą „Die neue Zeit" ir Amerikos socijalistų partijos rezoliucijas ir t. p.

Suprantama, kad po tokios atkaklios kovos už autonomijos reikalavimą tiems tautiškiems vyrams bus dabar labai nemalonu autonomijos vietoje pastatyti Lietuvos nepriklausomybės reikalavimą, nes tuo jie išduos savo trumparegystės paliūdymą. Bet pastatyti jį jie galų gale visgi pastatys, jeigu pasitvirtins žinios apie tai, kad Lietuvos visuomenė iš tiesų reikalauja savo šaliai nepriklausomybės.

Ir kada jie padės į archyvą savo didžiai išreklamuotos autonomijos obalsį, tai jie ras pas save drąsos pasakyti, kad jie visuomet ir norėjo ne ką kita, kaip tik nepriklausomybės, tik va tie išgamos socijalistai tokias pinkles padarė, kad pas juos tautininkus atsirado žodis autonomija vietoje neprigulminga Lietuvos respublika.

Nei mainyti fronto, nei išsižadėti pirmųjų savo obalsių nereikės tiktai socijalistams, *kurie jau karės pradžioje* visuotiname seime ir spaudoje išreiškė, *kad jie rems kiekvieną Lietuvos judėjimą,* vedantį prie laisvės. *Jeigu Lietuva reikalaus nepriklausomybės, tai Amerikos socijalistai stengsis jai nepriklausomybę atgauti.* Jeigu jie reikalaus autonomijos ar savyvaldybos, tai jie parems ir tuos reikalavimus. Visas dalykas socijalistams eis tiktai apie tai, ar tie reikalavimai iš tiesų išreiškia Lietuvos

žmonių troškimus ir apie tai, ar tinkamos priemonės yra vartojamos jų atsiekimui."

Čia socijalistai palieka sau teisę tyrinėjimo ir kritikos.

„Naujienų" 197 Nr. 1916 m. rugpiūčio mėn. 18 d. paskelbtas šio turinio straipsnis:

... Militarės Prūsų valdžios despotizmas dagi iššaukia pasekmių, visai priešingų jų tikslams. Liaudis ima šiauštis joje, ima kilti maišto ūpas ir joje ima rasti prielankios dirvos „maišto idėjos".

Kaip priešrevoliuciniu laiku, Lietuvoje prasideda nelegalis slaptas judėjimas, pradeda dygti nelegalė slapta spauda ir rodytis revoliuciniai atsišaukimai. Ir to judėjimo priešaky stovi mūsų draugai socijalistai, į kurią liaudis, ne vien darbininkai, o ir ūkininkai, ima vėl žiūrėti kaipo į vienintelius tikrus savo užtarėjus.

Bet Lietuvos liaudis kyla ne tam, kad padėjus Rusijos despotui savo jungu pakeisti Prūsijos jungą. Jie nenori jokios svetimos valdžios jungo turėti ant savo sprando.

Joje bręsta Nepriklausomybės Demokratinės Lietuvos reikalavimas.

Šie Grigaičio straipsniai iššaukė tam tikrą reakciją kituose socijalistinės spaudos organuose. Socijalistų laikraštis „Kova", apsipažinęs su Grigaičio ideologija Lietuvos nepriklausomybės reikale, parašė tam tikrus komentarus, kurie tilpo taip pat „Naujienų" 198 Nr. 1916 m. rugpiūčio mėn. 19 d.

„Ne taip senai mes turėjome iš Lietuvos vieną siurprizą, dabar gavome kitą. Aną kart tai buvo garsieji Janulaičio laiškai (kurie tokį puikų įrankį prieš mus davė mūs priešininkams), dabar tai Lietuvos nepriklausomybė. Aną kart iškarto buvo bepaleidžią vairą daugelis mūsų draugų, bet greitai susigraibė. Dabar, matyt, dar didesnis pavojus gręsia. Dėlto turime rimtai ir nuodugniai svarstyt tuos klausimus. Gal galų gale pasirodys, kad ir šita mūsų nepriklausomybė tai tik tuščias išsivaizdinimas, kaip ir ta tautos vienybė, kurią nesenai skelbė ir prie kurios mus šaukė Janulaitis. Juk ir jis kalbėjo visų Lietuvos socijalistų vardu. Ir tai buvo griežtas nutarimas. O vienok kas išėjo. Ir kas būtų išėję, jei Amerikos draugai be jokios kritikos būtų priėmę tuos Janulaičio šauksmus. Į kokią balą mes būtume tuomet įklimpę. Tai juo labiau verčia mus ir dabar apsižiūrėti nieko nedaryti akių plotu.

Pirmiausia tas griežtas „nutarimas" nepriklausomybės reikalauti. Ar tai yra toks nutarimas kaip seniau buvo nutarimas visiems „šventoje vienybėje" galbėti skęstantį laivą ar truputį kitoks. „Naujienos" priima tą nutarimą kaipo tikriausią pinigą. Jos dargi nepastebi skir-

tumo tarp vakarykščių Lietuvos socijalistų reikalavimų ir šiandieninių. Nemato to skirtumo ir Amerikoje ir dargi pasijuokia iš klerikalų ir tautininkų, kad jie turi dabar mainyti frontą. Jas išgelbėjęs nuo to prisipažinimas kiekvienai tautai teisė spręsti apie savo likimą. Bet ir pripažįstant tą teisę, jei buvo užvakar reikalaujama tautų federacija, autonomija, šiandiena nepriklausomybė, tai juk ne tą patį reiškia ir mes negalime kaip pirštines pakeisti vienus reikalavimus kitais. Dėl tų reikalavimų ir pripažįstant tautų apsisprendimo teisę, socijalistų eilėse paprastai eina didžiausioji kova. Dėl jų dargi atskiros socijalistų partijos tveriasi. Taip buvo ir Lietuvos-Lenkijos L. S. D. P. programoje. Seniau viešpatavo federacijos reikalavimas ir kontrabanda buvo kišama ten nepriklausomybė. Dėl to kilo jos eilėse atkakli kova. Juo labiau pradėjo dalyvauti judėjime ir partijoj slaptos darbininkų minios juo daugiau jos nepatenkintos buvo sena programa. Galų gale po ilgos kovos 1907 m. suvažiavime buvo atmestos visokios patriotinės priemaišos jos programoj ir įdėtas reikalavimas demokratinės Rusijos respublikos su Lietuvos autonomija. Dabar, matyti, vėl atgyja tie senieji palikimai. Ir ne nuostabu, nes ten kalba socijalistų vardu pora senųjų partijos veikėjų, kurie dar anaiptol nebuvo atsikratę senųjų palikimų. Šiaip nuo darbininkų judėjimo jie seniai stovi ir dabar matomai su juo nesusiartina, bet griežtus nutarimus priimti ir kalbėti partijos vardu labai greiti. Vienos šitos poros inteligentų nutarimas nepriklausomybės Lietuvos reikalavimo, nesutinka su L. S. D. P. programa, kurios juk nieks neturi teisės be suvažiavimo pakeisti. Už tai juo atsargesni mes turime būti su tokiais nutarimais.

Į tą straipsnį „Naujienos" parašė šį komentarą:

„Kas dėl to, kokiu būdu iškilo Lietuvos nepriklausomybės, teisingiau demokratinės nepriklausomos Lietuvos obalsio, Lietuvos socijaldemokratų partijoj, tai apie tai „Kova" galės pasiskaityti „Naujienose" dr. Vilniečio laiške. Tenai jis pamatys, kad iš tiesų reikia būti atsargiais su tokiais nutarimais, būtent: nesiskubinti juos bombarduoti, neištyrus dalyko. O dabar apie skirtumus.

Pasak „Kovos", mes nematą skirtumo tarp vakarykščių Lietuvos ir Amerikos socijalistų reikalavimų ir šiandieninių. Lietuvos socijalistai, girdi, vakar reikalavę autonomijos, o šiandieną reikalauja nepriklausomybės. Tai esą mainymas reikalavimų kaip pirštinių. „Kova" nepastebi, kad tarpe vakar ir šiandiena yra milžiniškoji pasaulio karė ir todėl jos palyginimas apie pirštines taip netinka, kaip, anot tos vokiečių patarlės, „su kumščia ant akies".

Bet apie kokį reikalavimų mainymą kalba „Kova" pas Amerikos socijalistus? Vakar, t. y. karo pradžioje, jie pripažino, kad jie negali statyti konkrečių reikalavimų Lietuvos laisvės klausime; jie išreiškė, *kad tuos reikalavimus turi suformuluoti Lietuvos gyventojai* ir amerikiečių dalykas bus tiktai remti juos. Šiandieną gi mes patyrėme, kad Lietuvos jau statomi tam tikri suformuluoti reikalavimai ir *mes kalbame apie tai, kad juos reikėtų paremti.* Kur yra čia pirštinių mainymas? Tai težino vien „Kovos" redakcija.

Aišku tačiau vienas dalykas, kad „Kova" savo užtarimu pajuoktuoju „Naujienos" klerikalų ir tautininkų stiprina šitų ponų poziciją, padeda jiems iš balos išsikraustyti, į kurią jie buvo taip giliai įklimpę politikos klausime. Kiek mes energijos dėjome ant to, kad išaiškinus nedemokratiškumą mūsų klerikalų ir tautininkų, mėginome rišti Amerikos politiškus Lietuvos reikalavimus, o štai atėjo „radikališkoji" „Kova" ir ištiesė jiems ranką.

Iš tų straipsnių nesunku suformuluoti Grigaičio politinę ideologiją Lietuvos Nepriklausomybės reikale. Iš jo polemikos su „Kovos" redakcija atrodo, kad jis nenori laikytis ortodoksinių socijalistų doktrinos principų, o greičiau siekti „žmonių norą", paliekant sau tam tikras rezervas kontroliuoti arba geriau sakant diskutuoti priemones, kurių bus imtasi tam tikslui atsiekti*).

V. Kapsuko nepriklausomybės klausime nusistatymas.

Grigaičio deklaracija Nepriklausomybės reikale iššaukė aštrią reakciją radikališkame socijalistų fronte. „Naujienų" 101 Nr. iš 1916 m. rugpiūčio 27 d. telpa apžvalga „Naujos Gadynės". To žurnalo redakciniame straipsny palankiai rašoma apie Lietuvos nepriklausomybę, bet tame pat numery telpa taip pat ir V. Kapsuko straipsnis, visai priešingas nepriklausomybės idėjai.

V. Kapsuko straipsnis, tilpęs „Naujoj Gadynėj" Nr. 3, ir užvardintas „Naujieji diplomatai":

„Nayvūs atrodo tie socijaldemokratai, kurie dabar didžiojo kapitalo didžiųjų valstybių imperijalistinės politikos gadynėje ieško išganymo mažųjų valstybių kūrime. Jie nesupranta, kad tos išsvajotos valstybėlės kad ir jos įvyktų, anaiptol neišrištų tautų klausimo, nes kiekvienoj valstybėlėj atsirastų ne vienos tautos žmonių ir toli ne visus tos pačios tautos žmones apimtų. Neapsaugotų nė nuo didžiųjų val-

*) Grigaičio, kaip Olympo dievaičio, nenorėta kovoti, bet vien stebėti.

stybių išnaudojimo ir dargi šeimininkavimo ten, nė nuo militarizmo slogučio, jos dar labiau turėtų įtempti spėkas, kad savo kariuomenę sustiprinus. O vistiek tokių nepriklausomų valstybių likimas, tai Belgijos ar Graikijos likimas. Lygiai toks likimas būtų Lietuvos, jei tarp Vokietijos ir Rusijos vėl kiltų kuomet karas. Jos tik vardu nepriklausomos būtų, o iš tikrųjų priklausytų nuo tos didžiosios valstybės, kurios išrokavimais ta nepriklausomybė būtų joms suteikta. Didžiosios valstijos ir ekonominiai ir politiniai laikytų jas savo rankose ir varžytų jų plėtojimąsi da labiau, negu kad jos vienai ar kitai tų valstybių priklausytų. Blogiausias daiktas likti tokiu buferiu, o kitaip būti negali, jei dabartinėje imperijalistinėje gadynėje *bus suteikta vienai ar kitai tautai nepriklausomybė, o neiškovota.* Balkanuose turėjome visą eilę tokių valstybių, o koki obalsiai tenai iškilo, kaip tik jose prasidėjo plėtotis kapitalizmo ūkis? Susiartinimo federacijos obalsis, nes tik susijungus galėtų jos atsispirti didžiųjų valstybių išnaudojimui ir rastų plačios dirvos kapitalizmui plėtotis. Tik susijungus galėtų jos išvengti nuolatinių kivirčų savo tarpe ir begalinio savo spėkų įtempimo militarizmui auginti. Už tai visos socijalistų partijos ten reikalauja Balkanų Federacijos.“

Į tą straipsnį „Naujos Gadynės“ redakcija parašė šį komentarą:

„Redakcija netiki, kad mažųjų valstybių nepriklausomybė yra jau galutinai palaidotas dalykas. Ar ji turi ateities ar ne parodys gyvenimo bėgis. Bet, jeigu ir nelemta būtų realybėje įsikūnyti (kalbame, žinoma, apie mažųjų valstybių nepriklausomybę), kurios dabar neturi jos, tai vargiai galima šioje valandoje tvirtinti, kad ji jau yra sulošus rolę, kaipo praktikos politinio siekinio objektas. Kapitalizmo plėtojimasis, tiesa, veda prie didžiųjų valstybių įsigalėjimo ir mažųjų valstybių pavergimo, lygiai kaip jis tolyn vis labiau sumaišo gyventojų sąstatą visose šalyse ir daro tolyn vis mažiau galimu dalyku grynai nacijonalinės valstybės, bet patsai kapitalizmo plėtojimasi gimdo kartu ir priešingas tendencijas. *Jisai vis labiau įtraukia į valstybės gyvenimą atsilikusių provincijų žmones vis labiau suriša sodžių su miestu vis svarbesniu dalyku daro viešpataujančią šaly kalbą, mokyklas ir t. p.*

Jeigu pirmiau ūkininkui mažai terūpėjo, kokią kalbą vartojo šalies sostinės gyventojai arba kokioje kalboje vedama valdžios ir teismo reikalai, kolei tie dalykai retai paliesdavo gyvenimą, tai dabar ima visa tatai darytis jam labai svarbu. Ūkininkas ir apskritai provincijos gyventojas nori, kad parlamente, valdžios įstaigoje ir rinkoje, jisai nebūtų nustumiamas į šalį delei savo mužikiškos kalbos. *Ir nacijonalė valstybė darosi jo tikslu.*“

Be to, besiplėtojąs kapitalizmas didina ir žmonių išnaudojimą atsilikusiose provincijose. Jisai juk tam ir eina į tas provincijas, kad jas išnaudojus. Ši gi aplinkybė dar labiau stiprina pramoniniai neišsiplėtojusiose srityse norą atskirti nuo dabartinių stambiojo kapitalo centrų.

Beje, drg. Kapsukas pripažįsta, kad mažųjų tautų federacija šiandieną dar nėra atgyvenęs savo laiko obalsis. Tačiau Balkanų valstybėlės *pirma įgijo nepriklausomybę, o jau paskui jų dienotvarkėje* atsirado federacijos klausimas. Reiškia, nepriklausomybė gali būti pirmu žingsniu prie neatgyvenusio savo laiko federacijos reikalavimo, taigi ji gali būti dar mažiau atgyvenęs savo laiką obalsis kaip pati federacija.

Taigi dalykas yra tame, kad Naujos Gadynės redakcija nurodė, jogei be tos tendencijos, kuri veda prie mažųjų tautų nepriklausomybės nykimo dabartinėje imperializmo gadynėje, yra dar ir antra tendencija, kuri žadina mažas tautas kovoti už savo nepriklausomybę. O drg. Kapsukas, nesupratęs šito nurodymo pasakoja „Kovoje", kad N. G. redakcija patarianti dėti nepriklausomybės reikalavimą į socijalistų programą ir jisai stengiasi tą patarimą sukritikuoti, girdi:

„Pagalios ar nejuokinga ta nepriklausomybė. Pati N. G. redakcija sako: koks tai krautuvininkas (už savo sutaupytus skatikus nusipirkęs krautuvėlę) yra savininkas, tokia mažutė valstybėlė yra nepriklausoma. Ir vis tiek ji turi būti socijalistų programoje. Tai tuomet ir krautuvėlė turėtų būti mūsų programoje. Tas vienas pavyzdys gal kiekvieną įtikinti, kad be krautuvėlės (atsiprašau, be nepriklausomybės) Lietuvos socijalistai negali apsieiti. Na, o per nepriklausomybę į federaciją. Greitai jau, matyti, pražydės lietuviška-latviška respublika. Tik ar nesiteiks nepriklausomybės šalininkai mums paaiškinti, kokiu būdu jie mano ją įgyti. Ar daug jie vilties deda į diplomatų tarimąsi su klebonu, kaip geriau susitaisus prie budavonės bendros tautos tarybos, Gabrio biurus? Ir ką darbininkų kliasa iš to laimės?"

„N. G." atsakymas:

„Taip tiesa iš N. G. redakcijos prilyginimo mažųjų tautų nepriklausomybės prie mažo savininko krautuvėlės n e i š e i n a, kad nepriklausomybės reikalavimas turi būti įrašytas į socijalistų programą. Taigi jau, jeigu ne iš ko kita, tai bent iš to prilyginimo drg. Kapsukas vertėjo suprasti, kad minėtos N. G. redakcijos pastabose reikia ieškoti ne kokių nors reikalavimų pamatavimo, o tiktai jų apgynimo nuo pergreitos ir vienpusiškos kritikos."

Iš Kapsuko deklaracijos ir kilusios polemikos nesunku padaryti išvadų, kad Kapsukas buvo nepriklausomybės priešininkas; kad jis stengėsi įrodyti, kad socijalizmo platformoje nėra vietos nacijonalizmui ir kad praktiškai vykdant šią idėją, mažos valstybėlės bus įrankiu didžiųjų valstybių militarizmo plėtojimuisi.

Prof. Būčio nusistatymas nepriklausomybės reikalu.

Marijonų leidžiamame organe „Tikyba ir Dora" 1917 m. Nr. 51, 52 ir 53 tilpo šis straipsnis:

„Lietuvos ateitis."

„Neseniai per viso pasaulio dienraščius perlėkė žinia, kad Lietuvai ketinama duoti neprigulmybė tarp viešpatijų ir savas karalius. Vėliaus tą pačią žinią radome tarp sąlygų, kurias Vokietija pasiūlė savo priešams, kviesdama juos taikinties.

Nors „Tikyba ir Dora" nesirūpina politikos dalykais, tečiaus ji nusidėtų ir savo tikybai ir dorai, jeigu nepildytų priedermių tos tautos esmens, prie kurios priguli ir jos skaitytojai ir rašytojai. Kiti laikraščiai turi tautos ateitį apsvarstyti savais žvilgsniais, o mūsiškiui ji rūpi tikėjimo ir doros žvilgsniu.

Lietuva ne teip galinga, kad pajiegtų priversti šių laikų viešpatijas gerbti jos teises, bet ji teipgi nėra tiek paika, kad nepajiegtų aiškiai pasisakyti, ko jijė geidžia. Gyvulys geidžia nemintydamas, o žmogui pridera savo norus iškošti per išmintį ir protą. Neišpildomieji geismai teesti tik užgaidos ir liekasi be naudos. Nedorieji geismai, nors būtų išpildomi, tik iš pradžių tegali rodytis naudingi, o ateityje anksčiau ar vėliau jie padaro vargo, verčia daryti klaidų ir baigiasi nelaimėmis. Mūs priedermė priminti tautiečiams šitas apskritasias tiesas, kada jie rengiasi apsvarstyti savo tėvynės ateitį.

Per keturis šimtus metų išbuvusi po vienu karalium su Lenkais, Lietuva neteko savivaldos. Mūs žemę nelygiai pasidalino Vokiečiai ir Rusai. Teip mes išbuvome paskutinį šimtą metų. Ant mūs žemės buvo daugelis svetimų žmonių, žydų, rusų, lenkų ir vokiečių. Mūs pačių tikėjimas buvo nevienokis. Keturiolika dalių esame katalikai, o penkioliktoji protestantai. Rusų mokykla prisėjo terp mūs postchristijanizmo. Tą nepastovų pažiūrų mišinį mes ėmėme pirmeivija. Ir reformatų kunigas Šepetys ir žydas Friedmanas, ir „pirmeivių" vadas dr. Grinius, žodžiu sakant, visos srovės katalikystei priešingos be pastangų susitelkia į krūvą. Jų uždavinys bendras: kariaūti su katalikyste. Nekalbame apie vardais minėtus asmenis, bet pažymėsime, kad kovo-

jančios su katalikyste srovės jos teip nekenčia, kad nei tikruoju vardu nemėgsta jos vadinti, o pravardžiuoja klerikalizmu.

Jeigu vokiečių peršamoji Lietuvai neprigulmybė įvyktų, tai susyk pasidarytų žymu kovoje tarp katalikų ir jų priešų. Pora šimtų tūkstančių lietuvių protestantų prisidėtų prie Didžiosios Lietuvos pirmeivių. Iki šiol skyrium veikiančios jų jiegos suseitų į krūvą ir gautų vienybės stiprumą. Žydų inteligentija iki šiol neturi beveik nieko bendra su Lietuvos inteligentais, nes nėsant Lietuvos viešpatijos, žydai eina su rusų inteligentais. Atsiradus gi Lietuvos viešpatijai, visa žydų inteligentija susyk pereitų į viešpataujančios tautos viešpataujantį sluogsnį, o pereidama ji prisidėtų prie giminiausios sau protų srovės, būtent pirmeivių.

Iki šiol katalikiškoji srovė lietuvių tautoje, raštijoje ir gyvenime viešpatavo ir laikraščių daugumu bei turiniu ir inteligentų skaičiumi bei jų artimu suėjimu su žmonėmis. Įsikūrus Lietuvos viešpatijai, katalikystės priešininkų srovė padidėtų ir sustiprėtų.

Jeigu Lietuva taptų savistovė valstija Vokiečių Sąjungoje, kaip ana Saksonija, Virtenbergas ir kitos, tai jijė turėtų ir tikėjimų laisvę, kaip visos dalys Vokietijos. Bet gali pasitaikyti ir kitaip. Taikos tarybų laiku visada smarkiai pertaiso pirmuosius projektus, betaisant gali pasidaryti, kad Lietuva gaus autonomiją, tai yra savivaldą, be savo karaliaus ir kariuomenės, o liksis Rusijos dalis. Gali Lietuva tekti ir Anglijai, kuri panorės turėti prie Baltosios jūros tą, ko ji iki šiol neturėjo, būtent, porą uostų savo laivams. Jug visose jūrose Anglija turi savo vietučių, tik Baltijos jūroje iki šiol ji neturėjo nieko. Gal kartais virsti, kad Lietuva kokioje suirutėje tampa visai neprigulminga viešpatija-nykštukas. Visais tais trimis atvejais nežinia kas pirmas pagriebs Lietuvos valdžią į savo rankas, bet žinia, kad to nepadarys kunigai, nes jų būdas, priedermės ir įsitikinimai neleidžia tai daryti. Tečiaus katalikiškoji inteligentija tiktai kunigais tėra stipri Lietuvoje. Taigi kunigams negriebiant tėvynės valdžios į rankas, ją pagriebs priešingoji srovė, būtent pirmeiviai. O jie duos laisvę visiems, išskyrus katalikų Bažnyčią.

Nenorėdami pasidaryti sau vieną sunkenybę viršaus, būtent kovą su Bažnyčia, jie neišleis viešos teisės, draudžiančios būti kataliku, bet jie įves mokyklų monopolį, tai yra uždraus katalikams turėti mokyklų, viešpatijos pašalpą davinės darbininkų organizacijoms, o tuo vardu dangstysis socijalistai; įves sunkius mokesčius bažnyčioms ir jų turtams, klierikus ir kunigus ims į kariuomenę. Lietuvos pirmeiviai, susitikdami bendrame tautos darbe su kitų pažiūrų žmonėmis. nesykį

parodė, kaip jie moka šlykščius daiktus pavadinti gražiais vardais ir nusiduoti užlaiką bepartyviškumą, kuomet rengia niekšišką intrigą.

Visi Didžiosios Lietuvos žmonės, buvusieji pilnų arba netoli pilnų metų 1894 metais yra prisiekę Rusijai, kad bus jos pavaldiniai. Nors mūs laikų politikai nežiūri prisiektų, kada ji jiems nepatogi, nors ir pati Rusija savo iškilmingiausias priedermes nemikčiodama laužo, tečiau mes katalikai turime apseiti ne sulyg blogųjų svetimų pavyzdžių, o sulyg savo doros mokslo. Mes dar tebeturime sąžinę. Tuomi turtu mes turtingesni už aukso kalnų savininkus ir galingesni už galingų kariuomenių viršininkus. Čia dar priminsime, kad nei viena protinga tauta nesusideda su savo prispaudėjo priešais karės laiku. Rusija buvo mūsų prispaudėjas, jai metas tai žinoti; bet ji gali būti rami: mes ne niekšai."

Nr. 52: „Iš to, ką pasakėme praeitame numeryje, nevienas gali manyti, kad „Tikyba ir Dora" nenori laisvės Lietuvai.

Visai ne, ji nori užlaikyti dorą, trokšta tikyba stiprinti visus žmones, ale stoti skersai kelio Lietuvai, einančiai į laisvę, visai nemano; ir jeigu manytų, visai nebūtų dora ir apseitų ne teip, kaip tikyba reikalauja.

Ko gi ji nori? Tegul aiškiai pasisako.

„Tikyba ir Dora" nori suderinti Lietuvos laisvę su jos dora. Nenorintiems mintyti tuodu daiktu išrodo nesuvedamu krūvon. Nekantrieji veikėjai, kartais, trokšdami kuogreičiausiai ir kuopigiausiai įvykinti Lietuvos laisvę teip-gi rengiasi spjauti į dorą. Rimtam žmogui netingu mintyti. Jis gali atrasti kelią į tėvynės laimę, ilgesnį, painesnį, ir sunkesnį, bet podraugei teisingesnį ir tikresnį, reikalaujantį daugiau aukų, darbo, kantrybės ir pastangų užtatai sveikesnį tautai ir vakaryksčiojo pelno neprastojanti ant rytojaus.

Italai vienijosi. Tai buvo gražus tėvynės darbas. Bet tą jie darė nedoru būdu ir visai be reikalo ilgiems laikams likosi blogiau negu koją įkirsti: nei tautinis, nei dvasinis jų gyvenimas negali sueiti į tvarką, visuomenės tvarka negali sveikai plėtotis, dėl to, kad savo tautos darbą dirbo nežiūrėdami doros. Jei Cavour'as, Viktoras Emanuelis ir Garibaldi nebūtų pirm kelių dešimčių metų pakreipę Italijos vienijimosi darbą į tikėjimui priešingas vėžes, šiandien italams nereikėtų dalyvauti pasaulio skerdynėse, kenčiant daug sunkenybių, nuostolių ir vargų, o nepelnant nei naudos, nei garbės. Mokykimės iš kitų klaidų, būti protingi, kad iš mūs vargų ir kraujo nebūtų protingumo pamokslas kitiems.

Lietuvos uždavinys yra dabar padaryti tą, ką ji gali padaryti savo ateičiai ant naudos. Nebūdama viešpatija, mūs tauta neturi painiotis ten, kur viešpatijų politika verda. Kiekvienas pasaulio galinčius griebs Lietuvą į saują ir tėkš ją savo priešui į galvą. Nemalonu bus mušamam gauti ypą, bet ir Lietuvai tapti mušamuoju įrankiu teip-gi ne kas pelnas. Tai-gi likimės sau ramaus ir padoraus tautinio darbo srityje.

Pasisakydami visiems ir visur, kad nėsame nei lenkai, nei rusai, nei vokiečiai, tik lietuviai, apreiškėme viešai, jog esame gyva tauta ir norime gyventi. Negana mums, kad kiekvienas lietuvis turėtų teisę lietuviškai kalbėti ir lietuviškai spausdintą knygą pasiskaityti: mums reikia, kad ir tauta turėtų teisę gyventi, kitaip sakant, mes norime teisių ne tik lietuviams, bet ir Lietuvai, tai yra visų lietuvių vienybei.

Mes turime teisę reikalauti, kad viešpatijos, užlaikytų dorą mums. Nedora ta viešpatija, kuri neduoda joje esančiai tautai būti tauta ir tobulinti savo gyvenimą, kelti susipratimą, apšvietą, dorą ir gerovę tarp savųjų, tobulinti savo tautos vienybę ir meilę. Kongresas 1815 metais padarė kruviną skriaudą Lietuvai, perpjaudamas ją į tris dalis, būtent Suvalkiją, priskirdamas Lenkų kongresinei viešpatijai, Mažąją Lietuvą pavesdamas Prūsams, o kas liko rusams. Taigi mes turime teisę pasakyti civilizuoto pasaulio viešpatijoms, kad jos padarė mums nedorybę ir kad laikas ją atitaisyti. Teip mes ir sakome: LIETUVA TURI BŪTI SUVIENYTA.

Suvienijimui įvykstant, negalėsime sulig noro pasirinkti viešpatijos su kuria sujungsime savo ateitį. Abidvi kariaujančios pusės norėtų, kad mes susidėtume su ja, o ne su priešininke. Bet mes nei su viena susidėti negalime, nes neturėjome teisėtų savo tautos vedėjų. Gal kam nors nepatikti šitas mūsų neutrališkumas, bet tauta, neturėjusi teisės pirkti žemės savo šalyje, neturėjusi teisės matyti savo sūnų valdininkų savo krašte, negali vesti politikos ir prisidėti prie vienos kariaujančios grupės. Tos tautos neutrališkumas tėra tik jos inertiškumas. Ne ji kalta už jį, o tie, kurie nedavė jai iki šiol susiorganizuoti.

Mūs diduma priklausė Rusijai per 120 metų; jau antri metai kaip visą mūs žemę ta pačia užkariavimo teise apėmė vokiečiai. Kam mes teksime po karei, nežinome ir pasirinkti negalime. Ar būsime priskirti vieniems ar kitiems, mes būsime jiems ištikimi, bet ir nuo jų reikalausime, kad mūs tautos neskriaustų, tai yra, kad toje viešpatijoje LIETUVIAI TURĖTŲ PILNAS PILIEČIŲ TEISES, O LIETUVA TURĖTŲ TAUTOS TEISES.

Nr. 53: „Kalbėdami apie Lietuvos ateitį, neminėjom nei savystovybės nei autonomijos žodžių. Tie balsai turi savo reikšmę teisių moksle, bet jie gali mainyti savo turinį daugiau už kitus to mokslo vartojamus vardus, arba terminus.

Jeigu mums duotų ir pilną savystovybę, bet prikergtų prie mūs viešpatijos tiek daug mūs nekenčiančių svetimtaučių, kad mes liktume mažuma savo namieje, jei da prie to mus apkrautų tarptautiniais, mus varžančiais traktatais arba sutartimis, tai mes vis-gi negalėtume gyventi savo tautos gyvenimo. Tokios savystovybės mes nenorime. Dar labjaus visokiomis tautinio varžymo priemonėms yra prieinama autonomija. Mes nenorime nei autonomijos, NEDUODANČIOS TAUTAI GYVENTI.

Tokios viešpatijos, kaip Šveicarija, Belgija, Ispanija ir tai permažos, kad galėtų atsiginti nuo užpuolikų. Lietuva, būdama terp didžių viešpatijų, pykstančiųsi terp savęs, tankiau negu kitos turi pasipainioti užpuolikui po kojų ir būti sumyniota. Nuo tokio likimo ji tegali apsiginti tiktai vienu būdu: prigulėdama prie kitos didelės viešpatijos. Tas prigulėjimas ar neprigulėjimas nepaeina nuo mūsų noro, o yra istoriška ir politička prievarta. Tik tautos, skaitančios dešimtimis milijonų savo žmonių, šiandien liuosos nuo tos prievartos. Kaip mes negalime padaryti, kad su vienais metais 3 milijonai lietuvių pasidarytų trisdešimčia milijonų, kitų tautų skaičiams pasiliekant dabartinėje didumoje, teip negalime nei svajoti apie tikrąją savystovybę. Melagingoji savystovybė ir autonomija, neduodanti tautai augti ir eiti tobulyn, daug niekesnė už pilną priegulmę, jei ta priegulmė duoda tautai lengvai, gerai ir plačiai gyventi tautos gyvenimą.

Mes galėtume pasilikti kad ir tos pačios Rusijos gubernijomis, bet mums būtinai reikia, kad VISI VALDININKAI LIETUVOJE NUO ŽEMSARGIO IKI GUBERNATORIAUS VISOSE DIKASTERIJOSE BŪTŲ SAVO KRAŠTO ŽMONĖS. Tegul tarp valdininkų bus gyventojų skaitliui atsakantis nuošimtis lenkų, žydų, rusų, vokiečių ir kitų. Mes nenorime svetimos skriaudos, o tik savo teisių. Bet visgi reikia dabartinias tautą kapojančias ribas atitaisyti, kad visi lietuviai jose tilptų su savo ūkių reikalais. Kur dabartiniai tautybės ir gerovės ženklai neaiškūs, ten reikia žiūrėti praeities teisių.

Jei-gu būsiantis viešpatijų kongresas mokės mums ištiesų užtikrinti tautinio gyvenimo laisvę, neduodamas nei savystovybės nei autonomijos, tai mes ir nereikalausime. Jei-gu jis duos mums ne tik autonomiją, bet ir savystovybę, ale neduos galėjimo žmogiškai auginti ir tobulinti mūsų tautybę, tai jis mus nepatenkins ir tegul žinosi darąs mums

skriaudą. Eidami rusų raštininko V. S. Solovjevo pėdomis, mes trokštame ir reikalaujame, kad liautųsi žmogėdystė, kuri rydavo ar pavienius asmenis, ar tautas.

Rimtame stovyje esąs žmogus gali būti protingas. Protingas supranta, kad dora yra jėga. Kas ją laužo, savo jėgas mažina. Vokiečių stovis šiandien yra gana rimtas. Protingumo jiems teip-gi netrūksta. Patįs karštai mylėdami savo tautą, jie lengvai gali suprasti, kaip naudinga jiems būtų padauginti savo jiegas mažesniųjų tautų užtarimu. Lietuvą ir Lenkiją jie dabar turi savo rankose. Patįs, mokėdami puikiai organizuotis, jie gali suorganizuoti ir Lietuvą. Su vokiečių malone, jų pavyzdžiu ir pagelba susiorganizavusi Lietuva, beabejo, pakryps į jų pusę. Tas taip pat nepriklauso nuo mūs noro ar nenoro, kaip ir visi kiti gamtos atsitikimai. Susiorganizavusios Lietuvos pakrypimas prie vokiečių tebus tik pasekmė tos blogosios tiesos, kad Lietuvai nevalia buvo organizuotis pirma. Kas buvo padaręs, kad Lietuva negalėjo organizuotis iki 1914 metų, tas tegul nekaltina kitų, jeigu jo darbų vaisiai bus nemalonųs jam pačiam.

Girdime, kad Vokiečiai, organizuodami Lietuvą, nori tokiu būdu sudaryti 150 000 vyrų armiją. Tai armijai gali tekti kovoti su rusais. Mes tos kovos nenorime, bet mūs rankos pertrumpos, kad galėtume ją sulaikyti. Valdydama mus, naudojosi mumis Rusija ne mūsų, o savo reikalams; nestebėtina, kad ir vokiečiai užgriebę mūsų šalį, ims naudotis mumis saviesiems tikslams. Dabar jiems užvis reikalingiausi kareiviai. Jei atsieis tiems lietuviams dalyvauti vokiečių karėse su rusais, ir jei šie, paėmę juos nelaisvėn, ims su jais apsieiti kaip su žmonėmis, kurie pavaldinio prisieką sulaužė, tai bus nelaimė. Tegul tokis apsėjimas bus juridiškai pamatuotas, bet jo pamatai nebus teip gilūs, kad dorą pasiektų. Jug Lietuva, per 120 metų neturėdama savo tautinės organizacijos, tebuvo tik medžiaga, o medžiagos likimas visuomet yra tokis, kad ja naudojasi tas, kas ją pagriebia. Taigi Rusija, sušaudydama lietuvį, patekusį į Vokietijos armiją dėlto, kad ne organizuota Lietuva pateko po vokiečių valdžia, padarytų kruviną skriaudą. Mes turime viltį, kad nė armija iš lietuvių nesusiorganizuos, nė jijė su rusais nekariaus; bet gali mūsų viltis ir neišsipildyti, todėl mes visgi šaukiamės civilizuotų tautų, kad nekristų ant mūų tautos bausmė už galingųjų viešpatijų nesąžiningumą, kad prie mūs iškentėtų nelaimių, prisidėtų šaudymas arba karimas mūsų nekaltų vyrų.

Taigi Tikybos ir Doros žvilgsniu mus tautos šaukimas šioje valandoje mums rodosi reikalauja

1. kad Lietuvai būtų duota gyventi Tautos gyvenimą.

2. kad visa Lietuva būtų vienos viešpatijos organizme.
3. kad ant lietuvių nepultų atsakomybė, jei žmogine Lietuvos medžiaga pasinaudos viena kariaujančioji šalis.
4. kad viešpatijų kongresas, kurs tvarkys didžiųjų ir mažųjų tautų reikalus, nepavestų Lietuvos valdžią vienai tokiai partijų grupei, kuri mėgsta mažumos norus varu ir vylium primetinėti tautos visuomenei, kitaip sakant, kad pilnos tikėjimo teisės būtų užtikrintos.

Mes tikimės, kad civilizuotas pasaulis šituos reikalavimus išpildys, nes jie maži ir teisingi. Jų reikalauja tauta, daug kentėjusi ir kenčianti dėl pasaulio ramybės ir viešpatijų tvarkos, gerbianti autoritetą tarptautinių jėgų, organizuojančių, tvarkančių žmonių giminės gyvenimą ir pirmyneigą. Jeigu mes tapsim kokiai nors viešpatijai, tai būsime ištikima jos dalis. Jeigu mes gausime savystovybę, mes būsime sąžiniškas viešpatijų bendrijos sąnaris. Mūsų vargų istorija sako tą patį, ką šitie mūsų žodžiai."

Nr. 54: „Tautos Gyvenimas, Savyvalda ir Savistovybė."

„Mūsų raštas apie Lietuvos ateitį pasidarė netikėtai garsus; tik gaila, kad iš jo išėjo ir keleta nesusipratimų. Žmonės ėmė kritikuoti mūsų nuomonę pirma negu užbaigėme jas išreikšti. Neparanku dvinedėliniame laikrašty rašyti apie opius tėvynės ateities dalykus. Jei tas laikraštis negali sutalpinti viso straipsnio susyk. Kai kurie kritikai turbut jau nebepeikia mūs, nes perskaitė mūs raštą iki galui.

Vienas, būtent P. Šimkus išrado, kad jam pritinka mus pravardžiuoti Rasputinais. Jis matomai tik iš kitų laikraščių buvo patyręs, kad mes parašėm apie Lietuvos ateitį. Norint šiandieną rašyti apie tėvynės reikalus, reikia turėti drąsos, nes tokių veikėjų, kaip minėtasis, nepajėgiančio pakęsti nuomonės priešingos savajai svajonei, yra gana daug, ypač toji srovė, prie kurios priklauso p. Šimkus.

Didžiausia mūsų nuodėmė, kad nereikalavome Lietuvai savistovybės ir kad drįsome parašyti, kokios gali būti nemaloniosios dalys, jei mes tą savistovybę gautume iš vokiečių.

P. Šimkus net visą katalikystę kaltina, kad ji slopinanti Lietuvą, nors mes rašėme aiškiai. Tačiau dar kartą reikia aiškinti, kad kas kita yra matyti savo nuostuolius, o kas kita yra nenorėti to įgijimo, kurs gaunamas su nuostuoliais. Mes matome, kad savistovybė ir savivalda Lietuvoje bus didelė tikėjimo kova. P. Šimkaus raštas ir taktika tik patvirtina mūs spėjimą. Bet mūs katalikams ne pirmas sykis būti kovoje su administracija. Šveicarijos katalikai perkentė Sonderbundo laikus. Vokiečių katalikai įveikė Bismarkį. Prancūzijos pirmeivių su-

keltasis persekiojimas atnaujino ir sustiprino katalikų jėgas. Pergyvensime ir mes savo kultūrinę kovą su tautiečiais, nemokančiais nė teisybės užlaikyti, nė svetimų nuomonių pagerbti. Nebijodami laukiančio mus persekiojimo, Lietuvos nepriegulmės klausimą apsvarstome žiūrėdami vien į tautos reikalus. Čia didžiausias papiktinimas, kad mes pasakėme griežtai, jog reikalaujame savystovybės, o žadėjome liktis prie rusų, kaipo gubernijos, jei tiktai visi valdininkai nuo žemiausio iki aukščiausio visose valdymo šakose būtų lietuviai. Ta mūsų nuomonė buvo išreikšta pirma, negu iš kun. Kemėšio patyrėme, kad visi katalikai lietuviai reikalauja savistovybės. Mes nepratę laužyti nė tautos, nė savo srovės discipliną.

Jei būtume žinoję, kad visa katalikiškoji visuomenės pakraipa sutarė reikalauti savistovybės, tai būtume patylėję. Dabar mums telieka tik pasiteisinti, dėlko kitaip mintijome.

Mat, rašant apie Lietuvos ateitį, mes mintijome apie pasaulio diplomatus ir apie tai, ką mūsų tauta gali jiems sakyti. Reikalauti ką nors nuo jų ji negali, nes tarptautiniuose santykiuose visi reikalavimai turi būti paremti tam tikra militare jėga. Tos jėgos neturint, reikalauti savistovybės, reiškia pasirodyti, kad mes nežinome, arba to, kad militarės jėgos neturime, arba to, kad be jos galime statyti reikalavimus šių dienų diplomatijai abiejuose atvejuose yra išstatymas savęs ant juoko.

Kas kita yra reikalauti, o kas kita sakyti. Mes galime visiems ir visada sakyti, ko norime. Norėti galime ir savistovybės. Tiktai vėla yra norų, kuriuos pasiekia mus darbas, ir norų, kurių jis nepasiekia.

Tarp dabartinio mūsų tautos darbo ir tarp savistovybės yra du laipsniu: tautiška tolerancija, t. y., kad mums duotų gyventi kaipo tautai, neturinčiai savo valstybinės organizacijos ir savivaldyba arba autonomija, t. y. žemiausios tos organizacijos laipsnis.

Kas išreiškia norą gauti savo tautai tą, prie ko nesiekia jos tautinis darbas, tas pasirodo nežinąs, jog istoriją valdo evoliucija. Jis nestrakaluoja.

Jeigu svarbios tarptautinių įvykimų priežastys, kad diplomatai nežiūrės į evoliuciją, o duos Lietuvai savistovybę, tai, žinoma, pasidžiaugsime, kaip džiaugiasi žmogus, radinį radęs. Bet, svarstydami tėvynės reikalus, mes nepaisėme radinių, tik žiūrėjome jai naudingo darbo.

Baigdami šį raštą, pasiduodame tautos disciplinai ir drauge su jos visuomene norime Lietuvai savistovybės.“

VISKANTIADA.

Dr. Viskanto antra slapta nota Ententės atstovybėms.

Turinys.

Išardžius dr. Viskanto sukurtą lietuviškai-lenkišką pašalpos draugiją 1916 m., prasidėjo nesutikimai Šveicarijos lietuvių tarpe. Dr. Viskanto svajonėms atėjo galas. Nustojęs psichinės lygsvaros, užmiršęs Tautos Vienybę, įteikė slaptą notą Ententės pasiuntiniams Berne. Notos pradžioj išvardinęs visas lietuvių veikiančias organizacijas Šveicarijoje ir asmenis, kurie joms priklauso, paduoda jų biografijas. Praneša apie Gabrio slaptas machinacijas su Vokiečiais ir jo vokišką akciją. (Plačiau apie jį dr. Viskantas rašo I-moj notoj, kur jisai nupieštas, tarsi Vokiečių agentas). Dr. Purickis, anot Viskanto, yra įtakoj savo profesoriaus — Schürer'io. Kun. Daumantas Paršaičio apžavėtas. Inf. Biuro leidžiamas organas „Litauen" yra grynai germanofiliškas, lygiai kaip ir „Pro Lituania", kuris irgi reiškia daug simpatijos Vokietijai. Toliau nupasakoja apie fondus, kurie šelpia tą vokišką darbą ir Šveicarijos organizacijas. Tautos Tarybos Delegaciją Viskantas paneigia, nes Lietuvoj nesama jokios aukščiausios Tarybos. Nepamirštas ir Amerikos Tarybos delegatas Bartuška, kuris esąs irgi stiprioj Gabrio įtakoj. Tas pats ir su Steponaičiu dideliu Gabrio garbintoju. Vienu žodžiu, Viskantas duoda suprasti Ententės pasiuntiniams, kad saugotųsi tų Vokietijos lietuviškų agentų ir jais nepasitikėtų. Nota parašyta mašinėle bet, Viskanto nelaimei, joje yra paties autoriaus ranka pridėtų pastabų*).

Mano laiškas kun. Kemėšiui Viskanto reikalu.

Veikiančios Šveicarijoj lietuvių politinės ir labdaringos organizacijos, išgavusios dr. Viskanto slaptą jas liečiančią notą Ententės ambasadoriams rašytą, pasiuntė laiškus Amerikos įžymesniems veikėjams, organizacijų valdyboms bei laikraščių redaktoriams, perspėdamos juos būti atsargesniais su tuo pavojingu žmogum. Prie laiškų pridėta prierašas „Slaptai"... Nežiūrint to mūsų noro, „Lietuvos" redaktorius Olšauskas tą laišką paskelbė viešumon. Tuomet kun. Kemėšis įdėjo „Darbininke" straipsnį, antrašte: „Liūdnas apsireiškimas", kuriame kaltina mus ir mūsų pasielgimą vadina „žmogaus užmušimu".

---

*) Dokumentas Nr. 17.

Gavęs „Darbininko" straipsnį, prieš mūsų organizacijos žingsnį, pasiunčiau jam sekančio turinio laišką: Tamstos straipsnyj esama vietų, kurios įžeidžia asmeniškai, pasirašiusius po slaptu, jums prisiųstu laišku Viskanto reikalu. Tamsta prileidi, kad mes, neišklausę pasiaiškinimų, tuoj jį pasmerkėme. Tai netiesa: 1. dr. Viskantas buvo kviestas atvykti į Lausann'os Inf. Biurą pasikalbėti „svarbiais tautos reikalais". Jisai neatvyko; 2). tuomet nuvažiuota Fribourgan, pranešus jam iš anksto susitikimo vietą viešbuty. Jisai nesiteikė ateiti*); 3. Nuvažiavo tada kanauninkas Olšauskas pas dr. Viskantą asmeniškai; sugaišo ištisas dvi valandas ir nepriėjo prie jokių pozityvių rezultatų. Mums paaiškėjo, kad Viskantas nenori nieko bendra su mumis turėti ir yra pasiryžęs eiti savais keliais, diskredituodamas Ententės sferose mūsų organizacijų veikimą. Ententės atstovai net reikalavo iš mūsų pasiaiškinimo dėl suteiktų jiems, mus diskredituojančių informacijų. Tamsta išdrįsti rašyti: „Jei mes duodame mūsų veikėjams lėšas jų veikimui, tai ne tam, kad jie mūsų ir taip menkas pajėgas skaldytų ir moraliai žudytų". Šiuo Tamstai pareiškiu: pirma, kad duodami pinigai ne Tamstos vieno, bet katalikiškos lietuvių visuomenės; antra, kad mes atsakome už savo pasielgimus tiktai prieš lietuvių visuomenę; trečia, kad lietuvių pinigai negali papirkti mūsų sąžinės; ir ketvirta, kad įžeidi mūsų vardą ir darai mums neteisybę leisdamas, kad mes tarsi dėl fanaberijos bei asmeninių ginčų jį „žudome" ir „pajėgas skaldome". Gale laiško primenu kun. Kemėšiui mūsų nuoširdų norą matyti Viskantą Lietuvos naudai besidarbuojantį, nežuvusį tėvynei, bet atgailestaujantį ir imantisi pozityvaus darbo. To Amerikos kai kuriems asmenims nepakako. Tuomet nutarėme pasiųsti naujai mūsų organizacijų nusistatymą Viskanto reikalu, kuris skamba sekančiai:

Dr. A. Viskanto reikalu,

Pirm keletos mėnesių, buvo pasiųstas raštas Amerikos lietuvių organizacijoms, svarbesniems laikraščiams ir žymesniems asmenims, reiškiantis Dr. A. Viskanto išdavikiškus darbus ir paakinantis būti, atsargesniais su tuom mūsų Tautai kenksmingu žmogumi. Po tuom raštu pasirašė tos Šveicarijos lietuvių organizacijos ir jų atstovai, kurios buvo neteisingai denuncijuotos prieš kariaujančias valstijas. Amerikos laikraštis „Lietuva" niekeno neprašomas paskelbė tą raštą viešumai. Kituose laikraščiuose iš to kilo diskusijos, nepasitenkinimai,

*) Tą pripažįsta ir patsai Viskantas laiško kopijoj, pasiųstoj kun. Kemėšiui. Viskanto laiškas randasi mano archyve.

net užsipuolimai ant tų asmenų, kurie išdrįso paakinti lietuvių visuomenę apie kenksmingus lietuvių Tautai Dr. A. Viskanto žingsnius. Iš Dr. A. Viskanto pusės, o ypatingai iš jo adjutanto Vilimavyčiaus, pasipylė replikos, naujos denuncijacijos, teisinimaisi ir t.t. Lietuvių visuomenėje kilo da didesnis neužsiganėdinimas ir net reikalavimas pasiaiškinimų iš pusės pasirašiusių. Prašalinimui visų galimų nesusipratimų šiuomi mes pareiškiamė kas seka. 1. Kad mūsų žingsnis buvo padarytas tiktai po ilgo ir nuodugnaus apsvarstymo. 2. Kad mūsų sprendimą mes rėmėme tikrais mūsų žinyboje esančiais dokumentais, kurie, laikui atėjus, bus paskelbti plačiajai visuomenei. 3. Kad tas apkaltinimo aktas buvo padarytas vadovaujantis Lietuvių Tautos labu. 4. Kad taip elgdamiesi, mes išpildėme mūsų priderystę kaipo tų kurie stovi ant Tautos sargybos reikalų. 5. Galutinai nėra mūsų kompetencijoj taikintis arba atleisti Dr. Viskanto prasikaltimus, turinčius Tautos išdavystės žymę. Apie visa tai pranešame toms visoms Amerikos organizacijoms, asmenims ir laikraščiams, kuriems buvo pasiųstas Dr. Viskanto, apkaltinimo aktas."

Norėdamas geriau suprasti dr. Viskanto akciją karo metu, rašydamas savo atsiminimus, kreipiausi į vieną dr. Viskanto draugą iš Šveicarijos laikų, prašydamas pareikšti savo nuomonę apie Viskantą. Tarp ko kito Viskanto draugas X man rašo: „Viskantas yra paraneikas. Šitas psichinis defektas sunkiai yra žmonių įžvelgiamas. Jis nekliudo reikštis net didesniems gabumams ir darbingumui. Bet, kas svarbiausia, pasireiškia bent trimis ryškiomis žymėmis: 1. didybės manija, reikalaujančia vadovaujamos rolės; 2. persekiojimo manija, pasireiškiančia neproporcingu reagavimu į kiekvieną užgavimą; ir 3. amoraliniu nusistatymu, pateisinančiu visas priemones kovoje su priešininku". „Prisimenu, tęsia toliau p. X, koks būdavo dr. Viskantas po smarkesnių kovų su savo priešininkais. Jis nustodavo visai psichinės pusiausvyros ir, sėdėdamas kambary, tarsi maniakas, gaudė orą rankomis ir su kaž kuo kovojo savo dvasioje".

PETROGRADO SEIMAS 1918. VI. 9.

Demokratinės Tautų Laisvės Santara (socialistų — mano pridėta) savo laikrašty „Santara" nr. 22, straipsny „Trumpa apžvalga" rašo štai ką: „Iš pat pirmų žodžių paaiškėjo, kad Tautos Pažangos partija mananti iškelti Lietuvos Nepriklausomybės principą ir siūlysianti seimui Lietuvos Nepriklausomybės reikalauti ir ją paskelbti. P. Leonas išdėstęs savo abejones dėl tokio Pažangos manomo žingsnio,

pažymėjo *jojo nerimtumą* ir *šiam momentui netinkamumą**), bet patyręs kad Tautos Pažanga, kietų kiečiausiai tebesilaiko savo nuomonės ir dargi kaip ir nelaikanti reikalingu dėl šio reikalo plačiau kalbėti, nelaukdamas galo pasitraukė iš pasikalbėjimo." „Social-Demokratų", „Socialistų Liaudininkų" ir „Demokratinės Tautos Laisvės Santara" sakė (kiekviena savais argumentais remdamasi) — Lietuvos nepriklausomybės principas *negali būti žymimas rezoliucijos dalyje***).

Tą savo nusistatymą P. Leonas stengėsi pagrįsti juridiniais pamatais ilgose dvejose kalbose. Pirmos kalbos antroje pusėje P. Leonas išvadžiojo šiaip: „Gerbiamasis prof. Voldemaras atkreipė seimo domę į psichologinį akto momentą ir tvirtino, kad mums reikia paskelbti Lietuvos nepriklausomybę. Gerbiamasis Yčas baigdamas kalbą pasakė: „Reikia paskelbti neprigulmingą Lietuvą — kad mes jos reikalaujame".

„Kiekvienas juridinis aktas turi tris momentus***). Subjektą t. y. asmens, arba — šiame dalyke tautos valią, — objektą, — šiame dalyke, laisvę ir valios išreiškimą. Jeigu mes nuspręsime paskelbti Lietuvą Nepriklausomą, tai privalome tuojau tą nepriklausomybę ir vykinti, nes tai nuo mūsų valios priguli, o kas priguli nuo mūsų valios, nuo to mes neturim teisės atsisakyti. Taigi mes turime tuojau pertraukti mūsų Tautos Tarybos ir Valdomojo Komiteto tokius ryšius su Laikinąja Valdžia, kokius jie yra užmezgę ir kokius mes vakar patvirtinome. Mes jaustume save ir apsiskelbę nepriklausomos Lietuvos piliečiais ir savo valia nustoję būti Rusijos piliečiais, privalome: 1. nereikalauti iš Laikinosios Valdžios Komisarų ar teismų pirmininkų ir t. t., bet tik Likvidacinės Komisijos. 2. Privalome išeiti iš mokytojų, teisėjų, raštininkų ir t.t. tų įstaigų, kurios evakuotos ir Rusų valdžios užlaikomos ir t.t. Čion man gali pasakyti, o kodėl lenkai iš Rusų armijos neišeina? Taip, jie neišeina, bet Lenkiją paskelbė nepriklausomą Rusų valdžia savo noru ir pastatė sąlyga, kad Lenkija palieka su ja „karo sąjungoj", tai ten viskas nuosaku ir aišku****). Mes gi paskelbdami Lietuvos nepriklausomybę prieš Rusijos valdžios norą, paskelbtume Rusijai maištą, revoliuciją, karą. Iš to savo akto privalome visas išvadas padaryti. O jeigu jų nepadarysime, tai tik juokams savo brangenybės paskelbimą išstatysime.

---

*) Mano pabraukta.

**) Mano pabraukta.

***) Gal, čia klaida, nes ištikrųjų tik du (mano pastaba).

****) Vokiečiai irgi pripažino Lenkiją nepriklausoma valstybe su ta pačia sąlyga, bet lenkų valdžia karo pagalbos vokiečiams neteikė (mano prierašas).

Dar kad turėtume suorganizavę nors vieną ar keletą pulkų, tai tie pulkai galėtų savo pasišventimą parodyti ir judėjimą už laisvę pakelti. O dabar, jeigu paskelbus nepriklausomybę, viskas liks senoviškai: mokytojai ir kiti tarnaus savo vietose, tai mūsų aktas bus nerimtas. Čion aš turiu įdėti, kad dėl šitokių kalbų aš buvau manęs, kad laisvės klausimas bus svarstomas prie atidarytų durų, bet šiame Seime „Santara" neturi atsakomosios svarbos dėl savo mažumos ir tokio pasiūlymo nedarė. Kalbėsime prie atidarytų durų. Jeigu nepaskelbsime nepriklausomybės, o tik parašysime, kad reikalaujame Lietuvai nepriklausomybės, tai aktas iš psichologinės pusės vėl bus nerimtas, nes rodys, kad mes revoliucijos nekeliame ir iš kaikurių skelbiamo revoliucijoniško akto išeis tik muilo burbulas.

Mes pareikalausime, o mums dėl mūsų čion nedidelių jėgų neatsakys net, o padėję po žalia ar raudona gelumbe laikys, tai seimo nutarimo rimtumas tokiame, kaip Lietuvos laisvė šventame dalyke, labai nukentės...

Dabar privalau trumpai atkreipti visų akį, kad tasai aktas palies ir kitą pusę — Rusiją, ir jos valdžia turės šiaip ar taip į aktą reaguoti. Kaip gi gali reaguoti, aš jau išsitariau. Ir tik dar kartą persergiu seimą, kad mūsų didžiausio reikalo nepastačius mums į keblų padėjimą. Bet šitasai karas, jog nebepasekmių. Gal jis kariaujančioms didelėms valstybėms neduos nieko kito, kaip nuostolius. Ne vienas iš jų Rusijai, jisai (karas) pagreitino revoliucijos ir laisvės įvykimą. Tai jau labai didelė pasekmė. Bet ir mažųjų laisvė savitai gyventi šio karo aplinkybių dėka tapo apskelbta. Lietuva gi dėl karo pateko į ypatingą padėjimą. Juridiniai ji dar iki karas neužsibaigia, priguli Rusijai, o karo teise — ji vokiečių užimta. Kuomet įvyksta dviejų teisių kolizija, tai negali būti be svarbos tos šalies gyventojų valia. Juo didesnė svarba jai prigulės dėlto, kad dabar ir prancūzų parlamentas ir Amerikos prezidentas pripažino, kad kiekviena maža tauta turi teisę reikalauti išskyrimo iš tos valstybės, po kurios valdžia ji buvo.

Taigi šių aplinkybių dėlei Lietuvos klausimas tapo jau tarptautiniu klausimu. Aš negaliu tikti su prof. Voldemaru, jog pirmiaus reikią apskelbti šalį nepriklausoma plebiscito keliu, o paskiau jau galima šaukti jos Įsteigiamąjį susirinkimą, kuris yra suvereniteto reikšmė. Istorija rodo įvykusias valstijas be plebiscitų ir be įsteigiamųjų susirinkimų ir nėra jokios kliūties mums reikalauti įsteigiamojo susisirinkimo, dar mums patiem neapsiskelbus nepriklausomais, nes, pripažindamas mums Įsteigiamąjį susirinkimą, tuo pačiu taikos kongre-

sas pripažins ir nepriklausomybę, o Įsteigiamasis susirinkimas padarys su nepriklausomumu taip, kaip tas reikalinga... Apskritai, politikos formos apsisprendimas Lietuvai — nelengvas dalykas. Ir, man rodos, kad atstovo Januškevičiaus pranešime, išsireiškė jo rimto galvojimo vaisius, *nes kažin ar Lietuva panorės būti nepriklausoma, kaip Persija svetimųjų batais mindžiojama ar autonominė Australija, svetimų batų nemindžiojama?*"

Tą pat dieną kalbėjo „Santaros" partijos narys p. Šilingas. Šilingas, pradėdamas istorinės vertės turinčią kalbą, šitaip charakterizavo kun. Tumą ir prof. Česnį: „Kada aš klausiaus kun. Tumo, man rodės, kad tai kalba įžeistos mūsų Tautos garbė, taip skaudūs ir stiprūs buvo jo žodžiai, lyg tarsi, jis keršino tiems, kurie Tėvynę ilgai ir tyčiomis niekino... O kaip kalbėjo kun. prof. Česnys — šiurpu ir gera buvo. Kas besusilygina su juo gražbylystėj? Tai buvo giliausias psichologinis vaizdas istorijos kančių Lietuvos" (Santara Nr. 22).

Pono Šilingo kalbos tąsa: „Na, o šiandien, ar galima reikalauti nepriklausomybės? *Aš nepriguliu prie šitokio reikalavimo šalininkų*. Aš nesuprantu, *kaip galime nepriklausomybės reikalauti*. Ir šito obalsio šalininkai painiojasi. Vieni sakė: reikia paskelbti nepriklausomybę, kiti — reikia pareikalauti nepriklausomybės. Painiojo tuodu obalsiu net vieni ir tie patys kalbėtojai. Reikalauti nepriklausomybės ir dar Seimui. Iš ko ir kaip? Ir ar nepriklausomybės galėtų Seimas reikalauti? Man rodos, nepriklausomybę galėtų tik paskelbti. Reikalauti reikia, bet tai susirinkimuose, mitinguose, kuopose, draugijose, laikraščiuose, partijose. O čia juk Seimas oficiali, beveik, įstaiga — parlamentas. Tai viena. Antra — ar turime teisę reikalauti. Juk mūsų tik dalis. Ir ką atsakysim, jei mums apie tai primins. O paskelbti nepriklausomybę, tai reiškia padaryti iš to paskelbimo visas išvadas ir pakelti visas pasekmes... O čia neužmirškime, kad juridiniai, mes Rusijos piliečiai".

Ar laisvu noru ar prievartos būdu norėčiau paklausti p. Šilingą: juk būta revoliucijų 1831 m., 1863 m. ir 1905 m., kurioms pritarė Lietuva, norėdama atsipalaiduoti Rusijos pilietybės. Galutinai ir Lietuvos prijungimas Rusijai įvyko prievartos būdu*) ir Lietuvos gyventojų masės niekuomet neprisiekė Rusijai ištikimybės.

P. Leono ir p. Šilingo kalbas p. Nagevičius pavadino bailių kalbomis. P. Leonas ir Šilingas, pradėdami kalbą, turėjo žinoti visos Lietuvos partijų nusistatymą, pareikštą 1916. VI. 29. pavergtų tautų

---

*) Force majeure.

Kongrese Lausannoj, reikalaujant Lietuvai Nepriklausomybės. Jame dalyvavo ir Amerikos T. Tarybos atstovai su Šveicarijos lietuviais — veikėjais. Petrapilio Seimo metu Pasaulio lietuviams buvo žinomos Amerikos visų katalikiškų ir tautiškų organizacijų notos, įteiktos visų kariaujančių valstybių atstovams bei pačiam Suvienytų A. Valstijų prezidentui, reikalaujančios Taikos Derybų metu pripažinti Lietuvą nepriklausoma valstybe. Skilęs Petrapilio Seimas — tai vanduo Rusijos, Prancūzijos ir Anglijos malūnams, jei nekalbėtume apie Ameriką, Vokietiją ir Lenkiją.

Leono ir Šilingo argumentavimai — tai dviejų įžymių Lietuvos vyrų juristų teoretiniai išvadžiojimai, man tuo metu išrodė nieko bendra neturį su politine realybe. Jie buvo panašūs laisvamanių pajuoktiems viduramžio vienuoliams, kurie būk įrodinėję, kiek velnių galėtų sutilpti ant adatos galo. Leono ir Šilingo iš tribūnos terškėjimai man atrodė, kaip Melpomanės liūdnos dainos. Galutinai: kas juodu įgaliojo Lietuvai primesti supuvusį internacionalą? Nepaisant visų kairiųjų partijų griežto nusistatymo prieš Lietuvos Nepriklausomybės reikalavimą, Krikščionys Demokratai, Pažanga, Katalikų Sąjunga ir Nagevičiaus Bepartyviai paskelbė sekančią rezoliuciją:

1. Visa etnografinė Lietuva privalo tapti Nepriklausoma Valstybė, nuolatiniai neutrali. 2) Jos neutralumas privalo būti garantuotas Taikos Kongreso. 3. Taikos Kongrese turi būti Lietuvos atstovai. 4. Lietuvos valdymo būdą ir vidaus tvarką turi nustatyti sukviestas visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu Steigiamasis Lietuvos Susirinkimas" *).

Paskelbus šią rezoliuciją, Dem. Tautos Laisvės Santara, Socialdemokratai — bolševikai ir Socialistai liaudininkai, nešini raudonomis vėliavomis apleidọ seimo salę ir, nusileidę žemyn, traukdami: „Atsimeskime nuo senojo svieto", pradėjo derybas dėl naujos, jų partijoms priimtinos rezoliucijos. Prie jokių rezultatų neprieita. Bendro žodžio nesurasta, o nesurasta dėlto, kad kairiosioms partijoms rūpėjo klasių kova, internacionalas, ne tėvynės Nepriklausomybė, bet federatyviai ryšiai su demokratine Rusija. Jų manyta, kad Lietuvos Steigiamasis Seimas, revoliucijos bangų pagautas, reikšdamas savo valią, panorės būti demokratinės socialistinės Rūsijos dalimi.

Ir kokia ironija! Amerikos socialistai prieš derybas su tautininkais 1914 m., susimetė po New-Yorko tiltu ir ten nustatė taktiką ir išdirbo

---

*) Už rezoliuciją balsavo 140, prieš rezoliuciją 128 ir keturi susilaikė. (Santara Nr. 22).

planą, kur nerandama paminėtos Lietuvos laisvės. Gi Rusijos Socialistai, apleidę bendrą salę, nedainavo Tautos Himno, bet internacionalą ir, kaip pelėdos — apuokai, nusileido į palėpę posėdžiauti, tarsi bijodami šviesos.

Čia galima priskirti asmenis, kurie daugiausia prisidėjo prie Tautos vienybės ardymo: Dr. J. Šliūpas, adv. A. Bulota, St. Šimkus, V. K. Račkauskas, M. Šalčius (Amerikoj) ir visos Amerikos, Rusijos socialistų, bolševikų organizacijos, išskyrus Lietuvos Socialdemokratų partiją ir jų vadą inž. S. Kairį.

Jeigu būtų įvykus Amerikos partijų vienybė karo pradžioj, aukų dydis, gal būtų siekęs ne 2 mil., bet 10 ar daugiau milijonų dolerių.

MANO MISIJOS GALAS.

Oficialiai mano, kaip T. Tarybos delegato, misija Šveicarijoje baigėsi 1918 m. geg. mėn. Tuo metu gavau telegramą iš Amerikos Tautos Tarybos, kuri buvo sekančio turinio: „Lietuvos Tautos Taryba panaikina Jūsų, kaip atstovo, įgaliojimus".

CONTR. Lausanne

Schweiz. Telegraphen- und Telephonverwaltung. — Administration des télégraphes et des téléphones suisses. — Amministrazione dei telegrafi e dei telefoni svizzeri. No. 2.

Telegramm — Télégramme — Telegramma

washington 27 16 vangla .+ №

PARIS

bartshuka villa messidor

av delelyse lausanne .+

Contr. № 1300

15 MAI 10 16

lhuanian national council cancels your representative authority

+ lithuanian national council

Kaip vėliau sužinojau, mano atšaukimo priežastys buvo sekančios: 1. Slaptas Gabrio laiškas, rašytas 1917 m. spalių mėn. Tas laiškas buvo rašytas Amerikos Tautos Tarybai, kuriuo griežtai reikalauta

mano atšaukimo. 2. Nuolatiniai skundai ir šmeižtai, siunčiami Tautos Tarybai Amerikoje. Tie skundai ir šmeižtai buvo siunčiami Dr. Viskanto (Jų kopijos yra mano archyve). 3. Neprotestavimas prieš Valstybės Tarybos nutarimą, pavaišinusį Lietuvą konstitucinės monarchijos forma. (Čia turiu pridurti, kad man vykstant Šveicarijon Tautos Taryba nėra davusi šiuo bei kitais klausimais instrukcijų).

Atšaukus T. Tarybai mano įgaliojimus, rengiausi kelionėn, bet draugai, neišskyrus nei Gabrio, neleido man išvažiuoti. Jų perkalbėtas ir, žinodamas darbininkų stoką, nutariau pasilikti Šveicarijoje ir dirbti tėvynės darbą. Teisybė, po nepavykusios 4-tos Lausannos konferencijos p. Voldemaras prašė užimti Gabrio vietą Šveicarijos Lietuvių Taryboj ir Informacijų Biure, nes jis norėjo Gabrį pašalinti iš tų pareigų. Nesutikęs — pakibau ore. Informacijos Biuro paskutinis susirinkimas įvyko 1918 m. lapkričio mėn. 27 d. Jame nutarta: 1. sustabdyti žurnalo „Litauen" ir „Pro Lituania" leidimą nuo 1919 m. pradžios, bet palikti jų firmas; 2. neleisti svarbesnių žinių, nesusižinojus su visais nariais; 3. nutarta prašyti Daumantą, kad šis sutvarkytų Inf. Biuro kasą per dvi savaites; 4. kadangi Taikos Derybos būsiančios numatytos Paryžiuje, nutarta perkelti Inf. Biurą Paryžiun; 5. išrinkta komisija iš Kan. Olšausko, Dr. Bartuškos ir Ašmio peržiūrėti Dr. Ehreto pradėtą spausdinti knygą apie Lietuvą; 6. knygos „Lietuvos Ekonomika" atspausdinti 500 egz.; 7. Ašmiui pavesti parašyti brošiūrą apie Prūsijos lietuvius, o aš buvau paskirtas jos išleidimą prižiūrėti; 8. Dr. Ehretui ir p. Ašmiui atsakytos vietos Inf. Biure nuo 1919 m. pradžios. Visos veikiančios organizacijos labai nustebo, gavusios Dr. Purickio telegramą iš Berlyno, kuria Daumantas skiriamas valdžios atstovu-įgaliotiniu Berne. Man tuojau paaiškėjo, kad Dr. Purickis įkalbėjo tuometinį Ministerį Pirmininką p. Sleževičių, kad šis paskirtų jo draugą įgaliotiniu Berne. Valdžia įsako Daumantui perimti visų keturių, Šveicarijoje veikiančių, organizacijų turtus. Sleževičiaus pasielgimas nebuvo teisėtas. Mūsų organizacijos turėjo juridinio asmens teises; be to, jos išimtinai buvo šelpiamos Amerikos Lietuvių Katalikų Tautos Fondo, todėl ir Tautos Fondui, bet ne kam kitam, priklausė tie turtai. Tik susitarus su Amerikos Tautos Taryba buvo galima perimti valdžios žinion šių organizacijų turtai ir archyvai. To Sleževičius nepadarė ir pasielgė diktatoriškai. Be to, Daumantas iki tam laikui nebuvo sutvarkęs organizacijų kasų ir nebuvo davęs atskaitomybės. Iš to kilo ginčas tarp likusių „Inf. Biuro", „Lituanijos" ir „Vykdomojo Lietuvių Komiteto" narių (kan. Olšausko, Gabrio ir Steponaičio), kurie 1919 m. spalių mėn. 25 d., t. y. po ištisų metų,

Susitarė teisme. Gavęs valdžios įgaliojimus, Daumantas pareikalavo, kad mes tuojau organizacijas likviduotume. Tuo pat metu jis pranešė Amerikos lietuvių spaudai, ragindamas kreiptis tiesiog į Berną informacinio turinio žinioms gauti. Savo laišku jis paneigė Inf. Biurą Lausannoj ir jo kompetenciją (Žiūr. „Darbininkas" Nr. 17, 1919 m.). Kun. Steponaitis parašė laišką į Ameriką, kuriuo aiškino tikrą dalykų stovį. (Žiūr. „Darbininko" 1919 m. Nr. kovo 19 ir balandžio 17). Kun. Steponaičio laiškai buvo įdėti į „Draugo" 1919 m. gegužės 10 d. numerį. Karo paliauboms įvykus, aš vis dar slankiojau po Inf. Biuro patalpas ir kartu su Dr. Ehretu ir Ašmiu prižiūrėjome minėtų knygų spausdinimą. Vieną kartą pateko į rankas žurnalas „Mercure de France". Labai nustebau jame radęs poemų, po kuriomis išskaičiau parašą: „O. W. Lubicz-Milosz, poête lithuanien". Nustebau. Galvojau parašyti jam laišką ir kviesti jį pasidarbuoti savo tėvynei Taikos Derybų metu. Tą savo sumanymą išpildžiau ir greit nuo to poeto gavau sekantį laišką: (čia paduodu jo klišę, 301 p.).

Laiškas lietuviškai:

Brangus Kompatriote,

Gavau Tamstos malonų laišką ir pareiškiu mano dėkingumą už manęs kvietimą darbuotis Taryboje. Jausiuos labai laimingas, jeigu man pavyks kuo nors patarnauti mūsų brangios Lietuvos taikai ir gerovei, kuri tiek daug nukentėjo. Iki paskutiniam laikui man teko Jai darbuotis tik netiesioginiai, savo poemomis...

O. W. Lubicz-Milosz.

Tą žinią pranešiau savo draugams Pakštui, Mastauckui ir kun. Dabužinskui, kurių pastangomis poetas atsirado Lietuvos Delegacijos narių tarpe. Kai sugrįžau Amerikon, gavau nuo kun. Dr. P. Bielskio laišką, kuris mane be galo nudžiugino, kad naujos Lietuvos Delegacijos šefas liko p. Milošas. Apie jį mano draugas rašė: „Milošas dirba išsijuosęs ir stengiasi sutrupinti ledus, kurie dengia Lietuvą, jos nepriklausomybę ir įgimtas tautos teises. Mano nuomone, geresnių pasiuntinių už Milošą sunku būtų rasti ir norėti. Tai žmogus dvasia ir kūnu pamilęs savo tėvynę Lietuvą, jos laisvę, nepriklausomybę ir atgimimą. Ypač nuo lenkų užgrobimo jis pašvenčia jai dienas ir naktis. Negalėdamas tiesioginiu puolimu nugalėti Užsienių Reikalų Ministeriją, jis stengiasi palenkti savo pusėn Parlamento ir Karinės Žinybos atstovus. Būdamas gerokai išsilavinęs, turėdamas miklų liežuvį, karštą ir gražią iškalbą, kaip rašytojas ir poetas, savo straips-

Monsieur et cher Compatriote,

Paris 2 Janvier 1919

Je reçois votre aimable lettre et m'empresse de vous exprimer ma gratitude pour l'offre que vous m'y faites de collaborer aux travaux du Conseil. Je serais très heureux de contribuer, dans la mesure de mes moyens, à ramener la paix et la prospérité dans notre chère Lithuanie si sévèrement éprouvée. Il ne m'a été donné, jusqu'à ces derniers temps, que de la servir indirectement en l'associant à la renommée tardive que m'ont valu mes ouvrages littéraires, surtout mes Poèmes dont je serais très heureux de vous dédier un exemplaire dès qu'il me sera possible de me le procurer. Veuillez agréer, Monsieur et cher compatriote, l'assurance de ma considération très distinguée.

Formation Diplomatique

O.W. Lubicz-Milosz

3 rue François Ier Paris.

niais, laiškais ir interview'ais, sekmingai blaško kenksmingus Lietuvos ūkus".

Délegation de Lithuanie
55. Avenue Marceau, Paryžius,
sausio 28 d. 1920 m. Dr. P. Bielskus.

Gavęs Dr. Bielskio laišką, džiaugiaus, kad man prisiųstą raštu pasižadėjimą mūsų tautietis poetas sąžiningai išpildė.

APLEIDUS ŠVEICARIJĄ.

1919 m., sausio mėn. pabaigoje, apleidau Lausanną, kur dirbau ištisus 2 metus. Ūpas buvo prislėgtas. Išbadėjusių, išblyškusių, nusiminusių belaisvių pilni traukiniai raižė Šveicarijos teritoriją. Liūdnos iš Lietuvos žinios jaudino dar labiau prislėgtą ūpą. Atsiskyrimas su darbo draugais nieko gera nepranašavo ir Lemano rūsčios bangos, tarsi, siūlė savo patarnavimą. Voldemaro kova su Gabriu, kuri įvėlė ir visus mūsų organizacijų narius į du priešingu lageriu, nelėmė daug saulėtų dienų atgimusioje, iš dalies laisvoje tėvynėj. Su tokia nusiminusia nuotaika pasiekiau Lietuvos ribas. Ją dar labiau padidino Eitkūnuose viešpataujanti betvarkė. Pervažiavus sieną, pasitiko mane su džiaugsmingais veidais mano draugai, ir Lietuvos muitininkai buvo, kaip tyčia, be galo mandagūs. Nušvito ir mano veidas, atsiradau savo gimtojoj šalelėj, kurios laisvei atgauti pašvenčiau ištisus trejus metus, jeigu neskaityt politiškos veiklos Amerikoj, prasidėjus karui iki 1916 metų pradžios. Pirmieji įspūdžiai Lietuvoje buvo kuo puikiausi. Jie nepaprastai daug skyrėsi nuo įspūdžių ir atsiminimų, man beviešint Lietuvoj 1916 metais. Šiandien jautėsi laisvė, anuomet vergija. Šiandien likusių vokiečių dvasia jau nebebuvo išdidi; jie tapo biznieriais: jie šautuvus, revolverius pardavinėjo; jųjų veidų išraiška tapo niūri ir susimąsčiusi, jie pakrikę; jie jau ne antžmogiai — jie parblokšti. Lietuviuose irgi pastebėjau didelių atmainų. Jie jautėsi sau žmonės. Nors išbadėję — nuvargę, bet jautė saugumą po kojų. Jie, tarsi, suprato magišką žodį „Lietuva" ir tos Lietuvos bebręstančią laisvę. Jaunimas pilnas vilties, geresnės ateities lūkuriuojantis, pilnas tikėjimo ir narsumo. Visų sluoksnių nujautimas, gal, dar aklas ir neaiškus. Jie troško, kas nauja ir didinga. Jų galvota: kyla amžių Lietuva, nuteriota, pamiršta, krinta pančiai ir grandiniai, kyla galvos vis aukštyn. Ir man rodės, lietuvis nori kariaut, bet ne žūti vydamas lauk bolševiką, gelbėdamas prabočių kapus. Tasai

bendras laisvės troškimas buvo ne kas kita, kaip žaibo greitumu prabėgęs tėvynės šauksmas. Tu žyginga, Nepriklausoma Lietuva, kurią, kaipo tekančią saulę, sveikina lietuvio melsvosios akys. Bet neilgai man teko džiaugtis ir svajoti. Gyvenimo proza prablaivė mano suklestėjusią vaizduotę. Apsigyvenęs Kaune, išsyk pajutau realaus gyvenimo purvus. Seime partijų vaidai, iš bolševikiškos Rusijos sugrįžusių internacionalistų kovos su jaunuoliais — krikdemais, nepažįstančiais gerai krikščioniškų dėsnių ir neturinčiais plataus politiškų korifėjų maštabo, lėmė kažką tragiška. Susipažinęs su jų vadovais, neradau bendros kalbos. Laisvę pamėgęs, begyvendamas 8 metus Šveicarijoj ir 12 metų Amerikoj, nenorėjau stoti bet kokion partijon. Partijos disciplina man visuomet atrodė tiranija: kur prasimušęs tipas savo drąsa, energija, iškalbingumu žavi minias, kurios juo aklai seka, nors jisai ir neturėtų kultūringo žmogaus žymių ir nebūtų plačios ir išsilavinusios asmenybės žmogus. Lietuvoj anuomet katalikus atstovavo dvi srovės: praloto Dambrausko, Maironio, Olšausko, Vyskupo Karevičiaus, Dovydaičio ir kitų dar prieškarinių laikų veikėjų. Šiems skersai kelio atsistojo katalikų kairysis sparnas, socializmu dvelkęs judėjimas su vadu kun. Krupavičium. Tas iškalbingas jaunikaitis, žavįs minias savo energija ir sumanumu, galėjo nuvesti Lietuvos liaudį kad ir į pragarą. Ji būtų žygiavusi drauge su juo! Jo nežiūrėta nieko. Šisai buvo išdidžios dvasios ir, mano supratimu, laikėsi šūkio: „Kas ne su manim, tas prieš mane". Aš asmeniškai nebuvau susipažinęs su Krupavičium. Vieną kartą, vaikščiodamas po nušutusio Kauno gatves, pastebėjau susirinkusią minią. Prisiartinęs prie jos, pastebėjau pyškinantį kalbą Krupavičių. Jisai kalbėjo apie Žemės Reformos reikalą Lietuvoje. Davęs jausmams valią, o miniai pažadėjęs pyrago, užbaigė ciceroniškai: „Mes su ponais arsim, su ponaičiais akėsim". Minia siuto iš džiaugsmo. Sulenkėjusiems Lietuvos bajorams ir kunigaikščiams, o tuo labiau atėjūnams rusams, valdantiems šimtus tūkstančių hektarų Lietuvos žemės, aš irgi neturėjau simpatijos. Atimt neteisėtai pasisavintas žemes nuo tų, kurie skriaudė Lietuvos proletariatą arba naikint lenkų įtaką Lietuvoj — ir mano senai galvota. Bet, atėmus žemes naujai besikuriančios valstybės naudai, su savininkais arti ir akėti, aš nemaniau. Kristaus mokslas griežtai draudžia keršyti savo priešams: Jo mums aiškiai įsakyta juos mylėti. Kas gi yra Krupavičius, pagalvojau? Ar jisai būtų socialistas? O gal tik Mykolo retorika ir nesąmoningas išsišokimas! Tuo tarpu nesuradęs atsakymo į savo abejones, nudūlinau toliau. Su Krupavičium man pavyko susipažint kiek vėliau, užsukus kokiu ten reikalu „Laisvės" redakcijon.

Ten atradau Krupavičių. Pradėjome kalbėtis bendromis temomis. Jis klausinėjo apie Gabrį, mūsų Šveicarijos veikimą ir Amerikos lietuvių tometinę veiklą. Išsišnekėjus, jis paprašė mane, kad parašyčiau į „Laisvę" keletą straipsnių apie Amerikos lietuvius. Aš sutikau ir, kiek atsimenu, savo pažadus išpildžiau. Dešinioji Krupavičiaus ranka, man atrodė, buvo kun. Šmulkštys. Jis man nepatiko tuo, kad įsikūrusiai „Galybės" bendrovei, kurios tikslas buvo panaudoti Nemuno kilpą Lietuvai elektrofikuoti ir kuriai aš pritariau, nedavė Seimas leidimo. Tos bendrovės iniciatoriai buvo, kiek atsimenu, inžinieriai: Paulukonis, Skripka ir Kan. Olšauskas. Kanauninkas Olšauskas man pranešė, kad jų sukurtoji bendrovė negavo leidimo vien kun. Šmulkščio užsispyrimo dėka, t. y., trūko vieno kun. Šmulkščio balso. Kan. Olšauskas mane painformavo, kad Šmulkštys davė suprasti bendrovės pasiuntiniui, kad reikia aukos, nors 10 000 jų partijos reikalams. Mano įtužimui nebuvo galo. Eikvoti bendrovės pinigus, dar jai nepradėjus veikti, yra skandalingas dalykas! Tiesa, šios bendrovės valdyba pasielgė beveik panašiai. Surinktus Amerikoj 50 000 dolerių, prie kurių ir aš prikišau „iš meilės Lietuvai elektrofikuoti" 3000 dolerių prirengiamiesiems darbams, juos išeikvojo. Amerikoj elgiamasi atvirkščiai. Bet kokios bendrovės sumanytojai pašvenčia organizaciniam darbui savo jėgas, pinigus ir prityrimą. Vėliau visuotiniam akcininkų susirinkime apsvarstomas iniciatorių darbas ir jiems už tai tinkamai atlyginama. Gi pas mus kaip tik atvirkščiai atsitiko. Inžinieriai važinėjo gražiais Nemuno šlaitais kilpos tirti ir už tą malonumą ėmė karališkus atlyginimus. Važinėjo tol, kol išsibaigė kasoj pinigai.

Visa tai mane erzino. Stabdoma iniciatyva, ieškoma minių pataikavimo, valdančių jaunuolių išdidumas, nesiskaitymas net su doros dėsniais — nelėmė Lietuvai geros ateities. Nemokėdamas, o gal negalėdamas prisitaikinti prie rusiškos Lietuvos, nusprendžiau grįžt antron savo tėvynėn Amerikon. Pasirūpinau vasario mėnesy pasą ir maniau, atsisveikinęs su giminėmis ir draugais, palikti Lietuvos angas. Kaip tik tuo metu sugriuvo senas Ministerių Kabinetas ir naują koalicinį kabinetą pavesta sudaryti Pr. Dovydaičiui. Aš jį pažinau karo metu 1916 m. Kaune. Girdėjau ir apie jo nenuilstamą darbštumą ir energiją. Jis delegavo mane padėti jam sudaryti kabinetą. Mėgdamas šiek tiek avantiūras, kibaus prie darbo. Nupyškėjau visų pirma pas Lietuvos socialdemokratų vadą inž. Kairį, kurį gerai pažinojau iš Šveicarijos laikų. Išdėstęs dalykus, griebiausi net agitacijos. Sakiau jam, kad Lietuva dideliame pavojuje, gyriau jo sveiką nusistatymą karo metu, dirbant bendrą tėvynei darbą su katalikais ir

Kap. Hollister *Majoras Ross*

Amerikos misija Lietuvoje

tautininkais demokratais. Bet jisai niūriai tylėjo. Galutinai prabilo: „Su Dovydaičiu man nepakeliui". Išėjęs iš jo buto pagalvojau: sugrįžę iš Rusijos socialistai blogai paveikė gerbtiną, išmintingą žmogų. Pasiekiau ir antrą mano numatytą kandidatą į ministerių kabinetą Dr. Šaulį, pažįstamą iš studijavimo laikų Šveicarijoj. Su juo susitikau 1916 metais Lietuvoje ir porą kartų Šveicarijoj karo metu. Pasisakius, kokiu tikslu atėjau aš pas jį, jis sumurmėjo ir išdidžiai pareiškė: „Su klerikalais nenoriu turėti nieko bendra". To man ir užteko. Pagriebęs kepurę, sprukau pro duris, kad negaučiau mušti. Nusiminęs, iš dalies net nuliūdęs, kiūtinau per „slaunaus" Kauno gatveles ir galvojau, ar vertėtų eiti dar pas nužiūrėtą Zaunių, ar ne? Nors juo, kaip tarnavusiu Vokietijai karo metu, beredaguojant provokišką „Dabartį", ir nelabai pasitikėjau, bet visgi nuėjau. Ir savo nusivylimui nieko nepešiau. Mat, Dovydaičio būta aiškios demokratiškai-katalikiškos asmenybės, ne kompromistinės. Toki žmonės paprastai neranda sau simpatikų tarp šios žemės sūnų. Sugrįžęs pas Dovydaitį, negalėjau jo padžiuginti. Pajutau net jo nusiminimą. Galų gale pareiškė jis man: „Aš politikai netinku, tai dėl to gal ir nenori niekas su manim bendrai dirbti. Pagelbėk man, Vincai, šį mėnesį jungą nešti, o vėliau — tesižino". Aš sutikau. Dar ir šiandien nežinau, kuo aš buvau Pr. Dovydaičio kabinete. Geriausiu atveju jo adjutantu. Sugrįžus iš Amerikos Lietuvon, jis man teikė kanclerio vardą. Atsimenu, kad atvykus Kaunan Amerikos Misijai, buvau interpretantu tarp jos ir Ministerio Pirmininko. Jo įsakymu drauge su Al. Žilinsku lydėjome juos į demarkacijos liniją už Gardino. Gavome du automobiliu, sukliurusiu, paliktu vokiečių štabo. Neprivažiavus Suvalkų, vienas iš jų pagedo, ir vargais negalais „iš vokiečių malonės" Suvalkuose gavom kitą. Su jais prisiyrėme iki Seinų. Seinuose viena iš šių tarškynių pagedo. Nebuvo kas daryti. Susikrovę visus čemodanus į vieną, susispaudę 5 vyrai yrėmės toliau. Šeštąjį mūsų bendrakeleivį — žurnalistą žyduką iš New-Yorko užrioglinome ant čemodanų, ir jis, linksmai nusiteikęs, stebėjo Dzūkijos kalnuotus laukus. Gardinas buvo dar toli. Ten atvykome vos nakties 11 val. Žmonių minios, kurios mūsų laukė, jau buvo išsiskirsčiusios. Pasiliko vien baldgudiško tautinio judėjimo vadai, kurie mūsų nekantraudami laukė prie linkstančių nuo valgių ir gėrimų stalų. Persirėdę ir nusiprausę, ėjome į vaišes. Ten pasipylė kalbos, sveikinimai iš tolimos šalies atvykusių atstovų. Žydukas tas kalbas užfiksavo. Užrašė, kad baltgudžiai nieko bendra nenori turėti su Lenkija. Jų simpatijos Lietuvos pusėje. Rytojaus

dieną svečius iš Amerikos palydėjova su Žilinsku į Lapus. Jie mums širdingai dėkodami, tarsi nuliūdę, perėjo lenkų sieną, ir mudu grįžova namo. Tuo pat metu, Dovydaičiui bepirmininkaujant, atvyko Kaunan, J. Gabrio lydima, prancūzų misija. Be galo nudžiugau išvydęs toje misijoje savo draugą Padovanį, kurį išmokiau lietuvių kalbos, ir Šveicarijoj dirbusį mūsų Inf. Biure padariau jį tikru Lietuvos patriotu. Na, dabar viskas links geron pusėn, maniau. Pulkininkas Reboul, misijos šefas, Padovaniui betarpininkaujant, sudraus vokiečių siautimus Lietuvoj ir susipažinę su tikra Lietuvos padėtimi, parems pas savo valdžią teisėtus Lietuvos reikalavimus. Ta kryptimi aš dažnai kalbėdavaus su Padovani, ir įgijęs drąsos nekartą stačiau pulkininkui Reboul'ui Lietuvos reikalavimus. Jis, kaip diplomatas ir pulkininkas, visuomet paremdavo mano įrodinėjimus. Ir man misija patiko. Suruoštuose ministerių kabineto pietuose man teko kalbėti. Ir jų atsilankymą Lietuvon besveikindamas, nušviečiau Lietuvos tuometinę padėtį su bolševikais, lenkais ir vokiečiais. Žinodamas Prancūzijos simpatijas Lenkijai, ypač pabrėžiau reikalą greičiausiu laiku nustatyti sienas tarp Lietuvos ir Lenkijos, kad laikui bėgant nekiltų tarp tų dviejų valstybių didelių ginčų. Atsakydamas į mano kalbą, pulkininkas pabrėžė Prancūzijos simpatijas Lietuvai ir paakino, kad nematąs nenugalimų kliūčių kaimynams atrasti bendrą žodį. Keletą dienų vėliau man teko vykti su misija į Lietuvos frontą. Parvykę viešbutin, atradom nužudytą, misiją saugojusį Lietuvos kareivį Eimutį, kurs tapo vokiečių žiaurumo auka. Mat, vokiečiams nepatiko Prancūzijos misijos atvykimas Lietuvon. Jų vadų vis dar svajota pasisavint Lietuvą geroms aplinkybėms susidėjus. Ir dėl to jų sumanyta nužudyti misijos narius — savo priešus. Esant man Dovydaičio asmens adjutantu ar gal ministeriu be portfelio, teko susipažinti su daugeliu politiką atstovaujančių asmenų, teko sužinoti intymaus Lietuvos gyvenimo paslapčių, susitikti su socialinio, kultūrinio bei kariško gyvenimo viršūnėmis. Bet kas svarbiausia, ką anais metais patyriau, tai finansinės aferos iš kažin kur atvykusių pasaulio siaubūnų bei vampyrų, Kondratavičiaus panamomis ir kitais liguistais „prajovais". Tai mane be galo užintrigavo, ir jomis aš susidomėjau. Balandžio 1 dieną valstybės Prezidentas A. Smetona numatė M. Sleževičių naujam kabinetui sudaryti. Jam tas darbas pavyko. Kilo krašte baimė, kad Lietuvoj neįsigalėtų bolševizmas, esant jos premjerui gryno plauko socialistui-liaudininkui, nepripažįstančiam katalikiškos Lietuvos idealų. Man irgi pasidarė skaudu, kad koki ten „proše panai" viešpatautų Lietuvoj. (Kaip anksčiau mi-

nėjau, jisai karo metu priklausė lenkų „obywatelių" komitetui Vilniuje). Palikti Lietuvą tuo momentu jau buvo sunkiau. Draugai net draudė man vykti Amerikon, siūlydami visokias kombinacijas. Galų gale po ilgų pro ir contra svarstymų, nutariau pasilikti Lietuvoj ir sugalvojau leisti savaitinį žurnalą: politikos ir juokų laikraštį, vardu „Žaibas". Mąsčiau šitaip: jeigu surasiu tinkamą skaičių bendradarbių, laisvų nuo naujai susitvėrusių Lietuvoj partijų varžtų, pradėsiu leisti savaitinį žurnalą su karikatūromis, o vėliau pakeisiu jį dienraščiu. Bendrovei sukurti dėjau visas savo pastangas. Finansiškai parblokšti mano senovės draugai žadėjo būti „rėmėjais", bet šimtinių nedaug kas klojo. Finansinę atsakomybę tad pasiėmiau beveik vienas. Žurnalo „Žaibas" 1 Nr. pasirodė balandžio 28 dieną. Įžengiamajame straipsnyje rašiau tarp kita ko: „Žaibas" nebus valdžios organas nei kurios nors partijos nuomonės reiškėjas. „Žaibas" pajuoks visokį pašiepimo vertą apsireiškimą, vis viena, kur jis pasirodys. „Žaibo" tikslas nebus kiršinti mūsų tautos veikėjus, bet jiems duoti progos pagalvoti, ar iš tikro viskas gera jų gyvenime, darbuose ir žodžiuose. „Žaibas" nesigailės karčių žodžių mūsų partijų apjakimui, kurios svarbiausioje Lietuvos istorijos valandoje labiau brangina savo darželį, negu visos tautos labą. Kam brangi vienybės ir tautos energijos išvystymo programa, kas vengia partijų fanatizmo, kas nori laisvai gyventi laisvoj Lietuvoj, lai telkiasi aplink „Žaibą". Pirmajame „Žaibo" numery tilpo labai sarkastiška, bet gerai charakterizuojanti buvusių ir esamų kabinetų ir juose visokių partijų atstovų darbų kritika. Tame straipsnyje nurodyta Voldemaro (1) — socialistų (2), gyvojo rožančiaus (3), (taip mat vadino katalikų priešai Dovydaičio kabinetą) ir (4) „proše panų" kabinetų bendrieji bruožai. Aš rašiau: ir surasta skirtumas tarp socialdemokratų ir kr. demokratų. „Tai kuo gi jie skiriasi — klausia nepolitikas — ir tie ir anie demokratai?" Politikas gi jam atrėžė: „Gi tuo, kad kr. demokratai krato laikinąją mūsų valdžią iš dešinės, o social-demokratai iš kairės. Ir tie ir anie paliauja kratę tik tuomet, kada valdžią į savo rankas patys pagauna". Tame pat numeryje paleista keletas karčių žodžių dėl per didelio skaičiaus ministerijų. Mano net pasiūlyta Sleževičiui turėti „juokų ministeriją" su Pilypu iš kanapių ir tetute Ona, kurių užduotis būtų registruoti visą mūsų naujų politiškų partijų-partijėlių, kuopų, „gurguolių", sekcijų, frakcijų, klubų ir kitokius skirstymos padarus. Gi neįžiūrimiems tarp jų skirtumams nupirkti du Zeisso mikroskopu. Straipsny, pavadintame: „Visi už Lietuvos nepriklausomybę", Jurgis klausia: „Kaip tai išeina, kad vakar Vidaus Reikalų Ministeris, girdamas numirėlę Santarą, sakė,

kad ji stovėjo visuomet už Lietuvos nepriklausomybę; argi jis būtų pamiršęs triumfalinį maršą, išeinant iš Petrapilio lietuvių seimo?" Raulas jam atsako: „Kas turi tikėjimą, tas iš numirusių keliasi, kas lieka ministeriu, tas Lietuvos nepriklausomybę iš savo geros širdies pripažįsta. Pilviškių būsimam seime ir vėl trauks: „Atsisakome nuo senojo svieto". Tas juk partijai nieko nekenkia (Taikyta į Leoną, Santaros pirmininką). Tam pačiam Leonui, socialistui, santariečiui teko ir „Žaibo" 2 Nr.: „Leonas XIII popiežius ir Leonas Lietuvos pirmasis". Leonas XIII: „Esant sunkioms dabartinio ekonominio gyvenimo sąlygoms, įsakau sumažinti šventes". Leonas I: „Trūkstant visai šaliai proto ir rankų darbininkų, įsakau švęsti pirmą gegužės šventę". Davatka ir jos smalsumas: davatka, pasitikus draugę, klausia: „Durnele tu mano, pasakyk kiek dienų atlaidų suteikia už Lietuvos Leono I šventės šventimą".

Matyt, labai įpykino p. Sleževičių ir mano pastaba „Žaibo" 1 Nr.: „Vilniaus paėmimas". Jonas klausia: — ar tiesa, kad socialistai liaudininkai pražudė Vilnių? — Petras jam atsakė: „čia visai ne jų kaltė: jų kabinetas sužinojo apie Vilniaus paėmimą tik penktadienį po Velykų, o Vilnių lenkai paėmė šeštadienį prieš Velykas. Raulas: „a! a!, tai dabar suprantu, dėl ko visų ministerių pirmininkas (Sleževičius) antrąją dieną po Velykų Starapolėj buvo visai ramus ir labai iškalbingai dėstė riebiausios partijos nuopelnus Lietuvai. Pirmas „Žaibo" numeris turėjo pasisekimą. Iš atspausdintų 1000 egz. per savaitę buvo išpirkta 800. Gal būtų ir daugiau nupirkta, jei 200 egz. būtume pasiuntę mažesnių miestelių knygynams. Norėdamas jį padaryti modernišku savaitraščiu, turinčiu pasisekimą, Lietuvos visuomenę užintrigavau telegramomis, kurių viena buvo pavadinta: „Jeruzalės Rabinas" ir „Žaibas". Vyriausias Jeruzalės miesto rabinas pasiuntė „Žaibo" redakcijai bevielę tokio turinio telegramą per Varšavą: „Laiminu naujai pasirodantį „Žaibą". Lietuvos žydams ir nežydams duoda griežtą įsakymą: neskaityk kitų laikraščių, išskyrus vieną, įstabų „Žaibą". Redakcijos priedas: „ir būsi laimingas". Smalsumui sukelti sugalvota kita telegrama iš Amerikos nuo p. Vilsono: „Vilsonas" ir „Žaibas". Mums telegrafuoja iš Paryžiaus: „Vilsonas, sužinojęs apie „Žaibo" pasirodymą, iš džiaugsmo pridėjo 15-tą punktą prie jau paskelbtų 14-kos punktų." Toji telegrama skambėjo taip: „Europos pastoviai taikai palaikyti visos kariavusios partijos (t. y. valstybės) privalo atydžiai skaityti „Žaibą". Red. pastaba: „ačiū p. Vilsonui; ir mes esame tos nuomonės — taika be „Žaibo" neįmanoma". Kauno publikai, kuri nekantraudama „Žaibo" laukė, atsakyta:

„Žaibas“ pasirodys tada, kai Lietuvos vežimas ant vietos sustos, baisios tamsybės žemę apsups ir visi nekantriai klaus, kas toliau daryti. „Žaibas“ pasirodys ir pasakys: eikite mano nurodytu keliu ir nepaklyskite. Antras „Žaibo“ numeris turėjo dar didesnio pasisekimo. Iš viso parduota 2000 egz., o Nr. 3 — jau 3000. Nežinau kuo „Žaibo“ laikinas pasisekimas būtų baigęsis, jei p. Sleževičius, antram numeriui pasirodžius, nebūtų manęs išvijęs iš Kauno ir Kauno apskr. Išvijo, tur būt, už mano logišką išvedžiojimą, į kurį Sleževičius negalėjo surasti savo makaulėje atsakymo. Aš tvirtinau „Žaibe“: „Mūsų valstybės taryboje teko neseniai išgirsti šis visai naujas protavimas: kas klauso kokios nors kitos valdžios, tas, nebūdamas laisvas, negali naudingai darbuotis mūsų valstybėje, kaipo ministeris. Kunigai klauso savo vyskupo, taigi, kunigai, nebūdami laisvi, negali naudingai darbuotis mūsų valstybėje, kaip ministeriai“. Aš jiems atrėžiau: „Kas klauso kokios nors kitos valdžios, tas, nebūdamas laisvas, negali naudingai dirbti mūsų valstybėje, kaip ministeris. Kairieji klauso savo partijų direktyvų, taigi, kairieji, būdami nelaisvi, negali naudingai dirbti mūsų valstybėje, kaip ministeriai. Kadangi Leonas (na, žinoma, ir Sleževičius) priklauso kairiosioms partijoms ir klauso jų direktyvų (kartais net savo žmonų), taigi, būdami suvaržyti partijų disciplinomis ir moterystės ryšiais, negali naudingai dirbti mūsų valstybėje, kaip ministeriai“. Sleževičius supyko. Sušaukė net ministerių kabineto posėdį ir nutarė „juodąją magiją“ išvyti iš Kauno. Vakare „proše panas“ įsakė Mikuckiui, Kauno komendantui, padaryti pas logiškai galvojantį kratą. Tai įvyko geguž. 6 d. 12 val. naktį, kada:

Malonus Morfejus sparnais,
apgaubęs vaišino sapnais,
ir pradėjo kugždėt į ausis,
aiškinant dausų paslaptis.
Tik staiga pasigirdo balsai,
it žygiuojančių vyrų aidai.
Jie suriko: „Greičiau duris atdaryt,
mes turime butą kratyt.“
Per kūną praė šiurpuliai,
bet duris atdariau mandagiai.

Atvykęs komendantas su palydovu padarė mano bute nuodugnią kratą ir, suradęs 40 popiergalių, išdulino iš kur atkeliavęs. Rytojaus dieną, pietų metu, komendantas sugrąžino visus mano bute surankiotus popiergalius: straipsnius, vyskupų paliudijimus ir pasą. Nieko įtartino nesurado, bet įdavė raštą tokio turinio:

APSAUGOS MINISTERIJA

KAUNO MIESTO
KOMENDANTAS
7 gegužės 1919 m
№ 3396

Kunigui Bartuškai

Įsakau Tamstai į 24 valandas apleisti Kauno miestą ir apskritį

Komendantas [signature]

Adjutanta. [signature]

Geguž. 7 nusiminęs nuėjau pas Valstybės Prezidentą Smetoną prašyti užtarimo ir laisvės grąžinimo. Jį net paakinau, kad esu pasirengęs eiti teisman, jeigu Sleževičius patieks mane apkaltinantį dokumentą. Ponas Prezidentas pažadėjo viską padaryti, kas nuo jo priklausys. Sleževičius pasirodė nesukalbamas, ir Prezidentas man pranešė, kad nieko negalėjęs padaryti. Nors laikinoji Lietuvos konstitucija garantavo savo šalies piliečiams žodžio, buto, sąžinės ir spaudos laisvę, bet ministeriui pirmininkui, matyt, tie dėsniai neimponavo ir net pasipriešino pačiam Prezidentui. Sleževičiaus psichę geriau pažinau 1926 m., kai jis pasigriebęs valdžią, bekapodamas ulonų nagaikomis katalikiškai-tautiškai nusistačiusius universiteto studentus, iš naujo rengė bolševizmui dirvą Lietuvoje, tarsi Neronas, liejo nekaltą krikščionių kraują. Tokia tai buvo kairiųjų partijų laisvė. Jos vardas — diktatūra. Sakoma, kad prieš vėją nepapūsi, todėl palikęs Kulikauskui sutvarkyti „Žaibo" 3-čio numerio medžiagą, apleidau Kauną. Išvažiuojant mano draugai patarė apsigyventi Garliavoje ir iš ten, su pagalba kitų, leisti „Žaibą", kuris pasidarė gana populiarus. Aš argumentavau priešingai: leidžiant laikraštį, reikia

stovėti arti prie žinių šaltinio; reikia matytis su politikos žinovais ir stebėti, kas manoma, daroma užkulisiuose.

Gegužės mėn. 8 d. apleidau Lietuvos laikinąją sostinę. Važiuodamas traukiniu į Vinčus galvojau: betiesdami Šveicarijoje nepriklausomai Lietuvai kelius, niekad nemanėme, kad, jai įsikūrus, visą jos aparatą užgrobs Atilos gaujos. Taip smarkiai surusinti mūsų prieškarinę inteligentiją ir karo metu pabėgusią išeiviją galėjo tik Rusijos anarchija — socializmas ir bolševizmas. Mūsų inteligentų daugumas, parsivežę po „maskalką" bei lenkę, susimetę į departamentus, su ministerių pritarimu, didino sau algas, tuo pačiu didindami kaimui mokesčių naštą. Už tą teisingą pastabą buvo uždaryta „Laisvė". Nors ir mano organas pastebėjo tą *anormalią datą*, bet kažin kodėl „Žaibo" neuždarė. Apsigyvenau pas visais žvilgsniais simpatišką savo tolimą giminaitį Sasnavos kleboną kun. Česną. Dienos plaukė. Politikos dangus Lietuvoje darėsi kaskart tamsesnis. Aš jaučiausi nuginkluotas, negalėdamas prisidėti prie bet kokio pozityvaus darbo ir dėl to kentėjau Tantalo kančias. Aš galvojau, ar ilgai žudys Lietuvą iš Rusijos parvykę lietuviai — „burliokai", susirišę amžinais ryšiais su lenkėmis, rusėmis, kuriems Lietuvos nepriklausomybė nerūpėjo, bet net prieš ją kovojo. Tik 15 rugp. sugalvojau rašyti Vyriausybei tokį laišką: „Atviras laiškas Lietuvos Laikinajai Vyriausybei — Laikinosios Lietuvos Konstitucijos dėsniais yra užtikrinta piliečiams žodžio, buto, sąžinės ir spaudos laisvė. Dabartinė Lietuvos Vyriausybė tuos dėsnius paneigė, nes mane be apkaltinimo akto, be teismo sprendimo išvijo ir Kauno ir Kauno apskr. Čia aš klausiu, už ką? Juk karo metu beveik visą laiką aš pasišvenčiau nepriklausomos Lietuvos kūrimui. Nei su vokiečiais nei su rusais, nei Entente jokių kompromisų nei žodžiu nei raštu nedariau. Birželio mėn. Lausannoje aš pirmutinis, draugų įgaliotas, paskelbiau pasauliui Lietuvos nepriklausomybės reikalavimą. Drauge su Šveicarijos veikėjais paskelbėme 1917 m. pradžioje atsiskyrimą nuo Rusijos. Į jokias kombinacijas su lenkais nesidėjau. Tad dar sykį klausiu, už ką? Gal mūsų vyriausybei nepatiko teisingi „Žaibo" žodžiai? Bet tai yra komendanto dalykas. O jisai kaip tik sakėsi kratą daręs ne savo, bet Sleževičiaus įsakymu. Kaip ten bebūtų, aš į Lietuvos žingsnį žiūriu kaip į niekuo nepamatuotą kerštą, jėgų skaldymą ir darbo trukdymą. Dėl ko Vyriausybė vartoja du matu? Kapsuko ir Dr. Avižonio šnipai laisvai vaikščioja po Kauno gatves ir ramiai dirba valdžios įstaigose, teikdami Rusijai slaptas žinias. Nesuprantamas man ir Sleževičiaus kabineto elgesys, duodant žydams Rozenbaumams diplomatinius

pasus, kurie Prancūzijoje agituoja už Lietuvos dėjimąsi su Rusija. Jeigu prie minėtų apkaltinimų pridėti mūsų valdžios apsileidimą, aprūpinant Lietuvos armiją ginklais, Steigiamojo Seimo vilkinimą, kas trukdo Lietuvos pripažinimą de jure nepriklausoma valstybe iš Ententės pusės, tai man darosi aišku, kad dabartinė valdžia, kurioje esama dauguma tų, kurie Petrapilio seime balsavo prieš Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą ir godžiai seniau ėmė pinigus iš Lietuvos priešininkų rankų, nenori matyti Lietuvą nepriklausoma valstybe. Aš kreipiu Lietuvos visuomenės dėmesį į mūsų valdžios elgimąsi ir galingu balsu šaukiu: Caveant Consules! Gi mūsų valdžios elgimąsi paduodu sveikos Lietuvos visuomenės teismui.

Kun. Dr. Bartuška.“

Kultūringame pasaulyje, kuriame man ilgesnį laiką teko būti, kaip Šveicarijoje, Amerikoje, panašūs klausimai yra leistini. Visuomenė laiko valdžią, ir valdžia, kuri tarnauja šaliai, atsižvelgia į teisėtus piliečių reikalavimus bei nusiskundimus. Tam ir yra parlamentai, senatai ir spauda. Rašydamas atvirą laišką, galvojau ne keršyti, bet tik paakinti Lietuvos valdžią principiniais ir metodiniais klausimais. Laišką nuvežiau Marijampolėn ir, užregistravęs pašte, pasiunčiau jį kun. M. Krupavičiui, prašydamas, kad jis tą laišką įdėtų į sekantį „Laisvės“ numerį. Labai nustebau, kai vietoje „atviro laiško“ paskelbimo radau redakcijos atsakymą tokio turinio: „Dr. Bartuškai. Jūsų laiško „Lietuvos valdžiai“ nedėsime. Valdžios pasielgimas su Tamsta teisingas, logiškas ir liūdnas. Tamstos darbas — tai Lietuvos pardavimo darbas. Į jį valdžia turėjo tinkamai reaguoti. Ar iš dešinės ar iš kairės bus kesinamasi ant mūsų svarbiausių siekimų — turi būti duodama tinkama atrama. Ir tinkamai duota. Mes jai pilnai pritariam, kaip teisėtai valstybės atstovei. Jei Tamsta ir dabar neprasiblaivai iš savo egoistinio svaigalo, jeigu Tamsta ir toliau bendradarbiauji su išgama Gabriu ir savo šmeižtais trukdai siekti Lietuvos Nepriklausomybės, tikrai nusipelnai išsigimėlio sūnaus vardą ir pas mus užtarimo nelauk. Mes užtariam tuos, kas yra nuskriaustas. Tamsta nusipelnei teisingos ištaros“. Perskaitęs „Laisvės“ 1919. VIII. 20. numery įdėtą atsakymą, nuleidau rankas. Ilgai galvodamas klausiau savęs: „Argi kun. Krupavičius būtų virtęs tikru socialistu?“ Juk jis kr. demokratų vadas. Jis, be to, ir katalikų kunigas, nors su barzda. Kur jis įžiūrėjo „kesinimąsi ant mūsų svarbiausių siekimų“? Kokiais dokumentais jis remdamasis darė man šį baisiausią priekaištą: „Tamstos darbas — tai Lietuvos pardavimo darbas“. To visko aš jokiu būdu negalėjau suprasti. Mano sąžinė buvo

visai gryna! Tėvynės meilė ir Lietuvos Nepriklausomybės likimas, man esant Lietuvoje, mane dar smarkiau žadino į kovos areną. Kam jis savo atsakyme prikišo mano bendradarbiavimą su Gabriu, aš iki šiai dienai nesuprantu. Kaip aš būčiau laimingas, jeigų anų metų kun. Krupavičius, o jau šiandien dekanas, patiektų Lietuvos visuomenei visus, savo žinioje turimus, mane apkaltinančius dokumentus. Su linksmu veidu eičiau į teismą ir turėčiau progos nuplauti nuo savęs „Lietuvos išsigimėlio sūnaus" vardą ir kun. Krupavičiui duočiau progos apgailėti tą, ant kunigo-brolio paleistą į pasaulį šmeižtą. Leidžiu jam susižinoti ir su Sleževičium, kad bendromis jėgomis surašytų kaltinimo aktą. Bet, tur būt, ir, šiuos mano atsiminimų žodžius paskaitęs, Krupavičius jausis „nekaltu berneliu" ir neturės civilinės drąsos prisipažinti kaltu, kaip neturėjo ištisus 18 metų mano tarpininkams, dešimt kartų prašant atšaukti šmeižtą. To mėnesio 25 d. atvyko Sasnavon kan. Olšauskas ir kun. Steponaitis. Akivaizdoje Sasnavos klebono svarstėme kun. Krupavičiaus mestą man apkaltinimą. Visi priėjome išvadą, kad tai socialistinės valdžios agentų inspiruotas Krupavičius, kaip dar nesubrendęs žmogus, padarė tą kunigui neatleistiną klaidą. Mums atrodė, kad Krupavičiaus šmeižtas yra provokacijos pasėka. Mes nutarėme kreiptis į Kr. Demokratų vadą ir pareikalauti tučtuojau atšaukti man padarytą moralinę skriaudą. Kas pažino anų laikų Krupavičių, nelabai tikėjo, kad jis pakiltų aukščiau savęs ir atitaisytų skriaudą. Jis tada jautėsi neklaidingas. Taip ir atsitiko. Kan. Olšauskas, nieko pas jį nepešęs, kreipėsi į adv. Stašinskį, jam mano nurodytą ir pagarbos vertą advokatą, bet jis kažkodėl atsisakė pradėti bylą. Rašydamas atsiminimus, pasilieku tos pat nuomonės apie Krupavičių, kad:

jo siela sudrumsta,
nerami ir keista,
net šiandien jo kūną kamuoja.
Būdas jo — išdidus,
tad neturi drąsos,
apgailėti „griekus"
praeities niūrios.

Tėvynę apleidau rugs. mėn. pradžioje su sugelta iki gelmių širdim, nusiminęs ir ja nusivylęs, manydamas, kad vargu, bau kada nors teks į ją sugrįžti. Vykdamas Amerikon sustojau Lausannoje. Draugų prašomas, sutikau padėti kun. Steponaičiui tvarkyti visų komitetų dokumentus. Darbo buvo per akis. Dirbau veik ištisus tris mėnesius,

bet galo nesimatė. Valdžios įgaliotinis Daumantas nesutiko už darbą užmokėti. Kadangi mane apvylė ir Amerikos Tautos Taryba, nesumokėjusi kelionės išlaidų Šveicarijon ir atgal, nutariau darbą mesti, palikdamas vargti vieną Steponaitį. Kun. Steponaitis vėliau kelis kartus kreipėsi į Lietuvos Užs. Reikalų Ministeriją, prašydamas, kad už valstybinio pobūdžio darbą būtų sumokėta, bet tas prašymas nebuvo patenkintas. Kun. Steponaitis paskutinį kartą tuo reikalu kreipėsi į Užs. Reikal. Minist. Zaunių, bet ir jam nerūpėjo Lietuvai dirbančių veikėjų atlyginimas. Tik kun. Steponaičio ir mano pasidarbavimo dėka šiandien gali džiaugtis Lietuva, turėdama savo archyve visų 4 veikusių Šveicarijoje komitetų turtus ir dokumentus. Jie yra 7 forto požemiuose. Čia paduodu Inf. Biuro Lausannoje nuveiktus darbus ir atskaitą...

LIETUVIŲ INFORMACIJŲ BIURO LAUSANNOJE DARBAI IR IŠLAIDŲ APYSKAITA, KUN. A. STEPONAIČIO PAGARSINTA LAIKRAŠČIUOSE.

Einant Lausannos pirmos ir antros konferencijos nutarimu, p. Gabrio Biuras perkeltas iš Paryžiaus Lausannon ir reorganizuotas, papildant jį naujais nariais. 1916 29. VII. nauju Biuro sekretorium išrinktas dr. J. Purickis, kasininku gi V. Daumantas, Biuro vedėju pasiliko p. J. Gabrys. Amerikos Lietuvių Tautos Tarybos nutarimu 1917 m. sausio mėnesyje pasiųsta dr. V. Bartuška Šveicarijon, kuris taip pat įėjo reorganizuotan Biuran nariu — vice-pirmininku. Atvažiavus pralotui Olšauskui iš Rymo, vasario mėnesio pabaigoje 1917 m., taipgi įėjo Biuro darbininkų tarpan. Kai dr. J. Purickis apleido Šveicariją jo vietą užėmė A. Steponaitis.

Be aukščiau minėtų tikrųjų Biuro narių, Biuro darbams dar angažuota sekantieji asmenys: P-lė Pouvreau, prancūzė, kuri tikru Lietuvai atsidavimu ir nenuilstančiu darbu daug patarnavo Lietuvos reikalams. Beplečiant Biurui savo darbą, pradžioje 1918 m., buvo kviestas talkon prancūzų armijos leitenantas Padovani. Vokiečių kalbos peržiūrėjimui ir „Litauen'o" bendradarbiuosna buvo pakviestas dr. Ehretas, šveicaras. Holandų kalbą prižiūrėjo p. Schurmanas, kuris savo skaitlingais straipsniais apie Lietuvą daug pasidarbavo holandų visuomenės supažindinimui su Lietuvos vargais, norais ir padėtimi.

Lietuvių Informacijos Biure nuolatos dirbo dvi daktyliografės: viena italų ir prancūzų raštams, o kita vokiečių.

BIURO DARBAI.

Čia nesiimu duoti Lietuvių visuomenei smulkią Lausannos Biuro darbų apyskaitą. Toks noras reikalautų daug laiko, kad remiantis dokumentais, kurie yra likę Šveicarijoj, būtų galima viską pilnai išdėstyti. Tai bus atlikta vėliau. Šiuo tarpu tik bendrais bruožais charakterizuoju.

Biuras leido du mėnesiniu laikraščiu: prancūzų kalba „Pro Lituania“ ir vokiečių kalba „Litauen“. Tų laikraščių skiltyse buvo ginama Lietuvos reikalai nuo neteisingų užpuolimų iš lenkų, rusų ir vokiečių pusės. Tie laikraščiai rėmė nepriklausomos Lietuvių valstybės idėją.

Lietuva buvo pasaulio pamiršta. Tikslu jos vardą išgarsinti, Lietuvių Biuras užmezgė ryšius su svarbesnėmis agentūromis (15), per kurias skleidė informacinio ir sensacinio turinio žinias apie Lietuvą. Per jas mūsų Biuras reagavo į mūsų priešų skleidžiamus apie Lietuvą melus. Kiekvienai savaitei išpuolė maž daug 2—3 komunikatai, kuriuos visus randam Biuro archivuose. Komunikatai buvo leidžiami prancūzų, anglų, italų, holandų ir vokiečių kalbomis. Kadangi Lietuvos priešai netiktai kenkė Lietuvos idėjai savo komunikatais, bet ir ilgiausiais straipsniais visų šalių laikraščių skiltyse, Lietuvių Biuras Lausannoje, ištikimai stovėdamas Lietuvos sargyboje, siuntinėjo straipsnius — atsakymus, tokiu būdu reaguodamas į priešų melus ir klaidingais žinias. Biuras informavo visų šalių spaudą straipsniais apie Lietuvos praeitį, dabartį ir ateitį. Daug tų straipsnių ir komunikatų būdavo perspausdinta laikraštyje „Pro Lituania“ ir „Litauen“. Be to kaip jau minėta, Biuro nariai turėdavo interviews su žymesniais žurnalistais. Jų turinys nekartą tilpdavo respektyvės šalies laikraščių skiltyse.

Komunikatai, laikraščiai „Pro Lituania“, „Litauen“, memorialai ir visos Biuro išleistos knygos buvo dovanai siuntinėjamos svarbesniems visų šalių žurnalistams, laikraščių redaktoriams, valstybių atstovams, parlamentarams, senatoriams ir bendrai politikos ir mokslo žmonėms. Kaip vandens lašai, pamažėl puldami, skelia uolas, taip Lietuvių Biuras Lausannoje, savo nuolatiniu judėjimu, veiklumu ir šauksmu atkreipė pasaulio akis į Lietuvą, ir šiandien jau drąsiai galima sakyti, kad nėra žymesnio žmogaus, kuris nežinotų apie mūsų tėvynę: kur jinai randasi ir ko jinai siekia.

Nuostabiausia, tai kad net plačiosios Europos minios šiandie jau žino, kad lietuviai nenori dėtis su lenkais, skiriasi nuo rusų ir veja iš

savo laukų teutonų gaujas. Dėka Biuro pastangų Lietuvos vardas įsmigo pasaulio sąmonėn ir vargu bau kas jį išnaujo sugebės palaidoti. Rusų pavadinimas mūsų krašto šiaurvakarine dalimi Rusijos dabar išrodo jau anachronizmu. Ko ne viskas kas rašyta apie Lietuvą pasaulio laikraščiuose randasi Biuro archivuose. Tos iškarpos turės didelės svarbos būsimiems Lietuvos istorijos tyrinėjimams. Jos palengvins jiems darbą.

Biuro išleistųjų knygų sąrašas:

		Skaičius	psl.
1.	La Lituanie et la Guerre Européenne Nr. 1	500	46
2.	La Lituanie et la GuerreEuropéenne Nr. 2	500	136
3.	La Lituanie et la Guerre Européene Nr. 3	500	212
4.	Pro-Lituania (Relié 1917)	200	330
5.	Les Souffrances du Peuple Lituanien	1500	32
6.	Die Leiden des Litauischen Volkes	1000	38
7.	Het Heden Verleden en Lidjen der Litauische Natie	500	44
8.	Le Sofferenze del Popolo Lituano	1000	46
9.	Justice Allemande en Lituanie Occupée	1000	92
10.	L'Etat Lituanien et le Gouv. De Gardinas (Grodno)	500	16
11.	L'Etat Lituanien et le Gouv. de Suvalkai (Suvalki)	1000	16
12.	Denkschricht über die Wiederherstellung der Univ. Vilnius	500	11
13.	Ober-Ost	1200	16
14.	Les Lituaniens d'Amerique	500	24
15.	La vie Publique en Lituanie	500	28
16.	Occupations Allemandes	1000	116
17.	La Lituanie sous la botte Allemande	1000	20
18.	Journée Lituanienne	500	36
19.	Die Kirchlichen Zutände im Bistum Vilna . . .	1000	72
20.	Renaissance Nationale Lituanienne	1000	326
21.	Vérité Polonaise sur les Lituaniens	1000	16
22.	Carte de Lituanie edit. I, II et III.	5000	
23.	Emigration Lituanienne aux Etats-Unis	500	23
24.	La Lituanie sous le Joug Allemand	3000	700
25.	Haute Trahison de 44 Polonais	500	20
26.	La Lituanie sous la Domination Russe	1000	32
27.	44 polnische Verräter Litauens	500	32
28.	Question Lituanienne (mémoire)	1000	16
29.	Litauen und Seine Provinzen Suvalkai und Gardinas	500	32
30.	Situation de l'Eglise catholique en Lituanie	1000	14

		Skaičius	psl.
31.	L'Etat Economique de la Lituanie	500	56
32.	„La Lituanie Artistique" de Danilowicz	1000	72
33.	Visées annexionnistes Allemandes sur la Lituanie. Rivas	1000	268
34.	Lituanie et Allemagne. Rivas	250	188
35.	The Misery of the Lithuanian Refugiees in Russia	5000	20
36.	Les Souffrances de la Lituanie	1000	16
37.	L'Etat Lituanien et Mitteleuropa	1000	8
38.	Observations du Délégué du Conseil National Lituanien	500	12
39.	Bibliographie	200	4
40.	Bassanavitsius	500	16
41.	Aperçu historique sur l'Eglise de St. Stanislas. Propolenis	100	4
42.	Mémoires concernant la situations de l'Eglise catholique en Lituanie	500	14
43.	Aperçu de la mythologie lithuanienne	500	12
44.	Pro-Lituania (relié 1918)	200	390
45.	Carte „Grande-Russie", Lituanie etc. en 1735 d'apres N. Wischer „Atlas Novus" (Bibliothéque de l'Abbaye d'Einsiedeln)	1000	
46.	Carte. „Pologne et Lituanie en 1716 d'apres I. Babt Homann „Atlas Novus" (Bibliothéque d'Einsiedeln)	1000	
47.	Recueilde documents, concernant la Journée lituanienne	500	36

Piniginė apyvarta tokia:

Pajamos iš Amerikos „Lietuvių Tautos Tarybos" ir t.t. Fr. 200.004,85

Išlaidos tokios:

1.	Spausdiniai	Frs.	104.440,40
2.	Algos nariams ir samdininkams	„	62.743,—
3.	Administracijos išlaidos	„	10.834,77
4.	Buto samdymas	„	2.464,90
5.	Krasa, telefonas ir telegrafas	„	6.518.42
6.	Kelionės	„	4.300,75
7.	Įvairios (kuras, šlavimas, šviesa etc.)	„	7.406,75
	Viso	Frs.	198.708,99

Kasoj liko 663 fr. 35 c., kuriuos kasininkas perdavė 27-X-19 Lietuvos Tautos Tarybai. Be to, dar lieka atsiimti iš spaustuvių 632 fr. 51 cent (kurie teks irgi Tautos Tarybai) *Lausanne*.

Likvidacinės Komisijos narys Dr. V Bartuška.

PASKUTINIS MANO POLITIŠKOS VEIKLOS PAREIŠKIMAS.

Tai interview su „Gazette de Lausanne“ redaktorium. Straipsnyje „Lietuvos Padėtis“ spalių 6 d. Dr. Bartuška, ką tik sugrįžęs iš savo šalies, malonėjo suteikti mūsų laikraščio skaitytojams tikrų ir preciziškų žinių apie savo tėvynę, kuri pergyvena sunkiausią savo istorijos momentą. Jis mus prašo nekreipti dėmesio į klaidingas vokiečių ir lenkų žinias“. Iš pradžių mano pareikšta apie lietuvių rasę, kalbą, teritoriją ir gyventojų skaičių. Paliesta trumpai jos istorija, garbinga praeitis ir jos unija su Lenkija. Suvienyta kadaise su Lietuva, Lenkija, tapo mūsų priešu. Bet savo nelaimei šiandieninė graži Lietuva turi tris pretendentus į save: vokiečius, bolševikus ir lenkus. Bet jinai nepriima nė vieno iš jų. Lenkija su Ententės sutikimu užgrobė Vilnių, gražiosios dukrelės širdį. Ir kuomet Lietuva protestavo prieš paneigimą tautiškų teisių, Europa atsakė: „Formaliai pareiškiam, kad dabartinė demarkacijos linija nereiškia teritorijos pasisavinimo ir nevaržo būsimo sprendimo Taikos Kongreso“. Lietuva nusilenkė galingesnių pareiškimui ir laikinai paliko savo valstybės arterijas mažai pageidaujamų intruzų rankose, teisindama tai strateginiais sumetimais. Bet lenkų nepatenkino Vilnius: jie pareikalavo antros demarkacijos linijos iš maršalo Focho, būtent, einančios per Liubavą, Punską, Seinus — grynai lietuviškus miestus. Ir mūsų nusiminimui išdykęs vaikas gavo tą malonę. Šioji linija, visiems jau aišku, neturi jokių strateginių sumetimų. Lietuva savo gausingu krauju gynėsi prieš vylingo lenko pastangas ir drauge su Amerikos lietuvių kolonija protestavo prieš jų užmačias. Antras pretendentas į gražios Lietuvos ranką — bolševikas. Jis buvo išvytas iš mūsų žemių, ir šiandien dar eina kautynės ties Daugavpiliu, ir paskutinės žinios mums praneša, kad jis prašo taikos iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos.

Lietuva visuomet buvo ištikima Ententei, kuri mūsų nelaimei neparėmė mūsų nė vienu centu, nei padovanojo nors vieną ginklą mūsų priešui nuveikti. Nežiūrint to, Ententė atkalbinėjo mus šiuo metu nuo taikos derybų su antru mūsų pretendentu, grąsindama net Lietuvos nepripažinimu Nepriklausoma Valstybe. Lietuva nekantrauja ir klausia save, kas darytina šioje tragiškoje valandoje.

Trečias pretendentas — tai Vokietija. Jinai turi armiją pačiam Lietuvos vidury, kunigaikščio Lieveno vadovaujamą, kurs tik tyko patogios progos, kad pagriebtų savo auką. Šis trečias pretendentas, okupuodamas Lietuvą ištisus ketverius metus, nualino ją, pasisavinda-

mas visus turtus, ir šiuo metu pripildo mūsų širdis neramumo ir baimės. Lietuva vieno dalyko tik nori: ramybės ir taikos. Koalicinė mūsų valdžia deda visas pastangas, kad išgautų gražiajai Lietuvai laisvę ir Nepriklausomybę. Atpasakojus redaktoriui mūsų vargus, jis manęs klausė: „Gerai, aš suprantu, jūsų norai nieko bendra neturėti su rusais, nes jie kitos rasės, kitos kalbos, religijos ir kultūros; tą patį galiu pasakyti apie vokiečius, jūsų stipriausius priešus, bet nesuprantu, dėl ko Lietuva negali susitaikinti su Lenkija, kuri išpažįsta tą patį tikėjimą ir su kuria Lietuva išgyveno susivienijiusi ištisus 100-tus metų". Aš jam atsakiau: „Pripažįstu, kad svetimtaučiams sunku suprasti lietuvių dvasios ir tautos jausmus. Svarbiausios priežastys yra sekančios: 1. Prievarta primesta Lietuvai Liublino unija (1569) tikrumoje buvo tik personalinė unija, kuri savo pasekmėmis įvedė pas mus baudžiavą ir sulenkino daugumą mūsų aristokratijos: kunigaikšč. Radvilus, Sapiehas, Oginskius, gr. Tiškevičius, jei neminėti kitų šimtų kurie patvirtintų mano teigimą. 2. Lenkai yra slavų rasės. Vienydamasi su jais, Lietuva prisibijo slaviškos anarchijos. Lietuviai dar nepamiršo lenkų Liberum Veto. Slavams stoka organizacinių gabumų, ir tai mus nuo jų stumia. 3. Lietuva nenori tokio kraičio. Be to, neturėdama kur padėti išbadėjusių smulkių ūkininkų ir darbininkų, Lenkija padovanotų jiems mūsų dvarus kolonizavimo tikslais. Tai darytų, nenorėdama skaldyti savo magnatų žemių. 4. Lenkija stengtųsi atstatyti istorišką Lietuvą su devynetu Palatinatų. Jos tikslas nusilpninti lietuvišką elementą galingoj valstybėj ir laikytis: „Divide et impera" politikos. Gi lietuviai pageidauja tik tų žemių, kurios nuo amžių jai priklausė ir kurios yra apgyventos neginčijamai lietuviško elemento. Mes reikalaujame Vilniaus ir Gardino gubernijų, nes tų žemių gyventojai baltgudžiai ir žydai, katalikai ir ortodoksai atvejų atvejais kreipėsi į mūsų Tarybą, prašydami prijungti juos prie Lietuvos; be to, tų šalių atstovai jau yra ir mūsų ministerių kabineto eilėse. Kas mus skiria nuo lenkų, tai tas, kad lenkų šalis pasiliks visuomet absoliutistinė ir joje viešpataus dvarponių kasta. Lietuva gi atstovaus demokratijai. Jau dabar yra paskelbtas įstatymas nusavinti didžiąsias magnatų žemes. Lietuva — politinės ir tikybinės tolerancijos šalis. Dėl to Vilniaus ir Gardino žydai glaudžiasi prie jos. Lietuva su Klaipėdos uostu, kurį mums pažadėjo Taikos konferencija, galės laimingai gyventi ir palaikyti gerus santykius su visais savo kaimynais. Kai kas abejoja, ar Lietuva sugebės sulaikyti Vokietijos „Drang nach Osten" ir imperialistinės Rusijos ir Lenkijos pastangas. Mūsų manymu, laikas ir aplinkybės privers Lietuvą sudaryti Baltijos kraštų

federaciją su latviais, estais ir suomiais; antra, būsima Tautų sąjunga sugebės ginti mažesnių tautų interesus. Tokia Lietuva, kaip „L'Etat Tampon" tarp slavų ir germanų atskirta šalis, kad jos nedrumstų ateity pasaulio ramybės. Mūsų idealas atskirti nuo Vokietijos lietuvių apgyventas žemes, kurios jau nuo XIV šimtmečio velka Vokietijos jungą. Mes reikalaujame žemių ta linija, kuri eina nuo Kranz'o, Įsrutės, Darkiemio ir Goldapo, ir tikimės, kad Taikos Konferencija patenkins teisėtus mūsų reikalavimus. Dabartinės Lietuvos pastangos — ginti savo nepriklausomybę prieš visus savo priešus. Mes maldaujame mūsų prietelių Šveicarijoj ir Ententės šalyse mums pagelbėti tuose triumfaliuose žingsniuose į laisvę.

Dr. V. Bartuška.

(Žiūrėk dokumento Nr. 18).

Šveicariją palikau lapkričio mėnesio pabaigoj ir gruodžio mėnesy atsiradau New-Yorke.

Atvykęs į Ameriką, iš New-Yorko pasiunčiau telegramą savo vietininkui, pranešdamas jam, kad Mt. Carmely būsiu tokią ir tokią valandą. Artinantis Mt. Carmelio, Hazleton Pa. pasitiko mane, mano senasis draugas Dr. Augustaitis. Jis buvo Mahonoy City klebonu. Mane pasitikęs jis pranešė, kad Dargis jį prašęs, kad aš kartu važiuočiau pas kun. Dumčių, gyvenantį 20 kilometrų nuo Mt. Carmelio. Pavargusiam iš kelionės visai nebuvo noro keisti traukinį ir važiuoti į svečius. Pernakvojęs pas draugą, rytojaus dieną paskambinau telefonu savo geram pažįstamam parapijiečiui, kad šis atvyktų automobiliu stotin ir nugabentų mano bagažus į kleboniją. Jo vaikai lankė seserų mokyklą. Sesutės — mokytojos, sužinojusios apie mano atvažiavimą, slaptai atsiuntė pora dešimčių mokyklos vaikų su gėlėmis savo kleboną pasitikti. Klebonijoje suradau savo vietininką kun. Dargį ir kun. Dumčių. Širdingai pasisveikinę, pradėjome dalintis įspūdžiais. Atėjo pietų laikas. Vietininkas, kviesdamas pietų ir nurodydamas vietą prie stalo, mane pavadino sveteliu. Nustebau. Koks aš čia svečias savo parapijoje, pagalvojau. Išvažiavus kun. Dumčiui į Minersville Pa. kur jis klebonavo, pasilikau vienas su kun. Dargiu. Kadangi buvo šeštadienis, tai mano vietininkas pasiūlė man sekmadienį atlaikyti sumą. Tas darbo pasidalinimas man krito į akį. Dėl ko neduoti klebonui, sugrįžusiam į parapiją, pasisveikinti su parapijiečiais, sakant pamokslą? Bet, aš nieko neatsakęs, sutikau. Padėtis komplikavosi. Stačiai nežinojau, ką daryti. Tokioje atmosferoje pagyvenęs 5 dienas, nuvykau pas vyskupą Mc. Devitt'ą išsiaiškinti tos padėties. Vyskupas sveikino mane sugrįžusį, klausinėjo apie nuveiktus Švei-

Informacijos Biuro kambarys
Iš kairės į dešinę: Dr. J. Purickis, Dr. Ehretas, Dr. V. Bartuška, kun. Daumantas
Vidury sėdi: kun. A. Steponaitis su dviem mašinistėmis

carijoje darbus, apie karinę Europos padėtį. Žodžiu, kalbėjome bendrais klausimais. Įsidrąsinęs pareiškiau vyskupui, kad grįžęs namo esu pasirengęs eiti toliau Mt. Carmelio klebono pareigas. Vyskupas atsakė: neturįs dabartinio klebono atsistatydinimo rašto ir, kol jo negausiąs, jisai negalįs nieko padaryti. Tuomet aš vyskupui paaiškinau, kokiomis sąlygomis aš išvykau Europon labdaringais tikslais ir pareiškiau, kad savo vietoje esu palikęs kun. Dargį. Tuomet vyskupas taip pasakė: „Taip tai taip, bet atsimink, kunige daktare, kad nei tamsta, nei kun. Dargis nesate mano diacezijoje inkorporuoti, nesate diacezijos nariais. Kadangi kun. Dargis jau 3 metai dirba Tamstos vietoje ir dirba pasekmingai, todėl aš negaliu jo prašalinti". Nieko nepešęs pas vyskupą, parvykęs į Mt. Carmelį pasiėmęs bagažą, niekam nieko nesakydamas, iki gyvo kaulo sujaudintas, nuvažiavau pas draugą Augustaitį. Tasai mane, kaip nukentėjusį, priėmė ir pasakė: „Gyvenk, Vincai, pas mane — duonos užteks". Nors Mahanoy City parapijoje buvo skaitoma 800 šeimynų ir dviem kunigams būtų darbo pakankamai, bet, deja, ten ėjo ginčai tarp „šliuptarnių" — laisvamanių ir vyskupo, kieno nuosavybėje yra parapija: komiteto ar vyskupo. To klausimo išsprendimu Pennsilvanijos teismas vargo jau ištisą aštuonetą metų. Negalėdamas tokiose sąlygose naudotis draugo širdingumu, susižinojau su Scranton'o klebonu kun. Kuru, kuriam jau pasisekė nugalėti nenuoramas „šliuptarnius" ir valdyti parapiją be komiteto pagalbos. Senas mano pažįstamas kun. Kuras maloniai sutiko priimti mane vikaru ir nuvažiavau pas jį. Jis tuojau pristatė mane vyskupui. Vyskupas sutiko, ir aš, nors ir nuvargintas paskutinių įvykių, pradėjau darbą. Vikaru pas kun. Kurą išbuvau vos pusantros dienos. Antrą dieną gavau iš savo vyskupo telegramą, kuria jis mane kvietė užimti Mt. Carmelio parapijos klebono vietą. Ta žinia mane be galo nustebino. Tik vėliau sužinojau, kad mano draugai Dr. Augustaitis ir kun. Valaitis, dabartinis Gižų klebonas, moraliai paveikė Dargį, kuris atsistatydino. Pradėjus savo įprastą darbą — apaštalavimo darbą, darėsi kas kart jaukiau. Šimtai vaikelių, besimokančių parapijos mokykloje, jų nekalti, be vyliaus veidai ir jų gražus elgesys teigiamai veikė mano suardytus nervus. Artinosi Kalėdos. Sesučių mokytojų rūpestingai paruoštos eglutės mokyklos vaikams su atitinkama šventei programa pakreipė mano mintis ir širdį į Amerikos lietuvių gyvenimą ir jaunos kartos likimą.

Bet kančių atgarsiai
Da ilgai jaudino širdį,

Ir kartojos sapnai
Panašūs į pasmerktą mirti.

Vis rečiau, bet nesulaikomai dar skrido mano mintys į praeitį ir į politiškų kovų sūkurį, kol galutinai nustojo mane interesavusios ir varginusios, nes su laiku supratau Boecijaus žodžių prasmę: In omni adversitate fortunae infelicissimum genus infortuni est, fuisse felicem.

Sausio 4 d. gavau laišką nuo B. F. Mastausko, „Lietuvių Tautos Tarybos" pirmininko, kurio fotografiją čia pat pridedu. (323 psl.)

Jam pasiunčiau mano nuveiktų darbų Europoje apyskaitą.

Štai jos turinys:

KUN. DR. V. BARTUŠKOS RAPORTAS AMERIKOS LIETUVIŲ TARYBAI.

Einant įgaliojimu, kurį gavau iš Amerikos Lietuvių Tarybos, man, žemiau pasirašiusiam, buvo įsakyta įstoti į visas Lietuvių organizacijas veikiančias kaip politikos, taip ir labdarybės tikslais. Aš taip ir padariau. Nuvažiavęs Lausannon, 1917 m. vas. m. radau ten veikiančias sekančias Lietuvių organizacijas: Aukščiausios Tarybos Delegaciją, Lietuvių Informacijos Biurą ir pašalpinį „Lituania" Komitetą. Likau vice-pirmininku Tarybos ir Biuro, o nariu „Lituania". Gavus lietuviams dieną iš Šv. Tėvo, buvo suorganizuotas „Pildomasis Lietuvių Komitetas", nukentėjusiems nuo karo šelpti. To naujo pašalpinio Komiteto likau vice-pirmininku. Pirmais savo buvimo Šveicaruose mėnesiais, visą savo laiką pašvenčiau Biuro, Tarybos, ir Pildomojo Komiteto darbams. Kadangi pradžioje kovo mėnesio lenkai ir vienas lietuvis įskundė, visus mūsų organizacijose veikiančius asmenis Ententės ambasadoriams Berne simpatizuojant vokiečiams, tai ir man, Amerikos Lietuvių atstovui, nepavyko išvažiuoti iš neutraliosios šveicarų žemės į kariaujančias valstybes politikos ir labdarybės tikslais. (Skundo kopiją turime savo žinioje Šveicaruose). Tos, ant mūsų mestos dėmės, negalėjome nuplauti net savo priešingu vokiečiams veikimu. Čia turiu pažymėti, kad Šveicarijoj veikusieji organizacijos nariai, Lietuvą vokiečiams valdant, karts nuo karto būdavo priversti turėti su vokiečių Berne atstovais šiokių tokių mandagumo santykių*).

*) Kaip štai (prašyti jųjų persiųsti pinigus, laiškus, vizuoti pasus, važiuojantiems Lietuvon ir tt.). Bet man ir dar vienam draugui nebuvo leista turėti by kokių santykių su vokiečiais.

LITHUANIAN NATIONAL COUNCIL
703 FIFTEENTH STREET. N.W.
WASHINGTON, D.C.

Sausio 3, 1920.

Didžiai Gerbiamas Dr. Kun. V. Bartuškai,
312 Poplar St.,
Mt. Carmel, Pa.

Gerbiamasai Teve:

Didžiai nudžiugau išgirdęs apie Tamstos sugrižima Amerikon. Šiuomi tat imu progą išreikšti jausma didžiausio pasitenkinimo ir laikau sau už garbe kad turėjau progas susitikti su Tamista Lietuvos politikos veikyme. Šiuos jausmus igijau aš ne kokiu artificijaliu budu, o tiktai per giliausi isitikinima iš Tamistos nepaviršutiniai matomu labai malonu ypatybių, į rimtuma visame veikyme ir nuolatos vadovavimasi tikro tevynainio Lietuvos meile. Žinant man gerai Tamistos pastangas kurias su pasišventinimu dejai pagelbėti Lietuvos nepriklausomybei, ir matant kokia skriauda Tamista turi panešti iš priežasties visokių misreprezentacijų padarytų apie Tamistos asmeni as labai apgailestauju ir giliai užjaučiu Tamistai taip neteisingai pastatitame padėjime. Vienok aš tikiu kad Tamistos gilus tevynainio jausmai neleis tuštiems paskalams ir lengvatikistei kaip kuriu asmenų atimti Tamistos energija dirbti ateitije labui nepriklausomos Lietuvos, o mums pamesti talentinga ir pritirusi veikeją.

Reikale raporto - atskaitos galiu patarti surašyti ilgoka raportą iš savo veikymo. To galite parašyti ir prisiųsti man Washingtonan kur galima bus perrašyti ant mašineles ir padaryti daugiau kopijų ant memeografo. Raportas iš veikymo mano nuomoneje butu reikalinga paduoti spaudai. Ir ko jis greičiau spaudoje pasirodis, tuo man rodos bus geriaus.

Atskaita paduokite skirium, ir butu geriausia prisiųsti jas Tarybos raštinen, is kur jos bus perstatyta Tarybos suvažiavime. Ar atskaita bus viešai garsinta ar ne to pasakyti negaliu, nes tas priklausis nuo Tarybos noro išreikšto suvažiavime, bet is savo puses galesiu padaryti jusų nuomoneje tinkamas tame reikale rekomendacijas, ir tikiu kad šiame reikale Taryba vadovausis šaltu protu atsižvelgiant į žmonių momentini psychologiška nusistatima.

Atstovaudamas Amerikos Lietuvių Tautos Taryba Tamista išpildei savo pereigas kaip geriausiai galėjai pagal aplinkybiu, ir šiuomi, vardu Amerikos Lietuvių Tautos Tarybos išreišku Tamistai padekos žodi.

Didžiai Tamista Gerbias,

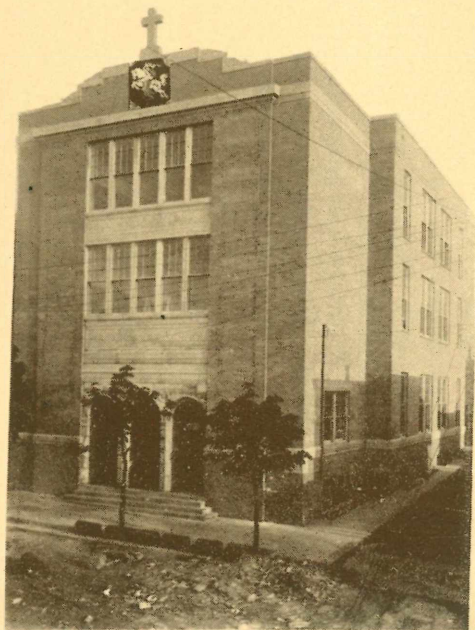
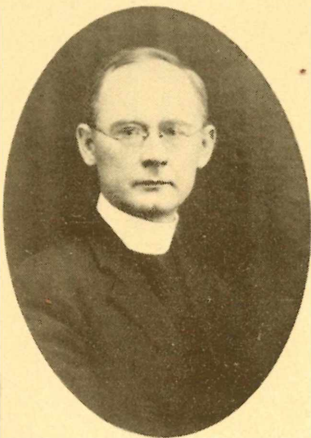
B. F. Mastauskas

AMERIKOS LIETUVIŲ TARYBOS PIRM.

Aš tai sąžiningiausiai išpildžiau ir laikiausi nuo jų atstu. Kai mūsų leidžiamuose komunikatuose ir laikraščiuose, „Pro Lituania“, „Litauen“ bei mūsų Biuro išleistose knygose, būdavo skaudžiai užgauti vokiečiai ir jų nelemta politika Lietuvoje, tai organizacija takto žvilgsniu visuomet mesdavo kaltę ant manęs, kurio, anot jų, nebuvo galima suvaldyti, kaip Amerikos atstovo, šelpiančio minėtas lietuvių organizacijas pinigais. Būdamas Lausannoje, daugiausia laiko praleidau redaguodamas laikraštį „Pro Lituania“, parašiau brošiūrą apie Suvalkų guberniją, apie Amerikos lietuvius ir apie Lietuvos spaudą bei draugijas. Taip pat man buvo pavesta polemikos darbo dalis, su priešingais Lietuvai straipsniais, dažnai pasirodydavusiais, lenkų, prancūzų, vokiečių laikraščiuose. Visi atsakymai būdavo siunčiami tiems pat laikraščiams, kurie šmeižtus talpindavo, o vėliau būdavo spausdinami mūsų oficioze „Pro Lituania“. Ypatingą kovą reikėjo vesti su prof. Brückneriu Berlyne ir admirolu Bienaimé Paryžiuje, kuriuodu buvo tyčia lenkų pasamdyti, kad terštų lietuvių vardą: pirmas centrinėse valstybėse, o antras Ententės. Biuras leisdavo po 3—4 komunikatus į savaitę keturiomis kalbomis apie Lietuvą. Visos apie Lietuvą iškarpos, kurios siekia šimtų tūkstančių, yra sutvarkytos paragrafais. Galutinai apie nuveiktus Lietuvių Biuro darbus galima pasiskaityti laikraščiuose.

VEIKIMAS TARYBOJE.

Pamatai Šveicariškei Tarybai buvo padėti 1916 m., kai Amerikos Delegatai, Lietuvos, Rusijos ir užsienio lietuviai buvo susirinkę Lausannoje tautų konferencijos metu. Toji Taryba, spalių mėnesyje, 1917 m. buvo patvirtinta Lietuvos Tarybos ir jai duoti platūs įgaliojimai vykdyti Lietuvos politiką užsienyje. Lietuvos politikos tikslas — išgauti Lietuvai pilną nepriklausomybę. Šveicariškė Taryba ištikimai stovėjo to tikslo sargyboje ir niekuo nenusikalto nepriklausomos Lietuvos idėjai. Dėl to ji pagamino memorialą, kurį pasiuntė visų valstybių atstovams, karaliams ir prezidentams. Todėl ji protestavo prieš vokiečių, rusų, lenkų ir Ententės pasikėsinimus, į pilną Lietuvos nepriklausomybę. Protestai buvo spausdinami oficioze „Pro Lituania“. Lietuvių Taryba Lausannoje nesutiko su vokiečių siūlomuoju projektu sudaryti iš lietuvių taip vadinamą „Vertrauens Rat'ą“. Todėl pavyko, pasiuntus Lietuvon delegatus, sutverti tuometinę „LietuvosTarybą“, kuri nuo pat pradžios stojo kovon su okupacine vokiečių valdžia ir kuriai už tai iki pat karo pabaigos vokiečiai beveik

Trijų šimtų šeimynų ir jų dvasios vado rūpesčiu pastatyta nauja mokykla ir mokytojoms seserims kazimierietėms namai, kainavę 155.000 dol.

nieko neleido veikti, nedavė pinigų ir trukdė jos pasiryžimą paimti į savo rankas valdžią. Tuometinė Lietuvos Taryba, nebuvo ir nėra vokiečių padaras, bet tikra, iki Steigiamojo Seimo Lietuvos atstovybė. Šveicariškė Taryba, ir aš jos vice-pirmininkas, neišėjom iš savo kompetencijos ribų ir Lietuvai valdovų nerinkom. Teisybė, ji (Taryba) asmeniškai pažino Ispanijos Infantą, bet niekuo nesiangažavo. Prie Uracho išrinkimo ji niekuo neprisidėjo. Urachą išrinko Lietuvos Taryba 16 balsų prieš 4, tuo laiku, kai Lietuvai grėsė pavojus iš vokiečių pusės būti prikergtais prie prūsų bei saksų. Uracho išrinkimas tai Lietuvos nepriklausomybės gelbėjimas, bet ne jos pardavimas. Vokiečiams Uracho išrinkimas baisiai nepatiko, ir kilo jų spaudoje didžiausias trūkšmas. Lietuvos Tarybai esant provizorine Lietuvos valdžia, šveicariškės Tarybos pareiga buvo visu kuo ją remti ir jos aktus, Lietuvos vardu padarytus, priimti. Tokiu būdu buvo pasiųstas Uracho išrinkimo aktas Ententės valstybių atstovams, lygiai kaip buvo siunčiama žinia apie Lietuvos Tarybos sudarymą, vokiečių žiaurumų Lietuvoje konstatavimą, tos pat Tarybos mums prisiųsta, lenkų neteisingų pretencijų į Lietuvą įrodinėjimą, nuo Rusijos atsiskyrimą ir jiems panašūs aktai. Aš, kaip Amerikos lietuvių delegatas, jausdamas save Lietuvos sūnumi, žinoma, negalėjau protestuoti prieš legalius Lietuvos valdžios žingsnius, ir, iki galui savo atstovavimo, tą toną ištikimai laikiau. Šveicariškė Taryba nėra nė kuo prasižengusi Lietuvos Tarybai ir ją visuomet gynė prieš vokiečių ir Ententės pasikėsinimus. Tą galima dokumentais įrodyti. Gindama Lietuvos nepriklausomybę, šveicariškė Lietuvos Taryba palaikė Lietuvio vyskupo kandidatūrą mūsų sostinėje Vilniuje. Ji pirmutinė demaskavo pralotą Michalkevičių Romoje, nors Roma karo metu nenorėjo daryti atmainų Lietuvoje, bet pagaliau sutiko su mūsų nusistatymu ir paskyrė kun. dr. Matulaitį Vilniaus vyskupu, Šveicariškė Taryba rūpinosi Vilniaus Universiteto atgavimu, bet vokiečiai, turėdami savo planus, trukdė darbą ir jo realizavimą.

Per visą savo atstovavimo laiką, turėjau progos daug kartų susipažinti su Ententės ambasadoriais Berne ir su ypatingais tų šalių pasiuntiniais Šveicarijoj. Prieš juos visus gyniau lietuvius nuo lenkų, rusų, vokiečių, ir net išdirbau sau jųjų akyse radikalaus Lietuvio vardą, nedarančio su niekuo kompromisų. Tiems visiems mano pažįstamiems prie progos suteikdavau apie Lietuvą literatūros bei dokumentų apie Lietuvių pastangas, norus ir reikalavimus. Per juos man pavykdavo pasiųsti respektyvėms jų valdžioms visa tai, kas galėjo atkreipti akis į mūsų nelaimingą tėvynę, merdinčią po vokiečių

jungu. Tiesa, aš maža bendradarbiavau su mane Šveicarijon pasiuntusia Amerikos Lietuvių Taryba, bet tuo nesu kaltas. Visus mano raštus konfiskavo Ententės cenzūra. Savo darbą Lietuvių Taryboje dirbau, kaip galėjau geriausiai. Paskelbus Lausannoje Lietuvos nepriklausomybę, kurios aktą pirmutinis iš lietuvių Tautos Konferencijoje 1916 m. skaičiau, ištikimai gyniau prieš visus jos priešus iki paskutiniųjų ir galiu šiandien drąsiai tvirtinti, kad man prikaišiojimas Lietuvos vokiečiams pardavimas yra nedorų žmonių veidmainingas prasimanymas, kurį jie niekados negalės dokumentais įrodyti.

Kadangi mano įgaliojimai siekė ir labdarybės, tai Lausannoje įstojau į komitetą belaisviams šelpti „Lituania", ir išvažiavus kitiems „Pildomojo Komiteto" nariams, sykiu su Daumantu dirbau tos organizacijos darbus per ištisus 1918 m. Tų mūsų darbų išdavoj buvo parašyta kelios dešimtys tūkstančių laiškų, atspausdinta apie Lietuvos vargus penkiomis kalbomis brošiūra ir jinai tūkstančiais egzempliorių pasiųsta propagandai. Per Pildomąjį Lietuvių Komitetą supažindinta katalikiškasai pasaulis su Lietuva jos vargais ir pastangomis. Moralė Lietuvių Dienos nauda buvo begalo didelė. Nemaža pagelbėta Lietuvai ir medžiaginiai. Nors toj dienoj surinkta suma visai dar nepaaiškėjo, bet jau šiandien mūsų žinioje yra apie $1^1/_2$ milijono frankų. Kas to Komiteto nuveiktais darbais domisi, tepaskaito paskutinėmis dienomis laikraščiuose tilpusią apyskaitą.

Nežinodamas ir iki šiai dienai, kokių priežasčių dėlei mane atšaukė Amerikos Lietuvių Taryba pradžioje 1918 metų, aš pasilikau darbuotis visose viršminėtose organizacijose, o, negalėdamas grįžti Amerikon, pabaigoje 1918 metų, nuvažiavau Lietuvon ir iš ten išvykau į Mt. Carmelį, savo buvusion parapijon.

Teikdamas šias, nors trumpas savo veikimo Šveicarijoj žinias Am. Liet. Tarybai, esu pasirengęs duoti platesnių paaiškinimų ypatingais klausimais.

Buvęs Amerikos Lietuvių Tarybos pasiuntinys Europoje.
(Pasirašo) Kun. dr. V. Bartuška.

DOKUMENTAI

„Pažanga“ N. 2. 1915 m. gegužis. Dokumentas Nr. 1.
8 pus.

Tautos Tarybos Atsiliepimas į Amerikos Lietuvius.

Tarpe tų tautų, kurios nori gyventi savitu gyvenimu, kurios tečiau ligšiol buvo slėgiamos ir persekiojamos — yra ir mūsų tauta. Lietuvos padėjimas yra dar ir tuo blogesnis, kad ji su suviršum jau šimtas metų, kaip perskirta į dvi dali, kurių viena priguli Rusijai, kita Vokietijai. Beto didžiosios Lietuvos dalį — Suvalkiją — tykoja pasiimti į savo globą lenkai, kuriems pažadėta atgaivinti Lenkiją.

Kadangi artinasi laikas, kada visos skriaudžiamosios tautos pareikalaus savo teisių, tad ir mes nepraleiskime to brangaus laiko veltui ir priminkime pasauliui, jog Lietuva dar gyva, jog ji turi būti suvienyta į vieną politišką kūną, kuriam turi būti suteikta pilna autonomija.

Mes tikime į teisybės galybę, kuri ankščiau ar vėliau turi imti viršų ant visų skriaudų ir išnaudojimų. Mes neabejojame taip-pat, jog ir Lietuva ar ankščiau ar vėliau turės atgauti savo teises.

Bet kadangi gyvenime paprastai taip esama, jog tas tiktai savo teises gauna, kurs jų ieško ir reikalauna, tad ir mes privalome išreikšti savo reikalavimus tiems, kurie tvarkys tautų ir valstijų reikalus, kada pasibaigs ši karė.

Lietuvių tautos Taryba Amerikoje, sutartinai su Europoje gyvenančiais už Rusijos rubežių įžymiausiais lietuviais inteligentais, sumanė sudaryti lietuvių peticiją būsimajam valstijų kongresui. Čia paduodame tos peticijos tekstą.

Lietuvių peticija.

Lietuvių tauta, indoeuropietiškos kilmės, gyvena ant Baltijos krantų Nemuno paupy (basseine) nuo praistoriškų laikų.

Viduryj XIV-to amžiaus Lietuvių tauta, paliuosavusi didesniąją dalį Rusų nuo Mongolų jungo, inkurė galingą Lietuvių-Rusų valstiją nuo Baltijos iki Juodųjų jurių.

Pradžioje XV-to amžiaus (1410 m.) Lietuviai su pagalba Slavų (Rusų, Lenkų, Čekų ir k. k.) sulaikė Teutonų žengimą į Rytus, pergalėdami juos ties Grünvaldu.

XVI-tam amžiuj (1569) Lietuva susivienijo su Lenkija politiška unija, kaip kad buvo Švedija ir Norvegija, arba Austrija ir Vengrija. XVIII-am amžiuje (1772 m., 1795 m.) Lietuva drauge su Lenkija tapo Prūsų ir Rusų padalyta: Rusija užėmė visą šalį nuo Nemuno (dabar. Suvalkų, dalį Lomžos ir Gardino gub.)

Pradžioj XIX amžiaus Napoleonas, Tilžės traktatu (1807) sutverdamas Varšavos kunigaikštiją, priskyrė prie jos Lietuvos dalį, šiandien žinomą, kaipo Suvalkų gub. Vienos kongresas 1815 m. Varšavos kunigaikštiją pavedė Rusijai. Delei to didėji Lietuvos dalis atsirado Rusijos ribose, mažesnėj gi Prūsuos (Klaipėdos, Tilžės, Gumbinės ir Karaliaučiaus apskričiuose.)

Neveizint į amžius kovos ir svetimtaučių intekmes, Lietuvių Tauta, suskaldyta į kelias dalis užlaikė neliečiamybėj savo kalbą, būdą, papročius ir meilę prigimtos šalies.

Mes žemiau pasirašiusieji Lietuvių tautos nariai, remdamiesi tautų principu, reikalaujame susivienijimo visų Lietuvos dalių į vieną politiškai -administratyvį kūną, kuriam turi būti suteikta autonomija, idant mūsų tauta niekeno nevaržoma ir netrukdoma, galėtų plėtotis ir nešti žmonijai naudą.

Tuo tikslu mes reikalaujame atskyrimo Suvalkų gub. nuo Lenkijos, lygiai kaip ir virš minėtų Rytprūsių apskričių (Klaipėdos, Tilžės, Gumbinės ir Karaliaučiaus) ir priskirimo jų prie didėsės Lietuvos dalies, — Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijų.

Tos peticijos pasisekimas tuo bus tikresnis, kuo daugiau lietuvių po ja pasirašys.

31 gegužės dieną (Decoration Day) mes skiriame parašų rinkimo dienai. Lai tą dieną kiekvienas lietuvis ir lietuvė pasirūpina padėti savo parašą po peticija. Kas patsai nemoka rašyti, lai paprašo kito, kad jo vardą ir pavardę padėtų. Tautos Taryba netrukus išleis tam tikrus lapus, kurių viršuje bus peticijos tekstas keliomis kalbomis, po teksto gi eis parašai. Kiekvienas pasirašiusis gaus atminčiai spausdintą peticijos tekstą, kad visuomet žinotų, po kuo jisai rašėsi.

Tad lai visos mūsų kolonijos iš anksto susitaria, kaip sutvarkius visą tą reikalą, kad jų kolonijoje neliktų nei vieno lietuvio, nepasirašiusio po peticija. Tautos Taryba netrukus išleis instrukcijas (nurodymus), kaip tie parašai turės būti renkami.

Kadangi Lietuvos čielybė ir josios autonomija yra bendras visų lietuvių tikslas, tad mes ir tikime, jog po ta peticija rašysis visi lietuviai.

Tautos Taryba Amerikoje.

20 bal., 1915 m.

Déclaration des délégués lituaniens, présentée à la troisième Conférense des nationalités, tenue à Lausanne, 27 Juin — 2 Juillet 1916.

De tous les peuples de race indo-européenne, appelés peuples baltiques, qui habitaient les bords de la mer Baltique, seuls, les Lituaniens réussirent, au XIIIe siècle, à s'organiser en un Etat puissant. Les anciens Prussiens habitant à l'ouest des Lituaniens et voisinant au sud avec les Mazuriens périrent dans leur combat contre l'Ordre des chevaliers teutoniques, et leur langue disparut définitivement au XVIIe siècle. La deuxième branche de l'ancienne famille Baltique, qui occupait le territoire au nord de celui des Lituaniens, pays qui forme actuellemente les gouvernements de Courlande, de Livonie et de Vitebsk, fut soumise, dès le XIIIe siècle, par les Porte-Glaive; néanmoins, elle maintint son individualité, parvint à développer sa culture nationale et à vivre de la vie d'un peuple civilisé. Au sud de la Lituanie ethnographique actuelle, dans le gouvernement de Grodno, habitait une belliqueuse tribu lituanienne, celle des Juodvingiai, qui disparut aussi à la suite de ses luttes contre les Russes et les Polonais: les uns furent exterminés par les Porte-Glaive, les autres se fondirent avec le slavisme.

Comme nous l'avons dit, de tous les peuples de cette famille Baltique, ce sont les Lituaniens seuls qui organisèrent un Etat. Tout en se défendant contre les hordes tartares, les Polonais et les Russes, ils conquirent plusieurs pays slaves, comme ceux des Blancs-Russiens et l'Ukraine. C'était un très puissant Etat, — puisqu'il s'étendait de la mer Baltique jusqu'à la mer Noire. La Lituanie laissa toutefois sous la domination de l'Ordre allemand une partie de ses nationaux, qui, devenus ensuite les sujets du royaume de Prusse, habitent encore aujourd'hui le long des deux rives du Niémen jusqu'à l'embouchure du Kurisch-Haff. Bien qu'ayant gardé leurs coutumes et leur langue, les Lituaniens annexés à la Prusse n'ont pu offrir une résistance suffisante à la germanisation. La Lituanie eut d'ailleurs des guerres continuelles à soutenir contre les deux Ordres allemands, qui, sous prétexte de propager le christianisme, voulaient lui imposer leur domination. C'est pourquoi, au XVe siècle, la Lituanie préféra le catholicisme de la Pologne, qui offrait au grand-duc de Lituanie, avec la main de sa reine, la couronne royale. Mais Jagellon, qui devint aussi roi de Pologne, promit, par contre, d'unir la Lituanie à la Pologne; avec le temps, les liens entre ces deux pays se relâchèrent pourtant de telle sorte, qu'il ne subsista plus qu'une union personnelle, elle-même intermittente.

Entre temps, le grand-duché de Moscou se développait de façon inquiétante pour la Lituanie, qui englobait une grand quantité de population russienne, et qui, souvent, eut à soutenir des guerres contre la Moscovie. Enfin, au XVIe siècle, la Lituanie, qui protégeait la Livonie, se trouva aux prises avec la puissance moscovite, tandis que la Pologne, profitant de l'embarras de sa voisine, jugea le moment venu pour forcer la Lituanie à conclure avec elle une union défavorable. Malgré la résistance des représentants de la haute noblesse lituanienne, comme les princes Radziwill, les Chotkiewicz, Wollowicz, et d'autres, l'union politique entre la Lituanie et la Pologne fut signée en 1569, à Lublin. Depuis lors, les deux pays eurent un même souverain et des assemblées législatives communes, mais chacun d'eux conserva son nom, ses lois, son administration, ses tribunaux, ses finances et son armée. Le nombre de députés et de senateurs lituaniens étant réduit dans les deux assemblées législatives, les Polonais obtinrent forcément la majorité.

A la même époque, les idées de la Réforme pénétrèrent en Lituanie catholique. La lutte des catholiques contre les protestants fit naitre une littérature religieuse en langue lituanienne. Les deux camps opposés comptaient dans leurs rangs des personnages de marque. Les protestants le prince Radziwill, et les catholiques le prince Gedraitis. Malgré l'union avec la Pologne, la Lituanie se sentait toujours en danger du côté de la Moscovie. En raison de ces luttes incessantes, la vie intérieure du pays fut négligée. Il n'y eut que peu d'écrivains, comme Constantin Sirvydas, qui soutinrent la conscience nationale par une littérature lituanienne. Cet assoupissement de l'esprit national dura jusqu'à la fin du XVIIIe siècle, interrompu seulement par des oeuvres du poète de la Lituanie prussienne, Kr. Duonelaitis qui, avec beaucoup de talent, sut représenter la vie et les coutumes des paysans lituaniens.

Entre temps, survint le démembrement de la Pologne et de la Lituanie. Notre patrie fut partagée entre la Russie et la Prusse.

La litérature romantique, née à l'Université de Vilna et puisant ses origines dans le sentiment lituanien, bien qu'écrite en langue polonaise, éveilla le souvenir du glorieux passé de la Lituanie et du patriotisme lituanien. Des poètes comme Mickiewicz, des écrivains comme Kraszewski, des historiens comme Narbutt, idéalisèrent l'ancienne Lituanie et accrurent 'amour du sol natal.

En même temps que des écrivains lituaniens enrichissaient la littérature polonaise, notre littérature nationale en langue lituanienne renaissait ellemême. Des anciens élèves de l'Université de Vilna comme Simon Daukan-

tas, l'évêque Valancius, l'évêque Baronas et tant d'autres, produisirent des oeuvres scientifiques, littéraires et politiques en langue lituanienne.

La culture lituanienne s'étant ainsi relevée, le gouvernement russe se mit avec beaucoup de zèle à russifier tout le pays jusque dans les domaines les plus divers de sa vie : il supprima l'Université de Vilna, imposa l'orthodoxie aux catholiques, confisqua aux catholiques leurs églises pour les convertir en temples orthodoxes, spolia certaines églises et couvents de leurs biens, supprima le Statut lituanien, utilisé depuis plusieurs siècles en Lituanie, et y substitua le Code russe; il organisa les tribunaux à la manière de ceux de la Russie, mettant à leur tête des employés et des fonctionnaires originaires de la Russie centrale.

En 1863, eut lieu la malheureuse insurrection polonaise, à laquelle prit part aussi le peuple lituanien avec sa noblesse, sa bourgeoisie et une partie de la classe paysanne. L'insurrection fut suivie de représailles : confiscation des biens des insurgés, persécution de l'Eglise catholique, colonisation de la Lituanie par des employés et des paysans russes peu civilisés; la langue russe fut introduite dans toutes les écoles et l'usage de la langue du pays prohibé, etc. De plus, en 1865, la presse lituanienne fut interdite, en même temps que le droit de lire des livres en langue lituanienne, sans en excepter les livres de prières.

La vie publique et privée, qui fut ainsi bâillonnée en Lituanie russe, put continuer son essor en Lituanie prussienne : les livres religieux ainsi que des journaux commencèrent à être édités à Tilsit. Ces imprimés furent importes clandestinement par milliers d'exemplaires en Lituanie russe et distribués au peuple. Dans sa lutte contre cette contrebande, le gouvernement usa de la répression la plus sévère : prison, déportation en Sibérie, non seulement de ceux qui faisaient cette contrebande, mais aussi de ceux qui en profitaient. Enfin, la propagation de la presse importée fut telle, que le gouvernement jugea inutile de continuer la lutte, et, en 1904, rendit la liberté à la presse lituanienne.

Pendant qu'il interdisait ainsi la langue lituanienne, le gouvernement russe faisait pénétrer son influence dans le domaine religieux et favorisait, par toutes les voies, le passage du catholicisme à l'orthodoxie, obligeant les élèves catholiques à prier en russe dans les écoles et à recevoir en russe l'instruction religieuse.

Cette violence devint tellement insupportable aux Lituaniens, que leurs enfants refusèrent catégoriquement de prier en russe dans les écoles d'enseignement moyen et primaire; des centaines d'élèves furent alors exclus des écoles.

Le gouvernement russe mit d'autre part des obstacles à l'acquisition de terres en Lituanie par les catholiques et la leur interdit complètement par la suite. De là, la nombreuse émigration des Lituaniens aux Etats-Unis.

Bien que continuellement opprimée, la conscience de la Lituanie se réveillait. Après la malheureuse guerre avec le Japon, une révoliution éclata en Russie, à laquelle les Lituaniens prirent une part très active.

Toutes les classes du peuple lituanien et tous les partis eurent tellement à coeur de mettre fin à ce tyrannique état de choses, qu'en 1905, une Assemblée nationale lituanienne de 2000 membres environ se réunit à Vilna et vota à l'unanimité une résolution demandant au gouvernement russe d'accorder l'autonomie politique à la Lituanie. Il est vrai que ce voeu ne fut pas réalisé. Toutefois, il s'ensuivit une légère tolérance religieuse, on vit naître beaucoup de journaux différents, des organisations économiques, culturelles et autres, la langue lituanienne fut autorisée dans l'enseignement primaire et moyen.

Mais, le calme rétabli en Russie, le gouvernement revint à ses mesures restrictives. Le droit électoral fut modifié de telle sorte, qu'une population lituanienne de 5 millions d'âmes n'aveit à élire qu'un nombre de députés égal à celui que pouvaient élire les 200 000 employés et colons russes.

C'est dans cette situation que se trouvait la Lituanie, lorsque éclata la guerre actuelle, et elle ne devait pas tarder à devenir un des principaux champs de bataille. Dans cette lutte gigantesque, la Lituanie eut le malheur de voir ses fils aux prises les uns avec les autres dans des armées opposées: un frère devait tuer son frère, un Lituanien de Prusse devait marcher contre le Lituanien de Russie, ils devaient dévaster eux-mêmes la terre de leurs ancêtres, chère aux uns et aux autres. A la fin de la deuxième année de guerre, la Lituanie se trouve inondée de sang, tyrannisée par des réquisitions et des rapines, incendiée, déchirée, plongée dans la misère, elle attend la fin de cette guerre, dont elle espère une liberté qui lui est due.

De là, quelle que soit l'issue de la guerre, les Lituaniens ne veulent plus revenir à leur situation de servage politique et ne se contenteront plus d'une situation permettant à la Russie ou à l'Allemagne de continuer à les tenir dans le servage. Une Lituanie libre, libre développement culturel, politique et économique sur son territoire national, telles sont les visées des partis lituaniens que font naître les expériences du passé.

Les puissances belligérantes, les unes au début de la guerre, les autres déjà au cours de la guerre, n'ont-elles pas proclamé qu'elles combattaient non seulement pour leurs propres intérêts, mais aussi pour la liberté des peuples opprimés? De plus, les pays neutres ont déclaré que la paix ne pouvait être durable que si les nations opprimées voyaient se réaliser leurs

justes aspirations. En vertu de ces tendances et de ces promesses, la Lituanie, comme d'autres pays se trouvant dans une situation analogue, a le droit d'espérer que sa destinée ne sera pas fixée par le sort des armes, mais conformément aux besoins du pays, selon les principes d'humanité que les puissances belligérantes proclamèrent elles-mêmes.

C'est pourquoi la nation lituanienne, ayant de grandes traditions historiques, une culture propre, un idéal national, croit pouvoir sauvegarder seulement son individualité dans de telles conditions, en acquérant le droit légitime de décider de son sort dans tous les domaines de sa vie. Se basant sur le fait qu'elle fut autrefois un Etat indépendant, la Lituanie, tout en revendiquant ses droits, n'a pas cependant la moindre intention d'empiéter sur le droit qu'ont aussi de décider de leur sort les peuples qui habitent le territoire de l'ancien grand-duché de Lituanie, en premier lieu les Blancs-Russiens.

La Lituanie ayant éprouvé dans le passé tant de déceptions avec ses voisins, ne voit son avenir assuré et sa liberté suffisamment garantie que dans sa pleine et entière indépendance.

Mémoire adressé au Gouvernement Impérial allemand, par M. l'abbé Dr. Bartuska, à la suite d'une Enquête officielle faite par ce dernier en Lituanie et qui lui avait valu une arrestation aussi arbitraire que contraire au Droit des gens

(Juillet 1916)

Au cours de mon dernier voyage en Lituanie, à titre de délégué du Conseil national Lituanien des Etats-Unis, j'ai observé beaucoup de faits très anormaux qui ne sont pas excusables malgré l'état de guerre. Avant de passer à une énumération de ces faits, je me permettrai de faire quelques observations d'ordre général.

Lorsque le canon allemand commença à tonner à la frontière de la Lituanie, le peuple lituanien l'entendit avec l'espoir d'être libéré du joug détesté des Moscovites.

Mais les Allemands ne surent pas ou ne voulurent pas se ménager les sympathies du peuple lituanien, ils ne tardèrent pas à lui manifester leur mépris en le traitant de « Bauernvolk », en le violentant de toutes manières. Le malheureux choix du prince von Isenbourg, comme gouverneur civil, y était pour quelque chose. Si, dès le début de l'occupation, le peuple lituanien gardait encore quelque espoir dans la bonne volonté allemande, il n'y croit plus maintenant: Le peuple lituanien prête l'oreille en entendant les coups de canon russe, ou bien il les attend avec impatience et anxiété, car il trouve que le joug russe était moins pénible que celui des Allemands.

L'état d'esprit du peuple lituanien est très surexcité: si les tracasseries mesquines de l'administration allemandes ne cessent pas, il y a lieu de craindre des révoltes qui mettraient en danger les arrière-lignes allemandes, les ponts, les téléphones, les lignes de communications.

Il est évident que ce n'est pas dans l'intérêt du gouvernement allemand de désespérer et même d'exaspérer le peuple lituanien au point de le pousser à la révolte. Au contraire, son intérêt lui conseille de mettre fin, le plus tôt possible, à des iniquités criantes afin de se gagner des sympathies parmi les Lituaniens.

Ces iniquités sont d'ordre économique, administratif et politique.

Les iniquités économiques.

1. Réquisitions.

Dès le premier jour de l'occupation de la Lituanie, les réquisitions forcées ont été mises en vigueur. Les céréales, les vivres de toute nature, les vêtements, le bétail furent réquisitionnés pour subvenir aux besoins de

l'armée allemande. Le peuple s'y prêta volontiers, car il crut contribuer dans la mesure du possible à la grande oeuvre de sa libération.

Mais les agents chargés de réquisitionner s'acquittèrent de leur tâche très maladroitement, pour ne pas dire malhonnêtement:

a) Ils commirent beaucoup d'actes de violence. On cite, par exemple, le cas d'une pauvre femme qui était restée seule avec ses cinq enfants, son mari servant dans l'armée russe. Elle n'avait qu'une seule vache. Les soldats la lui enlevèrent et, parce qu'elle ne voulait pas se séparer de la nourrice de ses enfants, ils l'éloignèrent à coups de crosse. On pourrait malheureusement citer à l'infini de pareils exemples.

b) Ils se rendirent coupables de beaucoup d'actes d'injustice pour ne pas dire d'escroqueries. Les trois quarts des bons de réquisition sont nuls. La plupart sont conçus en ces termes: Pour cinq chevaux et trois vaches, il faut administrer à leur propriétaire 1000 coups de bâton, ou cet homme a 500 puces, ou encore 1007 livres de viande bouillie ou rôtie sont suffisantes pour une compagnie, ou encore les chevaux sont à moi, mais ce sont les Russes qui te paieront, etc... Les délégués ont eu de pareils reçus sous les yeux.

c) Je ne sais pas si l'on peut classer les actes suivants dans le domaine des réquisitions: les officiers ordinaires et les officiers d'état-major ont logé chez les curés des villages et des villes et furent reçus avec courtoisie par nos prêtres. Mais la surprise de nos prêtres fut à son comble lorsque ces officiers, appartenant pour la plupart aux meilleures familles allemandes, ne se gênèrent pas de piller ceux qui les avaient si généreusement reçus, emportant l'argenterie, la vaisselle, le linge de table, la carrosserie. Lorsque je suis arrivé à Naumiestes (Vladislavov), Vilkaviškiai, Gižai, Sasnava, Mariampol, etc. (gouvernement de Suvalkai), pour faire une visite aux curés, ils m'ont offert du thé dans des petits pots en terre cuite, ce dont je fus très étonné. Dans ces endroits on manque d'assiettes, de fourchettes et de couteaux, car toute la vaisselle a été enlevée par les officiers allemands. Ce n'est pas une exception, mais un fait général.

2. Les corvées et les impôts.

Les administrateurs allemands des grandes propriétés abandonnées exigent que les paysans aident à labourer ces propriétés. Ils imposent trois jours de corvée par semaine sans les rémunérer ou en leur donnant des rémunérations ridicules, par exemple: un mark par jour pour un homme, son cheval et sa voiture.

Le peuple souffre beaucoup de ces corvées et il considère, non sans justice, que ces corvées équivalent au rétablissement du servage aboli il y a cinquante ans.

Les impôts imposés par l'armée allemande sont beaucoup plus élevés qu'ils ne l'étaient sous le régime russe. En dehors de cela, les Allemands imposent de nouvelles catégories d'impôts. Parmi ceux-là, les plus impopulaires sont :

a) Les impôts personnels. De 6 à 12 marks pour tout individu âgé de 12 ans et plus. Cela rappelle au peuple les impôts de l'époque du servage. Le peuple murmure en disant que les Allemands rétablissent le servage dans toute sa rigueur.

b) Impôts sur les chiens. Cette mesure visait, paraît-il, la diminution de la consommation de la viande, mais elle a manqué son but par suite de l'opposition du peuple.

3. L'industrie.

En Lituanie, l'industrie, quelle qu'elle soit, n'est pas favorisée par le gouvernement allemand qui s'approprie, on ne sait pour quelle raison, l'industrie privée. On cite par exemple le cas de la fabrique des eaux gazeuses de la société de St-Joseph à Kaunas, séquestrée par l'administration locale allemande.

4. Le commerce.

Le commerce lituanien n'est pas favorisé davantage. L'administration locale entrave par tous les moyens possibles le commerce lituanien et favorise au contraire le commerce juif et allemand. Par exemple, la société lituanienne agricole « Žagré », à Mariampolis, et ses nombreuses succursales dans tout le pays ont été fermées, son action interdite, tout son avoir dépassant un million de marks fut saccagé.

5. La dévastation des forêts.

La dévastation des forêts qui constituent la richesse naturelle du pays est une injustice criante. Le gouvernement local fait des concessions importantes aux marchands de bois de Hambourg, etc.

Par exemple, un marchand a abattu 100,000 arbres dans la forêt de Kozlova Ruda (gouvernement de Souvalkai); un autre a reçu une concession pour 10,000,000 de marks dans les forêts de la rivière Nevežis (gouvernement de Kaunas); un autre a obtenu une concession plus importante dans les forêts immenses de la princesse Radziwill (gouvernement de Vilnius-Minsk). Il nous paraît invraisemblable que ces actes

de rapine puissent s'accomplir avec la complicité de gouvernement de Berlin.

Il y a encore d'autres restrictions d'ordre économique qu'il nous est impossible d'énumérer toutes.

Les iniquités administratives.

Avant de parler des iniquités administratives, je dois faire remarquer que le principe fondamental de l'administration allemande en Lituanie est « Divide » dans le sens littéral du mot.

Tout le pays est divisé en Kreise (cercles), les habitants d'un Kreis ne peuvent communiquer avec les habitants d'un autre Kreis voisin sans une permission spéciale du Kreisamt, permission qui est fort difficile d'obtenir.

Les chefs de cercles sont choisis parmi les soldats de la landwehr: ce sont pour la plupart des Polonais de Posnanie; ils sont nommés par l'administration centrale, tandis que sous le régime russe, même pendant la plus grande réaction, les bénéficiaires de ces postes étaient élus par la population.

L'administration des villes est aussi confiée à des soldats de la landwehr d'origine polonaise. Faut-il s'étonner que ces administrateurs mis en contact avec les polonisants du pays cherchent à poloniser le pays tout entier.

Dans les bureaux de l'administration, il y a partout des traducteurs polonais, mais le gouvernement civil militaire ne se préoccupe pas d'avoir également des traducteurs lituaniens, sous prétexte que les Lituaniens connaissant l'allemand font défaut. Cela est inexact, car il y a beaucoup de Lituaniens qui pourraient occuper ces postes, mais ils sont écartés par les administrateurs polonais.

Toute l'administration en Lituanie a un aspect étrange: sous des apparences extérieures allemandes se dissimule une organisation réellement polonaise. Les Polonais s'entendent à exploiter à leur profit l'occupation allemande. Mais ce qui est plus surprenant encore, c'est que le gouverneur civil de Lituanie, le prince Isenbourg lui-même, ainsi que son entourage, sont polonophiles et ne ménagent pas leurs sympathies aux polonisants de Lituanie, secondant de toute leur force la plus rapide polonisation de la Lituanie. On se demande en Lituanie si ce prince, avec ses fortes attaches à la cour de Vienne, reçoit ses instructions de Vienne et non de Berlin.

On dirait que le but principal de l'administration locale en Lituanie est d'entraver par tous les moyens possibles la vie normale du pays. Il

est interdit de communiquer d'une ville à l'autre et de se rendre d'un district dans un autre. Il n'y a pas moyen d'obtenir l'autorisation de communiquer même dans le cas de nécessité urgente. Je me vis moi-même refuser l'autorisation d'aller voir mes parents par le Rittmeister von Puttkammer (No. 20 Kaiser Wilhelm Strasse, à Kaunas). Pour obtenir cette permission, malgré tout, je dus faire appel aux autorités supérieures. Il m'est impossible d'enumérer ici toutes les tracasseries et humiliations que le peuple lituanien doit subir de la part de l'administration allemande. Sans exagérer, je peux dire que ces tracasseries sont bien pires que celles imposées autrefois par le régime russe. Si ce système persiste, je suis en mesure d'affirmer qu'il provoquera bientôt en Lituanie de graves complications.

La situation politique.

Lorsque la Lituanie fut occupée par les troupes allemandes, tout le monde attendait une proclamation annonçant la libération du pays et lui promettant l'indépendance. Mais, hélas! cet espoir fut vain, le peuple lituanien fut qualifié de «Bauernvolk» et se vit adresser une proclamation injurieuse d'un certain général Pfeil qui traita la ville de Vilnus, capitale de Lituanie, de perle du Royaume de Pologne (?), etc...

Les Allemands commirent en Lituanie des fautes toutes plus graves les unes que les autres. Ils ont adopté un système contraire à celui des Russes, qui, au cours de ces dix dernières années, s'appuyèrent sur l'élément lituanien et même favorisèrent quelque peu le développement national lituanien. Dès leur entrée dans le pays, les Allemands se mirent à la disposition d'une poignée de polonisants pour favoriser la polonisation par les églises et par les écoles polonaises. Des renégats comme l'abbé Michalkevitch, administrateur du diocèse de Vilnus, ont été l'objet de toutes sortes de faveurs de la part de l'administration allemande.

Il est interdit aux Lituaniens de se rendre de ville en ville et de village en village; mais il est permis aux Polonais de venir en masse de Varsovie, de Posnanie et de Cracovie en Lituanie pour y établir des centaines d'écoles avec des subsides envoyés par le Comité polonais de secours aux victimes de la guerre de Vevey (Suisse) afin de poloniser les enfants lituaniens. (D'après un renseignement de source autorisée, le Comité polonais de Vilnus a reçu, dans ce but, plus d'un demi-million de marks.)

D'ailleurs, dès les premiers jours de l'occupation, le gouvernement allemand ne dissimula pas son désir de germaniser la Lituanie par tous les moyens, par l'administration, par les écoles, etc. Faut-il s'étonner, dans ces conditions, que les intellectuels lituaniens qui ne se sont pas enfuis

avec les Russes éprouvent une extrême méfiance à l'égard de l'administration allemande?

On dirait que les Allemands ont mis tout en oeuvre pour mécontenter les Lituaniens; ils ont supprimé toutes les sociétés: économiques, artistiques, même les sociétés d'instruction publique. Ils entravent l'activité de la Société de secours aux victimes de la guerre en lui interdisant de communiquer avec ses cent quarante filiales dispersées dans tout le pays.

Bref, les Allemands ont fait tout pour repousser le peuple lituanien et pour lui faire regretter le régime russe qui, même au temps de la réaction la plus noire, n'entravait pas la vie publique en Lituanie comme l'entrave actuellement le gouvernement allemand.

En Lituanie, l'opinion générale est que la culpabilité du prince Isenbourg est beaucoup trop grande, ses iniquités sont innombrables et le peuple lui reproche que les Polonais soient devenus les maîtres en Lituanie. Ce gouverneur est sincèrement détesté par tous les Lituaniens, ainsi que le fut jadis le gouverneur russe de triste mémoire, Muravieff-le-Pendeur.

Les écoles en Lituanie.

La situation des écoles dans les quatre gouvernements de Lituanie est différente. Dans les gouvernements de Vilnus et de Gardinas, toutes les écoles sont livrées aux Polonais qui, sans se gêner, s'adonnent à la polonisation des enfants lituaniens et blancs-russiens.

Dans les gouvernements de Kaunas et de Souvalkai, au contraire, les autorités manifestent une tendance à germaniser le peuple lituanien par l'intermédiaire des écoles. Bien que la création d'écoles primaires lituaniennes ne soit pas interdite et même soit tolérée par le gouvernement d'occupation allemand, une forte tendance germanisatrice se manifeste déjà très nettement. Par exemple, les sociétés lituaniennes d'instruction publique « Saulé », à Kaunas, et « Žiburis », à Mariampolis, qui entretenaient des centaines d'écoles primaires, ont été supprimées. Au moment de la pire réaction russe, le gouvernement russe n'osait prendre aucune mesure contre ces sociétés et les laissait se développer librement. De plus, plusieurs instituteurs et institutrices ont été maltraités par les inspecteurs militaires allemands. Mlle Apolline Draugelis, à Mariampolis, a été battue jusqu'au sang par un inspecteur militaire parce qu'elle ne voulait pas se conformer aux exigences exorbitantes de cet inspecteur. Le prêtre étudiant Dailydé, âgé de 25 ans, exaspéré contre les autorités allemandes de Mariampolis, a été déporté en Allemagne parce qu'il défendait l'école nationale lituanienne; l'abbé Ogintas, président de la

société « Žiburis », à Mariampolis, a été destitué de ses fonctions de curé parce qu'il s'opposait à la suppression de la société dont il était le président. L'enseignement est atteint lui-même, car les inspecteurs allemands imposent sans cesse un nombre plus élevé d'heures d'étude pour l'allemand à des enfants qui ne savent pas encore lire en lituanien. C'est un procédé ridicule. A Kaunas, un certain M. Richter se distingue surtout par ses rigueurs. De semblables mesures donnent un résultat contraire, les enfants ont une aversion profonde pour la langue qui leur est imposée par des moyens si contraires à la pédagogie. Tout le monde en Lituanie comprend l'utilité de connaître la langue d'une grande nation occidentale, mais s'indigne seulement que le peuple allemand, qui se dit civilisé, emploie des procédés que les Russes eux-mêmes ont cessé d'employer.

Sous le régime russe, l'enseignement se donnait en lituanien dans les écoles primaires lituaniennes; on ne commençait à enseigner le russe aux enfants que dans les classes de troisième et quatrième année.

Ce qui est encore fort regrettable, c'est que le gouvernement allemand en Lituanie a deux poids et deux mesures; ce qui est permis aux polonisants est défendu aux Lituaniens. Par exemple, les polonisants avec l'abbé Michalkevitch, de Vilnius, jouissent de la complète liberté de fonder des écoles, même avec l'argent envoyé par le comité de Vevey (Suisse), pour secourir les victimes de la guerre en Lituanie (plus d'un demi-million de francs aurait été employé dans ce but). Le gouvernement civil et militaire ne s'oppose nullement à ce que Varsovie fournisse des instituteurs et des agitateurs polonais à Vilnus, tandis que les Lituaniens ne peuvent communiquer de village à village.

Il m'est impossible d'énumérer ici toutes les fautes commises par les autorités allemandes en Lituanie. Je me refuse à croire que le haut gouvernement de Berlin en soit fautif, car, par ses agissements, le gouvernement d'occupation en Lituanie agit contre les intérêts allemands. Il me semble que le plus responsable est le gouverneur, prince Isenbourg, dont les agents se comportent plus mal dans le pays que les fameux Tschinovniks russes.

Kauno Skyriaus Lietuvių Dr-jos Nukentėjusiems Del Karės Šelpti Šv. Tėvui Prašymas.

Kaunas, Geg. 18 d. 1916 m.

Šventasis Tėve.

Mes Lietuvos kunigai puolę po Tavo Šventenybės kojų drįstame išreikšti savo didžiausią pagarbą ir nurodyti dideliai mūsų Tėvynės nelaimingą padėjimą.

Mūsų nuo karo išnaikinta šalis, daug bažnyčių sugriauta, mūsų kaimenėlė išvaikyta ir yra dažnai be duonos ir pastogės.

Jūsų tėviška širdis atjautė kitų nukentėjusių del karo šalių nelaimes, ir Jūsų Šventenybė malonėjote ištiesti jiems pagalbos ranką.

Mes tikimės, kad Jūsų Šventenybė taipos gi lygiai atjaus ir mūsų žmonių vargus.

Mes esame tikri, kad Jūsų tėviška globa pasieks ir mus. Ikšiol Lietuva negavo jokios pašalpos.

Tikėdamiesi Jūsų Šventenybės atjautimo ir pasigailėjimo mūsų nelaimingai tautai, mes prašome jai ir sau taipos-gi Jūsų apaštališko palaiminimo, be to išreiškiame Jūsų Šventenybei mūsų didžiausią pagarbą.

Pasirašo:

Prez. Kun. Šovo Clemens D. Th.
Sekret. Kun. Jonas Petrašis
Iždin. Kun. Juozas Tumulonis
Nariai: Prel. kun. A. Dambrauckas S. Th. M.
Kun. Kan. M. Dabrila.

Très Saint Père.

Nous prêtres de Lithuanie, agénouillés aux pieds de votres saintété, osons lui présénter nos hommages filiaux les plus respectuex et Lui exposer la bien triste situation dans laquelle se trouve nôtre malheureuse patrie.

Notre pays est devasté par la guerre. Beaucoup de nos églises sont ruinées, nos ouailles sont dispersées et parfois elles sont sans pain et sans abri. Le coeur paternel de Vôtre Saintété s'attendrit sur les miséres d'autre contrées qui ont été atteintes par cette affreuse guerre et Vôtre Saintété a daignê leur tendre la main en leur portant secours; nous ésperons qu'elle sera egalement touchée par l'immense malheur qui a frappé nôtre peuple. Nous sommes certaines qui Vôtre Saintété etendra à nous Sa sollicitude paternelle.

Jusqu'à présent la Lithuanie n'a reçu aucun secours.

En éspérant de Vôtre Saintété un signe de sympathie et de compassion pour nôtre malheureux peuple nous demandons pour lui ainsi que pour nous mêmes la bénédiction apostolique et nous supplions Vôtre Saintété d'agréer nos humbles hommoges.

Président de la société lithuanienne pour secours aux devastés par la guerre:

Sécretaire:
Tresorier:
Membres:

Potam seka Vilniaus Centralinio Komiteto paliudijimas, kad minėtame prašyme teisingai yra Lietuvos vargingas padėjimas nupieštas.

Čion jį taipos-gi talpiname.

Der Vorstand
Des Litauisches Vereins
Für Kriegshilfe.
Wilna, Grosse str. 30.

Das litauische Wilnaer Central comitee bezeugt hiermit, dass in der Bittschrift der Kownoer Filiale des litauischen Kriegshilfsvereins die Hilfsbedürftigkeit Litauens richtig dargestellt ist, und bittet Eure Heiligkeit ebenfalls, den Litauer die gnädige Hilfe des Heiliges Stuhles angedeihen zu lassen. *Wilna, den 19. Mai 1916.*

Der Vorstand des lithuanischen Kriegshilfsvereins

Parašai:
Dr. A. Smetona,
P. Dogelis, Pfarrer
Dr. Med. Wileischis
A. Stulginskis, Dipl. Landw.
R. Zmuidzinavyčius
E. Wileischienė
Dr. Basanavyčius.

„The New York Times", Sunday, August 13. 1916.

Lithuania swept by war six times
Investigators from United States Tell of Plight
They Found the Country In.
Germans Rebuild Kovno

Governor Izenburg's Plan to Annex the Province to Poland

Rouses Vehement Protest.

How Lithuania has fared during the European war was told in detail yesterday by the Rev. Dr. Vincent Bartuchka of Mount Carmel, Penn., and Dr. J. J. Bielskis of Hartford, Conn., who have just returned from there after having been abroad for four months as a commission to investigate conditions in that country and arrange for reilef under the auspices of the Lithuanian National Council of America, the Catholic Federation of America, and the Lithuanian Roman Catholic Alliance.

The pair came here by way of Italy, where Dr. Bartuchka had gone to have an audience with the Pope at Rome, during which he told the latter of conditions as he found them. The Commissioners also reported their findings in Berlin, and, they say, were able to present facts which caused the German Government to express surprise and promise to remedy certain evil conditions which were pointed out. Dr. Bartuchka is a Russian subject, as a native Lithuanian, and Dr. Bielskis is an American of Lithuanian antecedents. They were able to make their investigation through permits from the German Government secured at the instance of Ambassador von Bernstorff before they left this country.

In spite of this Dr. Bartuchka was put under surveillance at Vilna for several weeks through a mistake as to his indentity and fined, but the mistake was later rectified and the fine refunded.

Lithuania is at present in the active war area, as along its eastern border the Russian offensive is partly taking place. The investigators say the people of Lithuania, however, do not think the Russians will be able to break through on the line from Riga to Baronovichi, which is held by the Germans, as the latter are very strong there. They say even the Russian engineers do not think there will be progress by their armies in this section which practically is the frontier of Lithuania, and pin their hopes on efforts against the Austrians further south, where already significant gains have been made.

The Country in Ruins.

Lithuania, which before the war was under Russian rule and now is under German, has been crossed and recrossed six times during the war by the contending Russian and German armies, and the struggle has left the country in ruins and at least one-fourth of the population destitute and starving, according to Drs. Bartuchka and Bielskis.

Following is an account of conditions they have observed, as they told it yestorday:

„The head of the Government of Lithuania under the present German rule is General von Hindenburg, who occupies the house of the former Russian commendant in Kovno. There were formerly five districts under Russian rule and they have been consolidated into three under the Germans as follows; The Government of Kovno and Courland, the Governement of Vilna, and Suwalki, and the Governement of Grodno. We visited the first two districts very thoroughly, but were not allowed to go into Grodno, which is near the immediate battle front now.

„General von Hindenburg is in absolute control over the whole of Lithuania. Under him, the civil Government of Kovno and Courland are administered by Prince Izenburg von Birstein, whith Rittmeister Mohl as his first adviser. For Vilna and Suvalki, the civil heads are Count York and Oberbuergermeister Meyer Pohl of Vilna.

„From Germany we went first to Kovno. We found the buildings had all been ruined by the bombardment, but that the German soldiers had been set hard to work rebuilding and that most of the buildings had been repaired. The Lithuanian Seminary buildings were smashed and the Russian Orthodox churches were in many cases destroyed. They told us that at the time of the German incursion the Arch Hierarch himself had put the torch to a very famous church, that had been historic ever since it was built in the fourteenth century by Grand Duke Vitautas. One church had been turned from Russian Orthodox worship to Roman Catholic, and the Russian Orthodox cathedral had been converted to Protestant uses for the benefit of the German soldiers.

„The names of the streets and all street signs were in German. Some of them were renamed after the principal German Generals who had occupied the territory. Eichorn, Litzmann, and Ludendorf among them, and the principal street, called Nicholas Prospect under Russian rule, had been converted into Kaiser Wilhelmstrasse. It was the same through the other Lithuanian cities, except that in the rural districts names and street were in German and Lithuanian both.

„We did not see the great Kovno fortifications until we were almost ready to leave, when the son-in-law of General von Hindenburg took us through them in an automobile and showed us how they had been ponded by the great german guns when they made their attack.

Political History During War.

„But the most interesting thing of all is what we learned of the political history of Lithuania during the war.

„Prince Izenburg, through relationships and other ties, was distinctly Polish in his sympathies. He had many Poles from Posen on his staff. Therefore, as soon as German possession was assured, a systematic attempt to Polonize Lithuania had been begun.

„Persons with Polish sympathies in Vilna had sent a memorandum to the Kaiser asking that Vilna and Suwalki be set aside and annexed to a future independent Poland. It is interesting to note that exactly the same proposition was advanced in a mass meeting by Poles held in Washington last year.

„Poles outside their own country also carried on an extensive propaganda to this effect centred in a committee which had headquarters in Vevey, Switzerland. The novelist Sienkewicz was a leader in this movement. These Poles made common cause with those in Lithuania of like sympathy. They poured money into the country for the purpose of founding schools where only the Polish language should be taught and there 500 of these schools in provinces of Vilna and Grodno alone. The idea was that when peace came the annexation plea would be furthered by representations that Polish language and instituations already flourished in Lithuania and therefore it was natural to annex Lithuania. The idea is held by many people that the Poles and Lithuanians are actually the same race, but nothing could be further from the fact, for Lithuanians are not Slavs at all.

„The Germans had this same idea, and fell in with the policy of Prince Izenburg, whose efforts were aided by the fact that the chief head of the Roman Catholic Church in Vilna, was a Polish sympathizer, Monsignor Michalkevich.

„When this tendency had become plainly noticeable, the Lithuanian intelectuals protested to Germany against the policy of Izenburg. The German Government investigated. The state of helplessness of Lithuania may be imagined from the fact that German officials could not find the very name of the country on the map. The Russians had changed it to Northwestern Section.

„The investigation convinced the Germans that the Poles and Lithuanians were people with opposed interests. As a result they definitely constituted Lithuania as a country by itself. They even fixed boundaries for it. These boundaries include the five Russian provinces mentioned before. The southern line is the Augustov Canal, a military strategic point, which is not without significance. The Lithuanians are satisfied with this definition of their country, because, although it does not restore historic Lithuania, it is correct on racial grounds.

„The Germans established a Custom House at Lapy on the border and set heavy import duties against products from Poland, thus effectually seperating the two countries. They also put duties on imports from Germany itself. It is Important to remember that Germany has not annexed Lithuania. It has simply administered its Government from a standpoint of military occupation.

„To this extent Lithuania feels grateful to Germany from a political standpoint. The nation for the present moment, stands delivered from Russian rule, with the hope that it may be restored to independence. Considering the war possibilities from all sides the Lithuanians feel that Germany may be interested in having a set-off to the future possibly independent Poland, and that Lithuania would be a valuable buffer state for Germany in the area it occupies.

„After we left Lithuania we went Berlin and put before the civil government there some of the things the military Government in Lithuania had done. They expressed great surprise and promised to ameliorate some of the hardships. From what we learned there and in Lithuania, we vould not be surprised if the regime of Izenburg and Michalkevich is ended soon.

Ebb and Flow of War Left Little.

„As far as the economie side goes Lithuania is a ruined country. The sixfold passing of fighting armies has left it inert. Easily onequarter of all houses and property has been destroyed. The Russians destroyed everything they could when they retired. The Germans did more damage when they came. From the two armies everything that was not destroyed was requisitioned to this point that the farmers have about one in ten of their former horses and cattle; 200 000 Lithuanians were forced to accompany the Russian Army into Russia when it retired.

„Although Germany has brought her resources to bear the country cannot be farmed, for the stock is all gone. There is not a factory in operation. After a time the Germans began bringing some necessities in for

those who could pay for them in gold. A pound of salt cost 35 pfennigs, where it formerly cost 5 or 6, and other things in proportion.

„About one-quartier of the population, the working classes mostly, are in absolute want. There is no way for them to get anything, for there is no work. They are kept alive only by what others can spare them. The Germans tried to enforce the bread cards, and etc., but the people would not adhere to the regulations, and the authorities thought it better not to press the point.

„This is in line with the evident policy they now have of holding the good-will of the people. They now permit the schools and colleges to be conducted in the Lithuanian language, but the study of German is obligatory. In the beginning they tried to Germanize the schools and forbid the continuance of the schools conducted by Lithuanian organizations.

The taxation system still rests on the general system established by the Russians, exept that other taxes have been added. Every man between 16 and 60 had to pay a tax of 6 marks the first year and 8 the second, but the right is reserved for the local authorities to raise the taxes on the individual when they find he has more means. This can be raised as high 6000 marks. These taxes, of course, go entirely to German uses.

„One tax was established for those who kept dogs. It was decreed that each dog owner in the country must pay 10 marks and in the city, 30 marks. There was a great outry over this and serious trouble was threatened, so the tax was revoked.

„After we left Lithuania we had an audience with the Pope. We told him of the condition of distress we had found, and he was much surprised, because it had generally been understood that part of the contributions raised for the Poles was to go to Lithuania. But the Poles have not given one cent for this purpose. We asked that he appoint a day on which funds would be raised for Lithuanians in all Catholic churches, and he agreed to do this if the three Bishops in Lithuania would write him a joint request. This is being done. The President of the United States has also promised to set apart a Lithuanian Day in this country and we hope by this means to raise something for the relief of our suffering country.“

Drs. Bartuchka and Bielskis and others will make lecture tours through the Catholic churches and in other places the purpose of raising relief funds.

Prezidento proklemacija.

Whereas, I have received from the House of Representatives of the United States a resolution, passed July 21, 1916, reading as follows:

Whereas in the various countries now engaged in war there are four millions of Lithuanians, the greater majority of whom are destitute of food, shelter and clothing; and

Whereas millions of them have been driven from their homes, without warning, deprived of an opportunity to make provisions for their elementary wants, causing starvation, disease and untold suffering; and

Whereas the people of the United States of America have learned with sorrow of this plight of millions of human beings and have most generously responded to the cry for help whenever such an oportunity has reached them;

Therefore be it

"Resolved that in view of the misery, wretchhedness and hardships which these four millions of Lithuanians are suffering the President of the United States be respectfully asked to designate a day on which the citizens of this country may give expression to their sympathy to the funds now being raised for the relief of the Lithuanians now in the war zone.

"And Whereas, I feel confident that the people of the United States will be moved to aid a people stricken by war, famine and disease;

"Now, therefore, I, Woodrow Wilson President of the United States in compliance with the request of the House of Representatives thereof, do appoint and proclaim Wednesday, November 1, 1916, as a day upon which the people of the United States may make such contributions as they feel disposed for the aid of the stricken Lithuanian people.

"Contributions may be adressed to the American Red Crooss, Washington, D. C., which will care for their proper distribution.

In witness whereof, I have hereunto set my hand and caused the seal of the United States to be affixed.

Done at the City of Washington this thirty first day of August, in the year of our Lord one thousand nine hundred and sixteen, and of the Independence of the United States the one hundred and forty-first."

Pasirašyta: Woodrow-Wilson.

Prie „Lietuvių Dienos" istorijos.

Su dideliu entuziazmu rengtasi prie „Lietuvių Dienos", su dideliu triukšmu ji buvo apvaikščiota, da didesnis sujudimas kilo jąją užbaigus. „Lietuvių Dienos" C. Komiteto besiartinant veikimo likvidacijos, didelis sujudimas kilo laisvamanių pusėje, kaip C. Komitetą palaikius toliau, paardžius katalikų organizacijas ir atsiekus seniai-seniai pageidaujamą tikslą pridengti „Liet. Dienos" nuveiktu darbu savo nuogumą, ir pasigarsinus visuomenei su pasisavinusiais svetimais nuopelnais, lengviau patraukti mažiau atsargesnius asmenis į laisvamanybės varžą.

Gudrus sumanymas — ir žūt ar būt rūpintasi jįjį įkūnyti. Šios progos praleisti negalima, kad nepanaudojus savo reikalams. Ir imtasi agitacijos žodžiu ir spauda, kad „Lietuvių Dienos" C. Komiteto pratęsti veikimą neapribotam laikui.

Katalikams su tuo sutikti, tai reikėtų išsižadėti savo didžiausios ir daugiausiai aukų surinkusios organizacijos „Tautos Fondo". Prileidus kad C. Komitetas, kuris buvo sutvertas tik „Lietuvių Dienai", pasiliktų ir toliau, katalikams reikėtų dirbti ir su „Tautos Fondu" ir su „L. D. Centr. Komitetu", kurio toksai pat tikslas rinkti aukas nukentėjusiems del karės lietuviams. Beto pažymėtina, kad ir „Lietuvių Dienoje" „T. Fondo" skyriai dirbo daugiausiai, laisvamanių-gi darbas kaip pačiam C. Komitete pav. tags'ų ir raikščių komisija, tik suviliojo daugelį vietų, taip lygiai ir daugelyje vietinių sąstatoje tik buvo komiteto dapildymui.

Aiškus dalykas, kad katalikams vienoj ir kitoj organizacijoje toj pačioj vietoje ir nekartą labai mažoje, negalima yra dirbti. Jiems lieka arba atsisakyti nuo savo organizacijos „Tautos Fondo", ir dirbti toliau pratęsus C. Komiteto veikimą, arba laikytis griežtai Wilkes-Barre visuotinojo susivažiavimo rugp. 17 d. 1916 m., per kurį buvo įsteigtas C. A. L. Komitetas ir tik tai „Lietuvių Dienai" nutarimo, kuriame pasakyta, kad „Liet. Dienos" C. Komitetas, užbaigęs „Lietuvių Dienos" darbą ir išdavęs atskaitą, gyvuoti nustoja.

— Katalikams da neišreiškus savo nuomonės sulyg „Liet. Dienos" C. Komiteto" pratęsimo, patsai jau C. Komitetas pos. Lapkričio 30 d. 1916, ypatingai į jįjį įėjusieji laisvamaniai nariai, neesant tuom tarpu posėdyje katalikų Komitete atstovams, pasirūpino pravesti rezoliuciją šaukti visuotinąjį susivažiavimą New Yorke bendros visų srovių organizacijos įsteigimui. Vienam C. Komiteto nuo katalikų nariui pareikalavus, jeigu jau šaukti susivažiavimą visuotinąjį reikia būtinai susitarti su Centralėms A. L. organizacijomis ir jųjų išgauti pritarimas, jeigu norima

susilaukti gerų pasekmių. Įnešimas tapo priimtas ir nutarta susivažiavimo sušaukime „susižinoti su Am. Lietuvių Taryba, A. L. T. S. ir L. S. S., kad atlikus visą prirengimo darbą ir sušaukus visuotinąjį susivažiavimą ne vėliau...

C. Raštinė išsiuntinėjo paklausimus į rezoliucijoje pažymėtas organizacijas, kokia jųjų nuomonė tame reikale ir išgauti jųjų pritarimą.

— A. L. T. S. — tautininkų laisvamanių organizacija, kuriai labiausiai rūpėjo susivažiavimo šaukimas, augščiaus minėtų motyvų delei, pasiskubino tuojau pritarti; L. S. S. atsisakė dalyvauti kaip sušaukimo reikale taip lygiai ir susivažiavime. A. L. Taryba gavusi C. K. raštinės paklausimą, pasiuntė ankietos keliu į visus Tarybos narius idant sužinojus jųjų nuomones, ir davus atsakymą C. K. raštinei. Kun. Dr. Pr. Augustaitis, A. L. Tarybos sekretorius tuojau pranešė C. Raštinei, kad užklausimas Tarybos nariams pasiųstas ir gavęs nuo jųjų atsakymą apie ankietos rezultatus tuojau praneš raštinei. C. Komiteto raštinei nelabai, matyt, rūpėjo A. L. Tarybos atsakymas, ir jojo da negavus paskelbė visuotinąjį suvažiavimą New-Yorke, N. Y. sausio 15 ir 16 dd. ir jau pradėjo agituoti specijaliai laiškais po vietinius tiktai „Lietuvių Dienai“ susitvėrusius komitetus, kad jie reikalautų C. Komiteto gyvavimą pratęsti.

Kun. Dr. Pr. Augustaitis „Liet. Dienos“ C. Komiteto I sekretorius persergėjo C. Raštinę, keliais laiškais, kad ji tokio pavojingo žingsnio nedarytų, o jeigu jau padarė, kad pasirūpintų susivažiavimą atšaukti, pakol neužbaigs galutinas tarybas su A. L. Taryba, kuri kaip paskiau paaiškėjo iš atsakymų, tiktai susivažiavimo šaukimo būdui nepritaria, o į tarybas visai neatsisako įeiti visų srovių vienybės sudarymui. Antra su susivažiavimu nėra taip skubus reikalas, jogei C. Komitetas da patsai negreit galės su „Lietuvių Dienos“ reikalais apsidirbti. Kun. Dr. V. Bartuška, atsisakius L. S. S. ir gavus naujus pasiūlijimus iš A. L. Tarybos sueiti vienybėn, reikalavo Centro Komiteto extra susivažiavimo.

P. M. Šalčius Centralės Raštinės raštininkas nė kiek nesiteiravęs su C. A. L. Komiteto nariais kas daryti toliau, atsako kun. P. Augustaičiui ir kun. Bartuškai, kad C. Raštinė visai nemananti nors ir dalykams virtus kitaip, šaukti extra susirinkimą, C. Komitetas, girdi, esąs augščiausioji lietuvių organizacija ir neturi reikalo su jokiomis kitomis organizacijomis skaitytis.

Ir taip Centralinė Raštinė, p. M. Šalčiaus atstovaujama, paspyrusi organizacijas, kurios C. Komitetą sutvėrė, nepaisiusi kun. Bartuškos pasiūlijimo šaukti kitaip dalykams virtus komiteto posėdį, nepaklausiusi kun. Augustaičio po kelis kartus griežtų persergėjimų, kad pasirodys

vieši protestai spaudoje prieš Centr. Raštinės sauvalį, nelegalį ir netaktingą pasielgimą, laužydama tečiaus to pačio C. Komiteto Lapkr. 30 d. 1916, augščiau minėtąjį nutarimą paskelbė susivažiavimą New-Yorke sausio 15-16 dd. 1917 m., į kurį net ne visi C. Komiteto nariai gavo Raštinės pakvietimus.

Kaip buvo tikėtasi, tuojau turėjo pasirodyti spaudoje pačių C. Komiteto narių protestas, prieš Centralinės Raštinės nelegalį darbą ir pačio komiteto nutarimų laužymą. Štai protesto tekstas:

Organizacijų atstovai susivažiavime rugs. 17 dd. 1916 m. Wilkes-Barre, Pa., įsteigė C. A. L. Komitetą nukentėjusiems del karės šelpti vien tik „Lietuvių Dienai".

„— C. A. Lietuvių Komitetas posėdyje lapkr. 30 d. 1916 m. Wilkes Barre, aukoms nesustojus da plaukti, nutaręs pratęsti savo veikimą iki gruod. 31 d. 1916 m., srovių susivienijimo pakeltame klausime išnešė rezoliuciją, kad „C. Am. Lietuvių Komitetas sudaryti visoms Am. Liet. srovėms centralę organizaciją paveda C. Komiteto raštinei tuo reikalu susižinoti su A. L. Taryba, A. L. T. Sandara ir L. S. S., kad atlikus visų prirengimo darbą ir sušaukus visuotinąjį suvažiavimą ne vėliau sausio 15 d. 1917 m.

Kadangi dabar Centralio Komiteto raštinė, dar negavusi A. L. Tarybos oficijalio atsakymo tame reikale išsiuntinėjo pakvietimus į organizacijas siųsti delegatus susirinkiman ir tokiuo būdu sulaužė C. A. L. Komiteto augščiau minėtą nutarimą.

— Kadangi vėl Centralės raštinės C. A. Komiteto neįgaliotas paleidimas į lietuvių komitetus ankietos, kartu agituojant už jųjų gyvavimo pasilikimą priešinasi Wilkes Barre visuotinojo suvažiavimo nutarimui ir minčiai, būtent kad kaip Centralis, taip ir vietiniai komitetai sąstatoje kokioj jie yra gali būti tiktai vienai Liet. dienai, todel mes C. A. K-to žemiau pasirašiusieji nariai laikome sau priederme viešai protestuoti prieš C. Komiteto raštinės nelegalį pasielgimą ir reikalaujame nuo C. A. Komiteto raštinės mūsų visuomenės didesnės ar mažesnės dezorganizacijos išvengimui griežtai laikytis Wilkes-Barre visuotinojo susivažiavimo ir C. A. Komiteto posėdžių nutarimų.

Kun. Dr. V. Bartuška — Vice-pirm.,
V. Lukoševičius — Iždininkas,
Kun. Dr. Pr. Augustaitis — I Sekret.

C. Raštinės, pasirodo, ne paisyta nei protesto. P. M. Šalčius laisvamanių įkvėptas ir remiamas pradėjęs pavojingą kelią, ir nenorėdamas prisipažinti suklydęs, žengė tolyn nežiūrėdamas, kad ir reikės sukompromituoti visas komitetas ir įnešti didesnę suirutę mūsų visuomenės gyvenime. Žinoma, kad nelegalis, sauvalis, dideliai netaktingas darbas negalėjo atnešti nieko gero nė patiems laisvamaniams, katalikų-gi akyse jie tik pasirodė da menkesni tėvynainiai ir politikai negu apie juos pirmiau manyta.

Laisvamanių neapsvarstytas žingsnis nenusisekė. P. M. Šalčius po C. Raštinės priedanga į šaukiamąjį suvažiavimą negalėjo važiuoti nė katalikai nė socijalistai. — Susivažiavę keletas laisvamanių organizacijų delegatai trukdė tik C. Komiteto posėdį, kuris įvyko tą pačią dieną, dažnais atsilankymais ir įvairiais savo reikalavimais. Nenuvykusiame p. M. Šalčiaus sušauktamjame susivažiavime, reikėjo vis-gi stengtis kaip nors pasiteisinti prieš visuomenę. — Politikai nepavykus nutaria C. Komitetą palikti, bet vien tik aukų rinkimo darbui. Tokiu būdu surasta, mat, išėjimas iš klampynės ir yra geras nors tik paviršutinis motyvas užsipulti ant katalikų, kad jie vienybę suardė ir kad jiems visai nerūpi šelpimo darbas. Ant to arkliuko užsisėdę jau jie pradėjo joti ir kaltinti katalikų veikėjus už šelpimo darbo trukdymą.

Apsvarsčius dalyką bešališkai, mes matome, kad visa kaltė už įnešimą suirutės į mūsų gyvenimą, krinta ant laisvamanių, kurių vardu kalbėjo ir veikė p. M. Šalčius, C. Komiteto raštinės vedėjas. Jeigu jisai būtų laikęsis Wilkes Barre, Pa. visuotinojo susivažiavimo nutarimų ir Komiteto neįgaliotas būtų nevaręs priešingo minėtojo susivažiavimo nutarimams, katalikų visuomenė būtų nenustojusi užsitikėjimo C. Komitetui. 2) Jeigu jisai šaukdamas susivažiavimą būtų laikęsis griežtai C. Komiteto Lapkr. 30 d. 1916 nutarimų, būtų nekilę pačių C. Komiteto narių protestai prieč Centralę raštinę. 3) jeigu jisai galutinai būtų paklausęs C. Kom. narių persergėjimų laiškais, ir apsvarstęs pasekmes, kurios jam buvo nurodomos kaipo galinčios kelti viešų protestų, kurie turėjo įvykti, tasai keblus C. Komiteto ir šelpimo darbo padėjimas būtų neįvykęs.

Mes katalikų negalime niekados kaltinti už šį negeistiną mūsų gyvenime atsitikimą. Katalikai visados norėjo ir nori dabar bendrai dirbti, su visomis srovėmis, tai bent šelpimo darbe. A. L. Taryba savo atsakyme C. Raštinei aiškiai pabrėžė vienybės norą, tik ji negalėjo sutikti su būdu, kurį C. Raštinė pasiėmė vienybės sudarymui. A. L. Taryba pasiūlė tam pačiame atsakyme ir kelius, kokiomis srovės galėtų tartis vienybės sudarymui.

Pasitarimams durys buvo ir yra atdaros — tik C. Raštinė į vietą to, kad paduoti organizacijoms sugestijas, kurias iš organizacijų atsakymų patyrė, pati sauvaliai, net da nesulaukusi A. L. Tarybos atsakymo panorėjo visą atlikti.

Beto pažymėkime ir tą faktą, kad C. Komiteto išneštoji rezoliucija sulyg visuotinojo susivažiavimo sušaukimo visai nebuvo pažymėta, kad susivažiavimas šaukiamas bendros visų srovių šelpimo organizacijos sudarymui, — tuomet vėl būtų kitaip dalykai virtę. C. Komitetas kaip pačiame posėdyje, taip ir pačioj rezoliucijoje išneštoj turėjo mintį srovių susivienijimą... „C. K-tas pripažįsta būtinai reikalingu daiktu sudaryti bendrą visoms Am. Liet. srovėms organizaciją“.

— Am. Liet. Taryba toj mintyje ir davė C. Raštinei atsakymą, kad durys visoms srovėms atidarytos į tarybas su Am. L. Taryba. Tarkimės bendrai, kokiomis išlygomis galime sudaryti bendrą Am. L. Tarybą. Bet laisvamaniams vėl rūpėjo išgriauti visų katalikiškųjų organizacijų augščiausiąją įstaigą — Am. Liet. Tarybą ir tam nepasisekus pradėta tuomet jųjų susivažiavime saus. 15-16 1917 kalbėti vien tik jau apie šelpimą.

Negalime nepripažinti laisvamaniams nors to, kad, galutinai pamatė savo klaidas, būtent politikos varymą nuo pat pradžios C. Komiteto susitvėrimo iki paskutiniam jųjų susivažiavimui New Yorke, N. Y. ir nusprendė palaikyti C. Komitetą vien tik šelpimo darbui. — Wilkes Barre, Pa. visuotinamjame susivažiavime 18 rugs. 1916, ne kas kitas, kaip tik tautininkai laisvamaniai įnešė srovių politikos klausimą, aišku jiems rūpėjo tų srovių klausimą palaikyti iki galui savo apmirusios srovės atgaivinimui. Katalikai tai matė — per tai jie ir pareikalavo ir pravedė Rugs. 18 r. nutarimą, kad C. Komitetas yra sutvertas tik vien „Lietuvių Dienai“, per tai jie tik ir sutiko, kad C. Komitete būtų lygiai kaip katalikų, taip ir tautininkų laisvamanių atstovų ir kad katalikų šiam komitete nusileidimu niekas vėliau nesivadovaus kokiuose nors srovių klausimuose.

Katalikai aiškiai parodė Wilkes-Barre Pa. darydami tokias dideles nuolaidas, kad jiems rūpi ne politika, bet lietuvių šelpimas, šelpimo darbe jie gali dirbti su visais, kurie tik nori dirbti. Srovių-gi vienybės klausime, katalikai neišsižadės niekados Am. L. Tarybos. Kam rūpi vienybė katalikai visados buvo ir bus pasirengę tartis, tos vienybės sudarymui.

Centr. Am. Liet. Komiteto posėdis.

Sausio 16 d. įvyko C. A. L. Kom. posėdis New-Yorke World Building'e. Nors C. Raštinės buvo skelbiama, kad susirinkimas yra šaukiamas idant likviduoti komitetą, tečiaus pasirodžius, kad „Lietuvių Dienos“

darbas da nėra užbaigtas, taip kad likvidacijos klausimas nebuvo nė svarstomas. Iš C. Raštininko pranešimo paaiškėjo, jog „Lietuv. Dienoj" vardu įplaukė nukentėjusiems del karės šelpti lietuviams iki šiol $171.368.36. Iš svarbiausiųjų komiteto nutarimų, tai aukų paskirstymas šitokiomis dalimis: „Globai" Petrograde $5000.00; „Lithuania'i" į Fribourg'ą Šveicarijon $25.000.00; likusius apie $80.000.00 užimtosios Lietuvos sušelpimui.

Beto raštinės tapo pranešta, kad T. Fondas paskolinęs C. Komitetui $1000.00 sugrąžinimo nereikalauja, ir priskiria juos prie „Liet. Dien." surinktų pinigų sumos. „Gelb. Fondas" paskolintus C. Kom. pinigus pareikalavo sugrąžinti.

Lietuvos neprigulmybės deklaracija.

(Inteikta Suvienytų Valstijų prezidentui, Apaštališkam Delegatui ir Europos valstijų ambasadoriams Washington'e, D. C. Sausio mėnesį 1917 metų).

Lietuvių tauta, sudaranti skirtingą šaką Indo-europeiškos rasės, nuo praistoriškų laikų gyveno į piet-vakarius nuo Baltijos jurių, Nemuno baseine.

Iš visų tautų gyvenančių Baltiko pakraščiais viena Lietuva sudarė 13-ame amžiūje galingą valstiją. 14-ame amžiūje Lietuvos valstijos rubežiai siekė Baltijos ir Juodųjų jurių. Savo politiškos galybės laikais Lietuva sulaikė Teutonų žengimą į Rytus (1410) ir tuo palaikė Europos lygsvarą. Iš kitos pusės Lietuva savo krūtine apgynė Europos krikščioniškąją civilizaciją nuo antpludžio totorių gaujų.

Tais laikais Lietuva nepažinojo vergijos. Amžiams bėgant ji sudarė savo politiškas tradicijas ir savitą tautos būdą. Nors 16-ame amžiūje del karių su Maskva Lietuvos didžiūnai ir buvo priversti sudaryti politišką uniją su Lenkais (panašią, kaip kad dabar Austrija ir Vengrija), — tečiau, į tai nežiūrint iki pat Lenkijos ir Lietuvos padalinimo (pabaigoj 18-o šimtmečio) Lietuva išlaikė ne tik savo tautinę individualybę, bet taip-pat ir politišką savyvaldą.

Vėliau, laikais baisių priespaudų iš Rusijos pusės, nors buvo uždrausta lietuvių spauda ir nuo 1864 iki 1904 metų nevalia buvo spauzdinti nei knygų, nei laikraščių, tečiau vis delto nebuvo nuslopinta lietuvių troškimai ir viltis atgauti neprigulmybę. Neprigulmybės troškimas gyvai apsireikšdavo ir liaudies dainose, ir literatūroje, spausdinamoje už Rusijos rubežių.

1905 metais Lietuva veikliai dalyvavo Rusijos tautų pasiliuosavimo iudėjime. Tais metais (21-22) lapkričio apie du tūkstančiu lietuvių delegatų iš visų Lietuvos kraštų susirinko savo senojoje sostinėje Vilniuje. Visos lietuvių politiškos partijos buvo atstovaujamos ir delegatai vienbalsiai pareikalavo Lietuvai politiškos laisvės.

Vėliau, užėjus Rusijoje žiauriai reakcijai, buvo sulaikyta įvykinimas Lietuvos reikalavimo. Vis delto lietuviai bent iš dalies išgavo teisę plėtoti literatūrą ir veikti apšvietos dirvoje; per 10 metų ramaus kultūros darbo lietuviai parodė nepaprastus gabumus literatūroje ir sugebėjimą steigti

mokyklas ir organizuoti apšvietos draugijas. Laikraščiai ir apskritai literatūra paplito po visą kraštą, švietimo ir ekonominės įstaigos ėmė klestėti; ėmė taip-pat augti sava prekyba ir pramonė.

Didžioji Europos karė atrado puikiai besiplėtojančią Lietuvą, bet tuo pačiu laiku politiškai perdalyta tarpe dviejų galingų valstijų: Rusijos ir Vokietijos. Traukdamies atgal lietuviai buvo priversti naikinti savo prigimtą šalį, gi eidami pirmyn turėjo terioti kraštą jų brolių ir vesti brolžudišką karę.

Dabar, šiuo kritiškuoju momentu, kada žmonija stovi prieš didžią problemą, būtent kad užtikrinus pasauliui pastovią taiką, mes, ingaliotieji atstovai Lietuvių tautos, skaitome savo teise ir priederme apreikšti mūsų gilų įsitikinimą, kad pastovi taika bus užtikrinta tik tuomet, jeigu kiekviena tauta turės teisę pati nuspręsti savo likimą.

Mūsų tautos vardu mes apreiškiame, jog:

Kadangi lietuviai nuo praistoriškų laikų gyvena toje pačioje vietoje ir niekados nėra ieškoję užgrobimo kitų šalių;

Kadangi Lietuva parodė didelę organizatyvę pajėgą ir sugebėjimą tvarkyties ant savo žemių;

Kadangi politiškoji Lietuvos laisvė virto neatskiriamu atributu lietuvių gyvenimo ir jų dvasios;

Kadangi Lietuva turėjo garbingą politišką praeitį ir yra padariusi žymius nuopelnus žmonijai;

Kadangi Lietuva jau 13-ame amžiūje buvo visa suvienyta po viena valdžia ir per keletą amžių išlaikė savo čielybę ir neprigulmybę;

Kadangi tik suvienyta ir politiškai neprigulminga Lietuva galėtų vykinti savo kultūrinius ir tautinius idealus ir nešti tikrą naudą visai žmonijai;

Kadangi perdalyta ir prispausta Lietuva būtų nuolatiniu grumojimu Europos ramybei;

Atsižvelgus į visa tai, mes, ingaliotieji lietuvių tautos atstovai, reikalaujame iš reprezentantų tų valstijų, kurios po karės tarsis apie taiką:

(1) Kad visa etnografiškoji Lietuva būtų suvienyta į vieną politišką kūną, ir

(2) Kad suvienytai Lietuvai būtų suteikta visiška politiška neprigulmybė.

Kunigas Jonas Žilius ir daktaras Julius J. Bielskis yra ingalioti inteikti kopijas šitos deklaracijos visų Europos valstijų ambasadoriams ir paskelbti tą deklaraciją tokiais būdais, kokius jie išras reikalingais ir naudingais lietuvių tautai.

Pasirašė:

Lietuvių Rymo Kat. Susivienijimas Amerikoje,
Tautos Fondas,
Amerikos Lietuvių Katalikų Federacija,
Lietuvių Blaivininkų Susivienijimas,
Lietuvių Darbininkų Federacija,
Amerikos R. Kat. Moterų Susivienijimas,
„VYČIAI“.

Prašymas į popiežių.

Amerikos lietuvių prašymas Jo Šventenybei popiežiui Benediktui XV.

Mes, lietuviai katalikai, klaupdamiesi prie Jo Šventenybės sosto, norime išreikšti savo sūnišką atsidavimą apaštališkam sostui ir savo dėkingumą už visas malones, kurias Šventasis Tėvas suteikė Lietuvių tautai.

Jūsų Šventenybe: Didelė nelaimė mūsų brolių numylėtoje Lietuvoje privertė mus atsikreipti į Jūsų maloningą širdį. Nuo pat karės pradžios mūsų šalis buvo lauku baisių mūšių tarp Rusijos ir Vokietijos armijų ir tapo veik visai nuteriota. Mūsų tėvai ir broliai prieš norą turėjo stoti į priešingas kariaujančias armijas, o tuom tarpu nubiednінti seneliai, moters ir vaikai neteko pastogės ir neapsakomą šaltį ir alkį kenčia, daugelis be laiko persiskyrė su šiuo pasauliu. Sunku ypač mažutėliams, kurie dėl stokos tinkamo maisto negali panešti karės kančių.

Nors Lietuvos kančios yra daug sunkesnės, negu Belgijos ir Lenkijos, nes dvi didžiulės armijos po keletą kartų ūžė šen ir ten per Lietuvos lygumas, naikinant ir konfiskuojant gėrybes, vienok, pasaulio mielaširdingoji ranka, šelpianti kitus, kaip va Belgiją, Lenkiją ir tt. nepasiekė Lietuvos.

Daugelis asmenų įvairių tautų aukavo kenčiančiai Lietuvai, bet kadangi tos aukos ėjo per lenkų komitetą Vilniūje, tai jų nekliuvo nukentėjusiems lietuviams. Tos aukos buvo sunaudotos įsteigimui lenkiškų mokyklų Lietuvoj, kad lenkinti mūsų tautą.

Liūdnas yra faktas, kad Lietuva taip mažai pasauliui tebuvo žinoma, kad net Lietuvos vardas buvo panaikintas nuo žemlapio Europos ir neturėdami atstovų nei prie valdžių didžiųjų valstybių, nei prie apaštališko sosto, tai nebuvo būdo ginti Lietuvos teises, nei-gi dabar apsakyti pasauliui apie kančias.

Nuo pat karės pradžios mes turime suorganizavę savo tautoje komitetus, bet dėl daugybės nukentėjusių mums trūksta ištekliaus suteikti jiems reikalaujamą pašelpą.

Todel reikalo verčiami ir paakstinti Jūsų mielaširdingumu kenčiančiai žmonijai, mes nužemintai meldžiame Jūsų Šventenybės paskirti dieną, kurioje katalikų tautos, aukaudamos bažnyčiose, galėtų parodyti mielaširdystę badaujančioms Lietuvos našlėms ir našlaičiams.

Mes meldžiame Jūsų Šventenybės palaiminti mūsų tautą ir šalį ir laikyti savo tėviškoje globoje.

Šita peticija buvo sumanyta ir užgirta suvažiavimo atstovų Amerikos Lietuvių Tarybos, Tautos Fondo, A. L. R. K. Federacijos, L. R. K. Bl. S., L. D. S., A. L. R. K. Mot. S., L. Vyčių sausio 10-11 d. d. 1917 m. Pittsburgh, Pa.

Buvo nutarta tos peticijos kopiją per delegatus kun. J. J. Jakaitį ir Dr. J. J. Bielskį įteikti apaštališkam delegatui, Jo Malonybei Jonui Bonzano, Washington, D. C. persiuntimui Jo Šventenybei popiežiui Benediktui XV.

Kun. J. J. Jakaitis, Tautos Fondo pirm.
Dr. J. J. Bielskis, A. L. Tarybos pirm.

Į Amerikos Lietuvių visuomenę atsišaukimas

Jau du metu atgal Amerikos Lietuvių Taryba pradėjo rinkti amerikiečių lietuvių parašus po peticija, kurioje reikalaujama Lietuvos suvienijimo į vieną politiškai-administratyvį kūną ir josios autonomijos. Ligšiol buvo surinkta apie 120.000 parašų.

Per tuos du metu pribrendo ir labiau paaiškėjo lietuvių politički reikalavimai. Šiandieną visos mūsų politiškos srovės (išskyrus dalį socijalistų) reikalauja Lietuvai visiškos politiškos neprigulmybės. Bet mūsų reikalavimai tuo bus tvirtesni ir tuo tikresnes pasekmes atneš, kuo didesnis skaičius žmonių tuos reikalavimus apreikš ir parems. Ne dalis mūsų tautos turi pareikalauti Lietuvai laisvės, bet turime jos pareikalauti visi lietuviai, kaip vienas žmogus. Taikos kongrese po karės turime parodyti ne šimtą tūkstančių amerikiečių lietuvių parašų, bet mažiausia tris kart tiek. Tik visai maži vaikai, kurie dar neišmoko rašyti, gali būti liuosi nuo priedermės pareikalauti Lietuvai laisvės.

Turėdama tai omenėje, Amerikos Lietuvių Taryba nutarė dar sykį kreipties į tuos Amerikos Lietuvius, kurie dar nepasirašė po peticija (ar patys, ar per kitus), kad netrukdami savo parašus prijungtų prie visų kitų.

Galima tikėties, kad šiais metais karė jau pasibaigs. Turime būti prisiruošę prie tos svarbios valandos.

Peticijos tekste bus padaryta maža atmaina. Žodis „autonomija" bus pakeista nauju „neprigulmybė". Mes manome, kad visi pasirašiusieji su ta atmaina sutiks. Jeigu kas tečiau nenorėtų sutikti ir malonėtų pasitenkinti tik senuoju reikalavimu Lietuvai autonomijos, tas lai praneša apie tai ne vėliau, kaip iki 1 d. balandžio šių metų šiuo adresu: Rev. F. Kemėšis, 50 W. 6-th Str., So. Boston, Mass. Tokio pavardė bus išbraukta.

Peticijos lapų ir nurodymų galima gauti pas A. L. T. vice-pirm. kun. F. Kemėšį, 50 W. 6-th Str., So. Boston, Mass.

Summi Pontificis

Invitatio ad iuvandos bello oppressos Lituanos.

Ab ipso belli initio innumeri Russorum et Germanorum exercitus in solo Lituaniae iam trium fere annorum spatio acerrime luctando terram istam funditus vastarunt.

R. D. Constantinus Olševski, Canonicus Capituli Samogitiensis, Lituanorum Romam legatus, nuperrime Summum Pontificem adiit atque Suae Sanctitati populi lituani calamitates exposuit simulque petens ut Dominus Papa collectam caritativam in cunctis Orbis Catholici ecclesiis ad iuvandos Lituanos ordinare iuberet.

Summus Pontifex Benedictus XV, qui vere paterno affectu omnes fideles diligit, cognito tristissimo Lituanorum statu, auxilio venire ipsis non tardavit, Etenim non solum donum (20 000 fr.) sed et has litteras Illustrissimo Episcopo Samogitiensi, Francisko Karevičius mittere dignatus est.

Illustrissimo ac Reverendissimo Domino

Domino Francisco Karevičius, Episcopo Samogitiensi. Cauna.

Segreteria di Stato
di Sua Santita
N° 26263

Dal Vaticano die 10 mens. Februarii 1917.

Illustrissime ac Reverendissime Domine,

Sanctus Pater accepto nuntio de tristi populi Lituani sorte magno animi dolore affectus est, cum enim florentes agri opulentesque civitates devastatae ac dirutae sint.

Qui benigni animi dolor magis auctus est, cum Sanctus Pater ex nuntio Comitatus Centralis Lituanorum cognovisset, nobilis Lituaniae infelices incolas a fratribus totius mundi, qui tantam beneficentiam erga alias belli victimas, praesertim Belgas et Polonos, exhibuerunt, fere oblitos minime iuvari, quamquam Lituani iam tanto tempore in miseria ac dolore languent.

Profunde dolens ob tantas filiorum suorum calamitates, qui pulcherrimo titulo semper Catholicae fidei ac Ecclesiae fideles permansisse ornati, Summus Pontifex non cessat: ferventes preces effundere, ut ipsi confortantes Divinae Misericordiae effectus quam citius consequantur.

Insuper Sua Sanctitas volens Ipse auxilii Lituanis ferendi particeps esse quantum semper crescens inopia Ipsi permittit, summam viginti

milium fr. ad stragem Lituanorum sublevandam praestare dignatus est. Quod modestum donum potius amorem Sancti Patris erga innocentes belli victimas testari debet.

Porro dura huius belli, quod iam triginta menses perdurat, experientia satis Summum Pontificem edocuit Lituaniae calamitates non posse nisi totius mundi auxilio praesertim eorum, qui belli vicissitudines minus experti sunt, allevari.

Quare Sanctus Pater licentiam potestatemque Tibi nec non ceteris Lituaniae episcopis dat implorandi omnes totius orbis terrarum episcopos confratres, ut ipsi hoc anno selecto die festivo, qui potest esse Dominica infra octavam Ascensionis Domini preces publicas atque collectam caritativam in omnibus Catholicis ecclesiis ad iuvandos infelices Lituanos ordinare velint, prout hoc populo polono factum est.

Summus Pontifex sperat omnes illos, qui fraternitatis christianae vinculis ligatos se esse sentiunt hanc paternam invitationem secuturos atque hos infelices iuxta eorum inopiam adiuturos esse.

Sua Sanctitas credit huius pii oboli fructus non solum indigentiam sublevaturos sed et spirituale confortamen praestituros esse.

Ad plenam benevolentiam erga infelices filios Lituanos ostendendam Summus Pontifex omnibus illis, qui Lituanorum miseriam sublevare aemulabuntur, specialem suam Apostolicam Benedictionem a corde impertitur.

Excellentia tua alios Lituaniae episcopos de his litteris certiores reddat, quo communi consilio omnia necessaria ad dona colligenda statuatis. Jam vero haec dona mittenda sunt vel directe vel mediante Sancta Sede Comitatui Lituanorum Executivo ad adiuvandos bello appressos, qui Comitatus sedem habet Lausannae Helvetiorum (Suisse).

Hac occasione usus libenti animo meam profundam aestimationem Excellentiae Tuae a corde transmitto Servitor Tuus:

(Signatum) P. Card. Gasparri.

Un appel du Pape pour les victimes de la guerre en Lituanie.

Très Illustre et Très Révérend Monseigneur!

Le Saint-Père a eu la douleur d'apprendre le bien triste sort qui est échu au peuple lituanien, tandis que les florissantes campagnes et les riches villes de cette laborieuse contrée sont aujourd'hui réduites à la détresse et à la ruine.

Mais ce qui a encore plus touché le coeur miséricordieux du Saint-Père, c'est le fait d'avoir appris par un message du Comité Central Lituanien que la charité des frères du monde entier après s'être déjà manifestée si souvent envers tant de victimes de la guerre et particulièrement envers les populations de la Belgique et de la Pologne, n'a pas encore atteint les malheureux habitants de la noble Lituanie qui depuis si longtemps languissent dans les privations et dans la douleur.

Profondément sensible aux souffrances de tant de ses fils qui possèdent le beau titre d'avoir toujours été fidèles à l'Eglise et à la religion, le Souverain Pontife ne cesse de faire pour eux de ferventes prières, afin qu'ils puissent obtenir au plus tôt des effets réconfortants de la Divine Miséricorde.

Désireux cependant de venir en aide aux Lituaniens et de participer personnelement à la collecte dans la mesure ou dans l'insuffisance actuelle des moyens et l'accroissement constant des détresses le permettent, Sa Sainteté a bien voulu désigner une somme de 20 000 fr. pour alléger le sort des Lituaniens. Bien que cette somme soit modeste, elle montre du moins l'amour du Saint-Père pour les innocentes victimes de la guerre.

Mais puisque la pénible exppérience de cette guerre qui dure depuis plus de trente mois lui a appris que pour secourir les misères de la Lituanie, une contribution mondiale de tous ceux qui, bien qu'ils ressentent le contrecoup de ce conflit inhumain, n'ont pas été soumis à une aussi dure épreuve, est surtout nécessaire, le Saint-Père a daigné Vous autoriser, Vous, ainsi que les autres évêques de Lituanie, comme il le fit déjà au profit des populations de la Pologne, à inviter les évêques, Vos confrères du monde entier, à choisir un jour de fête de cette année, qui pourrait être le dimanche dans l'Octave de l'Ascension, pour que dans toutes les églises catholiques des prières publiques et une quête charitablesoient faites pour les malheureux Lituaniens.

Le Souverain Pontife nourrit l'espoir que tous ceux qui sentent la nécessité de fraternité chrétienne répondront à cet appel paternel avec une générosité proportionnée à ces infortunés; il est confiant que le produit de cette pieuse obole constituera une aide effective durable, ainsi qu'un grand réconfort moral. A titre de bienveillance paternelle envers ses malheureux fils lituaniens et envers tous les bons fidèles qui rivalisent à amoindrir leur tristesse, le Souverain Pontife leur octroie de caeur à tous Sa Bénédiction Apostolique.

Votre Excellence voudra bien notifier cette lettre à ses collègues de l'Episcopat lituanien pour prendre, d'accord avec eux, les mesures opportunes dans le but de recueillir les dons qui peuvent être envoyés ensuite soit directement, soit par l'intermédiaire du Saint-Siège, au Comité Exécutif Lituanien de secours aux victimes de la Guerre, établi à Lausanne (Suisse).

Je profite bien volontiers de cette occasion pour Vous exprimer, très Illustre et très Révérend Monseigneur, mon estime sincère et distinguée.

Votre Serviteur,

(Signé) P. CARD. GASPARRI.

Excellentissimis ac Illustrissimis Fratribus

Archiepiscopis, Episcopis
Orbis Catholici
Episcopi Lituaniae
Salutem!

Infandum hoc bellum, cuius immani mole orbis fere universus pressus gemit, nonnullos populos adeo contrivit, ut, nisi cito iuventur, non interire vix possint. Quos inter populus lituanus haud ultimus. In solo Lituaniae ab ipso belli principio usque hodie grandes exercitus acerrime pugnant. Ab extremis Lituaniae finibus occidentalibus (Insterburg, Gumbinen, Memel), usque ad extremos fines orientales (Riga, Dinaburg, lacus Narocz, Krevo, Baranovitschi) innumerae copiae atrocissime luctando trium fere annorum spatio transmearunt. Atque saevissima luctatio sic fervebat, ut exercitus vel victores vel victi continuo hinc inde fluentes iam progrederentur iam retrocederent. Quapropter multae Lituaniae civitates (Mariampol, Jurborg, Schavli, Taurogen aliaeque) dominos armatos pluries mutarunt, urbes et pagi solo aequantur; ecclesiae plurimae aut graviter leasae aut dirutae.

Populus partim in silvis cavernisque terrae ferarum instar salutem quaerebat, partim in extremum septemtrionem et orientem usque in Sibiriam aliasque extremos Asiae partes exulare coactus est; heus quot procul focis, procul patria flebilissimam oppetiere mortem! Superstites in patria sua iam tertium annum in specubus ceu in novis catacumbis primorum christianorum more latitantes fame, frigore, morbis decimantur, cunctis ad sustentandam vitam necessariis; iumentis, instrumentis, segete indigent indeque clades tanto maior, quod Lituani maximam partim rus colunt. Tandem officinis fabicisque deletis labor vacat omnino. Citissimo auxilio indigent nostrates dioecesium Samogitiensis-Telsensis, Seinensis-Augustoviensis et Vilniensis. Item in archidioecesi Mohiloviensi et dioecesi Minscensi multis lituanis bello pariter in extremum redactis cito succurrendum est.

Nos Lituanorum Pastores iamdiu in animo habuimus totius Cristianitatis Patrem ovibus auxilium nostris flagitare. At belli tumultibus iactati Summum Pontificem ipsimet adire arcemur.

Tandem opitulante DEO vicem nostram hoc in negotio Lituanorum legatus Canonicus Capituli Samogitiensis, vir de patria pariter ac de Ecclesia optime meritus, R. D. Constantinus Olsevski feliciter pe-

regit. Igitur longum idemque periculosum iter obstaculis plurimis fortiter superatis emensus, Dominum nostrum Papam Benedictum XV adiit eique calamitates populi sui exposuit. Summus Pontifex cognito tristissimo Lituanorum statu, licet angustatus ipse excelsa pauperie, donum inopiae nostratium sublevandae praestare generosum sategit. Insuper litteris paterna benevolentia plenis per eundem Canonicum R. D. Olsevski ad nos datis licentiam impertivit ab universis Ecclesiae catholicae pastoribus opis poscendae, quinimo fraternae caritati eorum quicunque belli furias non adeo experti sunt Lituanos enixe commendat, nam, ut recte idem Summus Pontifex animadvertit, strages Lituaniae tanta, ut, nisi cuncti Christiani succurrant, allevari minime queat.

Nos ergo Lituanorum Episcopi, paterna Pontificis Maximi auctoritate freti, Vos Fratres carissimi, semel atque iterum obsecramus obtestamurque per viscera misericordiae divinae perque illud caritatis mandatum, quod Dominus Noster Jesus Christus toties commendat inculcatque, ite obviam atrae gregum nostrorum miseriae, ne quidquid salvari adhuc valet, succumbat. Monstrate, Fratres Excellentissimi, mundo nos omnes quamquam origine, lingua, regione diversos, terris maribusque longe distantes, unum attamen iuxta Paulum efficere corpus esseque membra de membro: „et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra".

Esto prae oculis vestris exemplum celeberrimi episcopi Carthaginensis Sti Cypriani Martyris, qui suae dioeceseos collectam fidelibus Numidiae iuvandis mittens haec notatu digna scripsit: „Cum sit scilicet adunationis nostrae corpus unum et non tantum dilectio sed et religio instigare nos debet et confortare ad fratrum membra redimenda."

Item considerate, Venerabiles Fratres, populum lituanum omnino dignum esse caritatis vestrae officiis, quippe qui, tametsi ab acatholicis undique circumseptus, fidem catholicam semper incolumem, incontaminatam servavit, suis pastoribus atque Sedi Apostolicae per tot discrimina rerum devotionem invictam semper professus. Quod quidem etiam Summus Pontifex in suis litteris adtestatur.

Fiducia igitur animati petitionem nostram non frustratum iri, rogamus Vos, Fratres maxime colendi, ut ad verba Summi Pontificis in dioecesibus vestris Dominica infra octavam Ascensionis Domini hoc anno currente preces publicas solemnesque cum exhortatione huicce occasioni accommodata necnon collectam caritativam ordinare dignemini.

Ut autem christianae charitatis negotium hoc efficacius prosperiusque perficiatur, rogamus Vos, Fratres excellentissimi, ut Summi Pontificis litteras atque Comitatus Executivi invitationem, quae separatim

Vobis transmittuntur, omnibus ecclesiarum sacellorumque rectoribus tempestive transmittatis, quo ipsi dominica iam praecedenti, utpote dominica V post Pascham de futuris precibus deque collecta in favorem bello periclitantium Lituanorum fideles e sacro suggestu monere non omittant.

Uberrimas divinas gratias Vobis, Fratres Excellentissimi, apprecantes fraternam nostram salutationem ex imis cordibus transmittimus.

Reliquis Lituanorum Pastoribus ob belli vicissitudines has litteras subscribere impeditis nomine omnium subscribo.

Servus in Christo.

Episcopus dioecesis Samogitiensis.

† *Franciscus Karevicius.*

An domini 1917 die 19 mens. Martii.

P. S. Pias oblationes, quae in vestris dioecesibus colligentur, faveatis, Excellentissimi Fratres, benigue transmittere Lausannam Helvetiorum Comitatui Lituanorum Executivo ad adiuvandos bello oppressos per „Banque Fédérale", Lausanne, Suisse.

Oblationes vestrae grato cum animo acceptae in ephemeride „L'Osservatore Romano" publicabuntur.

Pildomasis
Lietuviu Komitetas
Nukentéjusiems nuo Karo Šelpti
Comitatus Lituanorum
Executivus
Ad Adjuvandos Bello Oppressos
Lausanne (Suisse)
Adr. télég.: Lietuva Lausanne
Banque Fédérale, Lausanne

Suppetias genti maxime laboranti

Lituaniae vastatio.—Omnium populorum, quos belli nunc furentis flagellum verberat, Lituani maxima passi sunt. Eorum terras proelia saevissima sanguine inundarunt (pugnae ad Dubissam, Mariampolim, Kalvariam, Kovno, Grodno, Vilna, Memel). Tormenta bellica tonare non cessant ad Dunaburgum, Driswiaty, Narocz, Krewam.

Pellentes repulsive exercitus devastarunt solum florentes cultura pagos urbesque (Chavly, Calvariam, Druskenikos, Godlevum, Taurogen) ultra quadringenta habitationum millia continentes in chaos verterunt. Totae quacunque patent provinciae populatione horrent. Damna, iacturas Lituanae genitis quis unquam aequo pondere aestimare valebit?

Damna Lituanae gentis millies millenorum millium (= 1000^3 = 1 milliard).

Profugi. — Pars gentis (millia circiter quingenta) exulare coacti sunt.

Miserrimi possessione spoliati maximam partim in regiones Russiae longissime distantes usque in Sibiriam missi vitam trahunt morte graviorem sub dio perpetuo rigente, procul patria, procul parentibus, saepius solatio humano atque religioso privati, peculio quocunque carentes.

Tristissimum vero, quod eiusdem familiae membra disjicta sunt. Parentes in turba praecipiti liberos amiserunt ita ut milleni pueri millenae puellae orphanorum sorte mendicare cogantur.

Atque hoc modo ultra quingenta familiarum millia bellum hoc nefastum deterioravit, peremit.

Quot matres prole opimae familiari consortio tectoque destitutae circum vagantur.

Miseria Lituaniae.—Multi quotquot miseriam in patria sustinendam fugae praetulerunt incolae ad extremum redacti sunt eo quod alimoniae ceterorumque necessariorum pretia propter exactiones belligerantium ni-

mium creverunt. Equi, pecudes, pabula, segetes, agriculturae instrumenta milites asportaverunt quamobrem agricolae neque quo rus colere neque quid serere habent. Itaque terra lituana caeterum fecundissima sterilitatis damna feret ut ne suos quidem sufficienter alere valeat. Hucusque Lituanis nemo opem tulit ut Belgis vel Gallis regionum per hostem occupatarum. Numerosae familiae terrae cavernas pro domibus habent valetudinis vera sepulcra. Operarii propter iteratas conscriptiones militares deficiunt, quod etiam calamitatis fons.

Grassatur quoque miseria in spissis operariorum magnas habitantium urbes: Vilnam, Caunam, Grodnam, Liepoium, Bielostock otiosorumque vi fabricis, officinis vacantibus.

Igitur ipsi cum suis ab aliis iuvantur quantum pretia exaggerata ferunt, si tamen ferant.

Nisi ab exteris venerit auxilium Lituanus populus fame ceterisque bello provocatis malis delebitur fere eoque citius quod patria eorum confines suos fere omnino habet occupatos.

Summi Pontificis atque omnium catholicorum opitulatio. Benedictus Papa XV, cuius animus perdolet tam ineffabilem miseriam succurrit, nobis victimis bellici furoris eleemosyna decem millium francorum, per canonicum Olševski alterumque viginti millium donorum Reverendissimo Domino Karevicio episcopo Somogitiensi.

R. D. Canonicus Olševski a comitiis centralibus Lituanorum Summo Pontifici, in audientiam privatam receptus, conditionem flebilissimam accurate depinxit. Concussus tanta miseria Pontifex litteris amoris paterni plenis ad Episcopum Samogitiensem scriptis episcopatui Lituaniensi licentiam dedit universos orbis catholici episcopos in auxilium vocandi atque rogandi ut quisque una cum grege pro facultatum modo ad sublevandum Lituanorum infortunium concurrant simulque preces publicas, solemnes cum collectis in ecclesiis suis indicant.

Benevolentiae paternae gratia Summus Pontifex cunctis fidelibus Lituanorum clamorem audituris Benedictionem Apostolicam ex corde impertiri dignatus est. Ecclesia Catholica, omnium fidelium mater iam toties intra belli huiusce tempestates grandem sollicitudinem in liberos suos (Belgas, Polonos) manifestavit. Nunc nos Lituanos fas est iuvare generosum Pontificis Romani exemplum sectando.

In auxilium populi cruciati. Spe fretus nobile Pontificis Romani donum cum sermone consolatorio erga nationem nostram benevolentiae pleno consideratum iri a catholicis ceu invitationem quandam ad succurrendum Lituanis. Comitatus Lituanorum Executivus ad omnes ani-

mos generosos appellat rogando atque obtestando ut exemplum supremi Fidelium Pastoris magnanimiter secuti conferant quisque pro modulo suo ad innocentium belli victimarum lituaniensium sortem durissimam leniendam. Bellum in dies ruinas in dies funera inter nostrates commulare ab ipsis tempestatis principio non desiit.

Nos firmiter speramus omnes misericordes homines, qui iam tam magnam caritatem christianam tantamque beneficentiam erga alios hoc bello afflictos populos monsrarunt illius populi, non oblituros esse, qui saeculorum decursu innumeras vicissitudines fortunae superavit et nunc quoque audacter affirmat se nolle mori, sed vivere vita nova et laborare in mundo regenerato cum aliis ad christianitatem, cultum atque humanitatem promovendam iuxta rationes Christi, nostri Magistri Immortalis.

Comitatus nomine
Praesidens, Constantinus Olsevski,
Canonicus Capituli Samogitiensis.

P.S. Comitatus Lituanorum Executivus rogat, ut dona caritativa mittantur Lausannam Helvetiorum: Lausanne, Suisse, Banque fédérale, pour le „Comité Exécutif Lituanien aux victimes de la guerre."

Déclaration du Conseil National Lithuanien.

La Lithuanie se sépare de la Russie.

Considérant:

1. Que la Lithuanie a été indépendante du XIIIe siècle à la fin du XVIIIe siècle;

2. Que la Lithuanie, annexée à la Russie par force, n'a jamais cessé de revendiquer son indépendance, même les armes à la main en 1831, 1863, 1905«

3. Que la Lithuanie a été honteusement opprimée, maltraitée pendant 120 ans par le gouvernement tzariste et que, après la révoliution, le gouvernement provisoire lui-même n'a tenu aucun compte de ses revendications malgré notre adhésion au début de son arrivée au pouvoir (déclaration du 20 avril 1917);

4. Qu'à l'heure actuelle la majeure partie de la Lithuanie est occupée par les Allemands, que toute la Russie se trouvant dans une situation nouvelle créée par les derniers événements est dans l'impossibilité de remplir ses devoirs et ses obligations à l'égard du peuple lithuanien et que par contre le peuple lithuanien, en dépit de l'oppression qu'il a supportée pendant un siècle, n'a jamais cessé jusqu'à ce jour de satisfaire loyalement à ses obligations envers l'Etat russe, le Conseil National Lithuanien, dépositaire et gardien fidèle des intérêts suprêmes de la patrie, déclare«

I. Que le peuple lithuanien se considère d'ores et déjà dégagé de tous liens envers l'Etat russe;

II. Que le peuple lithuanien, invoquant le principe du droit de tous les peuples de disposer d'eux-mêmes proclamé par les puissances, a le droit et le devoir de prendre en main ses destinées et de faire reconnaître son indépendance par les puissances étrangères.

Königsberger Allgemeine Zeitung, Tilsiter Zeitung, Tilsiter Allg. Zeitung tilpo 1918 m. lapkričio 28 d. sekantis paaiškinimas:

Dr. Gaigalats Richtigstellung.

Oberpräsident v. Batocki bittet um Aufnahme folgende Richtigstellung:

In der vorigten Woche war mir folgende Angabe eines Tilsiter Blattes vorgelegt worden: „Nationalrat für Pr.-Litauen. Am 16. 11. wurde hier der „Nationalrat für Litauen“ gegründet. Präsident ist der frühere Landtagsabgeordnete Dr. Gaigalatis. Der Arbeitsausschuß, der seinen Sitz in Tilsit hat, setzt sich aus nachstehenden Herren zusammen; Viktor Gailius, Erdmann Simonaitis und Jonas Vanagaitis. Aufgabe des Nationalrates wird es sein die Interessen der Litauer wahrzunehmen“.

Gleichzeitig ging mir in deutscher Uebersetzung ein im ostpreußischen Bezirk nördlich der Memel in Massen verteiltes Flugblatt zu, in welchem unter den heftigsten und gehäßigsten Angriffen gegen Deutschland, unter Hinweis auf die in Litauen zu erwartenden niedrigen der Abgaben usw. die Deutsch-Litauer zu dem Schwur aufgefordert werden, mit Gut und Blut für ihr „rechtes Vaterland“ einzutreten, für Groß-Litauen, das Labiau, Wehlau, Insterburg, Darkehmen, Goldap mitumfaße und einst von Memel bis Odessa gereicht habe.

Von diesem Flugblatt und von der Zeitungsnachricht, an deren Richtigkeit zu zweifeln ich keinerlei Anlaß hatte, habe ich gelegentlich einer Besprechung der ostpreußischen Grenzfragen in der Sitzung der Arbeiter- und Soldatenrates am 23. d. Mts. kurz Mitteilung gemacht und die Presse hat über diese Mitteilung berichtet. Unterm 26. d. Mts. schreibt mir Herr Pfarrer Dr. Gaigalat folgendes: „Ich bin nie in Tilsit als „nationallitauischer Apostel“ aufgetreten und bin in diesem Monat überhaupt nur an einem Abend in T. gewesen, wo ich mit einigen Bekannten privat mich über politische Fragen unterhielt. Wenn ferner irgend ein Zeitungsreporter meinen Namen umändert, so kann ich doch nichts dafür. Ich persönlich trage meinen alten Namen weiter. Die Berichte, daß ich mich an die Spitze der Bewegung zum Anschluß von Pr.-Litauen an den neuen Staat gestellt hätte, sind ebenfalls unwahr. Ich wurde allerdings von einer Versammlung in Tilsit, an der ich nicht teilnahm, zum Präsidenten eines zu gründenden litauischen Nationalrates gewählt, habe aber die Wahl abgelehnt, weil mir die Tätigkeit des „Arbeitsausschusses“ zu-

wider war. Man sollte mich doch nicht für politisch so unklug und töricht halten, daß ich jetzt, wo es noch gar nicht feststeht, ob Litauen ein eigener Staat bleibt und lebensfähig wird, für einen Anschluß unseres Gebietes agitieren würde. Es ist zu bequem, das Aufsuchen der wirklichen Agitatoren sich zu schenken und einen etwas prominenten, aber ehrlich denkenden Litauer als Sündenbock hinzustellen."

Ich entspreche gern dem Wunsche des Herrn Dr. Gaigalat, diese Richtigstellung umgehend zu veröffentlichen. Ich nehme an, daß er die Berichtigung der von mir verlesenen Notiz des Tilsiter Blattes seinerseits inzwischen veranlaßt hat.

Dokumentas Nr. 17.

NOTE

sur les institutions lithuaniennes fonctionnant en Suisse.

I. *Bureau central d'information de Lithuanie. Villa Messidor, Avenue de l'Elysée, Lausanne.*
Publications périodiques:
1. *Pro Lithuania, bulletin mensuel paraissant en français à Lausanne aux Imprimeries Reunies;*
2. *Litauen, revue mensuelle paraissant en allemand à Fribourg ches les Frères Fragnière.*

II. *Délégation permanente du Conseil national suprême de Lithuanie.*

III. *Société d'Etudes pour la reconstruction en Lithuanie. Casino de Montbenon, Lausanne.*

IV. *Lituania, Comité central de secours aux victimes de la guerre en Lithuanie. 19, rue du Midi, Fribourg.*

V. *Comité éxecutif lithuanien de secours aux victimes de la guerre. Hôtel Savoy, Lausanne.*

VI. *Lituania, Société estudiantine (académique) Fribourg.*

I. Le bureau d'information de Lithuanie a été fondé en 1910 à Paris par Mr. Joseph Parschaitis qui s'appelle à l'etranger Gabrys.

Mr. Parschaitis a étudié le droit pendant deux ans en Russie à l'université d'Odessa; il continua ensuite ses études à Paris et grâce à la protection du Prof. Seignobos fut nommé chargé de conférence à l'Ecole des hautes études sociales. Il est un des organisateurs de l'Union des Nationalités et dirige actuellement les „Annals des Nationalités", bulletin mensuel, organe de l'Union. En 1915 Mr. Parschaitis vint en Suisse et jusqu'au mois de Septembre de la même année se conduisit en grand ami de l'Entente et de la Russie en particulier. Sur son initiative une conférence letto-lithuanienne se tint à Berne les 3 et 4 août ou il fut décidé entre autre de „protester contre la manière allemande, sauvage et inhumaine de faire la guerre, contre les pillages, les assassinats des habitants paisibles et contre la violation des conventions internationales". (Voir le Journal de Genève du 12 aout 1915). Au mois de Septembre 1915 Mr Parschaitis changea brusquement de sympathies de sorte que le texte lui-même des résolutions prises à la conférence mentionnée cidessus ne parut dans la revue Pro-Lithuania No. 8—9, organe du bureau d'information, qu'avec une importante modification en faveur des Alle-

mands. (Le mot „allemande" fut rayé de sorte que la protestantion de la conférence ne vise plus nécessairement les Allemands ou au moins les Allemands seuls.)

Jusqu'au mois de juin 1916 le bureau d'information était dirigé par Mr. Parschaitis seul. Sur les démarches de Mr. l'abbé A. Viscont aupres des Lithuaniens d'Amerique, une conférence tenue à Lausanne du 27 mai au 2 juin 1916, lui imposa deux membres Mr. l'abbé Joseph Purycki (Purickis, Koribut-Purycki), maître en theologie et Docteur en sciences historique; et Mr. l'abbé Ladislas Dzimidovicz (Dzimidavicius, Dovmont-Dzimidavicius), étudiant à l'Université de Fribourg ont été shoisi par la conférence pour cet emploi, d'autres candidats ayant refusé de collaborer avec Mr. Gabrys).*

Mr. Purickis est germanophile et se trouve sous une influence considérable de Mr. Schnürer, allemand, son ancien professeur à l'Université de Fribourg. Mr. l'abbé Dzimidovicz n'a pas fait d'études fortes; c'est un grand admirateur de Mr. Parschaitis.

Le bureau d'information publié deux revues, Pro-Lithuania, paraissant en français à Lausanne, et Litauen paraissant à Fribourg en allemand. Le premier numéro du Pro-Lithuania, publié à Paris au mois de mars 1915 est ententophile, mais les numéros suivants paraissants à Lausanne depuis le mois d'octobre 1915 jusqu'au mois d'aout 1916 sont germanophiles de sorte que les résolutions des conférences lithuaniennes qui étaient defavorables aux Allemands, ou bien ont été insérées avec des modifications arbitrairement faites en faveur des Allemands par Mr. Parschaitis, comme nous en avons parlé plus haut, ou bien n'ont point été insérées; ainsi les resolutions de la conférence de Lausanne du 27 mai au 2 juin 1916 n'ont pas été publiées dans Pro-Lithuania, parcequ'elles contiennent des protestations des Lithuaniens contre la manière d'agir des Allemands en Lithuanie et une instante prière adressée par la conférence au monde civilisé pour défendre la nation lithuanienne dans ses droits économiques, politiques et humanitaires. (Voir le livre de Mr. l'abbé Viscont, intitulé « La Lituanie et la guerre », p. 189).

Mais les numéros de la revue Pro-Lithuania portant la date du mois d'octobre 1916 ainsi que les suivants sont de nouveau anti-allemands.

La revue allemande Litauen parait depuis le mois de mai 1916. à Fribourg chez les Frères Fragnière. Cette revue est germanophile. Mr. Gabrys ou plutôt Parschaitis cache autant qu'il peut qu'elle est l'organe

---

*) Praretinti žodžiai yra paties Viskonto ranka pridėti prie mašinėle rašytos notos.

du bureau d'information de Lithuanie (Voir le Courrier de Genève du 11 février 1917).

Le bureau d'information se distingua malheureusement depuis l'an dernier par la propagation des fausses nouvelles sensationnelles concernant l'avenir de la Lithuanie. Ainsi il a accrédité la nouvelle que les Empires centraux avaient mis entre autres conditions de la paix l'indépendance de la Lithuanie de sorte que les Lithuaniens d'Amerique en exprimaient leur satisfaction dans des assemblées politiques (Voir les résolutions du Congrès lithuanien tenu à Pittsbourgh, Pa., les 10 et 12 Janvier 1917, Pro-Lithuania Nr. 1 pour l'an 1917). Ces dernier temps il s'occupe à propager de fausses nouvelles au sujet du gouvernement provisoire russe, disant que celui-ci a promis de constituer la Lithuanie en Etat autonome.

Pour mieux caractériser Mr. Gabrys il faut citer encore les faits suivants. A l'occasion du discours de Mr. Bethmann-Holweg, chancelier d'Empire Allemand qu'il pronoça au Reichstag le 5 avril 1916 Mr. Parschaitis invita ses compatriotes résident en Suisse, à la conference pour faire une manifestation contre la Russie et en faveur de l'Allemagne. Les Lithuaniens ententophiles ayant refusé d'y prendre part, Mr. Parschaitis ensemble avec ses amis germanophiles rédigea des resolutions qu'il publia au nom d'une conférence de délégués lithuaniens reunis à La Haye du 25 au 30 avril 1916. (Voir la revue Pro-Lithuania No. 4—7 p. 106 pour 1 an 1916.) Il ne sera peut être pas inutile d'ajouter que Mr. Parschaitis au Gabrys est l'auteur du livre recemment paru sous le titre „La Russie et les peuples allogènes par Inorodetz". Dans ce livre il présente sous un jour extrêmement défavorable non seulemant l'ancien gouvernement russe qui le mérite dans une grande mesure, mais aussi le peuple russe lui-même qui est loin de le mériter. (Voir les pages 13—22).

Les fonds du bureau lui viennent des Lithuaniens catholiques d'Amérique et dans une certaine mesure des Lithuaniens de Petrograde.

On espère que le bureau d'information de Lithuanie sera réformé.

II. La Délégation permanente du Conseil National suprême de Lithuanie est pour ainsi dire une fiction de Mr. Parschaitis, car le Conseil national suprème de Lithuanie lui-même n'existe pas). Il est vrai qu'à la conférence lithuanienne tennus à Lausanne du 27 mai au 2 juin 1916 il a été décidé de former un conseil national qui réunisse les représentans de tous les partis. Mais, malheureusement ceci reste encore dans le domaine de pia*

---

*) Mano pabraukta.

desideria. En réalité les Lithuaniens catholiques d'Amérique sont seuls qui lui ont donné une certaine délégation et ont envoyé Mr. l'abbé Vincent Bartuska (Bartouchka) comme leur délégué. Mr. Bartuska après avoir acquis le doctorat en philosophie à été curé en Amérique à Mt. Carmel, Pa., avant de venir en Suisse. Il se trouve sous une forte influence de Mr. Gabrys. La délégation permenante du Conseil National suprème de Lithuanie est composée des personnes suivantes: Mr. Gabrys et Mrs. les abbés Purickis, Dzimidovicz et Bartuska. La composition de cette délégation imaginaire est gardée dans le secret et son adresse n'a jamais été publiée. Elle fait paraître de temps en temps des résolutions et des protestations qui sont anti-allemandes.

III. La Société d'Etudes pour la reconstruction en Lithuanie s'est constituée d'après ses statuts, le 13 novembre 1916. Elle est composée de 5 personnes suivantes: J. Gabrys, J. Purickis, L. Dzimidavicius, Fred Grec et Emile F. Chavannes. Les deux derniers sont suisses. Jusqu'à présent cette société n'a fait que publier des statuts et il est difficile d'admettre qu'elle arrive à des résultats pratiques importants.

IV. Lituania, Comité central de secours aux victimes de la guerre en Lithuanie. Sa composition est suivante: Président Mr. l'abbé Antoine (Steponavicius, Steponaitis); Vice-président: Mr. Gabrys; Tresorier: Mr. Dzimidavicius; Secrétaire: Mr. J. Purickis.

Mr. l'abbé Steponaitis ancien vicaire est etui dant à l'université de Fribourg et se trouve sous une influence très forte de Mr. Gabrys).*

V. Le Comité éxecutif lithuanien a été formé tout récemment pour centraliser l'argent que le monde catholique voudra bien offrir en faveur des victimes de la guerre en Lithuanie. Le 20 mai Prochain, sur l'orde du Pape dans les eglises du monde catholique se feront les prières et les guêtes en faveur des malheureux Lithuaniens qui ont souffert les effets de la guerre.

Le Comité est composé de personnes suivantes: le Chanoine Constantin Olchevski; Mr. Bartuska; Purickis, Steponaitis, Dzimidavicius, Mr. Olchevski en est le président. Le Chanoine Olchevski a toujours été bien vu par le gouvernement russe.

VI. Lituania Société estudiantine de l'Université de Fribourg.

---

*) Pridėta autoriaus ranka.

LA SITUATION EN LITUANIE

M. le docteur V. Bartuska, vice-président du Conseil national lituanien, qui rentre directement de son pays, où il vient de passer huit mois, voudrait donner à nos lecteurs une idée claire et précise de la situation de sa patrie qui traverse, actuellement, le moment le plus difficile de son histoire. Il nous demande de dissiper les malentendus dus è la presse allemande ou polonaise, souvent hostile à l'égard de la Lituanie. Nous lui laissons la parole:

La Lituanie, branche baltique de la race indo-européenne, parlant la langue la plus vieille d'Europe, qui s'est apparentée au sanscrit, occupe tout le basssin de Nemunas (Niémen) englobant les quatre gouvernements Souvalkai, Kaunas, Gardinas et Vilnius (Vilna) avec une population de 5 000 000 d'habitants.

La Lituanie, très puissante au XVme siècle, a élargi les limites de son état de la Baltique jusqu'à la Mer Noire; elle a su repousser successivement l'avalanche russe d'un côté et les attaques des chevaliers teutoniques de l'autre; elle a sauvé au moyen-âge l'Europe du péril tatare comme elle la sauvera aujourd'hui du péril bolchévique. Par sa situation géographique elle se trouve aux confins des deux mondes d'Orient et d'Occident. C'est surtout la Lituanie qui devra maintenir l'équilibre en Europe. Ce pays, a donné la dynastie des Jagellons aux Polonais et celle des Romanoff aux Russes; c'est aussi le pays de Moniuszko, de Mickievitch, de Kosciusko. Il était fédéré jadis à la Pologne par une union personnelle des Jagellons et aujourd'hui il a les mêmes ennemis qu'autrefois avec la différence que la Pologne, notre alliée de jadis, s'est tournée contre nous.

Pour son malheur, la Lituanie, trop jolie fille, a trois prétendants qui aspirent à sa main: les Allemands, les Bolchéviques et les Polonais, elle les refuse tous les trois ensemble: Les Polonais, avec le consentement des Alliés, ont occupé militairement Vilnius, le coeur de cette jeune fille. Et quand la Lituanie a protesté contre la violation de son droit national, l'Europe a répondu comme suit: »Il est formellement indiqué que cette démarcation n'est nullement attributive des territoires et ne préjuge pas des décisions du Congrès de la Paix à ce sujet«.

Les Lituaniens s'inclinèrent devant la force majeure en laissant les artères de leur état aux mains d'un intrus peu désirable, se disant que les raisons stratégiques exigeaient tout leur sang froid. Mais les visées des pan-polonistes ne s'arrêtèrent pas à Vilnius. Ils ont demandé au maréchal Foch une nouvelle ligne de démarcation qui passerait par Lubava, Punsk, Seinai, les villes lituaniennes par excellence, et, a notre regret, cet enfant gâté des

Alliés a reçu cette grâce. Cette ligne de démarcation qui divise le gouvernement de Suvalkai en deux parties, n'a aucune raison stratégique. Les Lituaniens ont défendu le patrimoine national et le sang des frères de jadis a coulé abondamment dans les rues de cette ville. Tous les Lituaniens, ainsi que la colonie lituanienne d'Amérique, protestèrent contre cet acte d'injustice.

L'autre prétendant à la main de la Lituanie, les Bolchéviques ont été chassés de la Lituanie et luttent avec désespoir autour de Dinabourg. Les communiqués nous annonçaient dernièrement que l'armée bolchévistes, battue par les trois alliés Latvia, Esthonie et Lituanie demandent la paix. Les Lituaniens, ont toujours été loyaux à l'égard des Alliés qui, malheureusement, n'ont pas donné jusqu' à présent un sou pour nous aider et n'ont pas fourni un fusil pour tirer contre les bolchéviks. Les Alliés nous obligent maintenant à ne pas engager de pourparlers avec le second prétendant sous peine de nous refuser l'indépendance de l'état lituanien. La Lituanie se demande avec impatience ce qu'il faut faire dans ce cas tragique.

Le troisième prétendant, les Allemands qui forment dans le centre même de la Lituanie l'armée du prince Lieven, guette un moment propice pour s'emparer de sa proie. Ce troisième prétendant, qui a dépouillé la Lituanie de toutes ses richesses pendant les quatre années d'occupation, remplit les coeurs de tous les Lituaniens d'angoisse et de peur. La Lituanie ne demande que la tranquillité et la paix. Le gouvernement lituanien de coalition fait tout son possible pour arriver à une solution en vue d'apporter à la Lituanie sa liberté et son indépendance complète.

* * *

Après avoir entendu l'exposé de la situation pénible dans laquelle se trouve la Lituanie, on m'a posé la question suivante: « Je comprends très bien votre désir de vous séparer de la Russie, qui est d'une autre race, qui a une autre langue, une autre culture, et de l'Allemagne votre ennemi le plus fort. Mais je ne comprends pas pourquoi la Lituanie ne peut pas s'arranger avec la Pologne qui a la même religion et avec laquelle elle a été unie pendant 400 ans ».

J'avoue que pour un étranger, il est difficile de comprendre l'état d'esprit qui domine les sentiments nationaux lituaniens. Nous nous sommes séparés des Russes en leur disant: « Que Dieu bénisse vos efforts pour la liberté de votre malheureux peuple»; nous divorçons de la Pologne pour les raisons principales suivantes:

1. L'Union forcée de Lublin (1569) avec la Pologne qui n'était en

réalité qu'une union personnelle (1) a apporté à la Lituanie la servitude de la classe ouvrière et la polonisation de la majorité de sa noblesse. Les familles des princes Radzivil, Sapieha, Oginski, Tyszkievitcz, etc., en donnent suffisamment les preuves.

2. La Pologne est d'une race slave avec un caractère tout différent de celui de la Lituanie. Les Lituaniens craignent en s'unissant à la Pologne d'être infectés par l'anarchie slave; ils n'ont pas oublié le célèbre Liberum Veto de celle-ci. Le manque de capacité organisatrice parmi les peuples slaves tient l'esprit lituanien en sa pens.

3. La Lituanie unie à la Pologne recevrait un bon cadeau de la part de cette dernière. Le gouvernement polonais, pour ne pas déplaire à ses grands propriétaires fonciers et pour satisfaire les multiples besoins de la classe ouvrière serait forcé d'envoyer de nombreux colons en Lituanie.

4. La Pologne voudrait voir la Lituanie reconstituée dans ses anciennes limites des neuf Palatinats. Son but clair est bien d'affaiblir l'élément lituanien dans ce grand état et de pouvoir opérer la politique de « divide et impera ». Les Lituaniens, au contraire, n'ayant aucun but impérialiste ne visent que le territoire qui a appartenu de tout temps à la Lituanie et qui est peuplé incontestablement par la race lituanienne.

Nous revendiquons cependant les gouvernements de Grodno, Gardinas et Vilnius qui, en grande partie, parlent aujourd'hui la langue blanc-ruthénienne pour les raisons que les populations juive et blonc-ruthénienne, catholique et orthodoxe de ces gouvernements se sont prononcées en faveur de la Lituanie et ont envoyé des délégués à la Taryba, où elles possèdent des représentants parmi les ministres.

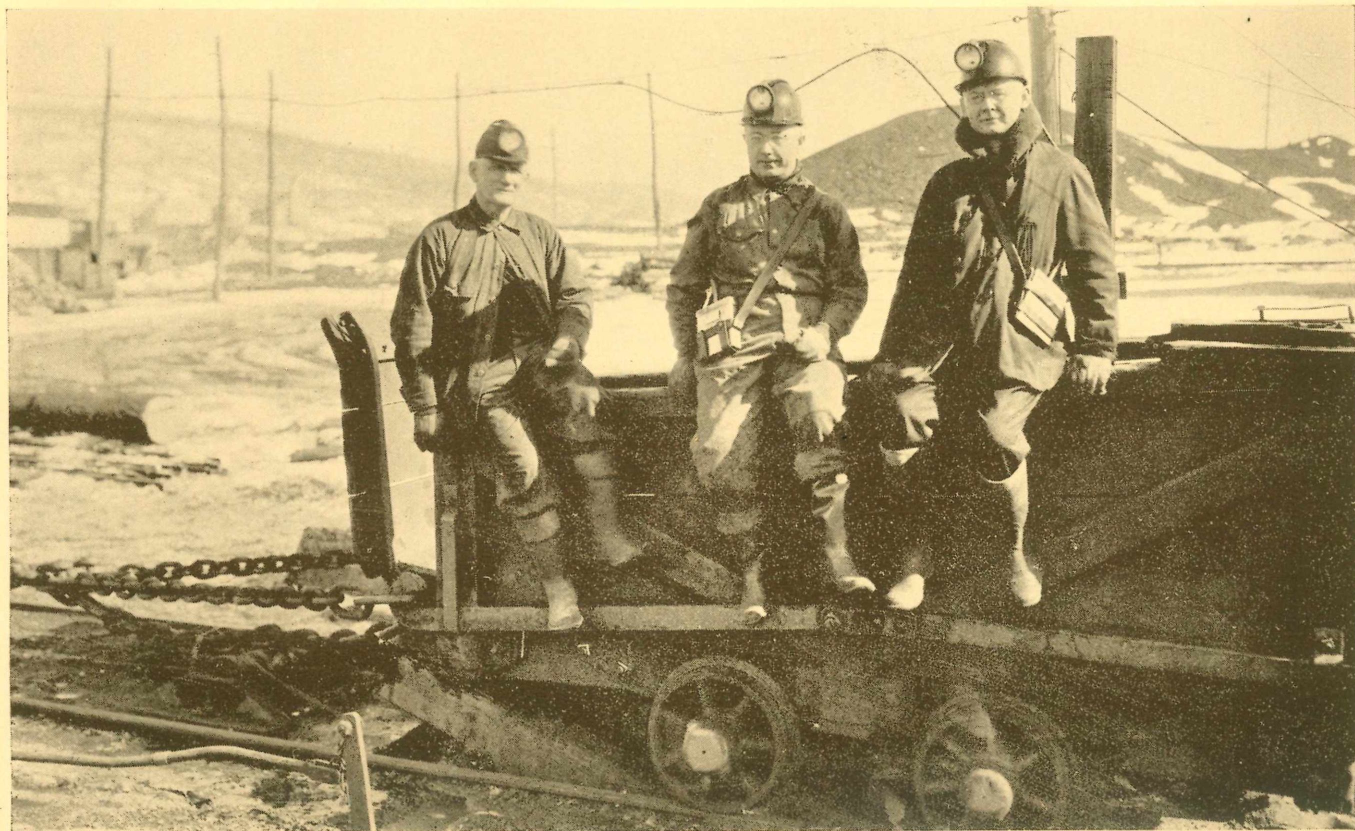
Ce qui nous sépare de la Pologne, c'est la pensée que la Pologne restera toujours un pays absolutiste avec la domination de la caste des grands propriétaires. La Lituanie est un pays démocratique par excellence; elle a voté déjà la loi qui vise l'expropriation des grands propriétaires; les fils des propriétaires fonciers moyens et la petite bourgeoisie des villes forment la classe intellectuelle. La Lituanie est un pays de tolérance politique et religieuse. Pour cette raison, les Juifs de Vilnius et de Gordinas se prononcent contre les Polonais et voudraient appartenir au futur Etat lituanien indépendant.

La Lituanie ainsi constituée dans les cadres de ses quatre gouvernements avec le port de Memel (Klaipeda), que la Conférence de la paix nous a accordé, pourra vivre paisiblement en bonnes relations avec tous ses voisins.

---

(1) La Lituanie avait son armée distincte de celle de la Pologne, sa monnaie, son administration et sa douane. Aucun Polonais ne pouvait entrer en Lituanie sans passeport.

On a émis le doute que la Lituanie puisse retenir le « Drang nach Osten » des Teutons d'un côté et, de l'autre côté, les visées impérialistes des Russes et des Polonais. Nous répondons contre ces éventualités que la Lituanie formerait une fédération avec ses frères lettons, l'Estonie et la Finlande, et que la Société des nations qui doit se constituer saurait défendre l'intérêt des petits Etats. La Lituanie séparera à jamais l'Allemagne de la Russie pour que ces deux puissances ne troublent pas la paix du monde. Notre idéal est d'unir nos frères de Prusse orientale qui gémissent depuis le XIVme siècle sous le joug allemand, à la mère patrie. Nous revendiquons la ligne qui passe par Kranz, par Insterbourg, Darkiemis et Goldap et nous ne doutons pas un seul instant que la Conférence de la paix ne nous accorde cette juste revendication. La Lituanie n'a aujourd'hui d'autre préoupation que de défendre son indépendance complète contre tous ses ennemis. Nous prions nos amis suisses et de tous les pays alliés de nous aider dans cette marche triomphale vers la liberté. *Dr. V. Bartuska.*

Išėję iš angliakasyklų požemių iš kairės į dešinę:
angliakasyklų inspektorius, mano įpėdinis kun. dr. Končius ir kun. dr. Bartuška

TURINYS